

İSTANBUL
ÜNİVERSİTESİ
YAYINEVİ

ISSN: 1304-0103

E-ISSN: 2548-0405

JOURNAL OF
SOCIAL POLICY
CONFERENCES

SOSYAL SİYASET
KONFERANSLARI
DERGİSİ

Yıl/Year: 2023/2

Sayı/Issue: 85

Aralık/December

İSTANBUL

Dizinler / Indexing and Abstracting

TÜBİTAK-ULAKBİM TR Index
EBSCO Central & Eastern European Academic Source
EBSCO Sociology Source Ultimate
EBSCO Health Policy Reference Center
ProQuest Central
ProQuest Social Sciences Database
ProQuest Social Sciences Premium Collection
ProQuest Political Science Database
DOAJ
ERIH PLUS
RePEc IDEAS
RePEc EconPapers
SOBİAD

SAHİBİ / OWNER

Prof. Dr. Halil İbrahim SARIOĞLU

İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, İstanbul, Türkiye
Istanbul University, Faculty of Economics, Department of Labor Economics and Industrial Relations, Istanbul, Turkey

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / RESPONSIBLE MANAGER

Prof. Dr. Sayım YORGUN

İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, İstanbul, Türkiye
Istanbul University, Faculty of Economics, Department of Labor Economics and Industrial Relations, Istanbul, Turkey

YAZIŞMA ADRESİ/ CORRESPONDENCE ADDRESS

İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Ek Bina: 2 Kat: 3, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü,
34459, Beyazıt, Fatih / İstanbul, Türkiye
Telefon / Phone: +90 (212) 440 00 00 (11500 & 11754 & 11624)
E-mail: sosyalsiyasetdergi@istanbul.edu.tr
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusskd>
<https://iupress.istanbul.edu.tr/en/journal/jspc/home>

YAYINCI / PUBLISHER

İstanbul Üniversitesi Yayınevi / Istanbul University Press
İstanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü, 34452 Beyazıt, Fatih, İstanbul, Türkiye
Telefon / Phone: +90 (212) 440 00 00

BASKI / PRINTED BY

İlbey Matbaa Kağıt Reklam Org. Müc. San. Tic. Ltd. Şti.
Adres: 2. Matbaacılar Sitesi 3NB 3 Topkapı / Zeytinburnu, İstanbul, Türkiye
Sertifika No: 17845
www.ilbeymatbaa.com.tr

Dergide yer alan yazılardan ve aktarılan görüşlerden yazarlar sorumludur.
Authors bear responsibility for the content of their published articles.

Yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir.
The publication languages of the journal are Turkish and English.

Haziran ve Aralık aylarında, yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası, hakemli, açık erişimli ve bilimsel bir dergidir.

This is a scholarly, international, peer-reviewed and open-access journal published biannually in June and December.

Yayın Türü / Publication Type: Yaygın Süreli / Periodical

DERGİ YAZI KURULU / EDITORIAL MANAGEMENT BOARD

EDITOR-IN-CHIEF

Prof. Dr. Sayım YORĞUN – İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, İstanbul, Türkiye – sayim.yorgun@istanbul.edu.tr

Doç. Dr. Emir KAYACAN – İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, İstanbul, Türkiye – emir.kayacan@istanbul.edu.tr

BAŞ EDİTÖR YARDIMCILARI / CO-EDITORS-IN-CHIEF

Dr. Öğr. Üyesi Selcan PEKSAN – İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, İstanbul, Türkiye – selcan.peksan@istanbul.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah EROL – İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, İstanbul, Türkiye – abdullah.erol@istanbul.edu.tr

YÖNETİCİ EDİTÖR / MANAGING EDITOR

Doç. Dr. M. Enes KAYAGİL – İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, İstanbul, Türkiye – muhammet.kayagil@istanbul.edu.tr

EDİTORYAL ASİSTAN / EDITORIAL ASSISTANT

Araş. Gör. Sera YILDIRIM DALYAN – İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, İstanbul, Türkiye – sera.yildirim@istanbul.edu.tr

Araş. Gör. Ömer KOÇ – İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, İstanbul, Türkiye – omer.koc@istanbul.edu.tr

ALAN EDİTÖRLERİ / SECTION EDITORS

Prof. Dr. Haluk ZÜLFİKAR – İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü, İstanbul, Türkiye – zulfikar@istanbul.edu.tr

Doç. Dr. Hakan BEKTAŞ – İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Ekonometri Bölümü, İstanbul, Türkiye – hbektas@istanbul.edu.tr

TANITIM YÖNETİCİSİ / PUBLICITY MANAGER

Araş. Gör. Betül TOZAR – İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkileri Bölümü, İstanbul, Türkiye – betul.tozar@istanbul.edu.tr

İNGİLİZCE DİL EDİTÖRLERİ / ENGLISH LANGUAGE EDITORS

Elizabeth Mary EARL – İstanbul Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, İstanbul, Türkiye – elizabeth.earl@istanbul.edu.tr

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

- Abdurrahman BENLİ** – Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye – abenli@sakarya.edu.tr
- Abdülkadir ŞENKAL** – Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli, Türkiye – aksenk@hotmai.com
- Adnan MAHİROĞULLARI** – Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas, Türkiye – mahirogullari@cumhuriyet.edu.tr
- Ahmet MAKAL** – Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye – ahmet.makal@politics.ankara.edu.tr
- Alexandra KAASCH** – University of Bielefeld, Bielefeld, Germany – alexandra.kaasch@uni-bielefeld.de
- Angelo ARCIERO** – University of Rome, Rome, Italy – a.arciro@unimarconi.it
- Aşkın KESER** – Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa, Türkiye – askinkeser@gmail.com
- Ayhan GENÇLER** – Trakya Üniversitesi, Edirne, Türkiye – ayhangencler@trakya.edu.tr
- Aysen TOKOL** – Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa, Türkiye – -aysentokol@yahoo.com
- Halil İbrahim SARIOĞLU** – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye – ibrahimsarioglu@gmail.com
- Magdolna VALLASEK** – Sapientia Hungarian University of Transylvania, Transylvania, Romania – mvallasek@yahoo.com
- Marzia ROSSI** – University of Rome, Rome, Italy – m.rossi@unimarconi.it
- Mehmet DEMİRBAĞ** – Essex University, Colchester, United Kingdom – mdemirc@essex.ac.uk
- Metin KUTAL** – İstanbul Gedik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye – metin.kutal@gedik.edu.tr
- Mirella GIANNINI** – Napoli Federico II University, Napoli, Italy – migianni@unina.it
- Mustafa AYKAÇ** – Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye – maykac78@gmail.com
- Mustafa DELİCAN** – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye – mustafadelican@hotmail.com
- Mustafa Kemal BİÇERLİ** – Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye – kemal.bicerli@gmail.com
- Pasquale PELUSO** – University of Rome, Rome, Italy – p.peluso@unimarconi.it
- Sedat MURAT** – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye – sedatmurat59@gmail.com
- Süleyman ÖZDEMİR** – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye – sozdemir@istanbul.edu.tr
- Talat CANBOLAT** – Milli Savunma Üniversitesi, İstanbul, Türkiye – suleymanozdemir@yahoo.com
- Toker DERELİ** – Işık Üniversitesi, İstanbul, Türkiye – toker.dereli@sikun.edu.tr
- Tunç DEMİRBILEK** – Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, Türkiye – tuncdemirbilek@gmail.com
- Valentina FRANCA** – University of Ljubljana, Ljubljana, Slovenia – valentina.franca@gmail.com
- Veysel BOZKURT** – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye – veyselbozkurt@yahoo.com
- Yusuf ALPER** – Uludağ Üniversitesi, Bursa, Türkiye – yalper@uludag.edu.tr
- Zeki PARLAK** – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye – zekiparlak@hotmail.com

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

- 1 Ageing Population and Elderly Care in the Context of Rural-Urban Relations: The Case of Kastamonu and Sinop
Kır-Kent İlişkileri Bağlamında Yaşlanan Nüfus ve Yaşlı Bakımı: Kastamonu ve Sinop Örneği
Didem DANIŞ
- 31 Klasik Sosyal Teoride Emek ve Özgürlük İlişkisi
The Relationship between Labor and Freedom in Classical Social Theory
Şükriye ULAŞKIN
- 43 Modernleşme ve Piyasa Kıskaçında Engelli Bireyin Konumlanışına Dair Sosyo-Tarihsel Bir Okuma
A Sociohistorical Reading on the Position of Disabled Individuals in the Grip of Modernization and the Market Economy
Fatih KUCUR
- 55 Yoksulluğun Öteki Yüzü: Çocuklarda Sosyal Dışlanma
The Other Side of Poverty: Social Exclusion in Children
Cihangir KARAKAYA
- 65 Türkiye’de Aile Politikalarının Sürdürülebilir Kalkınma ve Sosyal Hizmetler Açısından Değerlendirilmesi
Evaluating Family Policies in Türkiye in Terms of Sustainable Development and Social Services
Selin KOÇAK, Büşra DEMİR
- 79 Türkiye’de Çalışan Kadınlar Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme: Refah Rejimi, Aileselcilik ve İstihdamı Ev ve Bakım İşleri ile Uzlaştırma Deneyimleri
A Sociological Study on Working Women in Türkiye: Welfare Regime, Familism and Experiences of Reconciling Employment with Unpaid Domestic and Care Works
Mustafa GÜLTEKİN
- 99 Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Deneyimlediği Sosyal Gerilim Gerçekliğinin Nedenlerine Yönelik Nitel Bir İnceleme
A Qualitative Examination of the Reasons for the Reality of Social Tension Experienced by Syrians Under Temporary Protection
Aykut ÇALIŞKAN, Gazanfer KAYA

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

- 117** Information and Communication Workforce Forecasting: Evidence from England
Fethi ASLAN
- 127** İş Arayanların İşe Yönelmeme Nedenleri: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması
Reasons for Refusal to Orient to the Job of Job Seekers: A Scale Development Study
Muhammed Erkam KOCAKAYA, Sude KARANFİL TAMER, Kübra YETKİN, Ayşe KORKMAZ, Betül TOZAR, Yüstra AK
- 143** İş Arama Kanallarının Kullanım Olasılıklarının Belirleyicileri: Türkiye İçin Ampirik Bir Uygulama
Determinants of the Probability of Using Job Search Channels: An Application for Turkey
Altan ALDAN, Huzeyfe TORUN
- 155** GİG Ekonomisi: Bibliyometrik Bir Analiz
GIG Economy: A Bibliometric Analysis
Ali İhsan BALCI, Ersin ERASLAN
- 169** Hybrid Employees Approaches Toward Hybrid Working and Work–Life Balance: A Field Study
Hibrit Çalışma Biçiminde İstihdam Edilenlerin Hibrit Çalışmaya ve İş-Yaşam Dengesine Yönelik Yaklaşımları: Bir Alan Araştırması
Merve YOSUNKAYA
- 199** Yapay Zekânın İstihdama Yönelik Etkileri: Bir Sosyal Politika Önlemi Olarak Evrensel Temel Gelir
Impacts of Artificial Intelligence on Employment: Universal Basic Income as a Social Policy Measure
Gökhan MURAT, Belemir ŞENGÜL
- 215** Türkiye İstatistik Kurumu'nun Türkiye'de Ücret Politikalarına Etkisi ve Toplu İş Sözleşmesi Örnekleri Üzerinden İşçi Sendikalarına Yönelik Bir Değerlendirme
The Impact of the Turkish Statistical Institute on Wage Policies in Türkiye: An Evaluation of Trade Unions Using Collective Bargaining Agreement Samples
Naim GÖKTAŞ

EDİTÖRDEN

Değerli okuyucularımız,

Dergimizin seksen beşinci sayısını sizlerle paylaşmaktan mutluluk ve gurur duyuyoruz. Dergimizin temel amacı sosyal politika alanına giren bütün sorunlara ilişkin teorik ve ampirik bilimsel çalışmaları sizlere sunmaktır. Dinamik bir yapıda olan bu sorunlar, günümüzde de değişim göstermektedir. Esnek çalışma modellerinin yaygınlaştırılması, yapay zekanın çalışma hayatına etkileri, dezavantajlı grupların istihdam edilebilirliğinin artırılması veya Batı Avrupa'daki ülkelerde benimsenmeye başlanan çalışma günlerinin azaltılması istihdam ile alakalı temel tartışmaların odağında yer almaktadır. Bununla birlikte, çeşitli siyasi ve ekonomik meseleler sonucunda hızlanan kitlesel göçler, aile yapısındaki değişimler, nüfusun yaşlanması gibi konular da yaşadığımız dönemdeki sosyal politika tartışmalarında ön sıralardadır. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi'nin bu sayısında, yukarıda kısaca bahsedilen tartışmalara ilişkin katkı sağlayacağını düşündüğümüz çok değerli on dört makaleyi sizlerle paylaşıyoruz.

Sayımızın ilk makalesi Didem Danış tarafından yayınlanan “Kır-Kent İlişkileri Bağlamında Yaşlanan Nüfus ve Yaşlı Bakımı: Kastamonu ve Sinop Örneği” başlıklı çalışmadır. Makalede, Türkiye’de yaşlı nüfus oranı en yüksek iki kent olan Kastamonu ve Sinop’ta 2020 senesinde gerçekleştirilen saha araştırmasına dayanarak, Türkiye’de yaşlanma ve yaşlı bakımı konusunun farklı boyutlarıyla incelenmesi amaçlanmıştır.

İkinci makale ise Şükriye Ulaşkın’a aittir. “Klasik Sosyal Teoride Emek ve Özgürlük İlişkisi” başlıklı çalışmada yazar, klasik sosyal teorideki tartışmalardan yola çıkarak emek, iş, üretim gibi kavramların kesiştikleri asgari çağrışım üzerinden özgürlük fikriyle kurulan ilişkiselliği ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

Sayının üçüncü makalesi ise “Modernleşme ve Piyasa Kısılcacında Engelli Bireyin Konumlanışına Dair Sosyo-Tarihsel Bir Okuma” başlığını taşımaktadır. Fatih Kucur tarafından kaleme alınan bu makalenin temel amacı, tarihsel süreç içerisinde “engellilik” kavramına ilişkin algının değişimin incelenmesidir. Çalışmada, insana ve engelli bireye bakışın dönüşümü ve bunun pratik çıktıları göz önünde bulundurularak mesele tartışılmıştır.

Dördüncü makale ise Cihangir Karakaya’ya ait olan “Yoksulluğun Öteki Yüzü: Çocuklarda Sosyal Dışlanma” başlıklı çalışmadır. Makalede, yoksulluk ve çocuklarda sosyal dışlanma ilişkisinin analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda, yoksulluk ile sosyal dışlanma ilişkisine dair görüşlere, yoksulluk kaynaklı sosyal dışlanmanın çocuklar üzerindeki kısa ve uzun vadeli etkilerine ve çocuklarda sosyal dışlanmayla ilgili mücadelede Türkiye’de uygulanan politikalara yer verilmiştir.

Sayımızın beşinci çalışması ise Selin Koçak ve Büşra Demir’e ait olan “Türkiye’de Aile Politikalarının Sürdürülebilir Kalkınma ve Sosyal Hizmetler Açısından Değerlendirilmesi” başlıklı çalışmadır. Çalışmada sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik ve sosyal boyutları çerçevesinde Türkiye’de aileye yönelik sosyal politikaların ve hizmetlerin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Altıncı makalemiz ise “Türkiye’de Çalışan Kadınlar Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme: Refah Rejimi, Aileselcilik ve İstihdamı Ev ve Bakım İşleri ile Uzlaştırma Deneyimleri” başlığını taşımaktadır. Mustafa Gültekin’e ait olan makalede, Türkiye’de büyük ölçüde hizmet sektöründe birbirinden farklı mesleklerde ücretli olarak istihdam edilen evli ve çocuklu 36 kadını kapsayacak şekilde çocuk bakımı ve pandemi döneminde çalışma koşullarına dair görüşleri üzerine nicel ve nitel yöntemle araştırma yapılmıştır.

Sayının bir diğer makalesi ise Aykut Çalışkan ve Gazanfer Kaya’ya ait olan “Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Deneyimlediği Sosyal Gerilim Gerçekliğinin Nedenlerine Yönelik Nitel Bir İnceleme” başlıklı çalışmadır. Makalede, Türkiye kentlerindeki sosyal gerilim ve çatışmaların sosyolojik bağlamından yola çıkılarak, kentlerdeki yeni gerilim ve çatışmaların tarafı olduğu iddia edilen geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler araştırılmıştır.

Sayının sekizinci makalesi ise “Information and Communication Workforce Forecasting: Evidence from England” başlıklı çalışmadır. Fethi Aslan’a ait olan makalenin amacı bilgi ve iletişim teknolojileri alanında ihtiyaç duyulan becerilerin geliştirilmesi için mevcut işgücü durumunun değerlendirilmesi ve gelecekteki işgücü eğilimlerinin belirlenmesidir. Bu bağlamda, ilgili makalede 1996-2022 yılları arasında İngiltere’deki bilgi ve iletişim teknolojilerine dair işgücü piyasasından elde edilen verileri analiz edilmekte ve gelecek beş yıl için bir model önerilmektedir.

Sayımızın dokuzuncu makalesi ise Muhammed Erkam Kocakaya, Sude Karanfil Tamer, Kübra Yetkin, Ayşe Korkmaz, Betül Tozar ve Yüsrâ Ak’a aittir. “İş Arayanların İşe Yönelmeme Nedenleri: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması” başlığını

taşıyan makalede iş arama sürecinde bir iş ve meslek danışmanı tarafından bir işe yönlendirilen bireylerin işe yönelmeme nedenlerini belirlemeye yönelik bir ölçek geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Onuncu makale ise Altan Aldan ve Huzeyfe Torun'a ait olan "İş Arama Kanallarının Kullanım Olasılıklarının Belirleyicileri: Türkiye İçin Ampirik Bir Uygulama" başlıklı çalışmadır. Makalede Hane Halkı İşgücü Anketi'nden elde edilen mikro veriler kullanılarak Türkiye'de iş arama kanallarının kullanımının bireysel özelliklere ve zamana göre nasıl değiştiği doğrusal olmayan ekonometrik tahmin yöntemleri ile incelenmektedir.

Sayımızın on birinci makalesi "GİG Ekonomisi: Bibliyometrik Bir Analiz" başlığını taşımaktadır. Ali İhsan Balcı ve Ersin Eraslan'a ait olan bu çalışmada, GİG ekonomisinin literatürdeki yerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. GİG ekonomisinin toplum ve çalışanlar nezdinde oluşturduğu etkilerin literatüre yansımalarının nasıl olduğu, işgücü piyasasına yönelik olarak ortaya çıkan avantajları ve dezavantajları göz önünde bulundurularak kavram, "bibliyometrik analiz" yöntemiyle incelenmiştir.

Sayımızdaki bir diğer makale ise Merve Yosunkaya'ya ait olan "Hibrit Çalışma Biçiminde İstihdam Edilenlerin Hibrit Çalışmaya ve İş-Yaşam Dengesine Yönelik Yaklaşımları: Bir Alan Araştırması" başlıklı çalışmadır. Araştırmanın amacı gün geçtikçe yaygınlaşan hibrit çalışmanın, söz konusu çalışma biçiminde istihdam edilenler açısından nasıl değerlendirildiğinin ve bu kişilerin iş-yaşam dengelerini koruyup koruyamadıklarının tespit edilmesidir. Makalede, hibrit çalışma biçiminde istihdam edilen 400 katılımcıyla bir alan araştırması gerçekleştirilmiştir.

Sayımızdaki on üçüncü makale ise Gökhan Murat ve Belemir Şengül'e aittir. "Yapay Zekânın İstihdama Yönelik Etkileri: Bir Sosyal Politika Önlemi Olarak Evrensel Temel Gelir" başlığını taşıyan bu çalışmada yapay zekâ ve otonom robotların gelişim süreci ve istihdam üzerindeki etkisini incelenmesi amaçlanmıştır. Yapay zekâ ve otonom robotların istihdam üzerindeki muhtemel olumsuz etkilerinin çözümünde ise evrensel temel gelirin bir sosyal politika önlemi olarak uygulanabilirliği araştırılmıştır.

Sayımızdaki son makale ise "Türkiye İstatistik Kurumu'nun Türkiye'de Ücret Politikalarına Etkisi ve Toplu İş Sözleşmesi Örnekleri Üzerinden İşçi Sendikalarına Yönelik Bir Değerlendirme" başlığıyla Naim Göktaş'a aittir. Bu çalışmada ise Türkiye'de son yıllarda uygulanan ücret politikaları emeğin farklı kesimlerinin öznellikleri dikkate alınarak incelenmiştir.

Dergimize hem bu sayıda hem de önceki sayılarda katkı sunan tüm yazarlarımıza, hakemlerimize ve kurul üyelerimize teşekkür ederiz. Makalelerin süreçlerini titizlikle takip eden çok değerli editör yardımcılarımız Muhammet Enes Kayagil, Selcan Peksan, Sera Yıldırım Dalyan, Abdullah Erol, Betül Tozar ve Ömer Koç'a gösterdikleri çaba ve özveri için ne kadar teşekkür etsek yetersiz olacaktır. Yine, dergimizin tüm süreçlerinde desteğini esirgemeyen ve dergimizin gelişiminde çok önemli rolleri olan Selin Dizbay'a, Esmâ Çavuşoğlu'na, İÜ Yayınevi ekibinin diğer çalışanlarına ve koordinatör Metin Tunç Hocamıza değerli katkılarından dolayı çok teşekkür ederiz. Ayrıca, dergideki İngilizce metinlerin gözden geçirilmesinde bizlere düzenli olarak yardımcı olan Elizabeth Mary Earl'e de çok teşekkür ederiz.

Nihayetinde, seksen beş sayıda bizi heyecanla bekleyen ve en büyük motivasyon kaynağımızı oluşturan tüm okuyucularımıza minnettarız. 2024 yılının Haziran sayısında sizlerle tekrar buluşmayı dileriz.

Saygılarımızla,
Prof. Dr. Sayım Yorğun
Doç. Dr. Emir Kayacan
Baş Editörler

EDITORIAL

Dear Readers,

We are pleased and proud to share the eighty-fifth issue of the Journal of Social Policy Conferences with you. The main purpose of the journal is to present theoretical and empirical scientific studies on all problems in the field of social policy. These problems, which have a dynamic structure, are also changing today. The dissemination of flexible working models, the effects of artificial intelligence on working life, increasing the employability of disadvantaged groups or the reduction of working days, which have started to be adopted in Western European countries, are at the centre of the main discussions on employment. In addition, issues such as mass migration accelerated as a result of various political and economic issues, changes in the family structure, and ageing of the population are also at the forefront of social policy debates in our time. In this issue of the Journal of Social Policy Conferences, we share with you fourteen highly valuable articles that we think will contribute to the above-mentioned discussions.

The first article of the issue is "Ageing Population and Elderly Care in the Context of Rural-Urban Relations: The Case of Kastamonu and Sinop" published by Didem Daniş. In the article, based on the field research conducted in 2020 in Kastamonu and Sinop, the two cities with the highest proportion of elderly population in Türkiye, it is aimed to examine the issue of ageing and elderly care in Türkiye from different dimensions.

The second article belongs to Şükriye Ulaşkın. In the study titled "The Relationship between Labor and Freedom in Classical Social Theory", the author aims to reveal the relationality established with the idea of freedom through the minimum association of concepts such as labour, work and production based on the discussions in classical social theory.

The third article of the issue is titled "A Sociohistorical Reading on the Position of Disabled Individuals in the Grip of Modernization and the Market Economy". The main purpose of this article written by Fatih Kucur is to examine the change in the perception of the concept of "disability" in the historical process. In the study, the issue is discussed by considering the transformation of the view of human and disabled people and its practical outcomes.

The fourth article of the issue is Cihangir Karakaya's study titled "The Other Side of Poverty: Social Exclusion in Children". The article aims to analyse the relationship between poverty and social exclusion in children. In this context, the views on the relationship between poverty and social exclusion, the short and long-term effects of poverty-induced social exclusion on children and the policies implemented in Türkiye in the fight against social exclusion in children are included in the study.

The fifth study of the issue is the study titled "Evaluating Family Policies in Türkiye in Terms of Sustainable Development and Social Services" by Selin Koçak and Büşra Demir. The study aims to evaluate social policies and services for the family in Türkiye within the framework of economic and social dimensions of sustainable development.

The sixth article is "A Sociological Study on Working Women in Türkiye: Welfare Regime, Familism and Experiences of Reconciling Employment with Unpaid Domestic and Care Works". In the article by Mustafa Gültekin, a quantitative and qualitative research was conducted on the views of 36 married women with children, who are employed in different professions in the service sector in Türkiye, on their views on childcare and working conditions during the pandemic period.

Another article of the issue is a study by Aykut Çalışkan and Gazanfer Kaya titled "A Qualitative Examination of the Reasons for the Reality of Social Tension Experienced by Syrians Under Temporary Protection". In the article, starting from the sociological context of social tensions and conflicts in Turkish cities, Syrians under temporary protection, who are claimed to be the parties of new tensions and conflicts in the cities, are investigated.

The eighth article of the issue is titled "Information and Communication Workforce Forecasting: Evidence from England". The aim of the article by Fethi Aslan is to evaluate the current labour force situation and to determine future labour force trends in order to develop the skills needed in the field of information and communication technologies. In this context, the article analyses the data obtained from the labour market for information and communication technologies in the UK between 1996 and 2022 and proposes a model for the next five years.

The ninth article of our issue belongs to Muhammed Erkam Kocakaya, Sude Karanfil Tamer, Kübra Yetkin, Ayşe Korkmaz, Betül Tozar and Yüstra Ak. The article is titled "Reasons for Refusal to Orient to the Job of Job Seekers: A

Scale Development Study", it was aimed to establish a scale for identifying the reasons for the decision to refuse to orient to a job recommendation of employment and career consultation.

The tenth article is Altan Aldan and Huzeyfe Torun's study titled "Determinants of the Probability of Using Job Search Channels: An Application for Turkey". In the article, using micro data obtained from the Household Labour Force Survey, how the use of job search channels in Türkiye varies according to individual characteristics and time is examined by non-linear econometric estimation methods.

The eleventh article of the issue is titled "GIG Economy: A Bibliometric Analysis". This study by Ali İhsan Balcı and Ersin Eraslan aims to determine the place of the GIG economy in the literature. The concept is examined by means of "bibliometric analysis" method, taking into account the reflection of the effects of the GIG economy on the society and employees in the literature, and the advantages and disadvantages of the concept for the labour market.

Another article in our issue is Merve Yosunkaya's study titled "Hybrid Employees Approaches Toward Hybrid Working and Work-Life Balance: A Field Study". The aim of the research is to determine how hybrid work, which is becoming more and more widespread day by day, is evaluated in terms of those employed in this form of work and whether these people can maintain their work-life balance. In the article, a field research was conducted with 400 participants employed in hybrid working.

The thirteenth article in our issue belongs to Gökhan Murat and Belemir Şengül. The study titled "Impacts of Artificial Intelligence on Employment: A Universal Basic Income as a Social Policy Measure" aims to analyse the development process of artificial intelligence and autonomous robots and their impact on employment. In the solution of the possible negative effects of artificial intelligence and autonomous robots on employment, the applicability of universal basic income as a social policy measure was investigated.

The last article in this issue is by Naim Gökteş titled "The Impact of the Turkish Statistical Institute on Wage Policies in Türkiye: An Evaluation of Trade Unions Using Collective Bargaining Agreement Samples". In this study, the wage policies implemented in Türkiye in recent years are examined by taking into account the subjectivities of different segments of labour.

We would like to thank all our authors, referees and board members who contributed to our journal both in this and previous issues. We cannot thank our valuable assistant editors Muhammet Enes Kayagil, Selcan Peksan, Sera Yıldırım Dalyan, Abdullah Erol, Betül Tozar and Ömer Koç enough for their efforts and dedication. We would also especially like to thank Selin Dizbay, Esmâ Çavuşoğlu, other members of the IU Publishing House team and the coordinator Metin Tunç for their valuable contributions. We would also like to thank Elizabeth Mary Earl for her regular assistance in reviewing the English texts in the journal.

Finally, we are grateful to all our readers who have been waiting for us with excitement for eighty-five issues and who constitute our greatest source of motivation.

We hope to meet you again in the June issue of 2024.

Sincerely,
Prof. Dr. Sayım Yorgun
Assoc. Prof. Dr. Emir Kayacan
Editors-in-Chief

Ageing Population and Elderly Care in the Context of Rural-Urban Relations: The Case of Kastamonu and Sinop

Didem Daniş¹

¹(Assoc. Prof. Dr.), Galatasaray University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Sociology, Istanbul, Türkiye.

ABSTRACT

One of the dominant characteristics of Turkey's population in the 21st century is the high rate of demographic ageing. The elderly population, predominantly situated in rural regions, is significantly affected by outward migration trends and alterations in family dynamics. This article aims to delve into the topic of ageing and elderly care in Turkey, drawing insights from field research conducted in Kastamonu and Sinop, identified as the cities with the highest ratio of elderly population in 2020.

The research methodology encompasses four key stages: 1) Reviewing pertinent literature covering relevant concepts; 2) scanning local newspapers in Kastamonu and Sinop between 2015 and 2020 for news articles concerning elderly individuals and ageing; 3) compiling statistics on ageing and migration from diverse sources, predominantly relying on TÜİK (Turkish Statistical Institute); and 4) conducting field research, which entailed 36 interviews carried out in November 2020. The interviews were conducted across various locations including the city centres of Kastamonu and Sinop, districts such as Taşköprü in Kastamonu and Boyabat in Sinop, as well as several villages. The focus of these interviews centred on topics related to ageing and elderly care.

The migration and fertility statistics of these two provinces serve as a starting point for elucidating the demographic causes contributing to the prevailing ageing conditions. Outward migration, depopulation in rural areas, demographic and economic decline within these regions, along with notably lower-than-average fertility rates, collectively stand as fundamental factors shaping the population structure in these provinces.

In Kastamonu and Sinop, the evolving dynamics between rural and urban areas, migration patterns, and the existence of multi-locality structures significantly has influenced intergenerational support systems in elderly care. In these provinces where the elderly population holds a substantial presence, the traditional role of families in providing elderly care is undergoing transformation, leading to the involvement of other caregiving entities. Apart from the aid and services provided by the public sector, municipalities and the private sector are also delivering new support services for elderly care. Protection mechanisms for the elderly exhibit variations in accordance with the welfare regimes of countries. Within the southern European welfare regime, of which Turkey is considered to be a part, although various services and assistance are available for the health and care requirements of the elderly, they are currently fragmented, partial, and exhibit favouritism in their structure.

In the conclusion of the article, the emergence of new dynamics stemming from population ageing and societal shifts in Kastamonu and Sinop is discussed along with the fragmented nature of the welfare regime concerning elderly care. The distribution of roles among family, state, and market actors that impact elderly care is analysed, and several policy recommendations are put forward.

Keywords: Ageing, Population, Elderly care, Welfare regime, Urban-rural relations, Migration

Introduction

One of the prevailing social phenomena in today's world is ageing. With individuals living longer and declining birth rates, there has been a noticeable rise in both the absolute number and proportion of the elderly population. Although Turkey has been traditionally recognised for its young population, recent years have witnessed a rapid ageing trend (Eryurt, 2014; Canpolat, 2022). Over the past 50 years, while the total population in Turkey has increased threefold, the elderly population has surged almost tenfold (Arun et al., 2013). The proportion of the elderly population, which escalated to 8.4% in 2000 and 9.5% in 2020, is projected to reach 23% by 2050 (Özgür, 2019: 80).

While the pace of ageing in Turkey is rapidly increasing, this phenomenon is not uniformly observed across all regions of the country. While demographic ageing remains relatively low in metropolitan areas, it progresses much faster in rural regions.

Corresponding Author: Didem Daniş **E-mail:** ddanis@gsu.edu.tr

Submitted: 24.03.2023 • **Revision Requested:** 26.09.2023 • **Last Revision Received:** 19.12.2023 • **Accepted:** 20.12.2023

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Özgür and Yakar, in their study on ageing in "different temporal-spatial scales", shows that the geographical distribution of the population over the age of 65, which constitutes 9.5% of the total population according to 2020 data, "exhibits very different patterns at the local scale; at district, village, city, neighbourhood levels (...)" (Özgür and Yakar, 2021: 14). While examining the ageing patterns from a geographical perspective, they state that the smaller the spatial scale of the analysis, the more striking the results of the distribution of the ageing phenomenon and that "already in many geographical units at the district and village and/or neighbourhood levels, old, very old, even extremely old local community structures have emerged" (Ibid., 23).

Similar to global trends, in Turkey, two primary factors contributing to the rise in demographic ageing are the decrease in the fertility rate and the rise in life expectancy at birth (Özbay, 2015). Nonetheless, a key factor directly influencing ageing in rural areas is the phenomenon of outmigration. As rural agricultural livelihoods weaken and rural spaces decline, certain rural areas experience significant depopulation due to substantial outmigration (Yulafçı and Sayılı, 2015; Yılmaz et al., 2020). Although the demographic shrinkage of rural areas in favour of cities has been an ongoing process since the 1950s, the active population in rural areas has decreased remarkably in the last two decades as employment and livelihoods have shrunk economically. While a significant part of the few remaining population in the villages consists of the elderly, the return of rural people who have spent their working life in the cities to their villages after retirement also disrupts the demographic balance in rural areas in favour of the elderly.

The evident ageing trends depicted in demographic data, coupled with the disparities in the geographical distribution of the elderly population, bring forth the question of who will assume the necessary care services for the elderly. Traditionally handled by families, elderly care now presents new challenges necessitating intervention from the state and other entities, whether public or private, due to the geographical dispersion of family members caused by migration.

The Black Sea region stands out as one of the rapidly ageing regions in Turkey. As detailed below, supported by statistical and field research data, demographic ageing in this region correlates closely with issues surrounding rural ageing and outmigration. This article, based on a study conducted in Kastamonu and Sinop provinces within the Black Sea region, seeks to explore the causes and consequences of the ageing phenomenon concentrated within this area, with a particular focus on elderly care. It aims to contextualise this issue within the broader transformations occurring in Turkish society and welfare structures. By delving into the altered rural-urban dynamics resulting from population concentration in urban centres and the subsequent depopulation of rural areas across various regions, this article aims to contribute to the existing literature on demographic ageing, welfare regimes, and elderly care in Turkey.

This research was carried out in Kastamonu and Sinop, two provinces boasting the highest proportion of individuals aged 65 and above. According to 2019 TurkStat data, Sinop registered an elderly population percentage of 18.8%, while Kastamonu closely followed with 17.66%. As of 2022, Sinop continues to lead with 20.2%, followed by Kastamonu at 19.3%. Although the rankings exhibit slight fluctuations annually, these two provinces have consistently maintained their position within the top three in recent years concerning the proportion of elderly population.

Within this framework, the article aims to address the following questions: What insights does the evolving demographic structure reveal about ageing in Kastamonu and Sinop? How do socio-economic and cultural changes, particularly the geographical dispersal of families resulting from outmigration, impact elderly care? In what ways does the traditional family-based approach to elderly care undergo transformation amid the rise in elderly and isolated households due to outmigration and other contributing factors? Furthermore, how is the distribution of roles among the three primary stakeholders in elderly care - namely, the family, public entities (state institutions and local governments), and the market - manifested in these two provinces marked by high ageing rates?

In the following, different welfare regimes in elderly care will be analysed and the characteristics of the welfare regime in Turkey will be discussed. Then, research methods and data sources will be explained. In the first part of the research findings, demographic data explaining ageing in Kastamonu and Sinop will be presented with a focus on fertility, outmigration, and shrinkage of rural areas. In the second part of the findings, the issue of family and elderly care in the context of migration and geographical distance will be discussed, and then elderly care services provided by public and private institutions will be evaluated. The article will conclude with the evaluation of the findings and recommendations.

Elderly Care and Welfare Regimes

As the elderly population increases both in numbers and proportions, one of the foremost concerns revolves around elderly care. Addressing the care needs arising from declining health conditions among the elderly varies depending on countries' welfare models and the socio-political and economic characteristics of societies. Each nation experiencing an ageing population develops its distinct models of elderly care, closely intertwined with its social policies and welfare regimes. Esping-Andersen (1989) delineates three welfare regimes based on the roles allocated to the family, the state, and the market: market-oriented liberal regimes; family-oriented corporatist regimes wherein social security is contingent upon an individual's workplace position;

and social democratic regimes that advocate the principle of universal citizenship. Although Turkey's categorisation within this framework, primarily developed based on Western nations, poses challenges, it is noted that Turkey is occasionally viewed within the corporatist regime type. This classification stems from the differentiation in social protection provided by the state based on one's status, while the family assumes a significant role in social welfare.

In recent studies on welfare regimes, Turkey is generally situated within the framework of the southern European welfare regime (Buğra and Keyder, 2003; Taşçı, 2013; Koçak, 2019). Italian political scientist Ferrera (2006), in his analysis of Italy, Spain, and Greece, characterises the southern European welfare regime by its cash support systems hinged on employment status, institutional fragmentation, differentiation between the formal and informal sectors, and clientelism. This model primarily revolves around a dual income support system. In countries adhering to this welfare regime, a considerable contrast exists in terms of protective systems between individuals encompassed within the social security system and those excluded from it. Ulutaş underscores the "traditional, segmented, fluctuating, and clientelist structure" as the primary attributes defining the welfare regime in Turkey (Ulutaş, 2017: 29). She further contends that the social assistance system is intricately linked to this particular welfare framework.

The disparities observed in social policy regimes among countries are inherently linked to their historical and social conditions and the evolution of capitalism within those nations. Buğra and Adar (2008) posit that in underdeveloped countries like Turkey, labour processes have evolved within the context of rural-urban migration and far from conditions of full employment. Consequently, the relationship between the state and society in such regions displays different characteristics compared to the Western context. Particularly following the neoliberal turn after 1980, the privatisation of public enterprises, the expansion of informal sectors, the decline in formal employment opportunities, the erosion of traditional solidarity structures within extended families, and an increase in income disparities among social classes have engendered substantial disruptions in the corporatist model (Buğra, 2016; Korkmaz, 2014). As a result of these transformations, the relationship established with the impoverished segments of society has transitioned into one based on aid. This led to the adoption of an aid-centred social policy model, notably initiated through the establishment of the Social Solidarity Fund in 1986. Since the 2000s, there has been a continued reinforcement of a populist and clientelist approach to social assistance (Kutlu, 2015 and 2018).

Elderly care is predominantly shouldered by families in societies characterised by traditional social relations and where the welfare state is weak. Conversely, in countries such as France and Germany, governed by corporatist regimes, public nursing homes assume a significant role. For instance, as of 2017, France provided state assistance to approximately 1.5 million elderly individuals. Of this population, 60% received care at home, while the remaining 40% resided in nursing homes. In 2017, around 600,000 beds in care facilities were allocated to elderly individuals in need of assistance (INSEE, 2020). Contrastingly, in Turkey, the capacity of state-run nursing homes and the number of elderly accommodated in these institutions are considerably limited. In 2020, the Ministry of Family and Social Services oversaw the care of 13,970 elderly individuals in nursing homes, while the total nursing home capacity stood at 15,607 (EYHGM, 2020: 22). Although witnessing a substantial 2.4 to 2.8-fold increase in these capacities compared to 2002 is noteworthy, the care services rendered by public sector nursing homes remain inadequate. This void is partially filled by privately operated nursing homes. In 2020, 51% of the total elderly population in nursing homes in Turkey received care in facilities affiliated with the ministry, 39% in private nursing homes, and the remainder in other public institutions (Ibid., 23).

In Turkey, the legal framework concerning the elderly is delineated in Article 61 of the 1982 Constitution, which mandates, "The elderly shall be protected by the State. State assistance to the elderly and other rights and facilities to be provided shall be regulated by law." Policies directed towards the elderly population in Turkey primarily emphasise programmes involving financial support. This system chiefly encompasses pensions and healthcare expenditures (Eser and Küçük, 2021: 549). The "first social assistance arrangement put into practice in the modern sense," for the elderly is the legal regulation on the "65 Age Pension" established by Law No. 2022 in 1976 (Metin, 2011: 186). It was introduced to "provide a pension to needy, weak, and forlorn Turkish citizens who have reached the age of 65".¹

Individuals applying for benefits under Law No. 2022 have their applications assessed by the Social Assistance and Solidarity Foundations (SYDVs) within their residential regions (Yuvalı, 2019). However, the vagueness of the criteria determining need and the absence of a rights-based structure for social assistance underscore the subjective and clientelist nature of the social assistance system administered by SYDVs (Taşçı, 2013; Ulutaş, 2017).

In terms of financial significance, the old-age pension provided under Law No. 2022 holds substantial importance. As of July 2023, the elderly pension amounted to 2,348 TL. This pension was granted to 620,019 individuals in 2016, 709,590 in 2018, 825,573 in 2020, and 836,665 in 2021. Consequently, a total of 25,702,176,924 TL was disbursed to those in need under the

¹ The scope of Law No. 2022 was broadened in 2005 to encompass individuals who, despite not reaching the age of 65, can provide evidence through a medical board report from a certified hospital that they are disabled to the extent that they require assistance from others to sustain their lives, along with disabled individuals unable to secure suitable employment. Consequently, since 2005, this assistance programme has included disabled individuals in addition to the elderly in need.

category of elderly pension between 2016 and 2021.² According to data from TurkStat, in 2021, the number of pensioners/elderly pension recipients surpassed 10 million, and social protection expenditures accounted for 10.8% of the gross domestic product (GDP) (TurkStat, 2022a). In terms of risk/need groups, expenses for pensioners/elderly individuals held the largest share at 4.9%. Considering that the subsequent two items - sickness/health care expenditures at 3.3% and widow/orphan expenditures at 1.2% - are generally associated with old age, it is evident that the elderly constitute a significant portion of the welfare system.

The prevailing literature on elderly care services and assistance underscores that while various forms of services and aids are offered for the elderly under Turkey's welfare regime, these provisions exhibit a fragmented, partial, and clientelist nature within the existing structure.

Methods and Data Sources

Within the scope of the research, data collection was carried out in four stages: 1) literature review, 2) local press review, 3) compilation of statistics, and 4) field research. In this context, firstly, a literature review was conducted with the themes such as ageing, elderly care, intergenerational solidarity, welfare regimes, social services, gender, family, rural/urban ageing, followed by a press review of news on the elderly and old age in local newspapers published in Kastamonu and Sinop between 2015-2020. Another data collection pillar of the research was the compilation of statistical data. Data on ageing in Turkey in general and on ageing, migration and fertility in the two provinces that were the focus of the research were collected. The demographic ageing phenomenon was analysed in its temporal and spatial dimensions by using statistics collected from various sources, such as TurkStat and special studies prepared by the governorships of these provinces. Since migration was a fundamental issue during the field research, migration to big cities from these two provinces and their districts was analysed from several sources. Maps on this subject were used.

The main body of the study was the field research conducted in Kastamonu and Sinop in 2020. Later, the analysis of the findings was deepened with a new study conducted within the scope of another project.³ The Covid-19 pandemic experienced during the period when the field research was planned directly affected the research process. Under pandemic conditions, the field period was limited to 10 days in order to protect both the health of the interviewees and my own health as a researcher. Due to the pandemic conditions, the interviews planned to be conducted with the elderly were reduced by considering the principle of "do no harm", which is one of the foundations of research ethics. Entering the households where the elderly were located in order not to pose a health risk was curtailed. Thus, the number of interviews planned to be conducted with 65+ persons was reduced, and the interviews were mostly conducted with institutions and organisations operating in the field of ageing in these two cities. Due to this change, the focus of the research shifted from the role of the family and gender relations in elderly care, which required in-depth interviews in households, to the impact of institutions on ageing and elderly care. As a result, a total of 36 interviews were conducted on 4-13 November 2020 in Kastamonu and Sinop provincial centres, districts of Taşköprü in Kastamonu and Boyabat in Sinop, as well as some villages in these two provinces. Verbal informed consent was obtained from all participants before the study and the ethics committee approval of this study was obtained from Galatasaray University Scientific Research and Publication Ethics Board (Date: 17.02.2022; Number: 6). All names used in the quotations below have been changed to ensure the anonymity of the interviewees.

Demographic Findings

Population and Ageing in Kastamonu and Sinop

In Turkey, known for its youthful population, the data on demographic ageing are striking: The proportion of the population aged 65 and above increased from 3.4% in 1935 to 9.5% in 2020. This population consequently surged by 21.9% between 2014 and 2019, reaching 7,550,727 people in 2019 and 8,245,124 people in 2021 (TÜİK, 2022b). Although Turkey is not yet classified as an aged population, with the proportion of the elderly population in the total population at 9.9% in 2022, the rate of population ageing is outpacing that of any other country. According to TurkStat's projections, the proportion of the population over the age of 65 will escalate to 20% in 2050 (TurkStat, 2020a).

The ageing phenomenon in Turkey exhibits geographical disparities. According to the most recent data from TurkStat, the total fertility rate (the average number of children a woman can give birth to during her fertile period) declined from 2.38 children in 2001 to 1.88 in 2019 (TurkStat, 2020b). The Black Sea region stands out as one of the areas experiencing the most significant declines. Similar to fertility rates, the lowest crude birth rates are predominantly observed in cities within the Black Sea region.

² This information was disclosed by Minister Yanık in response to a parliamentary question posed by Alpay Antmen, the MP for CHP Mersin, regarding the recipients of old age pensions. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/yazili_soru_sd.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=311712 (accessed on 12.8.2023).

³ "Rethinking the rural in the context of changing socio-spatial relations and migration" supported by Galatasaray University Scientific Research Projects Commission (FCD-2022-1083).

In 2019, the provinces with the lowest crude birth rates were Edirne (8.8‰), Zonguldak (9.2‰), Kastamonu (9.3‰), Giresun, Karabük, and Bartın.

According to TurkStat data, the two provinces with the highest proportion of elderly population in Turkey in 2019 were Sinop with 18.8% and Kastamonu with 17.66%. In 2021, Sinop ranked first with 20.1% and Kastamonu ranked second with 19.2%. However, when these general data are carefully analysed, there are striking differences between the old age rates of the districts (See Tables 1 and 2). The proportion of elderly in the provincial centres (central districts) of these two provinces is very close to Turkey's average. According to 2019 data, the total population of Kastamonu is 379,405. In the central district, which hosts 40% of the total provincial population, 152,553 people live, and the population over the age of 65 corresponds to 10.10% of the total. The 65+ population rate, which is close to the average of Turkey in the provincial centre, is twice as high in the peripheral districts. The proportion of elderly population is 21.32% in Tosya, 20.12% in Taşköprü and 26.16% in Cide, which are the districts with the largest population in Kastamonu. The high proportion of elderly in the districts also affects the population growth rate of Kastamonu province. Kastamonu ranks 71st among 81 provinces with a population growth rate of -1.04% in 2019.

Table 1. Population Data for Kastamonu districts (2019)

District	Population	65+ population	65+ population ratio	2018-2019 population growth rate
Centre	152,553	15,401	10.10%	24.3% o
Tosya	39,916	8,510	21.32%	-8.2% o
Taşköprü	37,815	7,610	20.12%	-26.6% o
Cide	22,196	5,807	26.16%	-48.6% o
İnebolu	20,980	3,834	18.27%	-34.9% o
Vehicle	18,670	4,732	25.35%	-10.2% o
Devrekani	12,658	2,609	20.61%	-61.1% o
Others	114,533	—	—	—
TOTAL	379,405	67,027	17.66%	-10.4% o

Source: TurkStat, ADNKS 2019 (accessed 23.11.2020)

According to 2019 data, the total population of Sinop is 218,243. In the central district, which has 30% of the total population, 65,845 people live, of which 13.49% is the 65+ population. The proportion of this population, which is relatively low in the central district, is strikingly high in the peripheral districts. The proportion of elderly population is 16.21% in Boyabat, 21.18% in Gerze, and 23.53% in Ayancık, the districts of Sinop with the largest population. In the districts with the smallest population such as Erfelek, Saraydüzü and Dikmen, the proportion of 65+ population exceeds 30%. Sinop ranks 61st among 81 provinces in Turkey with a population growth rate of -0.68% in 2019. Behind the low population growth rate, low birth rates and high outward migration are effective.

Table 2. Population Data for Sinop districts (2019)

District	Population	65+ population	65+ population ratio	2018-2019 population growth rate
Centre	65,845	8,884	13.49%	20.2% o
Boyabat	44,435	7,203	16.21%	-3.9% o
Gerze	25,327	5,364	21.18%	15.3% o
Ayancık	23,686	5,573	23.53%	1.4% o
Durağan	19,815	5,739	28.96%	8.4% o
Turkeli	15,859	3,160	19.93%	-116.3% o
Erfelek	11,926	3,646	30.57%	-10.2% o
Saraydüzü	6,334	2,131	33.64%	-65.4% o
Dikmen	5,016	1,664	33.17%	-86.7% o
TOTAL	218,243	41,074	18.8%	-6.8% o

SOURCE: TurkStat, ADNKS 2019 (accessed 23.11.2020)

Low fertility, Migration and Rural Decline in Kastamonu and Sinop

The notable demographic trend observed in Kastamonu and Sinop concerning the rates of elderly population is rooted in two primary factors. One is the low birth rate, while the other, and notably more significant, is outward migration. As in the Western and Northern regions of Turkey, the fertility rate in Kastamonu and Sinop has been decreasing remarkably in the last 20 years. Turkey's total fertility rate decreased from 2.07 in 2017 to 1.99 in 2018. Fertility in Kastamonu and Sinop is well below this average value. In 2018, the fertility rate was 1.54 in Kastamonu and 1.61 in Sinop. This trend continued in 2019; total fertility rate was 1.47 in Kastamonu and 1.60 in Sinop.

The second significant factor contributing to the demographic ageing, particularly in the peripheral districts of Kastamonu and Sinop, surpassing the national average, is the outward migration phenomenon. As depicted in Tables 3 and 4, there has been a

substantial exodus from these provinces to major cities like Istanbul, Ankara, Izmir, and Antalya. In certain districts, the population residing in Istanbul even exceeds the local population count. When we compare the population in the district with the population of the same place of origin living in Istanbul, the ratio stands at 5.5 in Pınarbaşı, 5.1 in Çatalzeytin, 4.3 in Şenpazar, 4.1 in Doğanyurt, 3.6 in Cide and Azdavay, 3.5 in Bozkurt, 3.5 in Ağlı, 3.3 in Küre, 2.9 in Hanönü, 2.6 in İnebolu and Araç. In other words, for every one person living in Pınarbaşı, there are 5.5 people from Pınarbaşı living in Istanbul. As can be expected, the reason behind this population imbalance lies in the weakness of employment and livelihood resources in these districts.

Table 3. People Registered in Districts of Kastamonu and Living in Other Cities (2019)

	Istanbul	Ankara	Izmir	Antalya	Bursa	Current District Population
Abana	9,733	236	109	76	63	4,113
Ağlı	10,478	249	227	62	75	3,094
Vehicle	50,069	7,469	978	678	768	18,670
Azdavay	26,461	1,968	598	284	212	7,324
Bozkurt	33,878	665	416	232	190	9,468
Çatalzeytin	36,585	1,608	609	751	726	7,055
Cide	81,940	818	879	626	486	22,196
Daday	10,172	1,754	514	319	251	8,319
Devrekani	23,658	1,606	234	189	217	12,658
Doganyurt	23,200	233	324	73	114	5,651
Hanonu	11,856	2,171	117	100	89	4,060
Ihsangazi	3,415	2,025	80	89	55	5,381
Inebolu	55,184	1,794	800	448	512	20,980
Sphere	17,860	3,148	189	138	835	5,774
Centre	11,476	4,604	944	762	478	152,553
Pınarbasi	32,371	495	143	178	216	5,841
Senpazar	19,709	1,062	167	162	217	4,523
Seydiler	8,899	920	147	68	79	4,014
Taşköprü	53,692	3,972	897	545	520	37,815
Tosya	40,007	8,194	685	614	671	39,916

Source: TurkStat, ADNKS 2019, Kastabil (accessed 23.11.2020)

Similar circumstances are noticeable in Sinop as well. As indicated in Table 4, Sinop exhibits pronounced outward migration patterns towards major cities, notably Istanbul. A significantly higher number of residents from all districts of Sinop (excluding the central district) reside in Istanbul compared to their local populations. This ratio is 5.5 in Dikmen, 4 in Saraydüzü, 3.5 in Erfelek and 2.5 in Ayancık. These districts are recognised as some of the most underdeveloped areas based on economic development indicators. Additionally, apart from outmigration to Istanbul, they have historically contributed significantly to labour migration towards European countries.

Table 4. People Registered in Districts of Sinop and Living in Leading Cities (2019)

	Istanbul	Ankara	Izmir	Antalya	Bursa	Current District Population
Ayancık	57,967	1,698	1,945	1,095	2,491	23,686
Boyabat	78,540	12,783	967	718	747	44,435
Dikmen	27,565	278	594	126	206	5,016
Durağan	38,614	828	936	230	595	19,815
Erfelek	42,649	1,009	794	341	1,322	11,926
Gerze	46,829	1,093	740	376	444	25,327
Centre	30,932	1,949	1,628	662	530	65,845
Sarayduzu	26,461	4,052	354	213	207	6,334
Turkeli	25,160	530	368	266	487	15,859

Source: TurkStat, ADNKS 2019 (accessed 23.11.2020)

The comparatively low rates of outward migration observed in Kastamonu and Sinop provincial centres, coupled with a significant portion of the migration originating from neighbouring provinces, indicate the economic stagnation prevalent in these regions. Despite some arrivals from nearby areas, the majority of the population in these provinces consists of local residents. According

to 2019 data, 84.74% of the population of Kastamonu is registered within the province. Notable minority groups in Kastamonu are registered in Samsun (1.44%), Çorum (1.38%), and Sinop (1.10%). Meanwhile, in Sinop, 85.54% of the total population is registered within the province itself, followed by Samsun (3.62%), Kastamonu (1.04%), and Ordu (0.70%). Essentially, both of these provinces experience minimal immigration from neighbouring regions. However, in Sinop, its status as a resort area leads to a noticeable population surge during the summer months.

The population trends in Kastamonu and Sinop align with the shrinking city model. Kastamonu's provincial population, which was 446,601 in 1970, became 450,946 in 1980 and 423,611 in 1990 (DİE as cited in Taşlıgil, 1993). While the urban population almost doubled between 1970 and 1990, increasing from 82,101 to 148,710, the decrease in the rural population from 364,500 to 274,901, marking a 25% decrease. This shift highlights the rural origins of this population decline. Likewise, in Kastamonu, the population stood at 375,476 in 2000, and showed a minimal increase of only 2,600, reaching 378,115 by 2022.⁴

The population of Sinop is also on a downward trend. In 1970, the population was 265,655; in 1980, it was 276,242; in 1990, 265,153; in 2000, 255,574; in 2010, 202,740; and in 2018, 219,733.⁵ When this striking picture in the population of Sinop, which shows the volume of migration, is considered together with its rural-urban population distribution, it is seen that the rural population has lost blood in a very serious way, while the population of Sinop city centre has increased both numerically and proportionally. Sinop's urban population, which accounted for 17.4% of the total population in 1970, increased to 58% in 2016, while the rural population decreased from 82.6% to 42%. Strikingly, the loss of rural population decreased from 219,273 in 1970 to 86,220 in 2016, while the urban population in Sinop increased from 46,382 to 119,258 in the same years (Kaya and Yılmaz, 2017).

İbret (2004 and 2010), who wrote one of the few studies on migration from the Black Sea region to big cities, explains the main reason for migration in Kastamonu being the inadequacy of livelihood conditions in rural areas. In the first census of the Republican period in 1927, the population of Kastamonu, which ranked 8th among 63 provinces in Turkey in terms of population size, was 335,601, but only 361,222 in 2010. In other words, while the population of Turkey increased approximately 5.4 times between 1927 and 2010, the population of Kastamonu increased by only 7.5%. According to İbret (2010: 39), the most important reason for this population loss is the lack of livelihood and migration. The facts that agricultural lands in Kastamonu are not fertile enough, the agricultural land per family is not large enough to feed the family, there are not enough job opportunities in non-agricultural sectors, and the difficulty of natural environmental conditions have led to the abandonment of villages. At the same time, the fact that there are many more social and economic opportunities in big cities has created an element of attraction. For all these reasons, an intense chain migration has been experienced, "primarily the labourable male population from the region participated in internal migration, and in time, those who went to find a job sold their land in their villages and took their families out of the region, and those who settled in the cities in time attracted their relatives to the big cities" (age 39).

Even if we only look at the last 30 years, we can get an idea of the volume of migration in Kastamonu. The population of Kastamonu, which was 423,611 in 1990, decreased by 11.4% to 375,476 in 2000. The same trend continued between 2000 and 2010. The population of 375,476 in 2000 decreased by 3.8% to 361,222 in 2010 (age, 41). In his study focusing on 2008-2009 data, İbret shows that this migration is predominantly the working age population. Accordingly, the participation rate of those in the 15-64 age group in migration is 77.3%. The participation rate of the 65+ population in migration is only 5.8%. In short, the population migrating from Kastamonu is the active population with a productive structure.

Özden and Buğday (2015) also examined the migration tendencies of forest villagers in Kastamonu and found that these villagers continue to live in settlements close to centres where they can fulfil their social and economic needs, and migrate when they cannot. In the same study, it was observed that as a result of migration, forest villages empty out, and the rate of dependent elderly population increased due to the outward migration of the active population and the people returning after retiring in the cities.

One of the striking findings in migration movements is the bidirectional elderly migration in these provinces. Koç and Saraç (2018), who analysed the magnitude and direction of elderly migration, show that Sinop and Kastamonu provinces are among the top 3 provinces with the highest share of received and given elderly migration in total migration. The increase in the share of migration from the village to the city and the decrease in the share of migration from the city to the village, especially in the older age groups (75-84 and 85 and over age groups), is explained by "the limitation of people's mobility for long distances with increasing age" and "the excess of health facilities in cities". Migration of people in the advanced stage of old age to the village decreases, while migration to the city increases. The authors explain this situation with the fact that "urban areas with more developed health and transportation facilities are an important centre of attraction for the elderly" and point out that the desire to

⁴ The data were sourced from Kastabil, the provincial information system developed by the Governorship of Kastamonu. <https://www.kastabil.gov.tr/veritablolari/kastamonu/nufus/yillara-gore-nufus-artisi> (accessed on 8.10.2023).

⁵ Sinop Governorship Demographic Structure Data. <http://www.sinop.gov.tr/demografik-yapi> (accessed on 8.10.2023).

be close to family members living in the city may increase during the period when the need for care increases (Koç and Saraç, 2018: 33).

In summary, the reason why the proportion of the elderly population in Kastamonu and Sinop is twice (in some districts three times) the average of Turkey is the decline in the total fertility rate and the ongoing migration movements, especially for economic reasons.

Field findings

This section delves into analysing the perspectives of the three primary actors - family, state, and market - involved in addressing the care needs of the elderly in Kastamonu and Sinop. As previously mentioned, Turkey is categorised within the southern European welfare regime. This regime is recognised for its institutionally fragmented and clientelist features, divided into formal and informal systems, wherein financial assistance is contingent upon an individual's occupational status. Among the three actors influencing social support mechanisms, the family hold paramount importance, particularly in the role of caregiver, which is predominantly assumed by women. However, complexities arise in cases of "multi-locality," wherein younger family members migrate to major cities for economic prospects while continuing to care for their elderly relatives in their places of origin. In such instances, other mechanisms, such as state-sponsored support for caregiving responsibilities that cannot be fully undertaken by the family, or the engagement of paid caregivers for those with financial means, come into play. Although these three elements are often intertwined, each of them is discussed separately below.

Family and Intergenerational Solidarity in Elderly Care

The most significant distinction about the old agers becomes apparent when the need for care arises. In countries like Turkey, where the welfare state's capacity is not sufficiently developed, the responsibility for care predominantly falls upon the family. Intergenerational solidarity holds immense importance in this context. However, with the trends of outmigration, urbanisation, and the consequent reduction in household sizes, coupled with the spread of nuclear families and individualisation, the bond between generations is being damaged. "The traditional role of the family institution, where members historically provided reciprocal care and psychosocial support at the micro level, is undergoing transformation"; consequently, "the micro-level care and support system for the elderly, one of the most vulnerable groups within both the family and society, is also experiencing a decline" (Özmete, 2017: 223).

Following 1950, during a period marked by intense rural-urban migration, solidarity networks rooted in rural-urban relations served as vital avenues for intergenerational income transfer among extended family members striving to subsist in urban settings. However, the proliferation of the neoliberal market ethos has led to a weakening of solidarity and its associated mechanisms, which were traditionally based on kinship ties (Şen, 2007). Numerous studies indicate that despite the enduring significance of family and intergenerational solidarity in elderly care, pivotal challenges, often termed as "breaking points," have emerged due to demographic, social, economic, and spatial changes (Kalaycıoğlu, 2012).

Until recently, research on intergenerational solidarity has predominantly centred on families residing in the same geographical area. However, the emerging discourse on multi-locality, which has gained prominence in recent years (Öztürk et al., 2014), prompts an inquiry into how intergenerational solidarity for elderly care functions among family members living across multiple locations due to migration. Limited studies have explored how solidarity operates within families when members are dispersed to different places. Most investigations concerning intergenerational solidarity within migrant families have compared native and migrant families within host countries. These studies have focused on individual resources and needs as pivotal factors shaping intergenerational solidarity, particularly analysing the influence of financial and social resources (Albertini and Kohli, 2013; Szydlik, 2008). Moreover, these studies contend that international migration induces significant shifts in family practices and gender ideologies (Baykara-Krumme & Fokkema, 2019). Coe's (2011) examination of the impact of place and distance on family relationships in Ghana suggests that migration exacerbates pre-existing conflicts within families. The geographical distance resulting from migration profoundly impacts interpersonal relationships within the family, fostering space for conflict and negotiation among family members concerning the continuity of social connections and the distribution of family responsibilities.

Bengston and Roberts (1991) delineate intergenerational solidarity into six sub-categories: structural, emotional, normative, consensual, functional, and relational solidarity. Fieldwork interviews conducted in the Black Sea region indicate the prevalence of the "functional solidarity model," primarily characterised by mutual financial and care support. Functional solidarity embodies mutual assistance and intergenerational resource sharing, encompassing financial, physical, and emotional support. Studies examining this aspect often inquire about the giving and receiving of help between parents and children. Financial resource-sharing constitutes a significant facet of intergenerational solidarity, particularly in socioeconomically disadvantaged households. In the care of elderly parents, issues centred around financial matters are frequently cited. Interviews revealed that various cash aids

provided by the state significantly contribute to materialising this solidarity. For instance, Ayfer (40), discussing her 76-year-old mother Hatice staying at her eldest brother's house, highlighted the significance of financial support: "Of course, it is good money, it amounts to 2,300 when combined with both the elderly care salary and her husband's salary." This corroborates the accounts of other interviewees mentioning that the pensions and financial aids received by the elderly were "valuable" enough to create tension among siblings, particularly in smaller towns. Kalaycıoğlu and Rittersberger-Tılıç (2000) also affirm that Turkish families utilise a 'pooling resources' strategy, facilitating the transfer of various material and immaterial resources across generations. However, as demonstrated in the aforementioned example, these resource transfers do not always occur flawlessly.

In Kastamonu and Sinop, the traditional responsibility for elderly care typically falls upon the eldest son and his wife. This practice is closely tied to the prevailing male-dominated property and inheritance sharing system in this region. It is commonly observed that girls are often excluded from receiving a share of the family property, being told that "they will go to their husband's home anyway." Consequently, the primary responsibility for caring for ageing parents falls upon the eldest male child and his wife, who usually inherit the largest portion of the family's assets. However, with evolving gender dynamics and changing roles for women, there is a noticeable shift. Daughters-in-law are becoming less willing to assume the role of caring for the elderly, marking a transformation in traditional caregiving responsibilities within families.

With the transformation of society and the family, intergenerational solidarity is also changing, intergenerational bonds are weakening, and support is decreasing. This process leads to isolation in old age. In countries where the support of public institutions is limited, isolation and poverty experienced in old age can lead to severe human tragedies. The news on elderly suicides in Kastamonu's local newspapers requires further reflection in this respect. During the review of news coverage, several distressing incidents were discovered. These included the suicides of elderly individuals reported in local newspapers. For instance, an 82-year-old man in Ahmetoğlu village of Kastamonu's Tosya district took his own life by shooting himself in the head, as reported on 24.01.2014.⁶ Another distressing incident occurred in Akbük village of Tosya district, where an elderly man used a shotgun to end his life, as reported on 4.9.2014.⁷ In 2018, an 89-year-old woman from Uzunkavak village in Taşköprü district tragically hanged herself.⁸ Similarly, in 2017, a 70-year-old man from Aşağıdikmen village of Tosya district committed suicide by shooting himself with a gun in his house.⁹ These tragic occurrences underscore the need for enhanced social support systems and interventions for the elderly, especially in regions where isolation and limited resources can lead to such devastating outcomes. Addressing these challenges is crucial to prevent further instances of social isolation and mitigate the risks of severe human tragedies among the elderly population.

The high incidence of suicides in the Kastamonu region drew the attention of Governor Yaşar Karadeniz, prompting a research initiative on the subject. Although the suicide report compiled by the Governorate is not available, Governor Karadeniz's remarks during his visit to the awareness stand in Kastamonu Cumhuriyet Square on September 10, 2019, marking Suicide Prevention Day, shed light on the report's content. His statements also highlight the issue of elderly individuals experiencing social isolation.

"When we look at suicide cases, we notice the prominence of weakened solidarity. Individuals facing challenges should receive support and care from their family members and acquaintances. I believe it's everyone's responsibility to assist them through those tough times. By paying attention to these two aspects, I am confident that no one will resort to taking their own lives. I am particularly addressing the children here, because we see that the elderly living alone are at the forefront among the suicide cases in our province. They should not abandon the elderly to solitude" (Former Governor of Kastamonu, September 11, 2019).¹⁰

The erosion of intergenerational solidarity due to factors like urbanisation, individualism, and commercialisation contributes to an intensification of issues related to loneliness and poverty in old age. This phenomenon leads to the emergence of societal fault lines, a concept that was previously relatively unfamiliar in Turkey.

Family and Elderly Care in The Context of Migration and Geographical Distance

Another significant aspect of intergenerational solidarity is structural solidarity, which encompasses factors such as family size, health conditions, and geographical proximity. Geographical closeness holds a crucial role within structural solidarity. According to İsmet Koç (2014), 65% of elderly individuals in Turkey reside in the same building or on the same street as their children. Similar to many other regions, in Kastamonu and Sinop, the most ideal manifestation of intergenerational solidarity is often manifested through a family-oriented housing arrangement:

⁶ "Depressed Old Man Committed Suicide" 24.01.2014, Kastamonu Güncel, <https://www.kastamonuguncel.com/asayis/bunalima-giren-yasli-adam-intihar-etti-h7264.html>

⁷ "Old Man Committed Suicide with a Shotgun" 04.09.2014, Kastamonu Güncel, <https://www.kastamonuguncel.com/asayis/yasli-adam-av-tufegiyle-intihar-etti-h9401.html>

⁸ "Old Woman Ended her Life" 04.08.2018, Kastamonu Güncel, <https://www.kastamonuguncel.com/asayis/yasli-kadin-yasamina-son-verdi-h22623.html>.

⁹ "Old Man Shot Himself with a Gun" 18.05.2017, Kastamonu Güncel, <https://www.kastamonuguncel.com/asayis/yasli-adam-silahla-kendisini-vurdu-h17626.html>

¹⁰ "Governor Karadeniz drew attention to two important issues in preventing suicides." 11 September 2019, Kastamonu Güncel, <https://www.kastamonugazetesi.com.tr/vali-karadeniz-intiharlarin-onlenmesinde-iki-onemli-konuya-dikkat-cektil/>

"For instance, my [maternal] grandmother [86] lives alone. My uncles reside upstairs, and my aunts live nearby. It's like a family apartment block. My mum regularly visits there. We take care of all the necessities for my grandmother. In the past, when my [paternal] grandmother was alive and living downstairs, we arranged for a caretaker to assist her. This kind of arrangement is prevalent here" (Sinop, November 11, 2020).

While forms of solidarity rooted in familial connections or geographic proximity hold significant importance, as previously outlined in detail, it is notable that residents of Kastamonu and Sinop have undergone extensive outward migration, primarily towards provinces such as Istanbul. This migration is even more intense in rural areas. Consequently, the elderly population residing in the villages of these two cities often find themselves geographically separated from their family members due to this migration trend. This geographical distance weakens the support and solidarity mechanisms traditionally upheld within families.

"There are also those who have children but they do not look after them [the elderly]. In other words, there are elderly people who have been neglected. They may have children but they are absent. Even if they [the elderly] have the financial means to buy a meal, some of them do not have the power to do so. But the majority are really in need. For example, Bayram Abi is at this age, so am I. We do not have the ability to sustain ourselves. But thank God, I have my daughter with me. If she were not here, and became a little sick or bedridden, what would I do? (Kemal, 67, Taşköprü).

During the field research, it was observed that individuals who do not have the ideal situation of "living in the same building" with their elderly parents tend to either move in with their ageing parents to provide care or take their elderly parents to live with them. A particular example is Mümtaz (63), a retired teacher who spent four years commuting alone between Kastamonu and Daday because his brother had relocated to Antalya. Mümtaz took on the responsibility of caring for his mother who faced frequent issues such as limping and falls after 2015 until her passing in 2019. He described the division of labour he could or could not manage with his brother living in Antalya. Notably, the absence of Mümtaz's wife from the care arrangement is also a meaningful indicator of shifting gender roles:

"My mother was living alone in her own house in Daday. I was working in Kastamonu, 30 kilometres away at that time. I stayed with her for 6 months while my brother did the same for the next 6 months. Every day, I commuted between Daday and my job in Kastamonu. My brother, residing in Antalya, took her with him for 6 months, and my mother returned to Daday for the other 6 months, during which I stayed with her while commuting to work. Later, my brother conveyed that he couldn't take her with him anymore. He used to visit for only 1 month a year. When I said no more, he extended his visits to 2 months a year. I retired in 2016 and from then on, I took full care of my mother. Parkinson is a challenging condition. I managed her care during the day, while a carer assisted at night. Meanwhile, my wife stayed in Kastamonu during that time. She had just lost her mother. [Didn't the daughters-in-law take care of her?] Where could the daughters-in-law have looked after her? There's a saying that the human burden is too heavy" (Sinop, November 12, 2020).

In the context of Kastamonu and Sinop, a significant concern arises regarding how the traditional elderly care provided by families will be managed within families that have undergone transformations and geographical dispersion due to outward migration. As previously mentioned, in Kastamonu and Sinop, similar to other cities in the Black Sea region, the younger population migrates to larger cities because of economic conditions. This trend creates a notable scenario of "rural ageing," particularly with the elderly population residing in the villages. Moreover, the proportion of the elderly population in rural areas is increasing, including those who return to villages from major cities after retirement. During the research conducted, most of the visited villages appeared abandoned and desolate. Encounters with individuals in their 50s as the youngest residents in these villages corroborated the statistical data previously shared. Individuals I conversed with, both in urban centres and districts, affirmed that this situation is prevalent across almost all villages. Some villages have even transformed into "ghost villages" for a long time.

In these villages, characterised by significant out-migration caused by problems in agricultural policies and rural underdevelopment, an interesting phenomenon termed as "multilocal" or "multiplace life" is observed among the elderly population (Öztürk, et al., 2014). These elderly individuals cyclically move between their residences in the city centre and their homes in the village, spending the winter months in urban areas with numerous conveniences, particularly heating. Some even visit their children in Istanbul for a few months.

"Due to the pandemic, they're no longer going to Istanbul. However, previously, a majority of our elderly population spent winters in Istanbul and summers here. Another factor is the recent availability of natural gas for about three years. Prior to that, there were difficulties with fuel and stove usage. As a result of natural gas availability, many elderly individuals are now returning from Istanbul. In other words, some are opting to permanently stay here in Sinop" (Sinop Municipality Social Services Unit, November 10, 2021).

Dual residence refers to active ageing - maintaining connections with children and grandchildren in the city while engaging in gardening in the village. Nonetheless, it is crucial to acknowledge that dual residence life entails a significant cost and is feasible only with a certain level of economic, social, and emotional resources. During my interviews in a forest village near Sinop provincial centre, Emine (72), who resides in Istanbul during winter and in the village during summer, voiced her concerns about the challenges of maintaining this lifestyle. She explained that her children shuttle her between the two locations. To entice them

to visit the village, Emine showcased the winter provisions she had prepared, highlighting their "organic and healthy" nature. However, the most challenging task for Emine was persuading her grandchildren to join her in the village, as they expressed boredom with village life.

Gender roles play a crucial role in shaping experiences during old age. For women, who are often positioned in subordinate roles in traditional societies, ageing brings forth new challenges. The loss of status and income following the death of a spouse, particularly in cases of widowhood, leads to issues like poverty, neglect, and abuse, especially prevalent among older women, particularly in rural areas (Dericoğlu, 2019; Yelboğa & Varol, 2018). In Turkey, merely one-third of impoverished elderly individuals possess mandatory health insurance. Of the impoverished elderly population, over half (55.5%) are women, with one in three being widowed, and the majority (84.9%) residing in rural areas (TÜİK, 2020a). Additionally, a notable finding reveals a high prevalence of disabilities among the impoverished elderly (Arun, 2019).

The necessity for care and support becomes significantly crucial in the later stages of old age, a point emphasised by the interviewees:

"[In villages, the elderly] manage self-care until they are unable. They even have a small orchard, maybe even two cows, as long as they can walk. However, inevitably, they eventually need the assistance of their children or a caregiver" (Taşköprü, 7.11.2020).

In a context where intergenerational solidarity faces challenges due to outmigration, poverty, or broader social changes, non-family actors are becoming increasingly important in elderly care, as will be discussed in the next section.

Non-family Actors in Elderly Care

Elderly Care Subsidies Provided by State Institutions

The question of who will take care of people in need of care, whose physical and mental health conditions deteriorate over time, becomes more important with social changes. Various care support schemes offered by the state provide cash grants to encourage families to support the care of their "elderly". These benefits can be summarised under three headings: home care pension, 65 years of age pension, and home health services.

1. The "home care pension" provided by the Ministry of Family and Social Services for the severely disabled is mostly for bedridden elderly people. In 2020, 2,100 individuals in Sinop received home care allowance amounting to 1,544 TL per person.
2. Another cash assistance mechanism is the "65 years old pension", known as the elderly pension, provided by the Social Assistance and Solidarity Foundation (SYDV). In 2020, 560 people in the centre of Sinop and 1,454 people in the centre of Kastamonu benefited from this assistance, which is 711 TL. In Kastamonu, SYDV also provides temporary accommodation services for individuals lacking suitable living conditions during the winter months. However, during interviews, concerns were raised regarding the perceived favouritism and lack of clarity surrounding the allocation of the elderly pension by SYDV.
3. Another state aid is the support that has been provided by the Ministry of Health, Home Health Services Unit since 2010. This service is not limited to the elderly, but primarily targeted at bedridden individuals. Home health services, which is an important contribution especially for those who take care of bedridden elderly at home, benefits 480 patients in Sinop and villages connected to the provincial centre and around 1600 patients in Kastamonu. Teams providing home health care visit patients in both the provincial centre and villages connected to it, facilitating treatment for individuals diagnosed and starting treatment in the hospital. According to Sinop Provincial Health Directorate officials, before the pandemic, there were a minimum of 18-20 and a maximum of 24 home visits per day. In Kastamonu, the number of people receiving home healthcare services was approximately 1,600 before the pandemic. However, this figure declined due to the implementation of distancing measures.

These benefits provided by various state institutions offer crucial support, particularly for impoverished or 'childless' households. State-provided cash care support serves as a significant incentive for families to assume the responsibility of caring for their elderly members.

"Disabled people were neglected and mistreated until 2007. There was a sentiment of 'You take care of them, I won't' resulting in their exclusion and oppression. They felt unwanted. However, now, there is a change. Now, with the availability of financial assistance, there is a shift. When money comes in, they are being cared for, albeit somehow" (Expert, Sinop ASPB).

According to the Family and Social Policies expert with extensive experience in Sinop, financial support mechanisms foster

a notable impact that promotes intergenerational solidarity, particularly the functional form of solidarity. Despite the elderly's monthly pension being modest, it is deemed a significant cash assistance for low-income households.

Local Administrations in Elderly Care

It is crucial to emphasise the role of local administrations in catering to the needs of the elderly. In various locations visited during the research, distinct examples of elderly support services were identified. The most extensive among these services is the Elderly Care Services Centre initiated by the Kastamonu Municipality under the governance of the Justice and Development Party (AKP). Functioning solely within the city centre, this unit assists approximately 100 elderly individuals in their homes, offering essential services such as house cleaning, minor repairs, cooking, and personal care. This support proves invaluable for the elderly left alone due to migration, with their relatives living far away. Contrarily, Sinop Municipality, led by the Republican People's Party (CHP), has solely an 'Elderly Rest Centre,' a recreational facility with a garden in the city centre. Unfortunately, due to financial and accessibility constraints, the number of elderly individuals utilising this facility is considerably limited. Authorities from Sinop mentioned their reliance on ministry authorities for care support, indicating a lack of necessity for such services in their province. Taşköprü Municipality, governed by the Nationalist Movement Party (MHP), addresses the regular nutritional needs of impoverished and isolated elderly individuals through its 'mobile soup kitchen.' This initiative delivers two daily meals to predetermined low-income households, and was listed among the most important services provided by a local municipality during interviews.

While these activities align with elements of the southern European welfare regime described in Chapter 2, these fragmented and sometimes sporadic aids fall short of providing comprehensive and consistent protection for the growing elderly population in these provinces. The services primarily targeted at urban or district centres often leave elderly individuals in isolated villages without sufficient assistance.

Increasing Demand for Nursing Homes

The breakdown of rural communities and the impact of migration, coupled with the evolving traditional family values, have led to an escalating demand for nursing homes catering to the constant care needs of the elderly. Despite facing constraints in conducting interviews within nursing homes, which are under strict visitation restrictions due to COVID-19 measures, comprehensive discussions with Provincial Directors of Family and Social Policies and experts in both Kastamonu and Sinop unequivocally highlighted the growing need for nursing homes.

"Right now we cannot find a place [in the nursing home]. We cannot find a place..." (Expert, Kastamonu ASPB).

"The traditional family structure in Turkey has already been broken. There are only a few provinces that maintain this tradition. During my three years in Erzurum, for instance, there wasn't a nursing home. There were talks about establishing one, but it remained inactive. The reluctance to place elderly family members in such facilities stems from a sense of embarrassment. However, this trend is changing, even in regions like Erzurum, known for their traditional family values. People there express sentiments like, 'We don't want to care for our parents, but what will society say?' In a few years, social pressures might diminish, allowing for a shift in attitudes. As financial constraints or generational conflicts arise, accommodating elderly parents becomes challenging. Despite the current societal pressures hindering such actions, I believe these attitudes will eventually shift as the traditional family structure fades away. Consequently, there will be an increase demand for care, considering the existing inadequacies in care institutions throughout Turkey" (Expert, Sinop ASPB).

Presently, Kastamonu is equipped with three nursing homes, having a total capacity to accommodate 218 individuals. However, authorities report that all available beds are already occupied. The Director of Kastamonu Provincial ASPB emphasised the severity of this situation by acknowledging, 'I receive the most nursing home requests in this seat.' Despite the Ministry's conservative, family-oriented approach aiming to lessen the demand for nursing homes, social circumstances prevent the realisation of this goal. Ministry experts in the field advocate for specific measures to address the needs of isolated elderly individuals residing in rural areas.

"Public benefit associations can be evaluated, such as the Red Crescent. There is no need for too much. A team will be set up, for example, under the chairmanship of the Deputy Governor and the District Governor in the districts. It is clear what the Red Crescent will do there. It will write a protocol. For example, you will take two staff from the mufti's office, or I don't know, you will take technical staff from somewhere, you will take staff from the [ministry of] health. You will set up a team. You can group the villages into groups like this: 'This village is yours.' He goes to the village every day, for example to that group. He is already in a certain village. He says, 'Uncle Hasan has such and such a need, let's take him there. The other uncle's antenna was broken, for example.'" Even adjusting the antenna is a problem in the village" (Expert, Sinop Directorate of ASPB).

Besides public institution services, the role of market participants in elderly care has seen a recent increase. Notably, a private company established by a young nurse in Sinop offers fee-based services such as home care, companionship, and cleaning for the elderly in need. This initiative signals the significant demand for institutional care in the province, with plans to establish a private nursing home in the future. These endeavours, which can be labelled 'shy marketisation', offer an alternative for families capable of covering expenses when family and state resources fall short. Additionally, the presence of foreign live-in caregivers from Central Asian countries in Kastamonu and Sinop provincial centres and some districts like Daday, Azdavay, and Taşköprü is noteworthy. This trend reflects the expansion of marketisation in elderly care to smaller provinces and districts in Anatolia.

Conclusion

As Turkish society undergoes significant transformations, its demographic landscape is also changing, particularly evident in the rapid ageing of the population. This article delves into the ageing population, evolving family structures, and their correlation with elderly care in Sinop and Kastamonu, two cities notable for their high proportion of elderly residents in Turkey. The research methodology involved compiling statistical data on population and migration, conducting archive and media searches, and engaging in 36 in-depth interviews during field research conducted in November 2020.

While many studies on ageing often emphasise the economic and financial burdens, this research prioritises the social dimensions of the issue. Despite their traditional values, the relationships between the elderly and their families are experiencing shifts, giving rise to new needs amidst the ongoing changes in these cities. Located in the Black Sea region, the study examines the relationship between social transformations and demographic ageing. It underscores the ramifications of changes in traditional family structures, the weakening of family ties, issues of poverty, economic migration, and the depopulation of rural areas.

In the research conducted in Kastamonu and Sinop, it is evident that the family continues to play a crucial yet evolving role in elderly care, greatly impacted by the migration of the younger population to urban areas due to economic motives. This shift has led to the emergence of 'rural ageing', characterised by a significant increase in the proportion of elderly individuals, particularly in villages. Many of the villages visited during the research have transformed into deserted areas lacking younger inhabitants. The prevalence of an elderly population exceeding 30% in certain peripheral districts, compared to the relatively lower rates in their provincial centers, highlights the intertwining challenges of ageing, poverty, and unemployment, especially amid the dissolution of rural and agricultural activities.

Turkey, being part of the southern European welfare regime, encompasses various support mechanisms for the elderly. Aside from pensions offered to retirees from the formal labour market, the 'old-age pension', catering to needy individuals aged over 65, stands as a significant pillar of support. Furthermore, home care pensions for disabled or bedridden persons, along with home health care services provided by the Ministry of Health, encourage intergenerational solidarity for elderly individuals with severe health conditions and their families. Municipal elderly care services or mobile soup kitchens play a vital role in facilitating ageing in place and sustaining daily life, particularly for isolated elderly individuals whose children have migrated to other cities due to urbanisation. However, despite these public services, their social protection remains limited due to the fragmented and irregular nature of southern European welfare regimes. Consequently, a trend of 'shy marketisation' in elderly care is emerging, witnessed through the rise of foreign live-in carers and private care services.

Based on the findings of this study, several recommendations can be proposed to improve elderly care. Considering the multidimensional nature of the subject, distinct policies should be developed for urban areas, district centres and villages, recognising the varied needs of elderly populations in these different settings. Local governments in urban areas should establish mobile elderly care support units to provide essential services, ensuring easy access for elderly individuals living in these regions. In addition, institutional care needed in cases of physical disability (being bedridden, etc.) or severe poverty in old age is one of the topics that needs to be supported. In this regard, the nursing homes to be opened by the Ministry of Family and Social Services are of great importance for Anatolian cities such as Kastamonu and Sinop, both in terms of supervision and service quality. In future research, the effects of "multi-locality", dual residency and rural-urban commuting on the situation of the elderly who continue their lives in more than one place in the context of migration should be examined.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: This study was supported by the Galatasaray University Scientific Research Projects Commission under project number FCD-2022-1083.

Ethical Approval: The ethics committee approval of this study was obtained from Galatasaray University Scientific Research and Publication Ethics Board (Date: 17.02.2022; Number: 6).

Informed Consent: Verbal informed consent was obtained from all participants before the study.

Acknowledgements: The initial study on which this article is based was supported by the Raoul Wallenberg Institute in 2020. Three assistants contributed to the research process I conducted in Kastamonu and Sinop: Göksu Ezici, who arranged and then transcribed the interviews in Kastamonu and Sinop; Gani Aladağ, who scanned local newspapers in Kastamonu and Sinop; and Elif Büşra Poyraz, who accompanied me during the interviews in Kastamonu. I would like to thank all three of them for their support for this project. This study was also supported by the Galatasaray University Scientific Research Projects Commission under project number FCD-2022-1083. Finally, I would like to thank the referees who helped me improve the manuscript.

ORCID ID of the author

Didem Danış 0000-0001-6547-3341

REFERENCES

- Albertini, M., & Kohli, M. (2013). The generational contract in the family: An analysis of transfer regimes in Europe. *European sociological review*, 29(4), 828-840.
- Arun, Ö. (2019). Yaşlanmayı Aşmak. *Mekanda Adalet ve Yaşlılık Dergisi*, 5, 54-60.
- Arun, Ö., Troisi, J., & von Kondratowitz, H. J. (2013). Ageing in Turkey: The Peter Pan syndrome. *Ageing in the Mediterranean*, 297-324.
- Baykara-Krumme, H., & Fokkema, T. (2019). The impact of migration on intergenerational solidarity types. *Journal of ethnic and migration studies*, 45(10), 1707-1727.
- Bengston, V. L., & Roberts, R. E. L. (1991). Intergenerational solidarity in aging families: An example of formal theory construction. *Journal of Marriage and the Family*, 53, 856-870.
- Buğra, A. (2016). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de sosyal politika*. İletişim Yayınları.
- Buğra, A., & Adar, S. (2008). Social policy change in countries without mature welfare states: The case of Turkey. *New Perspectives on Turkey*, 38, 83-106.
- Buğra, A. ve Keyder, Ç. (2003). Yeni yoksulluk ve Türkiye’nin değişen refah rejimi. Ankara: UNDP.
- Canpolat, Ş. B. (2022) Nüfusun Yaşlanmasının Ekonomik Etkilerinin Uzun Dönemli Bakım Hizmetleri Açısından İncelenmesi: Türkiye için Bağımlı Nüfus Projeksiyonları. *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, 12(1), 53-84.
- Coe, C. (2011). What is the impact of transnational migration on family life? Women’s comparisons of internal and international migration in a small town in Ghana. *American Ethnologist*, 38(1), 148-163.
- Dericioğulları, E. A. (2019). Bermuda Şeytan Üçgeni: Kırsal Alanda Yaşlı Kadın Olmak. *Mekanda Adalet ve Yaşlılık Dergisi*, 5, 29-34
- EYHGM (2020). 2020 Yılı Yaşlı Nüfus İstatistikleri Bülteni.
- Eryurt, M. A. (2014). Türkiye’de Yaşlı Nüfus ve Yaşlılık Dönemiyle İlgili Yaşam Tercihleri. *Türkiye Aile Yapısı Araştırması: Tespitler, Öneriler*, 88-109.
- Eser, B. ve Küçük, S. (2021). Yaşlanan nüfus, sorunlar ve politikalar: Türkiye için bir değerlendirme. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 541-556.
- Esping-Andersen, G. (1989). The three political economies of the welfare state. *Canadian Review of Sociology/Revue canadienne de sociologie*, 26(1), 10-36.
- Ferrera, M. (2006) “Sosyal Avrupa’da Güney Avrupa Refah Modeli”, Buğra, A. ve Keyder, Ç. (der.), Sosyal Politika Yazıları, İstanbul: İletişim Yayınları, 195-230.
- İbret, B. Ü. (2004). Kastamonu’da Nüfusunun Gelişim, Dağılım Ve Yoğunluk Özellikleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 157.
- İbret, B. Ü. (2010). Kastamonu’nun Göç Olgusu. *Coğrafya Dergisi*, (20).
- INSEE (2020). Personnes Agées Dépendantes. Tableaux de l’économie française. <https://www.insee.fr/fr/statistiques/4277754?sommaire=4318291>
- Kalaycıoğlu, S. ve Rittersberger-Tılıç, H. (2000). Intergenerational solidarity networks of instrumental and cultural transfers within migrant families in Turkey. *Ageing and Society*, 20, 523-542.
- Kalaycıoğlu, S. (2012). Kuşaklararası dayanışma ve aktif yaşlanma. *Kuşaklararası Dayanışma ve Aktif Yaşlanma Sempozyumu Bildiri Kitabı içinde*, 54-55.
- Kaya, M., & Yılmaz, C. (2017). Yaşlı, Mutlu, Huzurlu İl Sinop’un Nüfus Özellikleri. *Eastern Geographical Review*, 22(38): 137-160.

- Koç, İ. (2014). Türkiye’de aile yapısının değişimi: 1968-2011. *Türkiye Aile Yapısı Araştırması: Tespitler, Öneriler, İstanbul: TC Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Araştırma ve Sosyal Politika Serisi*, 7, 24-54.
- Koç, İ. & Saraç, M. (2018). Türkiye’de Yaşlı Göçünün Büyüklüğünün ve Yönünün Değişimi. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 19-37.
- Koçak, B. (2019). *Güney Avrupa Refah Rejimi Bağlamında Nüfusun Yaşlanmasının Sosyal Etkileri: İspanya, İtalya, Yunanistan Ve Türkiye Mukayesesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çalışma Ekonomisi Anabilim Dalı, Marmara Üniversitesi.
- Korkmaz, N. (2014). Türkiye’de Yaşlılık ve Sosyal Politika: Yaşlılık Politikadan Ayrı Düşünülebilir mi?. *Küreselleşme ve Yaşlılık Eleştirel Gerontolojiye Giriş içinde. Der. Nilüfer Korkmaz, Suzan Yazıcı*. Ankara: Ütopya Yayınları, 189-214.
- Kutlu, D. (2015). *Türkiye’de sosyal yardım rejiminin oluşumu: birikim, denetim, disiplin*. Nota Bene.
- Kutlu, D. (Ed.). (2018). *Sosyal Yardım alanlar: emek, geçim, siyaset ve toplumsal cinsiyet*. İletişim Yayınları.
- Metin, O. (2011). Sosyal politika açısından AKP dönemi: sosyal yardım alanında yaşananlar. *Çalışma ve Toplum*, 1(28), 179-200.
- Özbay, F. (2015). Düünden Bugüne Aile, Kent, Nüfus. *İstanbul: İletişim*.
- Özden, S., & Buğday, S. E. (2015). Üretim Faktörü Olarak Orman Köylüsünün Nüfus Hareketleri: *Kastamonu Örneği. Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 15(2).
- Özgür, E. M. (2019). Yaşlanmanın coğrafyaları: Coğrafi gerontolojide ilerleme, tartışmalar ve araştırma gündemi. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 17(1), 78-109.
- Özgür, E. M., & Yakar, M. (2021). Coğrafya Önemlidir!: Nüfus Yaşlanmasına Mekânsal Bir Perspektiften Bakmak. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 5(2), 3-29.
- Özmete, E. (2017). Türkiye’de kuşaklararası dayanışmanın değerlendirilmesi. *Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi*.
- Öztürk, M., Hilton, A., & Jongerden, J. (2014). Migration as movement and multiplace life: some recent developments in rural living structures in Turkey. *Population, space and place*, 20(4), 370-388.
- Szydlık, M. (2008). Intergenerational solidarity and conflict. *Journal of Comparative Family Studies*, 39(1), 97-114.
- Şen, M. (2007). Kökene dayalı dayanışma-yardımlaşma: “zor iş...” N. Erdoğan (Der.). Yoksulluk halleri: Türkiye’de kent yoksulluğunun toplumsal görüntüleri içinde (ss. 249-292). İstanbul: İletişim
- Taşçı, F. (2013). Refah Devleti Modelleri İçinde Türkiye’nin Pozisyonu: Yaşlı Algısı Üzerinden Değerlendirmeler. *İnsan & Toplum Dergisi*, 3(5), 5-35.
- Taşlıgil, N. (1993). Kastamonu ilinin nüfus gelişimi ve Türkiye nüfus hareketleri içerisinde yeri. *Türk Coğrafya Dergisi*, (28), 215-224.
- TÜİK (2020a). İstatistiklerle Yaşlılar, 2019. Bülten no. 33712
- TÜİK (2020b). Doğum İstatistikleri, 2019. Bülten no. 33706
- TÜİK (2022a). Sosyal Koruma İstatistikleri, 2021. Bülten no. 45744
- TÜİK (2022b). İstatistiklerle Yaşlılar, 2021. Bülten no. 45636
- Ulutaş, Ç. Ü. (2017). Türkiye refah rejiminin dönüşüm sürecinde sosyal yardım sistemi. *Emek Araştırma Dergisi*, 8(12), 27-48.
- Yelboğa, N. ve Varol, B. (2018). Yaşlı ayrımcılığı ve kadının dışlanması. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 2(1), 51-64.
- Yılmaz, E., Turğut, U., Tosun, D., & Gümüş, S. (2020). İzmir İlindeki Çiftçilerin Kırsal Nüfusun Yaşlanma Eğilimi ve Tarımsal Faaliyetlerin Devamlılığına İlişkin Görüşleri. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 26(2), 109-119.
- Yulafcı, A., & Sayılı, M. (2015). Samsun İlinde Kırsal Göç Yaşanan Köylerin Genel Özellikleri Ve Göçün Köyler Üzerindeki Etkileri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (32), 403-426.
- Yuvalı, E. (2019). 2022 Sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Gücsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkındaki Kanunun Değerlendirmesi. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, (37), 1-382.

How Cite This Article

Danış, D. (2023). Ageing population and elderly care in the context of rural-urban relations: the case of Kastamonu and Sinop. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 85, 1-30. <https://doi.org/10.26650/jspc.2023.85.1270477>

Kır-Kent İlişkileri Bağlamında Yaşlanan Nüfus ve Yaşlı Bakımı: Kastamonu ve Sinop Örneği

Didem Danış¹

¹(Doç. Dr.), Galatasaray Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye.

ÖZ

21. yüzyılda Türkiye nüfusunun en baskın özelliklerinden biri yüksek demografik yaşlanma hızıdır. Özellikle kırsal bölgelerde yoğunlaşan yaşlı nüfus, göç bağlamı ve aile yapısındaki değişimlerin de etkisiyle önümüzdeki yıllarda Türkiye toplumunun önemli meselelerinden biri olmaya adaydır. Bu makalenin amacı, Türkiye’de yaşlı nüfus oranı en yüksek iki kent olan Kastamonu ve Sinop’ta 2020 senesinde gerçekleştirilen saha araştırmasına dayanarak, Türkiye’de yaşlanma ve yaşlı bakımı konusunu farklı boyutlarıyla incelemektir.

Araştırma kapsamında, veri toplama dört aşamada gerçekleşmiştir: 1) İlgili kavramlar çerçevesinde literatür taraması, 2) Kastamonu ve Sinop’ta yayınlanan yerel gazetelerde 2015-2020 arasında yayınlanan yaşlılar ve yaşlılık konulu haberlerin basın taraması, 3) Başta TÜİK olmak üzere, çeşitli kaynaklardan yaşlılık ve göçle ilgili istatistiklerin derlenmesi ve 4) saha araştırması yapılmıştır. Çalışmanın ana gövdesini oluşturan saha araştırması kapsamında 2020 yılı Kasım ayında, bu illerdeki yaşlanma ve yaşlı bakımı konularıyla ilgili Kastamonu ve Sinop il merkezleri, Kastamonu’nun Taşköprü ve Sinop’un Boyabat ilçeleri ile bazı köylerde toplam 36 görüşme yapılmıştır.

Bu iki ilin göç ve doğurganlık verileri, mevcut yaşlanma tablosunun ardındaki demografik nedenleri açıklamak için önemli bir başlangıç noktasıdır. İl dışına göç, köylerin boşalması, kırsalın demografik ve ekonomik açıdan zayıflaması ve Türkiye ortalamasının çok altında seyreden doğurganlık bu iki ilin nüfus yapısını belirleyen temel faktörlerdir.

Kastamonu ve Sinop’ta dönüşen kır-kent ilişkisi, göç dinamikleri ve çoklu ikamet (multi-locality) yapıları içinde yaşlı bakımında kuşaklararası dayanışma da şekil değiştirmektedir. Yaşlı nüfus oranının bu derece yüksek olduğu bu iki ilde, yaşlıların bakım ihtiyaçlarını geleneksel olarak üstlenen aile dönüşürken, diğer bakım aktörleri devreye girmektedir. Başta kamunun sağladığı yardım ve hizmet alanları olmak üzere, belediyeler ve özel sektör de yaşlı bakımına yönelik yeni destek hizmetleri sunmaktadır. Yaşlılara yönelik koruma mekanizmaları ülkelerin refah rejimlerine göre değişiklik göstermektedir. Türkiye’nin de parçası olduğu kabul edilen Güney Avrupa refah rejiminde yaşlıların sağlık ve bakım ihtiyaçlarına yönelik farklı kalemlerde hizmetler ve yardımlar sunuluyor olsa da, mevcut yapı içinde bunların parçalı, kısmi ve kayırmacı bir yapıda seyrettiği görülmektedir.

Makalenin sonuç kısmında, Kastamonu ve Sinop’ta nüfusun yaşlanması ve toplumun dönüşümüyle ortaya çıkan yeni dinamikler; yaşlı bakımına yönelik refah rejiminin parçalı ve kısmi yapısı ile yaşlı bakımında etkili olan aile, devlet ve piyasa aktörleri arasındaki rol dağılımları incelenerek bazı politika önerilerinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yaşlanma, Nüfus, Yaşlı bakımı, Refah rejimi, Kır-kent ilişkileri, Göç.

Giriş

Günümüz dünyasının öne çıkan toplumsal olgularından biri yaşlanmadır. İnsanlar giderek daha uzun yaşamakta, doğum oranları azalmakta ve yaşlı nüfusun sayısı ve oranı artmaktadır. Türkiye hâlâ genç nüfusuyla tanınmıyor olsa da, son yıllarda ülkemizde de nüfus hızla yaşlanmaktadır (Eryurt, 2014; Canpolat, 2022). Son 50 yılda Türkiye’de toplam nüfus 3 kat artarken, yaşlı nüfus neredeyse 10 kat artmıştır (Arun, vd. 2013). 2000’de % 8.4’e, 2020’de %9,5’a çıkan yaşlı nüfus oranının 2050’de % 23’e erişeceği tahmin edilmektedir (Özgür, 2019: 80).

Türkiye’de yaşlanma oranı hızla yükselirken, bu durum ülkenin her bölgesinde aynı hızda gerçekleşmemekte, demografik yaşlanma olgusu metropollerde görece düşük kalırken, kırsal bölgelerde çok daha hızla ilerlemektedir. Özgür ve Yakar, yaşlanmayı “farklı zamansal-mekânsal ölçeklerde” ele aldıkları çalışmalarında, 2020 verilerine göre toplam nüfusun %9,5’ünü oluşturan 65 yaş üstü nüfusun coğrafi dağılımının “yerel ölçekte; ilçe, köy, kent, mahalle düzeylerinde (. . .) çok farklı örüntüler sergilediğini” göstermektedirler (Özgür ve Yakar, 2021: 14). Yaşlanma örüntülerini coğrafi açıdan incelerken mekânsal ölçeği küçülttüğçe, yaşlanma olgusunun dağılımının o derece çarpıcı sonuçlar verdiğini ve “daha şimdiden ilçe ve köy ve/veya mahalle düzeylerinde birçok coğrafi üniteye yaşlı, çok yaşlı, hatta aşırı yaşlı yerel toplum yapısının ortaya çıktığını” ifade etmektedirler (age., 23).

Tüm dünyada olduğu gibi, ülkemizde de demografik yaşlanmayı arttıran iki temel olgu doğurganlık hızındaki düşüş ve doğuştan yaşam beklentisinin yükselmesidir (Özbay, 2015). Ancak, kırsalda yaşlanmayı doğrudan etkileyen faktörlerden biri de göç olgusudur. Kırsal tarımsal geçim kaynakları zayıfladıkça kır mekanı gerilemekte, yoğun göçlerin etkisiyle bazı kırsal alanlar boşalmaktadır (Yulafci ve Sayılı, 2015; Yılmaz vd., 2020). Kırsalın demografik açıdan kentler lehine küçülüşü 1950’lerden itibaren devam eden bir süreç olsa da, son yirmi senede ekonomik açıdan istihdam ve geçim kaynaklarının iyice daralmasıyla kırsal bölgelerde aktif nüfus dikkat çekici bir şekilde azalmıştır. Köylerde kalan az sayıda nüfusun önemli bir kesimi yaşlılardan oluşurken, çalışma hayatını kentlerde geçirmiş kır kökenli kişilerin emeklilik sonrası köylerine dönüşü de kırsalda demografik dengeyi yaşlılar lehine bozmaktadır.

Demografik verilerle net olarak tespit edilebilen yaşlanma dinamikleri ve yaşlı nüfusun coğrafi dağılımındaki dengesizlikler yaşlı nüfusun ihtiyaç duyduğu bakım hizmetlerini kimin üstleneceği sorusunu gündeme getirmektedir. Geleneksel olarak ailenin üstlendiği yaşlı bakımı, göçle coğrafi olarak dağılmış ailelerde, aile üyelerinin uzakta olmasından dolayı yaşlı bakımında devlet ve diğer (kamu veya özel) aktörlerin devreye girmesini gerektiren yeni sorunsallar ortaya çıkarmaktadır.

Karadeniz bölgesi Türkiye’de nüfusun en hızla yaşlandığı bölgelerden biridir. Aşağıda detaylı olarak istatistiki ve saha araştırması verileriyle açıklanacağı üzere, bu bölgedeki demografik yaşlanma, kırsal yaşlanma ve göç konularıyla doğrudan bağlantılıdır. Bu makale, Karadeniz Bölgesinde Kastamonu ve Sinop illerinde yürütülen bir araştırmaya dayanarak, bu bölgede yoğunlaşan yaşlanma olgusunun nedenleri ve sonuçlarını özellikle yaşlı bakım konusuna odaklanarak incelemeyi ve bunu Türkiye toplumunun dönüşümleri ve refah rejimleriyle ilişkili bir biçimde ele almayı amaçlamaktadır. Türkiye’de nüfusun kentsel alanlarda toplanması ve birçok bölgede kırsal alanın boşalması sonucu dönüşen kır-kent ilişkilerinin incelenmesiyle Türkiye’de demografik yaşlanma, refah rejimleri ve yaşlı bakımı konularındaki literatüre katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Bu amaçla araştırma, Türkiye’de 65 yaş üstü nüfusun orantısal olarak en kalabalık olduğu illerden ikisi olan Kastamonu ve Sinop’ta gerçekleştirildi. 2019 yılı TÜİK verilerine göre, Türkiye’de yaşlı nüfus oranının en yüksek olduğu iki il, yüzde 18,8 ile Sinop ve ardından yüzde 17,66 ile Kastamonu’dur. 2022 yılında ise, gene %20,2 ile birinci sırada olan Sinop’u %19,3 ile Kastamonu takip etmektedir. Yıllara göre sıralamada ufak oynamalar olsa da, bu iki il son yıllarda yaşlı nüfus oranı açısından hep ilk üç sırada yer almıştır.

Bu çerçevede makale şu sorulara cevap arayacaktır: Dönüşen demografik yapı Kastamonu ve Sinop’ta yaşlanmaya dair neler söylemektedir? Yaşanan sosyo-ekonomik ve kültürel değişimler ve özellikle de göç sonucu ailelerin mekânsal olarak dağılması, yaşlı bakımını nasıl etkilemektedir? Geleneksel olarak ailenin üstlendiği yaşlı bakımı, göç ve diğer faktörlere bağlı olarak yaşlı ve yalnız hanelerin artmasıyla nasıl dönüşmektedir? Yaşlı bakımında üç ana aktör olan aile, kamu (devlet kurumları ve yerel yönetimler) ve piyasa arasındaki rol dağılımı yaşlanma oranları çok yüksek olan bu iki il örneğinde nasıl gerçekleşmektedir?

Aşağıda önce yaşlı bakımında farklı refah rejimleri incelenecek ve Türkiye’deki refah rejiminin özellikleri ele alınacaktır. Daha sonra araştırma yöntemleri ve veri kaynakları açıklanacaktır. Araştırma bulgularının ilk kısmında, Kastamonu ve Sinop’ta yaşlanmayı açıklayan demografik veriler, doğurganlık, göç ve kırsal alanların daralmasına odaklanılarak sunulacaktır. Bulguların ikinci kısmında göç ve coğrafi uzaklık bağlamında aile ve yaşlı bakımı konusu ele alınacak, ardından kamu ve özel kurumların sunduğu yaşlı bakım hizmetleri değerlendirilecektir. Makale, elde edilen bulguların değerlendirilmesi ve önerilerle sonlandırılacaktır.

Yaşlı Bakımı ve Refah Rejimleri

Yaşlanan nüfusun sayısal ve oransal artışıyla birlikte gündeme gelen en önemli konulardan biri yaşlı bakımı meselesidir. Yaşlıların sağlık koşullarındaki gerilemeyle beraber ortaya çıkan bakım ihtiyaçlarının nasıl karşılanacağı ülkelerin refah modellerine ve toplumların siyasi ve ekonomik özelliklerine göre değişiklik göstermektedir. Nüfusu yaşlanan her ülke kendine has yaşlı bakım

modelleri geliştirmektedir, ki bu da sosyal politika ve refah rejimleriyle yakından ilişkilidir. Esping-Andersen (1989), aile, devlet ve piyasaya verilen role göre üç tip refah rejiminden bahseder: Piyasa merkezli liberal rejimler; aile odaklı ve sosyal güvencenin bireyin işteki konumuna göre belirlendiği korporatist rejimler; ve son olarak evrensel vatandaşlık ilkesini benimseyen sosyal demokrat rejimler. Batı ülkeleri esas alınarak geliştirilmiş bu kategorizasyon içine Türkiye'yi yerleştirmek güç olsa da, devlet tarafından sunulan sosyal korumanın statüye göre farklılaşması ve ailenin sosyal korumada önemli bir rol oynaması açısından Türkiye'nin zaman zaman korporatist rejim içinde ele alındığı görülmektedir.

Refah rejimleri üzerine son yıllarda yapılan çalışmalarda Türkiye genellikle Güney Avrupa refah rejimi içinde değerlendirilmektedir (Buğra ve Keyder, 2003; Taşçı, 2013; Koçak, 2019). İtalyan siyaset bilimci Ferrera (2006), İtalya, İspanya ve Yunanistan'ı inceleyerek ele aldığı Güney Avrupa refah rejimini nakit desteği sistemlerinin işteki statüye dayandırılması; kurumsal parçalılık; formel-enformel sektör ayrımı ve kayırmacı özellikleri ile tanımlamaktadır. Bu model çoğunlukla ikili gelir desteği sistemine dayanmaktadır. Bu refah rejimini benimsemiş ülkelerde, sosyal güvenlik sisteminin içinde yer alan bireyler ile dışarıda kalanlar arasında koruma sistemleri açısından belirgin bir fark gözlenmektedir. Ulutaş (2017) da, Türkiye'deki refah rejiminin temel özellikleri arasında "geleneksel, çok parçalı, değişken ve klientalist yapısını" vurgulamakta; sosyal yardım sisteminin de bu refah rejimiyle doğrudan ilintili olduğunu ifade etmektedir (Ulutaş, 2017: 29).

Ülkeler arasında gözlenen sosyal politika rejimleri arasındaki farklar, ülkelerin tarihsel ve toplumsal koşullarıyla, o ülkelerdeki kapitalizmin gelişimiyle ilişkilidir. Buğra ve Adar (2008) Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerde, emek süreçlerinin kırdan kente göç bağlamında ve tam istihdam koşullarından uzak bir şekilde geliştiğini, bu yüzden devlet – toplum ilişkisinin de Batı'dan farklı özellikler taşıdığını söyler. Özellikle 1980 sonrası neoliberalleşmeyle beraber, kamu işletmelerinin özelleştirilmesi, enformel sektörlerin gelişmesi, kayıtlı sigortalı istihdamın azalması, geniş ailedeki dayanışma örüntülerinin zayıflaması, sınıflar arası gelir farklarının artması korporatist modelde de önemli kırılmalara yol açmıştır (Buğra, 2016; Korkmaz, 2014). Bu dönüşümlerle beraber, yoksullarla kurulan ilişki bir yardım ilişkisine dönüşmüş, 1986'da kurulan Sosyal Dayanışma Fonu ile yardım temelli bir sosyal politika modeli benimsenmiştir. 2000'li yıllardan itibaren popülist ve kayırmacı sosyal yardım anlayışı güçlenerek devam etmiştir (Kutlu, 2015 ve 2018).

Yaşlılara bakım işi, geleneksel sosyal ilişkilerin hüküm sürdüğü ve sosyal devletin zayıf olduğu ülkelerde aile tarafından üstlenilirken, korporatist rejimin hakim olduğu Fransa ve Almanya gibi ülkelerde kamuya ait huzurevleri önemli bir yer teşkil eder. Örneğin 2017 verilerine göre, Fransa'da 1,5 milyon yaşlı devlet yardımı almaktadır. Bu nüfusun %60'ı evde bakılırken %40'ı huzurevlerinde kalmaktadır. 2017'de bakım kurumlarında yaklaşık 600 bin yatak bakıma muhtaç yaşlılara tahsis edilmiştir (INSEE, 2020). Türkiye'de ise, devlet tarafından sunulan huzurevlerinin kapasitesi ve bakılan yaşlı sayısı oldukça sınırlıdır. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı huzurevlerinde bakılan yaşlı sayısı 2020 yılında 13.970; huzurevi kapasitesi ise 15.607'dir (EYHGM, 2020: 22). 2002 yılına kıyasla bu kapasitede sırasıyla 2,4 ve 2,8 kat artış olması önemli olsa da, kamunun huzurevlerinde sunduğu bakım hizmeti kısıtlıdır ve bu boşluğu kısmen özel huzurevlerinin doldurduğu görülmektedir. 2020 yılında Türkiye'de, toplam bakılan yaşlı sayısının %51'i bakanlığa bağlı huzurevlerinde, % 39'u özel huzurevlerinde, geri kalanı da diğer kamu kurumlarından bakım hizmeti almaktadır (age., 23).

Türkiye'de yaşlılara yönelik yasal çerçeve, 1982 Anayasası'nın 61. maddesinde şu şekilde tanımlanmıştır: "Yaşlılar, Devletçe korunur. Yaşlılara Devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir." Türkiye'de yaşlı nüfusa yönelik politikalarda önceliği yaşlılara yönelik maddi destekleri içeren programlar oluşturmaktadır. Bu sistem, esas olarak emekli aylıklarını ve sağlık harcamalarını içermektedir (Eser ve Küçük, 2021: 549). Özel olarak yaşlılara yönelik "modern anlamda uygulamaya girmiş ilk sosyal yardım düzenlemesi" 1976 yılında 2022 sayılı Kanunla kabul edilen '65 Yaş Aylığı' ile ilgili yasal düzenlemedir (Metin, 2011: 186). Buna göre, "65 yaşını doldurmuş, muhtaç, güçsüz ve kimsesiz Türk vatandaşlarına aylık bağlanması" uygulamaya sokulmuştur.¹

2022 sayılı Kanundan faydalanmak üzere başvuruda bulunanların dosyası, ikamet adresinin bulunduğu Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarınca (SYDV) değerlendirme sürecine tabi tutulmaktadır (Yuvalı, 2019). Ancak muhtaçlık kriterlerinin muğlak olması, sosyal yardımların hak temelli bir yapıya kavuşturulamamış olması, SYDV'ler tarafından dağıtılan sosyal yardım sisteminin kayırmacı özelliklerini öne çıkarmaktadır (Taşçı, 2013; Ulutaş, 2017).

Mali büyüklük açısından 2022 sayılı kanun ile verilen yaşlı aylığı oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Temmuz 2023 itibarıyla 2.348 TL olan yaşlı aylığı alan sayısı, 2016'da 620.019; 2018 yılında 709.590; 2020'de 825.573 ve 2021'de 836.665 kişi olmuş ve 2016-2021 arası yaşlı aylığı başlığında toplam 25.702.176.924 TL ihtiyaç sahiplerine aktarılmıştır.² TÜİK verilerine göre, 2021 yılında, emekli/yaşlı aylığı alanların sayısı 10 milyonun üstüne çıkmış ve sosyal koruma harcamalarının gayrisafi yurt içi

¹ Bu kanunun kapsamı 2005 yılında genişletilerek "65 yaşını doldurmadığı halde başkasının yardımı olmaksızın hayatını devam ettiremeyecek şekilde malul olduklarını tam teşekküllü hastanelerden alacakları sağlık kurulu raporu ile kanıtlayanlarla, uygun bir işe yerleştiremeyen engelliler" de dahil edilmiştir. Böylece 2005'ten itibaren ihtiyaç sahibi yaşlılara ek olarak engelliler de kapsamıştır.

² CHP Mersin Milletvekili Alpay Antmen'in yaşlılık aylığı alan kişilere ilişkin soru önermesine yanıt veren Bakan Yanık'ın açıkladığı veriler. https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/yazili_soru_sd.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=311712 (erişim tarihi, 12.8.2023)

hasıla (GSYH) içindeki payı %10,8 olmuştur (TÜİK, 2022a). Risk/ihtiyaç grupları bazında bakıldığında, emekli/yaşlılara yapılan harcamalar %4,9 ile en büyük paya sahiptir. Bunu, takip eden diğer iki başlığın da (%3,3 ile hastalık/sağlık bakımı harcamaları ve %1,2 ile dul/yetim harcamaları) genellikle yaşlılıkla ilgili olduğu düşünülürse, yaşlıların refah sisteminin önemli bir parçası olduğu görülmektedir.

Yaşlı bakım hizmetleri ve yardımları konusunda mevcut literatür incelendiğinde, Türkiye'deki refah rejimi kapsamında yaşlılara yönelik farklı kalemlerde hizmetler ve yardımlar sunuluyor olsa da, mevcut yapı içinde bunların parçalı, kısmi ve kayırmacı bir yapıda seyrettiği ifade edilmektedir.

Yöntem ve Veri Kaynakları

Araştırma kapsamında, veri toplama dört aşamada gerçekleşmiştir: 1) literatür taraması, 2) yerel basın taraması, 3) istatistiklerin derlenmesi ve 4) saha araştırması. Bu bağlamda, önce yaşlanma, yaşlı bakımı, kuşaklararası dayanışma, refah rejimleri, sosyal hizmetler, toplumsal cinsiyet, aile, kırsalda/kentte yaşlanma gibi temalar çerçevesinde literatür incelemesi yapılmış, ardından, Kastamonu ve Sinop'ta yayımlanan yerel gazetelerde 2015-2020 arasında yayınlanan yaşlılar ve yaşlılık konulu haberlerin basın taraması yapılmıştır. Araştırmanın bir diğer veri toplama ayağı istatistiki verilerin derlenmesi olmuştur. Hem genel olarak Türkiye'de yaşlanma konusunda, hem de araştırmanın odağı olan iki il özelinde yaşlılık, göç ve doğurganlıkla ilgili veriler toplanmıştır. Başta TÜİK olmak üzere, bu illerde valiliklerin hazırladığı özel çalışmalardan da faydalanılarak çeşitli istatistikler taranmış ve bu verilere dayanarak demografik yaşlanma olgusu zamansal ve mekânsal boyutlarıyla incelenmiştir. Saha araştırması sırasında, göç konusu çok temel bir mesele olarak öne çıktığı için çeşitli kaynaklardan bu iki ilden ve ilçelerinden büyük kentlere olan göçlerin de dökümü çıkarılmış ve bu konuda yapılmış haritalardan faydalanılmıştır.

Çalışmanın ana gövdesi Kastamonu ve Sinop'ta 2020 yılında yürütülen saha araştırması olmuştur. Daha sonra başka bir proje kapsamında yapılan yeni bir çalışmayla bulguların analizi derinleştirilmiştir.³ Saha araştırmasının planlandığı dönemde yaşanan Covid-19 salgını araştırma sürecini doğrudan etkilemiştir. Pandemi koşullarında hem görüşme yapılacak kişilerin sağlığını, hem de araştırmacı olarak kendi sağlığını korumak için saha süresi 10 güne sınırlı tutulmuştur. Salgın koşullarından dolayı, yaşlılarla yapılması planlanan görüşmeler, araştırma etiğinin temellerinden olan "zarar vermeme" ilkesi dikkate alınarak azaltılmış ve sağlık riski oluşturmamak adına yaşlıların bulunduğu hane içlerine girmekten imtina edilmiştir. Böylece, 65+ kişilerle yapılması planlanan görüşmelerin sayısı azaltılarak, görüşmeler daha çok bu iki kentte yaşlılık konusunda faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlarla yapılmıştır. Bu değişiklikten dolayı, araştırmanın odağı, hane içlerinde derinlemesine görüşmeler gerektiren yaşlı bakımında ailenin rolü ve toplumsal cinsiyet ilişkileri konusundan, yaşlanma ve yaşlı bakımında kurumların etkisine kaydırılmıştır. Sonuç olarak 4-13 Kasım 2020 tarihlerinde, Kastamonu ve Sinop il merkezleri, Kastamonu'nun Taşköprü ilçesi, Sinop'un Boyabat ilçesi ve bu iki ilin bazı köylerinde toplam 36 görüşme gerçekleştirilmiştir. Çalışma öncesinde tüm katılımcılardan sözlü bilgilendirilmiş onam alınmış olup çalışmanın etik kurul onayı Galatasaray Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan (Tarih: 17.02.2022; Sayı: 06) alınmıştır. Aşağıda alıntılarda kullanılan tüm isimler, görüşmecilerin anonimliğini sağlamak için değiştirilmiştir.

Demografik Bulgular

Kastamonu ve Sinop'ta Nüfus ve Yaşlanma

Genç nüfus olma özelliğiyle tanınan Türkiye'de, nüfusun yaşlanmasıyla ilgili veriler çarpıcıdır: 65+ nüfusun oranı 1935'te %3,4 iken, 2020 yılında %9,5'a yükselmiştir; bu nüfus böylece 2014-2019 arası %21,9 artarak, 2019 yılında 7 milyon 550 bin 727 kişiye, 2021 yılında ise 8 milyon 245 bin 124 kişiye ulaşmıştır (TÜİK, 2022b). Yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranının 2022'de %9,9 olmasından dolayı Türkiye için henüz yaşlı nüfus denemesi de, nüfusun yaşlanma hızı diğer tüm ülkelerden daha hızlı seyretilmektedir. TÜİK'in projeksiyonlarına göre, 65 yaş üstü nüfus oranı 2050'de %20'ye yükselecektir (TÜİK, 2020a).

Türkiye'deki yaşlanma olgusu coğrafi farklılıklar göstermektedir. TÜİK'in son verilerine göre Türkiye'de toplam doğurganlık hızı (bir kadının doğurgan olduğu dönem boyunca doğurabileceği ortalama çocuk sayısı) 2001 yılında 2,38 çocuk iken 2019 yılında 1,88'e düşmüştür (TÜİK, 2020b). Karadeniz bölgesi bu düşüşlerin en sert yaşandığı bölgelerden biridir. Doğurganlık gibi, kaba doğum hızında da en düşük oranlar çoğunlukla Karadeniz kentlerinden gelmektedir: 2019'da kaba doğum hızının en düşük olduğu iller Edirne (%0 8,8), Zonguldak (%0 9,2), Kastamonu (%0 9,3), Giresun, Karabük ve Bartın olmuştur.

TÜİK verilerine göre, 2019 yılında Türkiye'de yaşlı nüfus oranının en yüksek olduğu iki il, yüzde 18,8 ile Sinop ve ardından yüzde 17,66 ile Kastamonu'dur. 2021 yılında ise ilk sırayı %20,1 ile Sinop, ikinci sırayı %19,2 ile Kastamonu almıştır. Ancak il bazındaki bu genel verilere dikkatli bakıldığında, ilçelerin yaşlılık oranları arasında çarpıcı farklar bulunmaktadır (Bkz. Tablo 1 ve 2). Bu iki ilin merkez ilçelerinde yaşlı nüfus oranı Türkiye ortalamasına çok yakındır. 2019 yılı verilerine göre, Kastamonu ilinin toplam nüfusu, 379.405'dir. Toplam il nüfusunun %40'ını barındıran merkez ilçede, 152.553 kişi yaşamakta ve 65 yaş üstü nüfus

³ Galatasaray Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu tarafından desteklenen "Değişen sosyomekansal ilişkiler ve göç bağlamında kırsalı yeniden düşünmek" başlıklı proje (FCD-2022-1083)

toplam içinde %10.10'a denk gelmektedir. Merkez ilçede Türkiye ortalamasına yakın olan 65+ nüfus oranı, çeper ilçelerde bunun iki katına çıkmaktadır. Kastamonu'nun en kalabalık nüfusa sahip ilçeleri olan, Tosya'da yaşlı nüfus oranı %21.32, Taşköprü'de %20.12 ve Cide'de %26.16'dır. İlçelerdeki yaşlı nüfus oranının yüksekliği, Kastamonu ilinin nüfus artış hızını da etkilemektedir. Nüfus artış hızı sıralamasında, Kastamonu 2019 yılında % -1,04 oranıyla, 81 il arasında 71. sırada yer almaktadır.

Tablo 1. Kastamonu İlçelerine Dair Nüfus Verileri (2019)

İlçe	Nüfus	65+ nüfus	65+ nüfus oranı	2018-2019 nüfus artış hızı
Merkez	152.553	15.401	% 10.10	%0 24.3
Tosya	39.916	8.510	% 21.32	%o -8.2
Taşköprü	37.815	7.610	% 20.12	%o -26.6
Cide	22.196	5.807	% 26.16	%o-48.6
İnebolu	20.980	3.834	% 18.27	%o -34.9
Araç	18.670	4.732	% 25.35	%o -10.2
Devrekani	12.658	2.609	% 20.61	%o -61.1
Diğerleri	114.533	—	—	—
TOPLAM	379.405	67.027	% 17.66	%0 -10.4

Kaynak: TÜİK, ANDKS (erişim tarihi 23.11.2020)

Sinop ilinin toplam nüfusu, 2019 yılı verilerine göre, 218.243'tür. Toplam nüfusun %30'unu barındıran merkez ilçede 65.845 kişi yaşamakta, bunun da %13.49'u 65+ nüfustan oluşmaktadır. Merkez ilçede görece düşük olan 65+ nüfus oranı, ilçelerde çarpıcı biçimde yüksektir. Sinop'un en kalabalık nüfusa sahip ilçeleri olan, Boyabat'ta yaşlı nüfus oranı %16.21, Gerze'de %21.18 ve Ayancık'da %23.53'dür. En az nüfusa sahip olan Erfelek, Saraydüzü, Dikmen gibi ilçelerde ise 65+ nüfus oranı %30'un üstüne çıkmaktadır. Sinop nüfus artış hızı itibarıyla, 2019 yılında % -0,68 oranıyla Türkiye sıralamasında 81 il arasında 61. sırada yer almaktadır. Düşük nüfus artış hızının ardında, doğum oranlarının düşük, dışarıya göçlerin yüksek olması etkilidir.

Tablo 2. Sinop İlçelerine Dair Nüfus Verileri (2019)

İlçe	Nüfus	65+ nüfus	65+ nüfus oranı	2018-2019 nüfus artış hızı
Merkez	65.845	8.884	% 13.49	%0 20.2
Boyabat	44.435	7.203	% 16.21	%o -3.9
Gerze	25.327	5.364	% 21.18	%o 15.3
Ayancık	23.686	5.573	% 23.53	%o 1.4
Durağan	19.815	5.739	% 28.96	%o 8.4
Türkeli	15.859	3.160	% 19.93	%o -116.3
Erfelek	11.926	3.646	% 30.57	%o -10.2
Saraydüzü	6.334	2.131	% 33.64	%o -65.4
Dikmen	5.016	1.664	% 33.17	%o -86.7
TOPLAM	218.243	41.074	% 18.8	%o -6.8

KAYNAK: TÜİK, ADNKS 2019 (erişim tarihi 23.11.2020)

Kastamonu ve Sinop'ta Düşük Doğurganlık, Göç ve Kırsalın Çözülüşü

Kastamonu ve Sinop'da yaşlı nüfus oranları açısından gözlenen bu çarpıcı demografik tablo iki temel sebebe dayanmaktadır. Bunlardan biri doğum oranlarının düşüklüğü, diğeri ve daha önemlisi ise dışarıya verilen göçtür. Türkiye'nin Batı ve Kuzey bölgelerinde olduğu gibi, Kastamonu ve Sinop'ta da son 20 yılda doğurganlık hızı dikkat çekici bir şekilde düşmektedir. 2017 yılında 2,07 olan Türkiye toplam doğurganlık hızı 2018 yılında 1,99'a düşmüştür. Kastamonu ve Sinop'ta doğurganlık bu ortalama değerinin oldukça altındadır. 2018 yılında doğurganlık hızı Kastamonu'da 1.54, Sinop'ta ise 1,61'dir. Bu eğilim 2019 yılında da devam etmiş; toplam doğurganlık hızı Kastamonu'da 1.47, Sinop'ta 1.60 olmuştur.

Kastamonu ve Sinop'un özellikle ücra ilçelerinde gözlenen, Türkiye ortalamasının üzerinde seyreden demografik yaşlanmanın ikinci önemli sebebi göç hareketleridir. Tablo 3 ve 4'te görüldüğü üzere, bu iki ilden başta İstanbul olmak üzere, Ankara, İzmir, Antalya gibi büyük kentlere ciddi sayıda göç olmuştur. Hatta bazı ilçelerde, orada yaşayan nüfustan çok daha fazlası İstanbul'da yaşamaktadır. Kişilerin kayıtlı olduğu ilçedeki nüfusu ile İstanbul'da yaşayan nüfusu karşılaştırıldığında, bu oran İstanbul lehine, Pınarbaşı'nda 5,5; Çatalzeytin'de 5,1; Şenpazar'da 4,3; Doğanıyurt'ta 4,1; Cide ve Azdavay'da 3,6; Bozkurt'ta 3,5; Ağlı'da 3,3; Küre'de 3, Hanönü'nde 2,9; İnebolu ve Araç'ta 2,6; kat yüksek çıkmaktadır. Diğer bir deyişle, Pınarbaşı'nda yaşayan her bir kişiye karşı, bu ilçenin nüfusuna kayıtlı olup İstanbul'da yaşayan 5,5 kişi bulunmaktadır. Tahmin edileceği üzere, bu nüfus dengesizliğinin ardında bu ilçelerdeki istihdam ve geçim kaynaklarının zayıflığı yatmaktadır.

Aynı durum Sinop'ta da gözlenmektedir. Tablo 4'te görüleceği üzere, Sinop da yoğun olarak İstanbul başta olmak üzere büyük kentlere göç vermiştir. Sinop'un tüm ilçelerinde (Merkez ilçe hariç) yaşayan nüfustan çok daha fazlası İstanbul'da yaşamaktadır.

Tablo 3. Kastamonu'nun İlçelerine Kayıtlı Olup Önde Gelen Kentlerde Yaşayanlar (2019)

	İstanbul	Ankara	İzmir	Antalya	Bursa	Mevcut İlçe Nüfusu
Abana	9,733	236	109	76	63	4,113
Ağlı	10,478	249	227	62	75	3,094
Araç	50,069	7,469	978	678	768	18,670
Azdavay	26,461	1,968	598	284	212	7,324
Bozkurt	33,878	665	416	232	190	9,468
Çatalzeytin	36,585	1,608	609	751	726	7,055
Cide	81,940	818	879	626	486	22,196
Daday	10,172	1,754	514	319	251	8,319
Devrekani	23,658	1,606	234	189	217	12.658
Doğanyurt	23,200	233	324	73	114	5,651
Hanönü	11,856	2,171	117	100	89	4,060
İhsangazi	3,415	2,025	80	89	55	5,381
İnebolu	55,184	1,794	800	448	512	20.980
Küre	17,860	3,148	189	138	835	5,774
Merkez	11,476	4,604	944	762	478	152,553
Pınarbaşı	32,371	495	143	178	216	5,841
Şenpazar	19,709	1,062	167	162	217	4,523
Seydiler	8,899	920	147	68	79	4,014
Taşköprü	53,692	3,972	897	545	520	37.815
Tosya	40,007	8,194	685	614	671	39,916

Kaynak: DrDataStats, ADNKS 2019, Kastabil (erişim tarihi 23.11.2020)

Bu oran, Dikmen'de 5,5; Saraydüzü'nde 4; Erfelek'te 3,5; Ayancık'ta 2,5 kata çıkmaktadır. Bu ilçelerin ekonomik kalkınmışlık göstergeleri açısından da en geride kalan ilçeler olduğu ve İstanbul dışında, Avrupa ülkelerine de işçi göçü vermiş yerler olduğu bilinmektedir.

Tablo 4. Sinop'un İlçelerine Kayıtlı Olup Önde Gelen Kentlerde Yaşayanlar (2019)

	İstanbul	Ankara	İzmir	Antalya	Bursa	Mevcut İlçe Nüfusu
Ayancık	57,967	1,698	1,945	1,095	2,491	23,686
Boyabat	78,540	12,783	967	718	747	44,435
Dikmen	27,565	278	594	126	206	5,016
Durağan	38,614	828	936	230	595	19,815
Erfelek	42,649	1,009	794	341	1,322	11,926
Gerze	46,829	1,093	740	376	444	25,327
Merkez	30,932	1,949	1,628	662	530	65.845
Saraydüzü	26,461	4,052	354	213	207	6,334
Türkeli	25,160	530	368	266	487	15.859

Kaynak: TÜİK, ADNKS 2019 (erişim tarihi 23.11.2020)

Kastamonu ve Sinop'un dışarıdan göç alma oranlarının düşüklüğü ve bunun önemli kısmının komşu illerden gelmesi de, söz konusu yerlerin ekonomi açısından durağanlığını göstermektedir. Bu iller kısmen komşularından göç almış olsa da, ağırlıklı olarak "yerli" nüfustan oluşmaktadır. 2019 verilerine göre Kastamonu nüfusu içinde, Kastamonu'ya kayıtlı olanların oranı %84,74'tür. Kastamonu nüfusu içinde önde gelen diğer gruplar %1,44 ile Samsun'a, %1,38'e Çorum'a; %1,10 ile Sinop'a kayıtlı olanlardır. Sinop'ta ise, toplam nüfus içinde Sinop'a kayıtlı olanların oranı %85,54'tür. Ardından % 3,62 ile Samsun, %1,04 ile Kastamonu, %0,70 ile Ordu nüfusuna kayıtlılar gelmektedir. Kısacası bu iki ilde de, dışarıdan yerleşik göç alma çok sınırlı kalmaktadır. Ancak özellikle Sinop'ta, bölgenin sayfiye yeri olmasından dolayı, yazları ciddi bir nüfus artışı yaşanmaktadır.

Kastamonu ve Sinop'un nüfus gelişimi, tam anlamıyla büzüşen kent (*shrinking city*) modeline denk düşmektedir. Kastamonu il nüfusu 1970 yılında 446.601 kişiyken, 1980'de 450.946'ya, 1990'da ise 423.611'e düşmüştür (DİE'den aktaran Taşlıgil, 1993). 1970-1990 arası şehir nüfusu 82.101'den 148.710'a çıkarak neredeyse iki kat artarken, kır nüfusunun 364.500'den 274.901'e

düşmesi ve böylece %25 azalmış olması bu küçülmenin kırsal kaynaklı olduğunun açık bir göstergesidir. Aynı şekilde, 2000 yılında 375.476 olan Kastamonu nüfusu 2022 yılında sadece 2.600 kişi artarak 378.115 olmuştur.⁴

Sinop nüfusu da aynı şekilde düşüş seyrindedir. 1970 yılında 265.655 olan nüfus, 1980 yılında 276.242; 1990'da 265.153; 2000'de 255.574; 2010'da 202.740; 2018 yılında ise 219.733 olmuştur.⁵ Göçün hacmini gösteren Sinop nüfusundaki bu çarpıcı tablo, Sinop'un kır-kent nüfus dağılımıyla beraber düşünüldüğünde kırsalın çok ciddi bir biçimde kan kaybettiği, Sinop kent merkezi nüfusunun ise hem sayıca hem de orantısız olarak arttığı görülmektedir. Sinop'ta 1970 yılında toplam nüfus içinde %17,4 oranına sahip olan Sinop şehir nüfusu 2016'da %58'e çıkmış; kır nüfusu ise %82,6'dan %42'ye düşmüştür. Kırsalda yaşanan nüfus kaybını gösteren daha vurucu bir veri ise, 1970 yılında 219.273 kişi olan kırsal nüfusun 2016 yılında 86.220 kişiye inmiş olmasıdır, aynı yıllar arasında Sinop'ta şehir nüfusu 46.382'den 119.258'e çıkmıştır (Kaya ve Yılmaz, 2017).

Karadeniz bölgesinden büyük kentlere göç konusuyla ilgili az sayıda çalışmadan birini kaleme alan İbret (2004 ve 2010) Kastamonu'da göçün başlıca nedenini kırsal bölgelerdeki geçim koşullarının yetersizliği ile açıklamaktadır. 1927'de yapılan Cumhuriyet döneminin ilk nüfus sayımında, nüfus büyüklüğü açısından Türkiye'deki 63 il arasında 8. sırada bulunan Kastamonu ilinin nüfusu, 1927 sayımında 335.601 kişi iken, 2010 yılında ancak 361.222 kişi olmuştur. Diğer bir deyişle, 1927-2010 yılları arasında Türkiye nüfusu yaklaşık 5,4 kat artarken, Kastamonu'nun nüfusu sadece %7,5 artmıştır. İbret'e göre (2010: 39) bu nüfus kaybının en önemli sebebi geçim sıkıntısı ve göçtür. Kastamonu'da tarım topraklarının yeterince verimli olmayışı, aile başına düşen tarım arazisinin aileyi besleyecek büyüklükte olmayışı, tarım dışı sektörlerde yeterli iş imkanı bulunmayışı ve doğal çevre koşullarının zorluğu köylerin terk edilmesine neden olmuştur. Aynı zamanda büyük kentlerde çok daha fazla sosyal ve ekonomik imkan olması bir cazibe unsuru oluşturmuştur. Tüm bu sebeplerle yoğun bir zincirleme göç yaşanmış, "bölgeden öncelikle çalışabilir erkek nüfus iç göçlere katılmış ve zamanla iş bulmak amacıyla gidenler köylerindeki arazilerini satarak ailelerini de bölge dışına çıkarmış ve zamanla şehirlere yerleşenler kendi akrabalarını büyük şehirlere çekmişlerdir." (age., 39)

Sadece son 30 seneye baktığımızda bile Kastamonu'da yaşanan göçlerin hacmine dair bir fikir edinebiliriz. 1990 yılında 423.611 olan Kastamonu nüfusu, 2000 yılına gelindiğinde %11,4 oranında azalarak 375.476 kişiye düşmüştür. Aynı eğilim, 2000-2010 arasında da sürmüştür. 2000 yılında 375.476 olan nüfus 2010 yılında %3,8 oranında azalarak 361.222 kişiye inmiştir (age., 41). 2008-2009 verilerine odaklanarak yaptığı çalışmada, İbret bu göçün ağırlıklı olarak çalışma yaşındaki nüfus olduğunu göstermektedir. Buna göre 15-64 yaş grubunda yer alanların göçlere katılma oranı % 77,3'tür. 65+ nüfusun göçlere katılma oranı ise sadece %5,8'dir. Kısacası Kastamonu'dan göç eden nüfus, üretken bir yapıda olan aktif nüfustur.

Özden ve Buğday da (2015) Kastamonu'daki orman köylüleri özelinde göç eğilimlerini incelemiş ve orman köylülerinin sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarını sağlayabildikleri merkezle yakın yerleşim yerlerinde yaşamaya devam ettiklerini, bunu sağlayamadıkları durumlarda ise göç ettiklerini tespit etmişlerdir. Aynı çalışmada, göç sonucu, orman köylerinin boşaldığını ve aktif nüfusun dışa göçü ve kentlerde emekli olduktan sonra geri dönen nüfustan dolayı köylerde bağımlı yaşlı nüfus oranının arttığını gözlemlemişlerdir.

Göç hareketleri içinde çarpıcı olan bulgulardan biri de, bu illerdeki iki yönlü yaşlı göçüdür. Yaşlı göçünün büyüklüğünü ve yönünü inceleyen Koç ve Saraç (2018), Sinop ve Kastamonu illerinin, alınan ve verilen yaşlı göçünün toplam göç içindeki payının en yüksek olduğu ilk 3 il arasında yer aldığını göstermektedir. Özellikle ileri yaş gruplarında (75-84 ve 85 ve üstü yaş gruplarında) köyden şehre olan göçlerin payının artması ve şehirden köye olan göçlerin payının azalması, "yaşın artması ile kişilerin uzak mesafeler için hareket yeteneğinin sınırlanması" ve "şehirlerdeki sağlık imkânlarının fazlalığı" ile açıklanmıştır. Yaşlılığın ileri aşamasındaki kişilerin köye göçleri azalmakta, kente göçleri ise artmaktadır. Yazarlar bu durumu, "sağlık ve ulaşım imkânlarının daha gelişmiş olduğu kentsel alanların yaşlılar için önemli bir çekim merkezi" olmasıyla açıklamakta ayrıca, bakım ihtiyacının arttığı dönemde şehirde yaşayan aile bireylerine yakın olma isteğinin artabileceğine işaret etmektedir (Koç ve Saraç, 2018: 33)

Özetle, Kastamonu ve Sinop nüfusu içinde yaşlı nüfus oranının Türkiye ortalamasının iki katı (bazı ilçelerde üç katı) olmasının sebebi toplam doğurganlık hızındaki düşüş ve başta ekonomik nedenler olmak üzere devam eden göç hareketleridir.

Saha Bulguları

Bu bölümde, yaşlıların bakım ihtiyaçlarını üstlenen üç ana aktörün (aile, devlet, piyasa) Kastamonu ve Sinop'taki görünimleri incelenecektir. Yukarıda değinildiği üzere, Türkiye Güney Avrupa refah rejimi içinde değerlendirilmekte, bu da formel ve enformel olarak ayrılmış, maddi desteklerin kişinin işteki statüsüne dayandığı, kurumsal açıdan parçalı ve kayırmacı özelliklerle tanımlanmaktadır. Sosyal destek mekanizmalarında rol oynayan üç aktörün başında, bakım veren rolünü çoğunlukla kadınların üstlendiği aile gelmektedir. Ailedeki genç kuşakların ekonomik sebeplerle göç ederek büyük şehirlere yerleştiği ancak geride kalan köken yerindeki yaşlıların bakımını da üstlendiği "çok-yerlilik" (*multi-locality*) durumlarında işler karmaşık hale gelmektedir. Bu

⁴ Veriler, Kastamonu Valiliğinin hazırladığı il bilgi sistemi olan Kastabil sitesinden alınmıştır. <https://www.kastabil.gov.tr/veritablolari/kastamonu/nufus/yillara-gore-nufus-artisi> (erişim tarihi 8.10.2023)

⁵ Sinop Valiliği Demografik Yapı <http://www.sinop.gov.tr/demografik-yapi> (erişim tarihi 8.10.2023)

durumda, ailenin tam olarak üstlenemediği bakım görevi için devletin sunduğu destekler veya maddi imkanı olanlar için ücret karşılığı bakıcı tutma gibi piyasa mekanizmalarının devreye girdiği görülmektedir. Bu üç öge çoğu zaman birbiriyle iç içe geçse de, aşağıda her bir başlık ayrı olarak ele alınacaktır.

Yaşlı Bakımında Aile ve Kuşaklararası Dayanışma

Yaşlılık dönemiyle ilgili en temel ayrım bakıma ihtiyaç duyulmaya başlanan dönemde ortaya çıkmaktadır. Bakım ihtiyacı devreye girdiğinde de, Türkiye gibi sosyal devlet kapasitesinin yeterince gelişkin olmadığı ülkelerde bakım ağırlıklı olarak ailenin sorumluluğunda kalmaktadır. Bu anlamda kuşaklararası dayanışma çok önemlidir. Ancak, göç ve kentleşme ile hane boyutlarının küçülmesi, çekirdek ailenin yaygınlaşması ve bireyselleşme kuşaklararası bağa zarar vermektedir. “Mikro düzeyde geleneksel olarak aile bireylerinin karşılıklı olarak bakım ve psiko-sosyal destek sağladığı aile kurumu değişime uğramakta”, bu yüzden “aile ve toplum içinde incinebilirliği en fazla olan gruplardan biri olan yaşlıların mikro düzeydeki bakım ve destek sistemi de zayıflamaktadır” (Özmete, 2017: 223).

1950 sonrası kırdan kente göçün yoğun olduğu dönemlerde kır-kent arasındaki ilişkiye dayalı dayanışma ağları kentte tutunma mücadelesi veren geniş aile üyeleri için önemli bir kuşaklararası gelir transferi aracı olmuştur. Ancak, neoliberal piyasa ethosunun yaygınlaşmasıyla hemşerilik ve akrabalığa dayalı dayanışma ve yardımlaşma mekanizmaları zayıflamıştır (Şen, 2007). Yapılan pek çok çalışma, ailenin ve kuşaklararası dayanışmanın yaşlı bakımında hala çok önemli olmasına rağmen, demografik, sosyal, ekonomik ve mekânsal değişimlerle beraber “artık kırılma noktaları” ortaya çıktığını göstermektedir (Kalaycıoğlu, 2012).

Kuşaklararası dayanışma konusuna odaklanan çalışmalar yakın zamana kadar aynı coğrafyada yaşayan aileler özelinde yapılmıştır. Son yıllarda önem kazanan çok yerlilik (*multi-locality*) tartışmaları (Öztürk, vd., 2014), göç bağlamında birden fazla yerde hayatını devam ettiren aile üyeleri arasında yaşlı bakımı için kuşaklararası dayanışmanın nasıl gerçekleştiğini sorgulamayı gerektirmektedir. Aile fertlerinin başka yerlere dağıldığı göç bağlamında aile içinde dayanışmanın nasıl işlediği konusunda sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Göçmenleri de dahil eden kuşaklararası dayanışmaya odaklanan çalışmaların büyük çoğu, göç alan ülkelerdeki yerli ve göçmen aileleri karşılaştıran çalışmalar olmuştur. Kuşaklararası dayanışmanın belirleyicileri olarak bireysel kaynaklar ve ihtiyaçlara odaklanılmış; özellikle finansal ve sosyal kaynakların dayanışmadaki etkisi incelenmiştir (Albertini ve Kohli 2013; Szydlik 2008). Bu çalışmalar, uluslararası göçün aile pratiklerinde ve toplumsal cinsiyet ideolojilerinde derin değişimlere yol açtığını da savunmaktadır (Baykara-Krumme & Fokkema (2019). Gana’da yer ve mesafenin aile ilişkilerinin sürdürülmesi üzerindeki etkisini araştıran Coe (2011) göçün ailelerde var olan çatışmaları şiddetlendirdiği sonucuna varmaktadır. Göçle ortaya çıkan fiziksel mesafe, aile içindeki kişiler arası sosyal mesafe üzerinde de derin bir etki yapmakta, aile üyeleri arasında sosyal ilişkilerin sürekliliği ve aile içi sorumlulukların paylaşımı üzerine bir çatışma ve müzakere alanı ortaya çıkarmaktadır.

Bengston ve Robert (1991), kuşaklararası dayanışmayı, yapısal, duygusal, normatif, uzlaşmaya dayalı, işlevsel ve ilişkisel dayanışma olarak altı alt kategoride incelenmektedir. Saha çalışması sırasında yapılan görüşmeler, Karadeniz bölgesinde karşılıklı maddi destek ve bakım desteğiyle tanımlanan daha çok “işlevsel dayanışma modeli”nin geçerli olduğunu göstermektedir. İşlevsel dayanışma karşılıklı destek olma ve kuşaklararası (finansal, fiziksel, duygusal) kaynak paylaşımı üzerinden tanımlanmaktadır. Bunu belirlemeye yönelik çalışmalarda da kişilerin ebeveynlerinden veya çocuklarından yardım alma-yardım verme durumları sorgulanmaktadır. Kuşaklar arası dayanışmanın önemli bir boyutu maddi kaynak paylaşımıdır. Özellikle düşük sosyo-ekonomik düzeydeki hanelerde, yaşlı ebeveyn bakım işinde “maddiyat” sık sık dile getirilmektedir. Görüşmeler sırasında, devlet tarafından verilen çeşitli nakit yardımlarının bu dayanışmanın maddiyatçı bir şekil almasında etkili olduğu ifade edilmiştir. Annesi Hatice’nin (76) en büyük abisinin evinde kaldığını anlatan Ayfer (40) “e tabi iyi para, hem yaşlı bakım maaşı, hem de kocasından kalan maaşla 2.300 ediyor” derken, yaşlıların aldığı aylıkların, özellikle küçük kentlerde kardeşler arası sürtüşmeye yol açabilecek kadar “değerli” olduğunu söyleyen diğer görüşmecilerin sözlerini desteklemektedir. Kalaycıoğlu ve Rittersberger-Tılıç’ın (2000) yaptığı bir araştırma da, Türkiye’de ailelerin ‘kaynakları bir havuzda toplama’ stratejisi kullandıklarını ve bu strateji ile kuşaklararası maddi ya da manevi çeşitli kaynakların transferini sağladıklarını göstermektedir. Ancak yukarıdaki örnekte görüldüğü üzere bu kaynak transferleri her zaman sorunsuz olmamaktadır.

Kastamonu ve Sinop’un genelinde yaşlıların bakımı, geleneksel olarak en büyük oğlan çocuk ve onun karısı tarafından üstlenilmektedir. Bunda bu bölgede geçerli olan erkek egemen mülkiyet ve miras paylaşımı rejiminin önemli bir yeri bulunmaktadır. “Nasıl olsa el evine gidecek” denerek kız çocuklara genellikle aile mallarından pay verilmediği; bunun karşılığında da yaşlanan ebeveynlerin bakım sorumluluğunu, ailenin mal varlığından büyük payı alan en büyük erkek çocuk ve eşinin üstlendiği ifade edilmiştir. Ancak değişen toplumsal cinsiyet ilişkileri ve kadının statüsündeki değişimle beraber, gelinlerin artık yaşlı bakımına yanaşmadığı da ifade edilmektedir.

Toplumun ve ailenin dönüşümüyle beraber kuşaklararası dayanışma da değişmekte, kuşaklararası bağ zayıflamakta ve destek azalmaktadır. Bu süreç, yaşlılıkta yalnızlaşmaya neden olmaktadır. Kamu kurumlarının desteğinin sınırlı olduğu ülkelerde yaşlılıkta deneyimlenen yalnızlaşma ve yoksulluk ağır insani dramların yaşanmasına yol açabilmektedir. Kastamonu yerel gazetelerinde yaşlı intiharlarıyla ilgili haberler bu açıdan üzerine ayrıca düşünmeyi gerektirmektedir. Haber taraması yapılan dönemde, Kastamonu

ve ilçelerinde yaşanan ve basına yansıyan dört yaşlı intiharı tespit edilmiştir. 24.01.2014 tarihli bir habere göre, Kastamonu'nun Tosya ilçesine bağlı Ahmetoğlu köyünde ikamet eden 82 yaşındaki adam, başına bir el ateş ederek intihar etmiştir.⁶ 4.9.2014 tarihli bir diğer haberde, Kastamonu'nun Tosya ilçesinin Akbük köyünde yaşlı bir adam, av tüfeğiyle kendini öldürmüştür.⁷ 2018 yılında, Taşköprü ilçesi Uzunkavak Köyü'nde yaşayan yaşlı bir kadın (89) kendini iple asmış⁸, 2017 yılında Tosya'ya bağlı Aşağıdikmen Köyünde 70 yaşındaki bir erkek evinde kendisini silahla vurarak intihar etmiştir.⁹ Bu trajik olaylar, özellikle izolasyon ve sınırlı kaynakların böyle yıkıcı sonuçlara yol açabileceği bölgelerde, yaşlılar için geliştirilmiş sosyal destek sistemleri ve müdahalelerin gerekliliğinin altını çizmektedir. Bu zorlukların ele alınması, yaşlı nüfus arasında sosyal izolasyonu ve ciddi insani riskleri azaltmak açısından hayati öneme sahiptir.

Kastamonu bölgesindeki intiharların sıklığı, Kastamonu Valisi tarafından da fark edilmiş ve konuyla ilgili bir araştırma yapılmıştır. Valiliğin hazırladığı intihar raporuna erişilemese de, 10 Eylül 2019 tarihinde, İntiharı Önleme Günü vesilesiyle Kastamonu Cumhuriyet Meydanı'ndaki farkındalık standını ziyaret eden Vali Yaşar Karadeniz'in sözleri raporun içeriğine dair ipuçları vermekte ve yaşlı yalnızlara dikkat çekmektedir:

“İntihar konularına baktığımızda dayanışma eksikliğinin ön plana çıktığını görüyoruz. Zorda olan insanlara onların yakınları, tanıdıkları destek verebilmeli ve omuz verebilmelidirler. O zor günleri atlattırmasın yardımcı olmak herkesin görevi olduğunu düşünüyorum. Bu iki konuya dikkat edersek ben inanıyorum ki hiç kimse kendi canına kıymayacaktır. Özellikle de evlatlara buradan söylemek istiyorum. Çünkü ilimizde ki intihar vakaları arasında tek başına yaşayan yaşlıların ön sıralarda olduğunu görüyoruz. Yaşlıları yalnız bırakmasınlar”. (Eski Kastamonu Valisi, 11.9.2019)¹⁰

Kentleşme, bireyselleşme, piyasalaşma gibi dinamiklerin etkisiyle kuşaklararası dayanışmanın zayıflaması, yaşlılıkta yalnızlık ve yoksulluk sorunun derinleşmesine ve Türkiye bağlamında alışılagelmiş kırılma hatlarının oluşmasına neden olmaktadır.

Göç ve Coğrafi Uzaklık Bağlamında Aile ve Yaşlı Bakımı

Bir diğer önemli kuşaklararası dayanışma şekli yapısal dayanışmadır. Aile üyelerinin sayısı, sağlık durumu ve coğrafi yakınlık derecesi gibi değişkenlerle ifade edilir. Yapısal dayanışmada coğrafi yakınlık çok önemli bir rol oynamaktadır. İsmet Koç'a (2014) göre, Türkiye'de çocuklarıyla aynı binada, aynı sokakta yaşayan yaşlıların oranı %65'tir. Diğer pek çok yerde olduğu gibi, Kastamonu ve Sinop'ta da kuşaklararası dayanışmanın en ideal şekli aile apartmanı olarak ifade edilmektedir:

“Anneannem [86] mesela tek başına yaşıyor. Üst katta dayımlar oturuyor. Yengemler gidiyor. Aile apartmanı gibi oturdukları yer. Annem de ara sıra gidiyor. Mesela anneannemin bütün işlerini biz görüyoruz. Babaannem de sağken alt katımızda oturuyordu. Mesela yanına bir bakıcı aldık. Burada öyle şey de var.” (Sinop, 11.11.2020)

Aile apartmanı veya coğrafi yakınlığa dayalı dayanışma biçimleri çok önemli olsa da, yukarıda da detaylı olarak gösterildiği üzere Kastamonu ve Sinoplular, İstanbul başta olmak üzere diğer illere yoğun olarak göç etmişlerdir. Bu göç özellikle kırsal bölgelerde daha da yoğundur. Dolayısıyla bu iki kentin köylerinde kalan yaşlılar, göçten kaynaklı olarak aile fertleriyle coğrafi olarak uzak düşmektedir; bu da aile içi destek ve dayanışma mekanizmalarını zayıflatmaktadır.

“Şöyle de var, çocukları var ama bakmıyor. Yani gözden çıkarılmış yaşlılar da var. Çocukları var ama dışarıda yani. Maddi anlamda belki hani o yemeği alabilecek gücü olsa bile yapabilecek gücü yok hani bazılarının da. Ama çoğunluğu gerçekten muhtaç. Örneğin şimdi Bayram Abi şu yaşta, ben de öyle, karnımızı doyurabilecek beceriye sahip değiliz. Ama Allah'a çok şükür bak yanımda kızım var. Öyle bir şey olmasa, biraz hastalansa, biraz yatağa muhtaç kalsa falan ne yapacak? (Kemal, 67, Taşköprü)

Saha araştırması sırasında, ideal durum olarak tarif edilen “aynı binada yaşama” durumu olmayan kişilerin anne veya babaları yaşlandığında bakım için yanlarına taşındıkları ya da yaşlıları yanlarına aldıkları görülmüştür. Erkek kardeşi Antalya'ya yerleştiği için dört sene boyunca tek başına Kastamonu-Daday arası gidip gelen emekli öğretmen Mümtaz'ın (63) durumu buna bir örnek olarak gösterilebilir. 2015'ten sonra sıkça topallama, düşme gibi sorunlar yaşayan ve 2019'da vefat eden annesinin bakım işini üstlenen Mümtaz, Antalya'da yaşayan erkek kardeşiyle yaptığı ve yapamadığı işbölümünü şöyle anlatıyor (Mümtaz'ın eşinin bakım aranjmanında yer almaması değişen toplumsal cinsiyet rollerine dair de anlamlı bir göstergedir):

“Annem Daday'da kendi evinde tek başına kalıyordu. Ben o zamanlar Kastamonu'da çalışıyordum. Arada 30 km mesafe var. O dönem 6 ay yanında ben kalıyordum, 6 ay abimde kalıyordu. Her gün Daday'dan okula Kastamonu'ya git gel yaptım. Erkek kardeşim Antalya'da yaşıyordu, 6 ay o yanına alıyordu, diğer 6 ay annem Daday'a geliyordu, ben o dönem onun yanında kalıyordum, okula git-gel yapıyordum. Kardeşim

⁶ “Bunalıma Giren Yaşlı Adam İntihar Etti” 24.01.2014, Kastamonu Güncel, <https://www.kastamonuguncel.com/asayis/bunalima-giren-yasli-adam-intihar-etti-h7264.html>

⁷ “Yaşlı Adam Av Tüfeğiyle İntihar Etti” 04.09.2014, Kastamonu Güncel, <https://www.kastamonuguncel.com/asayis/yasli-adam-av-tufegiyle-intihar-etti-h9401.html>

⁸ “Yaşlı kadın yaşamına son verdi” 04.08.2018, Kastamonu Güncel, <https://www.kastamonuguncel.com/asayis/yasli-kadin-yasamina-son-verdi-h22623.html>

⁹ “Yaşlı adam silahla kendisini vurdu” 18.05.2017, Kastamonu Güncel, Link: <https://www.kastamonuguncel.com/asayis/yasli-adam-silahla-kendisini-vurdu-h17626.html>

¹⁰ “Vali Karadeniz, intiharların önlenmesinde iki önemli konuya dikkat çekti” 11 Eylül 2019, Kastamonu Güncel, <https://www.kastamonugazetesi.com.tr/vali-karadeniz-intiharlarin-onlenmesinde-iki-onemli-konuya-dikkat-cekti/>

sonra ben alamam yanına dedi. Senede 1 ay geliyordu. Ben artık olmaz böyle deyince senede 2 ay gelmeye başladı. Yılın diğer ayları ben baktım. 2016'da emekli oldum. O zamandan sonra tamamen ben baktım anneme. Parkinson zor bir hastalık. Gündüzleri ben ilgileniyordum, geceleri bakıcı. O dönem hanım Kastamonu'da kalıyordu. O da annesini yeni kaybetmişti. (Gelinler bakmadı mı?) Gelinler nerede bakacak? İnsan yükü insana ağır gelir diye bir laf vardır.” (Sinop, 12.11.2020)

Kastamonu ve Sinop özelinde, geleneksel olarak aile tarafından karşılanan yaşlı bakım ihtiyaçlarının dönüşen aile ve göçle coğrafi olarak dağılan ailelerde nasıl karşılanacağı önemli bir soru işareti olarak durmaktadır. Yukarıda da anlatıldığı üzere, Karadeniz bölgesindeki diğer kentler gibi, Kastamonu ve Sinop'ta da ekonomik koşullardan dolayı, genç nüfus büyük kentlere göç etmekte, bu da özellikle köylerde kalan yaşlı nüfusla beraber ortaya ağır bir “kırsal yaşlanma” tablosu çıkarmaktadır. Köyde kalan yaşlı nüfusa ek olarak, emeklilik sonrası büyük kentlerden köye dönenlerle beraber kırsaldaki yaşlı nüfus oranı artmaktadır. Araştırma sırasında ziyaret edilen köylerin çoğu boşalmış, ıssızlaşmış yerlerken, köylerde karşılaşılan en genç insanların 50'li yaşlarda olması yukarıda paylaşılan istatistiki verileri destekler nitelikteydi. Hem kent merkezlerinde, hem de ilçelerde konuştuğum kişiler hemen hemen tüm köylerde durumun aynı şekilde olduğunu, bazı köylerin uzun süredir “hayalet köylere” döndüğünü ifade ettiler.

Tarım politikalarındaki sorunlara ve kırsal geri kalmışlığa bağlı olarak dışarıya yoğun olarak göç veren bu köylerde, yaşlı nüfus için “çift ikametli hayat” olarak adlandırılabilir bir tabloyla karşılaşılmaktadır (Öztürk, vd., 2014). Mevsimsel olarak kent merkezindeki evle köydeki ev arasında yer değiştiren bu yaşlılar, kış aylarını kalorifer başta olmak üzere çeşitli konforları olan kent merkezlerinde geçirmekte, hatta birkaç aylık ziyaretlerle İstanbul'daki çocuklarının yanına gitmektedirler.

“Şimdi pandemi nedeniyle İstanbul'a gitmiyorlar. Ama yaşlılarımızın çoğu işte kışın İstanbul'da, yazın burada geçiriyordu. Bunun şeyi de var, doğal gaz üç sene falan oldu geleli. Onun öncesinde öyle bir sorun vardı tabi, yakıt, soba yakmak falan da bir dert olduğu için. Birçoğu da artık İstanbul'dan geri dönüş de yapıyor yani, doğal gaz artık sorun olmadığı için Sinop'a da dönenler var yani sürekli burada kalanlar var.” (Sinop Belediyesi Sosyal Hizmetler Birimi, 10.11.2021)

Çift ikametli hayat, kentte çocuklar ve torunlarla bağların korunduğu, köyde ise bahçe işleri yapılan aktif yaşlanma anlamına gelmektedir. Ancak çift ikametli yaşamın külfetli bir maliyeti olduğunu, bunun ancak belli bir ekonomik, sosyal ve duygusal kaynakla mümkün olduğunu unutmamak gerekir. Sinop merkeze bağlı bir orman köyünde yaptığım görüşmelerde kışın İstanbul'da, yazın köyde yaşayan Emine (72) iki yer arasındaki gidiş gelişlerinde kendisini çocuklarının arabayla getirip götürdüğünü anlatırken, onların takvimine uymanın zorluklarından şikayet etmişti. Onları köye gelmeye teşvik etmek için köyde hazırladığı kışlık erzakı gösterirken bu ürünlerin “ne kadar organik ve sağlıklı olduğunu” vurgulayan Emine için en zor iş ise artık köyde çok sıkıldıklarını söyleyen torunlarını kendisiyle köye gelmeye ikna etmekte.

Toplumsal cinsiyet rolleri yaşlılık döneminin en önemli belirleyenlerinden biridir. Geleneksel toplumlarda ikincil konumda görülen kadınlar için yaşlılık dönemi yeni zorluklar anlamına gelmektedir. Eş kaybı ve dul kalma sonrası statü ve gelir kaybı, yoksulluk, ihmal ve istismar özellikle kırsalda yaşlı kadınların yaşadığı önemli sorunlar arasında sayılmaktadır (Dericoğlu, 2019; Yelboğa ve Varol, 2018). Türkiye'de yoksul yaşlıların sadece üçte birinin zorunlu sağlık güvencesi bulunmaktadır. Yoksul yaşlıların yarısından fazlası (%55.5) kadınlardan oluşmaktadır, her üç yoksul yaşlıdan birisi duldur ve genellikle (%84.9) kırsal alanlarda yaşamaktadırlar (TÜİK, 2020a). Bir diğer çarpıcı bulgu ise engelliliğin yoksul yaşlılar arasında hayli yaygın olmasıdır (Arun, 2019).

Yaşlılığın ileri aşamasında bakım desteğine duyulan ihtiyacı hayati bir önem taşımaktadır ve bu durum görüşmeciler tarafından da dile getirilmiştir:

“[Köylerde yaşlılar] düşene kadar kendi başının çaresine bakar. Küçük bostanı bile vardır, iki tane belki ineği bile vardır hani yürüyebildiği müddetçe. Ama tabi son noktada bir şekilde çoluk çocuğuna ya da bir bakıcıya ihtiyacı oluyor yani.” (Taşköprü, 7.11.2020)

Kuşaklararası dayanışmanın göç, yoksulluk veya genel olarak toplumsal değişim gibi nedenlerle zayıfladığı bir bağlamda bir sonraki bölümde ele alınacağı üzere, yaşlı bakımında aile dışı aktörlerin önemi giderek artmaktadır.

Yaşlı Bakımında Aile Dışı Aktörler

Devlet Kurumları Tarafından Sunulan Yaşlı Bakım Destekleri

Zamanla bedensel ve zihinsel sağlık koşulları kötüleşen bakıma muhtaç hale gelen kişilere kimin bakacağı sorusu toplumsal değişimlerle beraber daha da önem kazanmaktadır. Devletin sunduğu çeşitli bakım destekleri ailelerin “yaşlılarına” bakmasını desteklemeyi teşvik etmek üzere nakdi yardımlar sunmaktadır. Bu yardımlar üç başlıkta özetlenebilir: Evde bakım maaşı, 65 yaş maaşı ve evde sağlık hizmetleri.

1. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından ağır engelliler için verilen “evde bakım maaşı” çoğunlukla yatağa bağlı yaşlılara yöneliktir. 2020 yılında 1.544 TL olan bu yardımdan Sinop'ta 2.100 kişi faydalanmaktadır.

2. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı (SYDV) tarafından verilen ve toplumda yaşlı aylığı olarak bilinen “65 yaş maaşı”

bir diğer nakdi yardım mekanizmasıdır. 2020 yılında 711 TL olan bu yardımdan Sinop merkezde 560, Kastamonu merkezde ise 1.454 kişi faydalanmaktadır. Kastamonu'da SYDV tarafından kış aylarında evlerinde koşullar uygun olmayanlar için geçici süreli konaklama hizmeti de verilmektedir. Görüşmeler sırasında SYDV'den kime yaşlı aylığı bağlandığı konusunda bir rahatsızlık olduğu ve bazılarının kayırmacılık yapıldığına dair şikayetler dile getirilmiştir.

3. Bir diğer devlet yardımı Sağlık Bakanlığı Evde Sağlık Hizmetleri birimi tarafından, 2010 yılından beri verilen destektir. Sadece yaşlılara mahsus olmayan bu destek tipinde yatalak olma şartı bulunmaktadır. Özellikle evinde yatalak yaşlı bakanlar için önemli bir katkı olan evde sağlık hizmetlerinden Sinop ve merkeze bağlı köylerde 480, Kastamonu'da ise 1600 civarı hasta faydalanmaktadır. Bu kişilerin önemli bir kısmı yaşlılardır. Evde sağlık hizmetleri ekipleri araçla il merkezinde ve merkeze bağlı köylerde hastaları ziyaret etmekte; hastanede tanısı konmuş ve tedavisi başlamış kişilerin tedavisine destek verilmektedir. Sinop İl Sağlık Müdürlüğü yetkileri pandemiden önce günde minimum 18-20, maksimum 24 ev ziyareti olduğunu ifade etmişlerdir. Kastamonu'da ise, salgından önce 1.600 kadar kişiye tüm Kastamonu'da evde sağlık hizmeti götürülürken, pandemiyle beraber mesafe önlemlerinden dolayı bu sayı düşmüştür.

Devletin farklı kurumları tarafından sunulan bu yardımlar özellikle yoksul veya “çocuğu ilgilenmeyen” haneler için önemli bir destek sunmaktadır. Devlet tarafından sunulan nakdi bakım destekleri, ailelerin yaşlılara bakması için önemli bir teşvik unsuru olmaktadır:

“Engelliler 2007’ye kadar itilip kakılıyordu. “Sen bakacaksın, ben bakacağım” “Sen de bakmıyorsun, ben de bakmayacağım. Üç ay sen bak.” Dışlanıyor, eziliyor[du]. İstenmediğini hissediyor[du] yani. Şimdi engelliler hocam aileler şu an vermemek için uğraşıyorlar. (. . .) Şimdi para girince bakılıyor. Bir şekilde bakılıyor.” (Uzman, Sinop ASPB)

Uzun süredir Sinop'ta çalışan Aile ve Sosyal Politikalar uzmanının da ifade ettiği üzere maddi destek mekanizmaları kuşaklararası dayanışmayı, özellikle de işlevsel dayanışma tipini teşvik eden bir etki yaratmaktadır. Yaşlı maaşında verilen aylık düşük olsa da, dargelirli haneler için önemli bir nakdi destek olarak görülmektedir.

Yaşlı Bakımında Yerel Yönetimler

Yaşlılara yönelik hizmetler konusunda yerel yönetimlere de özel bir başlık açmak gerekir. Araştırma sırasında ziyaret edilen yerlerde, yaşlı destek hizmetlerinde üç farklı örnek gözlenmiştir. Bunlardan en kapsamlısı Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) tarafından yönetilen Kastamonu Belediyesi bünyesinde açılmış olan Yaşlı Bakım Hizmetleri Merkezidir. Sadece il merkezinde faaliyet gösteren bu birim, yaklaşık 100 kadar yaşlıya evlerinde destek hizmeti vermektedir. Ev temizliği, küçük tamirat, yemek yapma, kişisel bakım gibi destekler sunan bu birim göçle yakınları uzağa taşınmış ve yalnız kalmış yaşlı kişiler için önemli bir destek sunmaktadır. Sinop Belediyesinde ise yaşlılara yönelik hizmet olarak sadece “Yaşlılar Dinlenme Lokali” bulunmaktadır. 2020 yılında pandemi dolayısıyla kapalı olan bu lokal, kent merkezi bir yerinde bahçeli bir dinlenme tesisidir. Ancak buraya ulaşabilmek için hem maddi hem de bedensel açıdan yeterli olmak gerektiği için lokali kullanan yaşlıların sayısı oldukça sınırlıdır. Sinop'ta Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) tarafından yönetilen belediye yetkilileri, bakıma muhtaç kişilere destek işini bakanlık yetkililerine bıraktıklarını ve bu konuda illerinde bir ihtiyaç olmadığını ifade etmişlerdir. Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) tarafından yönetilen Taşköprü Belediyesi ise “mobil aşevi” ile, özellikle yoksul ve yalnız yaşlıların düzenli sıcak yemek ihtiyacını karşılamaktadır. Önceden belirlenmiş dar gelirlili kişilerin evlerine, günde 2 öğün yemek götüren aşevi aracı, görüşmeler sırasında ilçede belediyenin yaptığı en önemli hizmetler arasında sayılmıştır.

Belediyelerin yürüttüğü bu faaliyetler, 2. bölümde de anlatıldığı üzere Güney Avrupa refah rejimi kapsamında değerlendirilebilir. Ancak bu kısmi, parçalı ve bazıları düzensiz yardımlar, yaşlı nüfusu hızla artan bu iki ilde yaşlılara yönelik yeterli ve istikrarlı koruma sağlamaktan uzaktır. Özellikle il veya ilçe merkezlerini hedefleyen bu hizmetler, ıssızlaşan köylerde kalan yaşlıları kendi başlarına terk etmektedir.

Huzurelerine Artan Talep

Kırsaldaki çözülüş ve göçle ailelerin dağılması, geleneksel aile değerlerinin dönüşümü, sürekli bakım ihtiyacı ortaya çıkan yaşlılar için huzurelerine olan talebi arttırmaktadır. Korona tedbirlerinden dolayı her tür ziyaretin yasak olduğu huzurelerinde görüşme yapma imkanı bulunamasa da, iki ilde de Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü ve uzmanlarıyla yapılan kapsamlı görüşmelerde Kastamonu ve Sinop'ta artan huzurevi ihtiyacı net olarak ifade edilmiştir:

“Şu an [huzurevinde] yer bulamıyoruz. Yer yetiştiremiyoruz yani..” (Uzman, Kastamonu ASPB)

“Türkiye’de geleneksel aile yapısı çoktan kırıldı. Yani bunu yürütebilen birkaç il kalmıştır sadece. Ben Erzurum’da görev yaptım, geldim üç yıl. Erzurum’da mesela huzurevi yok. En son mesela bir açacaklardı, ben üç sene önce oradayken. Konuşuluyordu. Hala konuşuyorlarmış mesela. Aktifleşmedi. Çünkü orada yaşlısını insanlar vermiyor, utanıyorlar biraz. Şimdi ama bence bu profil kırılıyor yani. Erzurum gibi bir yerde bile, o kadar geleneksel aile yapısının yaygın olduğu bir toplumda bile, şu an aslında kişiler şey diyordu; “Anne, babama bakmak istemiyoruz ama toplum ne der?” Birkaç yıl sonra dediğiniz gibi o toplum baskısı da yıkılacak zaten çünkü aslında istiyorlar. Çünkü evlerini

de geçindiremiyorlar. Veya da hani gelin sorun yapıyor, damat sorun yapıyor falan derken torunlarla da kuşak çatışması derken mesela annesi, babasını barındıramıyor. Vermek istiyor ama toplum baskısından veremiyor mesela. Ama o baskı biraz kırıldıktan sonra. . . Yani o durum bence yıkılır bence birkaç sene sonra. Geleneksel yapı yıkıldıktan sonra dediğiniz gibi çok fazla bakım ihtiyacı artacak. Şu an Türkiye’de şu an çok yetersiz zaten bakım kuruluşları.” (Uzman, Sinop ASPB)

Kastamonu’da halihazırda toplam 218 kapasiteli 3 huzurevi bulunmaktadır. Ancak yetkililerin de ifade ettiği üzere bu kapasitenin hepsi doludur. Kastamonu il ASBP müdürü “bu koltukta ben en çok huzurevi talebi alıyorum” diyerek durumun ciddiyetini vurgulamıştır. Aile odaklı muhafazakar bir yaklaşım benimseyen Bakanlık huzurevlerine olan talebin azalmasını istese de, yaşanan toplumsal gerçeklik bunu imkansız kılmaktadır. Alanda çalışan bakanlık uzmanları özellikle kırsalda yalnız kalan yaşlılar için alınması gereken önlemlere işaret etmektedir:

“Kamu yararına olan dernekler değerlendirilebilir mesela Kızılay gibi. Çok fazla şeye gerek yok. Bir ekip kuracak mesela Vali Yardımcısı, ilçelerde Kaymakam başkanlığında. Orada Kızılay’ın da ne yapacağı belli. Protokol yazacak. Atıyorum işte müftülükten iki tane eleman alacaksın veya ne bileyim bir yerden teknik eleman alacaksın, sağlıktan eleman alacaksın. Bir ekip kuracaksın. Atıyorum, köyleri de gruplandırırısın böyle; “Şu köy senin.” Her gün köye çıkar, mesela o gruba gider. Zaten belli köyde. Der ki, “Hasan Amca’nın şöyle bir ihtiyacı var, onu götürelim. Öbür amcanın ya işte anteni bozduktu mesela.” Ya hocam, köyde anten ayarlamak bile bir sorun yani.” (Uzman, Sinop ASPB Müdürlüğü)

Kamu kurumları tarafından sunulan hizmetler dışında, son dönemde yaşlı bakımında piyasa aktörlerinin önemi de artmaktadır. Yerel basın taramasında tespit edilen, Sinop’ta genç bir hemşirenin açtığı ve il genelinde ihtiyaç sahibi yaşlılara ücret karşılığı evde bakım, refakat ve temizlik hizmeti veren özel firma bu açıdan dikkat çekicidir.¹¹ Bu kişinin ileride Sinop’ta bir özel huzurevi açma niyeti de il genelinde duyulan kurum bakımı ihtiyacının büyüklüğünü göstermektedir. “Utangaç piyasalaşma” olarak tanımlanabilecek bu girişimler yaşlı bakımında aile ve devlet kurumlarının yetersiz kaldığı durumlarda, maliyeti karşılama gücü olan aileler için alternatif bir destek özelliği taşımaktadır. Halihazırda hem Kastamonu ve Sinop il merkezinde hem de Daday, Azdavay ve Taşköprü gibi bazı ilçelerde Orta Asya ülkelerinden gelen yatılı yabancı bakıcıların varlığı da yaşlı bakımında piyasalaşma eğiliminin Anadolu’daki küçük il ve ilçelere kadar yayılmış olması açısından dikkat çekicidir.

Sonuç

Türkiye toplumu değişirken, demografik yapısı da buna paralel olarak dönüşmektedir. Genç nüfus olmasıyla tanınan ve övülen Türkiye’nin nüfusu hızla yaşlanırken, yaşlanma ve yaşlılık konusu da önem kazanmaktadır. Bu makale, Türkiye’de yaşlı nüfus oranı en yüksek iki kent olan Sinop ve Kastamonu’da nüfusun yaşlanması, değişen aile yapısı ve bunların yaşlı bakımıyla ilişkisini incelemiştir. Araştırma kapsamında nüfus ve göç konulu istatistiki veriler derlenmiş, arşiv ve basın taraması yapılmış ve Kasım 2020’de bir saha araştırması yapılarak 36 derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir.

Yaşlanmayla ilgili çalışmalar, genellikle konunun ekonomik boyutlarına ve mali külfet boyutlarına odaklansa da, bu çalışma meselenin toplumsal boyutlarına öncelik vermektedir. Geleneksel değerleriyle tanınıyor olmasına rağmen, aile yapısı ve kır-kent ilişkileri hızla değişmekte olan bu iki kentte yaşlılar ve aileleri arasındaki ilişkiler dönüşmekte ve mevcut değişimler içinde yeni ihtiyaçlar ortaya çıkmaktadır. Karadeniz özelinde, toplumsal değişimler ve demografik yaşlanma arasındaki ilişkiler ele alınırken, geleneksel aile yapısındaki değişim, ailenin zayıflaması, yoksulluk, ekonomik göç ve kırsalın ıssızlaşmasının sonuçları üzerinde durulmuştur.

Kastamonu ve Sinop’ta yapılan araştırmada, yaşlı bakımında ailenin devam eden ancak dönüşen bir rol üstlendiği görülmektedir. Bunda en önemli etken ekonomik sebeplerden ötürü genç nüfusun büyük şehirlere göç etmiş olmasıdır. Bu durum özellikle köylerde yaşlı nüfusun oransal olarak artmasıyla ortaya çıkan “kırsal yaşlanma” sorununa yol açmaktadır. Araştırma sırasında ziyaret edilen köylerin çoğunun çocuk veya genç yetişkin olmayan ıssız köylere dönüştüğü gözlenmiştir. Bu illerin bazı ilçelerinde yaşlı nüfus oranı %30’ların üstüne çıkmışken, merkez ilçelerinde bu oranın Türkiye geneline yakın olması, Karadeniz bölgesindeki yaşlılık meselesinin kırsal ve tarımsal faaliyetlerin çözümlüğü bağlamında yoksulluk ve işsizlik konusuyla beraber ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Güney Avrupa refah rejimi içinde değerlendirilen Türkiye’de, yaşlılara yönelik çok farklı kategorilerde destek mekanizmaları sunulmaktadır. Formel iş piyasasından emekli olanların faydalandığı emekli aylıkları dışında, yaşlı aylığı olarak bilinen ve 65 yaş üstü ihtiyaç sahibi kişilere verilen maaş bu desteklerin önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Ayrıca engelli ve yatalak kişilere verilen evde bakım maaşı ya da Sağlık Bakanlığı tarafından sunulan evde sağlık hizmetleri ileri yaşta ağır sağlık sorunları olan kişiler ve yakınları için kuşaklararası dayanışmayı kolaylaştıran ve teşvik eden bir yapı sergilemektedir. Ayrıca belediyelerin sunduğu yaşlı bakım hizmetleri veya mobil aşevi benzeri uygulamalar yerinde yaşlanmayı destekleyen ve özellikle de göçle beraber çocukları başka şehirlere gitmiş yalnız yaşlılar için gündelik yaşamlarını idame ettirmelerini kolaylaştıran bir katkı sunmaktadır. Ancak tüm bu kamu hizmetlerinin Güney Avrupa refah rejimlerinde görülen parçalı, kısmi ve düzensiz yapısı gereği ancak sınırlı bir

¹¹ “Sinoplu genç hemşirenin hedefi büyük” Vitrin haber, 15.02.2021. <https://www.vitrinhaber.com/ekonomi/sinoplu-genc-hemsirenin-hedefi-buyuk-h35552.html>

sosyal koruma sunduğu da gözlenmiştir. Yaşlı bakımında, kamu kurumlarının önemli ancak sınırlı desteği karşısında “utangaç piyasalaşma” adimleri atılmaya başlandığı, yatılı yabancı bakıcılar ve özel bakım hizmetlerinin çoğalmakta olduğu görülmüştür.

Son olarak bu çalışmadan yola çıkarak yaşlı bakımı konusunda bazı önerilerde bulunulabilir. Konunun çok boyutlu yapısı göz önüne alınarak, kent ve ilçe merkezleri için ayrı, köyler için ayrı politikalar geliştirilmesi gerekmektedir. Kent merkezlerinde yerel yönetimlerin kuracağı mobil yaşlı bakım destek birimleri büyük önem kazanacaktır. Bunlar dışında, yaşlılıkta bedensel engellilik (yatağa bağlı olma, vb) veya ağır yoksulluk durumlarında ihtiyaç duyulan kurum bakımı da desteklenmesi gereken başlıklardan biridir. Bu konuda Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın açacağı huzurevleri hem denetim açısından hem de hizmet kalitesi bakımından, Kastamonu ve Sinop gibi Anadolu kentleri için büyük önem arz etmektedir. İleriki araştırmalarda, göç bağlamında birden fazla yerde yaşamını devam ettiren yaşlıların durumlarına dair “çok-yerlilik” (*multi-locality*), çift-ikametlilik ve kır-kent arası gidiş gelişlerin etkilerinin incelenmesi gerekmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Çalışmanın ikinci aşaması, Galatasaray Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu tarafından FCD-2022-1083 numaralı proje kapsamında desteklenmiştir.

Etik Onay: Bu çalışmanın etik kurul onayı Galatasaray Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan (Tarih: 17.02.2022; Sayı: 06) alınmıştır.

Bilgilendirilmiş Onam: Çalışma öncesinde tüm katılımcılardan sözlü bilgilendirilmiş onam alınmıştır.

Teşekkür: Bu makalenin dayandığı ilk çalışma, 2020 yılında Raoul Wallenberg Enstitüsü tarafından desteklenmiştir. Çalışmanın ikinci aşaması, Galatasaray Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu tarafından FCD-2022-1083 numaralı proje kapsamında desteklenmiştir. İki kuruma da destekleri için teşekkür ederim.

Kastamonu ve Sinop'ta yürüttüğüm araştırma sürecine üç asistan katkıda bulundu: Kastamonu ve Sinop'ta görüşmeleri ayarlayan ve daha sonra görüşmeleri deşifre eden Göksu Ezici, Kastamonu ve Sinop yerel gazetelerini tarayan Gani Aladağ ve Kastamonu'da görüşmeler sırasında bana eşlik eden Elif Büşra Poyraz. Üçüne de bu projeye verdikleri destek için minnettarım. Son olarak, makaleyi geliştirmemi sağlayan öneri ve yorumları için hakemlere teşekkür ederim.

Projenin etik kurul raporu, Galatasaray Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 17.02.2022 tarihli ve 2022/01 sayılı toplantısında oybirliğiyle kabul edilmiştir.

Yazarın ORCID ID'si

Didem Danış 0000-0001-6547-3341

KAYNAKLAR

- Albertini, M., & Kohli, M. (2013). The generational contract in the family: An analysis of transfer regimes in Europe. *European sociological review*, 29(4), 828-840
- Arun, Ö. (2019). Yaşlanmayı Aşmak. *Mekanda Adalet ve Yaşlılık Dergisi*, 5, 54-60.
- Arun, Ö., Troisi, J., & von Kondratowitz, H. J. (2013). Ageing in Turkey: The Peter Pan syndrome. *Ageing in the Mediterranean*, 297-324.
- Baykara-Krumme, H., & Fokkema, T. (2019). The impact of migration on intergenerational solidarity types. *Journal of ethnic and migration studies*, 45(10), 1707-1727.
- Bengston, V. L., & Roberts, R. E. L. (1991). Intergenerational solidarity in aging families: An example of formal theory construction. *Journal of Marriage and the Family*, 53, 856-870.
- Buğra, A. (2016). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de sosyal politika*. İletişim Yayınları.
- Buğra, A., & Adar, S. (2008). Social policy change in countries without mature welfare states: The case of Turkey. *New Perspectives on Turkey*, 38, 83-106.
- Buğra, A. ve Keyder, Ç. (2003). Yeni yoksulluk ve Türkiye'nin değişen refah rejimi. Ankara: UNDP.
- Canpolat, Ş. B. (2022) Nüfusun Yaşlanmasının Ekonomik Etkilerinin Uzun Dönemli Bakım Hizmetleri Açısından İncelenmesi: Türkiye için Bağımlı Nüfus Projeksiyonları. *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, 12(1), 53-84.
- Coe, C. (2011). What is the impact of transnational migration on family life? Women's comparisons of internal and international migration in a small town in Ghana. *American Ethnologist*, 38(1), 148-163.
- Dericioğulları, E. A. (2019). Bermuda Şeytan Üçgeni: Kırsal Alanda Yaşlı Kadın Olmak. *Mekanda Adalet ve Yaşlılık Dergisi*, 5, 29-34
- EYHGM (2020). 2020 Yılı Yaşlı Nüfus İstatistikleri Bülteni.
- Eryurt, M. A. (2014). Türkiye'de Yaşlı Nüfus ve Yaşlılık Dönemiyle İlgili Yaşam Tercihleri. *Türkiye Aile Yapısı Araştırması: Tespitler, Öneriler*, 88-109.
- Eser, B. ve Küçük, S. (2021). Yaşlanan nüfus, sorunlar ve politikalar: Türkiye için bir değerlendirme. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 541-556.
- Esping-Andersen, G. (1989). The three political economies of the welfare state. *Canadian Review of Sociology/Revue canadienne de sociologie*, 26(1), 10-36.
- Ferrera, M. (2006) "Sosyal Avrupa'da Güney Avrupa Refah Modeli", Buğra, A. ve Keyder, Ç. (der.), Sosyal Politika Yazıları, İstanbul: İletişim Yayınları, 195-230.
- İbret, B. Ü. (2004). Kastamonu'da Nüfusunun Gelişim, Dağılım Ve Yoğunluk Özellikleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 157.
- İbret, B. Ü. (2010). Kastamonu'nun Göç Olgusu. *Coğrafya Dergisi*, (20).
- INSEE (2020). Personnes Agées Dépendantes. Tableaux de l'économie française. <https://www.insee.fr/fr/statistiques/4277754?sommaire=4318291>
- Kalaycıoğlu, S. ve Rittersberger-Tılıç, H. (2000). Intergenerational solidarity networks of instrumental and cultural transfers within migrant families in Turkey. *Ageing and Society*, 20, 523-542.
- Kalaycıoğlu, S. (2012). Kuşaklararası dayanışma ve aktif yaşlanma. *Kuşaklararası Dayanışma ve Aktif Yaşlanma Sempozyumu Bildiri Kitabı içinde*, 54-55.
- Kaya, M., & Yılmaz, C. (2017). Yaşlı, Mutlu, Huzurlu İl Sinop'un Nüfus Özellikleri. *Eastern Geographical Review*, 22(38): 137-160.
- Koç, İ. (2014). Türkiye'de aile yapısının değişimi: 1968-2011. *Türkiye Aile Yapısı Araştırması: Tespitler, Öneriler, İstanbul: TC Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Araştırma ve Sosyal Politika Serisi*, 7, 24-54.
- Koç, İ. & Saraç, M. (2018). Türkiye'de Yaşlı Göçünün Büyüklüğünün ve Yönünün Değişimi. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 19-37.
- Koçak, B. (2019). *Güney Avrupa Refah Rejimi Bağlamında Nüfusun Yaşlanmasının Sosyal Etkileri: İspanya, İtalya, Yunanistan Ve Türkiye Mukayesesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çalışma Ekonomisi Anabilim Dalı, Marmara Üniversitesi.
- Korkmaz, N. (2014). Türkiye'de Yaşlılık ve Sosyal Politika: Yaşlılık Politikadan Ayrı Düşünülebilir mi?. *Küreselleşme ve Yaşlılık Eleştirel Gerontolojiye Giriş içinde*. Der. Nilüfer Korkmaz, Suzan Yazıcı. Ankara: Ütopya Yayınları, 189-214.
- Kutlu, D. (2015). *Türkiye'de sosyal yardım rejiminin oluşumu: birikim, denetim, disiplin*. Nota Bene.
- Kutlu, D. (Ed.). (2018). *Sosyal Yardım alanlar: emek, geçim, siyaset ve toplumsal cinsiyet*. İletişim Yayınları.
- Metin, O. (2011). Sosyal politika açısından AKP dönemi: sosyal yardım alanında yaşananlar. *Çalışma ve Toplum*, 1(28), 179-200.
- Özbay, F. (2015). Dünden Bugüne Aile, Kent, Nüfus. *İstanbul: İletişim*.
- Özden, S., & Buğday, S. E. (2015). Üretim Faktörü Olarak Orman Köylüsünün Nüfus Hareketleri: Kastamonu Örneği. *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 15(2).
- Özgür, E. M. (2019). Yaşlanmanın coğrafyaları: Coğrafi gerontolojide ilerleme, tartışmalar ve araştırma gündemi. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 17(1), 78-109.
- Özgür, E. M., & Yakar, M. (2021). Coğrafya Önemlidir!: Nüfus Yaşlanmasına Mekânsal Bir Perspektiften Bakmak. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 5(2), 3-29.

- Özmete, E. (2017). Türkiye’de kuşaklararası dayanışmanın değerlendirilmesi. *Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi*.
- Öztürk, M., Hilton, A., & Jongerden, J. (2014). Migration as movement and multiplace life: some recent developments in rural living structures in Turkey. *Population, space and place*, 20(4), 370-388.
- Szydlık, M. (2008). Intergenerational solidarity and conflict. *Journal of Comparative Family Studies*, 39(1), 97-114.
- Şen, M. (2007). Kökene dayalı dayanışma-yardımlaşma: “zor iş...” N. Erdoğan (Der.). Yoksulluk halleri: Türkiye’de kent yoksulluğunun toplumsal görüntüleri içinde (ss. 249-292). İstanbul: İletişim
- Taşçı, F. (2013). Refah Devleti Modelleri İçinde Türkiye’nin Pozisyonu: Yaşlı Algısı Üzerinden Değerlendirmeler. *İnsan & Toplum Dergisi*, 3(5), 5-35.
- Taşlıgil, N. (1993). Kastamonu ilinin nüfus gelişimi ve Türkiye nüfus hareketleri içerisinde yeri. *Türk Coğrafya Dergisi*, (28), 215-224.
- TÜİK (2020a). İstatistiklerle Yaşlılar, 2019. Bülten no. 33712
- TÜİK (2020b). Doğum İstatistikleri, 2019. Bülten no. 33706
- TÜİK (2022a). Sosyal Koruma İstatistikleri, 2021. Bülten no. 45744
- TÜİK (2022b). İstatistiklerle Yaşlılar, 2021. Bülten no. 45636
- Ulutaş, Ç. Ü. (2017). Türkiye refah rejiminin dönüşüm sürecinde sosyal yardım sistemi. *Emek Araştırma Dergisi*, 8(12), 27-48.
- Yelboğa, N. ve Varol, B. (2018). Yaşlı ayrımcılığı ve kadının dışlanması. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 2(1), 51-64.
- Yılmaz, E., Turğut, U., Tosun, D., & Gümüş, S. (2020). İzmir İlindeki Çiftçilerin Kırsal Nüfusun Yaşlanma Eğilimi ve Tarımsal Faaliyetlerin Devamlılığına İlişkin Görüşleri. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 26(2), 109-119.
- Yulafcı, A., & Sayılı, M. (2015). Samsun İlinde Kırsal Göç Yaşanan Köylerin Genel Özellikleri Ve Göçün Köyler Üzerindeki Etkileri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (32), 403-426.
- Yuvalı, E. (2019). 2022 Sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkındaki Kanunun Değerlendirmesi. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, (37), 1-382.

Atıf Biçimi

Danis, D. (2023). Ageing population and elderly care in the context of rural-urban relations: the case of Kastamonu and Sinop. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 85, 1-30. <https://doi.org/10.26650/jspc.2023.85.1270477>

Klasik Sosyal Teoride Emek ve Özgürlük İlişkisi

The Relationship between Labor and Freedom in Classical Social Theory

Şükriye Ulaşkın¹

¹(Arş. Gör. Dr.), Aksaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, Aksaray, Türkiye.

ÖZ

Toplumsal ve ekonomik gelişmelerin anlaşılması, bu gelişmelerin toplumda yarattığı etkiler ve toplumsal sorunların çözümüne ilişkin öneriler klasik sosyal teorinin gündemini oluşturmuştur. Yeni ortaya çıkan kapitalist üretim biçimi ve bunun toplumda yarattığı etkilerin anlaşılması kurucu sosyologlar olarak bilinen Karl Marx, Max Weber ve Emile Durkheim'in fikri faaliyetlerinin yoğunlaştığı alanlardır. Emegın niteliği ile çalışma yaşamına yön veren ilkeldeki değişimler, kurucu sosyologların çeşitli kavram ve tartışmaları arasında kendine yer bulmuş ve modern emegın anlaşılmasına yönelik teorik bir zemin oluşmuştur. Bu doğrultuda bu makalenin temel amacı klasik sosyal teorideki tartışmalardan yola çıkarak emek, iş, üretim gibi kavramların kesiştikleri asgari çağrışım üzerinden özgürlük fikriyle kurulan ilişkiselliği ortaya çıkarmaktır. Düşünce tarihinin kadim ve köklü meselelerinden biri olan özgürlüğün emek bağlamında ele alınması, emegın hangi durumlarda özgürlük için bir imkân oluşturabileceğini veya aksine farklı türden bir kölelik biçimi yaratabileceğinin anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Antik Yunan'daki efendi-köle düalitesinden, kendi emek gücünü özgürce satma hakkına sahip modern çalışana gelene kadar, emek ve özgürlük arasındaki ilişkinin tarihsel takibi bu makalede amaçlanan bir diğer unsurdur. Bu amaçla klasik sosyal teori literatürü göz önünde bulundurularak yapılan kavramsal değerlendirmeler neticesinde bu makalede, kapitalizm öncesi toplum biçimlerinde özgürlüğün emegi dışlayan yapısının aksine 19. yüzyıl toplumsal düşüncesinin emegi saygın bir konuma yerleştirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda klasik sosyal teorisyenlerin emek ve özgürlük arasında kurdukları ilişki, emegın geleneksel anlamından koparak gündelik yaşam için göz ardı edilemeyecek bir gerçekliğe, bu gerçeklik içinde zaman zaman özgürlük açısından çeşitli boyutlarıyla gerekli ve arzu edilen bir konuma gelmesinde etkili olmuştur.

ABSTRACT

The agenda of classical social theory has been formed to understand social and economic developments, the effects of these developments on society, and suggestions for solving social problems. The emergence of capitalist production and its impacts on society are areas where the intellectual activities of Karl Marx, Max Weber, and Emile Durkheim, known as founding sociologists, are concentrated. Changes in labor characteristics and the principles that shape working life have found a place among the various concepts and discussions of the founding sociologists, and a theoretical ground for understanding modern labor has been formed. Based on relevant theoretical discussions, the main goal of this article is to develop an inquiry into the possibility of considering the concepts of labor and freedom together. Consideration of freedom, one of the most ancient and deeply rooted issues in the history of thought, in the context of labor will help us understand in which situations labor can create an opportunity for freedom or, on the contrary, a different form of slavery. The historical tracking of the relationship between labor and freedom is another element aimed in this article, from master-slave duality in Ancient Greece to the modern worker who has the right to freely sell his/her own labor power. In precapitalist societies, the structure of freedom that excludes labor made labor respectable, along with 19th-century social thinking. Contrary to the precapitalist freedom structure that excludes labor, the 19th-century social thought elevated labor to a respectable position. In this context, the relationship established by classical social theorists between labor and freedom has been effective in breaking away from the traditional definition of labor and becoming a reality that cannot be ignored for daily life, and in this reality, it becomes a necessary and desirable position in terms of freedom from time to time.

Anahtar Kelimeler: Klasik sosyal teori, Emek, İşbölümü, Rasyonelleşme, Özgürlük

Keywords: Classical social theory, Labor, The division of labor, Rationalization, Freedom

Sorumlu Yazar: Şükriye Ulaşkın E-posta: sukriyegulpinar@gmail.com

Başvuru: 15.12.2022 • **Revizyon talebi:** 18.10.2023 • **Son revizyon teslimi:** 26.10.2023 • **Kabul:** 02.11.2023

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

EXTENDED ABSTRACT

A lifestyle in which work is at the center of daily life and social relations are knitted around work is a turning point that occurred in the modern period. Since the modern period, work has been considered an indispensable action both individually and socially. When looking at premodern societies, we can see that work is at the opposite end of the spectrum of freedom. The association of labor with freedom is one of the crucial pillars of the developments that has made the modern perception of work a watershed moment in human history (Peksan, 2021, p. 320). The connection and the relationship established between labor and freedom were effective in regaining the lost value of work. The evaluations of classical social theorists on working life have the characteristic of being a field where the relationship between labor and freedom can be revealed. Based on discussions in classical social theory, the main goal of this article is to develop an inquiry into the possibility of considering the concepts of labor and freedom together. To that end, this article attempted to examine how thinkers' theoretical perspectives are reflected in the work-freedom equation by examining the relationship that each founding sociologist has established between labor and freedom in the light of the course of freedom and work in human thought.

In According to Marx, it is impossible to talk about the liberating nature of an activity if it is conducted to meet the necessary needs and the boundaries of this work are determined by others. Because the area of freedom that exists beyond economic rationality should be sought outside of the realm of material production. Marx associates wage labor, which began with the emergence of a capitalist society, with unfree and subjugated labor. In this context, this is the first point where the relationship between labor and freedom in Marx can be explained. To Marx, labor can transform a person into a free individual, just as it is possible to transform him into a proletarian working under the yoke of others.

In Weber, the theme of rationalization is crucial in revealing the relationship that can be established between freedom and labor. Weber considered bureaucratic management style to be one of the rational behaviors. In the interpretation of a free contract, which is one of the fundamental principles of bureaucratic management, whether both the worker and the employer are recognized as free individuals remains unclear (Weber, 2005, p. 54). In bureaucratic organizational structures, the fact that relations become monotonous by depersonalizing restricts freedom. Weber is concerned that the widespread bureaucratization will erode individual liberties (Turhan, 2014, p. 263). Weber's ideas, which view choice as the most fundamental feature of modernity, provide another argument for the relationship that can be established between labor and freedom. According to Weber (2011, p. 163), the idea of profession and Puritan morality is the founding elements of the capitalist spirit. Moreover, he contended that the concept of professional obligation based on religious foundations leads to a new lifestyle.

The main question Durkheim (2014) is interested in is how social solidarity is increasing despite the modern individual's independence from society and gaining some autonomy. As an individual gains autonomy, he becomes more intricately connected to society. The division of labor increases the individual's autonomy. In this context, greater division of labor implies greater social solidarity. Moreover, in traditional societies individual freedom is hampered by the transmission of professions from generation to generation. For Durkheim, in the relationship between the division of labor and freedom, freedom is liberation from collective consciousness.

When the historical development of the relationship between labor and freedom is examined, it is clear that the comments of Marx, Weber, and Durkheim fit the mission of restoring the lost value of 19th-century social thought to labor. Labor is a possibility for freedom for Marx, who seeks freedom beyond economic rationality. Durkheim defined freedom as man's liberation from social consciousness through his profession. Although modern individual gains independence from society, he also contributes to social solidarity. In modern society, individuals are free to make choices, depending on the increase in opportunities. One of these freedoms is the free contract understanding that fits the bureaucratic organizational structure. However, Weber is concerned that, although rationalization and rationality create an environment conducive to productivity growth, increasing bureaucratic structures will create a kind of iron cage for modern society.

Giriş

İnsanın yaşamının devamlılığını sağlayabilmesi için gerekli olan emek/çalışma¹, tüm toplum biçimlerinde var olagelmış bir olgudur. Çalışmanın gündelik yaşamın merkezinde yer alan ve toplumsal ilişkilerin çalışma etrafında örüldüğü bir yaşam biçimi ise modern dönemle² birlikte gerçekleşen bir kırılmadır. Çalışma, modern dönemden bu yana gerek bireysel gerekse toplumsal bakımdan zaruri bir eylem olarak görülmüştür. Bireysel açıdan erdemli bir hayatın sürdürülmesinin, toplumsal açıdan ise refahın sağlanmasının çalışmaya bağlı olduğuna yönelik düşünceler, günümüz dünyası içerisinde çalışmanın olumlanan konumuna dair

¹ Çalışma ve emek kavramları gerek etimolojik gerekse düşünce tarihi bakımından incelendiğinde, kavramların zaman zaman birbirinden farklı ya da yakın anlamlara sahip olacak şekilde kullanıldığı görülür. Bu açıdan gerek çalışma ve emek literatürü içerisinde yapılan tartışmalar gerekse kavramlar arasındaki ayrımın kökeni, farklı bir araştırmanın konusudur. Bu makalede çalışma ve emek kavramları aralarındaki etimolojik, tarihsel ya da kavramsal farklar gözardı edilerek kullanılmıştır. Ancak diğer yandan böyle bir tercih, emeğin modern dönemdeki sosyal teorik kavramsallaştırması ve toplumsal, siyasal içerimlerinin çalışmanın tüm içerimlerine özdeşlenmesi anlamına gelmemektedir. (Çalışma, iş ve emek kategorilerinin kavramsal analizini ve aralarındaki farklılıkları ele alan çalışmalar için bakınız. Arendt, 1994; Braverman, 2008; Budd, 2016; Meda, 2012; Peksan, 2021; Williams, 2018)

² Modern dönem kavramı; kapitalist üretim biçiminin kurumsallaşmaya başlaması ile birlikte iktisadi akıl temeline dayalı (Gorz, 2007) ortaya çıkan yeni bir toplum yapısını anlatmak amacıyla kullanılmıştır.

göstergeler sunar. Modern dönem öncesi toplumlara bakıldığında ise çalışmanın, özgürlükler alanının karşı kutbunda konumlandığı görülür.

Avcı ve toplayıcı toplumlarda çalışma, yaşamın devamlılığının sağlanabilmesi için gerekli olan yiyeceklerin edinilmesi ve hazırlanmasına karşılık gelmektedir. Yiyeceklerin edinilmesi süreklilik gerektiren bir faaliyet olmayıp, aralıklı zaman dilimlerinde gerçekleşmektedir. Çalışma temposunu bireyler kendileri belirlemekte ve arzu edilen yiyecek miktarına ulaşıldığında çalışma sonlandırılmaktadır (Sahlins, 2010, s. 25-28). İnsanların kendilerine yetecek miktardan daha fazlasını üretme imkânına sahip olmaları ise tarım toplumlarında başlamıştır. Tarım devrimi ile birlikte bir yandan verimlilik artmış diğer taraftan ise artı ürünün ortaya çıkmasıyla sınıflı toplum yapısı oluşmuştur. Üretenler ve ortaya çıkan ürüne el koyma hakkına sahip olanlar tarım toplumundaki sınıflardır. Özellikle, çalışmanın çoğunlukla köleler tarafından gerçekleştirildiği toplumlarda sınıflar arası ayrımlar çok nettir. Çalışanlar ve çalışmanın boyunduruğundan kurtularak toplumsal meseleler üzerine düşünenler şeklindeki Antik Yunan'daki temel sınıf ayrımları, ayrımın bedenî ve fikir emeğine dayalı yapısını gösterir. Aristoteles (1993)'in yazdıkları bu ayrımın detayları hakkında fikir vermektedir. Kişilerin doğuştan üstünlük ve aşağılıklarına inanan Aristoteles (1993)'e göre kimilerinin özgür olabilmesi ötekilerin köle olmasını gerektirmektedir. Köleci düzenin içinden doğan feodal dönemde ise kölelik düzeni sona ermemiş, farklı bir biçim almıştır. Toprağın tek üretim kaynağı olduğu feodal dönemde, ekonomik ilişkileri belirleyen en önemli etken toprak mülkiyetidir. Ekonomik ilişkiler toprağın mülkiyetine sahip olan senyörler ile toprağı ekip biçen serfler arasında gerçekleşmektedir. Serfin ortaya çıkardığı artı ürüne senyörün el koyma hakkı, feodal düzenin *sömürü* (Marx, 2014, s. 212) meşruiyetini temin etmiştir.

Fabrikalaşmanın ve ücretli emek olgusunun ortaya çıkışıyla birlikte çalışma algısındaki dönüşüme paralel olarak çalışmaya atfedilen anlamlar farklılaşmaya başlamıştır. Modern çalışma algısını insanlık tarihinde bir dönüm noktası haline getiren gelişmelerin önemli ayaklarından biri, emeğin özgürlükle bağdaştırılmasıdır (Peksan, 2021, s. 320). Özellikle 19. yüzyıl toplumsal düşüncesinde emek ve özgürlük arasında kurulan irtibat ve ilişki çalışmanın kaybettiği değerini yeniden elde etmesinde etkili olmuştur. Klasik sosyal teorisyenlerin çalışma hayatı üzerine olan değerlendirmeleri de emek ve özgürlük ilişkisinin açığa çıkartılabileceği bir saha olma özelliğini taşır. Bu makalede emekle özgürlük arasındaki ilişkinin birbirini besleyen, doğuran, tetikleyen potansiyeli sosyal teorinin kuramsal sınırları dâhilinde irdelenmiştir. Bu amaçla ilk olarak emek ve özgürlük ilişkisinin düşünce tarihindeki gelişimi ele alınmıştır. Makalenin ilerleyen bölümlerinde ise kurucu sosyologların emek ve özgürlük arasında kurdukları ilişkiye bakılarak, düşünürlerin teorik perspektiflerinin çalışma-özgürlük denkleminde nasıl yansıdığı irdelenmeye çalışılmıştır.

Düşünce Tarihinde Emek ve Özgürlük İlişkisi

Çalışma ve emek kavramının çeşitli dillerdeki kökeni birtakım olumsuz anlamlara işaret etmektedir³. İşin İbranice karşılığı olan *avodah*, köle anlamına gelen *eved* ile aynı kökten gelmektedir. Yunanlılar'ın ise çalışma için kullandıkları sözcüklerden biri olan *ponos* acı veren faaliyet anlamını taşır (Grint, 1998, s. 18). Ortaçağda ise *labour* sözcüğü güçlü bir zahmet ve çok çalışma anlamını taşır (Williams, 2018, s. 406). Türkçede emek sözcüğü zorluk, zahmet, eziyet anlamlarına gelen emgek sözcüğünden evrilmiştir. Çalışma sözcüğünün kökenine bakıldığında ise vuruşmak, mücadele etmek anlamlarına gelen *çalış* sözcüğünden evrildiği anlaşılmaktadır (Nişanyan, 2022). Çalışma (*travail*) 17. yüzyılda hala olumsuz bir anlam taşımaya devam etmiş ve sıkıntı, bitkinlik, bıkkınlık, acı çekme, aşağılanma gibi anlamları içermiştir (Febvre, 1995, s. 110). 18. yüzyıla gelindiğinde emek ile kastedilen çiftçinin veya zanaatkarın emeğidir ve bu yüzyılın emekçileri esnaftır. Bu türden bir çalışma anlayışı, gündelik ekmeği ve giyeceği sağlarken zenginlik gibi bir hedefi barındırmaz. Burada çalışmadan maksat eski Hristiyan inancına göre bütün kusurların kaynağı sayılan aylaklığın bertaraf edilmesidir (Febvre, 1995, s. 109-111). 19. yüzyıla gelindiğinde ise emek, bireyin toplum içerisinde bir yer edinmesini sağlayan ve özgürce satabildiği, bireysel özerkliğinin bir sembolü haline gelmiştir (Arslan, 2018, s. 89).

Özgürlük; *her türlü dış etkiden bağımsız olarak insanın kendi iradesine, kendi düşüncesine dayanarak karar vermesi durumu, hürriyet* olarak tanımlanır (Türk Dil Kurumu, 2022). Burada dış etkileri, doğa ve insan olarak yorumlamak mümkündür. Bu durumda özgürlük, doğal çevrede yaşamak için gerekli olan ihtiyaçlardan ve diğer insanlardan bağımsızlık durumunu ifade eder (Budd, 2016, s. 65). Kendini doğanın bir parçası olarak gören ve gündelik aktivitelerinde doğaya uyma zorunluluğu bulunan avcı-toplayıcı insanın, doğayı değiştirip dönüştürülebilir bir şey olarak görmeye başladığı andan itibaren doğadan bağımsızlaşması mümkün hale gelmiştir. Doğanın ehlileştirilmesi ve kontrol altına alınması yoluyla insan bir yandan zaruri ihtiyaçlarını karşılamış (*animal laborans*) diğer yandan aletler yaparak (*homo faber*) yaratıcılığını geliştirmiş ve kendi özünü ortaya koymuştur⁴.

Emek ve özgürlük ilişkisinin temellerinin sorgulanmasına imkân tanıyan ilk tarihi izlek Antik Yunan çalışma ilişkileridir. Emek, Antik Yunan'da özgürlükten mahrum bırakan bir eylem ve dolayısıyla özgürlüğe değil kölelere ait bir aktivitedir. Antik Yunan'da çalışma ilişkileri kamusal ve özel alanlara mahsus işlerin anılan dönemin tarihselliğinde geçerli olan ayrımlarıyla

³ Çalışma ve emek kavramlarının kökeni yalnızca olumsuz anlamlara sahip değildir. Ancak kavramlara keyif almak ve acı çekmek gibi iki zıt hissiyatın atfedilebiliyor olması (Peksan, 2021, s. 24) tümüyle olumsuzla yorumlanmayacak çift yönlü ve geçirimli bir ilişkiyi düşündürmektedir.

⁴ Fransızcada çalışma için kullanılan sözcüklerden biri olan *oeuvre* emek ile yaratıcılık arasındaki ilişkinin dilbilim açısından sorgulanabileceği bir örnek sunar (Budd, 2016, s. 29).

ilişkilidir. Çalışma, günümüzdeki konumunun aksine Antik Yunanda özel alanda yürütülür. Üretim faaliyetleri özel alana yani haneye/eve (*oikos*) ait iken siyasi faaliyetler kamusal alana (*polis*) aittir. Zorunlu işlerin boyunduruğundan kurtulmuş olan ve *poliste* yurttaş olma hakkına sahip özgürler, diğerlerinin aksine yeterince boş vakte sahiptirler. Bu sebeple sanat, felsefe, yönetim gibi alanlar özgür yurttaşların sorumluluğunda yürütülen düşünsel, toplumsal faaliyetlerin alanıdır. Aristoteles (1993)'e göre zihnin bedeni yönetmesi ya da insanın hayvanı yönetmesi ne kadar doğal ve faydalı ise benzer şekilde, temel işi bedenlerinin kullanımından ibaret olan ve kendilerinden daha iyi bir şey beklenmeyecek olanlar, doğuştan köledir. Kölelerin kullanılması ile evcil hayvanların kullanımı birbirinden ayrılmaz. Her ikisi de fiziksel ihtiyaçların giderilmesinde kullanılır. Köleler zorunlu kol işleri için yeterince güçlü yaratılmışken, özgürler devlet yurttaşının yaşamına uygun olacak şekilde yaratılmıştır (Aristoteles, 1993, s. 12-15). Aristoteles'e göre kimilerinin köle kimilerinin özgür olması siyasal ya da sosyal eşitsizliklerle ortaya çıkmış bir durum değildir. Kölelik insanın yaradılışı ile ilgili olup, kölelik statüsünün sonradan değişmesi mümkün değildir (Kıran, 2019, s. 352). *Köleliğe bu türden bir bakış, üstü kapalı bir biçimde farklı zaman ve kültürlerde, tüm kölelik sistemlerindeki seçkinlerin, kölelerin tembel, sorumsuz ve bir efendiye ihtiyaç duyduklarına yönelik bir klişeye sarılmalarıyla tekrarlanmıştır* (Budd, 2016, s. 60).

Batı toplumlarına özgü kabul edilen ve kölelik düzeninin içinden doğan feodal sistemde ise kölelerin farklı biçimlerde yeni bir egemenlik altına girmeleri söz konusudur. Üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduran toprak derebeyleri ile sınırlı mülkiyet hakkına sahip köylüler feodal düzenin temel sınıflarındandır⁵ (Ülgen, 2010, s. 3). Feodal dönemin köleci sistemden farkı, artı ürüne el konma biçimidir. Köleci düzende köleler topraktan ve ailesinden bağımsız bir şekilde alınıp satılabiliyorken, feodal düzende serfler (toprağı işleyenler) toprakla birlikte alınıp satılabilir hale gelmiştir. Dönemin temel üretim kaynağı olan toprağın, işlenerek ürün elde edilmesi serfe ait bir görevdir. Toprağı değerli kılan ise toprak üzerinde çalışacak üreticinin varlığıdır. Bu sebeple toprak sahiplerinin amacı toprak elde etmekten çok, toprağı çalışanlarla beraber kendine bağlamaktır (Oğuz, 2007, s. 9). Feodal dönemde topraktan yararlanma hakkına sahip olan serfler köle statüsünde değildir. Köleler, her yerde ve her zaman satılabilecek bir mal iken, serfin topraktan ayrı satılması söz konusu değildir. Serfin çalıştığı malikâne el değiştirirse bile serf, toprağında kalmıştır. Bu durum serf açısından önemli bir güvenlik unsurudur. Serfler kötü muamele görse de serfin bir ailesi, bir evi ve toprağı kullanma hakkının olması serfliği kölelikten ayıran temel unsurdur (Huberman, 2013, s. 16). Feodallerin mülkiyeti dışında köylüler ve zanaatkârlar, üretim aletleri ve şahsi işletmeleri üzerinde mülkiyet hakkına sahiptirler. S erf, bir yandan kendisinin ve ailesinin yaşamını sağlayabilmek için gerekli olanı üretmekte, bir yandan ise bunun dışında kalan artı ürüne senyör tarafından el konmaktadır. Bu durum köylüler ve senyörler arasında çatışmalara yol açmıştır (Nikitin, 1990, s. 32). Bu bağlamda, üretim ve çalışmayı aşağı sınıflara ait bir faaliyet olarak gören Antik Yunan çalışma anlayışının, feodal dönemde de devam ettiğini söylemek mümkündür.

Feodal sistemin son bulmasıyla üretimin kitlesel şekilde gerçekleştirildiği ve fabrikaların açıldığı kapitalist dönemde daha önce toprakta çalışan büyük bir emek yığını fabrikalarda ücretli çalışan olarak yerini almıştır (Samsun, 2017, s. 167). Ücretli emeğin ortaya çıkışıyla birlikte ise mülkiyet kişinin yalnızca emeği sonucu elde ettiği ürüne sahip olması değil aynı zamanda emek gücünü (Marx, 2014) özgürce satabilmesi anlamını taşımıştır. Kapitalist sistemde çalışmanın ücretli emek biçimine dönüşmesi emeği, özgür bir biçimde satılabilen bir meta haline dönüştürmüştür. Başka bir deyişle bir bireyin bir işi veya mesleği özgür bir biçimde seçmesi veya bırakması mümkün hale gelmiştir. Bu bağlamda köleci toplumlarda ve feodal dönemde efendilerin veya serflerin özel mülkü olan çalışanlar, kapitalist üretim biçiminde emeklerini ücret karşılığında satma özgürlüğüne sahip olmuşlardır. Sanayi kapitalizminin temel örgütlenme biçimi olan fabrikalara, çalışmak amacıyla gelen işçilerin oluşturduğu toplumsal hareketlilik sadece mekân bakımından bir yer değişimi olarak okunmamalıdır. Bu yaşanan göçler yeni bir toplumsal durumu göstermektedir. Bu göçler, işçi sınıfının yeni bir toplumsal tabaka olarak doğuşuna zemin hazırlamıştır (Freyer, 2014, s. 50). Fabrikalaşma hızının artmasıyla birlikte çalışanların gerek işyerlerinde gerekse iş dışındaki kötü yaşam koşulları iktisat, tarih, edebiyat gibi alanlarda çalışma sorunları üzerine kaygı duyan ve çalışma fikrini fakirlik, sefalet ve sömürüyle özdeşleştiren bir anlayışı ortaya çıkarmıştır. Fakat 19. yüzyıl teorisyenleri çalışmanın bu durumuna tepki göstererek çalışmayı şerefli bir konuma taşımaya ve haklarını iade etmeye çabalamışlardır. Çalışmayı serfllerin payına düşen bir eylem olmaktan çıkartıp, herkes için sevimli bir ödev haline getirmeye çalışmışlardır (Febvre, 1995, s. 113).

Emek ve özgürlük ilişkisinin düşünce tarihindeki seyri incelendiğinde, özgürlüğün köleliğe bağlı olduğu ve bu sebeple köleliğin dışlanması söz konusu olmadığı Antik Yunan'da, yalnızca belli bir kesime özgürlük tanıyan yaşam tasavvuru emek ve özgürlüğü birbirine karşıt alanlarda konumlandırır. Toplumun bütününe kapsayacak şekilde herkese özgürlük anlayışının ortaya çıkması, toplumun bütününe vatandaşlık hakkı elde etmesiyle gerçekleşmiştir. Genel ve eşit vatandaşlık düşüncesi, emek kavramının siyaset filozoflarınca tanınması ve ekonomik aktivitelerin aşamalı bir şekilde ilerlemesi ile mümkün olmuştur. 19. yüzyıl toplumsal düşüncesinde, çalışanlar toplumun dışında değil aksine toplumun asli unsurlarından biri olarak görülmüş ve böylelikle emek kavramının yitirdiği saygınlığı kazanması amaçlanmıştır (Ege ve Igersheim, 2016). Emeğin, bireysel özgürlüğün gerçekleşmesinde bir imkân olabileceği düşüncesi Locke (2012) ve Smith (2014)'e kadar uzanmaktadır.

Locke (2012)'un özel mülkiyetin kaynağını kişinin emeğinde gören düşünceleri emeğin, bireylerin diğer insanlardan özgür-

⁵ Huberman (2013) feodal dönemdeki sınıfları; dua edenler (kilise), savaşanlar(soylular) ve çalışanlar olarak kategorize etmiştir.

leşmesinde önemli bir yol olduğunu ortaya koymaktadır. Yeryüzü ve yeryüzündeki tüm varlıklar insanların tümüne ortaklaşa ait olmasına rağmen her bir kişinin sadece kendisinin hakkı olan mülkiyeti söz konusudur. Doğanın sağladığı imkânlarla kişi kendi emeğini katar ve kendi özü ile bu imkânları birleştirerek kendi mülkiyeti haline getirir. Bu mülkiyete ise kişi *bedeninin işi ve ellerinin emeği* sayesinde ulaşmıştır (s.24). Kişinin emeğinin karşılığı olarak elde ettiği özel mülkiyeti koruma görevi ise devlete aittir (s.79). Bu bağlamda emek, siyasi özgürlüğün de kaynağı haline gelmektedir. 18. yüzyılda Smith (2014, s. 135)'in insanın kendi emeği üzerindeki tasarrufunu tüm mülkiyet haklarının temeli olarak gören anlayışı Locke (2012)'un düşüncesinin tesirini taşımaktadır. Smith ile birlikte, ticari kapitalizm döneminde zenginlik ve servetin kaynağı olarak görülen değerli madenlerin yerini alan yeni değer ölçütü *artık emek* olmuştur (Gençoğlu, 2020, s. 242). Artık emek kavramı ile emek değer teorisi ise Marx'ın kapitalist üretim biçimine yönelik yaptığı eleştirilerin çıkış noktasını oluşturmuştur (Turan, 2017, s. 146). Marx için kapitalizm, işçilerin ürettiği artı değere el konulması suretiyle sınırsız sermaye birikimine dayalı ekonomik sistemi ifade etmektedir. Artı değer varlığı parayı sadece para olmaktan çıkararak onu sermayeye dönüştürmektedir.

Karl Marx'ta Emek ve Özgürlük İlişkisi

Marx'a göre kapitalist üretim biçimi ile buna dayanan toplum düzenini diğer üretim biçimlerinden ve toplum düzenlerinden ayıran temel fark iş-gücünün diğer mallar gibi alınıp satılır bir mal haline gelmesidir. İş-gücünün bir mal haline gelmesiyle başlayan yeni dönemin adı kapitalist dönemdir (Selik, 1982, s. 41). Üretim araçlarının mülkiyetine sahip olanlar ile emek güçlerini satmak zorunda olan proletarya, kapitalist sistemdeki sınıfları oluşturur. Farklı konumda yer alan bu sınıflar ise karşıt çıkarılara sahiptir. Kârını sürekli artırma amacıyla olan sermaye sahipleri, amacına emeği sömürerek ve yabancılaştırarak ulaşır (Turner, Beeghley ve Powers, 2013, s. 166). Bu bakımdan kapitalist üretim tarzı⁶ ve bunun toplumsal etkilerini analiz eden Marx'a göre kapitalist üretim biçimindeki emek, diğer toplum biçimlerindeki emekten farklı bir anlam taşımaktadır. Kapitalist bir üretim biçiminde emek; sadece para kazanmak amacıyla yapıldığından, insanın özü olan emek ile ücretli emeğin karşılığı olan yabancılaşmış emek birbirinden farklıdır. Tarihi ilerlemenin temelini, sınıf çatışmalarına dayandıran Marx'a göre, kapitalizmin temel hücreyi olan fabrika, işbirliğinden ziyade emek gücünü satın alanlar ile emek gücünü satanlar arasındaki düşmanlığın yeridir (Coser, 2008, s. 61).

Emek, Marx'ın diyalektik metodundan yola çıkılarak, *aufhaben* (kapsayarak aşma) kavramı ekseninde anlaşılmalı çalışıldığında her bir üretim biçiminin kendinden önceki üretim biçimini aşması ve yeni bir toplumsal yapıya zemin hazırlaması söz konusudur. Bu bağlamda emek olgusu tüm toplumlarda var olsa da emeğin ücretli bir hal alması modern döneme özgüdür ve ücretli emek modern toplumun merkezinde bulunur (Göçmen, 2022, s. 121). Kapitalist toplumun ortaya çıkışıyla başlayan ücretli emek olgusu, Marx'ta özgür olmayan ve boyunduruk altındaki emekle ilişkilendirilir. Bu bağlamda Marx'ta emek ve özgürlük ilişkisinin açılabilirliği ilk nokta burasıdır. Üretim ve emek her ne kadar insanın kendini var etme ve tanımlama şekli olsa da kapitalist üretim sürecinin yabancılaştırıcı doğası insana ancak iş dışında özgürlük vaadi sunar. Böylelikle çalışanlar için işyerleri, adeta kaçılması gereken mekânlar olarak görülür. Kapitalizmde insanın kendini özgür hissettiği alan tüketim alanıdır. Tüketim ise insanın daha çok hayvani yönü ile ilgilidir (Parkan, 2013, s. 82). Marx, bu durumu şöyle açıklar:

İnsan(işçi) yalnız hayvansal işlevlerinde (fonksiyonlarında), yani yerken, içerken, çocuk yaparken ve olsa olsa evinde, giyiminde, vb. serbestçe etkin olabilir; insani işlevlerinde ise iyice hayvanlaşmıştır. Hayvansı özellikleri insanî, insanî özellikleri hayvansı olmuştur.

Marx'ta emeğin, kişiyi başkalarının boyunduruğu altında çalışan bir proletere dönüştürmesi mümkün olduğu gibi özgür bir bireye dönüştürmesi de mümkündür. Emekten özgürlüğe giden yolu mümkün kılacak maddi koşullar komünist toplumda var olacağından insanın özüne uygun düşen ve kendi yaratıcılığını ortaya çıkarabileceği bir emek kavramı yine ancak böyle bir toplum içinde var olabilecektir. Kapitalist toplumdaki emek, yabancılaştırıcı bir doğaya sahip olduğundan insanı özgür bir birey haline değil, başkalarının emri altında yaşayan bir proletere dönüştürür. Bu düşüncenin daha iyi anlaşılabilmesi için Marx'ın kapitalist toplum ve komünist toplum hakkındaki düşüncelerine bakmak gerekmektedir.

Marx'ın komünist toplum ütopyası emek ve özgürlük ilişkisinin açılabilirliği bir diğer alandır. Marx'ta emekten özgürlüğe giden yolun oluşması komünist toplum içerisinde mümkün hale gelecektir. Komünist toplum emekten azade bir toplum tasarısı değil fakat emeğin özgür hale geldiği bir tasarıdır⁷. Marx'ın özgürlük kavramının temelinde eşitlik yer almaktadır. Bu bakımdan özgürlükten bahsedebilmek için bireyler arasındaki eşitsizliklerin kaldırılmış olması gerekmektedir. Eşitsizliklerin kalkması ise özel mülkiyetin kalkmasıyla mümkündür. Komünizmde özel mülkiyetin kalkmasındaki asıl gaye, mülk edinme yoluyla başkalarının emeğini boyunduruk altına alma gücünün ortadan kaldırılmasıdır. Burjuva toplumunda çalışanlar bir şeye sahip olamamakta, bir şeye sahip olanlarsa çalışmamaktadır. Komünist toplum tasavvurunda sermayenin olmaması, ücretli emeğin de olmaması anlamına

⁶ Klasik ekonomi politik geleneğinde kapitalizm doğal bir üretim biçimi olarak görülürken, Marx kapitalizm dışında başka üretim biçimlerinin hâkim olduğu toplumlar olduğunu belirtmiş ve diğer üretim biçimlerinin dönüşümüne benzer şekilde kapitalizmin de geçici olduğunu söylemiştir (Marx ve Engels, 2013, s. 10).

⁷ Emeğin merkeziliği (*centrality of labor*) tartışmalarında Marx'ın komünist toplum ütopyası emeksiz bir toplum tasavvuru anlayışını savunanlarca (Meda, 2012; Weeks, 2014) eleştirilmiştir.

gelmektedir. Komünist toplumdaki emek, emekçinin varoluşunu zenginleştirme ve geliştirme aracı olarak düşünüldüğünden, kişinin emeği sayesinde özgürleşmesi ancak komünist toplumda mümkün hale gelecektir (Parkan, 2013, s. 262).

Emek terimi (*arbeit*) Karl Marx'ta yalnızca ekonomik etkinliklerle sınırlı bir faaliyet olmayıp, belirli bir amaç doğrultusunda doğanın maddi yönlerini dönüştüren tüm üretici faaliyetler kapsamında düşünülmüştür (Ritzer, 2011, s. 163). Marx'ta çalışmak/üretmek; üretim ve toplum biçiminden bağımsız olarak, insanın en doğal ve insani yönlerinden biridir. İnsanların varlıklarını devam ettirebilmek amacıyla yaptıkları üretim, onları hayvanlardan ayıran bir özellik olmasının yanında, aynı zamanda onların tarihi de yapmalarına sebep olur. İnsanlar yalnızca fiziksel ihtiyaçlarını karşılamak için üretim yapmazlar. Çünkü fiziksel ihtiyaçlar karşılanırsa bile üretim devam eder. Bunun sebebi ise insanın çalışma yoluyla kendi potansiyelini ifade imkânı bulmasıdır (Turner, Beeghley ve Powers, 2013, s. 147-149). Bu bakımdan emek, tüm toplum biçimlerinde var olagelmış bir eylemdir. İnsanlar kendi yaşamlarını sürdürebilmek için doğayla aktif bir ilişki içerisinde ve doğal ortamını dönüştürmek için sürekli aletler yapar (*homo faber*). İnsanın her gün kendi yaşamını kazanabilmesi ise diğer insanlarla olan işbirliği sayesinde gerçekleşir. İşte bu noktada emek, insanın toplumsal bir varlık olmasını sağlayan bir unsur olarak karşımıza çıkar (Coser, 2008, s. 67-68). İnsanın en doğal ve insani yönünü oluşturan ve kendi potansiyelini açığa çıkaran çalışma anlayışı, Marx'ın *yaratıcı emek/öz-emek* kavramına denk düşer. Bu kavram ideal ve yüce bir çalışma anlayışını yansıtmaktadır. Pratik yaşamdaki gerçeklik ise bu yüce çalışma anlayışından çok farklıdır. Gerçek yaşamda, emek gücünü kapitalistlere satmak zorunda kalan proleterya⁸ sömürüye maruz kalmaktadır. Bu durum Marx'ta *yabancılaşmış emek* kavramıyla açıklanır. Marx yabancılaşma kavramını, üretim süreçlerinin insanların kontrolünden çıkması ve onlara karşı düşman bir güç haline gelmesi olarak görmüştür (Parkan, 2013, s. 77).

Kapitalizmi ekonomik ilişkiler çerçevesinde değerlendiren Marx'a göre kapitalist dönem feodal düzenin çözülmesiyle birlikte üreticilerin üretim araçlarından ve topraktan koparılıp ücretli işgücüne dönüştükleri bir dönemdir. Marx, üreticilerin emek güçlerini piyasada özgürce satmalarını olumlu bir gelişme olarak değerlendirmemiştir. Aksine feodal dönemdeki köleliğin yerini alan yeni sömürü biçimi olarak değerlendirmiştir. Kapitalizmi insanların davranışlarından yola çıkarak açıklayan ve bu bağlamda kapitalizmi zihniyet değişimi olarak yorumlayan Weber'in düşüncesi klasik sosyal teoride emek ve özgürlük bağlantısının kurulabileceği bir diğer alandır (Peksan, 2021, s. 83-104).

Max Weber'de *Beruf* ve Özgürlük

Toplumsal değişimin sebeplerini anlamaya çalışan ve klasik sosyal teoriye yön veren isimlerinden biri olan Max Weber, sosyal olguları dış kaynaklı bir gerçeklik olarak ele almak yerine, belirli bir hedefe odaklı ve anlam yüklü eylemler, davranışlar olarak görmüştür. Bu eylem ve davranışların arka planında yatan değer, motivasyon ve normların anlaşılması onun toplumsal olguları anlama yöntemidir. Devlet, kapitalizm, din ve bürokrasi gibi dışsal olguları çözümlenmek için bireylerin algı ve inançlarından yola çıkmıştır (Ünsaldı ve Geçgin, 2013, s. 144).

Marx'ın düşüncesinde olduğu gibi Weber için de kapitalizm, modern dönemdeki toplumsal değişimin en önemli sebebidir. Burada Weber'i Marx'tan ayıran husus kapitalizmi ele alış biçimidir. Kapitalizmi Weber, Marx'ta olduğu gibi bir sınıf çatışması olarak değil, rasyonelleşmenin çeşitli alanlardaki izdüşümü olarak yorumlamıştır. Weber'e göre modern çağın ruhunu oluşturan unsur rasyonalitedir. Rasyonalite; din, bürokrasi ve kapitalizm üzerine yaptığı tartışmaların ana temasıdır (Slattery, 2012, s. 41). Örneğin; belirli bir merkezden yönetilen bürokratik örgüt yapıları rasyonelliğin yönetim alanındaki izdüşümü iken, modern din anlayışı rasyonelliğin dini alandaki izdüşümüdür. Rasyonelleşme, Weber'in modern işletmeler, meslekler ve din gibi çeşitli yapıları anlamak için kullandığı bir kavramdır. Rasyonelleşme, toplumsal yaşamın ekonomik ve teknik ilkelere göre belirlenmesini ifade etmektedir. Nitekim geleneksel toplum yapılarında din, hurafe, örf gibi unsurlar etkili iken, modern toplum kurumlarına akılcı ve araçsal hesaplama yöntemleri yön vermektedir (Giddens, 2008, s. 53). Weber, toplumda geleneksel değerlerin yerini rasyonel eylemlerin almasını *büyük bozumu* olarak adlandırmıştır. Modernliği ise sosyal yaşam, kültür ve düşüncenin tüm alanlarında ortaya çıkan rasyonelleşme açısından ele almıştır. Rasyonel olmayan, gelenekle bağı olan ya da sezgiye dayalı tüm davranış biçimleri yerine amaç ve araçların hesabına dayalı yeni bir eylem biçimine dikkat çekmiştir (Kupper ve Kupper, 2016, s. 1349).

Rasyonelleşme teması, Weber'de özgürlük ve emek arasında kurulabilecek ilişkinin açığa çıkarılmasında önem taşır. Nitekim bürokratik yönetim tarzı rasyonel davranış biçimlerinden biridir. Bürokratik yönetimin temel ilkelerinden biri olan özgür sözleşme anlayışında ise işçi ve işverenin her ikisinin de özgür bireyler olarak tanınması söz konusudur (2005, s. 54). Bürokratik örgüt yapılarında, ilişkilerin kişisellikten çıkarak tekdüze bir hal alması ise özgürlüğü kısıtlar. Bürokratik yapılar içerisinde çalışan insanların zaman içerisinde kuralları sorgulamadan kabul etmeleri onları bir fabrika dişlisine dönüştürmekte ve böylelikle bireysel özgürlükler ortadan kalkmaktadır. Bu durum bir bakıma sanayileşmiş çağdaş dünyanın bireycilik ve özgürlüğe yönelik bir tehdidini oluşturur. Söz konusu bu tehdit Weber'in *demir kafes* metaforunda kendini gösterir. Marks'ta *yabancılaşma* olarak görülen çağdaş dünyanın handikapı Weber'e göre *demir kafestir* (Kaya, 2012, s. 128-129). Bürokratik yapılar bir yandan verimlilik için uygun bir ortam sunarken diğer yandan bireysel özgürlükler için bir engeldir. Weber, tüm yaşamı kuşatan bürokratikleşmenin bireysel

⁸ Marx'ın kullanmış olduğu proleterya kavramı, kapitalizmdeki işçi sınıfını belirtmektedir (Marshall, 1999, s. 601).

özgürlükleri yok edeceği endişesini taşır (Turhan, 2014, s. 263). Yanı sıra rasyonalite ile beslenen kapitalist ruh zaman içerisinde bireyin şahsiliğini de ortadan kaldıracaktır (Güler Aydın, 2010, s. 28).

Weber'in, modernitenin en temel özelliğini seçme hürriyetinde gören fikirleri emek ve özgürlük arasında kurulabilecek ilişkiye dair bir başka argüman sunmaktadır. Modern bilim ve teknolojinin sağladığı sayısız imkân aslında tercihlerin çeşitlenerek özgürlük alanının genişlemesi anlamını taşır (Kalın, 2017, s. 5). Weber, eylemin bilinçli bir şekilde yapılması ile eylemin özgürlüğü arasında doğru orantı görür (Türkkan, 2017, s. 197). Ücretli emek biçiminin ortaya çıkışı bireylere, emekleri sayesinde istedikleri mesleği seçme özgürlüğü vermiştir. Bu bağlamda, emeğin mülkiyetine sahip olan ücretli emekçi özgürdür.

Kapitalizmi ortaya çıkaran sebepleri anlamaya çalıştığı eseri Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu'nda Weber, emek (*arbeit*) sözcüğünün karşılığı olarak *beruf* sözcüğünü kullanmıştır. Almanda meslek anlamına gelen *beruf* sözcüğünün kökü *berufen* fiildir. Bu fiile çağırarak, çağrı göndermek, toplantıya davet etmek, bir yere atamak, görevlendirmek gibi anlamlar taşımaktadır (Weber, 2011, s. 45). İngilizce *calling* (davet, çağrı) sözcüğünde olduğu gibi *beruf* sözcüğünde de Tanrı tarafından konulan bir görev tasarımının izleri görülmektedir. Weber (2011, s. 45)'e göre meslek kavramı Tanrı katında makbul bir işin icrası için *kişinin çağrıldığı yer* anlamına gelmektedir. Protestan anlayışta hem işverenin hem de işçinin para kazanma eyleminin meslek olarak yorumlanması, çalışma isteğinin sömürüsüne yol açmıştır. İşin meslek olarak yerine getirilmesi modern çağ işçi ve işverenleri için tipik bir kazanç elde etme yöntemi olmuştur. Weber (2011, s. 163) bu meslek fikrini ve Püriten ahlakı kapitalist ruhun kurucu öğeleri olarak düşünmüştür. Çağdaş anlamdaki meslek uğraşısını dini bir temele koşullayan Weber (2011, s. 164), yeni bir yaşam tarzının etkinliğinden şu şekilde bahsetmektedir:

Çünkü sofuluk, keşif hücrelerinden profesyonel iş hayatına taşındığı ve dünya içi ahlakilik egemen olmaya başladığı için, makinayla üretimin teknik ve ekonomik gereklerine bağlı güçlü bir modern ekonomi evreni kurmakla, bu sürece yardım etti. Bu evrense bugün -sadece doğrudan kazanç etkinliği ortamına değil aynı zamanda- bu motor teknolojisi ortamına doğan her bireyin yaşam üslubunu zorla belirleyen ve belki de bu üslubu fosil yakıtların en son kalıntısı yanana kadar da belirleyecek olan bir evrendir.

Kapitalizmde, *meslek yükümlülüğü* düşüncesi eski zamanlardaki inanç içeriklerinin yerini almış ve bir hayalet gibi günlük yaşamda dolaşmaya başlamıştır (Weber, 2011, s. 165). Modern toplumsal sistem içerisinde doğan bireyler kendilerini birlikte yaşamak zorunda oldukları kapitalist bir düzen içinde bulurlar ve kapitalist ekonominin etiği birey davranışlarının bir parçası haline gelir. Bu bağlamda görev aşkıyla icra edilen iş ve meslekler de kapitalist ekonomik düzenin ayrılmaz bir parçasıdır. İş veya meslekler genellikle tek yönlü olduğundan bireylerin diğer yeteneklerini geliştirmesi söz konusu bu düzen içerisinde pek mümkün değildir (Nişancı, 2022).

Marx'ın ücretli emek, Weber'in rasyonelleşme ve bürokrasi temelinde ele aldığı kapitalist dönemi Durkheim işbölümü kavramı ekseninde yorumlamıştır. Durkheim'in modern toplumun dayanışması açısından faydalı bir kavram olarak ele aldığı işbölümü, klasik sosyal teoride özgürlük ve çalışma arasındaki irtibatı göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Durkheim'de İşbölümü ve Özgürlük İlişkisi

Durkheim sosyolojinin, felsefe ve psikolojiden bağımsız ve yeni bir disiplin olarak kurulmasında önemli rol oynamış ve klasik sosyal teori üzerinde önemli etkileri olmuş bir sosyologdur. Durkheim'in düşünce sistemi, sosyoloji disiplini içerisinde ayrı bir gelenek oluşturmakla birlikte, bu geleneğin etkilerinin günümüze kadar ulaşması söz konusudur. Toplumsal olgular, işbölümü, intihar, dini yaşam ve ahlak konuları onun temel ilgi alanlarını oluşturmuştur. Durkheim'in sosyolojik yöntemle ilgili söylemleri, yeni kurulmakta olan sosyoloji disiplininin temellerinin oluşturulmasında etkili olmuştur. Sosyolojinin bireysel olanla değil, toplumsal olgularla ilgilenmesi gerektiğini düşünmüştür. Toplumsal olguları ise ampirik bir şekilde incelenebilir ve bireyden bağımsız gerçeklikler olarak görmüştür (Durkheim, 2010, s. 19). Toplumsal olguların yalnızca toplumsal olgularla açıklanabileceği fikri Durkheim'in sosyolojik metodunun ana parçalarından birini oluşturur. İntihar olgusunu çözümlene şekli Durkheim metodolojisinin en somut örneklerinden biridir. İntiharın psikolojik bir olgu değil toplumsal bir olgu olduğunu istatistik verilerden yola çıkarak açıklamıştır. Durkheim'e göre toplumsal bir olgu olan intihara etki eden sebeplerin kaynağı biyolojik ve psikolojik kökenli olmayıp, yine toplumsal olgulardır (Durkheim, 2013).

Durkheim'in toplumsal olguları ele alışında ahlak merkezi bir yere sahiptir. Bir ahlak sosyoloğu olarak da nitelendirilen Durkheim'in sosyolojisi, onun ahlaki konulara duyduğu ilginin bir yan ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Durkheim için ahlak, toplumun kendisidir. Bu bakımdan ahlakın nasıl olması gerektiğiyle ilgilenmek yerine, ahlakın toplumu bir arada tutan bir unsur olmasıyla ilgilenmiştir (Ritzer, 2011, s. 193). Ahlak, yalnızca geleneksel toplumlara has bir özellik olmayıp, modern dönemin de kendine özgü ahlakından bahsetmek mümkündür. Bu ahlakı oluşturan unsur ise toplum dayanışmasından kaynaklanır. Geleneksel toplumlarda düzenin ve toplumsal bütünleşmenin kaynağı *mekanik dayanışma* iken, sanayileşme, kentleşme ve nüfus yoğunluğunun arttığı modern toplumlarda *organik dayanışma* ile sağlanan bir toplumsal düzen söz konusudur. İlişkilerin yüz yüze olduğu, insanların genellikle aynı işler(i) yaptıkları, herkes tarafından bilinip uygulanan ortak ritüellerin bulunduğu ve herkesin ortak bir hayat tarzına sahip olduğu geleneksel toplumlarda *kollektif bilincin* hâkimiyeti söz konusudur. Bu toplumlarda bireylerin davranışları ortak ahlak

ve değerler sistemi ile düzenlenmektedir. Toplumların modernleşmesi ile birlikte sanayi ekonomilerinin gelişimine bağlı olarak farklı meslekler ortaya çıkmış ve işbölümü artmıştır. Farklı hayat tarzları ve alt-kültürlerin ortaya çıkmasıyla benzerlikler yerini farklılaşmaya, kolektif değerler yerine bireyci değerler önem kazanmaya başlamıştır. Böyle bir toplumda ise düzeni sağlayan unsur işbölümüne dayalı organik dayanışma biçimi olmuştur. Geleneksel toplumlarda din, örf, adet gibi unsurlar toplumsal düzeni sağlarken, modern toplumlarda düzen, çalışma ve meslekler yoluyla sağlanmaktadır (Slattery, 2012, s. 115). Bu noktada Durkheim (2014)'ın ilgilendiği temel soru, modern bireyin toplumdaki bağımsızlaşmasına ve belli bir özerklik kazanmasına rağmen toplumsal dayanışmanın nasıl artmakta olduğudur. *İnsan aynı anda nasıl hem daha çok birey haline gelirken, hem de daha fazla dayanışma içinde olabilir?* (Swingewood, 2009, s. 119). Birbiri ile çelişkili görünen bu iki olgunun birbirine paralel olarak gelişmesinin sebebi bireyin özerklik kazandıkça topluma daha sıkı bağlanmasıdır. Bireyin özerkliğini artıran ise işbölümüdür. Bu bağlamda işbölümünün artışı toplumsal dayanışmanın artışı anlamını taşımaktadır. İlk olarak Smith (2014)'in kuramsal açıklamasını yaptığı *toplumsal işbölümünün doğal bir yasa olduğunu düşünen Durkheim (2014)'a göre işbölümü hakkında varılacak yargı ne olursa olsun, onun toplumsal düzenin en ileri temellerinden biri olduğunu ve giderek o duruma daha çok geldiğini herkes çok iyi anlamaktadır.*⁹

Mekanik dayanışma ahlakının yerini alan organik dayanışmanın ülküsünü uzmanlaşma olarak gören Durkheim, genel vicdanın meslek sahibi olmayanlardan nefret ettiğini söylemiştir (Kösemeihal, 1993, s. 78). Hatta kişiyi hayatın boşluğuna düşmekten ve anlam yoksunluğundan alıkoyan din, aile, millet gibi unsurlar arasından en etkili olanın meslek olduğuna yönelik cümleleri şu şekildedir (Durkheim, 2013, s. 400):

Mesleki kurumun etkisi faaliyetlerimizin her detayında kendisini gösterir ve böylece faaliyetlerimiz ortak bir yöne çevrilmiş olur. Görüleceği üzere, mesleki kurumda bireyi sarıp sarmalamak, onun tinsel yalnızlık çekmesine engel olmak için gerekli olan her şey bulunmaktadır. Diğer toplumların günümüzdeki yetersizliğine karşın, bu görevi yerine getirebilecek yalnızca o gibi gözükmektedir.

İnsanlar birbirlerinden farklı özelliklere sahip oldukça, birbirlerini tamamlar ve birbirlerine ihtiyaç duyarlar. Bu durum ilk bakışta modern bireyin topluma olan bağımlılığının bir göstergesi olarak okunabilir. Hâlbuki işbölümünün arttığı toplumlarda birey kendi kendine yetemediğini, kendine gereken her şeyi toplumdaki diğer bireylerden almaya ihtiyaç duymaya başladığını ve toplum için çalıştığını ve bütün içinde bir parça olduğunu farkındadır. İşbölümü ilerledikçe birey bir yandan topluma daha çok bağımlı hale gelmekte diğer taraftan ise her bir birey işinde uzmanlaştıkça daha kişisel bir niteliğe sahip olmaktadır. Toplumsal kişiliğin eziciliği altında kendi kişiliğini ortaya koyması pek mümkün olmayan geleneksel toplum insanının aksine, modern toplumda birey kendini toplumsal olarak inşa imkânına sahiptir. Bu imkânı ulaşabilmenin en önemli aracı ise meslek sahibi olmaktır. Geleneksel toplumlarda mesleklerin soyaçekimle bir kuşaktan diğerine geçişi bireylerin özgürlüğü önünde engeldir. Mesleklerin belirli bir aileye ya da sınıfa bağlı olması işbölümünün ilerlemesini engellemiştir. Bu bağlamda Durkheim'in özgürlük anlayışı, kolektif bilinçten özgürleşme düşüncesine dayalıdır. Aşağıdaki paragraf bu durumu açıklamaktadır:

İşbölümü arttıkça bireyin meslek seçme, meslek değiştirme özgürlüğü de gittikçe artmaktadır. Bugün her alanda sık sık meslek değiştirmelere rastlıyoruz. Fizyoloji alanında hücre, doğuştan belirli bir yetenek taşır, bundan kurtulamaz. Oysa toplum hayatı böyle değildir. Burada birey birçok kalıplara girebilecek genel birtakım yeteneklerle doğar, mesleğini, uzmanlığını sonradan seçer, görev hücrede olduğu gibi bir içgüdüyle belirlenmemiş, alışkanlıkla sonradan edinilmiştir (Kösemeihal, 1993, s. 73).

Durkheim'in özgürlük anlayışı negatif özgürlüğün bir biçimidir (Turner S. , 2005, s. 148). Negatif özgürlük, denetleyici bir iradede yoksunluk veya başka bir irade tarafından engellenmemek anlamına gelir (Kupper ve Kupper, 2016, s. 1052). Bu bağlamda bir mesleğin icrasında uyulması gereken kurallar ve gelenekler tam anlamıyla özgünlüğe izin vermese de toplumsal baskının en aza indirgenmesi ve bireysel girişim alanının genişlemesi sebebiyle organik dayanışmaya dayalı modern toplumlarda bireyin kendini ortaya koyma imkânı vardır (Durkheim, 2014, s. 164). Bireyi her yönden kuşatan küçük toplumlarda ise varlığı hep hissedilen ve her zaman edim içerisinde olan toplumun kendisi olduğundan bireylerin inisiyatifleri söz konusu değildir ve buna bağlı olarak bireylerin özgürlük içinde gelişmeleri mümkün değildir. Toplum belli bir büyüklüğe ulaştığında ise denetim mekanizması zayıflar. Bu durum insanın, küçük bir ahabap çevresine kıyasla bir kalabalık içerisinde kendini daha özgür hissetmesi ile örnekendirilebilir (Durkheim, 2006, s. 111).

Sonuç ve Tartışma

Bu makalede emek kavramının düşünce tarihindeki seyrinden yola çıkılmış ve klasik sosyal teorisyenlerin çalışma yaşamına dair ürettiği teoriler bu seyrinde bir durak olarak ele alınmıştır. Kapitalist üretim biçimi ile birlikte ortaya çıkan yeni çalışma ilişkileri ve bu dönem sosyologlarının söz konusu bu yeni çalışma ilişkilerine dair ürettiği teoriler çalışmanın anlamında yaşanan kırılmanın anlaşılması bakımından önemlidir. Antik dönem ve feodal dönem çalışma ilişkilerinde emeğin yapısı özgürlüğü dışlamaktadır.

⁹ İşbölümünü yalnızca ekonomi ya da yönetim gibi alanlarda var olan bir olgu olarak görmek doğru değildir. İşbölümü bilim, felsefe ve sanat gibi birçok kurumda vardır (Durkheim, 2014, s. 64).

Kapitalizmin bir üretim biçimi olarak ortaya çıktığı modern dönemle birlikte ise emeğin özgürlük kavramıyla ilişkilendirilebileceği teorik bir zeminden bahsetmek mümkün hale gelmiştir.

Modern toplumu anlamaya çalışan klasik sosyal teorisyenlerin kapitalizmi ele alış biçimleri farklılaştığından kapitalist dönemin çalışma ilişkilerinde vurguladıkları hususlar da farklılaşmaktadır. Modern kapitalist toplumu şekillendiren unsur Marx'ta emek gücü ve artı değer, Weber'de rasyonelleşme, Durkheim'de ise işbölümü ile açıklanmıştır. Söz konusu temel kavramlar klasik sosyal teorinin emek/çalışma literatürüne sağladığı katkı bakımından önemli olmakla birlikte modern toplumda özgürlüğün kaynağı olarak *çalışma düşüncesini* (Budd, 2016) ihtiva etmesi bakımından da ayrıca önem taşır.

Özgürlüğü iktisadi akılcılığın ötesinde arayan Marx için, emek özgürlüğe giden yolda bir imkândır. Fakat bu imkânın kapitalist toplum içerisinde aranması boşunadır. Kapitalist toplum içerisinde emek bireyi özgürleştirmez aksine emeğine yabancılaştırır ve proleterleştirir. Emekten özgürlüğe giden yol ancak komünist toplum içerisinde var olacaktır. Kapitalist toplumda insan yalnız ücret için çalışır. Bu bağlamda, kişinin kendi yaratıcılığını ve özünü ortaya çıkarması mümkün değildir. Böylelikle emek, insanı özgürleştiren değil sınırlandıran ve baskı altına alan bir mahiyete sahip olur. Marx'ın komünist toplum ütopyası emeğin olmadığı bir tasavvur olmayıp insanın kendi özüne uygun düşen yaratıcı emeğini kullanarak geliştirebileceği bir tasarıdır. Bu durum Marx'ın emeğe attığı olumlu anlamların bir göstergesi olarak okunabilir. Çalışmanın özgürlük için bir imkân olabileceği fikri bir bakıma çalışmanın bir erdem olarak anlaşılmasının ve kutsal bir fenomen olmasının önünü açar. Günümüz toplumsal ilişkilerinin çalışma yaşamı ekseninde dönmesinin sebeplerinden biri de budur.

Kapitalizmin ortaya çıkışını üretim biçimindeki değişime dayandıran ve bu bağlamda kapitalizmi yeni bir toplumsal yapı olarak ele alan Marx'ın aksine Weber'de değişimin sebebi kapitalist ruh ile açıklanmıştır. Weber'in çıkış noktası *yapı* değil birey davranışları olmuştur. Modern toplumu rasyonelleşme temasıyla analiz eden Weber'e göre, modern toplumda geleneksel değerlerin etkisi azalmış (büyü bozumu) ve rasyonel akıl ön plana geçmiştir. Bu bakımdan yeni toplumda bilim ve teknolojiye bağlı yeni değerler önem kazanmıştır. Böylelikle modern toplumda imkânların artmasına bağlı olarak bireylerin tercih yapabilme özgürlükleri oluşmuştur. Bu özgürlüklerden biri de bürokratik örgüt yapısına uyan özgür sözleşme anlayışıdır. Weber, akılcılışmanın ve rasyonalitenin verimlilik artışı için uygun bir ortam sağlamakla birlikte, artan bürokratik yapıların modern toplum için bir tür demir kafes oluşturacağı endişesini taşımıştır. Bununla birlikte insanların kendilerini belirli mesleğe sahip olma zorunluluğu içerisinde hissetmeleri de onların özgürlüklerini kısıtlamaktadır. Weber, Marx'ın kullandığı *arbeit* yerine dini çağrışımları bulunan *beruf* sözcüğünü tercih etmiştir. Böylelikle çalışma meslek olarak anlaşılmalı ve Protestan etiğinin de etkisiyle yeni toplumun kurucu unsurlarından biri de meslek yükümlülüğü düşüncesi olmuştur. Uzmanlaşma temeline dayalı olan meslek anlayışı bireylerin tek bir yönünü geliştirmelerine imkân tanıdığından bireysel gelişimi kısıtlayıcı bir niteliğe sahiptir. Protestan etik anlayışının; yaşamak ve mutlu olmak için iktisadi faaliyette bulunmayı ve hep daha fazlasına sahip olmayı önemli bir erdem olarak ortaya koyan iş etiği söylemine kapı aralaması söz konusu olmuştur (Peksan, 2021, s. 322).

Gerek Weber ve gerekse Marx'ta emek yoluyla modern bireyin özgürlükler alanına dâhil olması mümkün iken emeğin sömürü, yabancılaşma, demir kafes gibi olumsuz durumlara yol açması da mümkündür. Modern toplumu bir arada tutan kaynağı işbölümü olarak gören Durkheim'da ise çalışma yüce bir yerde konumlandırılır (Peksan, 2021, s. 135). Modern toplum dayanışması bireye istediği mesleği seçme özgürlüğünü vermekte ve bu durum modern bireyi ailesinin mesleğini icra etme zorunluluğundan kurtarmaktadır. Belli bir alanda uzmanlaşabilen ve uzmanlaşma alanını da değiştirme imkânına sahip olan modern insan için bu durum toplumda birey olarak var olabilmesinin önünü açar. Bu bağlamda Durkheim'de özgürlük, insanın mesleği sayesinde toplumsal bilinçten özgürleşmesi anlamına gelir. Durkheim'ın bu düşünceleri Weber'in sözleşme özgürlüğü olarak ifade ettiği durumla benzeşmektedir.

İnsanoğlunun dünya üzerinde var olduğu günden itibaren yaşamın önemli unsurlarından biri olan emek/çalışma/iş kavramlarına dair üretilen teorileri yalnızca klasik sosyal teoriyi ilgilendiren bir alan olarak görmek mümkün değildir. Üretim yöntem ve araçlarının değişmesi ve buna bağlı olarak işin anlamında yaşanan değişimlerin çalışma yaşamına olan etkileri klasik sosyal teori sonrasında da tartışılmaya devam etmiştir. Örgüt yapıları ile çalışma biçimlerinin geleneksel anlayıştan koparak farklı biçimlerde ortaya çıkması günümüz çalışma yaşamı içerisinde özgürlüğün imkânının sorgulanabileceği yeni bir alan açmaktadır. Bu sorgulamanın yapılması ise modern emeğin ilk halleri ile buna dair üretilen teorilerin anlaşılması ile mümkün olacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Yazarın ORCID ID'si

Şükriye Ulaşkın 0000-0001-8740-7134

KAYNAKLAR / REFERENCES

- Arendt, H. (1994). *İnsanlık durumu*. (B. S. Şener, Çev.) İstanbul: İletişim.
- Aristoteles. (1993). *Politika*. (M. Tunçay, Çev.) İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Arslan, A. (2018). *Hesiodos'tan Marx'a çalışma ideolojisi*. İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı.
- Braverman, H. (2008). *Emek ve tekelci sermaye*. (Ç. Çıdamlı, Çev.) İstanbul: Kalkedon.
- Budd, J. W. (2016). *Çalışma düşüncesi*. (F. Man, Çev.) İstanbul: Ayrıntı.
- Coser, L. (2008). *Sosyolojik düşüncenin ustaları*. (H. Hülür, S. Toker ve İ. Mazman, Çev.) Ankara: De Ki.
- Durkheim, E. (2006). *Sosyoloji dersleri*. (A. Berktaş, Çev.) İstanbul: İletişim.
- Durkheim, E. (2010). *Sosyolojik yöntemin kuralları* (2 b.). (C. B. Akal, Çev.) Ankara: Dost.
- Durkheim, E. (2013). *İntihar*. (Z. İlkelen, Çev.) İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Durkheim, E. (2014). *Toplumsal işbölümü*. (Ö. Ozankaya, Çev.) İstanbul: Cem.
- Ege, R., & Igersheim, H. (2016). Political philosophy and economics: freedom and labour. G. Faccarello, & H. D. Kurz içinde, *Handbook on the history of economic analysis volume III* (s. 436-452). Cheltenham: Edward Elgar.
- Febvre, L. (1995). *Uygurlık, kapitalizm ve kapitalistler*. (M. A. Kılıçbay, Çev.) Ankara: İmge.
- Freyer, H. (2014). *Sanayi çağı*. (M. R. Ayas, Dü., B. Akarsu, ve H. Batuhan, Çev.) Ankara: Doğu Batı.
- Gençoğlu, A. Y. (2020). Kapitalizme teorik yaklaşımlar: kapitalist ekonomik sistemin temel nitelikleri üzerinden karşılaştırmalı bir analiz. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 14, 237-256.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. (C. Güzel, Dü.) İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gorz, A. (2007). *İktisadi aklın eleştirisi*. (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Ayrıntı.
- Göçmen, D. (2022). Karl Marx'ın Emek ve Mülkiyet Kavramları Üzerine. I. B. Bravo, & H. Bravo içinde, *Emek ve mülkiyet* (s. 121-147). Ankara: Fol.
- Grint, K. (1998). *Çalışma sosyolojisi*. (V. Bozkurt, Çev.) İstanbul: Alfa.
- Güler Aydın, D. (2010). Kapitalizmde bireyin sorgulanması: yabancılaşma ve demir kafes. *Amme İdaresi Dergisi*, 43(2).
- Huberman, L. (2013). *Feodal toplumdaki yirminci yüzyıla* (13 b.). (M. Belge, Çev.) İstanbul: İletişim.
- Kalın, İ. (2017). Hoca Ahmed Yesevî, hüküm ve hikmet. *Bilig*(80), 1-15.
- Kaya, M. (2012). Klasik sosyolojik perspektifte modernleşme tartışmaları. *Birey ve Toplum*, 2(4), 111-132.
- Kıran, A. (2019). Aristoteles, devlet, köleler ve vatandaşlık. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 44, 350-359.
- Kösemihal, N. Ş. (1993). *Durkheim sosyolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kupper, A., & Kupper, J. (2016). *Sosyal bilimler ansiklopedisi*. Ankara: Adres Yayınları.
- Locke, J. (2012). *Yönetim üzerine ikinci inceleme* (2 b.). (F. Bakırcı, Çev.) Ankara: Ebabil.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (O. Akınhay, & D. Kömürcü, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Marx, K. (2014). *Kapital* (6 b.). (M. Selik, & N. Satılğan, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Marx, K., & Engels, F. (2013). *Alman ideolojisi* (2 b.). (T. Ok, & O. Geridönmez, Çev.) İstanbul: Evrensel.
- Meda, D. (2012). *Emek kaybolma yolunda bir değer mi?* (2 b.). İstanbul: İletişim.
- Nikitin, P. (1990). *Ekonomi politik*. (H. Konur, Çev.) Ankara: Halk Kitaplığı.
- Nişancı, Z. (2022). Demir kafes. *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*. TÜBİTAK. 12 6, 2022 tarihinde https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/demir_kafes adresinden alındı
- Nişanyan, S. (2022, 12 08). *Nişanyan Sözlük*. <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/%C3%A7a1%C4%B1%C5%9Fma> adresinden alındı
- Oğuz, Ö. (2007). Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. *Türkiye'de çalışma hayatında esnek çalışma*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Parkan, B. (2013). *Marx*. İstanbul: Say Yayınları.
- Peksan, S. (2021). *Çalışmanın evrimi ve işin sonu*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Ritzer, G. (2011). *Klasik sosyoloji kuramları* (6 b.). (H. Hülür, Çev.) Ankara: De Ki.
- Sahlins, M. (2010). *Taş devri ekonomisi*. (T. Doğan ve Ş. Özgün, Çev.) İstanbul: Bgst Yayınları.
- Samsun, N. (2017). Çalışmanın değişen anlamı ve güncel durumuna ilişkin tartışmalar. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 160-210.
- Slattery, M. (2012). *Sosyolojide temel fikirler*. (Ü. Tatlıcan ve G. Demiriz, Dü) Ankara: Sentez.
- Smith, A. (2014). *Milletlerin zenginliği* (9 b.). (H. Derin, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Swingewood, A. (2009). *Sosyolojik düşüncenin kısa tarihi*. (O. Akınhay, Çev.) İstanbul: Agora Kitaplığı.

- Torun, İ. (2008). Max Weber'e göre iktisadi zihniyetin rasyonalizasyonu. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*(8), 15-34.
- Turan, V. (2017). Karl Marx'ta bölüşüm. *Politik Ekonomik Kuram*, 1 (2), 143-167.
- Turhan, R. (2014). Türkiye'de Cumhuriyetin erken döneminde Max Weber etkisi ve bu etkiyi anlamak. *Sosyoloji Dergisi*(29), 259-284.
- Turner, J. H., Beeghley, L., & Powers, C. H. (2013). *Sosyolojik teorinin oluşumu* (3 b.). (Ü. Tatlıcan, Çev.) Ankara: Sentez.
- Turner, S. (2005). *Emile Durkheim*. London: Routledge.
- Türk Dil Kurumu*. (2022, 11 09). Türk Dil Kurumu: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- Türkkân, Z. (2017). Durkheim ve Weber: paradigmatic bağlamda karşılaştırmalı bir inceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(38), 189-218.
- Ülgen, P. (2010). Ortaçağ Avrupasında feodal sisteme genel bir bakış. *Mukaddime*, 1(1), 1-18.
- Ünsaldı, L., & Geçgin, E. (2013). *Sosyoloji tarihi*. Ankara: Heretik.
- Weber, M. (2005). *Bürokrasi ve otorite*. (H. B. Akın, Çev.) Ankara: Adres.
- Weber, M. (2011). *Protestan ahlakı ve kapitalizmin ruhu*. (M. Köktürk, Çev.) Ankara: Bilgesu.
- Weeks, K. (2014). *Çalışma sorunu*. (T. Tosun, Çev.) İstanbul: Ayrıntı.
- Williams, R. (2018). *Anahtar sözcükler*. (S. Kılıç, Çev.) İstanbul: İletişim.

Atıf Biçimi / How Cite This Article

Ulaşkın, S. (2023). Klasik sosyal teoride emek ve özgürlük ilişkisi. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 85, 31-41.
<https://doi.org/10.26650/jspc.2023.85.1219352>

Modernleşme ve Piyasa Kıskaçında Engelli Bireyin Konumlanışına Dair Sosyo-Tarihsel Bir Okuma

A Sociohistorical Reading on the Position of Disabled Individuals in the Grip of Modernization and the Market Economy

Fatih Kucur¹

¹(Doç. Dr.), İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, İstanbul, Türkiye.

ÖZ

Engellilik kavramı tarihsel süreç içerisinde birçok tanımlamayla karşı karşıya kalmıştır. Bugün gelinen noktada ise engelli kavramı, engelliliğin bir yeti kaybı değil, bir erişim sorunu olduğu iddiasına dayanmaktadır. Bu iddia halen tartışmalıdır. Ancak büyük oranda sosyal bilimlerin diline yerleşmiş durumdadır. Bu kavramsal iddianın ve perspektifin sosyal bilimler tarafından kullanımının yaygınlaşma süreci hiç de kolay ve kendiliğinden olmamıştır. Bu çalışma bu süreci ele alırken kavramsal dönüşümün izini sürmektedir. Batılı olmanın üstünlüğü fikrine dayalı ırksal eşitsizliğin, üstün gen ve üstün insan söyleminin, ırk ayrımcılığı ve engelliler konusunda nasıl bir yankılanmaya neden olduğunu, sosyo-tarihsel bağlamda ortaya koymaktadır. Bu noktada betimleyici bir yaklaşım benimsenmiş ve alan literatürüne başvurulmuştur. Genelde insana ve bedene, özel bağlamda ise engelli bireye ve topluma bakışın batı tarihi içerisindeki sürecini modernleşme ve piyasa kıskaçında sosyo-tarihsel açıdan değerlendirmiştir. Bu bağlamda insana ve engelli bireye bakışın dönüşümü ve bunun pratik çıktıları ele alınarak mesele tartışılmıştır. Böylece meselenin bugün varılan noktadan evvelki serüveninin anlaşılmasına ve modern dünyanın kurucu zihinsel arka planına yönelik tespitler yapılmasına katkı sağlaması amaçlanmıştır.

ABSTRACT

The concept of being disabled has faced many definitions throughout history. In this regard, the concept of disability is based on the claim that being disabled is not a loss of ability but an issue of access. While this claim remains controversial, it has largely settled into the vernacular of the social sciences, however. How the use of this conceptual claim became widespread and its perspective in the social sciences was neither easy nor spontaneous. This study traces the conceptual transformation while discussing this process and reveals in a sociohistorical context how racial inequality based on the idea of Western superiority and the discourse on superior genes and people have caused repercussions regarding the issue of racial discrimination and the disabled. The study has adopted a descriptive approach in this regard and consulted the literature of this field, evaluating the process of looking at people and the body in general, as well as the disabled and society in a specific Western historical context from the sociohistorical perspective of being in the grip of modernization and the market economy. The study addresses the issue in this context by considering the transformation of the perspective toward humans and the disabled and the practical outcomes of this transformation. Thus, the study aims to contribute to understanding the adventure of the issue prior to the point currently reached and to make determinations about the founding mental background of the modern world.

Anahtar Kelimeler: Engellilik, Sosyo-tarihsel, Sosyal bilim, Sosyal süksesyon, Piyasa ekonomisi

Keywords: Disability, Sociohistorical, Social science, Social succession, Market economy

EXTENDED ABSTRACT

The concept of disability is a relatively new concept due to having been evaluated from the framework in which it is currently handled. The point the concept has currently reached also reflects the current point of view. However, the view toward the disabled has passed through many phases throughout history and faced many conceptualizations in line with these perspectives. The proposed concept itself remains a matter of debate these days. When one considers the concept in terms of the social sciences, one sees the reflections of the production and productivity-oriented human perception that the economy-centered world that became

Sorumlu Yazar: Fatih Kucur E-posta: fatihkucur@iuc.edu.tr

Başvuru: 30.09.2023 • **Revizyon talebi:** 14.11.2023 • **Son revizyon teslimi:** 29.11.2023 • **Kabul:** 08.12.2023

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

evident after the 18th century has imposed on people. In general, an examination of the literature shows the studies to have mostly focused on the practices for the disabled and their life experiences. While the importance of these studies is undeniable, every practice obviously still has a philosophical background, and ignoring this background will make understanding the target of the practices that have been put forward difficult. As a matter of fact, seeing how the perspective transformation, as provided by the social model that has been put forward as a criticism of the medical model, in terms of the rights those with disabilities have gained has changed the field, and the practices will facilitate understanding what this article is stating. In this respect, presenting the issue through the dimension and philosophy of the social sciences will be shown to be very important in terms of understanding and analyzing the practical problems that currently stand before society. Understanding the destination of the concept of disability is only possible by revealing the concept's past. Meanwhile, the historical transformation of the concept has not happened independent of the change and transformation that has occurred in Western thought and social order. In other words, the view toward the disabled is a part of the Western view of the person as a whole. Looking closely at Western thought in this context will show the main axis that constitutes the transformation of the individual view to have been shaped within the framework of economic usefulness in a thought process that goes from the divinely created individual and nature to an individual who is a part of nature formed as a result of coincidences. However, the definition of a human only as an economic instrument within the framework of homo-economicus has brought many problems together in the historical process.

Finally, placing this picture before the reader and discussing the possibility of a new world will perhaps be able to contribute to a better understanding of the problem. The main problem here is that a type of society in which economics is not fundamental is off the agenda. If the world can establish the explicability of a model of society where economics is not the main element, then socially integrating the structures that are referred to as disadvantaged people, women, children, and the elderly will become a little easier. This is because in a competitive system, one's value is directly proportional to one's productivity. One's value is not self-evident but is related to the demand had for that individual. In particular, the perspective put forward in the educational processes that shape people needs to be criticized, because at the point that has been currently reached, even education has been and is being organized in a way that meets the needs of the market economy. Clearly a weakening is seen to be present in how the individual who has grown up in this education system perceives society. This weakness in perception reveals itself in the attempt to solve the problem along its own axis. Individuals who design themselves in line with the needs of the market economy are faced with a feeling of worthlessness when they fail, because modern individuals experience a career-centered construction process in a rush that has turned into a marathon, traumatically involving them in the competitive system without them even being aware and with a pathological anxiety. The career-centered individual has turned into a project of the self. Individuals who cannot adapt to the system feel helpless, because sociological reality surrounds them. Capital, which has already globalized and crosses borders, has also reached an uncontrollable level that threatens states. Capital will want to flow in terms of its structure and will see all the elements that are likely to prevent this as its enemy. This is because experience has shown that no transformation favoring people has taken place in the economy-centered world shaped by the Industrial Revolution, despite all the capital and the market economy.

Giriş

Engelli kavramı, bugün ele alındığı çerçeveden değerlendirildiğinde nispeten yeni bir kavramdır. Kavram bugün geldiği noktada her ne kadar tartışılmaya devam ediliyorsa da ana akım bakış açısını yansıtmamasıyla genel kabul görmüş ve yaygın bir kullanım kazanmıştır. Ancak engelliye bakış tarihsel süreç içerisinde, toplumsal eğilimler ve gereklilikler düzleminde birçok evreden geçmiş, bu bakış açıları doğrultusunda ise ceza, imtihan, hastalık, eksiklik, bozukluk vb. kavramlaştırmalar ve açıklama biçimleri ile karşı karşıya kalmıştır. Bugün sosyal bilimlerin ağırlıklı olarak kullandığı kavramın kendisi “engelli/engellilik” kavramı da halen daha tartışma konusudur. Ancak sosyo-tarihsel süreci göz önünde bulundurduğunda kavramın kullanım biçimleri ve dönüşümünün değişen iktisadi anlayışla yakından ilgili olduğu görülecektir. Bu noktada sosyo-tarihsel açıdan kavrama bakıldığında kavramın dönüşüm sürecinde, 18. yüzyıl sonrası belirginleşmiş olan ekonomi merkezli dünyanın insana yüklemiş olduğu üretim ve verimlilik eksenli algının yansımaları görülmektedir (Aytemur Sağıroğlu, 2017). Günümüzde insan hakları ve sosyal model bağlamında kullanımı da yine İkinci Dünya Savaşı sonrası, iktisadi anlayıştaki dönüşüm çerçevesinde, refah devleti uygulamalarının yoğunlaşması sonucunda yaşanan felsefi arka planın değişimi ile yaygınlık kazanmıştır. Bu sebeple meseleye sosyal bilimlerin dili, kavramları bağlamında sosyo-tarihsel bir açıdan bakmak, meselenin bugün varılan noktadan evvelki serüveninin anlaşılmasına ve yeni kurulan/modern dünyanın kurucu zihinsel arka planına yönelik tespitler yapılmasına katkı sağlayacaktır. Çünkü tıpkı burada ele alınan engellilik kavramı gibi daha geniş bir kapsamda insan ve topluma dair yeni bir bakış ortaya koyan sosyal bilimler de bu yeni sürecin bir tezahürü olarak ortaya çıkmıştır.

Bugün önümüzde duran birçok dönüşüm ve sosyal sorunun kaynağının sanayi devrimi sonrası süreçle irtibatlandırılabilirliği düşüncesi sosyal bilimcilerin kahir ekseriyeti tarafından paylaşılan bir görüştür (Türkdoğan, 2009; Kennedy, 2010; Bouthoul, 1995). Nihayetinde bugün ekonomiden kentleşmeye, aile ilişkilerinden eğitime kadar akla gelebilecek her türlü dönüşümü sanayi devrimi ve sonrası süreçle açıklamak veya temellendirmek neredeyse bir klasik haline dönüşmüştür. Bu durum esasen sanayi devriminin modern dünya açısından bir dönüm noktası olarak ele alındığının da kanıtıdır. Bir dönüm noktası olarak sanayi

devrimi aynı zamanda seküler bir değer paradigması üretmesi yönü ile de eski dünyanın değer skalasından bir sapma olarak görülebilir.¹ Modern/yeni bir açıklama biçimi olarak ön plana çıkarılan sosyal bilimler açısından da tüm çalışmalar modern öncesi ve modern sonrası diye ikiye ayrılmaktadır.² Her ne kadar modernizmin başlangıç noktası hakkındaki tartışmalarda tam bir uzlaşmaya varılamamışsa da sanayi devrimi sonrası süreçte modernizmin hızı ve görünümü konusunda neredeyse tam bir ittifak söz konusudur. Ancak bütün bir insanlık tarihini *modern ve modern öncesi* gibi bir ayrım ile iki döneme indirgemek ve modern öncesini statik bir bütünlük gibi algılamak temelsiz bir iddia gibi görünmektedir. Bu ayrımın temel felsefesi ise yine ilerlemeci, modernist ve evrimci batı düşüncesidir (Kalelioğlu, 2019). Bu durumda insan türünün en gelişmiş/ilerlemiş modeli olarak Kuzey Avrupalı beyaz insanın son birkaç yüzyıllık tarihinin bütün insanlığın tarihine galebe çalması kaçınılmaz olmuştur (Weber, 1999). Bu genetik üstünlük fikri hem etnik/genetik ırkçılığı hem de daha sonraki süreçte ortaya çıkan sosyal ırkçılığı meşru bir zemine oturtmanın da yolunu açmıştır. Bu çalışma tam da bu noktada ırksal eşitsizliğin, üstün gen ve üstün insan söyleminin, ırk ayrımcılığı ve engelliler konusunda nasıl bir yankılanmaya neden olduğu gibi konuları da sosyo-tarihsel bir okumayla mercek altına almaktadır. Bu noktada ön plana çıkan tarihsel/bilimsel söylemleri ve yansımalarını literatür ve uygulamalar bağlamındaki örnekler üzerinden ortaya koymayı hedeflemektedir.

Literatür incelendiğinde, engellilik alanında yapılan çalışmaların çoğunlukla yaşam deneyimleri, erişilebilirlik, sosyal bakım ve korumaya yönelik (Kılıç, 2021) olduğu görülmektedir. Bu çalışmaların engellilerin günlük hayat içerisinde yaşadıkları sorunların teşhisi ve yapılması gerekenlere işaret etmeleri, hak savunuculuğu görevini üstlenmeleri bakımından önemi yadsınamaz. Ancak her uygulamanın bir felsefi arka plana sahip olduğu ve bu arka planın gözden kaçırılmasının ortaya konulan pratiklerin hedefinin anlaşılmasını güçleştireceği de aşikardır. Nitekim medikal modele bir eleştiri olarak ortaya konulan sosyal modelin, engelli hakları konusunda elde edilen kazanımlar noktasında sağladığı perspektif dönüşümünün sahayı ve pratikleri nasıl değiştirdiğini görmek söylediklerimizin de anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Bu açıdan meselenin sosyal bilimler boyutu ve felsefesi ile ortaya konulmasının bugün önümüzde duran pratik sorunların anlaşılabilirliği ve analiz edilebilirliği açısından oldukça önemli olduğu da görülecektir. Nihayetinde bu bakış açısının bir sonucu olarak, uzun yıllar sorunu içinden çıkılmaz hale dönüştüren batılı felsefi yapının tikanıklığını, öjenik yapıyı, biyolojik evrimin sosyal evrimsel yansımalarını ve Herbert Spencer'in katkılarıyla Sosyal Darwinizm'e çıkan yolunu (Şener ve Bulut, 2023) ve zihinsel körleşmeyi bu noktadan sonra görmek daha mümkün hale gelecektir.

Ortada duran sosyal veya ekonomik sorunları sadece ulusal devletlerin beceriksizliği veya uluslararası etkiler yolu ile ele almak, sorunu anlamak açısından yetersiz olacaktır. Bununla birlikte günümüzde yaşanan sorunların temelinde sanayi devrimi sonrası ortaya çıkan sürecin, insana ve topluma bakış açısının dönüştürülmesi sürecinde oynadığı rolün önemini kavramak sorunlara gerçekçi çözümler üretebilmesi açısından bir zemin sağlayacaktır. Bir başka deyişle bu çalışma çerçevesinde ortaya konulmaya çalışılan engelli bireye bakış, topyekün olarak batının insana/bireye bakışının bir parçasıdır. Bu çerçevede kutsal yaratılmış olan bir birey ve doğadan, kutsal olmayan ve tesadüfler sonucu oluşmuş doğanın parçası bireye giden düşünce sürecinde insana bakışın dönüşümünü oluşturan ana eksenin iktisadi yararlılık ve sekülerizm çerçevesinde şekillendirildiği düşüncesi bu çalışmanın ortaya çıkmasında önemli bir motivasyon kaynağıdır. Bu çalışma ile batı felsefe ve düşünce dünyasındaki dönüşümün, tarihsel perspektif ve pratikleri üzerinden ele alınarak betimleyici bir yöntemle, insan, ırk, eşitsizlik ve engellilik gibi kavramlarının sanayi devrimi sonrası süreçte geçirdiği aşamalar ele alınmış böylece literatürde düşünsel anlamdaki tartışmalara bir katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Yeni İnsan ve Varoluş

Modernizmin, seküler temelli bir dünya inşa etmek bakımından geçmişteki çoğu medeniyet anlayışından farklı olduğunu söylemek mümkündür (Özdemir, 2019). Bu tespitin bizatihi kendisi modern olanın sapma olarak değerlendirilmesi için bir veri olabilmektedir. Bu noktada meselenin daha iyi anlaşılabilirliği için kavramın sosyo-tarihsel perspektifi ile birlikte ele alınarak incelenmesi gerekmektedir.

Modern dünya tarihçilerinin kahir ekseriyeti Rönesans'ı başlangıç noktası olarak ele alıyor ki esasen Rönesans da "yeniden doğuş" anlamına gelmektedir (Faure, 1992). Batı "Rönesans" ile kendi karanlıklarından çıkarak "Aydınlanma"ya ulaşmış ve böylece karanlık çağdan aydınlık çağa doğulmuştur. Bu anlamda batılı tarihçilerin ve felsefecilerin rönesans sonrası süreci dönemlendirme için kullandıkları kavramlar dikkat çekicidir. *Rönesans, Reform, Aydınlanma* kavramlarının günümüz diliyle yeniden doğuş, yeniden şekillenme ve aydınlanma (karanlığın ortadan kalkması) şeklinde ifade edilmesi kavramların seçilmesinde etkili olan felsefi arka planın anlaşılması bakımından önemlidir. Bu kavramsallaştırmalar geçmişe Hristiyan/Kilise Avrupa tarihine bir gönderi ve hatta yergi olarak algılanabilmektedir. Çünkü bu yeniden doğuşun (Rönesans) temellerinde karanlık çağın öncesine yani *Antik Yunan*'a bir gönderme vardır (Faure, 1992). Esasen daha eski olanın Hristiyanlık dışı olduğu için daha aydınlık olarak yansıtıldığı görülmektedir. Bu gönderi seküler dünyaya olan ilginin ve Hristiyanlık ile araya konulan mesafenin de bir göstergesidir.

Rönesans'ın temel felsefesinin hümanizma olduğu bilinmektedir (Yıldırım, 2020). Hümanizmanın temelinde ise insan vardır. Bu insan ise tanrı-birey insandır (Çalışkan Akçetin, 2018). Diğer bir deyişle iyinin, kötünün, doğrunun kaynağı olan akıl tanrısına

¹ Dinin temel düzenleyici olarak ön plana çıktığı bir toplum modelinden seküler bir dünyanın inşasına uzanan süreç.

² Toplumsal süreçlerin ve tarihsel akışın bu kadar keskin bir şekilde dönemlendirilmesi de sosyal bilimler ve ideoloji arasındaki ilişkiye işaret ettiği düşüncemizi güçlendirmektedir.

ulaşmış insandır. Böylece iktidar/tanrı gökyüzünden yeryüzüne/insana in(dirgen)miştir (Özmkas, 2016). Bu aslında İsa'nın çoğaltılmış ve gök ile ilişkisi kesilmiş halidir. Bir başka ifade ile seküler İsa'dır.³ Dolayısı ile modern insan tanrısal dokunulmazlığa, mutlak iradeye⁴ sahiptir. Özgürlüğün yolu ise göklerdeki efendinin ölümü/öldürülüşü ile açılmıştır. İnsan artık yeryüzünün ve kendinin sahibidir. Bu perspektif insanın geri dönüşü olarak ortaya konulmakta, Rönesans ise bu yeniden doğuşu ve eskiden sıyrılışı/soyunuşu resim ve heykelde insan bedenini ön plana çıkararak kutlar gibi görünmektedir. Bu hikâye yeni bir yaratılış teorisi ile yani evrim ile yoluna devam etmekte ve böylece Tanrısı tesadüf olanın yükselişini başlatmaktadır.

Hedefin dünya ile sınırlanması ve insanın yeryüzüne sıkıştırılması, yeni bir varoluş/yaratılış hikayesini de zorunlu kılmıştır. Kutsal kitaplarda Âdem ile Havva hikayesiyle başlayan yaratılış, yerini modern dünyada evrim teorisine bırakmıştır. Kadim bir soru olan “Her şey ve insan nasıl ol(uş)muştur?”un cevabı, evrimle yeniden şekillendirilmiştir. Evrim Teorisi, Yaratılış Teorisi yani “Tüm canlı ve cansızlar yaratıldı” yerine, hayatta kalabilenin (doğal seleksiyon); değişim ve dönüşümünün temel alındığı bir biyolojik oluş perspektifinin inşasına yol açmıştır. Nasıl ki doğa, tek hücreli basit bir yapıdan gittikçe karmaşıklaşan çok hücreli bir hale, daha karmaşık biyolojik yapılara dönüştüyse (Demirsoy, 1998) insan da bu evrim sürecinde daha ilkel olandan, daha üstün olana doğru evrilmiştir. Yalnız bu evrilme sürecinde herkes eşit anlamda *Homo sapiens sapiens* denilen sürece ulaşamamıştır (Demirsoy, 1998). Bazı insanlarda ya da bazı bölgelerde evrim yavaş ilerlemiştir. Bu iddianın sahipleri, üstün insanın kim olduğuna dair soru işaretleri ortaya çıktığı düşüncesinden hareketle en gelişmiş insan modelini bulma yolunda önemli antropolojik ve biyolojik çalışmalar ortaya koymuştur. Nihayetinde sanayi devrimi sonucunda geline nokta insanlık tarihinin *zirvesi* olarak tanımlanmış ve bu devrimi gerçekleştiren batı insanını ise üstün ırk olarak tanımlamıştır (Erden Kaya ve Durgun, 2020). Bu ırkçı ve biyolojik perspektif ise batının uzun dönem boyunca biyoloji üzerinden kendi üstünlüğünü bilimselleştirmesine benzer bir sapma oluşturmuştur. Batı bu kabulde birlikte toplumları incelerken de iki farklı bilim dalı ortaya koymuştur. Birincisi gelişmiş batı toplumlarını inceleyen sosyoloji, diğeri ise primitif toplumları inceleyen antropolojidir (Sezer, 2011). Bu ırkçı perspektif ya da bu biyolojik perspektif Herbert Spencer (1820-1903) tarafından etkili bir biçimde dile getirilmiştir. Spencer, kendi sosyolojisini ciddi anlamda biyoloji üzerine kurmuş ve sosyolojinin biyoloji ile olan ilişkisini ön plana çıkarmıştır (Yaşa, 2018). Bu durum ise insanla ilgili olarak yapılan çalışmalarda birtakım ırkçı ya da biyolojik yaklaşımların Sosyal Darwinist bir perspektifle gelişmesine yol açmıştır (Huber, 2008).

Burada açıkça görülebileceği gibi Batı evrimci bir bakış açısı ile bilimsel bir temel inşa etmiş rekabet ve imha düşüncesi üzerinden kendi sosyolojisini ve dünyayı yeniden şekillendirmiştir (Mazrui, 1968). Bütün bu çerçevede engelli birey ekonomik ve siyasi süreçlerde istihdamı mümkün olmayan organizmanın işleyişini zedeleyen ve organizma açısından yük görülen verimsiz/sağlıksız bir figür/birey olarak bu süreçlerin dışına itilmiştir.

İktisadi İnsan: İnsanın Etkinliği ve Değeri

İnsanın değeri üzerine söyleyebileceğimizin farklı birkaç vechesi olduğu muhakkaktır. Mesela bir birey olarak insanın kendi değeri hususundaki yaklaşımı ile bir vatandaş olarak devletin insanın değeri hususundaki değerlendirmeleri arasında farklar görülebilecektir. Modern devletler açısından insanın değeri hususunun sanayi devrimi sonrası oluşan ekonomi merkezli dünya ile birlikte (Kucur, 2021a) bir birey veya canlı olmaktan öte büyük oranda üretim kapasitesi ile ilişkili olduğu söylenebilir. Bu üretim kapasitesi ise beşerî sermaye kavramlaştırmasından bağımsız değildir. Bunun içindir ki devletler beşerî sermayenin geliştirilebilmesi açısından insan ve nüfus politikalarına yönelik birçok uygulama ortaya koymaktadır (Roberts, 2017; Foucault, 2015). Bu politikalar; eğitimden, sağlığa kadar birçok düzlemde bireyin üretim kapasitesinin geliştirilmesine yönelik uygulamaları içinde barındırmaktadır.

Her ne kadar modern dönem, bireyi merkeze alan felsefi ve siyasi düşüncelerin ön plana çıktığı bir zaman dilimi olarak değerlendirilse de özellikle sanayi devriminin başlangıç sürecine bakıldığında bunun aksi bir durum ortaya çıkmıştır. Üretim süreçlerinde uzun çalışma süreleri, sağlıksız çalışma ortamları ve yetersiz alt yapı gibi birçok sorun merkezinde, insan ciddi değer kaybına uğramıştır. *Homo sapiens sapiens* çok hızlı bir geçişle *Homo economicus*'a dönüşmüştür ve *Homo economicus* sonrası dünya oldukça hızlı bir büyüme sürecine girmiştir. Ancak insan özgürlüğünü ekonomiye terk etmiş ve bu yeni dünya, ekonominin temel belirleyici olduğu ve tüm toplumun bu perspektifle yeniden inşa edildiği yeni bir dönemin kapısını da aralamıştır. İnsan için ekonomiden, ekonomi için insan düşüncesine geçilmiştir. Bu noktadan sonra insanın belirleyicilik rolünü piyasaya bıraktığı ve bu anlamda da piyasanın bütün dönüşümleri iktisadi perspektifle ortaya koyduğu görülmüştür (Kucur, 2021a). Hatta daha derinlemesine bakıldığında, liberal iktisadi düşüncenin hakimiyeti sonrasında, sosyal, bilimsel ve kurumsal süreçler de neredeyse tamamen bu iktisadi perspektif üzerinden yürütülmüştür. Öyle ki köleliğin kaldırılmasından, insan hakları, kadın hakları ve dahi engellilikle ilgili bütün gelişmelerin temelinde bu iktisadi perspektifin ciddi bir etkisi bulunmaktadır. Denilebilir ki köleliğin kaldırılması insan haklarına olan inancın doğal bir sonucu değil de mecburi bir dönüşümün sonucudur (Kucur, 2021a). Çünkü kölelik kaldırılmasa dahi sosyal zemini kaybolmuştur. Feodal beyliklerin ortadan kaldırılması, tarımda verimlilik esaslı çalışmalar

³ Tanrının yeryüzüne inmiş hali ve tanrı oluş.

⁴ Kendi kaderini tayin hakkı

ve makinalaşma, köleliğin giderek sosyal zeminin ortadan kalkmasına da yol açmıştır. Aslında ekolojik süksesyona benzer bir şekilde sosyal süksesyon yaşanmıştır. Bunun yanında yeni sanayi şehirlerinin oluşması ve şehirleşmenin artması ve ortaya çıkan yeni sosyoloji ve işçi ihtiyacı da yine bu dönüşümü etkileyen temel unsurların başında gelmiştir. Bu sürecin insan hakları bağlamından kopuk olduğu köleliğin kaldırılması sonrası bu kesime yönelik olarak süren fiili duruma bakıldığında açıkça görülebilecektir. Adam Smith'in dediği gibi bir *görünmez el* piyasayı dengeye/hizaya getirmiştir. Bir başka açıdan da piyasanın dengeye gelmesi uğruna her şey dönüşmüştür denilebilir. Bu ekonomik model için seçilen kelime olan liberalizm kelimesinin içerdiği özgürlük anlamı ise uğruna her şeyin dönüştüğü ekonominin özgürlüğünü temsil etmektedir. Günümüz iktisat anlayışı, üretim süreci için gerekli ve önemli olan faktörleri; emek, sermaye, girişimci ve doğal kaynaklar olarak belirlemektedir. Dikkat edilirse görülecektir ki bu faktörler içerisinde doğal kaynakları ayırt ettiğimizde geriye kalan üç faktör doğrudan beşeri sermaye/insan ile ilişkilidir. Bugün bu faktörlerden anladığımız şeyin sanayi devriminin başlarında anladığımız ile birebir aynı olmadığını düşünsek bile bu faktörlerin gerekliliğine olan inanç aynen devam etmektedir. Yine burada unutulmaması gereken husus sanayi devrimine giden yolda ve sanayi devrimi sürecindeki endüstriyel üretimin büyük bir oranda beden gücüne dayalı olduğudur. Her ne kadar bu dönemlerde makinalaşmadan da bahsedilebilse bile bu makineler bugüne göre daha primitif ve daha insana dayalı⁵ bir işleyişe sahiptirler. Bu yüzden üretim faktörlerinin gücüne bağlı olan üretim kapasitesi bireyin *normal/sağlıklı* olması ile doğrudan bağlantılı görülmüştür. Sağlıklı olmak beden gücü ve bütünlüğü ile neredeyse eş tutulmuştur (Aytemur Sağıroğlu, 2017). Bu açıdan bireyin bedensel gücünün/sağlığının geliştirilmesi, korunması üretim kapasitesinin de artırılması anlamına gelmiştir. Güçlü beden imajı ise işe yararlılık ekseninde değerlendirildiğinde vücut bütünlüğü ile yakından ilişkilidir. Bu güçlü beden acımasız rekabetin ve hayatta kalmanın temel şartını oluşturmuştur. Çünkü yeni iktisat düşüncesi doğal olanı, doğa ise güçlü olanı hayatta tutmuştur. Bu bakış açısı bireyin yeti kaybı üzerinden veya mefhumu muhalifi ile "sağlamcı"lık üzerinden toplumsal hiyerarşi içerisinde konumlandırılmasına yol açmıştır. Bu hiyerarşi normal olanın anormal/patolojik/sağlıksız olana üstünlüğünü doğal olarak kabul eden bir şekilde bürünmüş, böylece anormal/patolojik/sağlıksız engelli bireyin normal/sağlıklı süreçlerden dışlanmasının yolu açılmıştır. Bu kabul ise çalışma biçimlerinden, mekanlarına, şehirlerden, hukuksal düzenlemelere kadar birçok hususta modern dönemin iktisadi, sosyal ve siyasi anlayışının belirleyicisi olmuştur (Tunca, 2020).

Liberal düşünce piyasa şartlarına uyum sağlayamayan şirketlerin piyasadan silineceği ve uyum sağlayabilenlerin ise hayatta kalacakları şeklinde bir öngörüyle hareket etmiştir. C. R. Darwin (1809-1882) iklimsel veya biyolojik dönüşüme uyum sağlayabilenler (adaptasyon), kendilerini dönüştürebilenler, esneyebilenler ayakta kalmıştır ve kalacaktır öngörüsüne sığınmıştır (doğal seleksiyon; seçim) (Darwin, 2012). İskoç/İngiliz merkezli bu düşüncenin izine yine bir İngiliz olan Thomas Robert Malthus'un (1766-1834) nüfus teorisinde de rastlanabilmektedir. Buna göre insan nüfusundaki hızlı artışa cevap veremeyecek olan gıda artış hızı sonucunda ortaya çıkacak olan durumda, güçlü olan ve gıdaya ulaşım sağlayabilenler hayatta kalacak ve gıdaya ulaşamayan, güçten düşenler ise silinecektir (Malthus, 2021). Çünkü doğa anlayış, tolerans, merhamet üzerine değil güç üzerine kuruludur. Bu noktada bedensel anlamda 'eksik' olduğu düşünülen bir bireyin rekabet edebilirliği ve işlevi gündem dışında bırakılmaktadır.

Daha sonra bu düşüncenin sosyal bilimsel alt yapısının inşa süreci ise Fransa eksenli sosyoloji düşüncesi üzerinden oluşturulmuştur. Burada biyoloji ve sosyal bilimler arasındaki iş birliği esasen organizmacı sosyologlar aracılığı ile devam ettirilmiştir. İngiliz H. Spencer ise tüm bu düşünceleri Sosyal Darwinizm bağlamında daha ileri bir boyuta taşımıştır (Bayazit, 2012). Spencer, seçim ve ayakta kalma fikri üzerinden sosyoloji ve toplumsal ilişkiler hakkında öngöründe bulunmuş ve hatta sosyolojiyi bilimler tasnifinde biyolojinin bir alt dalı olarak ele almıştır (Erdoğan Coşkun, 2014). Nitekim kendisi de bir hayvan olarak ifade edilen insanın biyolojinin bir alt dalı olarak etoloji (Swingewood, 2014) bağlamında incelenmesinden daha doğal bir şey olmayacaktır.

Gelinen noktada hümanist felsefenin kendi kaderini tayin eden, değeri kendinden menkul muktedir bireyi, değeri piyasa ilişkileri içerisinde belirlenen bir üretim aracı haline dönüşmüştür (Foucault, 2015).⁶ Üretim araçlarının verimliliği ise doğru yönetim ve istihdam süreçleri ile mümkün olabilecektir. Verimsiz olanın verimli hale getirilmesi ve eğer bu mümkün değil ise bertaraf edilmesi düşüncesi nihai düzlemde engellilerin ortadan kaldırılmasına veya tamamen toplum dışı kalmalarına yol açmıştır.

Üretim ve yönetim süreçleri zaman içerisinde önemli bir alan haline gelmiş ve bu alanda yapılan çalışmalar her geçen gün artmıştır (Bayazit, 2012). F. W. Taylor (1856-1915) yönetim üzerine olan söylemlerinde, insanın daha verimli bir hale getirilebilmesi için gerekli olan şartları ortaya koyarken (Şahin ve Gökten, 2013) benzer düşüncelerin bir yansıması olarak üretim süreçlerinde bant sistemi şeklinde tanımlanan Fordist üretim sistemi gibi uygulamalar ortaya çıkmıştır (Saklı, 2013). Sadece iktisadi perspektifte değil, siyasi perspektifte de bürokrasi üzerinden (Tuncer ve Gunay, 2007) bireyi değil süreci/iş ve formu dikkate alan idari biçimin oturtulması (bürokrasi) yolu ile yönetim süreçlerinde de insan devre dışı bırakılmıştır. Çünkü bu süreçler bireyin insafı, karizması veya dehasına bırakılamayacak kadar istikrarlı olmak zorundadır. Karizma ve deha her zaman elde edilemeyecek, edilse bile risk içerebilecektir. Karizma ve dehanın etkileri, etkinlikleri kişiye bağlı bir süreçtir ve her zaman sürdürülebilir değildir. Oysaki ekonomik ve siyasi faaliyetler istikrar fikri üzerinde, öngörülebilirliği önemseyen faaliyetlerdir ve süreç içerisinde piyasadan daha

⁵ Otomasyon sistemleri zayıf

⁶ Beceri-makineleri bkz: Foucault, M. (2015). Biyopolitikanın Doğuşu. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 190-193.

güçlü bir figürü tehdit edici bulmaktadır. Bu açıdan süreç ve değerleri insanın önündedir, insan için olsa bile insandan önemli ve önceliklidir.

İktisadi İnsan Biyoloji ve Arızaları: Medikal Model

Sanayi devrimi süreci içerisinde gelişen iktisadi perspektifte de insanın yeryüzündeki en önemli faaliyetinin iktisadi faaliyeti olduğu düşüncesi temel ekseni oluşturmuş iken *iktisadi* faaliyeti başaramayan ya da iktisadi faaliyetler konusunda zaaf gösteren insanların toplumdan dışlanmasına yol açmıştır (iktisadi seleksiyon).

Bu perspektif, insanı sadece iktisadi üretim süreçlerinde aldıkları rol üzerinden değerlendirmektedir. Çünkü bu anlayışa göre insanın en önemli faaliyeti iktisadi faaliyetidir. Bu temel bakış açısı üzerinden hareketle de insanı, verimli olan ve verimli olmayan insan şeklinde kategorize etmektedir. Bir kaynak olarak iktisadi insanın verimliliği iktisadi süreçlerin de verimliliği anlamına gelmektedir. Engelli birey bu insan kategorisinde verimsiz veya en hafif ifade ile verimliliği düşük insan olarak yerini almıştır. Yine bilinmektedir ki İkinci Dünya Savaşı'nda Hitler, engelliler üzerinde biyolojik deneyler yapmış ve hatta onları öldürmüştür (Çetin, 2017). Hitler'e göre engellilik, genetik bir eksiklik ve Hitler takıntılı biçimde üstün-insan inşa etme, *ari* ırkı inşa etme girişimlerinde bulunmuştur. Benzer biçimde Amerika'da da uzun yıllar bu genetik bozuklukların devredilmemesi (Aytemur Sağırloğlu, 2020) gerektiği perspektifinden engelliler kısırlaştırılmış ya da farklı bir şekilde toplumda çoğalmalarının önüne geçilerek (Huber, 2008) sosyal hayata katılımları engellenmiştir (ıslah çalışmaları).

İnsanın bir doğa ürünü ve doğanın bir parçası olarak algılanması sonucunda ortaya çıkan tüm bu uygulamaların arkasında duran felsefe, tıp alanındaki gelişmelerle birleşince, doğanın düzenlenmesi, kontrol edilmesi ve aksaklıklara müdahale edilebilmesi fikri insan biyolojisi üzerinden de kendisine bir alan açmıştır. Böylece 19. yüzyılın sanayileşme sürecinde ortaya çıkan toplum modeli ve insana bakış, tıptaki gelişmelerle birleşince engellilik de yeni bir bakış açısı ile ele alınmaya başlanmıştır. Dönemin güçlü biyoloji eksenli bakış açısı ile (Swingewood, 2014) ele alınan insan ve toplum yapıları, yine doğa üzerinden kurulan kurgularla yeniden düzenlenmeye ve tanımlanmaya çalışılmıştır. Tıpkı doğadaki gibi rekabetçi bir perspektif üzerinden kurulan bu kurguda ise güçlü olan ve adapte olanın önemi üzerinde durulmuştur. Çünkü devamlılığı sağlayan budur. Yukarıda bahsi geçen uygulamaların felsefi arka planını yine Spencer'ın cümlelerinde görmek mümkündür. Spencer'ın ifadesi ile zayıf olan lehine ortaya konulacak yapay koruma sistemleri ve müdahaleler bir bütün olarak toplumun ahlaki ve entelektüel standartlarını düşürecekler (Swingewood, 2014). Bu noktada zayıflar bertaraf olmalıdır veya edilmelidir. Engelli bireyler bu süreçte zayıf ve patolojik olarak ele alınmış ve bu kültürel ortam içerisinde dışlanmıştır. Buna paralel bir biçimde tıp açısından da ele alınan biyolojik birimin patolojiden kurtarılması en önemli hedef olarak belirlenmiştir. Bu açıdan engelliliğe yaklaşım eksik, bozuk veya özürlü olan yapının (Şişman, 2012) tedavi edilmesi şeklinde bir hal almıştır. Nihayetinde engellilik *normal* vücut işlevlerinden sapma ve fiziksel *anormallik* şeklinde patoloji olarak (Attepe Özden, 2020) görülmüş ve engelli birey ise tedavi edilmesi gereken patolojik bir biyolojik yapı olarak tanımlanmıştır.⁷ Yani vücuttaki bozuklukların onarılması esasına dayalı bir bakış açısı ile engelli birey hasta olarak değerlendirilmiştir (Attepe Özden, 2020). Buradan hareketle biyolojik eksenli hastalık, sağlık bağlamındaki bu değerlendirme de engellilik tarihi içerisinde ortaya çıkan modele ise medikal model denilmiştir. Medikal modelin bakış açısı ile mental bozukluklar ve vücut bütünlüğünün olmaması genetik açıdan bir eksiklik ve hastalık olarak değerlendirilmiş ve bireyin toplumsal düzlemde yaşadığı toplumsal katılım sorunlarının temel kaynağı olarak da görülmüştür. Engellilerin yaşadığı temel sorunun kaynağı esas olarak fizyolojik ve biyolojik eksiklikler olduğu kabul edilmiştir (Roberts, 2017). Bu noktada sorunun çözümüne yönelik ortaya konulan yöntem daha çok tıbbi model ile onarılabilecek biçimde geliştirilmiştir. Dolayısıyla tedavi amaçlı medikal/tıbbi yöntem ve bu yöntem sonucunda uygulanan cerrahi müdahale veya protez vb. yöntemlerle eksikliği telafi etme yoluna gitmek şeklinde tezahür etmiştir.

Modern Toplum ve Arızaları: Sosyal Model

Sanayi devrimi büyük bir ekonomik dönüşümün ve üretim artışının yanında göç, kentleşme gibi hızlı bir dönüşüm süreci başlatmıştır. Bu durum ise sosyal sorunların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu yeni dünyaya geçiş sürecinde ortaya çıkan sorunların boyutu, çözüm yolları bugün halen daha tartışılmaktadır. Bu tartışmanın devam etmesinin birinci sebebi geçiş sürecinin her ülke ve her coğrafyada eş zamanlı olarak gerçekleşmemesidir. Bazı ülkelerin yüzyıllar öncesinde yaşadıkları sorunları bugün bazı ülkeler yeni yaşamaktadır. Bir diğer neden ise sanayi devrimi sonucunda ortaya çıkan sosyoloji ve ihtiyaç duyulan insan yapısının ciddi anlamda eleştirilere maruz kalmasıdır. Sistemin ekonomi merkezli oluşu ve insanı, toplumu ikincilleştiren ve hatta sömüren tutumu hem sanayileşmiş ülkelerin kendi içerisinde hem de sürece sonradan katılan ülkeler içerisinde ciddi eleştirilere tabi tutulmuştur. Sonuçta 20. yüzyıla gelindiğinde, büyük savaşlar ve krizlerle karşı karşıya kalınmıştır. Yaşanan iki dünya savaşında ve özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan yıkım Avrupa'da liberal ekonomi, sanayi devrimi ve sonuçlarına yönelik eleştirileri artırmış, sosyal devletin yükseliş hızının da boyutunu değiştirmiştir.

⁷ Tabii ki burada yazılanlar bir bütün olarak tüm tarihi ve bütün toplulukları kapsamıyor. Burada ele alınan kısım daha çok sanayi devrimi sonrası batı merkezli süreçtir. Meselenin mistik, metafizik bağlamında ele alındığı durumlar ve toplumlar çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası sürece baktığımızda 1945-1975 arasındaki refah devleti dönemi ve hatta refah devletinin altın çağı olarak adlandırıldığı, bu dönemin başlangıcı olan 1945 tarihine odaklandığımızda da önümüze çıkan tabloda İkinci Dünya Savaşı'nın büyük yıkımı görülecektir. Avrupa ciddi anlamda insan ve alt yapı kaybına uğramış ve bunun sonucunda Avrupa'da bir tedavi ve yara sarma süreci olarak refah devleti anlayışının yükselişi ortaya çıkmıştır. Esasen bu yükseliş doğal, zorunlu ve alternatiflidir. Aslında sanayi devriminin bu sert ve acımasız değişim ve dönüşümün izlerini çok öncelere götürmek de mümkündür ancak 1900'lerin başından itibaren dünyanın girdiği krizin ve savaşların bu süreci kaçınılmaz halde hızlandırdığı görülecektir. Birinci Dünya Savaşı'nın getirdiği yıkım ve dönüşüm, Büyük Buhran (1929) sonrası J. M. Keynes'in (1883-1946) uyarıları, bilimsel alanda başlayan yöntemsel ve felsefi itirazlar, evrenselliğin tartışmaya açılması gibi birçok nedenle restorasyon dönemi olarak da adlandırabileceğimiz 1945-1975 arası uygulamaların zeminini oluşturmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından birçok insanın engelli hale gelmesi ve toplumsal yaşama uyum konusunda zorluklar yaşaması devletlerin engellilik konusunda önemli adımlar atarak yasal düzenlemeler yapmasını gerekli kılmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nde 1945 yılında engellilerin istihdamı için Başkanlık Komitesi'nin kurulması, Almanya'da 1950 yılında Engelli Bireylerin İstihdamı Yasası'nın yürürlüğe girmesi bunu kanıtlar niteliktedir (Aköğretmen, 2023). 1948 yılında Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Beyannamesinin kabul edilmesiyle birlikte konu BM gündemine taşınmıştır.

İkinci Dünya Savaşı bu anlamda önemli bir kırılmadır. Çünkü bugün sosyal haklar ve insan hakları bağlamında konuştuğumuz birçok konu ve sorun bu dönem sonrası ortaya konulan perspektif ve ihtiyaçlar dolayısı ile gündeme gelmiştir. Bu savaşta ortaya çıkan büyük yıkım, ölüm, yaralanma ve göçler bu yeni durumun sorunları ile ülkeleri ve toplumları baş başa bırakmıştır. Burada ortaya çıkan sorunlardan birkaçını şu şekilde sıralamak mümkündür: yerinden edilmişlik dolayısı ile Avrupa'da göçmenlik sorunu, ölümler sonucu yetimlik ve öksüzlük sorunu, yaralanmalar sonucunda ortaya çıkan engellilik sorunu ve erkek ölümleri sonucunda ortaya çıkan işgücü problemleri. Bu konular, gündemin ana konuları haline dönüşmüştür ve tüm bu sorunlara yönelik olarak kurumsal yapılar hızla inşa edilmeye başlanmıştır. Böylece yeni tartışmaların da fitili ateşlenmiştir. Bu sürecin bir sonucu da yine kadının, çocuğun, yaşlı istihdamının ve engelli istihdamının tartışılmasıdır. Engellilerin gündeme gelme sebebi ise savaşta ülkeleri için savaşmış ve bombalamalar sonucunda birçok insanın engelli hale gelmiş olmasıdır (Çetin, 2017). Bu durumun halka anlatılması ve hatta buradan kahramanlık hikayelerinin çıkartılması gerekliydi. Çünkü ulus devlet kendi değerlerini inşa etmek zorundaydı. Çözüm olarak ise ilk başta dönemin felsefesine uygun bir şekilde tedavi ve finansal destekler gündeme gelmişti. Tedavi başlığı ise bugün medikal model olarak adlandırdığımız bir perspektifle inşa edilmekteydi. Bu bakış açısı hasta ve tedavi perspektifli inşa edilmiş bir bakış açıydı. Buna göre ise tedavi edilebilirlik ve topluma kazandırma mümkünse tedavi edilerek eğer mümkün değilse de bakım ve rehabilitasyon ücretlerinin karşılanarak aileler üzerindeki yükü azaltma temel amaçtı. Fakat yine bu dönemlerde sürece katılması mümkün olan özellikle bedensel bütünlüğü yerinde olan (sağır ve hafif mental sorunlu bireyler vb.), insanların yavaş yavaş istihdama katılımının sağlandığı görülmektedir. Ancak 1960'lar sonrası süreçte İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkan sosyal hareketler, ABD açısından Vietnam savaşının travmatik sonuçları ve savaştan dönen gazi ve engelli bireylerin durumu 1960'lı yıllarda engelli hareketlerinin de hızlanmasına yol açmıştır (Bezmez, Yardımcı ve Şentürk, 2011). Beden üzerinden yapılan tartışmaların bugün vardığı yerde beden algısının toplumsal olarak inşa edildiği görüşü ön plana çıkmıştır (Bezmez ve ark., 2011). Buradan hareketle medikal modele göre, engelliliğin ortaya çıkışı üzerine yapılan değerlendirme, sosyo-tarihsel süreç içerisinde sosyal bilimlerin başlangıçta ortaya koymuş olduğu biyolojik bakış açısının bir yansıması olarak görülmüş ancak sosyal modellerle yeni bir bakış açısı ortaya konmuştur. Sosyal modelde, medikal modelin doğuştan ve sonradan engellilik diye tanımladığı ve bedeni/biyolojik yapıyı eksene alan bu tanımlamaya sosyal yapının ve diğer çevresel faktörlerin de eklenmesi gerektiği görüşü ağırlık kazanmıştır. Bu tanımlama açısından engellilik bedensel/biyolojik bir durumdan daha öte toplumsal bakış açısı ve çevresel organizasyonun bir sonucu olarak ortaya konmuştur. İngiltere'de UPIAS (Union of the Physically Impaired Against Segregation) tarafından başlatılan engelli hareketi sosyal modelin oluşumu açısından önemli bir yere sahiptir. UPIAS'ın 1976 yılında Engelliliğin Temel İlkeleri (Fundamental Principles of Disability) isimli bildiriye yayımlaması engelliliğin bireye değil topluma atfedilmesi, engelliliğin toplumsal bir inşa olduğu görüşünün ağırlık kazanmasıyla sonuçlanmıştır (Serdar, 2023). Dolayısıyla bu durum sosyal modelin ortaya çıkması ve engellilik meselesinin tıbbın bir alanı olmaktan öte sosyal bilimlerin bir alanı olarak ele alınması açısından önemli bir kırılmadır (Bezmez ve ark., 2011). Tam da bu noktada sağlık kavramı tartışma konusu haline gelmiş, sağlığın tanımı veya tam sağlık durumu gibi kavramsal tartışmalar literatürde 'normal olan nedir' gibi tartışmalara yol açmıştır. Tüm bu tartışmalar BM düzeyinde de ele alınmış ve 1981 yılının BM tarafından Uluslararası Engelliler Yılı ilan edilmesi sosyal modelin oluşmasına yol açan sürecin de hızlanmasına yol açmıştır (Serdar, 2023). 1990 yılında ise ABD'de Amerikan Engellilik Yasası'nın (American Disability Act) çıkarılmasıyla başlı başına engellilik alanında yasa düzeyinde düzenleme yapılmıştır.

Engelli hareketinin dünya çapında ses getirmesi insan hakları modelinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. 2006 yılında BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşmenin BM Genel Kurulu kararıyla kabul edilmesi insan hakları alanında önemli bir kazanım olmuştur. BM'nin bu misyonuna benzer bir düzlemde Avrupa Birliği (AB)'nin de engelliliğe bakış açısı, hak temelli ve fırsat eşitliği ilkesi çerçevesinde engellilerin de toplumdaki diğer bireylerle eşit haklara sahip olduğu şeklinde oluşmuştur. Bu hedefe ulaşmak açısından gelecek projeksiyonunu 2021-2030 Avrupa Engellilik Stratejisi'yle belirleyen AB, bu stratejiyle engelli bireylerin insan haklarına yaraysın bir yaşam sürdürerek topluma ve çalışma yaşamına katılmak için eşit fırsata sahip bireyler olması hedefine bir adım daha

yaklaşmıştır (Aköğretmen, 2023). Bu perspektifle engellilik, bireyin kendisi ile ilgili bir durum olmaktan öte toplumsal süreçlerin doğru ve adil işletilememesinden kaynaklanan bir durum olarak ele alınmış ve bu çerçevede engellilik bireyin kendi olanak ve ihtiyaçları doğrultusunda donatılmasıyla aşılabilecek bir deneyim olarak kabul edilmiştir. O halde engelli bireyler haklarını alamadıkları için toplum içerisinde mağdur duruma düş(ürül)müş bireylerdir. Bu açıdan toplumsal engellerin kaldırılması ve tam erişilebilirliğin sağlanması toplumun birinci ve öncelikli görevidir.

Engellilik ve İstihdam

Modern dünyada iktisadi kârlılık ve verimlilik kavramlarının önemi tartışılmazdır. Bugüne kadarki tecrübeler göstermektedir ki fetret/kriz dönemlerindeki geçici tavizler hariç bu bakış açısı önemini her zaman korumuştur. Ancak her şeye rağmen itirazlar ve arayışlar da devam etmektedir. Bu itirazlara yönelik olarak ortaya konulan tavır ise kitlesel hareketlerin veya ortaya çıkan teknolojik yeni gelişmelerin sarkacında, yeniden değerlendirilmekte ve bu direnişi kıracak yeni manevralarla sonuçlanmaktadır.⁸ Çünkü yıkıcı bir rekabetin hakim olduğu piyasa sisteminde kârı maksimize edebilmek için maliyetlerin minimize edilmesi hedefinde istihdamın maliyeti oldukça önemlidir. Bireyin istihdamı ve verimliliği aynı zamanda çalışan bireyin performansı sorununu da gündeme getirmektedir. Verimlilik ve performans tartışması ise engelli istihdamı meselesinde sıklıkla gündeme gelmekte, tüm bu noktada maliyet ve performans açısından ele alındığında tartışma başka boyutlara taşınabilmektedir. Buna göre emeğin performansı, emeği sunanın eğitim düzeyi, vücut özellikleri ve motor becerileri ile yakından ilişkili olarak ele alınmıştır (Subramanian ve Mital, 2009). Bununla birlikte emeğin kalitesinin, güvenilirliğinin üretim süreçlerinde verimlilikle ilişkilendirilmesi gibi hususlar ön plana çıkmış ve insan kaynakları yönetimi işverenler açısından başarının anahtarı olarak ele alınmıştır (Saha, Sharotry, Mediavilla, Jiménez ve Pérez, 2023; Fraser, Ajzen, Johnson, Hebert ve Chan, 2011). Doğru iş için doğru personel/emek seçimi bilimsel çalışmaların konusu haline gelmiştir. Böylece emeğin kalitesinin, güvenilirliğinin ve performansının ölçülebilmesine yönelik birçok çalışma ortaya konulmuştur (Jing, Feng, Song ve Li, 2022). Kıstas olarak ise emeğin kalitesi birinci aşamada kalifiye eleman olmak, kalifiye eleman olmaksa iyi eğitim süreçleri ile ilişkilendirilmiştir. Engelli birey açısından bakıldığında ise daha başlangıç aşamasında verimlilik ve karlılık tartışmasında istihdam ve toplumsal katılım anlamında ihmallerle karşı karşıya kalabilmektedir. Buna bir de istihdamın ve toplumsal katılımın, toplumsal statünün önemli bir belirleyicisi olan eğitim süreçlerinde karşılaşılan zorluklar eklenince durum daha da karmaşıklaşmaktadır (Lindsay, 2011). Bu durum engelli bireylerin hem mesleki (Aver, 2019) hem de akademik anlamda yeterli eğitim alamamaları sonucuna, bu sonuç ise toplumsal var oluşun (Arslan ve Altuntaş, 2014) önündeki en önemli bariyere dönüşmekte ve fırsat eşitliğini zedelemektedir (Demirtaş, 2019). Bu da engelli bireylerin kalifiye işlerde çalışma imkanlarını ve elbette ki toplumsal katılımlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Hali hazırda engelli olmayan bireyler açısından dahi rekabetin bu kadar güçlü olduğu bir piyasada istihdam şansı bulabilmek neredeyse bir nimet olarak değerlendirilebilmektedir. Böyle bir piyasada engelli bireylerin istihdamı hususunu konuşmak daha da zorlaşmaktadır. Meseleyi zorlaştıran hususlar içerisinde toplumsal ve bireysel ön yargıların yanında işin yapısından (Subramanian ve Mital, 2009) kaynaklanan sorunlar da gündeme gelmektedir. Bu zorluklar sebebi ile engelli istihdamı hususu bugün gelişmiş ülkelerde dahi halen daha tartışmalı bir haldedir (Bush ve Tassé, 2017). Ancak her şeye rağmen özellikle sosyal devlet yapısının güçlü olduğu ülkeler engelli istihdamında yol almak için çabalamaktadır. Bu eşit fırsat, toplumsal katılım ve sosyal adaletin sağlanması gibi ilkeler kadar ekonomik ihtiyaçlarla da ilgilidir. Çünkü ekonomi temelli dünya ekseninde iktisadi perspektifte, iktisadi faaliyette bulunmadığımız dönemlerin uzaması ekonomiye bir yük olarak görülmektedir. Dolayısıyla yaşlıların, emeklilerin çalışmadan maaş almaları veya engelli bireylerin ve kadınların istihdam süreçlerinin dışında kalmaları iktisadi perspektifle kamu maliyetleri açısından önemli bir sorundur.

Ancak son yıllarda ortaya çıkan teknolojik ilerlemeyle birlikte dezavantajlı grupların istihdamına yönelik önemli gelişmeler yaşanmıştır. Özellikle bilgi teknolojilerinin yükselmesi bu noktada birtakım fırsatların oluşmasına olanak sağlamış gibi değerlendirilmektedir (Park, 2023). Bilgi teknolojilerinin engelli istihdamı bağlamında sunmuş oldukları imkanların tespit edilmesi açısından çeşitli araştırmalar yapılmaktadır. Bu çalışmaların bir kısmı teknolojik ilerleme ile birlikte oluşan uzaktan çalışma vb. olanaklarının artmasının ve istihdam açısından önemli bir engelleyici olan ulaşım sorunu, maliyetleri benzeri hususlardaki sorunların çözülmesinin engelli istihdamına katkı sağlayacağını öne sürmektedir (Berkün, 2023; Michailakis, 2001). Diğer taraftan gelişen bilgi teknolojilerinin üretim süreçlerini daha da karmaşıklaştırdığını, dijital erişilebilirlik açısından engelli bireylere dezavantaj oluşturacağını ve dışlanma riski ile karşı karşıya olduklarını kısacası yaşanan dijital dönüşümün işgücü piyasasında eşitsizlik oluşturduğunu dolayısıyla da bu durumun engelli istihdamına katkısının tartışılır olduğunu belirten birtakım görüşler de mevcuttur (Jetha ve ark., 2023; Block ve Hennessy, 2017).

Buna rağmen ağırlıklı olan görüş teknolojik gelişmelerin engelli istihdamı konusunda yeni açılımların sağlanmasına büyük katkı yapacağı şeklindedir. Çünkü değişen teknoloji sonucunda ortaya çıkan imkanlar esnek üretim ve çalışma biçimlerini ortaya çıkarmış bu da maliyetlerin düşürülmesi açısından bir avantaj sağlamıştır. Bu esnek üretim biçimleri ve ürün farklılaştırabilme yeteneği

⁸ Burada belki önemli bir noktaya dikkat çekmek gerekmektedir. O da iktisadi kar kavramıdır. İktisadi kar, muhasebe karından oldukça farklıdır. Muhasebe karında maliyet ile satış arasındaki fark karı tanımlamakta iken, iktisadi kar daha farklı boyutları da içermekte ve var olan alternatif kar imkanları içerisinde karı en yüksek olanı seçme yoluna gitmektedir.

maliyetleri önemli ölçüde düşüren teknolojik imkanlar ile birleştiğinde daha küçük sermayeli iktisadi faaliyetlerin görünürlüğü ve çeşitliliği de artış göstermiştir. Teknolojinin bu gelişim ve dönüşümü aynı zamanda engellilerin yanında kadın ve yaşlıların da istihdam süreçlerine katılmasının imkân ve yollarını da kolaylaştırmıştır (Ümit Firat, 2019).

İstihdama katılım olanaklarını genişletmek ve toplumsal katılımın zeminine katkıda bulunmak amacı ile ortaya konulan bir başka çaba da dezavantajlı gruplara yönelik pozitif ayrımcılık uygulamalarının yaygınlaştırılmasıdır. Zaten esasen meseleyi bireysel boyuttan daha öte toplumsal bir engelleme süreci olarak ele alan sosyal model, engelliliği bireyin fiziksel veya zihinsel durumuyla ilgili bir yeti kaybı olarak değil, büyük oranda toplumun yetersizlikleri ve ayrımcı yapılandırılması ile ilişkilendirmektedir. Bu bakış açısına göre engelli bireylerin tarih boyunca toplumdan dışlanmışlıklarından kaynaklı dezavantajlı durumları düzelinceye kadar engellilere yönelik pozitif bir ayrımcılık gereklidir. Bu kapsamda engellilerin istihdamına yönelik zorunlu kota yöntemleri, iş kollarının yalnızca engellilere ayrıldığı seçilmiş iş yöntemleri, engellilerin işgücü piyasasına dahil edilmelerini amaçlayan kooperatif çalışma yöntemi gibi uygulamalar ile engellilerin toplumsal katılımı ve istihdamının artırılması amaçlanmaktadır (Budak, 2022).

Ancak varılan noktada pozitif ayrımcılık bağlamındaki uygulamalar göstermektedir ki en azından istihdam noktasında istenilen hedef yakalanamamıştır (Bürken, 2023). Bu durumun nedeni ise piyasa-erkil yapının karlılık ve verimlilik ekseninde varlığını sürdürmekteki ısrarıdır. Ayrıca yine görünen o ki pozitif ayrımcılık kırılğan bir toplumsal kesimin kalcılaşmasına yol açmaktadır. Her ne kadar literatür, pozitif ayrımcılık yaklaşımını olumlayan çalışmalar tarafından domine edilmekte ise de karşıt görüşler de giderek yükselmektedir (Akbaş ve Şen, 2013). Tıpkı sosyal politikalar açısından sosyal yardımın zamanla bir bağımlılığa dönüşerek kişinin harekete geçmesini, yapabilirliğini ve kendi ayakları üzerinde durmasını zorlaştırdığı eleştirilerine paralel bir biçimde burada da benzer bir perspektif üzerinden hareket etmek mümkündür. Pozitif ayrımcılık sürekli bir hale gelirse bireyin kırılğanlığını ve bağımlılığını artıran bir unsur olarak bir avantajdan daha çok bir dezavantaja dönüşebileceği tehlikesini de içinde barındırmaktadır (TÜRKONFED, 2021). Esasen bu noktada tıpkı sosyal yardımlarda olduğu gibi pozitif ayrımcılık da ekonomik yükünü büyük oranda kamunun taşıdığı bir uygulama olmanın dışında bir anlam ifade etmemektedir. Zaten pozitif ayrımcılık gibi uygulamaların istihdamı artırmaktan öte zora soktuğu tartışmaları devam etmektedir. Çünkü pozitif ayrımcılık dezavantajlı lehinedir ve bu ise piyasa tarafından daha fazla maliyet ve daha az verimlilik olarak algılanmaktadır. Bugün gelinen noktada hem engellilik hareketi hem de kadın hareketleri açısından pozitif ayrımcılık eleştiri oklarını üzerine çekmektedir. Bu açıdan istihdamı artırmanın yolu engellileri özel bir grup olarak kabul etmekten öte herkesle birlikte ele almak ve rekabet edebilirliklerini, yapabilirliklerini artırmaktır. Çünkü bugün küreselleşen iktisadi rekabet sürecinde maliyetlerin yükselmesi ülkeler ve sermaye açısından saf dışı kalmak anlamına gelmektedir. Piyasa kendisine uygun olarak görmediği her süreci aşma gayreti gösterecektir. Nitekim artan sosyal ve ekonomik maliyetler büyük küresel markaların gelişmiş ülkeleri terk etmesine ve maliyetlerin ucuz olduğu coğrafyalara kaymasına yol açmıştır. Yükselen Çin, Hindistan vb. ülkeler bunun en önemli göstergelerinden birisidir. Özetle denilebilir ki pozitif ayrımcılık uygulamaları kısa vadeli bir çözümdür ve uzun vadede etkisiz kalacaktır.

Sonuç

Engelli kavramının vardığı yeri anlayabilmek ancak kavramın geçmişinin ortaya konulması yolu ile mümkündür. Kavramın tarihsel dönüşümü ise, batı düşüncesinin ve toplumsal düzenin geçirdiği değişim/dönüşümden bağımsız değildir. Bir diğer deyişle engelli bireye bakış, topyekûn olarak batının biriye bakışının tarihsel bir parçasıdır. Bu çerçevede batı düşüncesine yakından bakıldığında kutsal yaratılmış olan bireyden, doğadan, tesadüfler sonucu oluşmuş doğanın parçası bir bireye giden düşünce sürecinde, bireye bakışın dönüşümünü oluşturan ana eksenin iktisadi yararlılık çerçevesinde şekillendirildiği görülecektir. Ancak insanın sadece bir iktisadi enstrüman olarak homoeconomicus çerçevesinden tanımlanması tarihsel süreç içerisinde birçok sorunu da birlikte getirmiştir. Nitekim bu sorunlar 20. yüzyılın birinci yarısında ekonomik ve sosyal krizlere dönüşmüş sonuçta ortaya çıkan sömürü esaslı rekabet büyük savaşlara ve acılara yol açmıştır. Bu yıkımlar sonucunda ise toplumsal yaklaşımlar ve bireye bakış yeniden revize edilmek zorunda kalmıştır. Bir restorasyon dönemi olarak 1945-1975 yıllarını kapsayan süreçte sadece engellilerle ilgili haklar değil, kadın hakları, birtakım feminist hareketler, bazı marjinal hareketler, 68 kuşağı gibi sol ve özgürlükçü hareketler, İkinci Dünya Savaşı sonrası yıkım ve travmayla birlikte “yeter artık” felsefesinin yansımaları olarak değerlendirilebilir. Ancak bu toplumsal hareketlilik ve refah devletinin bu altın çağı (restorasyon çağı) çok uzun sürmemiştir. 1970’lerin ortalarında ortaya çıkan petrol krizi ile birlikte restorasyon çağında güç topladığına inanan liberal iktisadi bakış açısı yeniden yükselişe geçmiştir. Neoliberalist dönem olarak adlandırılan bu dönem, klasik liberalizmden birtakım farklılıklar içermekteydi. Yine de temel perspektif açısından iktisadi ve insani süreçlerin mümkün oldukça piyasanın insafına bırakılması gerektiği düşüncesi varlığını devam ettirmekteydi. Bu yeni dönem yeni tartışmaları da birlikte getirmişti. O da restorasyon çağında ortaya çıkan ve gelişen sosyal devlet anlayışının krizi ve hatta çöküşü tartışmasıydı. Bu dönemle birlikte Kıta Avrupası’nda birtakım sosyal haklarda gerilemeler olduğunu söylemek mümkündür.

Refah devleti anlayışı içerisinde ekonomik ve sosyal haklar çerçevesinde ortaya konulan çalışma hakkı kavramı, korunaklı çalışma ortamı ve imkanlarını, devletin vatandaşına karşı bir sorumluluğu olarak tanımlamıştır. Ancak piyasa anlayışının yeniden hâkim olmaya başladığı 1975 sonrası süreçte, korunaklı çalışma ortamları ve istihdam imkanları giderek zayıflamış, çalışma hakkı,

çalışma şansına dönüşmüştür (Peksan, 2021). Bu duruma paralel olarak gelişen teknolojik yapı üretim ilişkilerini ve biçimlerini de dönüştürmüş ve sonuçta bugün, çalışma fizik gücüne dayalı bir eylem olmaktan çıkmıştır. Bu durum ise engellilerin istihdama katılımını kolaylaştırmış ve engellilerin daha görünür olmalarına, sosyal adaptasyonuna imkân sağlamıştır. Ancak bir yandan ekonomik ve sosyal haklar bağlamında kazanılan haklar, bir diğer yandan ise serbest piyasa şartlarında ekonominin kendine has maksimum kar güdüsü arasındaki bu çatışma halen daha devam etmektedir. Bugün iktisadi yapı Kıta Avrupası'nın bir kısmı hariç tutulursa daha çok liberal bir perspektif tarafından domine edilmektedir. Tüm itirazlara rağmen yükselen rekabete dayalı ekonomik sistem ve piyasa anlayışına dayalı yapı engellen(e)memektedir.

Nihayetinde önümüzde duran bu tablo ile birlikte esasen yeni bir dünyanın imkânı üzerine tartışmak belki de sorunun anlaşılabilmesi açısından da daha fazla katkı sağlayacaktır. Buradaki temel sorun, iktisadın temel olmadığı bir toplum türünün gündem dışı olmasıdır (Kucur, 2021b). İktisadın ana unsur olmadığı bir toplum modelinin izah edilebilirliğini kurabilirsek o zaman engellilerin, kadınların, çocukların, yaşlıların dezavantajlı olarak adlandırdığımız yapıların toplumsal entegrasyonu daha kolay olacak gibi görünmektedir. Çünkü rekabete dayalı bir sistemde bireyin değeri bireyin iktisadi verimliliği ile doğru orantılıdır. Bireyin değeri kendinden menkul değildir ve kendisine olan taleple ilgilidir. Bu noktada üretim süreçlerine katılımı mümkün olmayan bireylerin (engelli, yaşlı vb.) toplumsal varlığını tartışmalı hale getirmiştir. Bu tartışma kimi zaman Hitler benzeri çözümlere de evrilmiştir. Ancak bu tartışmanın kendisi her zaman engelli, yaşlı vb. kesimlerin doğrudan bir müdahale ile yok edilmesi değildir. Çünkü liberal sistem zaten bu unsurların ana akış içerisinde kendiliğinden yok olacağı görüşündedir. Uzun vadede bu unsurlar üretim ve dolayısı ile toplum dışı kalacaktır. Özellikle insanı inşa eden eğitim süreçlerinde devre dışı bırakılan engellilere yönelik olarak ortaya konulan perspektif eleştirilmeye muhtaçtır. Çünkü bugün geleneksel noktada eğitim bile piyasanın ihtiyacını karşılayacak bir şekilde organize olmuş ve olmaktadır. Bu anlamda iyi eğitim almayan, alamayan bireyler, üretim süreçlerinde ve toplumsal statü anlamında da yükselme şansını yakalayamamaktadır. Ancak eğitim sürecindeki bu rekabetçi yapı sadece engelliler açısından da sorun değildir. Sistem içerisinde başarısız sayılan herkes daha düşük bir toplumsal statü ve ekonomik gelir açısından dışlanmaktadır. Bu açıdan bugün geleneksel noktada her birey daha verimli olacak şekilde yetiştirilme ümidiyle eğitim süreçlerine katılmaktadırlar. Piyasanın ihtiyacı doğrultusunda kendisini projelendiren bireyler başaramayınca da değersizlik hissi ile karşı karşıya kalmaktadır. Bugün gelişmiş ülkelerdeki yalnızlaşma ve artan stres, kaygı bunun en önemli göstergelerinden biridir.

Çünkü modern birey patolojik bir kaygıyla, *kendiliğinin* farkında bile olmadan rekabetçi sisteme travmatik bir şekilde dahil olmuş, maratona dönüşmüş bir koşuşturmaca içerisinde kariyer merkezli bir inşa edilmiş sürecini yaşamaktadır. Kariyer merkezli birey kendisinin bir projesine dönüşmüştür. Sisteme adapte olamayan birey kendisini çaresiz hissetmektedir. Bu noktada engelliler, yaşlılar vb. toplumsal kesimlerin çaresizlik ve kaygıları daha da tetiklenmektedir. Çünkü sosyolojik gerçeklik herkesi olduğu gibi hatta herkesten daha fazla onları da kuşatmaktadır. Hali hazırda küreselleşen ve sınırları aşan sermaye kontrol edilemez bir şekilde devletleri de tehdit eden boyuta ulaşmıştır. Sermaye, yapısı itibarı ile akmak isteyecektir ve bunu engellemesi muhtemel tüm unsurları da kendisine düşman olarak görecektir, görmektedir. Çünkü tecrübeler göstermektedir ki sanayi devrimi ile şekillenen ekonomi merkezli dünyada, insan lehine olan hiçbir dönüşüm sermayeye ve piyasaya rağmen olmamıştır olamamaktadır. Dolayısı ile engellilerin toplumsal katılımını yükseltmeye yönelik hareketlerin romantik hareketler olmaktan öte gerçekliği kavramaya ihtiyacı olduğu görülmektedir. Modern kapitalist rekabetçi sistem içerisinde oluşturulması planlanan her vaha maliyet ve sürdürülebilirlik problemi ile karşı karşıya kalacaktır. Bunun için de engellilerin rekabet güçlerinin ve yapabilirliklerinin artırılmasına yönelik uygulamaların, korumaya yönelik uygulamaların önüne geçmesi gerekmektedir. Gelişen teknolojiler ise bu noktada etkin çözümler üretmemize imkân sağlayacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Yazarın ORCID ID'si

Fatih Kucur 0000-0001-5329-9905

KAYNAKLAR / REFERENCES

- Akbaş, K. ve Şen, İ. G. (2013). Türkiye’de kadına yönelik pozitif ayrımcılık: kavram, uygulama ve toplumsal algılar. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 165-189.
- Akögretmen, M. (2023). Batı’da engelli emeğinin kısa tarihi: Engellilik modelleri bağlamında bir değerlendirme. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 12(32), 129-144.
- Arslan, H. ve Altıntaş, G. (2014), engellilerin çalışma yaşamına katılımını artırarak toplumla kaynaşmalarını sağlamayı hedefleyen bir model önerisi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 165-186.
- Attepe Özden, S. (2020). Engellilik ile ilgili modeller. M. Tekindal ve S. Attepe Özden (Ed.), *Engellilik alanında sosyal hizmet kuram ve uygulamaları* içinde (1. bs., ss. 33-42). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Aver, Ö. F., (2019). Engellilerin mesleki eğitimi ve istihdamı. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 5(3), 327- 354.
- Aytemur Sağırloğlu, N. (2020). Öjeni ve sağlam bedenlilik. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (30), 115-133.
- Aytemur Sağırloğlu, N. (2017). Sağlam bedenlilik ideolojisi üzerine eleştirel bir inceleme. *YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 148-168.
- Bayazıt, M. (2012). Çalışma psikolojisi. *Psikoloji* içinde (1. Bakı., ss. 156-187). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Berkün, S. (2023). Engelli istihdamında yeni teknolojiler. *Sosyal Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Uluslararası Araştırmalar XXII* içinde (ss. 83-97). İstanbul: Eğitim Yayınevi.
- Bezmez, D., Sibel, Y. ve Şentürk, Y. (Ed.)(2011). Sakatlık çalışmaları: Sosyal bilimlerden bakmak. İstanbul: Koç Üniversitesi.
- Block, S., & Hennessy, T. (2017). “Sharing economy” or on-demand service economy? A survey of workers and consumers in the greater Toronto area. *Canadian Centre for Policy Alternatives*, 1–26
- Bouthoul, G. (1995). *Sosyoloji tarihi - I*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Budak, M. M. (2022). *Pozitif ayrımcılık ilkesi ışığında engelli istihdamı ve engellilerin hakları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Gaziantep.
- Bush K. L., & Tassé M. J. (2017). Employment and choice-making for adults with intellectual disability, autism, and Down syndrome. *Research in Developmental Disabilities*, 65, 23–34.
- Çalışkan Akçetin, N. (2018). “İnsancı” olmak ya da “insan” olmak: Hümanizm’e eleştirel bir bakış. *Beytulhikme Int J Phil*, 8(2), 691-712.
- Çetin, B. I. (2017). Sanayi Devrimi’nden 21. yüzyıla batı dünyasında engellilik. *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, 7(1), 91-122.
- Darwin, C. R. (2012). *Türlerin kökeni*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Demirsoy, A. (1998). *Kalıtım ve evrim*. Ankara: Meteksan.
- Demirtaş, Z. (2019). Uluslararası antlaşmalar çerçevesinde engellilerin eğitim hakkı. *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Akademik Dergisi*, (2), 39-59.
- Erden Kaya, E. ve Durgun, Ş. (2020). İrkçiliğin dönüşümü: kavramsal ve kuramsal bir analiz. *Akademik Hassasiyetler*, 7(13), 79-102.
- Erdoğan Coşkun, A. (2014). Meşruiyet’in evrimci dergisi: Ulûm-ı iktisadiye ve içtimaiye mecmuası. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 0(28), 73-99.
- Faure, P. (1992). *Rönesans*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Foucault, M. (2015). *Biyopolitikanın doğuşu*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Fraser, R., Ajzen, I., Johnson, K., Hebert, J. & Chan, F. (2011). Understanding employers’ hiring intention in relation to qualified workers with disabilities. *J. Vocat. Rehabil.* (35), 1–11.
- Huber, G. (2008). İdeolojik sapma ve etik koruma. F. Mayor ve A. Forti (Ed.), *Bilim ve İktidar* içinde (s. 127-144). Ankara: Tübitak.
- Jetha, A., Bonaccio, S., Shamaee, A., Banks, C. G., Bültmann, U., Smith, P. M., ... & Gignac, M. A. (2023). Divided in a digital economy: Understanding disability employment inequities stemming from the application of advanced workplace technologies. *SSM-Qualitative Research in Health*, 3, 1-9.
- Jing, J., Feng, X., Song, J. & Li, B. (2022), "Does the inclusion of disabled employees affect firm performance? empirical evidence from china," *Sustainability*, 14(13), 1-22.
- Kalelioğlu, U. B. (2019). Auguste comte’un insanlık dini kurgulamasında üç hal kanunu’nun rolü ve pozitif dinin nitelikleri. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(3), 535-544.
- Kennedy, P. (2010). *Büyük güçlerin yükseliş ve çöküşleri*. (B. Karanakçı, Çev.) İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kılıç, C. (2021). Engellilere yönelik sosyal hizmet uygulamaları: Bibliyometrik haritalama. *ETÜ Sentez İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 5, 1-18.
- Kucur, F. (2021a). *Sosyal bilimleri yeniden düşünmek*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Kucur, F. (2021b). Sabahaddin zaim’in sosyal politika yaklaşımını anlama çabası. F. Taşçı (Ed.), *İnsan toplum ve iktisat sabahattin zaim düşüncesinin ana hatları* içinde (ss. 87–134). İstanbul: İktisat Yayınları.
- Lindsay, S. (2011) Discrimination and other barriers to employment for teens and young adults with disabilities. *Disability and Rehabilitation*, 33(15-16), 1340-1350, DOI: 10.3109/09638288.2010.531372
- Malthus, T. (2021). *Nüfus ilkesi üzerine bir deneme*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Mazrui, A. A. (1968). From social darwinism to current theories of modernization: a tradition of analysis. *World Politics*, 21(1), 69–83. <https://doi.org/10.2307/2009746>
- Michailakis, D. (2001). Information and communication technologies and the opportunities of disabled persons in the Swedish labour market. *Disability & Society*, 16(4), 477-500.

- Özdemir, A. (2019). İslam medeniyetinin seküler medeniyete katkıları. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 117–147.
- Özmkas, U. (2016). *Biyopolitika kavramına dair bir soruşturma* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Park, S. (2023). Exploring the impact of the internet and it technology advancement on disabled individuals and their engagement in digital employment in korea. *Proceedings of The International Conference on Electronic Business*. ICEB'23, Chiayi, Taiwan, October 17-23.
- Peksan, S. (2021). *Çalışmanın evrimi ve işin sonu* (1. bs.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Roberts, D. (2017). Gen çağında sağlığın sosyal erdemsizliği. J. M. Metzl ve A. Kirkland (Ed.), *Yeni bir erdeme dönüşen sağlığa karşı* içinde (1. bs., ss. 83-96). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Saha, S., Sharotry, A., Mediavilla, F. M., Jiménez, J., & Pérez, E. (2023). Productivity and reliability of people with a disability: A literature review. In *IIE Annual Conference* (pp. 1-6). Institute of Industrial and Systems Engineers (IISE).
- Saklı, A. R. (2013). Fordizm'den esnek üretim rejimine dönüşümün kamu yönetimi üzerindeki etkileri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(44), s. 107–131.
- Serdar, M., (2023), “Yeni toplumsal hareketler bağlamında birleşik krallık'ta engelli hakları hareketi” *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2) 384-396.
- Sezer, B. (2011). *Sosyolojinin ana başlıkları*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Şişman, Y. (2012). Özürlülük alanında kullanılan kavramlar üzerine genel bir değerlendirme. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 7(28), s. 69–85.
- Subramanian, A., & Mital, A. (2009). Productivity and disability: the need to modify work standards. *International Journal of Productivity and Quality Management*, 4(2), 212-227.
- Swingewood, A. (2014). *Sosyolojik düşüncenin kısa tarihi* (4. bs.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Şahin, Ç. E. ve Gökten, K. (2013). Latin amerikan özyönetim pratiklerinden insan odaklı bir esnekleşme beklenebilir mi? *Çalışma ve Toplum*, 2(37), s. 119–146.
- Şener, E. ve Bulut, Ö. (2023). İdeoloji ve yönetim çalışmaları: bilimsel yönetim düşüncesinin gelişim sürecine sosyal darwinizmin etkisi. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(1), 33-49.
- Tunca, A. B. (2020). Sakatlık hareketi üzerinden damgalanmanın etkileşimliliğinin eleştirisi. M. Tekindal ve S. Attepe Özden (Ed.), *Engellilik alanında sosyal hizmet kuram ve uygulamaları* içinde (1. bs., ss. 43-53). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Tuncer, M. ve Gunay, H. F. (2007). Max weber'de otorite ve meşruiyet tipolojisi. *Eurasian Journal of Researches in Social and Economics*, 4(8), s. 15–30.
- Türkdoğan, O. (2009). *Türk sanayi toplumu*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- TÜRKONFED (2021, Mayıs). *Kadınlar pozitif ayrımcılık değil eşitlik istiyor* [Basın Bülteni]. Erişim adresi <https://turkonfed.org/Files/ContentFile/turkonfedbasinbulteni070521-7124.pdf>
- Ümit Fırat, S. (2019). Engelli istihdamında digital devrim ve akıllı teknolojiler. *Toprak İşveren Dergisi*, (123), 8-15.
- Weber, M. (1999). *Protestan ahlakı ve kapitalizmin ruhu*. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Yaşa, A. G. (2018). Herbert spencer sosyolojisinde sosyal evrimcilik ve liberalizm etkileri. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 10(19), 593-605.
- Yıldırım, M. (2020). Rönesans ve reformasyon. *ÇAKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 210(8), 184-210.

Atıf Biçimi / How Cite This Article

Kucur, F. (2023): Modernleşme ve Piyasa kıskacında engelli bireyin konumlanışına dair sosyo-tarihsel bir okuma. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 85, 43-54. <https://doi.org/10.26650/jspc.2023.85.1369254>

Yoksulluğun Öteki Yüzü: Çocuklarda Sosyal Dışlanma

The Other Side of Poverty: Social Exclusion in Children

Cihangir Karakaya¹

¹(Öğr. Gör.), Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sağlık Bakım Hizmetleri Bölümü, Ahmet Erdoğan Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Zonguldak, Türkiye.

ÖZ

Sosyal dışlanma, toplumsal kaynaklardan ve fırsatlardan uzak olma, topluma katılımında yetersiz olma, toplumda sosyal olarak dezavantajlı olma hali olarak tanımlanan çok boyutlu bir kavramdır. Sosyal dışlanmadan en çok etkilenen nüfus grupları arasında çocuklar yer almaktadır. Sosyal dışlanma, çocuğun sağlığını, fiziksel, duygusal, zihinsel ve sosyal gelişimini olumsuz etkilemekle kalmayıp çocuk üzerinde uzun dönemli olumsuz etkilere neden olmaktadır. Uzun dönemli etkiler arasında yetersiz sosyal ve kültürel sermaye, sosyal işlevsellikte zedelenme, düşük sosyal katılım, istihdama katılmada güçlük, sosyal güvence yoksunluğu, sosyal patolojiler, karar alma mekanizmasına katılımında yetersizlik gibi hususlar bulunmaktadır. Yoksulluk, çocukların toplumun genelini eriştiği sosyal refaha, yaşam koşullarına, mal ve hizmetlere, toplumsal kaynak ve fırsatlara erişimlerini engellemesi ve yarattığı yoksunluklar nedeniyle çocukları sosyal katılım ve sosyal bütünleşmeden mahrum bırakması açısından sosyal dışlanma ile iç içedir. Çalışma, yoksulluk ve çocuklarda sosyal dışlanma ilişkisini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada yoksulluk ile sosyal dışlanma ilişkisine dair görüşlere, yoksulluk kaynaklı sosyal dışlanmanın çocuklar üzerindeki kısa ve uzun vadeli etkilerine ve Türkiye’de çocuklarda sosyal dışlanma ile mücadele atılan adımlara yer verilmiştir.

ABSTRACT

Social exclusion is a multidimensional concept defined as being removed from social resources and opportunities, being incapable of participating in society, and being socially disadvantaged in society. Children are among the population groups most affected by social exclusion. Social exclusion not only negatively affects children’s health and physical, emotional, mental, and social development but also causes negative long-term effects on children. Among these are issues such as insufficient social and cultural capital, impaired social functionality, low social participation, difficulty in participating in employment, lack of social security, social pathologies, and inability to participate in the decision-making mechanism. Poverty is intertwined with social exclusion in that it prevents children from accessing the social welfare, living conditions, goods and services, social resources, and opportunities society generally has access to and deprives children of social participation and social integration due to the deprivations it creates. This study aims to analyze the relationship between poverty and social exclusion in children. The study examines views on the relationship between poverty and social exclusion, the short- and long-term effects of poverty-induced social exclusion on children, and the steps taken to combat social exclusion regarding children in Türkiye.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Sosyal Dışlanma, Çocuk Yoksulluğu, Çocuklarda Sosyal Dışlanma

Keywords: Poverty, Social exclusion, Child poverty, Social exclusion in children

EXTENDED ABSTRACT

Poverty is one of the most significant problems mankind has experienced for such a long time and has currently reached its peak in places where industrialization and urbanization are intense. The problem of poverty is an important obstacle to social integration. In particular, the problems poverty creates, such as inequality of opportunity, insecurity, injustice, and discrimination, are the catalysts for social exclusion. Social exclusion is defined as being removed from social resources and opportunities, having inadequate participation in society, and being socially disadvantaged in society. Of course, children are among the most vulnerable population groups at risk of social exclusion. Suffering from poverty and being exposed to social exclusion during childhood

Sorumlu Yazar: Cihangir Karakaya E-posta: cihangir.karakaya@beun.edu.tr

Başvuru: 12.07.2023 • **Revizyon talebi:** 08.09.2023 • **Son revizyon teslimi:** 09.09.2023 • **Kabul:** 02.10.2023

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

adversely affect children's health and physical, emotional, mental, and social development; it restricts their access to educational services and prevents them from establishing healthy social relationships with society. In addition, social exclusion has long-term effects on children by causing a scarring effect. Among the long-term effects are issues such as insufficient social and cultural capital, impaired social functionality, low social participation, difficulty participating in employment, lack of social security, social pathologies, and low participation in the decision-making mechanism.

When looking at the relationship between poverty and social exclusion, some views see poverty as the cause of social exclusion, others express how social exclusion is a broader concept covering poverty, other even see social exclusion and poverty to be equivalent, and other views even state the relationship between social exclusion and poverty to be complex. In other words, no consensus is found regarding the views on the relationship between poverty and social exclusion. What is essential that both cases negatively affect vulnerable groups that include children. However, studies revealing the relationship between social exclusion and poverty in children are limited in Turkey. From this point of view, the aim of the article is to reveal the relationship between poverty and social exclusion in children.

Many components stand out at the intersection of social exclusion and poverty in children. Both of them reproduce the disadvantaged state by being transferred from generation to generation, causing damage to social functionality, depriving children of social security and social protection, limiting children's access to public services (especially education and health services), reducing the opportunities for participation in the workforce by preventing children from developing their cultural and social capital, preventing children from living in healthy housing conditions and having a child-friendly environment, causing social pathologies that affect children, and limiting their participation in decision-making mechanisms. Ultimately, poverty and social exclusion in children reproduce children's disadvantages through the scarring they cause and the effects of learned helplessness on children.

Türkiye has taken some steps to combat poverty and social exclusion in children. Social Services Law No. 2828 and Child Protection Law No. 5395 appear as important legislative provisions. Within the scope of medium-term programs, objectives are found under the title of Social Inclusion and the Fight Against Poverty, such as preparing a social protection system that protects children from social exclusion, increasing accessibility to public services, and ensuring social integration. The Social and Economic Support Service aims to keep children in school and thus support their participation in the workforce, which is an important step in the fight against poverty and social exclusion in children. In addition to legislation and practices, institutions are also found that aim to protect children from social exclusion. The Social Cohesion Department undertakes tasks such as increasing children's social cohesion and protecting them from problems that may harm their or their family's well-being. In addition, youth centers aim to protect children from social exclusion by directing them to cultural, sporting, artistic, social, and scientific activities. However, these aforementioned legislations, practices, and institutions cannot be said to produce permanent solutions. The need exists for policies, practices, and institutions that focus on solutions more than the problems, that aim at social peace and welfare, and that make those who experience the problem the leading actor in the solution.

Yoksulluğun Öteki Yüzü: Çocuklarda Sosyal Dışlanma

İnsanoğlunun uzun süredir yaşadığı en önemli sorunlardan olan yoksulluk, endüstrileşmenin ve kentleşmenin yoğun yaşandığı günümüzde had safhaya ulaşmıştır. Dünyanın bütün coğrafyalarında yoksullukla yüzleşen bireyler olmasına rağmen özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yoksulluk sorunu toplumsal bütünleşmenin sağlanmasının önünde önemli bir engeldir. Özellikle neo-liberal politikaların yarattığı fırsat eşitsizliği, güvencesizlik, adaletsizlik ve ayrımcılık gibi problemler sosyal dışlanmanın katalizörü konumundadır (Hatipler, 2019, s. 40). Sosyal dışlanma, toplumsal kaynaklardan ve fırsatlardan uzak olma, topluma katılımı yetersiz olma, toplumda sosyal olarak dezavantajlı olma hali olarak tanımlanan çok boyutlu bir kavramdır (Levitas ve ark., 2007, s. 25). Her ne kadar sosyal dışlanma olgusu ağırlıklı olarak yetişkinlerin sorunu gibi algılsa da sosyal dışlanma riskiyle karşı karşıya olan nüfus gruplarından biri de çocuklardır. Sosyal dışlanma, çocukların refahını önemli ölçüde etkileyebilmektedir, çünkü sosyal etkileşimler çocukların sosyal kimliklerini oluşturmalarında ve sosyal sermayelerini geliştirmelerinde başat rol oynarken uyum sağlamak, diğerlerinden farklı hissetmemek ve sosyal katılım da sosyal gelişimlerinde kritik konumda bulunan davranış örüntüleridir. Bu alanlarda sorun yaşayan çocukların sosyal dışlanmaya maruz kalma riskleri artmaktadır.

Çocuklarda sosyal dışlanma olgusunun kapsamına dair farklı görüşler bulunmaktadır. Bir görüşe göre çocuklarda sosyal dışlanma; sosyal etkinliklerden dışlanma, yerel hizmetlerden dışlanma ve okul kaynaklarından dışlanma olmak üzere üç alt boyutta incelenebilmektedir (Mohanty, Edvardsson, Abello ve Eldridge, 2016, s. 2; Middleton ve Adelman, 2003). Sosyal etkinliklerden dışlanma alt boyutu çocukların özel gün etkinliklerinden, kutlamalardan, oyun gruplarından, spor aktivitelerinden, tatillerden ve okul gezileri gibi etkinliklerden dışlanmasını içermektedir. Yerel hizmetlerden dışlanma alt boyutu çocukların kütüphaneye erişimden, toplu taşıma hizmetlerinden, gençlik kulüplerinden, oyun gruplarından ve sosyal bakım hizmetlerinden dışlanmasını kapsamaktadır. Okul kaynaklarından dışlanma ise etkin eğitim hizmetlerinden yararlanamama, yetkin eğitimcilerinden ders alamama, eğitim dokümanlarına erişmekte zorlanma, eğitimde teknolojiye yeterince yararlanamama, kalabalık sınıflarda ve bakımsız okul binalarında öğrenim görme gibi etmenleri içerisinde barındırmaktadır. Burchardt, Le Grand ve Piachaud'ya (2002,

s. 30-31) göre ise çocuklarda sosyal dışlanmanın ana belirleyicileri ebeveynlerin özellikleri, aile dinamikleri, barınma ve çevre koşulları iken ana unsurları ise tüketim ürünlerinden dışlanma, ebeveynlerin üretim ve istihdam olanaklarına katılamaması, hizmet satın alma kapasitesindeki yetersizlik, karar alma mekanizmalarına katılımdaki yetersizlik ve sosyal etkileşim kapasitesindeki sınırlılıktır. Bahsi geçen görüşlerin çeşitli ortak noktaları bulunmaktadır. Bu ortak noktalardan en önemlisi sosyal dışlanma ve yoksulluk arasındaki bağlantıdır. İki olgu birbirinin hem nedeni hem de sonucu olarak karşımıza çıkabilmektedir. Fakat sosyal dışlanma ve yoksulluk arasındaki ilişkiye dair en net olan husus, ikisinin de çocuklar başta olmak üzere toplumdaki hassas grupları olumsuz etkilediği gerçeğidir.

Çocukluk döneminde yoksulluktan muzdarip olmak ve sosyal dışlanmaya maruz kalmak, çocukların sağlığını, fiziksel, duygusal, zihinsel ve sosyal gelişimlerini olumsuz etkilemekte, eğitim hizmetlerine erişimlerini kısıtlamakta ve akranlarıyla sağlıklı sosyal ilişkiler kurmalarını engellemektedir (Vrooman, Hoff ve Guiaux, 2015, s. 77). Çocuklarda yoksulluk ve sosyal dışlanma, çocuk üzerinde uzun vadeli sonuçlar doğurmaları nedeniyle önemlidir. Buchanan'a (2006, s. 1137) göre çocuklukta dezavantajlar ile yetişkinlikteki bir dizi olumsuz sonuç arasında önemli süreklilikler vardır. Ayrıca çocukların yoksulluk nedeniyle ailelerinden miras aldıkları dezavantajlı olma durumu ve bu dezavantajın çocuklarda sosyal dışlanma riskini arttırması, refahlarını ve sonraki gelişimleri etkileyebildiği gibi çocukların yetişkinlik dönemlerinde "yara izi" etkisine yol açabilmektedir (Vrooman ve ark, 2015, s. 77). Bu nedenle yoksulluk ve çocuklarda sosyal dışlanmanın bileşenlerine ve sonuçlarına odaklanmak ve çocukları yoksulluk ve sosyal dışlanma sarmalından koruyacak hususları ortaya koymak son derece önemlidir. Buradan hareketle makalenin amacı yoksulluk ve çocuklarda sosyal dışlanma arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Çalışmada öncelikle yoksulluk ile sosyal dışlanma ilişkisine dair görüşlere yer verilmiştir. Daha sonra yoksulluk kaynaklı sosyal dışlanmanın çocuklar üzerindeki kısa ve uzun vadeli olumsuz etkileri ortaya konmuştur. Son olarak ise Türkiye'nin çocuklarda sosyal dışlanma ile mücadelesinin bileşenleri ele alınmaktadır.

Çocuklarda Sosyal Dışlanmaya Yoksulluk Penceresinden Bakmak

Yoksulluk ile sosyal dışlanma ilişkisine dair çeşitli görüşler ortaya atılmaktadır. Yoksulluğu sosyal dışlanmanın nedeni olarak gören görüşler bulunmaktadır (Atkinson, 1998, s. 22; De Haan, 1999, s. 30-32; Sen, 2000, s. 4-6). Sosyal dışlanmanın yoksulluğu kapsayan daha ne geniş bir kavram olduğunu ifade eden görüşler de bulunmaktadır (Madanipour, Shucksmith, ve Talbot, 2015, s. 16; Room, 1999, s. 167-171; Laderchi, Saith ve Stewart, 2003, s. 258). Sosyal dışlanma olgusunu yoksulluk, işgücü piyasasına katılamama ve gelir yetersizliği ile eşdeğer olarak gören görüşler de bulunmaktadır (Esping-Andersen, Gallie, Hemerijck ve Myles, 2001, s. 3; Bradshaw, Kemp, Baldwin ve Rowe, 2004, s. 9). Sosyal dışlanma ve yoksulluk arasındaki ilişkinin karmaşık olduğunu, bu iki kavramın bazen birbirlerini etkilediklerini de bazen de etkilemediklerini ifade eden görüşler de bulunmaktadır (Adaman ve Keyder, 2006, s. 8). Görüldüğü üzere yoksulluk ve sosyal dışlanma arasındaki ilişkiye dair üzerinde mutabık kalınmış bir görüş bulunmamaktadır. Esas olan iki olgunun da çocukları içerisinde barındıran hassas grupları olumsuz etkilediği gerçeğidir.

Sosyal dışlanma modellerinden olan yeniden dağıtımcı söylemi ortaya koyan Levitas'a (2005) göre yoksulluk, bireyler, aileler ve gruplar içinde buldukları toplumlarda alışılmış olan, onaylanan veya yaygın bir şekilde desteklenen beslenme çeşitleri, aktivitelere katılım, yaşam koşulları ve rahatlıkları elde etmek için gereken kaynaklardan insanları uzak tutarak sosyal dışlanma yaşamalarına neden olmaktadır. Sosyal dışlanmanın dayanışma, uzmanlaşma, tekel paradigmalarını ortaya koyan Silver'a (1994) göre sosyal dışlanma, toplumla birey arasındaki bağların yok olmasıdır ve yoksulluk da sosyal dışlanmayı oluşturan anormalliğin ve anominin en önemli nedenidir.

Yoksulluk penceresinden sosyal dışlanmaya bakıldığında toplumun belli bir kesiminin ekonomik kaynaklar başta olmak üzere toplumsal kaynak ve fırsatlardan, sosyal refahtan, sermayeden yararlanamadığı bir tablo görülmektedir (Sapançalı, 2005, s. 3; Doğan, 2014, s. 137). Yoksulluğun neden olduğu çocuklarda sosyal dışlanma süreci, toplumun genelinin aksine ekonomik olarak çocukların elde edemediği gelire, erişemediği mal ve hizmetlere, barınmadığı iyi bir konuta, yaşayamadığı sağlıklı çevreye, alamadığı eğitim ve sağlık hizmetlerine, erişemediği sosyal güvenceye, sahip olamadığı sosyal ve kültürel sermayeye, erişemediği sosyal korumaya, katılamadığı karar alma mekanizmasına ve nihayetinde hissedemediği toplumsal aidiyet duygusuna atıfta bulunmaktadır.

Çocuklarda yoksulluk kaynaklı sosyal dışlanma, dezavantajlı olma halini bir döngü haline getirdiği için üzerinde durulması gerekmektedir. Abrams ve Killen'a (2014, s. 3-4) göre çocuklarda yoksulluk kaynaklı sosyal dışlanmanın psikososyal boyutuna odaklanmanın çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bunlardan ilki sosyal dışlanmanın çocukları da en az yetişkinler kadar etkilediği gerçeğidir (Abrams ve Rutland, 2011, s. 140). Ayrıca yoksulluk kaynaklı sosyal dışlanmanın yarattığı sorunların daha da kötüleşmemesi için sosyal dışlanmanın kısa ve uzun vadeli sonuçlarının en aza indirgenmesi gerekmektedir. İkinci olarak, çocukluk boyunca geliştirilen sosyal tutumlar ve deneyimler, yetişkinlikte davranışlar üzerinde önemli etkilere sahiptir. Sağlıksız sosyal etkileşim kalıpları, haksız kriterlere dayalı sosyal eşitsizlikler ve olumsuz sosyal hiyerarşiler çocukluk döneminden yetişkinlik dönemine aktarılabilmektedir. Başkaları tarafından ısrarla dışlanan çocuklar, güvene dayalı ilişkiler kurmakta zorlanabilirler. Tüm bunlar da çocuğun yetişkinlikte yoksulluk ve sosyal dışlanma sarmalından kurtulmasının önünde engel teşkil etmektedir. Son olarak ise dışlayıcı davranışa katkıda bulunan ön yargılar ve klişeler çocuklukta bireyin zihninde yer edindiği takdirde yetişkin-

lik dönemine düzeltilmesi zor bir şekilde iletilebilir (Killen, Rutland ve Ruck, 2011, s. 9). Buradan hareketle sonraki bölümde çocuklarda sosyal dışlanma ile yoksulluğun kesiştiği noktalar ve bu noktaların çocuk üzerinde kısa ve uzun vadeli etkileri üzerinde durulacaktır.

Retorikten Pratiğe: Yoksulluğun ve Çocuklarda Sosyal Dışlanmanın Yansımaları

Çok boyutlu bir olgu olan sosyal dışlanma; gelir yetersizliği, işsizlik, ayrımcılık, yetersiz beceriler, kötü barınma koşulları, yüksek suç, hastalık ve aile parçalanması gibi bir dizi sorunu içerisinde barındıran çatı bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Buchanan, 2006, s. 1136). Jehoel-Gijsbers ve Vrooman (2004, s. 4) ve Vrooman ve Hoff (2013, s. 1264), sosyal dışlanmanın bileşenlerini sınırlı sosyal katılım, sınırlı sosyal bütünleşme, maddi yoksunluk ve temel sosyal haklara yetersiz erişim şeklinde sıralamaktadır. Maddi yoksunluk bileşeni adından da anlaşılacağı üzere mali nedenler, yetersiz gelir ve borçlar nedeniyle ailelerin ve dolayısıyla çocukların temel mal ve hizmetlere erişimde eksiklik yaşamasını kapsamaktadır. Çocuklar asgari yaşam standartlarına erişemediklerinde, çocuk dostu barınma ve çevre koşullarında yaşamadıklarında, sağlık ve eğitim hizmetlerinden yeterince yararlanamadıklarında da temel sosyal haklara erişimlerinin yetersizliği ön plana çıkmaktadır. Özellikle maddi yoksunluk ve temel sosyal haklara yetersiz erişim bileşenleri Anglosakson geleneğinin savunduğu yapısal ve ekonomik faktörleri barındırması açısından yoksullukla yakından ilişkilidir.

Çocuklarda sosyal dışlanma ve yoksulluğun kesiştiği noktalarda öne çıkan pek çok bileşen bulunmaktadır. Bu bileşenler şu şekilde sıralanabilmektedir:

Nesilden nesle aktarılan yoksulluğun sosyal dışlanma halini yeniden üretmesi: Çocuklarda sosyal dışlanma ve yoksulluk ilişkisine dair en önemli bulgulardan biri çocukların ailelerinin yoksul olmaları nedeniyle aldıkları dezavantajlı olma haline dair mirastır (Green ve Hulme, 2005, s. 874; Jamet, 2007, s. 9). Hulme ve Shepard (2003, s. 404-405), en az beş yıl veya daha uzun süredir yoksul olanların bu durumdan kurtulma ihtimalinin çok düşük olduğuna dikkat çekmektedirler. Böhnke (2001, s. 18-19), yoksul bireylerden üçte birinin birikmiş dezavantajlara sahip olduğunu ifade etmektedir. Yoksul olma hali, çocuklarda okul terkini arttırmakta, eğitim seviyesini düşürmekte, işsiz kalma ihtimalini arttırmakta, bireyi sosyal yardımlara bağımlı hale getirmekte, istihdama katılma fırsatlarını kısıtlamakta, bireyin nitelikli işgücü olma becerisini zayıflatmakta, suça eğilimi arttırmakta ve sosyal bütünleşme becerisini olumsuz etkilemektedir (Vrooman ve ark., 2015, s. 77). Hatta bu durum çocuklarda oluşan yoksulluk kültürünün bir "sınıf altı" hissetme paradoksu yaratmasına ve çocukların kendilerini doğal olarak ana akım toplumdaki dışlanmış olarak bulmalarına neden olmaktadır (Madanipour ve ark., 2015, s. 728). Böylece sosyal dışlanmaya maruz kalma hali bir sonraki nesle aktarılarak yeniden üretilmekte ve kronik yoksulluk bir kültüre dönüşerek kronik sosyal dışlanmaya neden olmaktadır.

Sosyal işlevsellikte zedelenme: Çocuklarda sosyal dışlanma ve yoksulluk ilişkisinde göze çarpan detaylardan biri de çocukta işlevselliği zedeleyen etmenler olmalarıdır. Yoksulluğu "kabul edilebilir asgari standartlara ulaşmadaki başarısızlık" olarak tanımlayan Sen'e (2000, s. 4) göre aslında yoksulluk bir imkânsızlık halidir ve bu hal insanların arzuladıkları şeylerin gerçekleşmesinin önünde önemli bir engeldir. Yani aslında yoksulluk nedeniyle asgari standartlara erişemeyen, yapabilirlikten yoksun olan, toplumda diğer çocuklarla aynı fırsat ve imkânlarla ulaşamayan çocukların sosyal işlevsellikleri zedelenmekte ve nihayetinde kaçınılmaz bir sosyal dışlanma durumu meydana gelebilmektedir.

Sosyal katılımıda yetersizlik: Sosyal katılımındaki etkinlik, yoksul olan ve yoksul olmayan çocuklar arasındaki temel farklılıklardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yoksul ailelerde büyüyen çocukların lüks hatta temel tüketim ürünlerine erişimleri güçtür, spor veya hobi kulüplerine katılım şansları, tatile gitme imkânları kısıtlı olabilmektedir (Vrooman ve ark., 2015, s. 85). Yoksulluğun neden olduğu bahsi geçen dezavantajlar, çocukların sosyal dışlanmaya uğramasını kaçınılmaz kılmaktadır.

Sosyal korumada yetersizlik: Sosyal koruma sistemleri, başta çocuklar olmak üzere hassas nüfus gruplarını sosyal risklere karşı koruma ve onların topluma katkı sunmalarını sağlayacak fırsatları oluşturma gibi katkılar sağlamaktadır. Yoksulluğun neden olduğu gelir yetersizliği, sosyal güvence yoksunluğu, sağlıksız barınma koşulları, çocuk dostu olmayan bir çevrede yaşama, olumsuz sağlık koşulları ve suça teşvik eden ortam çocukları sosyal korumadan mahrum bırakarak sosyal dışlanmaya açık hale getirmektedir (Hatıpler, 2019, s. 15; Şahin, 2009, s. 76).

Sosyal patolojilerin ortaya çıkması: Her ne kadar mevcut sosyal düzende en az payı olan kesim çocuklar olsa da çocuk yoksulluğu toplumun gelecekteki refahı için önemli bir risk etmenidir. Çünkü yoksulluk kaynaklı sosyal dışlanmaya uğrayan, eğitim hizmetlerinden yeterince yararlanamayan, yetersiz sosyal, entelektüel ve mesleki sermayeyle yetişkinliğe hazırlanan çocuklar toplumda sosyal aksamalara, anomiyeye ve patolojilere neden olabilmektedirler. Çocuklarda sosyal dışlanma uzun vadede suç, şiddet, toplumsal bölünmeler, ırkçılık, yabancı düşmanlığı, gibi toplumun refahını tehdit eden sonuçlar doğurabilmektedir (Evans ve ark., 2001, s. 5; Klasen, 2001, s. 8).

Kamusal hizmetlere erişimde sınırlılık: Yoksulluk kaynaklı sosyal dışlanma çocukların kamusal hizmetlere erişimlerini sınırlandırmaktadır (Levitas ve ark., 2007, s. 88). İktisadi büyümeden ve refaktan pay alamayan ailelerin çocukları kamusal hizmetlere erişimde güçlükler yaşamaktadırlar (Hatıpler, 2019, s. 50). Yoksulluk çocukların sosyal bakım hizmetlerine, sosyal hizmetlere,

gençlik hizmetlerine, toplu taşıma hizmetlerine, çocuk gelişimi hizmetlerine, aile destek hizmetlerine erişimlerini kısıtlayarak çocuklarda sosyal dışlanma riskini arttırmaktadır. Özellikle kayıt dışı ve sosyal güvencesiz bir şekilde çalışan ebeveynlerin çocukların sosyal koruma sistemlerine erişemedikleri için sosyal dışlanmaya maruz kalma riskleri artarken, çocukları için sosyal bakım sistemlerinden yararlanamayan ebeveynler de işgücüne katılmadıkları için yoksullaşmaktadır. Bu dezavantajlı durum bir döngü halinde devam etmektedir. Rodgers'a (1995, s. 18-19) göre sosyal haklardan ve kamusal hizmetlerden yararlanmakta güçlük çekenlerin özsayıları düşük olmakta, sorumluluklarını yerine getirme kapasiteleri yetersiz olmakta ve bu bireyler toplumun ve ekonomik sistemin fayda ve imkânlarından yararlanamamaktadırlar. Ayrıca kamusal hizmetlerde sınırlılık, çocukların yurttaşlık bilinci geliştirmelerini engelleyerek çocukların öznel dışlanma hislerini arttırmaktadır.

Eğitime erişimde yetersizlik: Yoksul ailelerde çocuklar etkin eğitim hizmetlerinden yararlanmada, yetkin eğitimcilerinden öğrenim görmeye, eğitim dokümanlarına erişimde, eğitimde teknolojiden yararlanmada birtakım sorunlar yaşayabilmektedirler. Ayrıca sosyoekonomik olarak daha perifer bölgelerde yaşayan çocuklar kalabalık sınıflarda ve bakımsız okul binalarında öğrenim görme zorunda kalabilmektedirler (Mohanty ve ark., 2016, s. 2; Klasen, 2001, s. 10-12). Bu durum, sosyal dışlanmanın eğitim kaynaklarına erişim alt boyutunu kapsamaktadır. Eğitimle ilgili bahsi geçen sorunları yaşayan çocukların akranlarıyla karşılaştırıldığında akademik anlamda başarıya ulaşmaları zorlaşmakta, entelektüel sermayeleri kısıtlanmakta ve nihayetinde de çocuklar yetişkinlik dönemine olması gerektiği hazırlanamamaktadır (Jamet, 2007, s. 9). Bu da gelecekte işgücü piyasalarına girmelerini zorlaştırmakta, gelir durumlarını olumsuz etkilemekte ve aynı zamanda kronik bir yoksulluk ve sosyal dışlanma sarmalının nesilden nesle aktarılmasında başat rol oynamaktadır. Ayrıca yoksulluk, çocuk işçiliğinin en önemli nedenlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yoksul ailelerin hayatta kalma stratejisi olarak görülen çocuk işçiliği nedeniyle çocuklar eğitimlerinden kopma riski yaşamakta, kopmayanların da akademik başarılarında düşüşler meydana gelmektedir (Avşar Kurnaz, 2007, s. 53).

Kültürel sermayede yetersizlik: Kültürel sermaye, çocuğun meslek edinimini ve sosyal katılımını etkilemesi açısından önemli bir konudur. Yoksulluk çocukların kültürel sermayelerini geliştirecekleri kaynaklara erişimlerini sınırlayarak sosyal dışlanmaya uğrama risklerini arttırmaktadır. Yoksulluk, çocukların eğitim hizmetlerine erişimlerini ve eğitimsel kazanımlarını kısıtlayarak kurumsallaşmış kültürel sermayelerini, sanat, kitap ve müzik gibi kültürel boş zaman etkinliklerine erişimlerini kısıtlayarak nesnel kültürel sermayelerini geliştirmelerine engel olabilmektedir (Levitas ve ark., 2007, s. 91).

Sağlık sorunu yaşama riskindeki artış ve sağlık hizmetlerine erişimde yetersizlik: Barınma koşulları, yaşanılan çevre ve yeterli gıdaya erişim çocukların fiziksel, zihinsel ve sosyal gelişimleri için son derece önemlidir. Yoksulluk; çocukların sağlıklı bir ortamda barınmalarını, çocuk dostu bir çevrede yaşamalarını ve yeterli gıdaya erişmelerini zorlaştırmaktadır. Bahsi geçen hususlarda yaşanan sorunlar çocukların sosyal gelişimlerini ve sosyal refahlarını olumsuz etkilemektedir. Ayrıca çocukların sağlıklı olmayan davranışlarda bulunma riskini içerisinde barındıran yoksulluk koruyucu, tedavi edici ve rehabilite edici nitelikli sağlık hizmetlerine erişimin önünde önemli bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Anne-çocuk sağlığı hizmetlerine erişimdeki sınırlılık çocuklarda engellilik başta olmak üzere çeşitli sağlık sorunlarına, ruh sağlığı hizmetlerindeki erişimdeki sınırlılık çocuklarda madde bağımlılığına, obeziteye, kendine zarar verme davranışlarına ve intihara, ağız sağlığı hizmetlerindeki yetersizlik dış problemlerine ve özgüven eksikliğine neden olmaktadır. Bahsi geçen durumlar sosyal dışlanmanın sağlık hizmetlerinden dışlanma alt boyutu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Teknolojik ürünlere erişimdeki sınırlılık: Günümüzde teknoloji giderek gelişmekte, sosyal ağ platformlarının kullanımı çocuklar arasında giderek artmakta, eğitimde teknolojiden daha fazla yararlanılmaktadır. Bu nedenle akıllı telefonların ve bilgisayarların hem eğitim hem de sosyalleşme amacıyla çocuklar arasında kullanımı yaygınlaşmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde yoksul ailelerin gelir yetersizliğinden dolayı akıllı telefon ve bilgisayar gibi teknolojileri çocuklarına almaları zor olabilmektedir. Teknolojik ürünlere erişemeyen çocuklar da eğitim ve sosyal katılım başta olmak üzere toplumsal kaynak ve fırsatlardan uzak kalabilmektedirler. Bu durum çocuklarda sosyal dışlanma riskini arttırmaktadır. Gross-Manos (2015, s. 112) çalışmasında cep telefonuna erişemeyen çocukların maddi yoksunluk kaynaklı sosyal dışlanma yaşadığını ortaya koymaktadır.

Çocuk dostu bir çevreden yaşayamama: Yoksulluk ve sosyal dışlanma çocukların sağlıklı barınma koşullarında ve çocuk dostu bir çevrede yaşamalarının önünde bir engeldir (Levitas ve ark., 2007, s. 94; Silver, 2007, s. 10). Yaşanılan evin asgari yaşam standartlarının altında olması çocukların fiziksel ve sosyal gelişimlerini olumsuz etkilemektedir. Böhnke'ye (2001, s. 18) göre kötü yaşam koşullarında yaşamak, toplumdaki dışlanmış hissetme ve sosyal hayata katılımı yetersizlik yaşama riskini arttırmakta ve çeşitli dezavantajların birikiminde katalizör görevi görmektedir. Çocukların çevre ve gürültü kirliliği olan, suç, madde bağımlılığı gibi çocukların güvenliğini tehdit edici birtakım unsurlar içeren, çocukları ihmal, istismar ve zorbalığa açık hale getiren hatta çocukları kriminalize edebilen çocuk dostu olmayan çevrede yaşama durumu yoksulluk ve sosyal dışlanmanın önemli bir sonucudur. Bu durum aynı zamanda çocukları çeşitli sosyal patolojilerin kurbanı veya sorumlusu haline getirerek sosyal dışlanmanın yeniden tesisinde rol oynamaktadır.

Toplumsal görünürlüğü azalması ve karar alma mekanizmalarına katılmadaki yetersizlik: Yoksulluk kaynaklı sosyal dışlanmaya maruz kalan çocukların toplumsal görünürlükleri sınırlı olabilmektedir. Yoksulluk, çocukların toplumsal kaynaklara, fırsat-

lara, etkinliklere ve karar alma mekanizmalarına katılımlarını sekteye uğratmaktadır (Abrams ve Killen, 2014, s. 4). Kaynak ve fırsat eşitsizliği, çocukların sosyal ve ekonomik işlevselliklerini, zihinsel ve sosyal gelişimlerini olumsuz etkilemektedir. Ayrıca hem yoksulluk hem de sosyal dışlanma, yalnızca ekonomik kaynaklara değil, aynı zamanda tam sosyal katılımı mümkün kılan siyasi haklara ve karar alma mekanizmalarına erişimde de engeldir (Green ve Hulme, 2005, s. 867-868; Silver, 2007, s. 3). Çocukların karar alma mekanizmalarını erişimde yaşadıkları yetersizlik, sosyal kalkınmaya engel olmakta ve çocukların adil topluma dair inançlarını zedelemektedir.

Ebeveynler tarafından sosyal dışlanmaya maruz kalmanın neden olduğu öğrenilmiş çaresizlik etkisi: Yoksul ailelerde çocukların doğrudan ebeveynleri tarafından sosyal dışlanmaya maruz kalma olasılıkları artmaktadır. Ebeveyni tarafından sosyal dışlanmaya uğrama, çocukların daha sonraki yaşamlarında kendilerini dışlamalarının temelini oluşturmaktadır (Evans ve ark., 2001, s. 15). Evde deneyimlenen sosyal dışlanma durumu, çocukların toplumdaki dezavantajlı konumlarını kabul etmelerinde “öğrenilmiş çaresizlik etkisi” doğurabilmektedir. Holman’a (1978, s. 107) göre motivasyonu olmayan ve çaresiz insanlar yoksulluktan kurtulmak için çalışmazlar ve yoksulluk kültürü yoksulluğu kabul etmenin önemli bir yoludur. Öğrenilmiş çaresizlik etkisi nedeniyle çocukların topluma katılımı, olası toplumsal katkıları, toplumsal konum ve statülerinde olası yükselişler sekteye uğrayarak sosyal dışlanma hali perçinlenmektedir.

Görüldüğü üzere yoksulluk ve sosyal dışlanma, çocukların çeşitli yoksunluklar ve toplumsal kopuşlar yaşamalarına neden olmaktadır. Çocukların bireysel kontrolleri dışında gerçekleşen dezavantajlı olma halinden kurtulmaları noktasında kaynak, fırsat ve şanslara fırsatlara erişimlerini sınırlamaktadır. Yoksulluk ve sosyal dışlanma çocukların ekonomik, sosyal, kültürel ve ruhsal anlamda gelişimlerini olumsuz etkilerken şimdilerine ve geleceklere olumlu yön vermelerini zorlaştırmaktadır. Bu yüzden çocukları yoksulluktan ve sosyal dışlanmadan koruyacak politikaların hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bir sonraki bölümde Türkiye’de çocuklarda yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadele etmek için hayata geçirilen düzenlemeler ve uygulamalar ele alınacaktır.

Türkiye’de Çocuklarda Sosyal Dışlanma İle Mücadelede Atılan Adımlar

Uluslararası anlamda çocukları sosyal dışlanmadan korumak için hayata geçirilen politikaların geçmişi yüz yıl öncesine dayanmaktadır. İlk olarak uluslararası anlamda çocukların korunmasına yönelik ilk sözleşme olan Çocuk Hakları Cenevre Bildirgesi (1924) hayata geçirilmiştir. Ancak hem 1929 Büyük Buhran hem de II. Dünya Savaşı çocukların korunmasına dair öncelikleri geri plana atmıştır. 1959’a geldiğinde ise Birleşmiş Milletler tarafından Çocuk Hakları Bildirgesi kabul edilmiştir. Bildirinin kapsamında çocukların ayrımcılık ve dışlanmadan korunması, çocuğun kendisini özgürce geliştirebileceği fırsatlara kavuşturulması, sosyal güvenlik sistemlerinden ve sosyal hizmetlerden faydalandırılması, çocuklara sosyal bakım hizmetlerinin sunulması gibi çocukları yoksulluk ve sosyal dışlanmadan koruma hedefi de olan birtakım maddeler bulunmaktadır (Özpolat, 2023, s. 121). Daha sonra ise 1989 yılında BM Genel Kurulunda Çocuk hakları sözleşmesi kabul edilmiş ve Türkiye de sözleşmeye taraf olmuştur. Sözleşme, çocuk ayrımcılığının önlenmesi, çocuklara gereksinim duydukları bakım ve korumanın sağlanması, çocuğun yeteneklerinin geliştirilmesi için uygun ortamın sağlanması, kendisini ilgilendiren konularda serbestçe kendisini ifade edebilmesi, dernek kurma ve barış içinde toplanma özgürlüğünün teminat altına alınması, toplumsal, ruhsal ve ahlaki esenliği ile bedensel ve zihinsel sağlığını geliştirecek kaynaklara ulaşmasının sağlanması, ihmal, istismar ve kötü muameleden korunması, tıbbi bakım ve rehabilitasyon hizmetlerinden yararlandırılması, sosyal güvenlikten yararlandırılması, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması, dinlenme, boş zaman değerlendirme, oynama ve yaşına uygun eğlence (etkinliklerinde) bulunma ve kültürel ve sanatsal yaşama serbestçe katılma hakkının tanınması, ekonomik sömürüden ve her türlü tehlikeli işten korunması gibi maddeleri içererek çocukları yoksulluk ve sosyal dışlanmadan korumayı amaçlamaktadır (UNICEF, 2023).

Türkiye’de çocukları yoksulluk ve sosyal dışlanmadan koruyacak iki önemli mevzuat dikkat çekmektedir. 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu kapsamında çocukların korunması, psikososyal olarak desteklenmesi, aile, yakın çevre ve toplum ile ilişkilerinin düzenlenmesi, çocuklara yönelik koruyucu, önleyici, destekleyici, geliştirici hizmetlerin sunulması, çocuklara rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin verilmesi, çocuklara yönelik sosyal hizmet uygulamalarının geliştirilmesi, çocukların iş ve meslek sahibi edilerek topluma katkı sunmalarının sağlanması, çocukların eğitime devamının sağlanması, gerek görülmesi halinde çocukların bakım ve koruma altına alınması gibi maddeler bulunmaktadır (ASHB, 2023a). Bahsi geçen maddelerin çocukları kısa ve uzun vadede yoksulluktan ve sosyal dışlanmadan korumayı amaçladığı net bir biçimde söylenebilir. 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu kapsamında ise çocukları koruyacak ve destekleyecek her türlü tedbirin alınması, çocuğun eğitimi ve gelişimi için aileye danışmanlık verilmesi, eğitime devamının sağlanması, iş ve meslek edinmesi amacıyla çeşitli kurslardan yararlandırılması, fiziksel ve ruhsal sağlığının korunması ve tedavisi için gerekli geçici veya sürekli tıbbi bakım ve rehabilitasyonun verilmesi, bağımlılık yapıcı maddelerden korunması gibi çocuğu özellikle sosyal dışlanmadan koruyacak birtakım hususlar bulunmaktadır (ASHB, 2023b).

Türkiye’de çocuklarda sosyal dışlanmayla mücadele sosyal dışlanma ve sosyal içerme kavramlarının doğrudan dile getirilmesi Avrupa Birliği üyelik süreçleriyle olmuştur. 2004 yılının son çeyreğinde Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına bağlı Avrupa Koordinasyon Başkanlığının hazırladığı sosyal içerme temalı belgeyle sosyal dışlanmayla mücadele resmi olarak başlamıştır

(Karataşoğlu ve İslamoğlu, 2016, s. 18). Ayrıca Türkiye’de yoksulluk ve sosyal dışlanma sorunlarının net olmasa da ifade edilmesi, sivil toplum kuruluşları tarafından sosyal dışlanma sorununun daha gür bir sesle dillendirilmesi ve çocukları da içerisinde barındıran hassas grupları yoksulluk ve sosyal dışlanmadan koruyacak sosyal politikaların hayata geçirilmesi gibi adımlar 2000’li yılların başından itibaren atılmaya başlanmıştır.

Sosyal içerme politikalarının resmi olarak hayata geçirilmesinin en önemli adımlardan biri 2006-2008 Orta Vadeli Program’dır. Program kapsamında “Sosyal İçerme ve Yoksullukla Mücadele” başlığı altında çocukları içerisinde barındıran hassas grupları entegre eden ve sosyal dışlanmadan koruyan bir sosyal koruma sisteminin hazırlanması, kamusal hizmetlere erişilebilirliğin artırılması ve toplumsal bütünleşmenin sağlanması gibi hususlar yer almaktadır (SBB, 2021). 2011-2013 yılları arasındaki Orta Vadeli Program kapsamında ise sosyal içerme ve yoksullukla mücadele başlığının kapsamı genişletilerek gelir dağılımının iyileştirilmesi de ana hedeflerden biri haline gelmiştir (SBB, 2018). 2024-2026 dönemi Orta Vadeli Program’da sosyal dışlanma ile ilgili herhangi bir hüküm bulunmaması da sosyal dışlanma politikalarına verilen önemin azalıp azalmadığına dair zihinlerde soru işareti oluşturmaktadır.

Yoksulluk içinde olup temel ihtiyaçlarını karşılayamayan ve hayatını sürdürmekte güçlük çeken çocukların bakımı konusunda ailelerin desteklenmesi amacıyla 2015 yılında Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetleri Hakkında yönetmelik çıkarılmıştır. Yönetmelik kapsamında ailelerin çevre şartlarından doğan ve kendi kontrolleri dışında oluşan maddi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesine yönelik, aile ve çocuklarla mesleki çalışmalar yapılması, çocukların sosyal sorunlarının tespiti ve çözümlenmesinde gerekli rehberlik ve desteğin sağlanarak hayat standartlarının yükseltilmesi, çocuğun ailesi veya yakınları ile birlikte en kısa sürede kendi imkânlarıyla yaşamlarını sürdürebilecekleri koşullara kavuşturulması, sosyal ve ekonomik destek hizmetinin sosyal güvenlik sisteminin boşluklarını dolduracak şekilde planlanıp geliştirilmesine, zorunlu eğitim kapsamında olup çeşitli nedenlerle eğitimine devam edememiş çocukların okula devamlarının sağlanması gibi maddelerle çocukları sosyal dışlanma ve yoksulluktan korunması hedeflenmektedir (ASHB, 2023c).

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı Sosyal Uyum Daire Başkanlığı çocukları sosyal dışlanmadan korumak için önemli görevler üstlenmektedir. Başkanlığın görev ve sorumlulukları arasında çocuklar başta olmak üzere hassas grupların sosyal uyumunu arttırmak, ailelere ve çocuklara yönelik projeler geliştirmek, ailelerin ve çocukların iyi olma halini zedeleyecek sorunlardan onları korumak gibi hususlar bulunmaktadır (ASHB, 2023d). Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı Gençlik Merkezleri de çocukların boş zamanlarını değerlendirmelerini sağlamak, çocukları kültürel, sportif, sanatsal, sosyal ve bilimsel faaliyetlere yönlendirerek sosyalleşmelerini sağlamak, danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunmak, çocukları zararlı alışkanlıklardan ve bağımlılıktan korumak, çocukların sosyal, kültürel ve sportif beceriler edinmelerini sağlamak, çeşitli gezi ve kurslarla çocukların kültürel sermayelerini geliştirmelerini sağlamak gibi misyonlar üstlenerek çocukları sosyal dışlanma riskinden koruma noktasında önemli bir konumdadır (GSB, 2023).

Görüldüğü üzere hem uluslararası hem de ulusal anlamda Türkiye çocuklarda sosyal dışlanma ve yoksullukla mücadelede politika, mevzuat, uygulama ve kurumlardan yararlanmaktadır. Özellikle Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından uygulanan Sosyal ve Ekonomik Destek uygulamasının çocukların eğitime devamı ve meslek edinimlerinde önemli sonuçlar vermektedir. Gençlik Merkezleri de çocukların sosyal ve kültürel entegrasyonunda yarar sağlamaktadır. Sosyal Uyum Daire Başkanlığının faaliyetlerinin uzun vadede ne gibi etkiler vereceği zamanla belli olacaktır. Fakat tüm bahsi geçen politika, mevzuat, uygulama ve kurumlar çözümden çok soruna odaklandığı için palyatif çözümler üretebilmektedir. Çocuklarda yoksulluk ve sosyal dışlanma sorununun çözümünde kalıcı sonuçlar verecek birtakım paradigmalara ihtiyaç vardır.

Sonuç

Yoksulluk ve çocuklarda sosyal dışlanma, ortak bileşenleri olan ve çocuklar üzerinde çoklu dezavantajlar doğurabilen olgular olarak karşımıza çıkmaktadır. Yoksulluk ve çocuklarda sosyal dışlanma, çocukların dezavantajlı olma halini yeniden üreten, sosyal işlevselliklerini ve toplumla bütünleşme becerilerini zedeleyen, çocukları çeşitli sosyal ve çevresel risklerle karşı karşıya bırakan, çocukların yetişkinlik dönemlerine ekonomik, sosyal ve kültürel olarak hazır olmalarını engelleyen, çocukların kamusal hizmetlere ve karar alma mekanizmalarına erişimlerini sınırlayan ve nihayetinde çocukların dezavantajlı olma hallerini öğrenilmiş çaresizlik yaratarak içselleştirmelerine neden olarak çocukları kümülatif bir dezavantaj döngüsüne sürükleyen olgulardır.

Çocuklarda sosyal dışlanma ve yoksulluğun ortak bileşenlerinin olumsuz etkilerini en aza indirmek için sosyal içerici yoksullukla mücadele politikaları gerekmektedir. Türkiye’de ve dünyanın pek çok ülkesinde yoksulluk sorununu azaltmak için iki önemli politika sosyal sigorta ve sosyal yardım politikalarıdır. Çalışanlar için uygulanan sosyal sigorta uygulamalarının yeterliliği tartışılmaktadır. Çünkü sosyal sigorta kapsamında kamuda veya özel sektörde her türden çalışana verilen ücretlerin ve hakların aileleri ve çocukları yoksulluk ve sosyal dışlanmadan koruduğu şüphelidir. Diğer koruyucu politika olan sosyal yardım politikaları ise aileleri ve çocukları sosyal dışlanma ve yoksulluktan korumaktan ziyade onları sosyal yardımlara bağımlı hale getirerek istihdama katılma çabalarını kısıtlayabilmekte bu da kronik yoksulluk ve sosyal dışlanmaya neden olmaktadır. Bu anlamda aileleri

ve çocukları yoksulluk ve sosyal dışlanmadan koruyacak, yurttaşlık haklarından yararlanmalarını sağlayacak, daha olumlu ve kalıcı sonuçlar verecek sosyal politikaların hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Çocuklarda yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadelede son dönemlerde olumlu sonuçlar veren birtakım politikalar hayata geçirilmiştir. Orta Vadeli Programlar, Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmeti, Sosyal Uyum Daire Başkanlığı ve Gençlik Merkezleri gibi kurum ve uygulamalar çocuklarda sosyal dışlanma ile mücadelede bir nebze de olsa yarar sağlamıştır. Fakat bahsi geçen kurum ve uygulamaların birincil amacının çocukları sosyal dışlanmadan korumak yerine yoksulluğun kısa vadeli olumsuz etkilerini en aza indirmeyi amaçlaması, kalıcı çözümlerden ziyade palyatif sonuçlar vermektedir. Çocuklarda sosyal dışlanmayı önlemek için sosyal politika araçlarının birincil görevi, uzun süreli ve kümülatif sosyal dezavantajları engellemektir. Ancak sosyal dışlanma olgusunun çok boyutluluğu ve muğlaklığı etkili sosyal politikaların hayata geçirilmesini ve var olanların da etkin bir şekilde yarar sağlamasını engellemektedir. Sosyal dışlanmayı önleyebilecek sosyal politikaların hayata geçirilmesi için öncelikle sosyal dışlanmanın anlaşılması, sınırlarının iyi çizilmesi ve yoksulluk başta olmak üzere diğer sosyal sorunlarla ilişkisinin ortaya konması gerekmektedir. Ancak yoksulluk ve çocuklarda sosyal dışlanmanın bileşenlerine baktığımızda ikisinin olumsuz sonuçlarının engellenebilmesi için toplumsal kazanımların yeniden dağıtımında adil davranılması, toplumda fırsat eşitliği yaratacak mekanizmalarının hayata geçirilmesi, sosyal güvenlik ve sosyal yardım politikalarının sınırlarının iyi biçimde çizilmesi, sosyal hizmetler başta olmak üzere sosyal koruma sistemlerinin etkinliğinin artırılması ve toplumda dışlanmaya maruz kalan grupların karar alma mekanizmalarında temsilinin sağlanması son derece önemlidir.

Toplumda sosyal adaletin tesisi, çocuklarda yoksulluğun ve sosyal dışlanmanın en önemli mücadele aracı olmalıdır. Craig (2002, s. 669-670), tüm insanların eşit değerinin, temel ihtiyaçlarını gidermede hak temelli yaklaşımın, kaynak ve fırsatlardan adil yararlanmanın, her düşünce ve eyleme karşı korunmalarının sosyal adaletin tesisinde önemli olduğunu ifade etmektedir. Sosyal adaletin tesisi hedefiyle mikro düzeyde psikososyal iyileştirme ve rehabilitasyon çalışmaları, makro düzeyde ise sosyal değişim ve politika odaklı çalışmalarla (Tuncay, 2006, s. 65) çocuklarda sosyal dışlanma ile mücadele edilebilir. Ayrıca çocuklarda yoksulluk ve sosyal dışlanmayla mücadelede günümüze kadar çözümden çok soruna odaklanıldığı düşünülmektedir. Görülmektedir ki çözümden çok soruna odaklanan politika ve uygulamalar yetersiz kalmaktadır. Çocuklarda sosyal dışlanma mücadelesinin başarısı için çocukların öznel yaşamlarında olumlu değişim yaratacak, geniş ölçekte de toplumun gereksinimlerine cevap verecek sorundan çok çözüme odaklanan ve sorunu yaşayanları çözümün baş aktörü olarak gören politika, uygulama ve kurumlara ihtiyaç vardır.

Sonuç olarak çalışmada çocuklarda sosyal dışlanmanın yoksullukla ilişkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ancak çocuklarda sosyal dışlanma süreçlerini izlemek, analiz etmek ve yoksullukla ilişkisini daha net ortaya koymak için daha kapsamlı ve resmi veri setlerine ihtiyaç vardır. Sosyal dışlanma olgusunun karmaşıklığını ve çok boyutluluğunu düşündüğümüzde yoksullukla ilişkisini net olarak ortaya koymak ve çözüme odaklanmak için, çeşitli yaşam alanlarında boylamsal bilgi, öznel yoksulluk ve sosyal dışlanma algısını içeren çalışmalar gerekmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Yazarın ORCID ID'si

Cihangir Karakaya 0000-0002-1104-379X

KAYNAKLAR / REFERENCES

- Abrams, D., & Killen, M. (2014). Social Exclusion of Children: Developmental Origins of Prejudice. *Journal of Social Issues*, 70(1), 1-11. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1111/josi.12043>
- Abrams, D., & Rutland, A. (2011). Children's understanding of deviance and group dynamics: The development of subjective group dynamics. J. Jetten, & M. Hornsey içinde, *Rebels in groups: Dissent, deviance, difference and defiance* (s. 135-157). Oxford: Blackwell.
- Adaman, F., & Keyder, Ç. (2006). *Türkiye'de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma*. Avrupa Komisyonu.
- ASHB. (2023a). *Sosyal Hizmetler Kanunu*. <https://www.aile.gov.tr/uploads/chgm/uploads/pages/kanunlar/2828-sosyal-hizmetler-kanunu.pdf> adresinden alınmıştır
- ASHB. (2023b). *Çocuk Koruma Kanunu*. <https://www.aile.gov.tr/uploads/chgm/uploads/pages/kanunlar/5395-sayili-cocuk-koruma-kanunu.pdf> adresinden alınmıştır

- ASHB. (2023c). *Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmeti*. <https://www.aile.gov.tr/chgm/uygulamalar/sosyal-ve-ekonomik-destek-hizmeti/> adresinden alınmıştır
- ASHB. (2023d). *Sosyal Uyum Daire Başkanlığı*. <https://www.aile.gov.tr/athgm/kurumsal/daire-baskanliklari/sosyal-uyum/> adresinden alınmıştır
- Atkinson, A. (1998). Exclusion, Employment and Opportunity. A. Atkinson, & J. Hills içinde, *Social Exclusion, Poverty and Unemployment* (s. 1-24). London: Centre for Analysis of Social Exclusion.
- Avşar Kurnaz, Ş. (2007). Çocuk Yoksulluğu. *Aile ve Toplum*, 3(12), 47-55.
- Böhnke, P. (2001). *Nothing Left to Lose? Poverty and Social Exclusion in Comparison Empirical Evidence on Germany*. Berlin (WZB): Social Science Research Center.
- Bradshaw, J., Kemp, P., Baldwin, S., & Rowe, A. (2004). *The drivers of social exclusion: A review of the literature*. London: Social Exclusion Unit.
- Buchanan, A. (2006). Children aged 0–13 at risk of social exclusion: Impact of government policy in England and Wales. *Children and Youth Services Review*, 28, 1135-1151. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2005.10.014>
- Burchardt, T., Le Grand, J., & Piachaud, D. (2002). Degrees of exclusion: developing a dynamic, multidimensional measure. J. Hills, J. Le Grand, & D. Piachaud içinde, *Understanding Social Exclusion*. Oxford: Oxford University Press.
- Craig, G. (2002). Poverty, Social Work and Social Justice. *British Journal of Social Work*, 32, 669-682.
- De Haan, A. (1999). *Social Exclusion: Towards an Holistic Understanding of Deprivation*. Department for International Development, London.
- Doğan, İ. (2014). Sosyal Dışlanmanın Anlaşılması: Muğlaklık ve Çok Boyutluluk. *Sosyal Siyaset Konferansları*, 66-67, 127-157.
- Esping-Andersen, G., Gallie, D., Hemerijck, A., & Myles, J. (2001). *A New Welfare Architecture for Europe? The European Union*.
- Evans, P., Bronheim, S., Bynner, J., Klasen, S., Magrab, P., & Ranson, S. (2001). *Social Exclusion and Children-Creating Capital: Some Conceptual Issues and Practical Solutions*. Columbia University. The Institute for Child and Family Policy.
- Green, M., & Hulme, D. (2005). From correlates and characteristics to causes: thinking about poverty from a chronic poverty perspective. *World Development*, 33(6), 867-879. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2004.09.013>
- Gross-Manos, D. (2015). Material deprivation and social exclusion of children: lessons from measurement attempts among children in Israel. *Jnl Soc. Pol.*, 44(1), 105-125. <https://doi.org/10.1017/S0047279414000646>
- GSB. (2023). *Gençlik Merkezleri*. <https://ghgm.gsb.gov.tr/Sayfalar/3277/3187/genclik-merkezleri-dairesi.aspx> adresinden alınmıştır
- Hatıplı, M. (2019). Boyut ve Etkenleriyle Sosyal Dışlanmanın Yoksullukla Karşılaştırmalı İlişkisi. *Bilgi*, 21(1), 39-77.
- Holman, R. (1978). *Poverty: explanations of social deprivation*. Oxford.
- Hulme, D., & Shepard, A. (2003). Conceptualizing chronic poverty. *World Development*, 31(3), 403-423. [https://doi.org/10.1016/S0305-750X\(02\)00222-X](https://doi.org/10.1016/S0305-750X(02)00222-X)
- Jamet, S. (2007). *Combating Poverty and Social Exclusion in France*. Paris: OECD Publishing.
- Jehoel-Gijsbers, G., & Vrooman, J. C. (2004). *Social Exclusion in the Netherlands*. The Hague: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Karataşoğlu, S., & İslamoğlu, E. (2016). Gelir Seviyesi ile Sosyal Dışlanma İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 7(1), 12-41.
- Killen, M., Rutland, A., & Ruck, M. D. (2011). *Promoting equity, tolerance, and justice in childhood*. Society for Research in Child Development (SRCD).
- Klasen, S. (2001). Social Exclusion, *Children, and Education: Conceptual and Measurement Issues*. OECD.
- Laderchi, R. C., Saith, R., & Stewart, F. (2003). Does it matter that we do not agree on the definition of poverty: A comparison of four approaches. *Oxford Development Studies*, 31(3), 233-274. <https://doi.org/10.1080/1360081032000111698>
- Levitas, R. (2005). *The Inclusive Society? Social Exclusion and New Labour*. New York: Palgrave Macmillan.
- Levitas, R., Pantazis, C., Fahmy, E., Gordon, D., Lloyd, E., & Patsios, D. (2007). *The Multi-Dimensional Analysis of Social Exclusion*. Department for Communities and Local Government (DCLG). University of Bristol .
- Madanipour, A., Shucksmith, M., & Talbot, H. (2015). Concepts of poverty and social exclusion in Europe. *Local Economy*, 30(7), 1-21. <https://doi.org/10.1177/0269094215601634>
- Middleton, S., & Adelman, L. (2003). The poverty and social exclusion survey of Britain implications for the assessment of social security provision for children in Europe'. J. Bradshaw içinde, *Children and Social Security: International Studies in Social Security* (s. 1-34). Ashgate Pub Ltd.
- Mohanty, I., Edvardsson, M., Abello, A., & Eldridge, D. (2016). Child Social Exclusion Risk and Child Health Outcomes in Australia. *PLoS ONE*, 11(5). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0154536>
- Özpolat, A. O. (2023). Çocuklar Odağında Sosyal Hizmet Mevzuatı. M. Başçılar içinde, *Sosyal Hizmet Mevzuatı* (s. 117-140). Ankara: Nobel.
- Ridge, T. (2002). *Childhood poverty and social exclusion: From a child's perspective*. Bristol: The Policy Press.
- Rodgers, G. (1995). What is special about a social exclusion approach? G. Rodgers, C. Gore, & J. B. Figueiredo içinde, *Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses* (s. 2-43). UNDP.
- Room, G. (1999). Social exclusion, solidarity and the challenge of globalization. *International Journal of Social Welfare*, 8, 166-174. <https://doi.org/10.1111/1468-2397.00080>
- Sapancalı, F. (2005). Avrupa Birliğinde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri. *Çalışma ve Toplum*, 3(6), 51-106.
- SBB. (2018). *Orta Vadeli Program*. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Orta_Vadeli_Program2011-2013.pdf adresinden alınmıştır

- SBB. (2021). *Orta Vadeli Program*. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/08/Orta_Vadeli_Program2006-2008.pdf adresinden alınmıştır
- Sen, A. (1992). *Inequality re-examined*. . Cambridge: Sage.
- Sen, A. (2000). *Social Exclusion: Concept, Application, and Scrutiny*. Manila: Asian Development Bank.
- Silver, H. (1994). Social exclusion and social solidarity: Three paradigms. *International Labour Review*, 113(5-6), 531-578.
- Silver, H. (2007). *The process of social exclusion: the dynamics of an evolving concept*. Chronic Poverty Research Centre .
- Şahin, T. (2009). Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi. *Yardım ve Dayanışma Dergisi*, 1(2), 72-80.
- Tuncay, T. (2006). Sosyal Hizmetin Temel Hedefi: Sosyal Adalet Güçlendirmeye Retorikten Pratiğe. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 17(1), 53-70.
- UNICEF. (2023). Çocuk Haklarına Dair Sözleşme. <https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme> adresinden alınmıştır
- Vrooman, J. C., & Hoff, S. J. (2013). The disadvantaged among the Dutch: A survey approach to the multidimensional measurement of social exclusion. *Social Indicators Research*, 39(3), 1261-1287.
- Vrooman, J. C., Hoff, S. J., & Guiaux, M. (2015). Descendants of Hardship: Prevalence, Drivers and Scarring Effects of Social Exclusion in Childhood. *Social Inclusion*, 3(4), 76-97.

Atıf Biçimi / How Cite This Article

Karakaya, C. (2023). Yoksulluğun öteki yüzü: çocuklarda sosyal dışlanma. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 85, 55-64. <https://doi.org/10.26650/jspc.2023.85.1326720>

Türkiye’de Aile Politikalarının Sürdürülebilir Kalkınma ve Sosyal Hizmetler Açısından Değerlendirilmesi

Evaluating Family Policies in Türkiye in Terms of Sustainable Development and Social Services

Selin Koçak¹ , Büşra Demir²

¹(Arş. Gör.), Başkent Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Ankara, Türkiye.

²(Sosyal Hizmet Uzmanı/Sosyal Çalışmacı), Sakarya L Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu, Sakarya, Türkiye.

ÖZ

Sürdürülebilir kalkınma ekonomik, sosyal ve çevresel boyutları ile dünyayı ilgilendiren bir konu haline gelmiştir. Günümüzde başta yoksulluk olmak üzere ekonomik ve sosyal anlamda adaletsizlikler artmaktadır. Ekonomik sorunlar bireyleri eğitim, sağlık, barınma, psikososyal gelişim gibi pek çok alanda olumsuz etkilemektedir. Değişen dinamikleriyle aileler, bu olumsuz durumdan etkilenen grupların başında gelmektedir. Bireylerin ve ailelerin iyilik halini sağlamada aile politikaları ve aileye yönelik hizmetler önemli yer tutmaktadır. Ailelere yönelik sosyal hizmetler Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı başta olmak üzere Sağlık Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı ve yerel yönetimler tarafından yürütülmektedir. Bu hizmetler ekonomik ve sosyal ihtiyaçları kapsamaktadır. Bu nedenle aile politikaları ve sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik ve sosyal amaçları bağlantılıdır. Aile politikaları farklı nüfus gruplarının sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarını kapsamaları açısından önemlidir. Çalışmanın amacı sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik ve sosyal boyutları çerçevesinde Türkiye’de aileye yönelik sosyal politikaların ve hizmetlerin değerlendirilmesidir. Çalışmada aileye yönelik hizmetlerin daha çok niceliksel olarak ifade edildiği ve hizmetlerin sürdürülebilir kalkınma bağlamında geliştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

ABSTRACT

Sustainable development has become an issue that concerns the world with its economic, social, and environmental dimensions. Economic and social injustices, especially poverty, are increasing, and economic problems affect individuals negatively in many areas, such as education, health, housing, and psychosocial development. Families and their changing dynamics are at the forefront of the groups affected by this negative situation. Family policies and family-oriented services have an important place in ensuring the well-being of individuals and families. Social services for families are carried out in Türkiye by the Ministry of Family and Social Services, the Ministry of Health, the Ministry of National Education, and local governments. These services cover economic and social needs. Therefore, family policies and the economic and social goals of sustainable development are linked. This study discusses family services within the scope of the economic and social dimensions of sustainable development. The study concludes that family-oriented services are expressed more quantitatively and that services should be developed in the context of sustainable development.

Anahtar Kelimeler: Aile politikaları, Sosyal hizmetler, Sürdürülebilir kalkınma

Keywords: Family policies, Social services, Sustainable development

EXTENDED ABSTRACT

Sustainable development in recent years has become a topic that is discussed globally. Increasing economic and social inequalities have made sustainable development the subject of study in economic and social fields. Sustainable development has three dimensions (i.e., economic, social, and environmental); however, this study will evaluate its social and economic dimensions in terms of family policies and social services. Economic sustainability involves the increase in production and capital. Meanwhile, the social dimension of sustainable development refers to meeting the basic needs of individuals and societies and providing access

Sorumlu Yazar: Selin Koçak E-posta: selinkocak@baskent.edu.tr

Başvuru: 18.05.2023 • **Revizyon talebi:** 10.10.2023 • **Son revizyon teslimi:** 25.10.2023 • **Kabul:** 25.11.2023

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

to services. When considering the changing population structure alongside economic and social inequalities, the provided services gain importance in terms of their effects on individuals and especially families for achieving the UN's sustainable development goals (SDGs). Family policies are an important component of social policy and are considered to entail all services such as health, employment, income distribution regulation, women, children, foster family programs, housing policies, and family planning. Although changes have occurred in the family structure compared to previous years, factors such as migration and the presence of elderly and disabled individuals in the family are treated as situations that should be considered when planning for family services. Identifying and meeting the psychosocial and economic needs of families is important for achieving SDGs. In this context, public and local government services are an important tool in the provision of family-oriented services. Social services for families in Türkiye are handled by the Ministry of Family and Social Services, while services for work life and employment are carried out under the Ministry of Labor and Social Security. Ministries such as the Ministry of Justice and the Ministry of National Education also play an important role in providing complementary services to families.

Policies towards family in Türkiye are shaped alongside international and national legislation and development plans, with social services for families being carried out within the scope of the General Directorate of Family and Community Services, the General Directorate of Services for the Disabled and Elderly, the General Directorate of Social Assistance, the General Directorate of Child Services, and the General Directorate on the Status of Women. The social service centers established under the Ministry of Family and Social Services (ASHB) have an important place in providing education and counseling services for families. Social service centers are a community-based service that provide interventions suitable for the purposes of social work, especially for children, young people, women, and disabled and elderly people. Services are also found for children such as adoptions, foster families, education, and health benefits. In terms of ensuring economic and social sustainability, the issue of women's participation in social and economic life maintains its importance. Poverty and the fact that women's participation rates in work life are lower than men's are important problem areas in services for women. The field of the elderly and disabled has been another issue that needs to be addressed in terms of sustainable development. The increasing rate of the elderly population in Türkiye and in the world has also become an important issue in terms of sustainable development. When examining the services that are provided for disabled people within the scope of family policies, the responsibility for the care of the disabled at home in Türkiye is seen to mostly fall on the family and the female family members. With globalization and the changes in social and economic life, the role and responsibilities of local governments and municipalities are increasing so as to meet individuals' needs.

In summary, sustainable development has 17 sub-objectives, some of these being reducing poverty and hunger and increasing gender equality and solidarity. Increasing poverty and the related social and economic injustices around the world are closely related to social services, and the social and economic dimensions of sustainable development are interrelated. The negative impact of economic development also negatively affects social development. Individuals who live below the minimum living standard economically are at a disadvantage with regard to being able to meet their basic living needs. When evaluating family policies in Türkiye, studies should be conducted on the three functions of social work: protective-preventive, rehabilitative, and transformative-developing. The social services that are provided to families should be evaluated not only in terms of quantity but also in terms of quality, and family policies should be developed by ensuring the participation of those benefiting from social services.

Giriş

Sürdürülebilir kalkınma son yıllarda artan ekonomik, sosyal eşitsizlikler ile birlikte ülkelerin gündeminde olan bir konu haline gelmiştir. Sürdürülebilir kalkınma konusunun birçok alanda ele alınmasının bazı nedenleri bulunmaktadır. Özmete (2010)'nin belirttiği gibi sürdürülebilir kalkınma kavramından önce dünyada ekonomi odaklı bir kalkınma anlayışı hakimdir. Ekonomi odaklı kalkınma anlayışı ile gayri safi milli hasıla oranlarında artış meydana gelmiştir. Buna rağmen yoksulluk, hizmetlere erişimde eşitsizlik, yetersiz altyapı gibi olumsuz durumlar ortaya çıkmıştır. Bunun bir sonucu olarak 1987 yılında Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından "Ortak Geleceğimiz" başlıklı bir rapor yayınlanmıştır. Bu raporda sürdürülebilir kalkınma kavramına yer verilmiştir (Görmez, 2020). Sürdürülebilir kalkınma ekonomik, sosyal ve çevresel olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır. Bu çalışmada sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik ve sosyal boyutları üzerinde durulmuştur.

Sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik boyutu sermayenin korunması ve ölçülebilir mal ve hizmetlere sahip olmayı kapsamaktadır (Goodland, 2002). Sürdürülebilirlik kalkınmanın sosyal boyutu birey ve toplumların temel ihtiyaçlarının karşılanması, hizmetlere erişimin sağlanabilirliği gibi konulara vurgu yapmaktadır (Bilgili, 2017; Goel ve Sivam, 2015). Sanayi devriminden itibaren artarak devam eden ekonomik, sosyal ve çevresel sorunlar sürdürülebilir kalkınma kavramının tartışılmaya başlamasına neden olmuştur. Birleşmiş Milletler tarafından belirlenen sürdürülebilir kalkınma hedeflerinde yoksulluğu, açlığı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini önleme, insana yakışır iş sağlama, eşitsizliklerin azaltılması ve nitelikli eğitimin desteklenmesi gibi maddeler yer almaktadır (URL 1). Sürdürülebilir kalkınma amaçlarının gerçekleştirilebilmesi için değişen nüfus yapısı ekonomik ve sosyal eşitsizlikler dikkate alındığında bireyler ve özellikle aileler üzerindeki etkilerine yönelik sunulan hizmetler önem kazanmaktadır.

Aile politikaları sosyal politikanın önemli bileşenlerinden biridir. Aile politikaları aileye yönelik sağlık, istihdam, gelir dağılımı düzenlemesi, kadın, çocuk, koruyucu aile programları, konut politikaları, aile planlamaları gibi hizmetlerin bütünü olarak değerlendirilmektedir. Dumon’a göre üç tür aile politikası uygulanmaktadır. Birincisi ailenin ekonomik gelir elde etmesini sağlayacak ekonomik faaliyetlerdir. İkincisi; ailelerin psikososyal yönden desteklenmesine yönelik eğitim ve danışmanlık faaliyetleridir. Üçüncü grupta ise aileyi destekleyecek okul öncesi eğitim hizmetleri, koruyucu aile hizmeti, yaşlı-engelli bakımı gibi sosyal hizmetler kapsamındaki çalışmalar yer almaktadır (akt. İçağasıoğlu Çoban ve Özbesler, 2009: 39). Ülkemizde aileye yönelik sosyal hizmetler Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, çalışma yaşamı ve istihdama yönelik hizmetler Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bünyesinde gerçekleştirilmektedir. Adalet Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı gibi bakanlıklar da aileye yönelik tamamlayıcı hizmetlerin sunumunda önemli rol oynamaktadır.

Türkiye’deki aile politikalarının sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik ve sosyal boyutları özelinde değerlendirilebilmesi için öncelikle Türkiye’nin nüfus dinamikleri hakkında bilgi sahibi olmak gerekmektedir. Türkiye’deki demografik yapı aile politikaları kapsamında farklı nüfus gruplarının ihtiyaçlarını bilmek açısından önemlidir. Türkiye’de doğurganlık ve ölüm hızındaki azalmaya bağlı olarak yaşlı nüfus artmaktadır. Buna ek olarak 15-64 yaş aralığındakilerin oranı ise %67,9’dur (TÜİK, 2021). TÜİK (2023) verilerine göre yıllık nüfus artış hızı azalmaya devam etmektedir. Yıllık nüfus artış hızı 2021 yılında binde 12,7; 2022 yılında ise binde 7,1 olmuştur. Bu verilere göre Türkiye nüfusunun yaşlanmaya başladığı söylenebilir.

TÜİK (2021) aile istatistikleri raporuna göre Türkiye’nin ortalama hane halkı büyüklüğü 3,30’dur ve hanehalkı büyüklüğü azalmaya devam etmektedir. Türkiye’de ağırlıklı olarak tek çekirdekli aile yapısı (%65,2) bulunmaktadır. Son yıllarda geniş aile yapısı (%14) oranı azalırken tek kişilik hanehalkı oranının (%17,9) arttığı görülmektedir. Benzer şekilde son yıllarda parçalanmış aile yapılarında da artış yaşanmaktadır. Bu aile yapılarının büyük çoğunluğunu ise tek kişilik haneler ve tek ebeveynli haneler oluşturmaktadır. Türkiye’de 2006-2016 yılları arasında çocuklu ailelerin oranında azalma meydana gelmiştir. Bu azalma özellikle üç ve daha fazla çocuğu olan ailelerin oranında görülmektedir (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2018). TÜİK (2023) raporuna göre ise Türkiye’de hane halkı büyüklüğü 3,17’ye gerilemiş ve %10,3’ü tek ebeveynli ailelerden oluşmaktadır.

Ailelerin yaşamlarını ekonomik ve sosyal açıdan etkileyen önemli bir değişken de yoksulluk, gelire dair verilerdir. Küresel düzeydeki araştırmalar artan ekonomik eşitsizlikleri göstermektedir. 2020 yılında dünyanın en zengin %10’unun ortalama geliri en alttaki %50’nin ortalama gelirinden 38 kat daha yüksektir (UNDP, 2022). TÜİK (2022) verilerine göre yoksulluk oranı %21,3 olarak belirlenmiştir. Göreli yoksulluk oranı ise %14,4 olmuştur. Türkiye’de en yüksek gelire sahip yüzde yirmilik kesimin toplam gelirden aldığı pay %47,5 iken en düşük gelire sahip olan yüzde yirmilik grubun aldığı payın oranı %6,2’dir (TÜİK, 2020).

Yoksulluk bireyler ve toplumlar arasındaki gelir adaletsizliğinin artmasına neden olan önemli faktörlerden biridir. Gelir adaletsizliği aileleri sadece ekonomik değil eğitim, barınma, sağlık ve temel ihtiyaçların karşılanması gibi psikososyal yönden de etkilemektedir. Gelir adaletsizliği aynı zamanda sosyal adaletsizliğe de yol açmaktadır. Bireyler arasındaki gelir farkının büyümesi bağımlı nüfusun artması, aile yapısındaki değişimlerle ele alındığında aile politikaları açısından oldukça önemlidir. Bu durum aynı zamanda sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik ve sosyal boyutuyla yakından ilişkilidir. Ekonomik ve sosyal eşitsizliklerin azaltılmasında sosyal politikalar ve sosyal hizmetler önemli bir yere sahiptir. Türkiye’de sosyal hizmetlerin sunumunda başta Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB) olmak üzere Sağlık Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimler görev almaktadır. Kamu ve yerel yönetimlerin aileye yönelik hizmetleri aile yapısına bağlı olarak kadınlar, çocuklar, yaşlılar, engelliler gibi birden fazla grubu içermektedir. Bu nüfus gruplarına yönelik sosyo-ekonomik hizmetler aile politikalarının içeriğine dair bir çerçeve çizmekle birlikte sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile de ilişkilidir. Bu nedenle aile politikalarının sürdürülebilir kalkınma hedefleri odağında değerlendirilmesi önem kazanmaktadır.

Aile Politikalarını Etkileyen Yasal Mevzuat

Uluslararası Mevzuat

Aile politikaları ulusal ve uluslararası mevzuata göre şekillenmektedir. Uluslararası sözleşmelere taraf olan ülkeler, bu sözleşmelerin gerekliliğini yerine getirmek ile yükümlüdür. Aile yapısı geçmişten günümüze değişiklik göstermekle birlikte anne, baba ve çocukları kapsamaktadır. Günümüzde çekirdek aile modeli yaygın olsa da aile büyüklerinin dahil olduğu aile yaşantıları da bulunmaktadır. Bu nedenle aile ile ilgili uluslararası mevzuat ailenin korunması, kadın, çocuk gibi alanları kapsamaktadır. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) bunlardan bazılarıdır.

BM İnsan Hakları Sözleşmesi’nde ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde aile hayatının korunması gerektiği yer almaktadır (Çalık, 2016). Buna ek olarak çocuklarla ilgili sözleşmelerde aile yaşamının korunması kapsamında ele alınmaktadır. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme bu sözleşmelerden biridir. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Birleşmiş Milletler tarafından 1989 yılında kabul edilmiştir. Sözleşmede çocukların yaşama, gelişme, korunma ve bakım, anne ve babanın çocuğun iyilik hali için hizmetlerden yararlanmasına olanak sağlama gibi haklara yer verilmektedir (URL 2). Ailenin korunması ve desteklenmesi kapsamındaki bir diğer sözleşme Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’dir (CEDAW). 1979 yılında BM Genel Kurulu

tarafından Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) kabul edilmiştir. CEDAW Komitesi'nin 12 No'lu Tavsiye Kararı'nda (1989) kadınların şiddetten korunmasında üye devletlerin yükümlülüğü olduğu belirtilmiştir. Bu doğrultuda ülkelerden kadına yönelik şiddetle ilgili uygulamalarının ve önlemlerin raporlanması beklenmektedir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2016). 1995 yılındaki Dördüncü Dünya Kadın Konferansı'nda kabul edilen Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu'nda kadına yönelik şiddetin bir insan hakkı ihlali olduğu kabul edilmiştir. Bu konferansın önemli bir çıktısı olarak devletler kadınların güçlendirilmesi, kadın erkek eşitliğinin ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve buna yönelik adımların ülke politikasına yansıtılması gerektiği vurgulanmıştır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2016).

Ailenin korunması kişilerin evlilik birliğini nasıl sürdürdüğü ile yakından ilişkilidir. Ailenin ekonomik durumu, eğitim, sağlık hizmetlerine erişimi, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması gibi faktörler ailelerin yaşam kalitesinin iyileştirilmesi açısından önemlidir. Sürdürülebilir kalkınma ile ortaklık gösteren bu konuların uluslararası sözleşmelerde yer alması ve ulusal mevzuata etki etmesi sosyal ve ekonomik olarak ailelerin korunması açısından önemli gelişmeler arasında yer almaktadır.

Ulusal Mevzuat

Uluslararası mevzuatta olduğu gibi ulusal mevzuatta da aileye yönelik önemli gelişmeler mevcuttur. Türkiye'de özellikle 1980'lerden sonra aile politikalarında önemli adımlar atıldığı söylenebilir. Toplumsal refahın artırılması, sosyal adaletin sağlanması ve çocuklar, kadınlar, yaşlılar gibi nüfus gruplarına yönelik politikaların ulusal mevzuat ile desteklenmesi ve şekillenmesi önemlidir. Devlet Planlama Teşkilatı'nın 1987 yılındaki programında toplumsal refah ve ailenin gelişimi, korunması arasındaki ilişkiye vurgu yapılmıştır. Bu kapsamda ailelerin sosyo-ekonomik düzeylerinin artırılması ekonomik kalkınma ve sosyal hizmet uygulamalarının başlıca hedefi haline gelmiştir. 1987 yılındaki hükümet programında ailenin önemi üzerinde durulmuş ve kadınların sosyal ve ekonomik gelişiminin ailenin gelişimini de etkilediği belirtilmiştir. Aileye ve kadınlara yönelik bu vurgular 1989'da Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu bünyesinde Aile Bütünlüğünü Koruma Dairesi ve Başbakanlığa bağlı olarak Aile Araştırma Kurumu (AAK) kurulması ile kendini göstermiştir (Hosseinnezhad Hendvari, 2019: 38). Sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik ve sosyal boyutları dikkate alındığında aile içinde farklı nüfus gruplarına yönelik araştırmaların yapılması, ihtiyaçların belirlenmesinde sosyal hizmetlerin sunumu önemli bir yer tutmaktadır.

Ulusal mevzuatta aile ve sürdürülebilir kalkınma konularıyla ilişkili olarak yer alan bir diğer konu kadına yönelik şiddettir. 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun ile şiddete uğrayan veya şiddete uğrama riski bulunan kadınların, çocukların korunması ve şiddetin önlenmesi amaçlanmıştır. 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu ile de korunmaya ve bakıma ihtiyacı olan aile, çocuk, engelli, yaşlı gibi farklı nüfus gruplarına yönelik sosyal hizmetler düzenlenmiştir (TBMM Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, 2016). Çocuklar özelinde ise 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu bulunmaktadır. Bu kanun ile korunma ihtiyacı olan ve suça sürüklenen çocuklara yönelik uygulamalar düzenlenmiştir (Çocuk Koruma Kanunu, 2005). 5393 sayılı Belediye Kanunu ile Belediyelerin ailelerin yaşamlarının iyileştirilmesi ve geliştirilmesine yönelik sorumlulukları belirlenmiştir (Belediye Kanunu, 2005).

Türkiye'de Aile Politikalarının Gelişimi

Bu başlık altında Türkiye'de aile politikalarının gelişimi kalkınma planları ve aile ile ilgili kanunların ve kurumların tarihsel gelişimi açısından ele alınmıştır. Kalkınma planları aileye yönelik sağlık, gelir, istihdam, barınma, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler gibi politikaların belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1968-1972) ailenin nüfus planlaması üzerinde durulmuştur. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989) aile planlaması, ailenin eğitilmesi, çocukların eğitime erişimlerinin sağlanması, ailenin sosyo-ekonomik yönden desteklenmesi, aileye yönelik sosyal hizmetlerin oluşturulması yönünde politikaların oluşturulması gerekliliği belirtilmiştir. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında (1990-1994) aile, kadın ve çocuk özelindeki politikalara önem verilmiştir. Buna ek olarak kurum bakımı yerine ailelerin sosyo-ekonomik olarak desteklenmesi ve çocukların aile yanında kalmalarına yönelik sosyal hizmet uygulamaları desteklenmiştir. 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1996-2000) toplumsal cinsiyet eşitliği ile bağlantılı olarak aile içi sorumluluklarda ve kadının toplumsal ve ekonomik hayata katılımında eşitliğin sağlanması yönündeki çalışmaların önemine vurgu yapılmıştır. Benzer şekilde kadınların istihdam oranını artırmak için gebelik ve doğum izni, yeterli sayıda kreş ve çocuk bakımevi açılması ile çalışmaların yapılması gerektiği belirtilmiştir. 10. Kalkınma Planı'nda (2014-2018) "toplumun çekirdeğini oluşturan, bireyleri ve toplumu bir arada tutan aile kurumu, hoşgörü, sevgi ve karşılıklı anlayış çerçevesinde yetişen bireyler, güçlü toplum olmanın temel esasıdır" maddesi ile ailenin toplumsal yapının güçlendirilmesi vurgulanmıştır. Aile birliğinin korunması adına 10. Kalkınma Planı'nda ailenin korunmasının yanı sıra tek ebeveynli ailelere yönelik hizmetlere de dikkat çekilmiştir. Tek ebeveynli ailelerin ihtiyaçlarının belirlenmesi, sorunların çözümünde danışmanlık verilmesi ve izleme-takip aşamalarının olması gerektiği vurgulanmıştır. Tek ebeveynli ailelerin artması ile birlikte aile danışmanlığı hizmeti gündeme gelmiştir. Bunun bir sonucu olarak sosyal hizmetlerin sunumunda da aileye yönelik yardımlar, aile danışmanlığı, evlilik öncesi danışmanlık odağına kaymıştır. Özetle sosyal hizmet uygulamalarında aile birliğinin önemi ve ailenin korunması daha da önemli hale gelmiştir.

Hükümetlerin kalkınma amaçları doğrultusunda şekillendirdiği yıllık planlarda da ailenin önemi vurgulanmıştır. Önem doğrultusunda aileyi güçlendirici politikalar benimsenmiştir. 1996 yılı hükümet yıllık planında sağlıklı nüfus, yaşlılık, engellilik gibi nedenlerle dezavantajlı durumda olan ailelere sosyo-ekonomik destekte bulunulması gerektiği belirtilmiştir (Devlet Planlama Teşkilatı, 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996 Yılı Programı). 2012 yılı programında aileye dair politikalar ‘Beşeri Gelişme ve Sosyal Dayanışmanın Güçlendirilmesi’ başlığı içerisinde ele alınmıştır. Böylece aileye yönelik eğitim-sağlık sisteminin iyileştirilmesi, gelir dağılımının iyileştirilmesi, kültürün korunması, gençlik hizmetlerinin iyileştirilmesi ve sosyal harcamaların etkinliğinin artırılmasına yönelik politikalar ve uygulama tedbirleri üzerinde durulmuştur (Kalkınma Bakanlığı, 9. Beş Yıllık Kalkınma Planı). 2018 yılı programında aile eğitim programlarının yaygınlaştırılması, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, sosyal hizmet merkezlerinde sunulan hizmetlerle aile bireylerinin ekonomik ve sosyal yaşama katılımlarının artırılması ve Şiddet Önleme ve İzleme Merkezlerinin (ŞÖNİM) 2017 yılı sonunda 81 ile yaygınlaştırılması üzerinde durulmuştur (Kalkınma Bakanlığı, 10. Beş Yıllık Kalkınma Planı). 2021 yılına gelindiğinde ise Cumhurbaşkanlığı Yıllık Planlarında ailenin ekonomik düzeyine ek olarak sosyal faktörlerin etkisiyle oluşan bağımlılık gibi olumsuz davranışlar üzerinde de durulmaya başlanmıştır. Aile işlevselliğini olumsuz etkileyecek bağımlılık davranışına yönelik farkındalık oluşturacak bilgilendirme çalışmaları yapılması planlanmıştır. Buna ek olarak çocuk koruma sisteminin iyileştirilmesi için uygulama tedbirleri önerilmiştir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2021). Kalkınma planları incelendiğinde aile ile ilgili sadece ekonomik değil bağımlılık, şiddet gibi sosyal sorunlara yönelik konular da ele alınmıştır. Küresel gelişmelerle birlikte sürdürülebilir kalkınma boyutlarının doğrudan veya dolaylı olarak ulusal raporlara yansdığı görülmektedir.

Türkiye’de aileye yönelik geliştirilen politika ve hizmetleri Cumhuriyet’in ilanından sonra ele almak mümkündür. 1923 ve 1965 yılları arasında Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşından nüfus ve kentleşme oranlarında artış yaşanmıştır. 1965 yılında işsizlik ve hızlı kentleşme sorunları nedeniyle mecliste Aile Planlaması Yasası kabul edilmiştir (Çarkoğlu ve Kafescioğlu, 2014; akt. Hendvarı, 2019: 37). 1965 yılındaki Nüfus Planlaması Kanunu’nda kişilerin istedikleri zaman, istedikleri kadar çocuk sahibi olabilecekleri belirtilmiştir. 1983 yılındaki Nüfus Planlaması Kanunu’nda ise gebeliğin sona erdirilmesi ve sonraki süreçlerle ilgili düzenlemeler yer almaktadır (Nüfus Planlaması Hakkında Kanun, 1983).

Ailelere yönelik sosyal politika ve sosyal hizmetler ile ilgili meydana gelen önemli gelişmelerden biri 1983 yılında yaşanmıştır. 1983 yılında Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) kurulmuştur. SHÇEK’in kuruluş amacı: “*Korunmaya, bakıma veya yardıma ihtiyacı olan aile, çocuk, engelli, yaşlı ve diğer kişilere götürülen sosyal hizmetlere ve bu hizmetleri yürütmek üzere kurulan teşkilatın kuruluş, görev, yetki ve sorumluluklar ile faaliyet ve gelirlerine ait esas ve usulleri düzenlemektir.*” olarak ifade edilmiştir (Sosyal Hizmetler Kanunu, 1983). SHÇEK döneminde ailelere yönelik hizmetler yerel yönetimler ve vakıflar aracılığı ile de yürütülmüştür. Bu dönemde aynı ve nakdi yardımlar SHÇEK, yerel yönetimler ve farklı sivil toplum kuruluşları tarafından verilmiştir. Aileler ile ilgili bir diğer konu aile içi şiddet, ebeveynler ve çocuk arasındaki iletişim, çocuk ihmal ve istismarı, ensest gibi ailede yaşanabilecek problemlerin önlenmesi ve çözümüne yönelik danışmanlık hizmetleri olmuştur.

Bu hizmetler SHÇEK’e bağlı toplum merkezleri, aile danışma merkezleri, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), belediyeler, hastaneler gibi birden fazla kurum ve kuruluşlar tarafından verilmiştir. 1997 yılında ise SHÇEK Aile Danışma Merkezleri açılmıştır (İçağasıoğlu Çoban ve Özbesler, 2009: 35). Bu dönemde aile politikaları kapsamında ailelerin karşılaşabileceği pek çok soruna yönelik hizmetlerin geliştiği görülmektedir.

1989 yılında ailelerin sosyal risklere karşı korunması ve güçlendirilmesi amacıyla Aile Araştırma Kurumu kurulmuştur. Bu alanda birtakım araştırmalar yapılmış olsa da bütüncül bir aile politikası oluşturulamamıştır. 2004 yılında ise Aile Araştırma Kurumu kapatılmıştır (Baş, 2017; Turğut, 2016). 1998 yılında ise Ailenin Korunmasına Dair Kanun kabul edilmiştir. Bu kanun 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun kabul edildikten sonra yürürlükten kalkmıştır. 2011 yılına gelindiğinde ise SHÇEK kapatılmış ve yerine Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) kurulmuştur (Turğut, 2016:420). Bakanlık, 2018 yılında Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı olarak isim değiştirmiştir. 2021 yılında ise Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı adını almıştır.

Kamu Kurumlarının Aileye Yönelik Hizmetleri

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı dezavantajlı gruplar öncelikli olmak üzere birey, grup ve toplumların refahını sağlamak amacıyla hizmetler planlamaktadır. Bakanlıkta kadın, çocuk, yaşlı, engelli bireylere ve ailelere yönelik sosyal hizmetler gerçekleştirilmektedir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2021).

Aile Eğitim ve Danışmanlık Hizmetleri

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB) bünyesinde kurulan sosyal hizmet merkezleri aileye yönelik eğitim ve danışmanlık hizmetlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Toplum temelli bir hizmet olan sosyal hizmet merkezleri çocuk, genç, kadın, engelli ve yaşlı başta olmak üzere sosyal hizmetin amaçlarına uygun müdahaleler gerçekleştirmektedir (Sosyal Hizmet Merkezleri

Yönetmeliği, 2013). Bu merkezler sorumlu oldukları nüfusun sosyal yardım ihtiyacı, korunmaya ihtiyacı olan çocuğun desteklenmesi, koruyucu aile-evlat edinme uygulamalarını, aile danışmanlığı ve eğitim uygulaması gibi aileye yönelik sosyal hizmetlerin sunumunu üstlenmektedir. Bu merkezlerin kurulmasıyla Aile Danışma Merkezleri (ADM), Toplum Merkezleri (TM) ve Yaşlı Dayanışma Merkezleri (YDM), Çocuk Gençlik Merkezleri (ÇOGEM) Sosyal Hizmet Merkezi (SHM) adı altında birleştirilmiştir (Buz ve Ayyıldız, 2019: 2003).

2011 yılında “Her aileye bir sosyal hizmet uzmanı” sloganıyla Aile Sosyal Destek Programı başlatılmıştır. Program kapsamında ailelerin mevcut ihtiyaçları doğrultusunda yönlendirmeler yapılmakta, sürdürülebilir yardım ve destekler sunulmakta ve ülke genelinde sosyal risk haritaları çıkarılmaktadır (Laçın, 2019: 7). Sosyal risk haritaları ailelerin sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarının, sorunlarının belirlenmesi açısından önemli uygulamalar arasında yer almaktadır. Sosyal ve ekonomik sürdürülebilirliğin sağlanması açısından ailelerin eğitim, sağlık, barınma ve ekonomik ihtiyaçlarının belirlenerek sosyal hizmet müdahale planının uygulanması ve takibi gerekmektedir. Birey ve ailelerin sosyal destek sistemlerinin, sosyal hizmetlere erişimlerinin belirlenmesi ve asgari yaşam koşullarının iyileştirilmesi sosyal ve ekonomik sürdürülebilirlik arasındaki kesişim noktasını oluşturmaktadır.

Sosyal Yardımlar

Sosyal yardım yoksulluğun hafifletilmesi, geciktirilmesi ve giderilmesi amacıyla yürütülen insani hizmet alanlarından biridir (Tekinal, 2018). Bu yardımlar Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı genel müdürlükler tarafından sağlanmaktadır. Bu sosyal yardımlar 3294 sayılı “Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu”, 2022 sayılı “65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun” ve 2828 sayılı “Sosyal Hizmetler Kanunu” kapsamında dağıtılmaktadır (Zengin, 2018: 77). Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetleri Hakkında Yönetmelikte de çocuk merkezli sosyal yardımların içeriği ve uygulama biçimi yer almaktadır.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB) tarafından barınma, gıda, eğitim, sağlık, yaşlı ve engelli yardımları yapılmaktadır (ASHB, 2020). Türkiye’de sosyal koruma harcamalarına önemli bir bütçe ayrılmaktadır. 2020 yılında Türkiye’nin sosyal koruma harcamalarının Gayri Safi Yurt İçi Harcamadaki (GSYİH) oranı %13,0 olarak belirlenmiştir. Bu yardımların en büyük payı emekli ve yaşlılara (%6), %3,4’ü hastalık ve sağlık bakımı üzerine, %1,5’u dul ve yetimlere, %0,4’ü engelli ve malul bireylere, %0,6’sı ise aile ve çocuklara yönelik olarak dağıtımı sağlanmıştır. Aile ve çocuklara yönelik olarak verilen yardımların %45,1’ini şartlı yardımlar oluşturmaktadır (TÜİK, 2020). TÜİK (2022) verilerine göre ise sosyal korumaya ayrılan pay GSYİH’nin %18’ini oluşturmaktadır. Sosyal koruma harcamalarında en çok payı %45 ile emekli/yaşlılara ve %30 ile hastalık/sağlık bakımı oluşturmaktadır. Aile ve çocuklara harcanan pay ise %4,2’dir. Sosyal koruma harcamalarındaki payın çoğunluğunun emekli/yaşlılara ve sağlık harcamalarına ayrıldığı görülmektedir. Bu durumun yaşlı nüfus oranındaki artış ve buna bağlı olarak emekli/yaşlıların sağlık ve ekonomik gelir alanında yaşadığı sorunlarla ilişkili olduğunu söylenebilir.

Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmeti (SED): Ailelerin sosyo-ekonomik bakımdan desteklenerek ailelerin iyilik halinin sağlanması ve çocukların kurum bakımına alınmadan ailelerinin yanında desteklenmesi amacıyla Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmeti uygulanmaktadır (Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetleri Hakkında Yönetmelik, 2015). SED hizmeti ailenin ihtiyacına göre süreli ve geçici olabilmektedir. 2022 yılında bu hizmetten yararlanan çocukların sayısı 157 bin çocuk yararlanmıştır (ASHB, 2022). Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetleri sokakta çalışan, risk altında bulunan çocuklar ve okullar aracılığı ile de ailelere ulaştırılabilmektedir (ASHB, 2021). Ailelere yönelik sosyal ve ekonomik yardımlar aile üyelerinin iyilik halinin sağlanması, sosyal ve ekonomi ihtiyaçlarının karşılanması açısından oldukça önemlidir. Aileye yönelik sosyal yardımlar sadece aileleri değil çocuk, genç, yaşlı gibi diğer aile üyelerini de kapsamaktadır. Sosyal ve ekonomik destek çocuğun kurum bakımına alınmadan ailesinin yanında kalması bakımından önemli bir uygulamadır. Ancak, sosyal yardımların geçici süreliğine verilebileceği dikkate alınarak ailelerin sosyal ve ekonomik yaşamlarında kalıcı değişimlere yönelik uygulamaların gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Çocuklara Yönelik Hizmetler

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın çocuklara yönelik hizmetleri; koruyucu aile ve evlat edindirme, çocukluk bakımı ve okul öncesi eğitim konuları kapsamında ele alınmıştır.

Koruyucu aile hizmeti; sosyal ve ekonomik nedenlerden dolayı öz ailesi ile yaşayamayan, evlat edinme hizmetinden yararlandırılamayan korunma ihtiyacı içinde olan çocukların aile ortamında kalmasını sağlamaktadır. Koruyucu aile hizmeti Türkiye’de 1949 yılında 5387 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanunundaki koruma tedbiri ile uygulamaya geçmiştir. Günümüzde ise bu hizmet 2012 yılında yayınlanan Koruyucu Aile Yönetmeliği çerçevesinde yürütülmektedir (Yazıcı, 2014). 2020 yılı sonu itibarıyla 7.864 çocuğun koruyucu aile yanında bakımı sağlanmaktadır (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2021). 2022 yılında ise koruyucu aile hizmetinden yararlanan çocuk sayısı 9.011 olmuştur (ASHB, 2022). Koruyucu aile hizmetinden yararlanan çocuk sayısındaki artış sosyal ve ekonomik sürdürülebilirliğin ne kadar ve nasıl sağlanabildiğinin değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Çocuklar ailelerinin sosyal ve ekonomik olarak dezavantajlı durumda olması nedeniyle koruyucu aile

hizmetinden yararlanmaktadır. Bu hizmetten yararlanan çocuk sayısındaki artış ailelerin sosyal ve ekonomik durumunun asgari yaşam standartlarının altında kaldığını göstermektedir.

Evlat edinmede ise korunma ihtiyacı olan çocuklardan evlat edinmeye uygun olanlar çocuğun yüksek yararı ilkesi dikkate alınarak çocuklar için uygun bulunan ailelerin yanına yerleştirilmektedir. Evlat edinme ile hem çocukların geleceği kanunların öngördüğü şekilde güvence altına alınmakta hem de çocuklar aile ortamına kavuşturularak bağlanma, güven duygusu ve kişisel gelişimleri gibi psikososyal yönden olumlu yönde desteklenmektedir (Yazıcı, 2014).

Aile ve çocuklara yönelik hizmetlerle ilgili bir diğer konu erken çocukluk bakımı ve okul öncesi eğitimidir. Okul öncesi eğitimi 0-6 yaş arasındaki gelişim dönemi erken çocukluk süreci olarak bilinmektedir. 2017-2018 eğitim-öğretim dönemi itibarıyla net okullaşma bakımından 3-5 yaş arasındaki çocukların %39’u, 4-5 yaş arası çocukların %50’si, 5 yaşındaki çocukların da %67’si okul öncesi eğitime erişim sağlayabilmektedir. Bu oranlar OECD ülke ortalamalarının gerisinde kalmaktadır (On Birinci Kalkınma Planı, 2018). 2021-2022 yılında ise 3-5 yaş aralığındaki çocukların net okullaşma oranı %44,1 ve 5 yaşındaki çocukların oranı ise 81,6’dır (TÜİK, 2023). 0-6 yaş aralığındaki çocukların okullaşma oranındaki artış çocukların eğitim hizmetlerine erişimi ve psikososyal gelişmelerinin desteklenmesi açısından oldukça önemlidir. Türkiye’de kamu veya özel sektör tarafından sağlanan erken çocukluk bakımı ve eğitim hizmetleri Milli Eğitim Bakanlığı ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yürütülmektedir. Okul öncesi eğitim hizmetlerinin çoğunluğu 5 yaş üzeri çocuklara yönelik yarım günlük eğitim hizmetlerinden oluşmaktadır. MEB’e ve ASHB’ye bağlı özel kreş ve gündüz bakımevleri dışında iş yerlerinde açılan kreşler ve kamuya bağlı işyerlerinin kreşleri ile belediyeler ve Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlı okul öncesi eğitim kurumları bu hizmetleri yürütmektedir. Kreş ve gündüzlü bakım evleri ücretli olarak hizmet sağlamaktadır. Anne, Çocuk eğitim Vakfı’nın (AÇEV) hanehalkı araştırması üzerinden yaptığı çalışmada çalışan ve gelir düzeyi yüksek olan kadınların çocuklarının, geliri daha düşük olanlara göre erken çocukluk bakımından daha fazla yararlandığı sonucuna ulaşılmıştır (AÇEV ve ERG, 2016). 2019 yılında kadın istihdamının desteklenmesi amacıyla Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, “Kurumsal Çocuk Bakımı Avrupa Birliği Projesi”ne taraf olmuştur. Bu kapsamda 0-60 ay arasında küçük çocuğu olan, çalışmaya başlayan veya daha önce çalıştığı işe geri dönmek isteyen ya da bir işi olan annelere bu şartları gerçekleştirmeleri halinde aylık 100 avro mali destek sağlanacaktır (Kurumsal Çocuk Bakımı Projesi, 2021). ASHB tarafından sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı durumdaki ailelere “Ücretsiz Bakım Hizmeti” verilmiş ve dezavantajlı ailelerin özel kreş ve gündüz bakımevlerinden ücretsiz yararlanmışlardır (ASHB, 2019). Özetle çocuklara yönelik hizmetler kadın istihdamı ve çocukların okul öncesi eğitime erişimleri ile ilişkilidir. Bu kapsamda toplumsal cinsiyet eşitliğinin, eğitim hizmetlerine ve sosyal hizmetlere erişimin sağlanması çocukların ve ailelerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve sosyal sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi açısından önemlidir.

Kadınlara Yönelik Hizmetler

Türkiye nüfusunun %49,9’unu kadınlar oluşturmaktadır. Kadınların İstihdama (+15) katılım oranı ise %26,3’tir (TÜİK, 2021). 2022 yılı verilerine göre de kadınların istihdam oranı erkeklerin istihdamının yarısından az olmuştur. 3 yaşın altında çocuğu olan kadınların istihdam oranı %26,1’dir (TÜİK, 2023). Kadınların istihdam oranının erkeklere göre oldukça düşük olduğu görülmektedir. Bu durumun nedeni çocuk bakımı, toplumsal cinsiyet rolleri, eğitim seviyesi gibi pek çok nedenle açıklanabilir. Aile politikaları bağlamında incelendiğinde kadınlara yönelik politikalar daha önemli hale gelmektedir. Son yıllarda özellikle toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik politikalar artış göstermekle birlikte aile yaşamında, rollerin belirlenmesi ve paylaşılmasında bu değişime uyum sağlanmaktadır. Ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliğin sağlanması açısından kadınların toplumsal ve ekonomik yaşama katılımı konusu önemini korumaktadır. Buna rağmen toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin verilerde Türkiye’nin alt sıralarda yer aldığı görülmektedir. Dünya Ekonomi Forumu’nun (WEF) 2023 yılı raporunda çeşitli göstergelerle toplumsal cinsiyet eşitsizliği ortaya konulmuştur. Türkiye araştırmaya dahil olan 146 ülke arasında 129. olmuştur. Türkiye’de kadının sağlık ve eğitim politikalarında temsili ve bu hizmetlere erişimi erkekler ve kadınlar arasında benzerlik göstermekteyken; ekonomiye ve siyasete katılım göstermesi yönüyle erkeklerin gerisinde kalmaktadır (World Economic Forum, 2023). Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için eğitim, sağlık, çalışma yaşamı başta olmak üzere çeşitli alanlarda çalışmalar yürütülmektedir (Arısoy ve Korkmaz, 2018: 304). Bu politikaların gerçekleştirmesinde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı önemli bir rol oynamaktadır. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü cinsiyet eşitliğine dayalı, kadının ve kız çocuklarının hayatın her alanına katılımını artırıcı politikalar oluşturulmasında aktif rol almaktadır. Son yıllarda kadının eğitime katılım, işgücüne katılım, karar alma ve siyaset mekanizmalarına katılım oranlarının arttığı görülmektedir (ASHB, 2021). Anne sağlığı düzeyini yükseltmek ve anne ölümlerini azaltmak amacıyla Doğum Öncesi Bakım Sistemi ile gebelerin doğum öncesi izlenmesi yapılmaktadır. Annelerin tercihleri doğrultusunda sağlıklı ve güvenli “Anne Dostu Hastaneler” oluşturulmaktadır. Üreme Sağlığı Eğitimleri verilmekte ve bu eğitimlerde aile planlaması, cinsel sağlık, aile içi iletişim ve aile içi şiddet eğitimleri verilmektedir (ASHB, 2019).

Yoksulluk, sosyal yardımlar ve bir önceki başlıkta yer verilen okul öncesi eğitim ile bağlantılı bir diğer konu da kadınların çalışma yaşamına katılımıdır. Türkiye’de nüfusun %49,9’unu kadınlar oluşturmaktadır. 25-49 yaş aralığındaki ve 3 yaşın altında çocuğu olan kadınların istihdam oranı 2021 yılında %25,2 olmuştur. 15 yaş ve üzeri istihdam oranı kadınlarda %26,3’tür (TÜİK, 2021). Türkiye’de toplumsal cinsiyet ve kadın algısı üzerine 2015 yılından itibaren yapılan bir araştırma sonuçlarına göre; toplam

4940 kadının %39'u hayatları boyunca hiç gelir getirici bir işte çalışmamıştır. Kadınların %25'i evlilik ve ev işi sorumlulukları ve %16'sı da çocuk bakım desteğinin olmaması nedeniyle çalışmayı bırakmışlardır (Kadir Has Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Araştırma Merkezi, 2022). Sürdürülebilir kalkınma amaçlarından toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için kadınların çalışma yaşamına katılımı ve okul öncesi eğitim hizmetleri aile politikalarında öncelikli alanlardan biridir.

Yaşlı ve Engellilere Yönelik Hizmetler

Sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik ve sosyal boyutları toplumun tüm kesimini kapsamaktadır. Yaşlı ve engelli nüfus da bu gruba dahildir. Özellikle Türkiye'de ve dünyada artan yaşlı nüfus oranı sürdürülebilir kalkınma açısından da önemli bir konu haline gelmiştir. Ülkemizde 2022 yılında yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı %9,9 olmuştur (TÜİK, 2023). Son yıllarda Türkiye'deki yaşlı nüfus oranı gençlerin toplam nüfus içindeki oranı azalırken yaşlıların toplam nüfus içindeki oranı artış göstermektedir ve nüfus yaşlanmaya doğru evrilmektedir. Ülkemizde yaşlılara yönelik kurum bakımı ve aile odaklı bakım sistemleri ve yaşlı-engelli bireyler için sunulacak sosyal yardım ve destek hizmetleri bulunmaktadır.

2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu'nda engelli bireylerin bakımının sağlanabilmesi amacıyla evde bakım veren bireylere ekonomik yardım yapılmaktadır (Sosyal Hizmetler Kanunu, 1983). Yaşlılara yönelik sunulan aynı yardımlar incelendiğinde vakıflar ve yerel yönetimler aracılığıyla yaşlılara kömür ve gıda yardımı yapılmaktadır. 2016 yılında ASHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğünde Yaşlı Destek Programı (YADES) uygulamasına geçilmiştir. Bu program kapsamında yaşlı bireylerin günlük ev işlerine yardımcı olma, evdeki teknik işlere (boya, onarım, vb.) yardımcı olma, psikososyal destek hizmetleri yürütülmektedir (ASHB, 2018).

Aile politikaları kapsamında engelli bireylere yönelik sunulan hizmetler incelendiğinde Türkiye'de evde engelli bakımında sorumluluğun çoğunlukla ailede ve kadın aile üyelerinde olduğu görülmüştür. Evde bakım; kronik veya geçici bir hastalığı bulunan bireylerin evde bakımının sağlanması ve bakım veren kişilere tıbbi ve psikososyal destek verilmesidir. Evde bakım hizmetleri sağlık, bakım, yemek, telefon ile yardım gibi hizmetleri kapsamaktadır. Türkiye'de ise evde destek hizmetleri evde sağlık bakımı ve sosyal yardım ile sınırlıdır (Samav Cantürk, 2017: 38).

Ülkemizde kamuda engelli bireylerin ve ailelerin yaşamlarını kolaylaştırıcı ve dezavantaj durumlarını ortadan kaldıracak düzenlemeler bulunmaktadır. Engeli olan nüfusun işgücüne katılma oranı %22,1'dir. Ülkemizde kamu sektöründe %4, özel sektörde %3 engelli birey istihdam etme zorunluluğu bulunmaktadır. Engelli bireylerin özel eğitim ve kaynaştırma yolu ile eğitim imkanlarına erişim sağlanmaktadır. Engelli bireylerin okula ulaşmalarını kolaylaştırmak amacıyla "Taşınabilir Eğitim Programı" uygulanmaktadır. Bu tür uygulamalar ile engelli öğrencilerin okullarına erişimlerinin sağlanması ve okula gitme oranlarının artması ve ailelerin de bu süreçte desteklenmesi amaçlanmaktadır (ASHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, 2022). Engelli bireylerin toplumsal ve ekonomik yaşama katılımı ve ailelerin bu süreçte ekonomik ve psikolojik olarak desteklenmesi sürdürülebilir yaşam için de oldukça önemlidir.

Sağlık Bakanlığı-Aile Sağlığı ile İlgili Düzenlemeler

Aile Sağlığı Merkezleri (ASM) ve aile hekimliği uygulamaları sağlık alanında aileye yönelik sunulan hizmetlerdir. Aile sağlığı merkezi aile hekimleri ile diğer sağlık çalışanları tarafından aile hekimliği hizmetinin sunulduğu Sağlık Bakanlığı'na bağlı kuruluşlar olarak tanımlanmaktadır. Aile sağlığı merkezleri toplumun hizmetlere erişimini sağlamak için ulaşımın uygun olduğu yerlerde kurulmaktadır (Özkan ve Kılıç, 2013). Ailelerin sağlık hizmetlerine erişimini kolaylaştırmayı ve yaygınlaştırmayı hedefleyen Sağlıkta Dönüşüm Programı ile birlikte 2005 yılında Aile Hekimliği Pilot Uygulama Yönetmeliği çıkarılmıştır. Aynı yıl Düzce ilinde pilot uygulama olarak başlatılmış, 2010 yılında da ülke genelinde yaygınlaşmıştır (Sağlık Bakanlığı, 2021). 2011 yılında 633 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Sağlık Bakanlığı ve bağlı kuruluşların görevleri belirlenmiştir. Bu kararnameye göre aileye yönelik hizmetler içinde Evlilik Öncesi Danışmanlık Programı, Aktif Yaşlanma ve Yaşlılara Yönelik Hizmetler, Sağlıklı Yaşlanma Eylem Planı ve Uygulama Programı ve 0-6 Yaş Çocuğun Psikososyal Gelişimini Destekleme Programı bulunmaktadır (TBMM Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, 2016). Evlilik öncesi danışmanlık; kişilerin cinsel yolla bulaşan hastalıklar başta olmak üzere birçok enfeksiyonun eşlerden birbirine geçmesi, genetik hastalıkların oluşumu gibi problemleri engellemek için sağlık taramasından geçirilmesidir (Öztürk vd., 2019: 94). Evlilik öncesi danışmanlık programı kapsamında ailelere üreme sağlığı, gebelik sonrası bakım gibi konular hakkında bilgilendirme yapılmaktadır (Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, 2021). 0-6 Yaş Çocuğun Psikososyal Gelişimini Destekleme Programının amacı çocuğun psikososyal gelişiminin bütüncül olarak izlenmesini sağlamaktır. Sağlıklı Yaşlanma Eylem Planı ve Uygulama Programı ile de yaşlı bireylerin sağlık hizmetlerine erişiminin artırılması ve evde bakım hizmetlerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır (TBMM Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, 2016). Sağlık Bakanlığına bağlı olarak bireylerin, ailelerin ve çocukların yaşam döngülerinde fiziksel ve psikososyal ihtiyaçlarına yönelik hizmetlerin olduğu görülmektedir.

Milli Eğitim Bakanlığı

Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde kadınlar ve çocuklara yönelik anne destek eğitimi programı bulunmaktadır. Bu kursların amacı; ebeveyn tutumları, aile içi iletişim, aile içi şiddetin önlenmesi, gelişim dönemleri ile ilgili ailelerin bilgilendirilmesi, ihmal ve istismar hakkında farkındalık kazandırmaktır. Bunlara ek olarak 2007 yılından itibaren Baba Destek Eğitimi Kurs Programı (BADEP), MEB Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü ve Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV) iş birliği ile yürütülmektedir (TBMM Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, 2016). Milli Eğitim Bakanlığı’nın ailelerin ve çocukların sosyal ihtiyaçlarına yönelik çalışmalar yürüttüğü görülmektedir. Baba Destek Eğitim Kurs Programı gibi uygulamaların çocukların bakımında toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında sürdürülebilir kalkınmanın sosyal boyutuna katkı sağladığı ifade edilebilir.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı-Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı-TOKİ

Barınma bireylerin karşılanması gereken en temel ihtiyaçlarından birini oluşturmaktadır. Barınma, güvenli konutlarda yaşama imkanına toplumun her kesimi sahip olamamaktadır. Özellikle 1950’li yıllardan itibaren kırdan kente doğru göçte yaşanan artışlar, nüfusun artması gibi nedenler kent nüfusunun daha da artmasına neden olmuştur.

Aileye yönelik Türkiye’deki uygulamalar açısından bakıldığında özellikle orta ve dar gelirli barınma ihtiyacını karşılayabilmek için Toplu Konut İdaresi (TOKİ) kurulmuştur. 1984 yılında TOKİ’nin kuruluşu ile hedef grup orta gelirli aileler olmuştur. 2009 yılına gelindiğinde kapsamı genişletilerek düşük ekonomik gelire sahip kişiler için de sosyal konutlar oluşturulmaya başlanmıştır. 2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı kurulduktan sonra TOKİ ile ek protokol imzalanmış ve 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu kapsamındaki sosyal güvenceleri olmayan, düşük gelirli kişilere yönelik geri ödemeli konut sağlanması hedeflenmiştir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2021). 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu kapsamında olan kişi ve aileler bu hizmetten yararlanabilmektedir. Ayrıca % 50 engeli olan vatandaşlara % 10 oranında kontenjan ayrılacağı belirtilmektedir (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2012). Barınma koşulları bireylerin ekonomik düzeyleri ile yakından ilişkilidir. Güvenli, sağlıklı barınma koşullarına sahip olamamak ailelerin sosyal ve kültürel yaşama katılımını, hizmetlere erişimini de olumsuz etkilemektedir.

Yerel Yönetimlerin Aileye Yönelik Hizmetleri

Bakanlıkların aileye yönelik çeşitli hizmetleri olduğu gibi yerel yönetimlerin de ailelerin refahını sağlamak için uygulamaları bulunmaktadır. Küreselleşme, toplumsal ve ekonomik yaşamdaki değişimler ile birlikte bireylerin ihtiyacının karşılanmasında yerel yönetimlerin, belediyelerin rol ve sorumlulukları da artmaktadır. Sosyal hizmetler açısından değerlendirildiğinde ise iki önemli yasal düzenleme bulunmaktadır. Bu kanunlar 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve 5393 sayılı Belediye Kanunu’dur (Şimşek ve Altun, 2020: 58). Bu çerçevede belediyelerin kadın, yaşlı, engelli, çocuk ve genç, sosyal yardımlar gibi alanlarda hizmetleri bulunmaktadır.

Türkiye Belediyeler Birliği, yerel yönetim bağlamında aileye yönelik hizmet veren kuruluşların başında gelmektedir. Bu kapsamda belediyelerin evlilik öncesinde bireylere eğitim vereceği ve bu eğitimi verecek kişilerinde eğitimden geçmesi gerektiği belirtilmiştir (Baş, 2017: 186). Bunun yanı sıra 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 14. ve 77. maddelerinde ailelere yönelik hizmetleri kapsayan ifadeler yer almaktadır. Kadına yönelik şiddet ile ilgili yerel yönetimler olarak belediyelerin kadınlar ve çocuklara yönelik nüfusun yüz binin üzerinde olduğu yerlerde sığınma evi açma sorumluluğu bulunmaktadır (Belediye Kanunu Madde 14). Belediyelerin aileye yönelik hizmetlerinden bir diğeri de aile yaşam merkezleridir. Aile yaşam merkezlerinde çocuklara, gençlere, yetişkinlere, engelli ve yaşlılara yönelik hizmet verilmektedir. Bu merkezlerde çocuklar kreş, çocuk kulübü hizmetlerinden, gençler gençlik merkezlerinden, yaşlılar yaşlı lokallerinden yararlanabilmektedir. Bunların dışında bireyler çeşitli konularda kurslara ve seminerlere katılabilmektedir (URL 3).

Belediyelerin aileye yönelik farklı hizmetleri bulunmakla birlikte bu hizmetler aileyi güçlendirici hizmetler, eğitim ve danışma hizmetleri ve aile hayatını kolaylaştırıcı hizmetler olmak üzere üç ana başlık altında ele alınabilir. Meslek edindirme kursları güçlendirici hizmetler, aile danışma merkezleri eğitim ve danışma hizmetleri, ayni-nakdi yardımlar, gündüz bakım evleri, kreşler ise kolaylaştırıcı hizmetler arasında yer almaktadır (Gedikkaya, 2018: 120).

Güçlendirici hizmetler meslek edindirme kursları, eğitim ve danışmanlık aile danışma merkezleri ve kolaylaştırıcı hizmetler ise ayni nakdi yardım ve bakım hizmetleridir. Aile danışma merkezlerinin amacı ise kısaca şunlardır (Aile Danışma Merkezleri Yönetmeliği Madde 16):

- Tek ebeveynli ailelere yönelik danışmanlık hizmeti vermek
- Aile içi şiddet durumunda aileye danışmanlık hizmeti vermek
- Evlilik öncesinde çiftlere danışmanlık vermek
- Aile içi iletişim sorunları, aile yaşam döngüsündeki sorunlar gibi ailelerin psikososyal yönden iyilik halini olumsuz etkileyen problemleri çözmek için ailelerle çalışmak.

Meslek Edindirme Kursları: 5393 sayılı Belediye Kanuna “meslek ve beceri kazandırma” maddesi eklenerek belediyelerin istihdam ve sosyal hizmetlerin sunumunda daha aktif rol alması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda belediyeler tek başına ya da üniversite veya özel sektör iş birliği ile meslek edindirme kursları açmaktadır. Meslek edindirme kurslarının en temelde amacı istihdamı artırmak ve bireylerin çalışma alanlarına yönelik bilgi ve beceri edinmelerini sağlamaktır. Belediyelerin aileye yönelik hizmetlerinden bir diğeri de ekonomik yardımlardır. Gıda, yakacak yardımı, çocuklar için süt yardımı, eğitim yardımı, aşevleri bu yardımlar arasında yer almaktadır (Gedikkaya, 2018: 121).

Belediyelerin aile, kadın ve çocuklara yönelik hizmetlerine ek olarak sürdürülebilir kalkınmanın amaçları ile uyumlu şekilde engelli, yaşlı, çocuk, kadın gibi farklı nüfus gruplarına yönelik sağlık, eğitim, sosyal hizmetler ve sosyal yardım alanında hizmetlere erişimi sağlama görevi bulunmaktadır (Belediye Kanunu Madde 77). Belediye hizmetlerinin nüfusun farklı kesimlerini kapsamaları sürdürülebilir kalkınma amaçları ve sosyal hizmetlerin bütüncül bakış açısıyla uyumlu olduğu söylenebilir. Sürdürülebilir kalkınmada sosyal ve ekonomik kalkınma boyutları birbirini olumlu veya olumsuz şekilde etkilemektedir. Ekonomik yönden dezavantajlı durumda olmak eğitim, sağlık, sosyal ve kültürel faaliyetler gibi yaşamın birçok alanında hizmetlere erişimi engellemekte veya kısıtlamaktadır. Bu nedenle kamu kurumlarının yanı sıra yerel yönetimlerin ailelere sunduğu sosyal hizmetler ailelerin ihtiyaçlarının karşılanması açısından önemlidir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada sürdürülebilir kalkınmanın sosyal ve ekonomik boyutları çerçevesinde ailelere yönelik hizmetlere yer verilmiştir. Sürdürülebilir kalkınmanın on yedi alt amacı bulunmaktadır. Yoksulluğun, açlığın azaltılması, toplumsal cinsiyet eşitliği, dayanışma bunlardan bazılarıdır. Dünya genelinde artan yoksulluk ve buna bağlı sosyal ve ekonomik adaletsizlikler sosyal hizmetleri yakından ilgilendirmektedir. Türkiye'nin aile yapısındaki değişim, yaşlı nüfusun artması, parçalanmış aileler gibi durumlar göz önüne alındığında sürdürülebilir kalkınma amaçları ve aile politikalarının bağlantılı olduğu görülmektedir. Türkiye'de aile politikaları başta Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı olmak üzere birçok kamu ve yerel yönetim kuruluşları tarafından yürütülmektedir. Bu hizmetler yaşlı, kadın, çocuk gibi farklı grupları kapsamaktadır.

Sürdürülebilir kalkınmanın sosyal ve ekonomik boyutları birbirleriyle ilişkilidir. Ekonomik kalkınmanın olumsuz etkilenmesi sosyal kalkınmayı da olumsuz etkilemektedir. Ekonomik olarak asgari yaşam standardının altında olan bireyler temel yaşam gereksinimlerini karşılamakta dezavantajlı konumda olmaktadır. Ekonomik olarak dezavantajlı durumda olmak sosyal adaleti sağlamada da güçlük yaşanmasına neden olmaktadır. Yeterli ekonomik gelire sahip olmayan bireyler toplumsal yaşama katılım ve hizmetlere erişim konusunda birtakım problemler ile karşı karşıya kalmaktadır. Sağlık hizmetlerine erişim sorunu, nitelikli eğitim almada yaşanan sorunlar, sosyal ve kültürel etkinliklere katılımı zorluk, barınma sorunu, olumsuz çevresel koşullarda yaşamak gibi pek çok problemi beraberinde getirmektedir. Yoksullukla mücadelede sosyal yardımlara önemli bir pay ayrıldığı görülmektedir. Yoksulluğun sadece ekonomik değil sosyal etkileri de bulunmaktadır. Bu nedenle sadece ayni ve nakdi yardımlar yeterli olmamaktadır. Ekonomik ve sosyal sürdürülebilirlik toplumun genelini etkilemekle birlikte özellikle kadın, yaşlı, çocuk, engelli gibi farklı nedenlerle toplumda baskı ve ayrımcılığa uğrayan bireyleri sosyo-ekonomik açıdan daha fazla etkilemektedir. Bu nedenle sosyal ve ekonomik sorunların sadece birey değil aile düzeyinde de ele alınması önem kazanmaktadır. Türkiye'de tek ebeveynli aile, çekirdek aile, geniş aile gibi farklı aile türleri bulunmaktadır. Bunun yanı sıra yaşlı nüfusun artması, ekonomik, sosyal ve çevresel sorunlar nedeniyle göç edenlerin sayısındaki artış gibi farklı faktörler sosyal ve ekonomik kalkınmayı etkilemektedir. Bu nedenle aile politikalarının bütüncül bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Türkiye'de sosyal yardım ağırlıklı bir hizmet sunumu olmakla birlikte danışmanlık hizmetleri, okul öncesi eğitim, sağlık hizmetleri gibi farklı uygulamaların olduğu görülmektedir. Bu noktada sosyal hizmetler önemli bir yere sahiptir. Özellikle hizmetlere kolay erişim açısından sosyal hizmet merkezleri önemli bir konumda bulunmaktadır. Çalışma kapsamında sosyal ve ekonomik sürdürülebilirlik odağında aile politikalarına yönelik öneriler şunlardır:

- Sürdürülebilir kalkınma ve sosyal hizmetler açısından Türkiye'deki aile politikaları değerlendirildiğinde sosyal hizmetin koruyucu-önleyici, rehabilite edici ve değiştirici- geliştirici olmak üzere üç işlevine yönelik çalışmalar yapılmalıdır.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı sosyal hizmet merkezleri koruyucu-önleyici hizmetlerin geliştirilmesi noktasında önemli bir yere sahiptir. Mevcut uygulamalarda ev incelemeleri yapılmaktadır ancak bu uygulamalar değerlendirme formları ile sınırlı kalmaktadır. Bu nedenle sosyal yardımlara ek olarak bireyin ve ailelerin güçlendirilmesine olanak sağlayacak sosyal hizmet müdahaleleri yapılmalıdır.
- Milli Eğitim Bakanlığında okul sosyal hizmeti uygulamaları olmalıdır. Ailelerin ve çocukların ihtiyaçlarının, sorunlarının belirlenmesi açısından okullar önemli bir araçtır. Okul sosyal hizmet uygulamaları çocukların ve ailelerin ihtiyaçlarının daha kolay tespit ve müdahale edilmesini sağlayarak sosyal ve ekonomik sürdürülebilirliğe katkı verecektir.
- Sağlık Bakanlığı'na bağlı aile sağlığı merkezlerinde sosyal hizmet uzmanları yer almalıdır. Bu durum sağlık hizmetinden yararlanan kişilerin sosyal ve ekonomik durumlarının değerlendirilmesi açısından önemli bir fırsat yaratacaktır.
- Ailelere yönelik sosyal ve ekonomik destek hizmetleri bulunmaktadır, ancak koruyucu önleyici hizmetlerin geliştirilmesi gerekmektedir. Sosyal ve ekonomik desteklerin sürekli olması aileleri yoksulluk döngüsünden çıkarmak için yeterli değildir. Bu

nedenle yeni işgücü alanlarının oluşturulması, var olan çalışma alanlarının analizi yapılarak bireyler uygun meslek edindirme kurslarına yönlendirilmelidir.

- Kadınları iş yaşamına katılımını arttırmak için ücretsiz kreş hizmeti artırılmalı, işyerlerinin kreş açmaları denetlenmelidir. Kadınların işgücüne katılımı hizmet üretimine ve kadınların toplumsal yaşama, hizmetlere erişimlerini artırarak sosyal sürdürülebilirliğe katkı sunacaktır.
- Ailelere sunulan sosyal hizmetler sadece nicelik değil nitelik olarak değerlendirilmelidir. Sosyal hizmetlerden yararlananların da katılımı sağlanarak aile politikaları geliştirilmelidir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Yazar Katkısı: Çalışma Konsepti/Tasarımı: S.K., B.D.; Yazı Taslağı: S.K., B.D.; İçeriğin Eleştirel İncelemesi: S.K., B.D.; Son Onay ve Sorumluluk: S.K., B.D.

Peer Review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Author Contributions: Conception/Design of study: S.K., B.D.; Drafting Manuscript: S.K., B.D.; Critical Revision of Manuscript: S.K., B.D.; Final Approval and Accountability: S.K., B.D.

Yazarların ORCID ID’leri / ORCID IDs of the authors

Selin Koçak 0000-0002-9876-1945

Büşra Demir 0000-0003-1690-9123

KAYNAKLAR / REFERENCES

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü. (2012). Dünyada sosyal politika ve sosyal konut uygulamaları. Erişim Adresi: <https://www.ailevecalisma.gov.tr/uploads/sygm/uploads/pages/kitaplar/sosyal-konut-uygulamaları.pdf>
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü. (2016). Kadına yönelik şiddetle mücadele ulusal eylem planı 2016-2020, Ankara.
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2018). Türkiye’de Yaşlılara Yönelik Hizmetler Raporu, Erişim adresi: <https://ailevecalisma.gov.tr/media/9323/kitaptuerkiyede-yaslılara-yonelik-hizmetler-kurumsal-ya%C5%9F1%C4%B1-bak%C4%B1m%C4%B1-ve-illerin-durumu2018.pdf>.
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2019). Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü 2019 Yılı Faaliyet Raporu, Erişim adresi: <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/46052/c-ocuk-hizmetleri-genel-mu-du-rlu-g-u-2019-yili-faaliyetleri.pdf>.
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2019). Türkiye’de Kadın Raporu, Erişim adresi: <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/38419/02-03-2020-tr-de-kadin.pdf>.
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2020). 2020 Yılı Faaliyet Programı Raporu, Ankara.
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2021). 2021 Yılı Performans Programı Raporu, Ankara.
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2021). Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü 8 Mart Özel Bülteni, Erişim adresi: <https://ailevecalisma.gov.tr/media/68952/8-mart-ozel-sayi.pdf>.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2022). Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, Ankara.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2022). 2021 Yılı Faaliyet Raporu. Erişim adresi: <https://www.aile.gov.tr/media/100242/2021-yili-faaliyet-raporu.pdf>
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2022). 2022 Yılı Faaliyet Raporu. Erişim adresi: https://www.aile.gov.tr/media/142243/ashb_faaliyet_raporu_22092023.pdf, Erişim tarihi: 14.10.2023
- Ankara Büyükşehir Belediyesi. Aile yaşam merkezleri. Erişim Adresi: <https://www.ankara.bel.tr/sosyal-hizmetler/aile-yasam-merkezleri>, Erişim Tarihi: 02.05.2021
- Anne Çocuk Eğitim Vakfı ve Eğitim Reformu Girişimi Vakfı. (2016). Her Çocuğa Eşit Fırsat: Türkiye’de Erken Çocukluk Eğitiminin Durumu ve Öneriler Raporu, Erişim Adresi: https://www.acev.org/wp-content/uploads/2017/11/ACEV_-HER_%C3%87OCUGA_ESIT_FIRSAT_T%C3%BCrkiyede_Erken_Cocukluk_Egitiminin_Durumu_ve_Oneriler_ERG_Raporu_21.03.16.pdf
- Arısoy, A., Korkmaz, A. (2018). Kadınlara uygulanan sosyal politikalara yönelik halkın algı ve tutumlarının araştırılması: Burdur kent merkezi örneği. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5(2), 302-316.
- Baş, H. (2017). Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Aileye Yönelik Sosyal Politikaları Üzerinden Bir Değerlendirme. MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 15(2), 166-195.

- Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994). Erişim adresi: https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Altinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1990-1994.pdf.
- Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989). Erişim adresi: <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Be%C5%9Finci-Be%C5%9F-Y%C4%B1l%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1985-1989.pdf>.
- Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972). Erişim adresi: <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/%C4%B0kinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1l%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1968-1972%E2%80%8B.pdf>.
- Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000). Erişim adresi: <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Yedinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1l%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1996-2000%E2%80%8B.pdf>.
- Belediye Kanunu. (2005). Erişim Adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5393.pdf>, Erişim tarihi: 20.12.2022
- Bilgili, M.Y. (2017). Ekonomik, ekolojik ve sosyal boyutlarıyla sürdürülebilir kalkınma. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10 (49), 559-569.
- Buz, S. ve Ayyıldız, A.A. (2019). Sosyal hizmette toplum merkezleri. Toplum ve Sosyal Hizmet, 30(1). 187-212.
- CEDAW Komitesi'nin 19 Sayılı Genel Tavsiye Kararı. Erişim Adresi: https://kadinininsanhaklari.org/wp-content/uploads/2018/08/cedaw_komitesinin_19_sayili_genel_tavsiye_karari.pdf, Erişim Tarihi: 01.06.2021
- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023). Erişim adresi: <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf>.
- Çalık, T. (2016). Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmeleri Kapsamında İnsan Haklarının Korunması. Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 24 (1), 69-120
- Çocuk Koruma Kanunu. (2005). Erişim adresi: <chromeextension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5395.pdf>, Erişim tarihi: 31.01.2023.
- Gedikaya, F.G. (2018). Türkiye'de aile politikaları: 2003-2018 dönemi üzerine analiz. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Ankara.
- Gerçek Kişiler ve Özel Hukuk Tüzel Kişileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Açılacak Aile Danışma Merkezleri Yönetmeliği, <https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=16567&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeliği&mevzuatTertip=5>
- Goel, S. ve Sivam, A. (2015). Social Dimensions In The Sustainability Debate: The Impact Of Social Behaviour In Choosing Sustainable Practices In Daily Life. International Journal of Urban Sustainable Development, 7(1), 61-71.
- Goodland, Robert (2002). "Sustainability: Human, Social, Economic and Environmental", Ted Munn (Ed.), Encyclopedia of Global Environmental Change, içinde (1-3), John Wiley&Sons Ltd.
- Görmez, K. (2020). Çevre Sorunları (5. baskı). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Hosseinnezhad Hendvari, F. (2019). Türkiye'de aile sosyal politikası: Bir değerlendirme çalışması (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.
- İçağasıoğlu Çoban, A. ve Özbesler, C. (2009). Türkiye'de aileye yönelik sosyal politika ve hizmetler. Aile ve Toplum, 11(5), 31-41.
- Kadir Has Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Araştırma Merkezi. (2022). Türkiye'de toplumsal cinsiyet ve kadın algısı araştırması 2022. Erişim adresi: <https://gender.khas.edu.tr/sites/gender.khas.edu.tr/files/inline-files/TTCKAA2022-5.pdf>, Erişim tarihi: 16.10.2023.
- Kalkınma Bakanlığı (2018). 11. Kalkınma Planı Eğitim Sisteminde Kalitenin Artırılması Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Erişim Adresi: <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/EgitimSistemindeKaliteninArtirilmesiOzellhtisasKomisyonuRaporu.pdf>.
- Kalkınma Bakanlığı, Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018). Erişim adresi: <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Onuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2014-2018.pdf>.
- Laçın A. (2019). ASDEP Görevlilerinin aile sosyal destek programının uygulama sürecine ilişkin değerlendirmeleri ve iş tatminlerinin ölçülmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Yalova.
- Nüfus Planlaması Hakkında Kanun. (1965). Erişim Adresi: https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc048/kanuntbmmc048/kanuntbmmc04800557.pdf.
- Nüfus Planlaması Hakkında Kanun. (1983). Erişim Adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2827.pdf>
- Özkan, Y. ve Kılıç, E. (2013). Ailenin psikososyal destek ihtiyacını karşılamada yeni bir model önerisi: Aile sağlığı merkezlerinde aile psikososyal destek birimi. Sosyal Politika Çalışmaları, 13(7), 25-44.
- Özmete, E. (2010). Sosyal hizmette sürdürülebilir kalkınma anlayışı: Kavramsal analiz. Aile ve Toplum, 6(22), 79-90.
- Özmete, E. (2010). Sosyal hizmette sürdürülebilir kalkınma anlayışı: Kavramsal analiz. Aile ve Toplum, 6(22), 79-90.
- Öztürk, G.Z., Yılmaz, Z., Egici, M.T. ve Bektemur, G. (2019). Evlilik öncesi danışmanlık ve rapor alma amacıyla aile hekimliği polikliniğine başvuran bireylerin değerlendirilmesi. Türkiye Aile Hekimliği Dergisi, 23(3), 92-101.
- Samav Cantürk, F.D. (2017). Evde engelli bakım ücreti hizmetlerinin sosyal modeli gerçekleştirmedeki rolü (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Isparta.
- Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. Türkiye'de aile hekimliği. Erişim Adresi: <https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/ailehekimligi/t%C3%BCrkiye-de-aile-hekimli%C4%9Fi.html>, Erişim tarihi: 30.04.2021
- Sosyal Hizmet Merkezleri Yönetmeliği (2013, 9 Şubat). Resmi Gazete (Sayı: 28554). Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/02/20130209-3.htm>.
- Sosyal Hizmetler Kanunu (1983). Erişim Adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2828.pdf>, Erişim tarihi: 31.01.2023

- Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetleri Hakkında Yönetmelik (2015, 3 Mart). Resmi Gazete (Sayı: 29284). Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/03/20150303-3.htm>.
- Şimşek, G. ve Altun, F. (2020). Sosyal belediyecilikte sosyal hizmetlerin ve sosyal girişimci faaliyetlerin rolü. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 4(1), 55-61.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı (2018). 11. Kalkınma Planı Eğitim Sisteminde Kalitenin Arttırılması Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Erişim Adresi: <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/EgitimSistemindeKaliteninArttirilmesiOzellhtisasKomisyonuRaporu.pdf>.
- Tekindal, M. (2018). Türkiye’de sosyal yardımların yapısal işlevsel yaklaşıma göre analizi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 29(2), 335-362.
- Tiyek, Y. (2016). Yerel yönetimlerin sosyal politika uygulamalarındaki rolü: İstanbul büyükşehir belediyesi sosyal yardım birimi örneği. *Yerel Politikalar*, 0 (2) , 53-84.
- Turğut, F. (2016). Türk siyasetinde son dönem aile politikaları. *SEFAD*, 35, 411-426.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2016). Aile Bütünlüğünü Olumsuz Etkileyen Unsurlar ile Boşanma Olaylarının Araştırılması ve Aile Kurumunun Güçlendirilmesi için Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu.
- TÜİK. (2020). Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2020. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-ve-Yasam-Kosullari-Arastirmasi-Bolgeles-Sonuclari-2020-37405>, Erişim tarihi: 12.09.2021
- TÜİK. (2021). İstatistiklerle Aile, 2020. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2020-37251>, Erişim tarihi: 12.09.2021
- TÜİK. (2021). İstatistiklerle Kadın, 2021. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2021-45635>, Erişim tarihi: 12.09.2021
- TÜİK. (2021). Sosyal Koruma İstatistikleri, 2020. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sosyal-Koruma-Istatistikleri-2020-37193>, Erişim tarihi: 12.02.2022.
- TÜİK. (2022). Sosyal Koruma İstatistikleri, 2020. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sosyal-Koruma-Istatistikleri-2021-45744>, Erişim tarihi:14.10.2023.
- TÜİK. (2023). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2022. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2022-49685#:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=T%C3%BCrkiye'de%20ikamet%20eden%20n%C3%BCfus,575%20bin%20441%20ki%C5%9Fi%20oldu>.
- TÜİK. (2023). İstatistiklerle Aile, 2022. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2022-49683>, Erişim tarihi: 18.05.2023
- TÜİK. (2023). İstatistiklerle Çocuk 2022. Erişim adresi: https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/istatistiklerle_cocuk.pdf, Erişim tarihi: 14.10.2023.
- TÜİK. (2023). İstatistiklerle Yaşlılar 2022. Erişim adresi: https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/istatistiklerle_yaslilar_tr.pdf, Erişim tarihi: 16.10.2023
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2016). Aile Bütünlüğünü Olumsuz Etkileyen Unsurlar ile Boşanma Olaylarının Araştırılması ve Aile Kurumunun Güçlendirilmesi için Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu. Erişim adresi: <https://www.aile.gov.tr/media/4129/meclis-aras-tirma-komisyonu.pdf>
- URL 1: UNDP. What are the Sustainable Development Goals?. Erişim Adresi: <https://www.undp.org/sustainable-development-goals>, Erişim Tarihi: 13.09.2022.
- URL 2: UNICEF-Çocuk Haklarına Dair Sözleşme. Erişim adresi: <https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme>. Erişim tarihi: 24.10.2023
- URL 3: Ankara Büyükşehir Belediyesi. Aile yaşam merkezleri. Erişim Adresi: <https://www.ankara.bel.tr/sosyal-hizmetler/aile-yasam-merkezleri>, Erişim Tarihi: 02.05.2021
- World Economic Forum (2023). Global Gender Gap Report, 2023. Erişim Adresi: https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2023.pdf, erişim tarihi: 16.10.2023
- Yazıcı, E. (2014). Türkiye’de çocuk koruma sistemi ve koruyucu aile bakım yönteminde yeni yaklaşımlar. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 342-370.
- Zengin, H. (2018). Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Çocuk Ödenekleri: Seçili Ülkeler ve Türkiye’deki Uygulamalar. Uzmanlık Tezi, T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.

Atıf Biçimi / How Cite This Article

Koçak, S., & Demir, B. (2023). Türkiye’de aile politikalarının sürdürülebilir kalkınma ve sosyal hizmetler açısından değerlendirilmesi. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 85, 65–77. <https://doi.org/10.26650/jspc.2023.85.1299286>

Türkiye’de Çalışan Kadınlar Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme: Refah Rejimi, Aileseçlilik ve İstihdamı Ev ve Bakım İşleri ile Uzlaştırma Deneyimleri

A Sociological Study on Working Women in Türkiye: Welfare Regime, Familism and Experiences of Reconciling Employment with Unpaid Domestic and Care Works

Mustafa Gültekin¹

¹(Doç. Dr.), Pamukkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Denizli, Türkiye.

ÖZ

Bu araştırma, Türkiye’de büyük ölçüde hizmet sektöründe birbirinden farklı mesleklerde ücretli olarak istihdam edilen evli ve çocuklu 36 kadını incelemektedir. Çalışma bir yandan, sosyo-demografik, sosyo-ekonomik ve çocuk bakım sorumluluğu ile ilgili nicel verilerle kadınların aralarındaki benzerlik ve farklılıkları analiz etmeyi amaçlamaktadır. Öte yandan, kadınların çifte yükü, aile içinde paylaşılan çocuk bakımı sorumluluklarını ve pandemi esnasındaki çalışma koşullarını nasıl yorumladıklarını keşfetmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada nicel verilere hiyerarşik kümeleme ve k-ortalama yöntemi uygulanmış, ardından nicel ve nitel veriler arasındaki uyumluluklar ve uyumsuzluklar keşfedilmiştir. Küme 1 ve Küme 2’nin feminist bilince yakın oldukları ve çalışmanın onlar için özgürleştirici bir anlam taşıdığı gösterilmektedir. Küme 3, Küme 4, Küme 5 ve Küme 6’da çifte yükü bir vazife/mecburiyet olarak algılamalarında ve çalışmayı özgürleştirici olarak algılamamalarında ortak bir eğilim gözlemlenmiştir. Ayrıca, pandemi sürecinde işteki durumlarının sosyal güvencelerden yararlanma bakımından eşitsizlikler ürettiği görülmüştür. Neredeyse görüşmecilerin tümünün çocuklarının bakımını annelerinin ya da kayınvaldelerinin üstlenmeye devam etmesi, aileseçliliğin güçlü bir refah kaynağı olarak devam ettiğini göstermiştir.

ABSTRACT

This research examines 36 married women with children who are employed in different professions in Türkiye, predominantly in the service sector. On one hand, the study aims to analyze the similarities and differences among these women using quantitative data on sociodemographic, socioeconomic, and childcare tasks. On the other hand, it seeks to understand how women interpret their double burden, childcare responsibilities shared within the family and working conditions during the pandemic. The study applied hierarchical clustering and k-means method to the quantitative data then discovers the compatibilities and incompatibilities between the quantitative and qualitative data. Clusters 1 and 2 are shown to be close to feminist consciousness, with work having a liberating meaning for them. One common tendency was able to be observed in Clusters 3, 4, 5 and 6 with the participants perceiving the double burden as a duty/obligation and not perceiving work as liberating. Furthermore, their status at work was found to have led to inequalities in terms of the use of social security during the pandemic. The fact that almost all respondents continue to have their children looked after by their mothers or mothers-in-law suggests that familism remains a strong source of welfare.

Anahtar Kelimeler: Çalışan kadınlar, Ücretsiz bakım ve ev emeği, Refah rejimi, Aileseçlilik, Covid-19

Keywords: Working women, Unpaid domestic and care work, Welfare regime, Familism, COVID-19

Sorumlu Yazar: Mustafa Gültekin **E-posta:** mustafagultekin2@gmail.com

Başvuru: 08.09.2023 • **Revizyon talebi:** 29.11.2023 • **Son revizyon teslimi:** 30.11.2023 • **Kabul:** 01.12.2023

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

EXTENDED ABSTRACT

Both quantitative and qualitative data are currently found to demonstrate that Türkiye has evolved into a society primarily comprised of wage earners. By reflecting trends seen in OECD countries, women in Türkiye, notably in the service sector, can be observed to be actively engaged as wage earners. However, within developing nations such as Türkiye, both formal and extensively informal employment structures prevail. Scholars widely agree that Türkiye aligns with the Southern European and Mediterranean welfare regimes. Familism, which is prevalent in Türkiye's welfare system, leads to categorizing women in this regime as homemakers and is significantly influenced by cultural norms. Familism stands as a common resource from which employed women in Türkiye can benefit, albeit the impact may vary across diverse occupational profiles.

This study focuses on 36 married women with children employed as wage earners primarily within the service sector across 12 different cities in Türkiye who operate within the framework of the familism welfare system. Employing a mixed research method, this research seeks to analyze the female participants' similarities and differences using quantitative data concerning socio-demographic, socio-economic, and childcare tasks. Furthermore, the study aims to investigate how women perceive the double burden that includes childcare supported by family members, and their experiences concerning the work conditions during the COVID-19 pandemic. The study analyzed the quantitative data using data reduction techniques such as hierarchical clustering and the k-means method through the program SPSS 25.0. Subsequently, the study interpreted the qualitative data obtained from respondents alongside the derived clusters derived, thus allowing for the identification of congruences and inconsistencies between the quantitative and qualitative findings.

The study's introduction presents both quantitative and qualitative data in order to explore Türkiye's transition to a society dominated by wage earners, the formation and growth of the service sector in which wage earners are predominantly active and the female employment rate. The study first outlines the literature concerning female employment within Türkiye's familism welfare system before discussing the policies aimed at balancing work and life in Türkiye. The subsequent section delves into the analysis of the respondents' quantitative data using hierarchical clustering and the k-means method, resulting in the classification of 36 female respondents into six distinct clusters. Lastly, the study connects the identified six occupational clusters with the qualitative data, revealing the congruences and discrepancies.

The analysis of the data reveals Clusters 1 and 2, which are separate from each other but have similar occupational and educational profiles, to be common at the level of discourse. The representatives of these two groups have a relatively feminist consciousness, are supported by their family members regarding childcare and housework, and benefit from the social security the state provided during the pandemic as public sector employees. Even though the quantitative analysis reveals a distinction among the female respondents of Clusters 3, 4, 5, and 6, these respondents can be seen to have a strong tendency toward viewing employment as a double burden, namely as a duty and obligation or as an unbearable obligation. At the same time, the act of being employed has an emancipatory function for the respondents from Clusters 1 and 2, while the members of the other clusters do not perceive being employed as emancipatory due to the negative work conditions. However, due to the weakness of the welfare state and the high care rates in the market, informal care (i.e., balancing the burden of care with family resources) is still widespread due to women doing unpaid domestic work in Türkiye.

All the women who were interviewed had faced either advantages or disadvantages regarding access to State-provided social security coverage during the pandemic; this viewpoint being based on whether they were employed in the public sector, private sector, or self-employed. Throughout the pandemic, public sector jobs did not result in job or wage insecurity, unlike employment in the private sector, which carried a potential risk of job loss or income reduction. On the other hand, self-employment was seen to correspond to a level of security midway between the other two job types. The study's findings show that the positive and negative effects of the social security system, which has an unequal corporatist structure that provides unequal benefits to citizens in Türkiye, also had adverse effects on working women during the pandemic.

As a result, the study finds that some of the female respondents have a feminist consciousness, while others have a mentality that reproduces the patriarchal mentality. Furthermore, for almost all female respondents, family resources represent a fundamental compensatory resource for childcare tasks. While female respondents working in the paid public sector benefited greatly from social security during the pandemic, the social security of the female respondents working in the private sector was found to be more fragile.

Giriş

Türkiye'de ücretlilerin aktif nüfus içindeki payı 1960'da ilk defa %18,76'ya yükselmiştir. 1970'de ise bu oran %27,6'ya kadar çıkmıştır. 1945-1980 arasındaki Türkiye toplumunu, sadece niceliksel bir artış dolayısıyla değil, aynı zamanda mesleki örgütlerin ve sendikal konfederasyonların mevcudiyeti nedeniyle de Robert Castel'in ücretliler toplumu nosyonundan hareket ederek "kısmi ücretliler toplumu" olarak görmek mümkündür (Özalp, 2014, s. 143-145). Türkiye'de ücretliler toplumunun meydana gelmesinin demografik koşulları olsa olsa 1980'den sonra ortaya çıkmıştır. 1980'de %43,7 olan kentsel nüfus oranı 1985'te %53'e, 1990'da ise %59'luk bir orana ulaşmıştır. Türkiye'de ücretlilerin toplam istihdam içindeki payı 2000'de %38,7'ye, 2012'de %62,9'a

(Özatalay, 2014, s. 145), 2018’de ise %68’e yükselmiştir (TÜİK, 2018). 2019’da toplam istihdam içinde ücretlilerin oranı %68,4’e yükselmiştir. 2019’da ücretli erkeklerin oranı %69,2 iken, kadın ücretlilerin oranı %66,6’dır (TÜİK, 2019). 2020 yılında toplam istihdam içinde ücretli erkeklerin oranı %70,2 iken, ücretli kadınların oranı %68,96’dır (TÜİK, 2020). 2021 yılında toplam istihdam içinde ücretli erkeklerin oranı %70,3 iken, ücretli kadınların oranı %69,03’tür (TÜİK, 2021a). Bu oranlar dikkate alındığında; TÜİK istatistiklerine göre istihdam edilen kadınların ve erkeklerin neredeyse dörtte üçü ücretli statüsündedir.

2019, 2020, 2021 ve 2022 yıllarında Türkiye’de iktisadi faaliyet kollarına göre istihdam edilen kadınlara ilişkin TÜİK verilerine (2022a) göre kadınların farklı iktisadi faaliyet kollarındaki oranları şu şekildedir:

Tablo 1. Kadınların İktisadi Faaliyet Kollarındaki Oranları

Tr-İstihdam (Bin) İkt. F. K. Kadın	2019	2020	2021	2022
(15+) ve Kadın ve 1. (Tarım)	2241 (%25,1)	1891 (%22,7)	2047 (%22,73)	2043 (%20,56)
(15+) ve Kadın ve 2. (Sanayi)	1349 (%15,1)	1325 (%15,9)	1499 (16,64)	1694 (17,05)
(15+) ve Kadın ve 3. (İnşaat)	67 (%0,7)	69 (%0,83)	84 (%0,93)	91 (%0,91)
(15+) ve Kadın ve 4. (Hizmet)	5268 (%59)	5021 (%60,4)	5374 (%59,6)	6106 (%61,46)

Kaynak: 2019-2022 TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketi Mikro Veri Seti

2019 yılı TÜİK verilerini 2020, 2021 ve 2022 verileri ile karşılaştırmak mümkündür. 2019 yılı Covid-19 küresel pandemiden bir önceki yıla denk gelmektedir. Pandeminin başladığı yıl olan 2020 yılında diğer iktisadi faaliyet kollarına nazaran tarımda istihdam edilen kadın oranı 2019 yılına göre kayda değer bir düzeyde düşmüştür. 2020 yılında sanayi ve hizmet sektöründe görece bir artış gerçekleşmiş gözükse bile, 2019 yılına nazaran toplam istihdam edilen kadın oranında düşüşler yaşanmıştır. Buna karşın, 2020 yılında inşaat sektöründe istihdam edilen kadınlar hem oransal olarak hem de mutlak değer olarak artış göstermiştir. Pandeminin ilk yılında inşaat sektörü Türkiye’de son yıllardaki istihdam üretme kapasitesini diğer sektörlerle nazaran arttırmış demek mümkündür. Pandeminin güçlü etkisinin devam ettiği yıl olan 2021 yılında ise tarımda istihdam edilen kadınların oranı 2020 yılına nazaran hem oransal hem de mutlak değer olarak artış göstermiştir. Bu yılda (2021) diğer sektörlerde de 2020 yılına nazaran -hatta 2019 verilerini de geride bırakarak- hem oransal hem de mutlak değer olarak artış göstererek toplam kadın istihdam oranında ciddi bir toparlanmanın olduğu gözlenmektedir. Pandeminin etkisini artık kayda değer biçimde yitirmeye başladığı 2022 yılında ise 2021 yılına nazaran tarım sektöründe hem oransal hem de mutlak değer olarak bir düşüş gözlenmiştir. 2022 yılında sanayi ve hizmet sektörlerinde 2021 yılına göre hem oransal hem de mutlak değer olarak kadın istihdamı artış göstermiştir. İnşaat sektöründe 2021 yılına nazaran kadın istihdamında mutlak değer olarak artış olmakla beraber oransal olarak nispi bir düşüş sergilenmiştir. Bu verilerden hareketle; Türkiye’nin “ücretliler toplumu” doğru yol aldığını (bkz. Lordoğlu ve Koçak, 2017; Özatalay, 2014) ve hizmet sektörünün günümüzde küresel eğilimlere paralel biçimde kadınların görece en fazla istihdam edildiği sektör olduğunu ileri sürmek mümkündür.

Hizmet sektörü hem vasıflı hem de düşük nitelikli işgücünü çalıştırabilen bir sektör olma özelliği taşımaktadır. Ayrıca, bu sektör geçici, yevmiyeli, kendi hesabına çalışma, evden çalışma ve ücretsiz çalışma gibi a-tipik ya da esnek çalışma tiplerini kendi içinde barındırmaktadır (Durusoy Öztepe, 2018, s. 172). Türkiye’de istihdamın tarım ve sanayiye nazaran hizmet sektöründe yoğunluk göstermesi görece daha fazla iş alanlarının bu sektörde oluşmasıyla açıklanmaktadır (Karagöl ve Akgeyik, 2010, s. 24 akt. Durusoy Öztepe, 2018, s. 177). Akdeniz refah devletlerinde kadın istihdam oranlarının incelendiği bir çalışmada; Türkiye’de tarımsal istihdam oranlarında bir düşüş gerçekleşmesine karşın, sanayi ve hizmet sektöründe bu azalışı telafi edecek bir artış yaşanmadığı da aynı zamanda bulgulanmıştır (Buğra, 2014, s. 13). Türkiye’de 1980 sonrası dönemde imalat sanayisinde üretim artışları yaşanırken, aynı sektörde istihdam, üretime paralel düzeyde artış göstermemiştir. Kentleşme oranının artışı sürecinde göç eden kadınların büyük kısmı evlerinde kalırken, sadece küçük bir kısmı ev dışında istihdama katılmışlardır. Türkiye’de kentlerde ev dışında çalışma oranları birçok Ortadoğu ülkesinin bile altında seyretmiştir. Bunun nedeni de kent ekonomisinde yeterli istihdam sağlanamaması ve ulusal ve yerel ölçekteki yönetimlerin kadın istihdamını desteklememesi olarak yorumlanmaktadır (Pamuk, 2021, s. 294-295).

Hizmet sektörüne toplumsal cinsiyet değişkeni üzerinden bakıldığında; kadınların kendi arasında belli bir kutuplaşmanın olduğu ortaya çıkarılmıştır. Örneğin, hizmetler sektöründe satış, bakım, temizlik gibi işler görece daha düşük eğitim profilindeki kadınlar tarafından icra edilirken, görece eğitim seviyesi daha yüksek seviyedeki kadınların profesyonel işlerde daha fazla yoğunlaştığı bulgulanmıştır (Durusoy Öztepe, 2018, s. 195). 2000’li yıllarla birlikte Türkiye’de istihdam alanında bir mesleki kutuplaşmanın belirginlik kazandığını iddia etmek mümkündür. Artış gösteren meslekler bir yandan profesyonel ve yarı profesyonel meslek

sahipleri ile büro, hizmet ve satış elemanlarından oluşan beyaz yakalı mesleklerden meydana gelmekte iken, diğer yandan niteliğin gerektirmediği mavi yakalı işlerden oluşmaktadır (Lordoğlu ve Koçak, 2017, s. 104).

Bu araştırma, Türkiye'nin çeşitli kentlerinde “ücretsiz emeğe¹” dayanan “ev ve bakım işleriyle” ilgili sorumluluklarla birlikte ev dışında büyük ölçüde hizmet sektöründe ve “formel” biçimde istihdam edilen evli ve en az bir çocuklu kadınların çalışma koşullarını “analiz etmeye” ve çalışma koşullarının söz konusu kadınlar tarafından nasıl yorumlandıklarını “keşfetmeyi” amaçlamaktadır. Araştırmamızda görüşmecilerin büyük ölçüde hizmet sektöründen seçilmesi nedeni; hem OECD ülkelerinde bir eğilim olarak hizmet sektöründe ücretli statüsünde istihdam edilen kadınların artan biçimde yüksek oranlarda çalışması (bkz. TÜİK, 2021b) hem de Türkiye'deki ulusal istatistiklere göre son yıllarda hizmet sektöründe ücretli statüsünde istihdam edilen kadınların tüm sektörlerde istihdam edilen kadınların dörtte üçüne sahip olması (%75,07) itibarıyla çalışma hayatında görünürlük kazanmasıdır (bkz. TÜİK, 2022b). Hem nicel hem de nitel verilere dayalı olarak tasarılan bu çalışmanın Türkiye'de ücretlilerin görece büyük kısmının yer aldığı hizmet sektöründe çalışan kadınlar üzerine gerçekleşmesi ilk olarak Türkiye'de kadın istihdamının son durumu üzerine bazı fikirler verebilecektir. İkinci olarak, çalışmanın Covid-19 pandemisinin hem dünyada hem de Türkiye'de etkilerinin henüz kaybolmadığı bir zamanda yürütülmesi, hem evde ücretsiz ev emeği sunan hem de ev dışında farklı mesleklerde ve koşullarda “çifte yük” taşıyan kadınların üzerindeki etkilerini son derece özel bir bağlamda görebilmek açısından önemlilik arz etmektedir. Son olarak, erkeklere nazaran kadınlar arasında işteki durumları ve buna bağlı olarak sosyal güvence durumları arasında daha derin farklılıkları doğuran etmenlerden başlıcası eğitim seviyesidir (bkz. Gültekin, 2022, s. 39-44; İlkaracan, 2010, s. 38-39). Bu çalışmada eğitim sermayesiyle büyük ölçüde ilişkili olan meslek üzerinden kadınlar arasındaki farklılaşma tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışma; Türkiye'deki hâkim refah rejimi olan “aileselcilik” bağlamında farklı meslekleri icra etmekle birlikte aynı zamanda benzerlikleri göstermek amacıyla aynı mesleği icra edenleri de içeren evli ve bir çocuklu 36 kadın görüşmeci örneklemini üzerinden ev-bakım işleri ile ev dışı çalışma yaşamını uzlaştırmadaki benzerlikleri/farklılıkları ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bu çalışma, bir yandan söz konusu görüşmecilerin “sosyo-demografik” ve “sosyo-ekonomik” özellikleri ile “çocuk bakım sorumluluğuna” ilişkin nitelikleri itibarıyla aralarındaki “farklılık” ve benzerlikler” olduğunu kümeleme analizi vasıtasıyla göstermeyi hedeflemektedir. Öte yandan, söz konusu analiz tekniği aracılığıyla evli ve en az bir çocuklu 36 kadın görüşmecinin dahil oldukları kümelerden hareket ederek ücretsiz emeğe dayanan ev ve bakım işlerinin yanı sıra ev dışında çalışan kadınların; çalışma yükünü ifade eden “çifte yükü” nasıl taşıdıklarını, ev dışında çalışırken “aile üyelerinin” çocuk bakımını üstlenmelerini ve Covid-19 pandemisi esnasındaki “çalışma koşullarını” nasıl yorumladıklarını değerlendirmeyi hedeflemektedir.

Bu çalışma giriş kısmında değinilen Türkiye'de “ücretliler toplumu” ve hizmet sektöründeki “kadın istihdamı temelinde ilk olarak; Türkiye'de kadın istihdamı ve Türkiye'deki baskın “refah rejimi” olan “aileselcilik” üzerinde duracaktır. İkinci olarak Türkiye'de ev ve iş yaşamını uzlaştırma politikalarına değinilecektir. Ardından, kadın görüşmecilerden elde edilen nicel veriler sırasıyla hiyerarşik kümeleme tekniği ve k-ortalama yöntemine tabi tutularak analiz edilecek ve kadın görüşmecilerin hangi kümelerde yer aldıkları gösterilecek ve yorumlanacaktır. Son olarak, ortaya çıkan kümelerden hareketle kadın görüşmecilerden elde ettiğimiz nitel veriler ilişkilendirilecek, ardından nicel ve nitel veriler arasındaki “uyumluluklar” ve “uyumsuzluklar” üzerinde durulacaktır. Çalışmanın karma bir metoda dayanması; sadece görüşmecilerin toplumsal konumlarına dair nesnel yapılar üzerinden değil aynı zamanda söz konusu nesnel yapılarla müteakibiyet içinde olan öznel temsillerinin de birbiriyle ilişkili olduğunu (bkz. Bourdieu ve Wacquant, 2003, s. 17-24) kabul eden ilişkişel bir epistemoloji ile ilgilidir.

Türkiye'de “Kadın İstihdamı” ve Refah Rejimi Olarak “Aileselcilik”

1995 yılında Hindistan'da düzenlenen ve 192 ülkeden 5000 temsilciyle birlikte 30000 erkek ve kadını temsil eden 3000 sivil toplumun katılımına sahne olan Dünya Dördüncü Kadın Kongresi'nde eyleme dönük bir çağrı yapıldı ve platformun dikkat çekici unsurlarından biri toplumsal cinsiyet konularını anaakımlaştırmaya davet eden bir hükmü içermesiydi (Hafner-Burton ve A. Pollack, 2002, s. 339). 1990'lardan itibaren ulus ötesi kadın organizasyonları aracılığıyla pek çok ülkeye yayılan anaakımlaştırma tüm politika ve uygulama safhalarında toplumsal cinsiyetin göz önünde bulundurulması olarak tanımlanmaktadır (True ve Mintrom, 2001 akt. Alınacak, 2018, s. 476). Ne var ki, Türkiye'deki kadın istihdamı politikaları anaakımlaştırma vakaları olarak tartışılabilir, uygulanan anaakımlaştırma kurum, mekanizma ve pratiklerin çalışma hayatına muhtemel etkisinin cinsiyet eşitlikçi müdahalelerinin aleyhine olacak biçimde cereyan ettiğini göstermektedir (Alınacak, 2018, s. 476) ve Türkiye'de bu amacı gerçekleştirmek için tesis edilen birimler anaakımlaştırma stratejisinin zıddı bir politika anlayışını benimsemektedirler (Alınacak, 2018, s. 485-486).

Türkiye'de AB uyum sürecinde uygulanmaya başlanan sosyal politika reformları; epeydir uygulanagelen cinsiyetçi politikaların çoğuna son verme amacıyla, kadın istihdamını teşvik eden politikalar aracılığıyla kadınların eve dönmesini destekleyen politikalara zıt biçimde kadının statüsünün değiştiğine dair bir ortam yarattı (Kılıç, 2008, s. 499). Ne var ki, Medeni Kanun ve İş Kanunu'nda

¹ Ev içi ücretsiz emek; özellikle feminist teoride ev dışı formel ya da enformel çalışmanın dışında olan ve hane üyelerinin (çocuk, eş, yaşlı vb.) bakımını ve diğer ev işlerini herhangi bir ücret karşılığı olmaksızın sunması olarak anlaşılmaktadır

tasarımlanan toplumsal cinsiyet eşitliği kurgusunun eşitleyici prensiplerinin erkek hane reisi modeline dayanan sosyal güvenlik reformlarından ötürü uygulanması zor oldu (Elveren, 2015, s. 65). Aynı zamanda, Türkiye’de kadınlara yasalar çerçevesinde pozitif ayrımcılık uygulanmadığı ve kadınların istihdamını arttırıcı düzenlemelere girilmediği sürece halihazırdaki sosyal güvenlik sistemi kadınların refahını olumsuz etkilemeye devam etti (Elveren, 2015, s. 85). Ayrıca, cinsiyet eşitliği yönündeki yasal reformların Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerin son yıllarda güç kaybetmesiyle de ivme kaybedebileceğine ilişkin güçlü kanıtlar yok değildi (Buğra ve Özkan, 2014, s. 143).

Bir ülkede kadınların istihdama katılımlarının düzeyini belirleyen en önemli unsurlardan biri ülkede egemen olan “refah rejimi”dir. Danimarkalı sosyolog Gøsta Esping-Andersen’e (2018, s. 36-37) göre refah rejimleri; refahın devlet, piyasa ve hanelerin karşılıklı bağımlılık ve ortaklık içerisinde meydana getirilme ve pay edilmesinin yöntemi olarak tarif edilmektedir. Esping-Andersen’in refah devleti tipolojisinde üç tip almaktadır. İlki, iddiasız sosyal güvence programlarının olduğu liberal refah devleti tipidir. ABD, Kanada ve Avustralya bu tipin başlıcalarını temsil eder. İkinci tipe ise Avusturya, Almanya, Fransa ve İtalya ülkeleri dahildir. Bu tipteki muhafazakâr ve korporatist refah devletlerinde piyasa ve metalaştırma süreçleri liberal refah devletlerindeki gibi önde değildir ve geleneksel aile değerlerinin devamlılığı önem arz eder. Üçüncü tip ise sosyal demokrat refah devletidir. Evrensellik ilkesi ve sosyal hakların meta-dışlaştırılmasının geçerli olduğu İskandinav ülkelerinden meydana gelmektedir (Esping-Andersen, 2007, s. 41-42).

1990’lardan itibaren Esping-Andersen’in refah devleti tezlerine bazı eleştiriler yöneltilmiş ve bunlar yazarın ileriki yıllarda kendi teorisi üzerine tekrar düşünmesine yol açmıştır (bkz. Esping-Andersen 2018; Esping-Andersen 2011). Esping-Andersen’e getirilen kritikler bilhassa kadınların ücretsiz çalışma çerçevesinde ailedeki asli rolünü ve diğer enformel ağların refah üretmede rolünü ihmal etmesinde yoğunlaşmıştır (Bonoli, 1997; Lewis, 1997). Nevar ki yazar, kadınların ücretsiz ev emeğinin her yerde refahın asli kaynağı olduğu ve ailenin üretici durumunun her daim devam ettiği eleştirisini kabul etmiştir (Esping-Andersen, 2018, s. 38). Esping-Andersen *Tamamlanmamış Devrim: Kadınların Yeni Rollerine Uymak* (2011) adlı çalışmasında, on yıllar esnasındaki büyük dönüşümler ile çiftler arasındaki geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin devam ettiğini iddia etmiştir. Buna karşın, cinsiyete dayalı toplumsal iş bölümünün aşınmakta olduğunu da vurgulamıştır (Esping-Andersen 2011, s. 19-20). Bununla birlikte yazar ev içi üretimde toplumsal cinsiyetin eşitlenmesine yönelik bir trend olmasına karşın, mezkûr eğilimin yavaş ve eğitim seviyesi yüksekler için geçerli olduğunu ifade etmektedir (Esping-Andersen, 2011, s. 27).

Türkiye’nin Güney Avrupa refah modeline dahil olduğuyla ilgili son dönemde ciddi bir tartışma mevcuttur² (bkz. Buğra, 2017; Buğra ve Keyder, 2006; Gough, 2018). Eşitsiz korporatizm, korporatist dışında kalanların sosyal güvensizliği ve bilhassa ev dışında çalışmayan kadınları babaları ya da kocalarına bağımlı kılan sosyal güvenlik sistemi, sağlık ve emeklilikten istifade edenlerin formel istihdam içerisinde olanlardan oluştuğu hiyerarşik yapı Güney Avrupa ülkeleriyle Türkiye’yi benzer kılan yapısal özelliklerdir (Buğra, 2017; Buğra 2006, s. 387; Buğra ve Keyder 2003). Bununla birlikte Gal (2010) Güney Avrupa refah modelini Akdenizlilik çevresinde kategorize eden “Akdeniz refah devleti” modeliyle Güney Avrupa ülkelerine ek olarak “aile” ve “dinin” güçlü bir refah kaynağı olarak bulunduğu Türkiye, Kıbrıs, İsrail ve Malta’yı da zikredilen refah model içerisine dahil etmektedir.

Türkiye’de ailenin yapısı ve akrabalık ilişkileri üzerine çalışan Duben’e (2021, s. 98) göre Türkiye’de öteden beri hem kırsal hem de kentsel bölgelerde çekirdek ailenin oranı yüksek olmasına karşın, geniş aile ve geniş akrabalık münasebetleri tüm toplumsal sınıflar için daima önemli olmuştur. Sanayileşme ve kentleşmenin artması bu ilişkilerin değerini pek değiştirmemiştir. Ayrıca, Türkiye’de hâkim aileseclilik rejiminin oluşması için belli politik ve kültürel arka plan gerekli olmuştur. Tarımdaki üretkenliği kendisinden alınan, kendilerini yalnızca aile içindeki rolleriyle tanımlayan ve sadece eşleri ya da babaları üzerinden sosyal güvenlik haklarına ulaşabilen ev kadınlarının toplam ülke içerisindeki yoğunluğu ailesecliliğin hâkim ideoloji olarak var olmasını sağlamıştır (Ecevit, 2018, s. 21). Bununla birlikte, ataerkil ilişkilerin güçlü bir biçimde hane içinde kadını üretim ve yeniden üretimden sorumlu kıldığı toplumlarda ücretsiz ev emeği sunan ev kadınlarının birtakım normları içselleştirmeleri aracılığıyla değil, aynı zamanda mezkûr sistem içerisinde kavuşacakları erk ve güvence alanlarıyla da irtibatlı olması durumunu “ataerkil pazarlık” olarak kavramsallaştıranlar da mevcuttur (bkz. Kandiyoti, 1988).

Türkiye, yukarıdaki paragraflarda ifade edildiği üzere Güney Avrupa refah rejimi ya da Akdeniz refah devleti modeline dahil edilmektedir. Durmaz Bodur’un farklı refah rejimlerine sahip ülkelerin kadın istihdam oranları ve bakım hizmetini sunma biçiminden hareket ederek ilişkisel bir mantıkla bir inşa ettiği tabloda; sosyal demokrat ve liberal rejimlerde kadınlar “çalışan kadın” olarak kodlanmıştır (Durmaz Bodur, 2020, s. 18). “Bağımlı kadın” tipi ise muhafazakâr-korporatist ve Güney Avrupa refah rejimlerinde neredeyse eşit seviyelerde yer almıştır. Güney Avrupa refah rejiminde yer alan kadınlar kültürel normların etkisiyle “ev kadını” ve “bağımlı kadın” biçiminde kategorize edilmiştir. Bu rejimde kadın istihdamında gerçekleşen artış kadının ev ve bakım işlerini yapmasına engel olmayan işlerde çalışmasına yol açmıştır. Böylelikle bu durum enformel bakım ve bakımın aileseclileştirilmesine yol açmıştır (Durmaz Bodur, 2020, s. 27).

² Farklı bir yorum için bkz. Powell ve Yörüük (2017)

Türkiye’de Ev ve İş/Çalışma Hayatını Uzlaştırma Politikaları

Esping-Andersen’e (2011, s. 118) göre günümüzde tartışmanın odak noktasını uzlaştırma politikaları bağlamında kadınların hem az bile olsa çocuk yapabilmelerini hem de mesleki kariyerlerinden feragat etmek mecburiyetinde kalmamasını sağlamak oluşturmaktadır. Annelik ile kariyeri uzlaştırmadaki başarısızlık toplumda vatandaşları çocuk sahibi olmakla istihdama katılma, özerkleşmek ile ailenin gelirini arttırmak arasında bir tercihe zorlamaktadır (Esping-Andersen, 2011, s. 108).

Güney Avrupa refah rejimi ya da Akdeniz refah rejimine dahil olduğu kabul edilen İtalya, İspanya, Yunanistan, Türkiye ve Mısır’daki kadın istihdamının seyrini inceleyen bir çalışmaya göre bu ülkelerin hiçbirinde ücretli çalışma ile aile sorumluluklarının problemsiz ve zorlanmadan uzlaştırılmamaktadır (Buğra, 2014, s. 14). Her ne kadar Mısır’ın diğer ülkelerle sosyal güvenlik sisteminin korporatist özelliği bakımından farklılıkları var olsa bile, ailenin ve dinin toplumdaki baskın rolleri itibarıyla bu ülke Akdeniz refah devletine dahil edilmektedir (Buğra, 2014, s. 19). Ayrıca, Türkiye’nin de dahil olduğu Güney Avrupa refah rejiminde uygulanan ev-yaşam dengesinde cinsiyetçi bakışın sürdüğü ve cinsiyet eşitliği konusundaki çabaların yeterli düzeyde olmaması bu rejimdeki ülkelerin ortak özelliği olarak görülmektedir (Gümüş ve Türkyılmaz, 2017, s. 83).

Akkan, Saraceno’nun tipolojisinden hareketle Türkiye’nin varsayılan ailecilik, desteklenmiş ailecilik ve ailecilik dışı tiplerinden “desteklenmiş aileciliğe” evrildiğini (Akkan, 2018, s. 404) ortaya koymuştur. Türkiye’de mevcut siyasi ortamda ailenin bakım yükünün devletin nakit desteği ile takviye edilmesi kadınlar arasında farklı sonuçlara da yol açmaktadır. Söz konusu destek, bir yandan kadının ailedeki bakım yükünü yeniden üretmekte ve eşitsizlikler uygulanan sosyal politikalarla desteklenmekte iken, diğer yandan piyasanın bakım hizmetini belli sosyal sınıflardan gelen ailelerle sınırlandıran bir aktör olması karma bakım rejimi açısından eşitsizlikler üretmektedir (Akkan, 2018, s. 417).

1989 yılında yayınladığı *Second Shift* (İkinci Vardiya) başlıklı çalışmasıyla Hochschild ve Machung hem kadınların hem de erkeklerin evdeki ücretsiz yükünü kastetmiştir. Ayrıca yazarlar günümüzde evli çiftlerin her ikisinin de ev içinde taşımak mecburiyetinde oldukları ücretsiz iş yükünü sorunsallaştırmışlardır (Hochschild ve Machung, 2012, s. 13). Türkiye ev ve çalışma hayatını uzlaştırma bakımından oldukça zayıftır. Türkiye’de hâkim refah rejimi kadınların ev içindeki işlerde yalnız başlarına sorumluluk almaya zorlandığı ve erkeklerin tek kazanan olduğu bir modeldir. Halihazırdaki bakım rejimi emek piyasası çerçevesinde bilhassa lise ve altı eğitim profilindeki kadınlar için iş ve aile yaşamı sorumluluklarında kaçınılmaz bir çatışmaya yol açmaktadır (İlkkaracan, 2010, s. 17). Ev ve çalışma yaşamını uzlaştırma sorunu kadınların erkeklerle nazaran çok daha fazla ücretsiz ev ve bakım işleri sorumluluğu aldığı gerçeği ihmal edilerek anlaşılabilir. Kadın emeğinin ancak ev içi ve ev dışı olarak bir bütün olarak değerlendirildiği takdirde (Özbay, 2019, s. 153-178, 179-196, 197-213) kadınların görece çok daha fazla taşımak zorunda oldukları “çifte yükü” kavramak kolaylaşacaktır. Savran (Acar-Savran, 2002, s. 170) da Marx’ın ücretli emek tahlillerinde kadının yeniden üretim sürecindeki payını ihmal etmesini eleştirerek “çifte yük” bağlamında ücretli ve ücretsiz emeğin bir bütün olarak görülmemesini toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin görünmez kılınmasına yol açtığını iddia etmektedir.

Erkeklerin ev içi ücretsiz işleri eşleriyle paylaşma konusundaki isteksizlikleri sadece Türkiye’de değil, İsveç’ten Meksika’ya kadar ortak bir özellik olarak belirlemektedir. Buna karşın, bazı ülkelerde Türkiye’ye nazaran cinsiyet eşitlikçi uygulamalar yok değildir. Örneğin, Türkiye’de erkekler ev işleri için 51 dakika ayırırken, İspanya’daki erkekler ortalama 1 saat 56 dakika, Fransa’da 2 saat 19 dakika ve İsveç’te 2 saat 52 dakika ayırmaktadırlar (İlkkaracan, 2010, s. 19). Kadınların ev içi ücretsiz emeğinin araştırıldığı bir çalışmada; TÜİK’in 2015 verilerine göre ev işleri ile meşgul olmalarından ötürü işgücüne dahil olmayan 15 yaş üstü kadınlar ortalama 4 saat 17 dakika ev ve bakım işlerine zaman ayırırken, erkekler sadece 51 dakika zaman ayırmaktadırlar. Ayrıca gerçekleştirilen hesaplama göre; kadınların ev ve bakım işlerinin üretiminin yarattığı katma değer aynı yıl üretilen katma değer %18’ine denk gelmekte olduğu ve üretilen katma değer %83’ünün kadınlar tarafından üretildiği ortaya çıkarılmıştır. Ne var ki, kadınların söz konusu ev içi işleri ekonomik faaliyet olarak tanınmadığından istatistiklerin dışında tutulduğu görülmektedir (Aldemir, 2016, s. 86-87). TÜİK verilerine (2021c) göre 2021 yılında, işgücüne dahil olmayan 15 yaş üstü kadınlardan yüksek öğrenim profilindekiler lise dengi meslek okul profilindekilerle aynı oranlara sahip olmaları dolayısıyla işgücüne ev işleri ile meşgul olduklarından ötürü “en az” katılmayan kesimi oluşturmaktadırlar.

Türkiye’de eşitsizlikler sadece kadınlarla erkekler arasında değil, kadınların kendi arasında da meydana gelmektedir. Aynı zamanda bu eşitsizlikler örneğin eğitim durumu, medeni durum ve sosyal güvenlik kurumuna kayıtlılık durumuna göre kadınlar arasında daha derin gerçekleşebilmektedir (bkz. Gültekin, 2022). Bu eşitsizlik Türkiye’de bölgelere, enformel istihdama ve eğitim profillerine göre de farklılaşabilmektedir. Bilhassa yükseköğrenim mezunu kadınlar yüksek gelirleri sayesinde ev içi bakım için çalışan istihdam ederek kamusal bakım hizmetlerinin geriliğini telafi edebilmektedir (Buğra ve Özkan, 2014, s. 150). Güney Avrupa ülkelerinde de emek piyasalarındaki görece eğitilmiş kadınların bakım işçileri çalıştırarak çalışma ve ev içi bakım işlerini diğer kadınlara göre daha zahmetsizce uzlaştırdıkları görülmektedir (Buğra, 2014, s. 15). İlkkaracan’ın meslek kümelerinin çalışma saatlerine yer verdiği bir araştırmasında; kadınların en düşük çalışma saatlerinin olduğu meslek kümelerinde yoğunlaştıkları ortaya çıkarılmıştır. Bu yoğunlaşmış meslekler; toplam istihdamın en az üçte birini oluşturan profesyonel ve yardımcı profesyonel meslek sahipleri, büro ve müşteri hizmetlerinde çalışan elemanlar ile nitelikli tarım, hayvancılık ve su ürünleri çalışanlarından oluşmaktadır (İlkkaracan, 2010, s. 46).

Türkiye, kadınların çalışma hayatına katılımı ve kurumsal erken çocuk bakım hizmetlerinden istifade eden çocuk sayısı açısından da OECD ve AB ülkeleri arasında en alt konumu işgal etmektedir. İlgili mevzuat söz konusu ihtiyacı karşılamaktan uzaktır ve Türkiye’de bir hak olarak kreş hakkında bahsetmek mümkün değildir (Türkoğlu Üstün, 2020, s. 1559). Bununla birlikte, Türkiye’de kadın istihdamının üzerine yürütülen alan çalışmasında varılan sonuçlardan biri; sosyal bakım politikalarının son derece merkezi bir sorun olduğu ve özellikle kamu kreşlerinin açılmasının bu sorunları azaltacağıdır (Buğra, 2015, s. 18). AB ülkelerinde babalık ve ebeveyn izni bakım politikalarına dahil edilmiştir. Fransa ve Almanya’da ücretsiz ebeveyn izni mevcut iken, İspanya’da ücretli babalık izni düzenlenmiştir. Türkiye’de ise mevzuatta ebeveyn izni yer almaz iken, çok sınırlı olarak babalık izni uygulanmıştır (Dedeoğlu, Şahankaya ve Sıralı, 2015, s. 99). Ayrıca Türkiye’de doğum iznine ilişkin düzenlemeler 4857 sayılı kanunun 74. Maddesine binaen analık izni ve emzirme izni ile sınırlanmıştır. Kadın işçiler ve kadın memurlar doğum öncesi ve doğum sonrası sekiz hafta olmak üzere eşit biçimde 16 hafta ücretli izin hakkına sahiptirler. Buna karşın kadın memurlar 24. aya kadar ücretsiz izin alma hakkına sahip iken, kadın işçilerde bu süre 6 ayla sınırlandırılmıştır. Aynı eşitsizlik eşlere verilen izinlerde de devam etmektedir (Dedeoğlu vd., 2015, s. 103-104). Ayrıca, Türkiye gibi erkeğin ekmeği kazandığı ve geleneksel aile modelinin geçerli olduğu ülkelerde erkeklerin ebeveynlik statüsünü faal biçimde devam ettirmeleri daha düşük seviyelerde desteklenmektedir (Elnur, 2019, s. 61).

Covid-19 adlı küresel pandeminin tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de özellikle ücretli emek ve ücretsiz ev emeği sunan kadınlar üzerinde olumsuz etkileri olmuştur. Bayar ve diğerlerinin pandemi sırasında yürüttükleri bir çalışmada ürettikleri senaryoda; kadınların %35’inin erkeklerin ise %50’sinin istihdam ve gelir kaybına uğrayacağı ve kadınlar arasında en kırılgan grubun gelir bakımından bağımlı olmaları nedeniyle ev işleriyle uğraşan kadınlardan oluşacağı öngörülmekteydi (Bayar, Günçavdı ve Levent, 2020, s. 5). Pandemi sırasında mesai ile mahrem alan arasındaki sınırı ortadan kaldırarak çalışanın tüm yaşamını çalışmaya ayırmaya mecbur eden ve işvereni de birçok maliyetten kurtaran uzaktan çalışma modeli kalıcılaşmanın emarelerini gösterdi. Bu evden çalışma ortamında kat kat artan ücretsiz bakım emeği birçok kadın için eziyet mekanlarına dönüştü (Öğünç, 2021, s. 11-12). Pandemi öncesi, 6 yaşından küçük çocuğa sahip olan kadınların %24’ü çocuk bakımı için gün içerisinde 9 veya daha fazla saat ayırdığını ifade ederken, pandemi esnasında bu oran %36’ya çıkmıştır. Bununla beraber, daha fazla kadın, pandemiden ötürü ücretsiz bakım sorumluluklarını hafifletmek için ücretli işlerden feragat etmiştir (Koca, 2021, s. 340-341). Ayrıca, pandemi esnasında yürütülen bir çalışmada; kadınların ücretsiz işlerdeki nispi emek artışının cinsiyet farkını daha fazlalaştırdığını tespit etmiştir. Bununla birlikte, eğitim ve istihdam durumlarının kadınların kendi aralarındaki eşitsizliği azalttığı da ortaya çıkarılmıştır (İlkkaracan ve Memiş, 2021).

Araştırmanın Yöntemi

Kümeleme analizi henüz gruplanmamış X veri matrisinde yer alan gözlemleri sahip oldukları özellikler bakımından homojen alt gruplara bölmek amacıyla oluşturulmuş yöntemler topluluğudur (Alpar, 2013, s. 317). Bir kümeleme algoritması seçerken iki yola başvurulmaktadır: Birincisi hiyerarşik kümeleme yöntemi (hierarchical cluster), ikincisi ise hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemidir. İlkinde en tesirli yöntem hiyerarşik yağmacı yöntemidir. Buna göre; ilk olarak bütün gözlemler tek bir kümede bir araya getirilir, ardından bu kümeye en yakın gözlemler teker teker kümeden ayrılarak başka kümeler oluşmasına yol açılır. İlk yöntemin en kuvvetli tarafı kümelerin yorumlanmasının kolaylığıdır (Uçar, 2009, s. 358-359). Küme sayısını tespit etme hiyerarşik olmayan kümelemede yoktur. Hiyerarşik olmayan kümelemede kullanılan yöntem k-ortalama yöntemidir (k-means clustering). Yöntemlerin her ikisini de beraber kullanmak yararlıdır. Çünkü hem sonuçları hem de iki yöntemden hangisinin daha uygun sonuç verdiğini karşılaştırma fırsatı sağlar (Uçar, 2009, s. 359). Hiyerarşik kümeleme şu sırayla işler: Bir veri tabanını kümelere ayırıştırır, bu ayırıştırma “dendrogram” adı verilen bir ağaç sayesinde gerçekleştirilir. Bu ağaç yapraklarından gövdeye doğru ya da gövdeden yapraklara doğru kurulabilir (Altıntaş, 2006, s. 26). Hiyerarşik ve hiyerarşik olmayan yaklaşımların tümünde en önemli ölçüt kümeler arası farkların ve küme içi benzerliklerin maksimum olmasını sağlamaktır (Blashfield ve Aldenderfer, 1978 akt. Günay Atbaş, 2008, s. 15).

Araştırmanın Nicel Verilerinin “İlişkisel” Bir Analizi: Görüşmecilerin “Kümelenmesi”

Ev dışı çalışan en az bir çocuklu ve 36 kadın görüşmeci (12 ayrı şehirde çalışan kadınlardan oluşmuştur³) üzerinden yürütülen saha araştırmasında araştırmanın amacına uygun biçimde hem nicel hem de nitel veriler toplanmıştır. Çalışma öncesinde tüm katılımcılardan sözlü bilgilendirilmiş onam alınmış olup araştırmanın etik kurul izin onayı Pamukkale Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 09.02.2022 tarihli ve 68282350/2022/G02 sayılı yazısı ile alınmıştır. İlgili izin alındıktan sonra 2022 yılı Şubat-Mart aylarında derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

³ Türkiye’nin 6 ayrı coğrafi bölgesinde ve on iki ayrı şehrinde çalışan otuz altı kadın görüşmeciye ait detaylar şu şekildedir. Denizli’den 17 görüşmeciyle, Antalya’dan 3 görüşmeciyle, İzmir’den 4 görüşmeciyle, Aydın’dan 1 görüşmeciyle, Balıkesir’den 2 görüşmeciyle, Van’dan 1 görüşmeciyle, Samsun’dan 1 görüşmeciyle, Hakkari’den 1 görüşmeciyle, Muş’tan 1 görüşmeciyle, Kırklareli’nden 1 görüşmeciyle, Gaziantep’ten 2 görüşmeciyle ve İstan-bul’dan 2 görüşmeciyle görüşülmüştür. Mülakatların çoğunluğu yüz yüze olup, gerektiği takdirde telefonla ya da çevrimiçi görüşme de gerçekleştirilmiştir.

36 görüşmecinin 32'si kamu ya da özel sektörde istihdam edilmek suretiyle ücretlidir/maaşlıdır. Geriye kalan görüşmecilerden ikisi kendi hesabına çalışan, diğer ikisi ise ücretsiz aile işçisidir.

Karma araştırma yöntemine bağlı “yakınsayan paralel karma yöntem” deseni tercih edilmiştir. Bu yöntem deseninde temel varsayım; nitel ve nicel verileri birlikte toplaması, ancak verileri ayrı ayrı analiz etmesidir. Ek olarak, edinilen bulguların birbirlerini doğrulayıp doğrulamadığını tespit etmek için söz konusu bulguları mukayese etmesidir (Creswell, 2017, s. 219).

Ayrıca, araştırmanın amacına uygun olarak “maksimum çeşitlilik” örneklem tipi tercih edilmiştir. Maksimum çeşitlilikten kastedilen; araştırmanın amacına uygun biçimde büyük ölçüde -aynı mesleklere sahip olanlara da yer verilmiştir- birbirinden farklı meslekleri icra eden ve hizmet sektöründe (kamuda ya da özel sektörde çalışanlar) çalışan evli ve çocuk sahibi kadınların olmasıdır.

Görüşmecilere sorulan nicel sorular üzerinden hangi mesleklerin birbirleriyle aynı grupta kümelendiği SPSS 25.0 programındaki “ilişkisel analiz teknikleri” vasıtasıyla ortaya çıkarılmıştır. İlk olarak, programda söz konusu nicel⁴ verilerin hiyerarşik kümeleme analizi gerçekleştirilmiştir. Hiyerarşik kümeleme analizi sonrası ortaya çıkan ağaç grafiği üzerinden belirlediğimiz küme sayısını referans olarak k-ortalama yöntemine göre görüşmecilerin yer aldıkları kümeler ortaya çıkartılmıştır.

Kadın görüşmeciler SPSS 25.0 programında meslekleri üzerinden sayısal biçimde kodlanmış ve görüşmecilerden alınan nicel cevaplar üzerinden kümelendi. Aşağıda sırasıyla; tüm kadın görüşmecilere yöneltilen nicel sorulara, SPSS programında ilgili nicel verilerin hiyerarşik kümeleme ve k-ortalama yöntemi ile analizi sonucunda farklı mesleklere sahip olan görüşmecilerin verdikleri cevaplara göre yer aldıkları kümeler ve ağaç grafiğine yer verilmiştir. Araştırmada görüşmecilere “sosyo-demografik”, “sosyo-ekonomik” ve “çocuk bakım sorumluluğuna” ilişkin verileri temsil eden değişkenler aracılığıyla hiyerarşik kümeleme ve k ortalama yöntemini uygulanmıştır.

36 kadın görüşmeciye yöneltilen nicel sorular aşağıdaki tabloda yer almaktadır. Soldan sağa şekilde yer alan sütunlar görüşmecilerin tabloda sırasıyla nicel sorulara verdikleri cevapların kodlanmış şeklini temsil etmektedir:

Tablo 2. Nicel Sorular

1) Doğum Yeri (Kır/Kent)	8) Oturduğunuz evin sahibi misiniz?	15) Eşiniz hangi sosyal güvenceye sahiptir?
2 Göç ettiniz mi?	9) Eşiniz şu an hangi işi yapıyor?	16)İşteki durumunuz/statünüz nedir?
3) Kiminle göç ettiniz?	10) Sizin gelirin ne kadar?	17) Siz ev dışında çalışırken çocu(klarınıza)ğunuza kim bakıyor?
4) Kiminle yaşıyorsunuz?	11) Eşinizin geliri ne kadar?	
5) Çocuklarınızın sayısı kaçtır?	12) Kaç yaşındasınız?	
6)Eğitim durumunuz nedir?	13) Sosyal güvenlik kaydınız var mı?	
7)Eşinizin eğitim durumu nedir?	14) Eşinizin sosyal güvenlik kaydı var mı?	

Tablo 3 mesleklerin kümeleme analizi sonucu hangi kümede yer aldığını göstermektedir. Kendisini ayırt edici (distinctive) özellikleri itibarıyla kamu görevlisi olarak hizmet sektöründe ücretli olarak istihdam edilen 1 numaralı okul öncesi öğretmeni “profesyonel meslek mensubu” olarak Küme 1’de “tek başına” yer almaktadır. Başka bir deyişle, bu görüşmeci “sosyo-ekonomik”, “sosyo-demografik” ve “çocuk bakım sorumluluğu” çerçevesinde diğer tüm görüşmecilerle “en az ortak özelliği” olan profili temsil etmektedir.

Kamu görevlisi olarak ücretli olarak kamuda istihdam edilen ve “profesyonel meslek mensubu” olan üç görüşmeci (2 numaralı müzik öğretmeni, 4 numaralı il göç uzmanı ve 35 numaralı akademisyen/psikolog) Küme 2’de bulunmaktadır. Bu kümede

⁴ Görüşmecilerden toplanan nicel verileri elde etmek için formüle edilen sorular Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 3. Sosyo-Demografik, Sosyo-Ekonomik ve Çocuk Bakım Sorumluluğuna İlişkin Nicel Verilerin Kümelmesi⁵

Okul Öncesi Öğretmeni (1) ⁶	1. KÜME	
Müzik Öğretmeni (2)	2. KÜME	
İl Göç Uzmanı (4)		
Akademisyen (Psikolog) (35)		
Ekmek Pişirme İşçisi (17)	3. KÜME	
Temizlik Personeli (33)		
Fen Bilimleri Öğretmeni (5)	4. KÜME	
Restoran İşletmecisi (6)		
Avukat (8)		
Depo Şefi (9)		
Okul Öncesi Öğretmeni (14)		
Fen Bilgisi Öğretmeni (15)		
Kimya Öğretmeni (16)		
Satış Danışmanı (21)		
Finans Müdürü (24)		
Kâtip (25)		
Sınıf Öğretmeni (29)		
Büro Personeli (36)		
Bakkal (26)		5. KÜME
Yemekhane Personeli (27)		
Takı Dükkânı İşletmecisi (28)		
Pilates Eğitmeni (31)		
Temizlik Personeli (32)	6. KÜME	
Büro Personeli (3)		
Kasiyer (7)		
Temizlik Personeli (10)		
Okul Öncesi Öğretmeni (11)		
Sekreter (12)		
Fabrika İşçisi (13)		
Temizlik Personeli (18)		
İş Sağlığı ve Güvenliği Uzmanı (19)		
Satış Danışmanı (20)		
Muhasebeci (22)		
İnsan Kaynakları Çalışanı (23)		
Halkla İlişkiler Personeli (30)		
Büro Personeli (34)		

yer alan 3 görüşmeci; “sosyo-ekonomik özellikler”, “sosyo-demografik özellikler” ve “çocuk bakım sorumluluğu” çerçevesinde birbirleriyle “maksimum derecede” benzerlikler taşıdıklarından aynı kümede yer almaktadırlar.

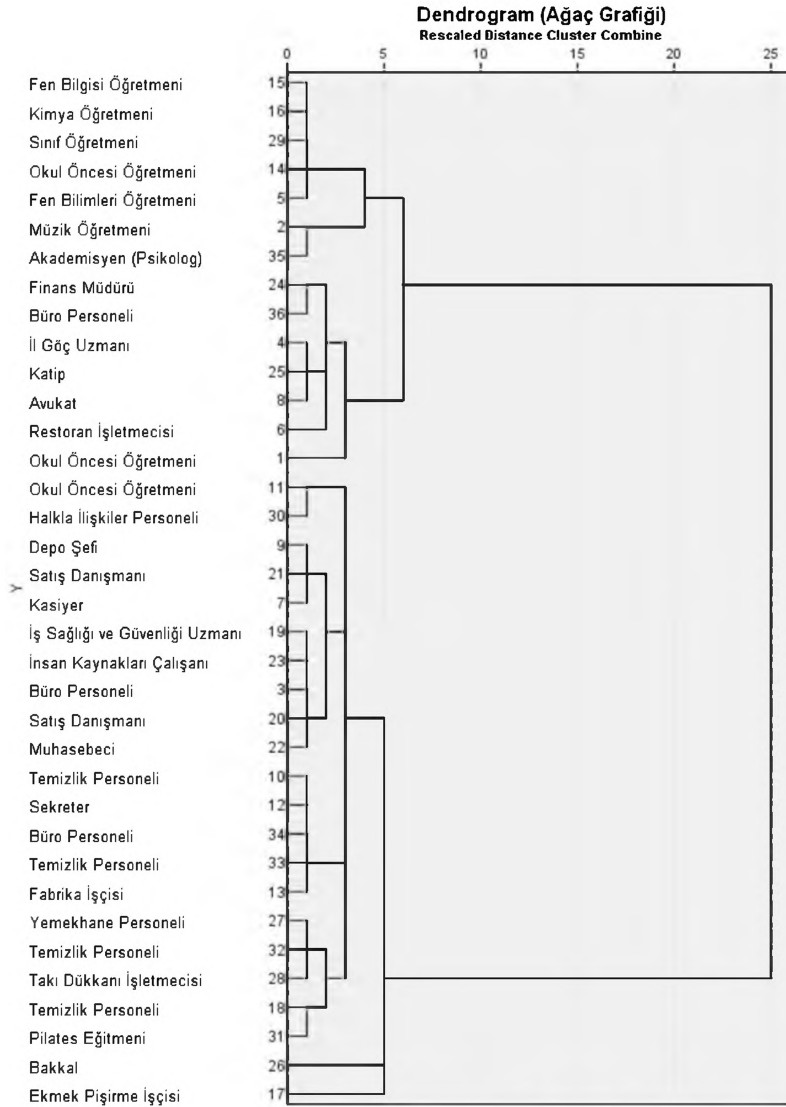
Küme 3’te yer alan iki görüşmeci (17 numaralı ekmek pişirme işçisi ve 35 numaralı temizlik personeli) kamuda istihdam edilmemekle beraber, hizmet sektöründe çalışan ve “sosyo-ekonomik özellikler”, “sosyo-demografik özellikler” ve “çocuk bakım sorumluluğu” çerçevesinde görece birbirine “en fazla benzeyen” ve “en dezavantajlı” kadın görüşmecileri temsil etmektedirler.

Küme 4’te yer alan görüşmeciler arasında (5 numaralı fen bilimleri öğretmeni, 6 numaralı restoran işletmecisi, 8 numaralı avukat, 9 numaralı depo şefi, 14 numaralı okul öncesi öğretmeni, 15 numaralı fen bilgisi öğretmeni, 16 numaralı kimya öğretmeni, 21 numaralı satış danışmanı, 24 numaralı finans müdürü, 25 numaralı katip, 29 numaralı sınıf öğretmeni, 36 numaralı büro personeli) hem “kamuda” hem de “kamu dışında” hizmet sektöründe istihdam edilenler mevcuttur ve bu küme içinde topladığı 12 kadın görüşmeciye “sosyo-ekonomik özellikler”, “sosyo-demografik özellikler”, “çocuk bakım sorumluluğu” ve kamuda çalışıp çalışmamak bakımından “dengeli oranlarda” kendi içinde toplamaktadır.

Küme 5'te kamu dışında ücretli ya da ücretsiz⁶ biçimde istihdam edilen beş görüşmeci (26 numaralı bakkal, 27 numaralı yemekhane personeli, 28 numaralı takı dükkânı işletmecisi, 31 numaralı pilates eğitmeni, 32 numaralı temizlik personeli) birbirlerine olan "maksimum benzerlikleri" itibariyle bir araya gelmektedirler. Küme 5'tekiler bir yandan Küme 3'tekilere bir ölçüde benzer biçimde kamu dışında ücretli olarak çalışmaktadırlar, öte yandan kendi hesabına bir çalışmanı kendi içinde toplayarak Küme 5 görüşmecileri Küme 3'ün görüşmecilerinden bir ölçüde farklılaşmaktadırlar.

Küme 6'da yer alan 13 görüşmeci (3 numaralı büro personeli, 7 numaralı kasiyer, 10 numaralı temizlik personeli, 11 numaralı okul öncesi öğretmeni, 12 numaralı sekreter, 13 numaralı fabrika işçisi, 18 numaralı temizlik personeli, 19 numaralı iş sağlığı ve güvenliği uzmanı, 20 numaralı satış danışmanı, 22 numaralı muhasebeci, 23 numaralı insan kaynakları çalışanı, 30 numaralı halkla ilişkiler personeli, 34 numaralı büro personeli) büyük ölçüde (13 görüşmeciden 11'i) kamu dışında ve ücretli olarak hizmet sektöründe istihdam edilen görüşmeciler olarak birbirlerine olan "maksimum benzerlikleri" itibariyle bu kümede bir araya gelmişlerdir. Ayrıca kamuda çalışan bir öğretmen ve sanayi sektöründe çalışan bir fabrika işçisi bu kümede yer almaktadır. Bu kümedekilerin büyük ölçüde ücretli olarak hizmet sektöründe (kamu ya da özel) çalıştığı görülmektedir. Aynı zamanda Küme 6 içerisinde en fazla sayıda ücretli istihdam edilen kümeyi temsil etmektedir.

Grafik 1. Mesleklerin ağaç grafiği.

Ağaç grafiğinde 0-0 aralığında 14 küme, 0-5 aralığında altı küme ve 5-10 aralığında iki küme olduğu görülmektedir. Görüşmecilerin arasındaki farklılıkları daha iyi yansıttacağı düşünüldüğünden 0-5 aralığında yer alan altı kümenin seçilmesinin daha uygun olacağı varsayılmıştır.

⁶ Eşinin bakkal dükkânında ücretsiz aile işçisi olan 26 numaralı görüşmeci

Araştırmanın Nitel Verilerinin Analizi

Ücretsiz Ev Ev ve Bakım Emeği ve “Çifte Yük”

Küme 1 ve Küme 2’nin görüşmecileri feminist söylemin kavramsallaştırdığı ve savunduğu “çifte yükü” feminist bir bilinçle onaylamakta ve söz konusu yükün “yıpratıcı”, “zorlu” ve “aşındırıcı” olduğunu iddia etmektedir:

“Bence tabii ki bir çifte yük oluşturuluyor yani. Tabii daha çok bu kadınların göreviymiş gibi algılandığı için birçok yerde bu çok yıpratıcı” (Okul Öncesi Öğretmeni-1 -Küme 1⁷).

“Sonuçta zaman yetmiyor her şeyi yapmaya. Yani hem çalışıyorsunuz hem ev işleri bir yandan hem çocuk bakımı var. Hepsine parçalana parçalana yetişmek zorundasınız” (Müzik Öğretmeni-2-Küme 2).

“Fazladan bir yük oluşturduğunu düşünüyorum. Bu ataerkil toplumun erkekleri paşamsın, ağamsın yetiştirme tarzında dolayı (oluyor). Kadına yani evde bir yardımcı olsa bile yine bir iş yapma durumu olacak” (İl Göç Uzmanı-4).

“Çok net bir şekilde (çifte yük olduğunu) hissediyorum. Ev işleri hakikaten ciddi bir mesai gerektiriyor. Her ne kadar toplumsal cinsiyet rollerine karşı olan bir eşle bile evli olsanız, kadınlara bu konuda biraz daha fazla görev düşüyor. Dolayısıyla ben bu anlamda ciddi olarak zorlandığımı düşünüyorum” (Akademisyen-35-Küme 2).

Küme 3’ün görüşmecileri (17 numaralı ekmek pişirme işçisi ve 33 numaralı temizlik personeli) için “çifte yükün” yorumlanması “düşük nitelikli” meslekleri icra etmeleri dolayısıyla Küme 1 ve Küme 2’den farklılaşmaktadır. Ev dışında çalışma Küme 1 ve Küme 2’ye nazaran “özgürleştirici” bir eylem olmamakla birlikte bir “mecbur kalma” durumu olarak yorumlanmaktadır. Aynı zamanda bu kümenin görüşmecileri için ev dışında çalışma dışında başka bir seçenek bulunmadığı görülmektedir:

“Hasta ya da önemli bir şey olmadığı sürece haftanın her günü çalışıyorum. Diğer türlü yardım ediyor. Eşim de yaşlı. O da yardım edemez. Zaten bizim burada erkekler ev işlerine yardım etmez. Onları kadın yapmak zorunda. Evde de kızlarım yardım ediyor” (Ekmek Pişirme İşçisi-17-Küme 3).

“Bayanın yükü (erkeklerden) daha ağır. Hem işte çalışmak hem gelip evde çalışmak daha ağır bir yük. Ben ilk okuldan çıktıktan sonra üç dört sene evde kaldım. Sonrasında hep çalıştım” (Temizlik Personeli-33 Küme 3).

Küme 4’ün görüşmecileri de “çifte yük” durumunu kadınların taşımak zorunda kaldıkları ve tümüyle kadınların sorumluluğunda görülen “yıpratıcı” bir yük ve ev dışındaki kötü çalışma koşulları dolayısıyla “dayanılmaz” olarak yorumlamaktadırlar. Ayrıca bu yükü bir görev olarak yorumlayanlar da yok değildir.

“Yani her ne kadar eşime iş yüklemeye çalışsam da bütün iş bende bitiyor. O evin bütün sorumluluğunu üstlenmek temizliğinden, bakımından, erkek sadece yardımcı olma görevini üstleniyor evde bir lütf olarak” (Avukat-3-Küme 4).

“O kadar yoruluyorum ki zaten burası çok hareketli olduğu için vücut tamamen yoruluyor. Eve gidiyorum yemek bekliyor seni yemek bitiyor, sonra bulaşık bekliyor seni, bulaşık bitiyor sonra çamaşır bekliyor” (Depo Şefi-9-Küme 4).

“Kesinlikle büyük bir yük. Ev işlerine yüzde seksen ve yüzde doksanı kadına kalıyor. Birde yapmayınca kadın yapmamış oluyor. Ama bu tamamen ataerkil toplum yapısında yaşamamızla alakalı bir şey” (Okul Öncesi Öğretmeni-14-Küme 4).

“Çok fazla bir yük oluyor. Örneğin eve gittiğimde beni bekleyen bir çocuk ve yapmam gereken birçok iş oluyor. Yemek olsun, evi toplamak olsun, bunlar çok zor” (Fen Bilgisi Öğretmeni-15-Küme 4).

“Şimdi benim eşim bana karşı hep yardımsever. Örneğin, o evi süpürüyorsa, ben siliyorum. Ben yemek yapıyorsam o temizlik yapıyor. Para kazanma görevini de beraber üstlendiğimiz için yardımlaşmak zorundayız” (Kimya Öğretmeni-16-Küme 4).

“Eve geldiğim zaman dinlenmek istiyorum. Ama buna hiçbir zaman vaktim yok çünkü bebeğim var. Ondan önce çamaşırları, ütüleri, bulaşıkları sonra yemek. Zaten bizim çalışma saatlerimiz de çok kötü. Yani özel sektörde çalışmak kamuda çalışmaktan çok daha zor” (Satış Danışmanı-21-Küme 4).

“Yük olarak bakmıyorum ben, o benim yapmam gereken bir görev gibi. Daha iyi bir şartlarda olsam evimde bir yardımcının olması tabii çok yarar sağlardı” (Finans Müdürü-24-Küme 4).

“Hayır bir yük olarak görmüyorum. Ben eşimle beraber alıyorum sorumluluğu, tek başıma değil. Yeri geliyor dışardan da yardım alıyorum bir yardımcıdan” (Kâtip-25-Küme 4).

“Çok fazlasıyla (çifte yük), aşırı hatta yani. Ben mesela temizlikçi önceden almıyordum hani içim rahat etmiyordu ama artık iki çocuktan sonra yetişemedim. Altı gün çalışıyorum bir gün izin günüm var. O gün çocuklar sana müsaade etmiyor zaten, benimle vakit geçirmek istiyorlar” (Büro personeli-36-Küme 4).

Küme 5’in görüşmecilerinin çoğu “çifte yükün” zorluklarını vurgulamakla beraber durumu daha çok “görev” ve “sevgi” gibi

⁷ Görüşmecilerin sahip oldukları mesleklerin yanında yazılan bu sayılar görüşmecilere verilmiş bir kod numarasını temsil etmektedir.

sözcüklerle yorumlamaktadırlar. Buna karşın bu kümede bu durumu “çifte yük” olarak gören bir görüşmeci profil (32 numaralı temizlik personeli) de kümede yer almaktadır:

“Eşim, bu konuda anlayışlı. Hiçbir sorun çıkarmadı ama etrafındakiler neden çalışıyorsun, çocukların var gibi söylemlerde bulunuyorlar. Akşamdan yapmaya çalışıyorum işlerimi, gündüzleri çocuklara çeşitli sorumluluklar veriyorum” (Takı Dükkânı İşletmecisi-28-Küme 5).

“Şöyle, bir sorun olarak görmüyorum. Çünkü kendi evimin işi. Bu temizliği kendime yapıyorum bir başkasına değil” (Pilates Eğitmeni-31-Küme 5).

“(Çifte yük) Çok zor. Gerçekten diyorum ki helal olsun çalışan kadınlara. Çalıştıktan sonra anladım yani. Çocuğunu bırakıp da doğum izni falan alıyorlar ya, öyle çok zor. Ben şimdi mesela 5 yaşındaki kızımı bıraktım (anaokuluna). Şimdi bile böyle vicdan azabı duyuyorum” (Temizlik Personeli-32-Küme 5).

“Yük olarak görmüyorum ama tabii ki yorucu oluyor. Sonuçta çalışmak zorundayız bir şekilde zaman yaratıp onlara da vakit ayırıyoruz” (Bakkal, 26-Küme 5).

“Tabii ki çifte bir yük olabilir ama severek yapmayla alakalı. İnsan sevdiği işi yapınca veya ortamında sevdiği insanlar olduğunda ağır gelmiyor. Eve gidiyorsun mesela orada da benimsediğin, sevdiğin kendi ailen var” (Yemekhane personeli, 27-Küme 5).

Küme 6'nın görüşmecilerin büyük çoğunluğu “çifte yükü” katlanılması “zor”, “zorunlu” ve “yıpratıcı “olarak yorumlamaktadırlar:

“İlk zamanlar yardım etmiyordu (eşim). Ben zorlanıyorum dediğimde işten çık o zaman diyordu” (Büro Personeli-3-Küme 6).

“Eşim ben üzüldüğüm için, burada (işyerinde) çocuğumdan ayrı kaldığım için, bana diyor ki o zaman hani çık işten, kendini bu kadar yorma diyor. Tabii pek mümkün değil” (Kasiyer-7-Küme 6).

“Evlendiğimiz ilk yıllar bunlar benim görevim gibiymiş düşünüyorum. Ama eğer evlenmeden önce çalışmaya başlasaydım belki de böyle bir düşünceye sahip olmayacaktım” (Temizlik Personeli-10-Küme 6).

“Yemek, temizlik insanı yoruyor. Gerçekten de robot gibi oluyorsun. Yani aslında her zaman eşit haklar olmalı” (Okul Öncesi Öğretmeni-11-Küme 6).

“Her şeyi kendim yapıyorum. Annem sadece çocuklara bakıyor. Ben de işe gidiyorum. İşten gelince dinlenemiyorum bile. Çünkü üç çocuğum var. Eşimin işi de zor. O da sürekli bana yardım etmiyor” (Sekreter-12-Küme-6).

“Benim evde yapabileceğim çok işim yok. Çünkü yapanım (hem ablası hem eltisi) var. Yani çok yorulmuyorum ama benim yanımda çalışan arkadaşlarım var. Evde çocukları yalnız, bir başına. Mecburiyetim yok. Ablamla altlı-üstlü oturuyoruz” (Fabrika İşçisi-13-Küme 6).

“Tabii hem ev işi hem de dışarda çalışmanın zorluğu var. Ben mesela ilk başlarda şirkette çalışıyordum sonra yaptığım işi beğenince hem de güvenince patronun evinde çalışmaya başladım. Böyle olunca eve gelince de aynı iş. Bir yerden sonra artık yoruluyorsun. İnsan bıkmıyor” (Temizlik Personeli-18-Küme 6).

“Normalde yani başka bir işte çalışırken bana çok fazla yük oluyordu. Çünkü cumartesileri de çalışıyordum. Bir günümü tamamıyla eve, çocuğa ayırıyordum ve çok zorlanıyordum. Şu an cumartesileri de çalışmadığım için yüküm biraz daha hafif diyebilirim” (Muhasebeci-22-Küme 6).

Aile Üyelerinin Çocuk Bakım Desteği

Küme 1 ve Küme 2'nin görüşmecileri arasında piyasadan çocuk bakım hizmetini tedarik eden bir görüşmeci (Küme 1'in 1 numaralı görüşmecisi) mevcuttur. Ayrıca, Küme 2'nin 4 numaralı görüşmecisi (İl Göç Uzmanı) ücretsiz izinde olduğu için çocuğunun bakımını kendi başına üstlenmektedir. Bu iki kümedeki diğer görüşmeciler ise “anne” gibi en yakın aile üyelerinden bakım hizmetini ücretsiz biçimde tedarik edilebilmektedir. Bununla birlikte, aile üyesinin (annenin) çocukların bakım sorumluluklarını üstlenmesi; “güven verici”, “güvenilir” ve “avantajlı” bir durum olarak görüşmeciler tarafından yorumlanmaktadır. Küme 2'nin bu görüşmecilerinin “aileselcilik” üzerinden bakım ve bir ölçüde ev işlerinin üstesinden geldikleri görülmektedir:

“(Annenin bakımı) çok rahatlatıyor çünkü en azından (çocuğumun) güvenilir ellerde olduğunu düşünüyorsunuz. Benden daha iyi bakabileceklerine inanıyorum. Birçok arkadaşımın da görüyorum bir anneanne, dede, babaanne olmamasından dolayı çok büyük sıkıntılar yaşıyorlar” (Müzik Öğretmeni-2-Küme 2).

“Anneye bırakmak ilk başta güven verici. Çocuk yetiştirme tarzı her daim güvendiğim bildiğim ama olumsuz bir nokta gördüğümde de anne yani” (Akademisyen (Psikolog)-35-Küme 2).

Küme 3’ün görüşmecileri, özellikle ailelerinden -büyük çocukları ya da anneleri-ev ve bakım işleri dolayısıyla destek almak zorunda kalmakta ve böylece son derece zorlu ev-bakım ve çalışma yaşamını bir ölçüde “katlanılabilir” kılmaya çalışmaktadırlar:

“Büyük kızlarım, küçük çocuklarıma bakıyor. Onlara güveniyorum. Zaten onlarda bakmasalardı ne yapardım ki. Kime bırakırdım bilemiyorum. Burada bırakacak kimsem yok” (Ekmek Pişirme İşçisi-17-Küme 3).

“Başkası (kayınvalidesinden dışında) baksaydı, ben bu kadar rahat çocuk büyütemezdim. Gerçekten çocuklarıma iyi baktı, bana sordu ne yapması gerektiğini” (Temizlik Personeli-33-Küme 3).

Küme 4’ün görüşmecileri arasında özellikle annelerinden çocuklarının bakım sorumluluğu noktasında destek aldıkları ve annelerinin kendilerinden bile daha iyi bakım hizmetinde bulduklarını söylemelerine karşın profesyonel desteğin olmasını arzu eden görüşmeciler de az sayıda değildir. Bir yandan, annenin çocuk bakımının “güven” ve “tecrübe” gibi faktörlerden dolayı vazgeçilemez olduğunu söylerlerken, öte yandan profesyonel bir desteğe olan taleplerini de dile getirmektedirler:

“Annem olduğu için içim çok rahat. Kendi annem benden daha iyi bakıyor” (Depo Şefi-9-Küme 4).

“Annem olduğu için rahatım. Annemde kendi rahatından ödün vererek buraya geliyor. Bakan kişi için çok zor oluyor. Annem bu süreçte bizde kalıyor” (Okul Öncesi Öğretmeni-14-Küme 4).

“Çocuğum ilk doğduğu zamanlar doğum izni bittiği zaman eşim ücretsiz izne çıkmak zorunda kaldı. Ailelerimizin burada olmadığı için eşim baktı. Bir yıl boyunca bu sorumluluğu aldı ve işe gitmedi” (Fen Bilgisi Öğretmeni-15-Küme 4).

“Bakıcı olsa aklım kalır. Ama bakıcı olsa daha kurallı olur mu olur. Anne olunca onları hiç yapamıyorsun” (Kimya Öğretmeni-16-Küme 4).

“Yani ne kadar gönül rahatlığıyla bıraksam da çocukta bir süre sonra şumarıklık başlıyor babaanne dedeye karşı. İmkânım olsaydı gerçekten bilgili olan birisine baktırmak isterdim” (Satış Danışmanı-21-Küme 4).

“Kesinlikle, benden daha iyi bakıyor çocuklara, iyi ki onlar var. Gözüm arkada kalmıyor asla” (Finans Müdürü-24-Küme 4).

“İlk çocuğu hep anneme bıraktım. İlk işe başlarken tabii içim burkuluyor çocuğu bırakıp (işe) geldiğim için ama. İkinci çocukta zaten büyüğü anneme bıraktığım için ikinciye mecbur bakıcı buldum. O kadar da yüklenemezdim (anneme)” (Büro Personeli-36-Küme 4).

Küme 5’teki görüşmecilerin bir kısmı ev dışında çalışırken çocuklarını aile üyelerine emanet ettikleri için kendilerini güvende hissettiklerini söylemektedirler. Bazı görüşmeciler (27 numaralı temizlik personeli) esnek çalışma şartlarından dolayı çocuklarıyla aynı zamanlarda evde olma şansına sahip olduklarından çocuklarını aile üyelerine bırakmamaktadır. Başka bir görüşmeci de (28 numaralı Takı Dükkânı İşletmecisi) okuldan eve döndüklerinde çocukların kendi kendilerine baktıklarını ve gerektiği taktirde kendi işyerine götürerek bakımını kendisinin üstlendiğini vurgulamaktadır:

“Bir bakıcı tutmaya mesela hiç gerek yok çünkü zaten sürekli işim olmuyor benim. Haftanın iki günü geliyorum sadece dükkâna. Ben yokken de annemin bakması içimi rahatlatıyor” (Bakkal-26-Küme 5).

“Çocuğumu iş saatlerinde anneannesine bırakıyorum. Sabah derslerim oluyor. Büyüme sürecinde birlikte olmak istiyorum fakat (anneme) güveniyorum” (Pilates Eğitmeni-31-Küme 5).

“Babaları evde olduğu zaman ben rahat oluyorum. Tabii ki babası sonuçta. Eltim de Allah razı olsun güzel şey yapıyor yani ama yine de her şeyi ben söylüyorum; şunu yapacaksınız bunu yapacaksınız” (Temizlik Personeli-32-Küme 5).

“Çocuklar bakıma muhtaçken ben baktım, çalışmadım. Çocuklar okula başladığında ben öyle işe başladım. Saatlerimizi çakıştırmaya çalıştım, etüte bıraktım” (Yemekhane Personeli-27-Küme 5).

“Hiç kimseye bırakmıyorum. Kendi başlarına kalıyorlar. Eşimle yardımlaşıyoruz bu konuda yer yer. En küçüğü kreşe gidiyor. Diğerleri okula gidiyor” (Takı Dükkânı İşletmecisi-28-Küme 5).

Küme 6’nın görüşmecilerinin çoğunluğu özellikle annelerinin bakımını “güvenli” ve piyasanın “yüksek bakım ücretleri” dolayısıyla son derece hayati görmekteydiler. Bununla birlikte, bu kümenin görüşmecilerinden ikisi (3 numaralı, 7 numaralı ve 30 numaralı görüşmeciler) annenin geleneksel çocuk bakımından ziyade profesyonel bakım desteğini savunmaktadırlar:

“Çalıştığımız iş yerinde kreş gibi bir şey olsaydı annem ya da kayınvalidem yerine orada olmasını tercih ederdim. Çünkü evde anne kayınvalide ne kadar eğitim verebilir çocuğa!” (Büro Personeli-3 Küme 6).

“Annemin gözetimi altında oğluma daha çok şey katabilecek öğretebilecek bilgili birinin onunla ilgilenmesini isterdim ama benim için öncelik güvenlik olduğu için annemin çocukla ilgilenmesi ve bakması önemli” (Kasiyer-7-Küme 6).

“Kayınvalidem baktığı için içim rahat. Annem bize yakın olsaydı ondan da isterdim. Çünkü anneme de güveniyorum. Fakat yine de manevi olarak kendimi eksik hissediyorum. Okullarıyla ilgilenemiyorum” (Temizlik Personeli-10-Küme 6).

“Annem baktığı için rahatım. Ona güveniyorum. Dokuz aydan sonra anneannesiyile kalıyor. İşe gitmeden bırakıyorum. Yakın oturuyoruz. Annem benim kurtarıcı” (Sekreter-12-Küme 6).

“Evet rahatım, zaten onlar olmasaydı ben çalışmazdım. Bakıcı bulmak da zor hem de çok pahalı. Çalıştığımı bakıcıya verecektim. Kayınvalidelerle altı üstlü olduğumuz için onlar çocukların yanına gidiyorlar” (Temizlik Personeli-18-Küme 6).

“Aileden birisiyle yani kan bağıının olduğu birisinin bakması (kayınvalide) içimin çok daha rahat olmasını sağlıyor. Bakıcıya verseydik benim aklım muhtemelen hep çocukta kalacaktı” (İş Sağlığı ve Güvenliği Uzmanı-19-Küme 6).

“Tabii ki içim daha rahat iş yerine gidebiliyorum, aklım çocuklarımda kalmamış oluyor annemler baktığı için” (Satış Danışmanı-20-Küme 6).

“Dışarıdan birisine çocuğunu emanet etmek bir aile için bence çok daha zor, o yüzden içimi çok rahatlatıyor. Hem maddi açıdan bana çok destekleri oluyor çocuğu bakıcıya vermediğim için hem de güven açısından gözüm arkada kalmıyor” (Muhasebeci-22-Küme 6).

“Kesinlikle rahatlatmıyor. Yani şöyle bir şey ben de geleneksel yöntemlerle büyümüş bir bireyim ve bunun dezavantajlarını çok yaşadım. Anneme ve kayınvalideme bırakıyorum diye hepsinin yetiştirme tarzı başka olduğu için çocuk hangisine uyum sağlayacağını bilmiyor” (Halkla İlişkiler Personeli-30-Küme 6).

“Oluyor (içimi rahatlatıyor) annem yaşlı 76 yaşında, unutuyor. Kızımı alıp gelirken bir şey olsa şunun çocuğuna bakarken oldu derler. Unutuyor (annem) birçok şeyi” (Büro Personeli-34-Küme 6).

Covid-19 ve Çalışma Düzeni

Küme 1 ve Küme 2'deki görüşmeciler kamuda çalışmaları ve güvenceli bir mesleğe sahip olmaları dolayısıyla iş hukukunun kendilerine verdikleri görece korunaklı statünü sayesinde Covid-19 pandemisi sırasında kendilerine uygulanan “ayrıcılık” muameleyi şöyle yorumlamaktadırlar:

“Ben pandemi tam patlak verdiği zaman zaten hamileydim, evin içindeydim. Sonra doğum oldu ve doğum izindeydim. Devlet memuru olduğum için (işten çıkarılmayla) karşılaşmadım” (Okul Öncesi Öğretmeni-1-Küme 1).

“Evlere kapandık online ders yapmaya başladık ve çok çok zordu. Bize artı bir iş yükü getirdi ve stres getirdi. Ben devlet memuru olduğum için böyle bir tehlikeyle (işten çıkarılmayla) karşılaşmadım” (Müzik Öğretmeni-2-Küme 2).

“İşte ben tam o süre zarfında hamileydim ve Covid olmaktan dehşet korkuyordum ancak ben o zaman daha 7 veya 8 haftalık hamileydim. Tam o sırada müdürümüz bize yetiştirdi ve ofisteki hamile kadınlara bir güzellik yaptı. Bizi izole etti ve evrak işi verdi. Hayır ben devlet memuru olduğum için böyle bir şeyle (işten çıkarmayla) karşılaşmadım” (İl Göç Uzmanı-4-Küme 2).

“Kamudaki herkesin büyük avantajı var. Her ay 15'inde maaşımız 15'inde tak diye yattı yani. Sokağa çıkma yasağıydı, işte rapordur az çalıştı çok çalıştı. Dükkân kapattı derdi bizde hiç olmadı” (Akademisyen (Psikolog)-35-Küme 2).

Küme 3'teki görüşmeciler pandemi sürecini ücretli çalışmanın -formel koşullarda olsun ya da olmasın- sekteye uğradığı, düzenli maaşın/ücretin/yevmiyenin alınmadığı, devletin sosyal politikalarından -en azından 17 numaralı ekmeğin pişirme işçisi- istifade edilemediği ve gönüllü (ücretsiz) çalışmaya zorlanan bir dönem olarak değerlendirmektedirler. Sonuç olarak, pandemi süreci bu kümenin çalışanlarının üzerinden diğer görüşmecilere nazaran – diğer kümeler arasında da farklılaşmalar elbet mevcuttur- “yıkıcı” etkiler üretmektedir:

“Pandemi olduğu için hiç çalışmadık. Tabii maaş da yok. Sigorta olmadığı için devlet de yardım vermedi. Muhtarlıklar yardım yapıyordu. Tanıdığı kişilere bu yardımı yapıyorlardı” (Ekmeğin Pişirme İşçisi-17-Küme 3).

“Covid-19'un başladığı okullar kapatıldı, ismekler kapatıldı. Okullarla beraber çalıştığımız için otomatikman kapatıldı bir proje başlatıldı Büyükşehir Belediyesi tarafından maske dikim projesi başlatıldı. Ben o projede gönüllü olarak çalıştım. Arkadaşların evde yatarken ben sabah sekiz, akşam beş çalıştım” (Temizlik Personeli-33-Küme 3).

Pandemi döneminde Küme 4'ün görüşmecilerinden öğretmenlik mesleğini icra edenler uzaktan eğitimin stresli ve işten soğutucu etkiler ürettiğini söylemektedirler. Ayrıca küçük çocuğu olanlardan dolayı bakım için ücretsiz izne çıktıklarından dolayı eşinin tek maaşıyla güçlüğüle geçinebildiklerini de ifade eden görüşmeci (16 numaralı kimya öğretmeni) ailevi desteklerle tutunabildiklerini belirtmektedir. Kümenin diğer görüşmecilerinden örneğin restoran işletmecisi olan görüşmeci ödemelerini yapamadıklarından dolayı borçlandıklarını ve devletin esnafa olan desteğinin zayıflığını vurgulamaktadır. Ayrıca, “kısa çalışma ödeneğinden” yararlanan bu küme üyelerinden bazılarının işverenlerince maaşlarının ödenmemesi durumu yaşanmaktadır:

“İkinci pandemi yılında hem okula gittik hem evden ders yaptık. Bizim için zordu çünkü okula gitmediğimiz günlerde de evrak işlerini okula gidip yapmak zorunda kaldık. Bana bir tek avantajı oldu ben hamileliğimden dolayı bir ay idari izin kullandım. İşten çıkarılma tehlikesiyle karşılaşmadım” (Fen Bilimleri Öğretmeni-5-Küme 4).

“Aşırı etkiledi dükkân kiralarmız, elektriğimiz, suyumuz her şeyimiz geldi ama devlet bize bin lira para verdi ama bizim giderimiz yirmi bin lira, on beş bin lira aylık. Bankalara borçlandık dükkânımızı ayakta tutalım diye” (Restoran İşletmecisi-6-Küme 4).

“Ben kapanmada başka bir yerde çalışıyordum. Oradayken mağazada sadece iki kişi kalmak zorundaymış. Mesela bizi ücretsiz izne ayırdılar, maddi yönden o ay zorlandık” (Depo Şefi-9-Küme 4).

“Uzaktan eğitim bizi öğretmenlikten soğuttu ama ben o dönemde hamileydim. Evde dinleniyordum” (Okul Öncesi Öğretmeni-14-Küme 4).

“Pandemi sürecinde çalışmadım. İki sene boyunca ücretsiz izin kullandım. Çocuklar 2 yaşına kadar gelene kadar hiçbir şekilde çalışmadım. Evimiz kiraydı. Eşim tek maaş alıyordu. Biz de mecbur ailelerimizden destek aldık” (Kimya Öğretmeni-16-Küme 4).

“Bir ay boyunca evde kaldık. İlk korona çıktığında ücret konusunda bir kesilme olmadı kısa çalışma ödeneği aldık. Onun dışında çalışmaya devam ettik” (Finans Müdürü-24-Küme 4).

“Eşim canlı ders yapıyordu. Büyük çocuk canlı ders yapıyordu, küçük de bir buçuk yaşındaydı. Bakıcı vardı, bakıcı bıraktı gitti. O süreçte annem idare etti bir yedi sekiz ay kadar. Onların üçünü bırakıp ben işe geliyordum mesela” (Büro Personeli-36-Küme 4).

Küme 5’in bir görüşmecisi (27 numaralı yemekhane personeli) pandemi esnasında bir işyerinde çalışmadığını ve kırılgan koşullarda çalışan eşi üzerinden “sağlık güvencesine” eriştiğini ifade etmektedir. Pilates eğitmeni (31 numaralı görüşmeci) ise salgın koşullarında “yüz yüze” ders işleyemediklerinden dolayı çalışmadığını ve bundan ötürü ödemelerinin düzensiz olduğunu vurgulamaktadır. Temizlik personeli (32 numaralı görüşmeci) ise pandemi koşullarında çalışmaya belli bir gün çalışma şartını yerine getirmemiş olsaydı maaşını eksik yatırabileceklerinden bahsederek ücret güvencesizliği riski üzerinde durmaktadır. Söz konusu üç görüşmeci pandemi koşullarında büyük ölçüde ücret ve iş güvensizliğine maruz kalmış ya da böyle bir “riske” yaklaşmıştır. Kümenin diğer görüşmecilerinden ve ücretsiz aile işçisi olarak eşinin bakkal dükkânında çalışan görüşmeci gıda sektöründe çalışmaları dolayısıyla çok güçlük çekmediklerini vurgulamaktadır. Takı dükkânı işletmecisi olan görüşmeci ise salgın koşullarında çalışma koşulları düzensizleşmiş olsa bile internet üzerinden satış yapabilmek zorlukların üstesinden gelmeye çalıştıklarını belirtmektedir:

“Çalışmadık. Devletin biner lira yardımı oldu belirli sigorta gününü doldurmuşlara. Onun dışında herhangi bir yardım olmadı. O esnada sigortam devam etmedi. Eşimin üzerinden sağlık güvencem vardı. O da çalışmadığı için onun da güvencesi yoktu açıkçası” (Yemekhane Personeli-27-Küme 5).

“Covid-19 herkesle birlikte beni daha da etkiledi. Maddi gelirim de olmaması, ücretsiz izne çıkmamla pandeminin de getirdiği duraksamalar, ödemelerimin gecikmesi, ödeme alamamam, verememem hayatımı çok fazla olumsuz etkiledi” (Pilates Eğitmeni-31-Küme 5).

“Prosedür var yani çalışmadın mı tutmadı mı yani olmuyor. Mesela ben geçen gittim test yaptırdım. Daha kaç olmuştur çalışalı? 3 ay dedim herhalde. Bir hafta çalışsam benim maaşımı keseceklerdi” (Temizlik Personeli-32-Küme 5).

“Çalışma düzenimiz ister istemez bozuldu. Kapanmada zaten hiç çalışmadık. Kargo yoluyla yaptık” (Takı Dükkânı İşletmecisi-28-Küme 5).

“Bizim gıda olduğu için maddi açıdan çok zorlanmadık aslında çünkü sürekli ihtiyaç vardı gıda sektörüne” (Bakkal-26-Küme 5).

Küme 6’nın görüşmecileri işsizlik ettikleri iş alanı ve meslekleri dolayısıyla pandemi döneminde görece avantajlı/güvenceli ya da dezavantajlı/güvencesiz bir süreç geçirmişlerdir.

Bazıları (3 numaralı büro personeli) “kısa çalışma ödeneğinden” yararlanıp işten çıkarılma tehlikesi yaşamazken, bazıları (10 numaralı temizlik personeli ve 12 numaralı sekreter) işten çıkarılmamasına karşın maaşları ve sigortaları eksik yatırılmıştır. Bazısı (19 numaralı) iş sağlığı ve güvenliği uzmanı) ise yarı zamanlı çalışmanın ev-bakım işlerine daha fazla zaman ayırmasına vurgu yapmıştır. Bir diğer görüşmeci ise bulunduğu sektör ve mesleği dolayısıyla düzeninin pek değişmediğinin altını çizmiştir:

“İki ay tam aldıysak kısa çalışma ödeneği, diğer aylarda gelmediğimiz günlerde bile maaşlarımızı tam olarak yatırdılar işverenlerimiz. O konuda sıkıntı çekmedim ama çevremizde bir sürü işe gitmeyince kısa çalışma ödeneğini alamayan insanlar vardı” (Büro Personeli-3-Küme 6).

“Pandemi döneminde okullar kapalıydı. Biz de okula gitmedik, çalışmadık da. Aslında işten çıkarma yasağı olduğu için işten çıkarmadılar ama onun yerine sigorta ve maaşımızı eksik yatırdılar. Ben evdeydim. Bu süre içerisinde tarlaya çalışmaya gittim” (Temizlik Personeli-10-Küme 6).

“İlk zamanlar sokağa çıkma yasağı olduğu için çalışmıyorduk. Onlar da sigorta ve maaşımızı eksik yatırdılar. Evde kalmak güzeldi. Eve de vakit ayırıyorsun çocuğa da vakit ayırıyorsun ama bunun bedeli de maaşlar ve sigortaya yansdı. Ama bazı

arkadaşlarımızı ücretsiz izne çıkardılar, sizi çağıracağız diye. Ben de korktum fakat bana çok iş kitledikleri için çıkarmadılar” (Sekreter-12- Küme 6).

“Çoğu iş yeri gibi bizim iş yeri de kısmi zamanlı çalışmaya başladı. Normale göre daha fazla evde kalıyordum benim çocuğumla geçirdiğim vakit açısından değerliydi” (İş Sağlığı ve Güvenliği Uzmanı-19-Küme 6).

“Ben pandemi döneminde gıda sektöründeydim ve full çalıştım. Bize herhangi bir çalışma arası ya da kısıtlama gelmedi. İşten çıkarılmayla karşılaşmadık çünkü gıda olduğu için bırakın çıkartmayı daha da eleman eksikliğini hissettiğimiz bir süreçti” (Muhasebeci-22-Küme 6).

Bulguların Tartışılması ve Sonuç

Günümüzde küresel ve en yaygın ilişki biçimi olan “ücretlilik ilişkisi”, Türkiye’de de bazı hususiyetlerle beraber yaşanmaktadır. Türkiye, “ücretliler toplumuna” dönüşmekle beraber, tarihsel/kültürel olarak Güney Avrupa ya da Akdeniz refah tipine yakın biçimde “aileselciliğin” baskın olduğu bir refah rejimini de devam ettirmektedir. Bu çalışma, Türkiye’nin farklı kentlerinde büyük ölçüde hizmet sektöründe ücretlilik ilişkisi çerçevesinde ev dışında formal ya da enformel olarak çalışan farklı mesleki profillerdeki eğitim seviyeleriyle büyük ölçüde ilişkili olan 36 kadının; ev-iş yaşamının getirdiği “çifte yükü” birlikte yürütebilmelerini, söz konusu süreçte ev dışında çalışırken çocuklarının bakımı için aile üyelerinden -özellikle anneleri ya da kayınvalideleri- gördükleri ücretsiz bakım desteklerini ve pandemi sürecinde çalışma düzenlerindeki değişimleri nasıl yorumladıklarını ortaya çıkarmaya çalışmıştır.

Hiyerarşik kümeleme ve k-ortalama analizi sonucunda Küme 1 ve Küme 2 iki ayrı küme olmasına karşın, nitel veriler işe koşulluğunda mesleki ve eğitim profillerine uygun biçimde birbirlerine yakın bir “söylem” içerisinde oldukları görülmektedir. Söz konusu iki küme “feminist bir bilince” yakın biçimde “çifte yükü” değerlendirmektedir. Bununla birlikte, çocuğunun bakımını bakıcının üstlendiği Küme 1’in tek görüşmecisini hariç ve “ayrık” tutarsak, Küme 2’nin görüşmecilerinin çocuk bakımını ve ev işlerini büyük ölçüde “ailevi kaynaklardan” -özellikle anneden- tedarik ettikleri tespit edilmiştir. Ayrıca, bu iki kümenin çalışanlarının ortak yanı hizmet sektöründe “kamuda” çalışmalarıdır. Bundan dolayı, iş hukukunun sosyal güven-celerinden pandemi sürecinde de tam olarak istifade edebilmişlerdir.

Küme 3’ün görüşmecileri için “ev dışında çalışma”; eğitimsel sermayeleriyle ilişkili olan düşük nitelikli mesleklerinden ötürü son derece güvencesiz koşulları ifade etmektedir. “Çalışma” eylemi Küme 1 ve Küme 2’ye zıt biçimde “özümlenirici” bir anlam ifade etmemektedir. Küme 3’ün görüşmecileri, diğer kümelerdeki görüşmeciler gibi annelerinden destek almakla birlikte, ayrıca büyük çocuklarından da yardım alabilmektedirler. Ayrıca bu kümedekilerin; ücret güvencesizliğine ve gönüllü/zorunlu çalışmaya maruz kalmakla birlikte sosyal politikalarından en az istifade eden grubu oluşturdukları ileri sürülebilir.

Küme 4’ün görüşmecileri de “çifte yükü” ev dışındaki “kötü” çalışma koşullarından ötürü son derece “zorlayıcı” bulsalar bile, içlerinde bu durumu görev/vazife olarak algılayanlar da az sayıda değildir. Bu küme görüşmecileri de annenin çocuk bakım desteğini, ürettiği güven ve tecrübesi dolayısıyla “zorunlu” olarak yorumlarken, profesyonel bir desteğe de yeşil ışık yaktadırlar. Bu kümedeki öğretmenler ise pandemi sürecinde uzaktan eğitim dolayısıyla stres yaşamışlar ve mesleklerinden soğuma eğilimi göstermişlerdir. Ücretsiz doğum izni dolayısıyla ailevi desteğe ihtiyaç duyan bir öğretmen de vardır. Ayrıca bu küme içerisinde kendi hesabına çalışan görüşmeciler devlet desteğinin yetersizliğinden, özel sektörde ücretli olarak çalışanlar ise kısa çalışma ödeneğinden yararlandıkları için işverenlerin maaşlarını ödememelerinden şikâyet etmektedirler.

Küme 5’in görüşmecileri büyük ölçüde diğer kümelerdeki görüşmecilere zıt bir biçimde “çifte yükü” kabullenmekte ve durumu “görev” -bir ölçüde Küme 4’ün bazı görüşmecileri gibi- ve “sevgi” gibi sözcüklerle yorumlamaktadırlar. Aynı zamanda, bu kümedekiler çocukların bakım desteği noktasında diğer çoğu küme üyesi gibi “anne” başta olmak üzere “ailevi desteklerden” yararlandıklarını vurgulamışlardır. Bu kümedeki ücretli olarak hizmet sektöründe çalışanlar sağlık ve iş güvencesizliği gibi risklerle karşı karşıya kalırken, gıda sektöründe faaliyet gösteren bakkal ve takı dükkânı işletmecileri ise pandemi sürecindeki zorlukların üstesinden gelebildiklerinin altını çizmişlerdir. Dolayısıyla bu durum farklılığı pandemi gibi kriz koşullarında ücretli olarak hizmet sektöründe çalışanların kendi hesabına çalışanların yanında görece daha dezavantajlı konumda olduklarını göstermektedir.

Küme 6’nın görüşmecileri “çifte yükü” dayanılmaz, ev dışında çalışma durumunu ise bir “mecburiyet” olarak yorumlamaktadırlar. Ayrıca, çalışma eylemini küme 3’ün görüşmecilerine benzer biçimde büyük ölçüde “özümlenirici” bir eylem olarak görmemektedirler. Bu kümedekiler, diğer kümelerdeki görüşmecilere benzer biçimde anne desteğini “güven verici” ve piyasanın yüksek ücretleri dolayısıyla “mecburi” olarak yorumlamaktadırlar. Bu kümedeki görüşmeciler arasında aileselci “geleneksel bakımın” yetersizlikleri nedeniyle “profesyonel bakım desteğini” talep edenler -Küme 4’ün bazı görüşmecileri gibi- az sayıda değildir. Bu kümedekiler mesleklerine göre pandemi esnasında bazı avantajlı ve dezavantajlı durumlarla karşılaşmışlardır. Büyük ölçüde maaş ve sigortaları eksik yatırıldığından ötürü “ücret güvencesizliğine” ve “sosyal hak” kaybına -Küme 3’ün görüşmecilerine benzer biçimde- uğramışlardır. Bununla birlikte, pandemi sürecinde yarı zamanlı çalışmak zorunda olanlar ev-bakım

işlerine daha fazla zaman ayırma fırsatı bulabildiklerinden bu durumu “olumlu” biçimde yorumlamışlardır. Bu kümedeki bazı görüşmeciler ise çalıştıkları sektör dolayısıyla salgın sürecinde çalışma düzenlerinin pek değişmediklerini beyan etmişlerdir.

Bu araştırma; nicel bazı veriler üzerinden kadın görüşmecileri birbirinden ayıran bazı kümelerin oluştuğunu nicel analiz teknikleriyle gösterse bile, çalışmanın yine aynı görüşmecilere ait nitel verilerinin söylem analizine dahil edilmesiyle farklı küme üyelerinin mesleki/eğitimsel konumları itibarıyla “söylemsel” düzeyde benzerlik gösterdiği, bazı küme üyelerinin başka kümelerin bazı üyeleriyle benzerlik gösterebildiği ve kendi kümesinde bulunan üyelerden farklılaşabileceğini keşfetmemize olanak vermiştir. Dolayısıyla çalışmamızda karma bir araştırma deseni görüşmeciler arasındaki benzerlik ve farklılıkları daha net bir biçimde görmemize imkân tanımıştır.

Görüşmeciler arasında nispeten yüksek nitelikli mesleklere ve eğitim profiline sahip olan kamu çalışanlarından oluşan Küme 1 ve Küme 2’nin görüşmecilerinin nesnel konumlarına uygun biçimde “çifte yükü” yorumlamaları bakımından belli ölçülerde feminist bir bilince yakın oldukları tespit edilmiştir. Küme 3, Küme 4, Küme 5 ve Küme 6’nın görüşmecileri arasında farklı kümelerde olmaları itibarıyla bir ayırım olmasına karşın, bu küme üyelerinin çifte yükü görev/vazife gibi ya da dayanılmaz bir mecburiyet görme olgusu küme içinde en azından güçlü bir eğilim olarak belirmiştir. Aynı zamanda Küme 1 ve Küme 2’nin görüşmecileri için “çalışma” eyleminin özgürleştirici bir boyutu olduğu görülmesine karşın, diğer küme üyelerinde -ki aralarında kamu görevlisi olan öğretmenler de vardır- özgürleştirici olarak algılanmamaktadır. Bu küme üyeleri arasında, kamuda ücretli, özel sektörde ücretli ve kendi hesabına çalışanlar için çalışma eylemi bir yandan “mecburiyet” olarak yorumlanırken, bir yandan da sorumluluk olarak algılanmaktadır.

Görüştüğümüz kadınlar arasında belli farklılaşmalar elbette olmakla birlikte, neredeyse tüm görüşmecilerde Esping Andersen’in dediği manada meta-dışlaştırmanın çok düşük olduğu ve piyasadan hizmet tedarikinin çok güç olduğu Türkiye koşullarında, “ücretsiz bakım emeğini” sağlayan aile üyeleri olan “annelerin” ve “ninelerin” en güçlü refah sağlayıcı aktörler olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle, sosyal devletin cıvırlığı ve piyasanın yüksek bakım tarifeleri yüzünden Türkiye’de ücretsiz ev emeğini sırtlanan kadınlar sayesinde “enformel bakım” ya da bakım yükünün ailevi kaynaklarla telafi edilmesi güçlü biçimde devam etmektedir.

Çalışmada farklı mesleki profillere sahip ev dışında çalışan kadınların hane gelirini az ya da çok destekleyici bir durumda olduğu bulgulanmıştır. Ayrıca, farklı mesleklere sahip olmalarına karşın ev dışı çalışan kadınların yine örneklemimiz çerçevesinde neredeyse tamamına yakınının Moreno’nun İspanya’daki çifte yükü taşıma noktasında maharet gösteren süper anneler ve hatta süper nineler argümanının (Moreno, 2018) Türkiye’ye de uyduğunu göstermektedir. Türkiye’de de ev ve bakım işlerinde “aile içi mikro dayanışmanın” etkin olması refah kaynaklarının ne kadar aileselci olduğunun bir başka kanıtını sunmaktadır. Netice itibarıyla bu olgu; aile desteğinin verili kabul edildiği Türkiye gibi Akdenizli refah toplumlarında devletin sağlaması gereken “sosyal koruma”nın yükünü ailevi kaynaklara havale etmeye devam etmesinin, aileselci refah rejiminin önümüzdeki yıllarda da ülkemizde güçlü bir biçimde devam edeceğini göstermektedir.

Görüşmeciler pandemi sürecinde kamuda çalışma ya da kamuda çalışmama, özel sektörde çalışma ya da kendi hesabına çalışma durumlarına göre devletin sağladığı sosyal korumalardan istifade etme noktasında avantajlara ve dezavantajlara sahip olmuşlardır. Pandemi döneminde kamuda çalışmak iş ya da ücret güvencesizliğine yol açmazken, özel sektörde ücretli bir mesleğe sahip olma iş ya da ücret güvencesizliğine yol açabilmiştir. Kendi hesabına çalışma durumu ise bu iki durumun- hizmet sektöründe kamuda ya da hizmet sektöründe özel sektörde- ortasında bir güvenceye tekabül eder durumdadır. Elde ettiğimiz bulgular; Türkiye’de vatandaşlara eşitsiz biçimde birbirinden keskin faydalar sağlayan eşitsiz korporatist yapıdaki (memurlar, işçiler, kendi hesabına çalışanlar vs.) sosyal güvenlik sisteminin olumlu/olumsuz etkilerinin olağanüstü koşullarda da çalışan kadınlar örneği üzerinden işlediğini ortaya koymaktadır.

Çalışmada birbirinden farklı mesleklerde ve büyük ölçüde hizmet sektöründe ücretli olarak çalışan evli ve çocuklu kadınların eğitimsel ve mesleki konumlarıyla irtibatlı olarak ya görece feminist bir bilince sahip oldukları ya da görece ataerkil bir zihniyeti yeniden üreten bir bilince sahip oldukları sonucu çıkarılabilir. Ayrıca farklı mesleklerle uğraşan çoğu kadın görüşmeci birbirlerinden farklı kümelerde konuşlanmalarına karşın, özellikle ev işleri ve çocuk bakım sorumluluğu noktasında ailevi kaynakların (anne/kayınvalide) telafi edici bir mekanizma olduğunun kendileri tarafından savunulmasının neredeyse tüm kadınlarda ortak bir “söylem” olduğunu ileri sürmek pek de abartılı olmayacaktır. Ailevi bağların hala güçlü olduğu Türkiye’de, çocuk bakımı çerçevesinde örneğin devletin ücretsiz kreş desteğini annelere sunabileceği tarzda güçlü sosyal korumalar hayata geçse bile, kadınların aile üyelerine olan yüksek “güven”inden dolayı ailevi kaynaklardan kolay kolay vazgeçemeyeceği sonucunu da çıkarmak mümkündür. Son olarak tüm dünyayı etkisine alan Covid-19 pandemisi sürecinde, Türkiye’de özellikle kamu görevlileri devletin sunduğu görece yüksek düzeyde iş güvencesinden ve diğer sosyal haklardan istifade edebiliyorken, özellikle özel sektörde çalışan ücretli kadınların iş güvencesi ve ücret güvencesi noktasında son derece “kırılgan” bir kesimi oluşturduğu sonucuna varmak da mümkündür.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Etik Onay: Araştırmannın etik kurul izin onayı Pamukkale Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 09.02.2022 tarihli ve 02-1 sayılı karar ile alınmıştır.

Bilgilendirilmiş Onam: Çalışma öncesinde tüm katılımcılardan sözlü bilgilendirilmiş onam alınmıştır.

Teşekkür: Çalışmanın saha araştırması safhasındaki destekleri dolayısıyla Bartu Efe, Müjgan Çelik, Gökçe Saydam ve Hakan İkiz'e teşekkürü bir borç bilirim.

Peer Review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Ethical Approval: The ethics committee approval of this study was obtained from Pamukkale University Social and Human Sciences Scientific Research and Publication Ethics Board (Date: 09.02.2022; Number: 02-1).

Informed Consent: Verbal informed consent was obtained from all participants before the study.

Acknowledgements: I would like to thank Bartu Efe, Müjgan Çelik, Gökçe Saydam and Hakan İkiz for their support during the field research phase of the study.

Yazarın ORCID ID'si

Mustafa Gültekin 0000-0001-9187-1431

KAYNAKLAR / REFERENCES

- Akkan, B. (2018). Türkiye'de aileci refah rejiminin dönüşen çehresi: Engelli ve yaşlı bakımı politikalarında devamlılık ve değişim. O. Savaşkan ve M. Ertan (Der.), *Türkiye'nin büyük dönüşümü Ayşe Buğra'ya armağan içinde* (s. 401-420). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aldemir, Ç. (2016). *Kadının görünmeyen emeğinin görünür kılınması: Ev içi emeğin ücretlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Almaçık, A. (2018). Politik bir sorun olarak kadın istihdamı ve toplumsal cinsiyet siyasetindeki kurumsallaşma. O. Savaşkan ve M. Ertan (Der.), *Türkiye'nin büyük dönüşümü Ayşe Buğra'ya armağan içinde* (s. 475-499). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Alpar, C. R. (2013). *Uygulamalı çok değişkenli istatistiksel yöntemler*, (4.bs). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Bayar, A. A., Günçavdı, Ö. ve Levent, H. (2020). Covid-19 salgınının kadınların çalışma ve hane yaşamı üzerine etkileri raporu, İstanbul: İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü Friedrich-Ebert-Stiftung Derneği. Erişim adresi: <https://www.stgm.org.tr/e-kutuphane/covid-19-salgininin-kadınların-calışma-hane-yasami-uzerine-etkileri-politika-raporu>
- Bonoli, G. (1997). Classifying welfare states: a two-dimension approach. *Journal of Social Policy*, 26(3), 351-372. <https://doi.org/10.1017/S0047279497005059>
- Bourdieu, P. ve Wacquant, L. (2003). *Düşünsel bir antropoloji için cevaplar* (N. Ökten, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Buğra, A. (2006). Söyleşiler. N. Özbek (Der.), *Cumhuriyet Türkiye'sinde sosyal güvenlik ve sosyal politikalar* içinde, (s. 386-390). İstanbul: Tarih Vakfı.
- Buğra, A. (2014). Giriş. A. Buğra ve Y. Özkan (Der.), (Y. Ergür, Çev.), *Akdeniz'de kadın istihdamının seyri* içinde (s. 9-27). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Buğra, A. (2015). Sosyal politika ve toplumsal cinsiyet çalışmaları: Verimli bir birliktelik, S. Dedeoğlu ve A. Y. Elveren (Der.), *2000'ler Türkiye'sinde sosyal politika ve toplumsal cinsiyet* içinde, (s. 13-21). Ankara: İmge Kitabevi.
- Buğra, A. (2017). Türkiye'nin değişen refah rejimi: Neoliberalizm, kültürel muhafazakarlık ve yeniden tanımlanan toplumsal dayanışma. S. Dedeoğlu ve A. Y. Elveren (Der.), *Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın* içinde (s. 47-69). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Buğra, A. ve Keyder, Ç. (2003). *New poverty and the changing welfare regime of Turkey*. Ankara: UNDP.
- Buğra, A. ve Keyder, Ç. (2006). The Turkish welfare regime in transformation. *Journal of European Social Policy*, 16(3), 211-228. <https://doi.org/10.1177/0958928706060655>
- Buğra, A. ve Özkan, Y. (2014). Türkiye'nin ekonomik kalkınma sürecinde modernleşme, dini muhafazakarlık ve kadın istihdamı. A. Buğra ve Y. Özkan (Der.), (Y. Ergür, Çev.), *Akdeniz'de kadın istihdamının seyri* içinde (s. 125-153). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. (S. B. Demir, Çev. Ed.), Ankara: Eğiten Kitap.
- Dedeoğlu, S., Şahankaya, A. ve Adar ve Sıralı, Y. (Yay. Haz.). (2021). *Kurumlar arası iş birlikleri ile kadın istihdamını desteklemek: Erken çocukluk bakımı ve eğitimi uygulamaları*. Ankara, Uluslararası Çalışma Örgütü.
- Duben, A. (2021). Kent, aile, tarih (L. Şimşek, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Durmaz Bodur, N. (2020). *Türkiye refah Rejiminde Kadın*, (1.bs). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Durusoy Öztepe, N. (2018). Hizmet sektörünün eğreti işlerinde kadın istihdamı ve çalışma koşulları. Ç. Ünlütürk Ulutaş (Der.), *Feminist sosyal politika*: Bakım, emek, göç içinde (s. 171-198). İstanbul: Notabene Yayınları.
- Ecevit, Y. (2018). Türkiye’de toplumsal cinsiyet çalışmalarının gelişimi ve sosyal politika araştırmalarına katkıları. Ç. Ünlütürk Ulutaş (Der.), *Feminist sosyal politika: Bakım, emek, göç* içinde, (s. 11-28). İstanbul: Notabene Yayınları.
- Elnur, A. (2019). Refah Rejimleri Bağlamında Babalık Yönelimli Aile Politikaları. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 2 (1), 48-66.
- Elveren, A. Y. (2015). Türkiye’de sosyal güvenlik sisteminin toplumsal cinsiyet eşitliği açısından bir değerlendirmesi. S. Dedeoğlu ve A. Y. Elveren (Der.), *2000’ler Türkiye’sinde sosyal politika ve toplumsal cinsiyet içinde* (s. 63-91). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Esping-Andersen, G. (2007). *Les trois mondes de l’État -providence, Essai sur le capitalisme moderne*. (F. X. Merrien vd. Çev.), Paris: Presses Universitaires de France.
- Esping-Andersen, G. (2011). *Tamamlanmamış devrim: Kadınların yeni rollerine uymak* (S. Çağatay, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Esping-Andersen, G. (2018). Toplumsal riskler ve refah devletleri. A. Buğra ve Ç. Keyder (Der.), (B. Y. Çakar ve U. B. Balaban, Çev.), *Sosyal politika yazıları* içinde, (s. 33-54). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gal, J. (2010). Exploring the extended family of mediterranean welfare states, or: did beve-ridge and bismarck take a mediterranean cruise together? M. Ajenstadt ve J. Gal (Der.), *Children, gender and families in mediterranean welfare states* içinde, (s. 77-101). Heidelberg, London New York: Springer.
- Gough, I. (2018). Güney Avrupa’da sosyal yardım. A. Buğra ve Ç. Keyder (Der.), (B. Y. Ça-kar ve U. B. Balaban, Çev.), *Sosyal politika yazıları* içinde, (s. 231-260). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gültekin, M. (2022). Türkiye’de ücretli ve ücretsiz emek ekseninde kadınlarla erkeklerin hem kendi içlerindeki hem de kendi aralarındaki eşitsizlikler. *Fe Dergi* 14 (2), 33-55.
- Günay Atbaş, A. C. (2008). *Kümeleme analizinde küme sayısının belirlenmesi üzerine bir çalışma*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gümüş, İ. ve Türkyılmaz, B. (2017). Güney Avrupa ve Türkiye’de iş-yaşam dengesi: karşılaştırmalı bir analiz. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 64-88. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/klujfeas/issue/31074/331216>
- Hafner-Burton, E., ve Pollack, M. A. (2002). Mainstreaming gender in global governance. *European Journal of International Relations*, 8(3), 339-373. <https://doi.org/10.1177/1354066102008003>
- Hochschild, A. ve Machung, A. (2012). *The second shift: Working families and the revolution at home*. New York: Penguin Books.
- IBM Statistical Package for the Social Sciences 25.0
- İlkaracan, İ. (2010). Giriş. İ. İlkaracan (Der.), *Emek piyasasında toplumsal cinsiyet eşitliğine doğru: İş ve aile yaşamını uzlaştırma politikaları* içinde (s. 7-20). İstanbul: İTÜ Bilim, Mühendislik ve Teknolojide Kadın Araştırmaları ve Uygulamaları Merkezi.
- İlkaracan, İ. (2010). Uzlaştırma politikalarının yokluğunda Türkiye emek piyasasında toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri. İ. İlkaracan (Der.), *Emek Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Doğru: İş ve Aile Yaşamını Uzlaştırma Politikaları* içinde (s. 21-57). İstanbul: İTÜ Bilim, Mühendislik ve Teknolojide Kadın Araştırmaları ve Uygulamaları Merkezi.
- İlkaracan, İ. ve Memiş, E. (2021). Transformations in the gender gaps in paid and unpaid work the covid-19 pandemic: Findings from Turkey. *Feminist Economics*, 27 (1-2), 288-309. <https://doi.org/10.1080/13545701.2020.1849764>
- Kandiyoti, D. (1988). Bargaining with patriarchy, *Gender and Society*, 2(3), 274-290.
- Kılıç, A. (2008). The Gender dimension of social policy reform in turkey: toward equal citizenship? *Social Policy & Administration*, 42(5), 487-503. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9515.2008.00620.x>
- Koca, D. (2021). Covid-19 döneminde çalışan kadınların ücretsiz bakım emeği sorununun seçilmiş ülkelerin çözüm mekanizmaları kapsamında değerlendirilmesi. *JOEEP: Journal of Emerging Economies and Policy*, 6 (2), 333-351. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/joep/issue/60720/1005995>
- Lewis, J. (1997). Gender and welfare regimes: Further thoughts. *Social Politics*, 4(2), 160-177. <https://doi.org/10.1093/sp/4.2.160>
- Lordoğlu, K. ve Koçak, H. M. (2017). AKP döneminde istihdam, işgücü ve işsizlik. M. Koray ve A. Çelik (Der.), *Himmet, fitrat, piyasa: AKP döneminde sosyal politika* içinde (s. 99-123). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Moreno, L. (2018). ‘Süper Kadınlar’ ve Akdeniz Refahı. A. Buğra ve Ç. Keyder (Der.), (B. Y. Çakar ve U. B. Balaban, Çev.), *Sosyal politika yazıları* içinde, (s. 375-395). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öğünç, P. (2021). *Pandemi zayıfatı: Bir yıldan 35 hayat hikayesi*, (1.bs). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özatalay, C. (2014). Türkiye’de ücretliler toplumunun başkalaşimleri. *Toplum ve Bilim*, 129. 130-151.
- Özbay, F (2019). *Kadın emeği seçme yazılar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2021). *Türkiye’nin 200 yıllık iktisadi tarihi* (13.bs). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Powell, M. & Yörük, E. (2017). Straddling two continents and beyond three worlds? The case of Turkey’s welfare regime. *New Perspectives on Turkey*, 57, 85-114. <https://doi.org/10.1017/npt.2017.30>
- Türkiye İstatistik Kurumu (2018). Hanehalkı İşgücü Anketi Mikro Veri Seti, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr>
- Türkiye İstatistik Kurumu (2019). Hanehalkı İşgücü Anketi Mikro Veri Seti, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr>
- Türkiye İstatistik Kurumu (2020). Hanehalkı İşgücü Anketi Mikro Veri Seti, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr>
- Türkiye İstatistik Kurumu (2021a). Hanehalkı İşgücü Anketi Mikro Veri Seti, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr>
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2021b). Uluslararası Seçilmiş Göstergeler,

- <https://biruni.tuik.gov.tr/secilmisgostergeler/degiskenlerUzerindenSorgula.do?durum=yilSecildi&secilenYillar=2021,#>
Türkiye İstatistik Kurumu (2021c). Hanehalkı İşgücü Anketi Mikro Veri Seti, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr>
Türkiye İstatistik Kurumu (2022a). Hanehalkı İşgücü Anketi Mikro Veri Seti, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr>
Türkiye İstatistik Kurumu (2022b). Hanehalkı İşgücü Anketi Mikro Veri Seti, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr>
Uçar, N. (2009). Kümeleme analizi (Cluster Analysis). Ş. Kalaycı (Der.), *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri* içinde (s. 347-376). Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
Üstün, K. T. (2020). Kadının ücretsiz bakım emeğinin azaltılması kapsamında kurumsal çocuk bakım hizmetlerine erişim (Kreş) *Hakkı, Çalışma ve Toplum*, 3, 1559-1592.

Atıf Biçimi / How Cite This Article

- Gultekin, M. (2023). Türkiye’de çalışan kadınlar üzerine sosyolojik bir inceleme: refah rejimi, aileselcilik ve istihdamı ev ve bakım işleri ile uzlaştırma deneyimleri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 85, 79-98.
<https://doi.org/10.26650/jspc.2023.85.1357096>

Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Deneyimlediği Sosyal Gerilim Gerçekliğinin Nedenlerine Yönelik Nitel Bir İnceleme

A Qualitative Examination of the Reasons for the Reality of Social Tension Experienced by Syrians Under Temporary Protection

Aykut ÇALIŞKAN¹ Gazanfer KAYA¹

¹(Doç.Dr.), Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İzmir, Türkiye

ÖZ

Toplumsal sorunlardan biri olarak kabul edilen sosyal gerilim olgusu, var olduğu toplumsal gerçeklikten etkilendiği gibi sonuçları itibarıyla de sosyal uyumu belirlemektedir. Bu çalışmada, Türkiye kentlerindeki sosyal gerilim ve çatışmaların sosyolojik bağlamından yola çıkılarak, kentlerdeki yeni gerilim ve çatışmaların tarafı olduğu iddia edilen geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler araştırılmıştır. Alan yazındaki göç, suç ve güvenlik arasındaki ilişkiyi ele alan araştırmaların dışında söz konusu çalışma sosyal gerilim olgusunun uluslararası göçmenler tarafından nasıl deneyimlendiğine odaklanmaktadır. Böylece toplumda özne olarak uluslararası göçmenlerin, özelde ise Suriyelilerin içinde buldukları çevreye ilişkin gözlem ve yaşantılarıyla sosyal gerilimi deneyimleme süreçleri anlaşılmasına çalışılmıştır. Kentlerdeki sosyal gerilim bağlamında Suriyelilerin sosyal gerilim deneyimlerini belirleyen özelliklerinin tespit edilmesi amacıyla epistemolojik açıdan hermonetik bir anlayışla veri toplama süreci inşa edilmiştir. Araştırmanın amacı Suriyeliler tarafından deneyimlenen sosyal gerilim olgusuna dair dinamiklerin anlaşılmasıdır. Çalışma, nitel araştırma yöntemi üzerine kurgulanmış, Suriyeliler ile görüşmeler yapılmıştır. Sosyal gerilim içeren olayların deneyimlenmesinde mekânı inşa eden çevresel, ekonomik ve toplumsal temaların rol oynadığı, ancak bu etkenlerin yapısal görünüme kavuşmuş söylemler üzerinden sosyal gerilim olgusunu etkilediği anlaşılmıştır.

ABSTRACT

The phenomenon of social tension is a social problem that is affected by the social reality in which one exists and at the same time shapes social cohesion in terms of its results. This study addresses Syrians under temporary protection in Türkiye who are alleged to be parties to new tensions and conflicts in Turkish cities based on the sociology of social tensions and conflicts. In addition to studies on the relationships between migration and crime in the literature, this study focuses on how international immigrants experience the phenomenon of social tension. In this context, the study attempts to understand how social tension is experienced through the observations and experiences of international immigrants as a subject in society (i.e., Syrians) regarding the environment in which they live. The study aims to understand the characteristics that determine Syrians' experiences with social tension. The data collection process has been constructed using an epistemological hermeneutic approach. The research also aims to understand the causes behind the social tension Syrians experience. The study is conducted using the qualitative research method and interviews Syrians under temporary protection status. The environmental, economic, and social themes that build the space are understood to play a role in the experience of social tension, and these factors have been determined to affect social tension through discourses with a structural appearance.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası göçmen, Suriyeliler, Sosyal uyum, Sosyal gerilim, Türkiye

Keywords: International immigrants, Syrians, Social cohesion, Social tension, Türkiye

Sorumlu Yazar: Aykut ÇALIŞKAN E-posta: aykut629aykut@hotmail.com

Başvuru: 20.06.2023 • **Revizyon talebi:** 13.09.2023 • **Son revizyon teslimi:** 27.09.2023 • **Kabul:** 02.10.2023 • **Online Yayın:** 23.10.2023

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

EXTENDED ABSTRACT

Decades may need to pass before immigrants are accepted by and integrate with the society they have entered. During these decades, urban tensions and conflicts are experienced between the local population and immigrants to varying degrees and for various reasons, thus affecting social cohesion. In addition, refugee and immigrant policy is one of the most discussed issues in countries' politics. The phenomenon of migration comes to the fore as part of the steps toward securitization and takes on a discourse that includes not only public policies but also society and individuals. The question of how this interaction affects social tension stands out as an important problem. When examining the historical contexts of migration in Türkiye, it is understood to have been a geographical reality in every period, and this provides an important perspective toward illuminating the problematic.

The main purpose of this research involves a sociological analysis of how Syrians who have been living in Türkiye for over ten years have experienced social tension in the cities where they have settled. The study's field research was conducted in some districts and neighborhoods of İzmir and Ankara that have come to the fore through the tensions and conflicts between Syrians and the local population. In addition, Syrians are clustered in repressed inner-city areas and the low-income districts of both big cities. In this context, the study aims to investigate how Syrians experience tense events with the local community in the urban spaces where they live. However, important ideas have been obtained in terms of understanding and overcoming the obstacles in front of the experiences they undergo.

In this context, two separate field studies have been planned on the subject. The first attempts to understand the reason for the violent judicial incidents that took place in the Altındağ district of Ankara. The study has been conducted through interviews in the Konak district of Izmir alongside the data obtained from there. Thus, the main problem statement of the research involves using scientific criteria to understanding the causes of social tension and conflict that are experienced by Syrians. The study is based on qualitative research methods and interviews 14 Syrians. Ethics committee approval has also been obtained for the research with the decision numbered 16 of Dokuz Eylül University Social and Humanities Research and Publication Ethics Board on 01.03.2022.

As a result of the research and its sociological examination of social tension, the themes related to economic, environmental, and social reasons are understood to be important in both research regions. The results obtained in the province of İzmir, where the last steps of the research occurred are presented in Table 1. In this context, the research focuses on how Syrians experience

Table 1. Themes and Categories Identified in Izmir in the Framework of Syrians' Views on Experiencing Social Tension

Question #	Themes	Categories
1	Environmental Causes	<ul style="list-style-type: none"> • Failure to Solve Permanent Problems in the Settlement • Presence of Tensions in the Social Environment between the Immigrant and Resident Populations
2	Economic Causes	<ul style="list-style-type: none"> • Economic Problems • Income Status • Economic Insecurity
3	Social Causes	<ul style="list-style-type: none"> • Communication Problems with Residents • Social Responses Experienced among Youngs • Circulation of Untrue Information and News • Discourses on Aid to Immigrants

social tension using their observations and experiences regarding the environment in which they live; the study conceptualizes the dynamics that affect social tension multi-dimensionally. Both field studies in Ankara and İzmir provinces have concluded the sociocultural characteristics regarding Syrians' choice of settlement, their concentration in disadvantaged areas, and the emergence of behaviors not accepted by society (e.g., social tension and conflict) are seen to occur in these settlements. Therefore, the social relations the Syrians have established in the settlement not only appear as a part of this whole but also affect the structural factors according to the degree of the social interaction. These also influence the reality of social tension.

However, structural discourses expressed through language in terms of structure also cause social tension. This situation stigmatizes and marginalizes individuals through thoughts and expressions. In this respect, a previously conducted study had determined demographic indicators such as gender, age, education level, and economic development to affect social inclusion through macro indicators (Narlı & Özaşçılar, 2020, p. 319). The current study understood that the discourses containing social tension were reflected in the Syrians' expressions and that the problems that emerged regarding the micro-structural indicators affected the communication process. Therefore, the determination has been made that the barriers in the communication process cannot be considered separately from the micro-structural indicators.

In this respect, the findings obtained as a result of the research show that social problems exist in the spatial domain. In addition, the discourses expressed through language in terms of structure deepen these themes. While this situation is reflected in thoughts, approaching immigrants without stigmatizing, or marginalizing them is important in terms of resolving the problems.

Giriş

Toplumsal açıdan yaşanan gelişmeler aracılığıyla şekillenen göç olgusu, kurumsal bir yapıya dönüşmesinin yanında sosyal algılar üzerine inşa edilen toplumsal bir gerçekliktir. Göç sürecine karar verilmesinde, bireyin beklentileri/talepleri belirleyici olmaktadır. Özellikle göçmenler güvenli alanlara doğru sosyal hareketlilik içerisindeyler. Bireylerin sosyal konumunu inşa eden göç etme deneyimi; sadece göç edilen ülkede yaşayan yerleşik nüfusu değil, aynı zamanda göçe maruz kalan göçmen bireyleri de çift yönlü bir deneyimin sonucu olarak etkilemektedir. Bu deneyimle birlikte toplumda yaşanan sosyal, kültürel, politik ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak göçmenler yeni sosyal sorunların kaynağı olarak kabul edilmektedir. Göçmenlerin toplumdaki varlığı, sosyal gerilim ve dolayısıyla sosyal uyum ile ilgili tartışmaları öne çıkarmaktadır.

Göçmenlerin içine girdikleri toplum tarafından kabul edilmesi ve de toplumla uyum sağlama süreci, onlarca yıl sürebilen bir durum gösterebilir. Bu onlarca yıllık sürede, yerli nüfus ve göçmenler arasında değişik boyutlarda ve çeşitli nedenlerle gerilimler ve çatışmalar yaşanmakta ve bütün bunlar sosyal uyum sürecini etkilemektedir. Ayrıca göçmen politikası da ülkelerin siyasetinin (özellikle seçim sürecinde) en fazla tartışılan konularının başında gelmektedir. Öyle ki göç olgusu güvenlikleştirme adımlarının bir parçası olarak öne çıkmaktadır. Göçe bağlı şekillenen etkileşimin sosyal gerilimi nasıl etkilendiği sorusu, önemli bir sorunsal olarak öne çıkmaktadır.

Türkiye’de göçün tarihsel bağlamları incelendiğinde, göçün her dönemde coğrafi/toplumsal bir gerçeklik taşıdığını, hatta 100 yıllık Cumhuriyet döneminin göçlerle dolu olduğunu belirtmek gerekir. Bu çalışmada Türkiye kentlerindeki sosyal gerilim ve çatışmaların sosyolojisi ve kentlerdeki yeni sosyal gerilimin tarafı olduğu değerlendirilen Suriyeliler üzerinde durulmuş olup, Suriyelilerin sosyal gerilim içeren olaylara ilişkin tanıklığı ya da deneyimleri üzerinden genişletilen araştırma sorunsalı esas alınarak, Suriyelilerin kümelenedikleri yerleşim yerleri üzerinden araştırma sorunsalı tartışılmıştır. Çalışmada kentlerde gerçekleşen toplumsal gerilimlerin sosyolojik bağlamından yola çıkarak, göç olgusunun sosyal gerilim üzerindeki etkisi incelenmiştir. Söz konusu inceleme sonrası Suriyeliler üzerinden genişletilen saha araştırmasının bulguları tartışılmıştır. Böylelikle kentsel gerilimi etkileyen tematik boyutlarının tespit edilmesinin planlandığı bu çalışmada karşılaştırmalı bir araştırma planı tasarlanarak mekânsal gerçekliğin izi sürülmüştür.

Çalışmada kentlerde gerçekleşen sosyal gerilimlerin ve çatışmaların yakın tarihi resmedildikten sonra Suriyelilere yönelik yerleşik nüfusla aralarındaki toplumsal ilişkinin geçmişi incelenmiştir. Ayrıca sosyal gerilim gerçekliğine yönelik alan yazında öne çıkan tespitler aktarıldıktan sonra araştırma sorunsalı olarak ifade ettiğimiz sosyal gerilim olgusuna dair dinamiklerin anlaşılabilmesi için saha araştırması bulguları tartışılmış ve yorumlanmıştır.

Kentlerde Gerçekleşen Sosyal Gerilimler

İmparatorluklar geçmişine (bakiyesine) sahip olup, yüz yıl önce modern bir ulus devlete dönüşen Türkiye için, göç gerçekliği yeni bir olgu değildir. 18. ve 19. yüzyıllarda başta Kafkaslar ve Balkanlardan yoğunluklu olmak üzere Anadolu’ya yönelen göçler, nüfus yapısını şekillendirmiştir ve bu nüfus yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’ne de aktarılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonraki yıllarda gerçekleşen mübadele göçü dışında, 20 yüzyılın ikinci yarısında yoğunlaşan iç göçler ve de dış göçler deneyimlenmiştir. Yaşanan göçler, birtakım gerilimlerin yaşanmasını da beraberinde getirmiştir. Türkiye’nin yakın göç tarihi bağlamında bu gerilimlerin incelenmesinde fayda bulunmaktadır. Nitekim ağırlıklı olarak iç göçe bağlı hızlı kentleşmenin yaşandığı 1960-1980 döneminde kentin hazine arazilerinde gecekondu mahalleleri oluşturanların, merkezi ve yerel idare ile olan yıkım gerginlikleri ve çatışmaları çokça yaşanmıştır. Bu bağlamda Aslan’ın (2008, s. 87) dönemdeki kentsel gerilimi yansıtan İstanbul Ümraniye’deki 1 Mayıs Mahallesi çalışması dikkat çekicidir. 1970’lerin ikinci yarısında son derece politize olan toplumsal yapıda, kentlerdeki mahallelerin Yürekli’nin de (2016, s. 50) çalışmasında yer verdiği üzere “kurtarılmış bölge” veya “Küçük Moskova” gibi isimlerle de nitelendirildiğini belirtmek gerekir. Böylece dönemdeki toplumsal/siyasal gerilimlerin binlerce insanın ölümüne yol açan kentsel gerilim ve çatışmalara (özellikle Maraş, Çorum gibi kentlerde mezhep üzerinden yaratılan çatışmalara) dönüşebildiği bir süreç deneyimlenmiştir.

Keleş ve Ünsal’ın *Kent ve Siyasal Şiddet* çalışmasına göre 1975’te 37, 1976’da 108, 1977’de 319, 1978’de 1095, 1979’da 1362 ve 1980’de 1278 kişi bu süreçte hayatını kaybetmiştir (Keleş ve Ünsal, 1982, s. 35). Dolayısıyla söz konusu dönemde yoğun göç almaya devam eden kentler, politize olan toplumsal ortamla birlikte, kentsel gerilim ve çatışmalarla yüklü hâle gelmiştir. Yine Türkiye kırsalında neoliberal ekonomik politikalara bağlı olarak tarım ve hayvancılığa dayalı geçimlik aile ekonomilerinin zayıflamasıyla, 1980’den 2000’li yıllara doğru iç göç dalgası hızlanmıştır. Ayrıca 1980’lerin sonunda Bulgaristan’dan Türkiye’ye göç akını ve de 1990’larda Balkanlar’daki çatışma ortamından kaynaklı göçler gerçekleşmiştir. Bu göçmenler de ağırlıklı olarak Türkiye’nin büyük kentlerine yerleşmişlerdir. 1990’lı yıllarda Türkiye’nin Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde tırmanan terör

olayları da kırsalda yaşayan yüz binlerce insanı, zorunlu göç gerçekliğiyle karşı karşıya bırakmıştır. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün saptamasına göre söz konusu süreçte güvenlik gerekçesiyle göç etmek zorunda kalanların sayısı 953.680 ile 1.201.200 kişi arasındadır (2006, s. 61).

Türkiye'de yaşanan iç ve dış göçlerle, büyük kentler farklı bölgesel, inanca ve etnik özelliklere sahip insanların kümelendikleri heterojen bir nüfusa sahip olmuştur. Böylece aynı veya yakın mekânda yaşayan göçmen gruplar, zaman zaman kentsel gerilimlerin öznelini oluşturmuşlardır. Bu bağlamda İstanbul'un Pendik ilçesindeki 1995-1996 yılları arasında yürüttüğü saha çalışmasında Erder (2002, s. 26), Sünniler ve Aleviler ile Boşnaklar ve Kürtler arasındaki kentsel gerilimlere işaret etmiştir. Bu gerilimleri besleyen bir durum da kentsel yoksulluk gösterilmiştir. Nitekim Türkiye'de yoğunluklu olarak iç göçlere bağlı olarak büyük kentlerinin çeperleri ve kent içi çöküntü semtleri yoksulların yerleşim mekânı haline gelmiştir. Erder'e göre kentsel alanlarda yaşayanlar bakımından gerek iş alanları ve gerekse konut alanlarının niteliği ve bu alanlara ulaşabilmedeki eşitsizlikler birçok konuda çatışma ve çelişkinin kaynağıdır (Erder, 2002, s. 26). Ayrıca kentsel alanların çöküntü mekânlarında uyuşturucu, fuhuş gibi yasa dışı faaliyetlerin yaşanması, başka bir kentsel gerilim, suç ve çatışmanın kaynağını oluşturmuş ve bu semtler zaman zaman da medyaya yansıyan güvenlik birimlerinin operasyonlarına sahne olmuştur.

Gölbaşı'nın saptamasına göre belirli kentsel bölgelerin bir damgalama sürecine maruz kalmalarının bir göstergesi de buralarda yaşayanların polisin daha fazla gözetim ve denetimi altında bulunmalarındadır (Gölbaşı, 2008, s. 90). Crivellari ve Ristea'nın saptamasına göre toplumsal normların ihlal edilmesine sebep olan suç faaliyetleri; sosyal ve coğrafi koşullara bağlı olarak farklı biçim veya algı durumlarında ortaya çıkmaktadır (Crivellari ve Ristea, 2021, s. 2). Suçun gerçekleşmesinde çevresel ortamın elverişliliği ve sosyo-ekonomik çekişmenin de önemli bir etkisi bulunmaktadır (Grubestic ve Mack, 2008, s. 285-286). Bu bağlamda söz konusu kentsel çöküntü bölgelerinde yaşanan bu gelişmeler, bazı semtlerin, suç ve çatışmalarla damgalanmasına yol açabilmektedir. Son on yılda ülke gündeminde olan kent içi çöküntü ve eski gecekondu bölgelerinde planlanan ve uygulamaya konulmaya başlanan kentsel dönüşümlerden kaynaklı ihtilaflar da var olan kentsel gerilim ve çatışmaların düzeyini yükseltmektedir. Ayrıca kentsel dönüşüm çerçevesinde yıkımların gerçekleştiği semtlerdeki metruk binalar da madde bağımlılığı ve uyuşturucu gibi suç faillerinin yöneleceği yerlere dönüşebilme tehlikesi taşımaktadır.

Akalın (2016, s. 20) çalışmasında, Ankara İlinin Altındağ İlçesinde gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projelerinin bölgedeki suç oranlarını ne şekilde etkilediğini, suç istatistikleri ve veri analizi yöntemi kullanılarak ortaya koymaya çalışmıştır. Altındağ'a ilişkin elde edilen veriler bölgedeki suç ve suçluluğun dramatik düzeyde azalmadığını, hatta bazı suçlarda artışlar olduğunu göstermiştir. Altındağ'daki suç oranlarının yüksek olmasının sebeplerinden ilki, mekânın suçun işlenmesine elverişli sosyal ve fiziksel özellikleri bir arada barındırması ve sosyal destekten yoksun ailelerin yoğun olarak bölgede yaşamadığıdır. Söz konusu bölgede, suça neden olan başlıca fiziksel özellikler arasında ise; terk edilmiş bina ve alanların varlığı, gözetimden uzaklık, yetersiz aydınlatma, suçun merkezi olarak bilinen bir yer hâline gelmesi, formel (polis, kamera, devriye gözetimleri) ve enformel (komşular, mekânın devamlı kullanıcıları, işyeri sahipleri) denetim sistemlerinden yoksunluk, atıl durumda kalan metruk alanlar, kentsel fonksiyonel uyumsuzluklar ve alandaki kör noktalar geldiği aktarılmıştır (Akalın, 2016, s. 29). Aksoy ve Güzey Kocataş'ın (2017, s. 275) araştırmasına göre de Altındağ İlçesi'ndeki kentsel dönüşüm sonrasında suçlu nüfusun bir kesimi başka yerlere göç ederken, bir kısmı suç oranlarını devam ettirmiştir. Yapılan görüşmelerde dönüşüm sonrası güvenlik sorunlarının varlığını sürdürdüğü vurgulanmıştır. Yukarıda da özetlenmeye çalışıldığı gibi Türkiye kentlerinin toplumsal tarihi, kentsel gerilimlerle yüklü bir sosyolojiye sahipken; son on yılda sayıları artan uluslararası göçmenler ve de Suriyeliler, kentlerin yeni bir gerçekliği ve gerilim noktasını oluşturmuştur. Bu çalışmada Türkiye'deki uluslararası göçmenler¹ içinde en büyük grubu oluşturan ve hukuki tanımıyla geçici koruma kapsamında yer alan Suriyelilere odaklanılmıştır.

Kentsel Gerilim Bağlamında Suriyeli Göçmenler

Suriyeliler, ülkelerinde yaşanan gerilim ve iç çatışmaların tehdit ettiği can güvenliklerini korumak için önce çevre ülkelere, sonra da pek çok ülkeye ve kıtaya sığınmışlardır. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Suriyelilerin göçünü, “*yakın tarihte görülen en büyük göç dalgası*” olarak nitelendirmiştir (Erdoğan, 2015, s. 317). Suriyeliler ilk olarak 2011 yılı Nisan ayında 252 kişilik bir grupla Türkiye'ye giriş yapmış (Dilek, 2018, s. 62), bu durum sonraki yıllarda kitlesel bir göç dalgasına dönüşmüş ve bugün Türkiye'de resmi istatistiklere göre yaklaşık olarak 3,5 milyon Suriyeli yaşamaktadır (Göç İdaresi Başkanlığı (GİB), 2023). Türkiye aldığı bu göçle, dünyada en fazla uluslararası göçmen barındıran ülke konumuna gelmiştir. Nitekim Kamu Denetçiliği Kurumu'nun 2018 tarihli beş yıl önce yayınlanmış raporunda “*Türkiye'deki Suriyeliler Özel Raporu*” şu saptamada bulunmuştur: “*Hem sınır bölgelerinden devam edebilecek muhtemel geçişler hem de yeni doğumlar sonucu doğal nüfus artışı bu konuda etkili olacaktır. Sayının artışında bir başka konu da ileride yaşanacak olan aile birleştirmeleridir. Bu çerçevede on yıl sonra Türkiye'de 4-5 milyonu aşkın bir Suriyeli nüfus olması ihtimali yüksek görünmektedir*” (2018, s. 196).

¹ Uluslararası göçmen tanımı ile bir ülkeden başka bir ülkeye gerçekleştirilen nüfus hareketi ifade edilmiştir. Uluslararası Göç Örgütü (IOM), uluslararası göçü şu şekilde tanımlamıştır: Kişilerin geçici veya daimi olarak başka bir ülkeye yerleşmek üzere menşe ülkelerinden veya mutlak olarak ikamet ettikleri ülkeden ayrılma eylemidir. Bu göç eyleminde uluslararası bir sınırın geçilmesi söz konusudur (IOM, 2013, s. 88).

Suriyeliler ağırlıklı olarak Türkiye'nin sınıra yakın kentlerine ve de büyük kentlerine yerleşmişlerdir. Suriyelilerin varlığı kentlerdeki ekonomik, sosyal, demografik ve kültürel yapı üzerinde birtakım değişimlerin yaşanmasını getirmiştir. Yukarıda da vurgulandığı üzere yerleşilen Türkiye'nin kentleri gerek tarihsel, toplumsal ve politik süreçlerinin getirdiği dinamiklerin etkisiyle, gerekse de kent içi çöküntü mekânlarındaki sorunlar ve de kentsel dönüşümün yarattığı ihtilaflarla gerilimler ve çatışmalar barındırmıştır. Dolayısıyla kentlerdeki yerli nüfusun kendi içinde yaşadığı gerilimlere, yerli nüfus ve Suriyeliler arasındaki gerilimler de eklenmiştir.

Erdoğan'a (2020, s. 115) göre bir toplumun toplumsal sorunlarla mücadelesinin en önemli engeli, kendi içinde yaşadığı toplumsal kırılmalıklar ve çatışmalarıdır. Eğer bir toplum kendi içinde gerilimli ve kırılmalı bir yapıya sahip ve buna bağlı bir nefret söylemine varan bir sertliğe sahip ise, sonradan gelenlere yönelik tavır daha da sorunlu olmaktadır. Yani birbirini sevmeyen, birbirinden nefret edenlerin yaşadığı bir toplumsal yapı içinde "sonradan gelenlere" yönelik nefret söyleminin daha güçlü biçimde var olması şaşırtıcı olmayacağı ifade edilmiştir (Erdoğan, 2020, s. 215). Bu bağlamda Kentel'in "Türkiye'de Bir Arada Yaşarız Araştırması" (2022, s. 127) dikkat çekicidir. Bu araştırmanın nitel bulgularında birçok katılımcı içinde yaşanan dönemde, şimdiye kadar "hiç olmadığı kadar kutuplaşıldığını" belirtmiştir. Nicel çalışmada da bu yönde bir sorgulama yapılmıştır. Toplumun bir arada yaşamaya dair algıları incelenirken, anket uygulanan kişilerin "Toplumumuzda var olan sorunlara sebep olan gruplara karşı tahammülüm yok" ifadesine dair tutumları ele alınmıştır. Araştırmanın bulguları toplumun yüzde 66'sının toplum genelinde "var olan sorunlara sebep olan gruplara" karşı tahammülünün olmadığını göstermiştir (Kentel, 2022, s. 127). Kentel'in bu çalışmada vurguladığı "ötekileştirilenler arasında en çok öne çıkanlar Suriyeliler oldu" (2022, s. 87) şeklindeki saptaması ise Suriyeliler ile yerli nüfus arasında yaşanan gerginliklerin bir sonucu olarak çatışma ve kavgalar üzerinden kamuoyunun gündemine yansımıştır. Konda'nın "Türkiye'de Kutuplaşma Ocak 2019" araştırmasına göre Türkiye'de değerler üzerinden şekillenen bir toplumsal kutuplaşmanın varlığına işaret edilmiştir. Bir tarafta henüz oluşma aşamasında olan daha eğitilmiş, orta ve üst sınıf, daha genç, laik, metropollü ve modern hayat tarzına sahip olanların değerleri, diğer tarafta ise eğitim seviyesi daha düşük, alt ve orta sınıf, dindar, kır/kasaba/küçük şehir kökenli ve geleneksel hayat tarzına sahip olanların savunduğu değerler belirtilmiştir (2019, s. 5).

Suriyelilere karşı olumsuz tavrın altında, Suriyelilerin bulunduğu kentlerdeki yerli nüfusun ekonomik kaygıları dışı vurmaktadır. Bir diğer deyişle Suriyeliler kira fiyatlarını artırdılar, işimizi elimizden aldılar ve de devlet bütün imkânları Suriyelilere veriyor gibi doğru bilinen yanlışlar, Suriyelilere karşı toplumsal mesafeyi artırmaktadır (Kahraman ve Nizam, 2016, s. 820; Kaypak ve Bimay, 2016, s. 97; Kentel, 2022, s. 87; Karaman, 2022, s. 19). Yine Konda'nın "Türkiye'de Kutuplaşma Ocak 2019" araştırmasına göre yerli nüfusun yüzde 76'sı Suriyeliler nedeniyle kentlerin daha güvensiz olduğunu düşünürken, yüzde 78 ise Suriyelilerin Türkiye ekonomisine zarar verdiğini düşündüğü belirtilmiştir (Konda, 2019, s. 15). Bunun yanı sıra toplumsal açıdan öne çıkan söylemlerin sosyolojik bağlamını uluslararası düzlemde araştırmanın önemine değinerek tarihsel süreçte yaşanan olaylar üzerinden yapılan değerlendirmeleri de dikkate almak önem taşımaktadır. Çünkü böyle bir yaklaşım göçmen karşıtlığı üzerinden ifade edilen söylemlerin toplumsal ve kültürel nedenlerini anlamak ve araştırabilmek açısından da önemli bilgiler sağlamaktadır.

Göçmen topluluklarına karşı olumsuz tepkilerin ortaya çıkmasında toplumsal koşullar ve yaşanan olaylar bir katalizör görevi görebilmektedir. Buna ilişkin alan yazında somut olarak vurgulanan örnekler arasında New York'taki 11 Eylül 2001 saldırıları gösterilebilir. Bu saldırı sonrasında göçmen Müslüman toplulukları, yerleşik nüfus tarafından mağdur edilmiş ve bu duruma toplum tarafından tanık olunmuştur. Söz konusu topluluklar kanunsuzlukla ilişkilendirilerek dünya genelinde İslam karşıtı duyguların ateşlenmesi sağlanmıştır (Goodey, 2003, s. 418). 11 Eylül saldırısı ve devamında gerçekleşen Madrid, Londra ve Paris saldırıları Avrupa'nın gündemi açısından güvenlik merkezli politikaları artırmış, olaylara karşın teröristlerin saldırılar için göç yollarını kullanmış olması ve gerçekleşen saldırıların yerleşik göçmenlerin payının olduğunun ortaya çıkması ise göçmenlerin potansiyel bir tehdit olarak görülmesine neden olmuştur (Uzunçayır, 2014, s. 139). Brüksel, Paris, Berlin, Stokholm ve Londra'daki terör saldırıları ile 2015-2016 yılları arasındaki Eurostat (2017) verilerine göre her ay yaklaşık yüz bin mültecinin Avrupa Birliği topraklarına geliş Müslüman ve göçmen karşıtlığını Avrupa'da körüklemiştir (Nowicka, 2018, s. 527).

Uzunçayır (2014, s. 110) Avrupa Konseyi (2011) raporunu kaynak göstererek göçmenlere ilişkin algının; suç oranını artırdığı, ülkeye hastalık getirdikleri, yerli halkın iş imkanlarını ellerinden aldıkları, ülkede ücretlerin düşmesine sebep oldukları, refah devletini suistimal ettikleri, buldukları ülkede kendilerininmiş gibi davrandıkları, paralel toplum inşa ettikleri, okullardaki eğitim standartlarını düşürdükleri, kendi içlerinde kadınları dışladıkları gibi suçlamalarla tekrarlandığını aktarmıştır (2014, s. 110). Bunun yanında 11 Eylül saldırıları sonrası insan haklarına ilişkin endişeler de kriminolojik düşüncede muhafazakâr değişimin belirtisi olarak suç ve göç politikaları üzerinde de belirleyici olmuştur (Welch ve Schuster, 2005, s. 331).

Soğuk Savaş'ın bitimi sonrası birçok kavram gibi güvenlik kavramı da yeniden tanımlanmış ve kavramın sınırları geleneksel kapsamından çıkarılarak genişleme göstermiş, göç olgusu da bu tanım içerisinde bir tehdit olarak kendine yer bulmuştur (Mandacı ve Özerim, 2013, s. 106). Kitlesele göç, sınır aşan örgütlü suçlar ve terörizm gibi uluslararası güvenlik sorunları üzerinden yaşanan riskler sadece devlet diplomasisini ve devletler arası politikaları değil aynı zamanda toplumları da etkileyerek güvenlik sorunlarının toplumsal yaşamın öne çıkan başlıkları arasında yer almasını sağlamıştır.

Garland'ın (2001, s.167) özellikle suç kontrolü uygulamalarına ve söylemlerine dair eleştirel bir anlayış olarak ileri sürdüğü

kontrol kültürü kavramına da burada değinmenin önemine işaret etmenin gerekliliği bulunmaktadır. Çağdaş alanın sosyolojik bir tanımı olarak ortaya çıkan kontrol kültürü; soykütüksel bir açıklama sunmasının yanı sıra merkezi söylemlerinin ve stratejilerinin bir analizini, toplumsal işlevlerin ve öneminin bir yorumunu geliştirmektedir (Garland, 2004, s. 160-161). Ayrıca suçlu davranış gibi normatif ihlallerin toplumsal ve kültürel bağlamda açıklanması ise sosyal kontrol, (Gottfredson ve Hirschi, 1990) damgalama ve toplumsal tepki süreçlerinin (Lemert, 1979) öneminin ele alınmasıyla olası farklı bir görünüm kazanmış ve bu bakış açıları üzerinden sosyal tepki süreçlerinin anlaşılmasına yönelik kurumsal bir perspektif kazandırmıştır.

Alan yazında özellikle göç ve suç ilişkisi araştırmalarına ilişkin sonuçların negatif ve zayıf bir ilişki gösterdiği bilinmesine karşılık araştırmalardaki farklılıkların bağımlı değişkenin ölçümü, analiz birimleri, zamansal tasarım ve kurumsal bağlam gibi çalışma tasarımı özelliklerinden kaynaklı olarak göç-suç ilişkisi sonuçlarını etkilediği ifade edilmiştir (Ousey ve Kurbin, 2018, s. 63). Bu çerçevede sosyolojik bağlamda klasikler tarafından toplumsal düzensizlik (Thomas ve Znaniecki 1920; Shaw ve McKay 1931) ve kültür çatışması (Sutherland 1934; Sellin 1938) temelinde vurgulanan kuramsal çerçeve göçün suç üzerindeki etkileri konusunda çağdaş sosyolojik yaklaşımları da oldukça az etkilemiş ve yakın tarihli çalışmalar sosyal bir süreç olarak göçün toplulukları düzensizleştirdiği ve suçlu davranış gibi normatif ihlalleri artırdığına dair temel kriminolojik düşünceye de meydan okumuştur (Lee vd., 2001, s. 559). Bu bağlamda Türkiye’de Suriyeliler üzerine yapılan çalışmaların suç-asayiş-güvenlik açısından yapılan araştırmalara odaklandığı, önemli bir kısmının ise ortaya çıkması muhtemel tehditler ya da güvenlik sorunları, sosyal uyum süreçleri ile medya temsilleri üzerinden aktarılan bilgileri ele aldığı tespit edilmiştir (Yaşar, 2014, s. 64; Orhan ve Gündoğar, 2015, s. 7; Ağır ve Sezik, 2015, s. 95; Erdoğan, 2017, s. 23; Kızmaz, 2018a, s. 394; Kızmaz, 2018b, s. 564; Karasu, 2018b, s. 51; Küçükdoğan, 2020, s. 562; Arslan ve Taş, 2022, s. 1; Uslu ve Kargın, 2022, s. 403).

Şanlıurfa gibi Suriyelilerin önemli bir oranı oluşturduğu bir sınır kentinde Karasu (2018a, s. 332) şu tespitleri yapmıştır: Suriyeliler ile yerli halk arasındaki mesafe giderek açılmaktadır. İşsizlik, ücretlerde düşüş, ahlaki bozulma, artan suç oranları, kentteki kalabalık ve gürültü, başboş gezen gençler vb. birçok konuda Suriyeliler suçlanmaktadır. Suriyeliler ile Şanlıurfa’nın artık daha az güvenli bir kent olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Suç korkusunun Şanlıurfa’da yaygınlık kazanmasının temelinde Suriyelilerin farklı davranış biçimleri, artan sosyal ve ekonomik sorunlar ile iletişim eksikliği yatmaktadır (Karasu, 2018a, s. 332). Benzer şekilde Penpecioglu’nun “Küçük Halep” olarak isimlendirdiği Ankara Altındağ araştırmasında Suriyelilerin birçoğundan mahalleye ilk taşındıkları zamanlar yerli halkın kendilerine çok daha fazla yardım ettiğini ve çok daha olumlu yaklaştığını söylediklerini ifade etmiştir (2022, s. 196). Özellikle iletişim eksikliği, yanlış bilgiler sosyal dışlamaya varan bir mesafe oluşturmakta ve de Suriyeliler sıklıkla suç olaylarıyla özdeşleştirilerek, sorunlu ve gönderilmesi gereken bir göçmen grup olarak yansıtılmaktadır. Yine Penpecioglu’nun araştırmasında ulaştığı bir sonuç da yerli toplumun dışlayıcı pratiği Suriyeliler üzerinde tedirginlik yaratmasıdır (2022, s. 148). Dolayısıyla söz konusu araştırma bulgusu da göstermektedir ki, tedirginliğe dayalı “çift yönlü bir gerilim” durumu deneyimlenmektedir.

Araştırmanın Yöntemi

Türkiye’nin en uzun sınır komşuluğunu yaptığı Suriye’den gelen göçmenlerin bir kısmı barınma merkezlerinde yaşarken, büyük bir çoğunluğu yaşamlarını yerleşik halkla ile bir arada geçirmelerinden dolayı göç süreci iki yönlü bir deneyime ortam hazırlamıştır. Göç İdaresi Başkanlığı’nın güncel verilerine göre geçici barınma merkezi dışında yaşamlarını sürdürenlerin oranı %98,6’dır (GİB, 2023). Bu nedenle Suriyelilerin hemen hemen çoğunluğu toplumsal yaşama dahil olmuş, ekonomik ve kültürel açıdan yeni bir ülkede yaşamın zorluklarını deneyimlemek zorunda kalmışlardır.

Güncel veriler dikkate alındığında 3.351.582 (GİB, 2023, Haziran) Suriyeli geçici barınma merkezi dışında yaşamakta olup, bu rakam Türkiye nüfusunun yaklaşık olarak %4,2’sine tekabül etmektedir. Bu çerçevede Suriyelilerin coğrafi açıdan Türkiye’nin hemen her yerinde görülen hareketliliği bir dizi sosyal ve kültürel parametrelerin nasıl bir görünüm aldığı sorunsalına da gündeme getirmiştir. Ancak bu denli yüksek bir popülasyon üzerinden yaşanan kitlesel göçün göçmen karşıtlığı söylemine alet edilmesi, medya üzerinden ifade edilen söylemlerin siyasallaşması, kültürel açıdan yaşam tarzlarının farklılaşması ve ekonomik göstergeler üzerinden yaşanan olumsuz yönlü gelişmelerin göçmenlere bağlanması gibi başlıklar iki yönlü yaşanan sosyal gerilim olgusunun da araştırılmasını sosyolojik bağlamda gerekli kılmıştır.

Bireylerin yaşamlarını sürdürdükleri alanlarda birbirleri üzerinden deneyimledikleri pek çok olgu gibi sosyal gerilim ve çatışma olgusu da Türkiye’de yaşayan yerleşik halk ile Suriyelilerin deneyimine ortam hazırlamış ve de bazı müessif olaylar yaşanmıştır. Bu çerçevede çalışmanın kapsamı belirlenirken Suriyelilerin sosyal gerilim ve çatışma olgusunu nasıl deneyimlediklerini “göçmen” gözüyle anlamaya odaklanmış, epistemolojik açıdan hermonetik bir anlayışla veri toplama süreci inşa edilmiştir.

Geçici koruma kapsamındaki Suriyelilere ilişkin bu çalışmanın saha araştırmasının yapıldığı İzmir ve Ankara’nın bazı ilçe ve mahalleleri, Suriyeliler ve yerli nüfus arasında sosyal gerilimler ile Suriyelilerle sosyal çatışma yaşanan olaylar üzerinden öne çıkmıştır. Her iki büyük kentin kent içi çöküntü bölgelerinde ve dar gelirli semtlerinde Suriyeliler kümelenmişlerdir. Araştırmanın çerçevesinin belirlenmesinde ve söz konusu yerleşim yerlerinin tercih edilmesinde ise 10 Ağustos 2021 tarihinde Ankara ili Altındağ ilçesinde yaşanan olaylar göz önünde bulundurulmuştur (Cumhuriyet, 2022). Böyle bir temele ilişkin gerekçe ise ortaya

çıkan olumsuz olayların nedenlerine ilişkin ikincil kaynaklardan kısmi yönden elde edilen bilgiler yerine belirli bir mekânsal alan üzerinde inşa edilen deneyimin kavramsal/tematik boyutlarını bilimsel boyutları ile karşılaştırmalı bir çerçevede tespit etme ve anlama arayışıdır. Ankara'da yaşanan bahse konu müessif olayda ise; Suriyeli bir grup ile iki genç arasında çıkan kavga sonucu gerçekleşen eylemin sonucunda şiddet olayları yaşanmıştır. Bu bilgiden hareketle yaşanan olaya ilişkin elde edilen bilgileri ikincil kaynaktan aktarmak yerine Ankara ili Altındağ ilçesinde gerçekleşen olay (Milliyet, 2022) araştırma soruları üzerinden anlaşılmalı çalışılmış, yeterli düzeyde elde edilen bilgi ile çalışma İzmir ili özelinde planlanan saha verileri üzerinden İzmir ili Konak ilçesinde tamamlanmıştır. Dolayısıyla çalışmanın temelini oluşturan İzmir'deki Suriyelilerin sosyal gerilim ve çatışma içeren olaylara ilişkin tanıklık ya da deneyimlerini araştırmak üzere başka bir alan araştırması sonucu elde edilen veriler ile deneyimlenmiş sosyal gerçekliğin sonuçlarının karşılaştırılması planlanmıştır. Bu bağlamda Ankara'da yaşanan olayın gerçekleşme dinamikleri anlaşılmalı çalışılarak, İzmir özelinde Suriyelilerin sosyal gerilim ve çatışma içeren olaylara ilişkin deneyimleri anlaşılmalı çalışılmış ve elde edilen sonuçlar karşılaştırılmıştır. Bu nedenle araştırmanın nihai olarak şekillendiği alan ise İzmir ili Konak ilçesi olarak ifade edilmelidir. Böyle bir araştırma yapılmasına temel gerekçe olarak göçmenlerin bakış açısıyla sosyal gerilim gerçekliğinin nasıl algılandığı ve deneyimlendiğinin tespit edilmesi olarak ifade edilmelidir.

Sosyal gerilim ve sosyal çatışma içeren olaylara tanıklığının nedenleri veri toplama araçları arasında yer alan görüşme (mülakat) tekniği esas alınarak yarı yapılandırılmış görüşme formu temelinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında Suriyeliler ile yaşanan tartışmalara konu olan yerleşim yerlerinden hareketle araştırma planı oluşturulmuştur. Konuya yönelik iki ayrı alan araştırması şeklinde planlanan çalışmada Ankara'nın Altındağ ilçesinde meydana gelen şiddet içerikli adli olayın gerçekleşme dinamikleri anlaşılmalı çalışılmış, buradan elde edilen verilerden hareketle İzmir ili Konak ilçesinde çalışma tamamlanmıştır.

Araştırmanın temel problem cümlesi; Suriyeliler tarafından deneyimlenen sosyal gerilim olgusunun dinamiklerinin anlaşılmasıdır. Çalışma, nitel araştırma yöntemi üzerine kurgulanmış, Suriyeliler (geçici koruma statüsü) ile görüşülmüştür. Araştırmanın nitel araştırma yöntemi üzerine inşa edilmesinin nedeni sosyal gerilim ve çatışma olaylarının gerçekleşme nedenlerine ilişkin tematik bilgilerin yorumsamacı paradigmanın öncülleri çerçevesinde anlaşılabilmesidir. Alan yazında Suriyeliler üzerine yapılan araştırmaların söz konusu kavramsal inşa sürecini suç, asayiş ve güvenlik verilerini dikkate alarak yorumladıkları ve genel bilgiler üzerinden tespitlerde buldukları görülmektedir. Ancak sosyal gerçekliğin inşası keşfedici bilgilerin yanında toplumsal olgunun bireyler tarafından nasıl deneyimlendiğinin anlaşılabilir olması durumunda bizlere önemli ipuçları sunabilir. Bu bağlamda Suriyelilerin anlatılarına başvurarak anlatı araştırma deseni üzerinden çalışma planlanmıştır. Ayrıca bireyler tarafından deneyimlenen olguların ve sosyal grupların incelenmesi sosyal ve kültürel bağlamların değerlendirilmesi ve anlaşılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu çerçevede araştırma sosyal gerilim ve çatışma içeren olaylara ilişkin tanıklık ya da deneyimleri belirleyen faktörlerin epistemolojik açıdan hermonetik bir anlayışla nitel araştırma yöntemi üzerinden anlatı araştırma deseniyle belirlenmesini hedeflemiştir.

Araştırma kapsamında analiz edilen araştırma soruları ise aşağıda belirtilmiştir:

- Suriyelilerin sosyal gerilim ve çatışma içeren olaylara ilişkin tanıklık ya da deneyimleri nelerdir?
- Söz konusu deneyimleri belirleyen faktörler nelerdir?

Veri Toplama Aracı

Araştırmanın tasarımı oluşturulurken Suriyelilerin sosyal gerilim olgusunu nasıl deneyimlediklerini keşfetmek üzere içerisinde demografik bilgiler ile Suriyelilere yönelik on soru hazırlanmış, yarı yapılandırılmış görüşme formu eşliğinde çalışma tamamlanmıştır. Araştırmada katılımcılara yöneltilen sorular yaşadıkları yerleşim yerlerini tanımlamaları, yerleşik nüfusun kendilerine yaklaşımları, suç olaylarına tanık olmaları ve sosyal ağları üzerinden sorunları nasıl çözdüklerine yönelik tanımlamaları içerirken, sosyal gerilim ve çatışma içeren olaylara ilişkin tanıklık ya da deneyimleri görüşme sırasında elde edilen bilgiler ışığında türetilen ilave sorular üzerinden çözümlenmiştir. Bu açıdan çalışmada geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin yaşadıkları yeri tercih etme nedenleri, beraber yaşadığı kişiler ile yakınlık derecesi, yerleşik halkın kendilerine yönelik tutumu, suç mağduriyeti tecrübelerinin olup olmadığı, suç ya da çatışma olayında yakınlarını ne düzeyde bilgilendirdikleri, yerli halkın suç konusundaki söylemlerine yönelik düşünceleri, sorunların çözümünde izledikleri yollar gibi sosyal gerilim olgusuna ilişkin tanıklık ile ilişkilendirilebilecek sorular yönlendirilmiştir.

Araştırma öncesinde 15 katılımcı sayısına ulaşılması hedeflenmiş, ancak konuya yönelik araştırma esnasında çekilen araştırmacılar dahil toplam 16 katılımcı ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın bulguları konuya yönelik hassasiyet ve katılımcıların araştırmaya katılımda gösterdikleri kararsızlık nedeniyle Ankara ve İzmir illerinde toplam 14 katılımcı ile tamamlanmıştır. Çalışmanın adli olayların kapsadığı verileri içermediği yönünde getirilen eleştiriler kurumsal verilerin adli olaylarda yürütülen tahkikatlardaki gizlilik ilkesi nedeniyle elde edilemeyeceği gerçeğine bağlanmalıdır. Bu bağlamda Suriyelilerin sosyal gerilim gerçekliğini nasıl deneyimlediğinin sosyolojik analizi bilimsel araştırma süreci esas alınarak sınırlı katılımcıyla tamamlanmıştır. İlk başta araştırmanın sınırlılığı olarak görülebilecek bu husus çalışmanın veri toplama sürecinin ender konulardan biri olması nedeniyle alan yazınına önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Katılımcılara kamusal alanda yapılan görüşmeler ile ulaşılmıştır.

Araştırmanın nitel araştırma yöntemi esas alınarak nihai hedefinin; Suriyelilerin sosyal gerilim ve çatışma içeren olaylara ilişkin tanıklık ya da deneyimlerini belirleyen faktörlerin tespit edilmesi olduğu ifade edilmelidir. Araştırma, tekrar eden sonuçlar elde edilinceye kadar sürdürülmüştür. Araştırmada kota örnekleme üzerinden 15 kişiyle görüşme yapılması planlanmış, ancak araştırma esnasında çekilen katılımcılar göz önünde bulundurulduğunda çalışma 14 katılımcı ile tamamlanmıştır. Suriyelilerin araştırmada yer alıp almayacakları gönüllülük esasına göre belirlenmiştir.

Veri Toplama ve Değerlendirme Süreci

Araştırma, Suriyelilerin deneyimlediği sosyal gerilim olaylarının gerçekleşme nedenlerine ilişkin tematik bilgilerin yorumsamacı paradigmanın öncülleri çerçevesinde anlaşılabilirliği amacıyla ele alınmış, saha verileri üzerinden Suriyelilerin sosyal gerilim ve çatışma içeren olaylara ilişkin tanıklık ya da deneyimlerini araştırmak amacıyla hazırlanmıştır. Bu kapsamda ilk olarak geçmiş adli olayların medya temsilleri ve basın kuruluşlarındaki aktarımları incelenerek sosyal gerilim olgusunun özellikleri incelenmiştir. Sonrasında Ankara ilinde yaşanan ve müessif etkileri paylaşılan olay sonrasında Suriyelilerin deneyimlerinden yola çıkarak araştırma İzmir ili özelinde Suriyelilerin sosyal gerilim ve çatışma deneyimlerini belirleyen temaların tespit edilmesi amacıyla sürdürülmüştür.

Hazırlanan görüşme formu öncelikle Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'na gönderilmiş, 01.03.2022 tarihinde 16 sayılı karar ile uygun görülmesi üzerine 01.03.2022-01.07.2022 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında Ankara ve İzmir illerinde toplam 15 kişiyle görüşme yapılmıştır. Görüşme öncesinde izlenen yol ise belirtildiği şekildedir: (1) Araştırmanın içeriği ve kapsamı hakkında Suriyelilere tercüman eşliğinde bilgi verilmesi, (2) Mülakatın yüz yüze yapılması, (3) Katılımcılara ses kaydı alınmayacağı, kişisel bilgilerinin istenilmeyeceği ve isimlerinin açıklanmayacağına dair güvence verilerek yapılan görüşmelerin şekillendirilmesi şeklinde olmuştur. Katılımcılarla kamusal alanda görüşmeler yapılmış, araştırmada gönüllü olarak yer alıp almak istemedikleri sorulduktan sonra görüşme evresine geçilmiştir. Bu çerçevede katılımcılardan bilgilendirilmiş onam alınmıştır. Görüşmeler 30 dakika ile 1,5 saat arasında değişkenlik göstermiştir. Çalışma, katılımcıların ifadeleri aynen kalmak koşuluyla katılımcılara atanan kodlar üzerinden analiz edilmiştir. Nitel veri analizinde oluşturulan kodlar aracılığıyla metinlerin analizinde temalar ve kategoriler belirlenmiş, katılımcıların anlatıları dijital ortama aktarıldıktan sonra nitel veriler analiz edilmiştir.

Araştırmanın Bulguları

Araştırma sonucunda Suriyeliler ile Ankara ve İzmir illerinde gerçekleştirilen görüşme sonrası sosyal gerilim olgusunu nasıl deneyimlediklerinin anlaşılması amacıyla elde edilen veriler analiz edilmiştir. Suriyelilerin ifade ve cümle özyapısına riayet edilmiş, katılımcılara ilişkin demografik bilgiler ile araştırma sonucu elde edilen temalar aşağıda paylaşılmıştır.

Katılımcılara İlişkin Bilgiler

Araştırmaya gönüllülük esasına göre katılan Suriyeli göçmenlerin bilgileri Tablo 1'e göre incelendiğinde 3 katılımcının Ankara ilinden, 11 katılımcının ise İzmir ilinden çalışmada yer aldığı belirtilmelidir. Ankara ilinden çalışmaya katılanların sınırlı tutulma nedeni yaşanan adli olayın nedenlerini Suriyelilerin anlatıları vasıtasıyla anlama çabasıdır. Bu kapsamda araştırma Ankara ili Altındağ ilçesi ve İzmir ili Konak ilçesinde gerçekleştirilmiştir.

Altındağ ilçesinde yoğun güvenlik önlemlerinin alınması nedeniyle Suriyelilerin araştırmaya katılım gösterme noktasında yeterli kadar istekli olmadıkları görülmüştür. Ancak yaşanan müessif olaya etki eden nedenlerin anlaşılabilirliği için gönüllü katılımcı olarak çalışmada yer almak isteyen Suriyelilerin anlatıları dahilinde araştırma bulguları değerlendirilmiş ve analiz edilmiştir. Çalışmada yer alan katılımcıların 6'sı kadın, 8'i ise erkektir. Katılımcılar 18 ile 58 yaş arasında değişkenlik gösterip, her yaş aralığından olabildiğince katılımcının çalışmada bulunmasına özen gösterilmiştir.

Eğitim durumlarının ise lise ve altında olduğu görülmüştür. 4 katılımcının okur yazar olmadığı anlaşılırken, 1 katılımcının ilkökul, 6 katılımcının ortaokul, 3 katılımcının ise lise eğitim durumuna sahip olduğu anlaşılmalıdır. Hanede yaşayan çocuk sayıları da değişkenlik gösterirken iki ailede 8 çocuğun yer aldığı ifade edilmiştir. Ayrıca hanede yaşayan birey sayısının da benzer şekilde 4 ile 12 arasında değişim gösterdiği belirtilmiştir.

Çalışma durumlarına ilişkin katılımcıların sağlıklı bilgi vermekten kaçındıkları görülürken, aylık gelir durumları nadiren ifade edilmiştir. Aylık gelir durumlarının düşük olduğu görülürken, katılımcıların önemli bir çoğunluğu Suriye'de herhangi bir işte çalıştıklarını belirtmiştir. Çalışan katılımcıların ise aşçılık, inşaat, kasap, demirci gibi işleri yaptıkları anlaşılmalıdır. Bununla beraber Tablo 1'den görüleceği üzere Türkiye'ye geliş sürecinden sonra farklı iş seçeneklerine yöneldikleri görülebilirken çoğunluğun düzenli olmayan işlerde çalıştıkları tespit edilmiştir. Ankara'da bir katılımcı hariç diğer katılımcıların en az 6 yıldır Türkiye'de ikamet ettikleri anlaşılmalıdır. Katılımcıların Suriye'nin farklı yerlerinden geldikleri görülürken bu kentler arasında Şam, Lazkiye, Halep, Rakka ve Deyrizor'un yer aldığı ifadelerle yansımıştır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bilgiler

Kod Adı	Cinsiyeti	Yaşı	Eğitim Durumu	Medeni Durumu	Hanede Yaşayan Kişi Sayısı	Çocuk Sayısı	İkamet Süresi	Aylık Geliri	Suriye'deki Çalışma Durumu	Şuandaki Çalışma Durumu	Doğum Yeri	Katılımcı İli
Katılımcı-1	K	18	Ortaokul	Bekar	4	-	7	-	-	Çalışmıyor	Rakka	Ankara
Katılımcı-2	K	46	İlkokul	Dul	4	3	1	1000	Aşçılık	Çalışmıyor	Halep	Ankara
Katılımcı-3	E	38	Ortaokul	Evli	4	2	10	4000	İnşaat-Ticaret	Esnaf	Halep	Ankara
Katılımcı-4	E	60	Lise	Evli	8	6	8	-	Kasap	Kasap	Deyrizor	İzmir
Katılımcı-5	E	24	Ortaokul	Evli	4	2	8	-	İşçi	-	Şam	İzmir
Katılımcı-6	E	34	Lise	Evli	4	2	10	-	Esnaf	-	Lazkiye	İzmir
Katılımcı-7	K	35	Okur Yazar Değil	Evli	6	8	6	-	Çiftçi	Ayakkabıcı	Halep	İzmir
Katılımcı-8	K	35	Ortaokul	Evli	12	8	6	-	-	-	Halep	İzmir
Katılımcı-9	K	46	Ortaokul	Boşanmış	8	5	8	-	-	Çalışmıyor	Halep	İzmir
Katılımcı-10	E	22	Lise	Bekar	4	-	7	-	Öğrenci	Öğrenci	Şam	İzmir
Katılımcı-11	E	38	Okur Yazar Değil	Evli	6	4	6	-	Demirci	-	Halep	İzmir
Katılımcı-12	K	58	Ortaokul	Evli	9	6	7	-	-	İşçi	Halep	İzmir
Katılımcı-13	E	35	Okur Yazar Değil	Evli	5	1	10	-	İşçi	-	Lazkiye	İzmir
Katılımcı-14	E	23	Okur Yazar Değil	Bekar	3	2	8	-	-	-	Halep	İzmir

Ankara'da Yaşanan Olaya İlişkin Katılımcıların Anlatıları

Ankara ilinde gerçekleşen olay sonrasında sosyal gerilimi etkileyen temaların sosyolojik bağlamda tespit edilebilmesi amacıyla gerçekleşen adli olayın sonuçları ve bu sonuçlara yönelik yapılan işlemler gibi bilgiler araştırma kapsamında muaf tutulmak kaydıyla katılımcıların görüşlerine başvurulmuş, yönlendirilen sorulara yönelik alınan cevaplar analiz edilmiştir. Bu bölüme konu olan saha araştırması Ankara ili Altındağ ilçesinde gerçekleştirilmiş, Suriyelilerin anılan konu kapsamında deneyimleri anlaşılmasına çalışılmıştır. Saha araştırması sonucu Suriyelilerin sosyal gerilim ve çatışma içeren olaylara ilişkin tanıklık ya da deneyimleri ilişkin anlatıları çerçevesinde tespit edilen temalar Tablo 2'de ifade edilmiştir.

Tablo 2. Ankara İlinde Suriyelilerin Görüşleri Çerçevesinde Tespit Edilen Tema ve Kategoriler

S. No	Tema	Kategori
1	Çevresel Nedenler	<ul style="list-style-type: none"> Yerleşim Yeri Seçiminde Yaşanan Sorunlar Ev Kiralama Sorunu Sosyal Çevrede Yaşayan Göçmenlerin Yoğunluğu Durumu
2	Ekonomik Etkenler	<ul style="list-style-type: none"> İş Bulma Maksudıyla Yer Değiştirmeler Kira Ücreti
3	Toplumsal Nedenler	<ul style="list-style-type: none"> Yerleşik Halkla İletişim Sorunları Sosyal Çevre Oluşturma Süreci Göçmenler Arasında Toplumsal Denetim Süreci Uyum Süreci Erken Yaş Aralıklarında Görülen Sosyal Tepkiler Gerçeği Yansıtmayan Bilgi ve Haberlerin Dolaşımı

Geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin Ankara ili özelinde yaşanan olay sonrası sosyal gerilimi belirleyen faktörlerin çevresel, ekonomik ve toplumsal nedenlerden kaynaklandığına yönelik anlatıları olmuştur. Suriyelilerin yerleşim yerlerinde sosyal gerilimin oluşmasında etkili olarak gördükleri kategorilere ise anlatıları üzerinden ulaşılmıştır. Çevresel nedenler arasında katılımcıların anlatıları dikkate alınarak yerleşim yerlerinde yaşanan sorunlar, ev kiralama sorunları ve sosyal çevrede yaşayan göçmenlerin yoğunluğu ifadelerine yansımıştır.

Suriyelilerin yerleşim yeri tercihinde; iş bulma gayesi, Suriye'deki güvenlik sorunları, fiziki nedenler, sosyal çevresinin yönlendirmesi veya önceki yerleşim yerlerinde yaşanan sorunların önemi aktarılmıştır. Yerleşim yerlerinin yeni işler bulmak için değiştirildiği, gidilen yerleşim yerlerinde ev kiralama sorunu yaşandığı, kiralık ev verilse dahi sözleşmeye dair sorunlar yaşandığı belirtilmiştir. Katılımcıların anlatılarına yansıyan dinamiklere ise aşağıda ifade edilen bilgilerden yola çıkılarak belirlenmiştir.

“2012 yılında ilk olarak Balıkesir’e geldim. İnşaat işiyle ilgili merkezi Mersin’de olan bir şirketin Balıkesir’de hastane inşaatı için yerleştim. 2 sene inşaat işiyle çalıştıktan sonra orada tanıştığım bir müteahhit beni Ankara Altındağ ilçesine yönlendirdi ve burada çalışmak amacıyla Ankara’ya geldim. Ben sadece iş bulma amacıyla yer değiştirdim ve 2 kere oldu, 7 yıldır bu mahallede yaşıyorum (Katılımcı-3, Ankara).”

“Suriye’den ilk geldiğimizde yaşadığımız yerde bulunanlar önce iyi karşıladılar, sonra bizim evimiz yıkılmak durumunda kaldığı için taşındık. Yeni taşındığımız yerde herkes Türk’tü. Bize hep Suriyeli olup olmadığımız sordular ve bizi hep dışladılar. Hatta ben okula gittiğimde kendi öğretmenim bile Suriyeli olmamı yüzüme söyleyip, ne anlayabileceğimi ifade etti, sonra ben tekrardan farklı bir okula gidince burada öğretmenim ve diğerlerinden iyi bir muamele gördüm. Arkadaşlarımda yardımcı olmaya çalıştılar. Sonra yaşadığımız mahallede olaylar çıkınca okulu bırakmak zorunda kaldım. Genel olarak değerlendirdiğimde iyi ve kötü kişiler olabiliyor (Katılımcı 1, Ankara).”

“Benim burada sadece yakınım olarak ablam yaşamakta, o bana Suriye’nin güvenli olmadığını, Türkiye’ye gelmemi söyledi. Suriye’de çocukları kaçırtıyorlar, hırsızlık oluyor, bir anda bomba patlayabiliyor, çocukları kaçıranın kim olduğunu da bilmiyorum. Suriye’den bu nedenle ayrıldım, iki çocuğumun güvende olması ve eğitim görmesi için. (Katılımcı 2, Ankara).”

Özellikle Suriyelilerin yoğun olarak yaşamadığı yerlere taşınma durumu söz konusu olduğunda toplumsal dışlanmanın belirgin şekilde hissedildiği ifade edilmiştir. Yaşanan bu sürecin ise Suriyelilere misafir olarak bakılmasından kaynaklı olduğu aktarılmıştır. Kiralık ev bulma sürecinde Suriyeli olma kimliğinin söylemlere yansdığı ve toplumsal tepkilerin ortaya çıkmasında etkili olduğu belirtilmiştir.

Yerleşik toplumda Suriyelilerin misafir olarak değerlendirildiği algısı Suriyeliler tarafından söylemlere yansıtılmış ve misafirliğin uzadığı belirtilmiştir (Katılımcı-3, Ankara). Ayrıca Suriyelilerin yoğun olarak yaşamadığı yerlerde ev bulmada yaşanan zorluklar aktarılmıştır. Bu aktarımla Suriyelilerin yerleşim tercihlerini belirlerken bir tepkisellikle karşılaştıkları, Suriyelilerin yoğunluklu olmadığı diğer yerleşim yerlerini seçtikleri zaman kolay bir şekilde kabul edilmedikleri ve ötekileştirildikleri söylemlerine yansmıştır.

Anlatılardan diğer bir temanın ise ekonomik nedenler olduğu anlaşılmaktadır. Toplumsal yaşamın sürdürülmesi açısından çalışma hayatını şekillendiren iş olanakları ile yerleşim yerinin belirlenmesinde etkili olan kira ücretleri özellikle ifade edilmiştir. Ekonomik sürecin etkilerinin sosyal gerilime doğrudan neden olduğu vurgusu yapılmamaktadır. Ancak söylemlerde misafirliğin uzadığı ev sahibi-misafir benzetmesi yapılarak resmedilmektedir.

“Suriyelilerin misafir olmasının yaşanan suç ve sosyal gerilimin ortaya çıkmasında etkisi olduğunu düşünüyorum. Mesela bir Türk herhangi bir Türkü kendi vatandaşı olduğu için ayırmaz, ama Suriyeliler için durum böyle değil, Burada büyük bir kavga ve toplumsal olay yaşandığı için Türkler bize burada ne duruyorsunuz, niye hala bizim ülkemizde kalıyorsunuz demeye başladılar, ben bu süreçten sonra iki ay dışarı çıkmadım. Yaşanan olumsuz olaylar bize karşı tepkileri artırıyor, ancak olumsuz olayların ortaya çıkma nedenlerine ilişkin bir fikrim yok. Ancak ailem Suriyeli çocuğun kavga yapmaması ve o kişiyi bıçaklamaması gerektiğini iletmişlerdi bana. (Katılımcı-3, Ankara). (Katılımcı 1, Ankara)”

Türkiye’de yaşadığımız çevrede evi kiraya vermeme, kira sözleşmesi yapılması durumunda sahte kontrat yapılması, kaparo alındıktan sonra parayı teslim etmeme ve evi vermeme gibi durumlar yaşıyoruz. İlk geldiğimizde Türkler bize ensar oldular, beyaz eşya, mobilya gibi her ihtiyacımızı karşıladılar, ama şimdi bizden sıkıldılar, aynı misafirin evde fazla kaldığı zaman misafirin sıkılması gibi. Bunu çalışmayan tembel kişilere yaymak daha doğru olur. (Katılımcı-3, Ankara)”

Toplumsal nedenler teması altında kapsamlı bir içeriğin yer aldığı anlaşılmıştır. Sosyal gerilim olarak toplumsal yaşamda istenilmeyen sonuçların temelinde toplumsalın olması yerleşik halkla olan iletişim sürecini öne çıkarmaktadır. Sosyal çevrenin grup içi dayanışma olgusuna göre olaylara yaklaşım sergilemesi, bireyleri olumsuz yönde etkileyen mitlerin ve haberlerin varlığı, özellikle erken yaş gruplarında görülen ötekileştirmelerin söyleme yansması toplumsal nedenler arasında değerlendirilmiştir. Suriyelilerin suç ve sosyal gerilimi artıran olaylarda grup içi değerlendirme yaptıkları anlaşılmıştır ve bu durum anlatılara yansmıştır. Kendi aralarında yaşanan sorunların temelinde basit olayların ve ekonomik kaynaklı sorunların tartışmalarına yansdığı da aktarılmıştır. Tartışma ve kavga olaylarında sorunların büyümesi durumunda konunun adli birimlere aktarıldığı ifade edilmiştir. Bu bağlamda Özaşçılar ve arkadaşları (2019, s. 1997) tarafından yapılan araştırmada Suriyelilerin suçları yetkililere bildirme konusunda istekli oldukları ifade edilmiştir. Bu çalışmada ise kendi aralarında çözebilecekleri sorunlarda grup içinde çözme yoluna gittikleri tespit edilmiştir.

“Suriyeliler ve Türkler arasında tartışma sebebi bazı yanlış ve iftira içeren bilgi ve haberler. Suriyeliler maaş alıyor, tedavi bedava diyorlar, ama böyle bir şey yok, mesela ben sigorta ödüyorum ama vatandaş değilim mesela. Siyasi partilere yakın bazı kimselerde buralarda yerli halkı yanlış bilgilendiriyorlar ve çatışma ortamına sebebiyet veriyorlar. Sosyal gerilim oluşturan olaylarda resmi makamlara gidilerek çözüme kavuşmasını istiyorum, ancak kendi aralarında anlaşma durumu varsa polis çağırıyor, eğer sorun büyüyecek olursa müdahale edip, polis çağırılıyor. Suç ya da diğer sosyal sorunlarda önce sözü geçen büyüğe konu anlatılır, eğer çözüm olmazsa Suriyeli-Türk fark etmeksizin devlete başvurmasına ya da Adliye gibi kuruma gitmesi gerekir. Burada zaten süreç bu şekilde işliyor (Katılımcı-3, Ankara)”

“Sadece Türk çocuk ile Suriyeli çocuğun, Suriyeliler genelde aralarında sorunları çözmeye çalışır, Türkler ile sorun yaşadığında ise Suriyelilerin sorun oluşturmayan başka bir yere gitmesini ve olayın yaşandığı yerden ayrılmasını istiyorlar. Olayların daha da büyümesini

engellemek için. (Katılımcı 1, Ankara).”

“Aynı yerde başkaca kız kardeşim yaşıyordu, kira fiyatları çok fazla artış gösterince Ankara’dan ayrılmak zorunda kaldı ve Urfa’ya göç etti. Bunun yanında kız kardeşimin oturduğu binada kavga çıktı. Kardeşim oturduğu binanın beşinci katında ablamın eşinin yakınları oturuyordu. Buraya gelen bir şahıs kapıyı çalmış, açan bir kız kendi abisi zannederek kapıyı açmış, ancak sonra bu Türk şahıs kıza vurmuş, bu olayın yaşanma sebebi ise burada Türk bir çocuğun bıçaklanmasından kaynaklanmakta. Bu şahıs bıçaklanan şahsın yakını olmamasına rağmen Suriyeli diye diğer kıza tepki göstererek vurmuş, bunun üzerine ablam ve eşi Ankara’dan ayrılmak istediler. Herhangi bir sorun yaşadığımız zaman yakınlarımız çok destek olamıyor, çünkü olumsuz bir olayda kendilerini de etkileyebileceğinden endişe duyarlar (Katılımcı-1, Ankara)”

Sosyal sorunlarda çözüm makamı olarak büyüklerin rol oynadığı, Suriyelilerin kendi aralarında ya da yerleşik halkla sorun yaşamaları durumunda başka bir yere gitmelerinin tavsiye edildiği ve toplumsal denetim sürecine önem verdikleri anlaşılmıştır. Özellikle gençlerin sosyal çevresinde yaşadıkları olumsuzlukların sosyal gerilimi beslediği tespit edilmiştir. Ayrıca yaşanan olaylarda sorunların çözülememesi durumunda resmi makamlara gidildiği de belirtilmiştir. Yerleşik halkla sosyal sorunların yaşanmamasında ayrı yerlerde yaşamalarının ve mekânsal özelliklerin belirleyiciliğinin önemli olduğu aktarılmıştır.

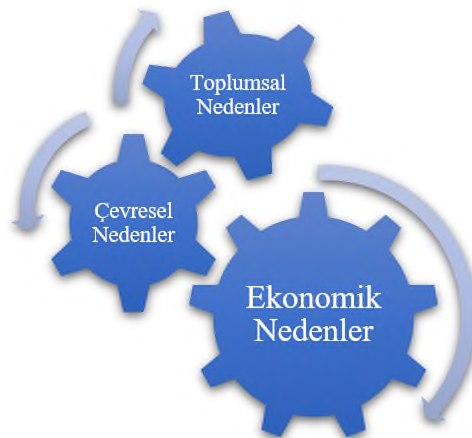
Ankara’da yaşanan olayın Suriyeli bir çocuk ile yerleşik nüfus içerisindeki bir çocuk arasında gerçekleşmesi, gerilimi tetikleyen etmenlerin önemini ortaya çıkarmaktadır. Bu açıdan yaşanan adli olayın çevresel, ekonomik ve toplumsal nedenlerden etkilendiği tespit edilmiştir. Kısıtlı veriler ile araştırılan olayda sosyal gerilim gerçekliğine neden olan temalar Suriyelilerin deneyimleri vasıtasıyla anlaşılmalı çalışılmıştır. Sosyal gerilim olayların çözümünde toplumsal eylemlerin ortaya çıkarılması sosyolojik gerçeklik adına önem atfetmektedir. Özellikle yerleşim yeri tercihlerini etkileyen ekonomik nedenler toplumsal etkileşimin boyutunu tayin ederken, sosyal gerilim ve sosyal çatışma gibi toplum tarafından istenilmeyen davranışlar çevresel, ekonomik ve toplumsal temalar ile olayların şekillenmesinde önem arz ettiği anlaşılmıştır.

İzmir’de Yer Alan Katılımcıların Sosyal Gerilim Olgusuna İlişkin Anlatıları

İzmir’de gerçekleştirilen saha araştırmasında sosyal gerilim ve sosyal çatışma olgusunun Suriyeliler tarafından nasıl değerlendirildiği benzer araştırma soruları üzerinden ele alınmıştır. Araştırma soruları çerçevesinde görüşleri alınan Suriyelilerin anlatılarına göre oluşturulan temalar ise Şekil 1’de paylaşılmıştır. Sosyal gerilim olgusuna ilişkin deneyimlerin anlamlandırılması açısından benzer bir teknikte veri toplama süreci gerçekleştirilmiştir. İzmir’de katılımcıların ekonomik nedenler üzerine inşa edilen sorunları özellikle söylemlerine yansıttığı ve yaşanan olayların gerekçeleri arasında gösterdikleri görülmüştür.

Çevresel etkenlerin belirleyiciliği ise bir başka tema olarak tespit edilmiştir. Sosyal gerilime ilişkin örnek gösterilirken yaşanan süreçte kimlik söyleminin belirginleştiği ve mekânda var olan sosyal ilişkilerin öne çıktığı aktarılmıştır. Bunun yanında Suriyelilerin yoğunluğunun gerekçe gösterildiği ve tartışmaların bu ifadeler üzerinden yaşandığı aktarılmıştır. Öte yandan sorunların varlığına rağmen yaşanan gelişmeleri olumsuz olarak değerlendirmeyen katılımcıların da yer aldığı görülmüştür. Özellikle sosyal uyumun sağlanması açısından konuşulan dil ve kültür benzerliğinin önemi de vurgulanmıştır.

Bu çerçevede İzmir ili özelinde sosyal gerilimin nedenlerinin anlaşılmasında kavramsal inşanın oluşum sürecinde benzer şekilde üç temanın ön plana çıktığı ancak ilgili kategorilerin farklılaştığı anlaşılmıştır. Sosyal gerilimin toplumsal köklerinin olması ve sosyolojik bağlamda ele alınma süreci söz konusu deneyimin ekonomik, çevresel ve toplumsal nedenler ile şekillendiğini göstermektedir. Şekil 1 incelendiğinde çevresel nedenlerin toplumsal ve ekonomik nedenleri etkilediği görülürken devam eden süreçte bir döngü oluşturduğu değerlendirilmektedir.

Şekil 1. İzmir’deki Suriyelilerin görüşleri çerçevesinde tespit edilen temalar.

Suriyelilerin anlatıları çerçevesinde bahse konu temaların anlamlandırılma sürecine etki eden kategoriler ise Tablo 3'te paylaşılmış ve devamında Suriyelilerin anlatıları paylaşılmıştır.

Tablo 3. İzmir'de Suriyelilerin Görüşleri Çerçevesinde Tespit Edilen Tema ve Kategoriler

S. No	Tema	Kategori
1	Çevresel Nedenler	<ul style="list-style-type: none"> Yerleşim Yerindeki Kalıcı Sorunların Çözülmemesi Sosyal Çevrede Göçmen-Yerleşik Nüfus Geriliminin Varlığı
2	Ekonomik Etkenler	<ul style="list-style-type: none"> Maddi Açıdan Yaşanan Problemler Gelir Durumu Ekonomik Güvensizlik
3	Toplumsal Nedenler	<ul style="list-style-type: none"> Yerleşik Halkla İletişim Sorunları Erken Yaş Arahklarında Görülen/Deneyimlenen Sosyal Tepkiler Gerçeği Yansıtmayan Bilgi ve Haberlerin Dolaşımı Göçmenlere Yapılan Yardım ya da Toplumsal Desteklere İlişkin Söylemler

Çevresel nedenler temasını belirleyen anlatıların yerleşim yerleri üzerinden anlatımlara yansıdığı görülmüştür. Özellikle yaşanan suç olayları yerleşim yeri ile kentsel çöküntü veya yoksun bölgelerle ilişkilendirilerek ifade edilmiştir. Sorunları özü olarak yerleşim yerlerinde gerçekleşen olaylar ve özellikleri ifade edilmiştir.

“1 hafta önce bir kişinin motoru çalınmış, Agorada hırsızlık var. Olaylar olunca polis geliyor ve kaçıyorlar. Kavgaya karışan Suriyeliler Suriye'ye gönderilmekten korkuyor. Oraya gönderilince Esad taraftarlarınca zulme uğrayacaklarından korkuyorlar. Bazen duyuyorum yaralananlar oluyor, bazen evde bazen hastanede tedavi ediliyorlar. Türkler Suriyeliler ile kavga ettiğinde haksız olsa da kaçmazlar (Katılımcı-4, İzmir).”

“Mahallede iyi insanlar da var kötü insanlar da. Gidin, ne işiniz var burada. Mahvettiniz burayı şeklinde sözler duyuyoruz. Suriyelilerin kendi aralarında ve Türklerle kavga ettiklerini duyuyoruz. Çoğunlukla evimizden dışarı çıkmıyorlar. (Katılımcı-9, İzmir)”

“Mahalleden kaçma şansımız olsa kaçacağız, iyi değil. Basmane sorunların özü. Kavgalar, hırsızlık. Polis buradan çıkmıyor ki, Las Vegas. Uyuşturucu. Yaralanan kişi polis geldiğinde bile kaçıyor. Haklı olsa bile il göç idaresine gittiğinde Suriye'ye gönderiyorlar (Katılımcı-10, İzmir).”

Suriyelilerin anlatıları çerçevesinde kavramların anlamlandırılma sürecine çevresel özellikleri aktaran hususlar öne çıkarılmıştır. Özellikle yaşanan suç olayları yerleşim yerleri ile ilişkilendirilmiş ve tarafların yaşanan olaylara verdikleri tepkiler ifade edilmiştir. İşlenen suç olaylarında Suriyelilerin Suriye'ye gönderilme korkusu yaşadıkları da eklenmiştir. Çeşitli suç türleri üzerinden yaşanan olaylarda toplumsal ve kurumsal denetim olgusuna eleştiri sunulmuştur. Sorunların kaynağı olarak gösterilen yerleşim yerlerinde ise Suriyelilerin olaylara temkinli yaklaşıtları ve kendileri arasında güvenlik tedbirlerini ilişkin yaklaşıtları öne çıkardıkları anlaşılmıştır. Ancak göçmenleri suç ve düzensizlikle ilişkilendiren çalışmalarda ise suçlu yabancı ve göçmen işçi kavramlarının iki temel sorun olarak ortaya çıktığı vurgulanmaktadır (Koster ve Reinke, 2017, s. 63). Yerleşim yerinde oluşan göç kalıplarının etkisinin yadsınamayacağı bu gerçeklik, sosyal gerilimin ortaya çıkması açısından özellikle ekonomik gerekçelerdeki anlatılarda kendisini göstermiştir.

Bu bağlamda ekonomik nedenlerin ise sosyal gerilimi etkilediği belirtilmiştir. Burada ekonomik nedenler sorunların kaynağı olarak görülmek yerine sorunları yapısal bir görünüme kavuşturan güçlü bir etken olarak değerlendirilmiştir. Özellikle ekonomik birim olarak hane halkının yaşadığı sorunlar ifadelere yansımıştır. Gerilimi besleyen tartışma ve kavgaların kaynağında Suriyelilere yönelik yapılan ekonomik yardımlar ile misafirlik durumları gerekçe gösterilmiştir. Söylemlere yansıyan bu ifadelerin suçlayıcı ifadeler içerdiği aktarılmıştır. Yerleşim yeri tercihlerinde gider kaleminin fazlalığına işaret eden kira ücretleri öne çıkarılmıştır. Özellikle yaşanan tartışma ve kavga içerikli olaylarda “bizim paramızı alıyorsunuz” (Katılımcı-6-7, İzmir) gibi ötekileştiren ifadelerin gerilimi artırdığı belirtilmiştir. Suriyeliler ile ilgili yapılan geçmiş dönem çalışmalarda da kısa vadede Suriyelilerin ülkelerine geri dönme talepleri olmadığı için konuya ilişkin algılanan dış grup tehdidinin Suriyelilere yönelik olumsuz tutum geliştirilmesinin kaynağı olduğu aktarılmıştır (Stansfield ve Stone, 2018; Yitmen ve Verkuyten, 2020; Kayaoğlu vd., 2021, Kayaoğlu, 2022). Bununla birlikte Bütünleşik Tehdit Teorisine (*Integrated Threat Theory; Stephan ve Stephan, 2000; 2013*) göre göçün ortaya çıkardığı tehditler kültürel farklılıklar ile ilgili endişeler ve finansal zorluklar olarak sunulmuştur (Landmann vd., 2019, s. 3). 2010 yılında ABD Alman Marshall Fonu tarafından yürütülen ülkeler arası kamuoyu yoklamasında ise göçmenlerin suçu artırdığı ve yerlilerin işlerini elinden aldığı düşüncelelerinin benzer yüzdeler üzerinden ifade edildiği tespit edilmiştir (Bell,

2019, s. 2). Bu çalışmada da ekonomik zorluklara yönelik anlatıların sosyal gerilimin ortaya çıkması açısından öne çıktığı görülmüştür.

“Eşim ayakkabıcı, geçinemiyoruz. Büyük kızım 17 yaşında çalışıyor, Kızılay kart üzerinden yardım alıyoruz. 2 çocuk hasta. Sara/epilepsi hastası. Diğer çocukta kalp rahatsızlığı var. Komşularım çok iyi, bir ailem gibi davranıyorlar. Komşularım Mardinli, onlarla Arapça konuşuyoruz. Akrabalarından, abimden destek alabiliyoruz, sınırlı. Onun da 9 çocuğu var. Herkes zor geçiniyor. (Katılımcı-7, İzmir)”

“Eşim hurdacılık yapıyor, 50-150 tl arası kazanabiliyor. Kızılay kart üzerinden yardım alıyoruz. Mahallede sıkıntı yaşamadık. Hırsızlık var (Katılımcı-8, İzmir)”

“2014'ten beri 8 yıl. İlk olarak Urfa'da 1 yıl. Daha önce başka bir eve taşındık, o ev kentsel dönüşüme uğradı, Kızılay karttan yardım alıyoruz. Biz fukarayız, hiçbir şeyimiz yok. Kira 1200 TL (Katılımcı-9, İzmir)”

“Sıkıntı çok. Kavgalar genel olarak oluyor. Suriyelilerden de Türklere de hırsızlık ve kavgalar var. Uyuşturucu kullananlar var. Kiralar uygun olduğu için burada oturuyoruz. Polis geliyor ara ara. (Katılımcı-14, İzmir)”

Diğer neden olarak anlatılara yansdığı görülen toplumsal nedenlerin ise iletişim sorunları, gençler arasından görülen tartışma ve sosyal tepkilerin belirginleşmesi ile ekonomik yardım ve destek içerikli bilgilerin yaygın bir biçimde söylemlere yansımından kaynaklandığı anlaşılmıştır. Suriyeliler göçün ilk zamanlarında yerleşik halkın kendilerine iyi davrandıklarını ancak sonrasında tutumların değiştiğini vurgulamışlardır. Özellikle ayrımcı söylemlerin anlatılara ve ifadelere yansdığı belirtilmesi sosyal gerilimi tırmandıran nedenler arasında gösterilmiştir. Dışlayıcı bu söylemin göçün ilk zamanlarında olmadığı, zamanla değiştiği de eklenmiştir.

Suriyelilerin suç olaylarına karışan kişilere uygulanan kurumsal süreçlerin yanında toplumsal açıdan gelişen olayları da önemsedikleri görülmüştür. Sosyal gerilim sürecinin Suriyelilerin tamamına yansıtılmaması ve yerleşik nüfusun ötekileştiren söylemlerden uzak durmaları gerektiğini ifade ettikleri görülmüştür. Özellikle söylemlere yansıyan dilin yapısal özelliklerden etkilenmesi ve toplumsal yaşamda görülen olaylardan etkilenmesi sosyal gerçekliğin psiko-sosyal yönünü de öne çıkarmaktadır. Bu bağlamda özellikle göç ve gençlik suçluluğu alanında yapılan araştırmalarda adaptasyon ve uyum sürecini etkileyen aile desteği ve istikrarı, sosyo-ekonomik durum, fiziksel ve zihinsel sağlık, yaş, dil yeterliliği, sosyal ağlar, kişilerarası beceriler ve istihdam olanakları gibi toplumsal nedenlerin de yaşanan olaylarının arka planında rol oynayabileceği belirtilmiştir (Rossiter ve Rossiter, 2019, s. 412). Söylemlere yansıyan olumsuz içerikli ifadeler ise toplumsal gerçekliğe yansıyan olumsuz olaylar üzerinden gün yüzüne çıkabilmektedir.

“Biz ilk geldiğimizde çok iyi davrandılar, hatta kendi ev eşyalarını bize verdiler. Sonrasında bazı Türklere ön yargılı davranmaya başladılar. Burada 4 milyon Suriyeli var, eğer 5 bin kişi kötüye gerekenler yapılmalı. 1 Türk kötülük yaparsa hepsi öyle değildir. (Katılımcı-4, İzmir)”

“Buraya önce abim geldi ev tuttu, sonra biz geldik. Geldiğimden beri sorun yaşamadım. Türklere önceden daha iyi yaklaşıyorlardı. Türklere bizimle ilgili kötü sözler duyduğumda, duymamazlıktan geliyor. Kendi ülkenizi neden bıraktınız, neden savaşmıyorsunuz, ne işiniz var gibi sözler söylüyorlar. (Katılımcı-5, İzmir)”

“Satırla kavgalar olduğunu duyuyorum. Bize siz Türkiye'yi mahvettiniz, paramızı alıyorsunuz diyenler var. Yine size çok yardım yapılıyor, biz hiçbir şey almıyoruz. (Katılımcı-6, İzmir)”

“Çevreden Suriyelilere tepki var. Bizim paramızı alıyorsunuz, ülkenize gidin tarzında olduğunu söylediklerini duyuyorum. (Katılımcı-7, İzmir)”

“İlk geldiğimizde daha sıcaktı insanlar, ayrımcılık var. (Katılımcı-11, İzmir)”

Bu noktada Suriyelilerin anlatıları üzerinden sosyal gerilimi deneyimledikleri, bu duruma çeşitli temaların sebep olduğu ve bu deneyiminin oluşmasında yerleşik nüfus olan iletişim sürecinin ve yapısal görünüme kavuşan söylemlerin etkili olduğu anlaşılmıştır. Toplumda istenilmeyen ve kabul edilmeyen davranış örüntülerinin ortaya çıkması toplumsal bir konu olduğu kadar, bu davranışları beraberinde getiren süreç ve inşa edilen söylemler de toplumsal alanının içerisinde filizlenmektedir.

Bahse konu temaların nitel araştırma yöntemine göre belirgin bir şekilde kavramsallaşması sürecinde ise Suriyelilerin anlatılarına göre farklılıklar olduğu da ifade edilmelidir. Özellikle çevresel nedenlerde yerleşim yerine özgü sorunların sosyal gerilimi etkilediği ifade edilmektedir. Sosyal sorunların ön plana çıktığı yerlerde ise suç ve türevleri açısından yaşanan gelişmelerin gerilimi etkileme ihtimalini artırdığı anlaşılmaktadır. Ekonomik nedenler bağlamında maddi açıdan yaşanan problemler ile gelir durumu ve ekonomik belirsizliklerin sadece şiddet suçu kategorisinde yer verilen yaralama, kavga ya da zarar verme eylemleri dışında mülkiyete karşı işlenen suçları da belirgin bir şekilde etkilediği ve sosyal gerilim tanıklığına sebep olabileceği tespit edilmiştir. Dolayısıyla toplumsal yaşamda inşa edilen sosyal ilişkiler ekonomik yaşama dair göstergelerin nasıl seyrettiği ve algılandığı sorusunun dışında sosyal gerilimin kaynağında da kendisine yer bulabilmektedir. Özellikle maddi sorunlar açısından iş bulamama gibi düşüncelerin

kaynağı sosyal gerilimi etkilemektedir. Bu durumun sorumlusu olarak görülen Suriyeliler ötekileştirilirken yerleşim yerlerinde sosyal gerilimi etkilemektedir.

Toplumsal nedenler arasında yer alan ve yerleşim yeri seçiminde bireylerin tercihlerini şekillendiren kültürel özellikler iletişim süreçlerinde görülen sorunlardan etkilenebilmektedir. Suriyelilerin anlatılarına göre misafir olma statülerinin uzadığının değerlendirilmesi sorunlara zemin hazırlamaktadır. Gençlerde daha belirgin şekilde söylemlere yansıtılan bu düşünce sosyal gerilim gerçekliğini etkilemektedir. Aynı zamanda gerçek bilgilere eşlik eden stereotipler (kalıp yargılar) ve doğru olarak bilindiği sanılan yanlış bilgiler ile desteklenen düşünceler de sosyal sorunların ortaya çıkmasında etkili olmaktadır.

Bu bağlamda sosyal gerilimi belirleyen dinamikler arasında yaşanan olayın türüne göre şiddet unsurları ve dolayısıyla duygu durumu göstergelerin belirgin bir şekilde rol oynadığı anlaşılmaktadır. Suriyelilerin kendisine yönelik eylemlerde yerli halkın tutumlarını ön plana çıkarma eğilimi gösterdiği ve duygu durumlarına değindikleri ise ilgili anlatılar üzerinden anlaşılmaktadır. Özellikle kavga, yaralama, uyuşturucu gibi suçların var olması gerçeği ve yaşanan sosyal çevrede bu olayların devam ettiğinin belirtilmesi, Suriyelilerin sosyal gerilim gerçeği ve tanıklığıyla da yüz yüze olduklarını göstermektedir. Öte yandan misafir statüsünün farkında olduğunu belirten Suriyeliler sorunlara kaynak olarak bu durumun etkisinden bahsetmiştir. Özellikle suç olaylarına yönelik sosyal statü üzerine temelleri oluşturulan ve eleştirel ekolün önemli kuramlarından biri olan Damgalama perspektifi (Goffman, 1963) de bu noktada önemli bir bakış açısı sağlamaktadır (Özmen ve Erdem, 2018, s. 186). Bu bakışla milliyet boyutu yönüyle etnolojik damgaların yapılması sosyal gerilimin kaynakları arasında gösterilebilmektedir. Çakmak'ın Afrikalı göçmenlerin İstanbul deneyimine yönelik ele aldığı çalışmasında şu saptamada bulunmaktadır: Afrikalı göçmenin bedeni onu tehlike-tekinsizlik ve yasadışılık ekseninde sabitleyen bir bilginin ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır (Çakmak, 2015, s. 170). Göçmen grupların damgalanması ve potansiyel suç faili ve gerilim kaynağı gibi gösterilmesi, Suriyeli göçü ile de açığa çıkmıştır. Özellikle burada suç faili açısından olmasa dahi tersine bir süreçle sosyal gerilim tanıklığı sürecinde Suriyelilerin olumsuz olaylar ile ilişkilendirilmesinin gerilimi beslediği tespit edilmiştir. Bu kapsamda sosyal açıdan oluşan mitlerin de toplumsal gerilimi besleyebileceği düşünülmektedir. Sadece adli olaylar açısından değil, aynı zamanda sosyal gerilim ve çatışma içeren olaylara tanıklık aşamasında da yaşanan süreçlere maruz kalma durumu sosyal statü ve kimlik kavramını şekillendirmesi nedeniyle sosyal gerilimi etkileyebilen boyutlar arasında olduğu değerlendirilmektedir.

Tartışma

Joseph Fichter'in "*Tarih, insanların göçleriyle doludur*" (2004, s. 181) saptaması, göç gerçekliğinin insanlık tarihi kadar eski olduğunu ortaya koymakla birlikte; günümüz dünyasında uluslararası göçmen hareketliliğinin giderek hızlandığı bir dönem yaşanmaktadır. 1980'de dünyada uluslararası göçmen sayısı 102 milyon civarındayken, 2023 yılında bu sayı 281 milyonu aşmıştır (IOM Migration Report, 2022). Öyle ki bu durum bazı yazarlarca bir devrim olarak (Sığınmacı Devrimi-Engelhardt, 2020) nitelendirilmiştir. Göç yalın anlamıyla insan hareketliliği olup, bu hareketlilik ülke içi yerleşim birimleri arasında, ülkeler arasında ve de kıtalar arasında gerçekleşebilmektedir. Göçün kaynağını oluşturan ülkenin toplumsal yapısı ve ilişkileri ile göç edilen ülkenin toplumsal yapısı ve ilişkileri, göç süreçlerinin anlaşılması açısından oldukça önemlidir. Nitekim Jackson, göçün bir toplumdan başka bir topluma doğru olduğunu belirterek, göçün sosyal boyutuna vurgu yapmıştır (Jackson, 1986, s. 2). Hemen her ülke iç göçleri, değişik boyutlarıyla deneyimlemekle birlikte; günümüzde ülkeler arası ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel etkileşimlerin (müdahalelerin) artması, uluslararası göç hareketliliğini daha fazla gündeme taşımıştır. İnsanlar bir taraftan beceri ve yetenekleri doğrultusunda göç etme kararı alırken, diğer taraftan ise göç etmek bir zorunluluk hâlini almıştır. Bu çerçevede Kümbetlioğlu şu soruyu sormaktadır: Küresel ekonomik yapılanmaların arttırdığı işsizlerin, iş ve gelir imkânlarının bulunduğu bölgelere kayması bir "zorunluluk" değil midir? (Kümbetlioğlu, 2003, s. 275). Böylece bir yandan ülkeler arasındaki ekonomik eşitsizliklerin neoliberal politikalarla birlikte gittikçe derinleşmesi, diğer taraftan ise az gelişmiş veya geri kalmış coğrafyalarda yaşanan yoksulluk, otoriter yönetimler ve iç çatışmalar milyonlarca insanı göçe zorlamaktadır.

Göç eden nüfusun, gelişmiş ve görece refah ülkesi konumunu sürdüren Avrupa ülkelerine ve Kuzey Amerika ülkelerine ağırlıklı olarak sığınmaya çalıştıkları bilinmektedir. Dolayısıyla bu ülkelere düzenli veya düzensiz göçmen hareketliliği yoluyla yerleşmeye çabalayan uluslararası göçmen gerçekliği yaşanmaktadır. Özellikle de uluslararası göçmenler içinde yer alan düzensiz göçmenler, söz konusu ülkelere hayatlarını riske atarak gitmeye (sığınmaya) çalışmaktadırlar. Bütün bu riskleri göze alarak, sığınmacı kamplarında uzun ve kötü koşullarda uzun yıllar bekleyebilen göçmenlerin (Engelhardt, 2020), en önemli amacı, hedeflenen ülke veya ülkelere mülteci olarak kabul edilmektir.

Coğrafi özellikleriyle birleşen tarihsel/toplumsal süreçleri de dikkate alındığında, "göçler ülkesi" (Körükmez ve Südaş, 2015) olarak da nitelendirilen Türkiye'de iç göç belli bir durgunluk düzeyine gelmiş olmakla birlikte, aynı durumun dış göç açısından söylemenin doğru olmayacağı düşünülmektedir. Dünyada 1980'den 2000'li yıllara uluslararası göçmen hareketliliğinin arttığı bir düzlemde, Türkiye göçmenlerin geçiş, geçiş için bekleyiş ("Bekleme Odası", Sema Erder, 2002) ve yerleşme için kullandığı bir konuma gelmiştir. Özellikle de son on yıldaki geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler ile Türkiye artık milyonlarca göçmene ev sahipliği yapmaktadır.

Öngörülemeden kitlesel göç dalgası sonucu, özellikle Suriyeliler, Türkiye kentlerinin bir toplumsal gerçekliğine ve de kentlerdeki sosyal gerilim ve çatışma olaylarının tarafına dönüşmüşlerdir. Her ne kadar resmi rakamlar, Suriyeliler ve yerli nüfusun karıştığı suç oranları arasında anlamlı bir farklılık olmadığını açıklıyor olsa da saha araştırmasında aktarılanlar Suriyelilerin kendi aralarında ve Türklerle yaşadıkları kavga ve çatışmaların çoğunun polis gelince sonlandığı ve böylelikle kayıt altına alınmadığı yönündedir. Suriyelilerin sınır dışı edilme korkusu ise bu durum üzerinde belirleyici olarak gözükmektedir.

Bu bağlamda araştırmada “öteki özne” olan Suriyelilerin yaşadığı çevreye ilişkin gözlem ve yaşantılarıyla sosyal gerilimi nasıl deneyimlediğine odaklanılmış ve sosyal gerilimi etkileyen dinamikler çok boyutlu olarak kavramsallaştırılmıştır. Özellikle her iki saha araştırmasında da Suriyeliler tarafından yerleşim yeri seçiminin sosyo-kültürel özelliklerinin olması, dezavantajlı bölgelerde yoğunlaşması ile sosyal gerilim ve çatışma gibi toplum tarafından kabul edilmeyen davranışların bu yerleşim yerlerinde ortaya çıkması çalışma bulgularından elde edilen sonuçlardır. Dolayısıyla Suriyelilerin yerleşim yerinde kurduğu toplumsal ilişkiler de bu bütünün bir parçası olarak belirlemekle kalmayıp sosyal etkileşimin boyutuna göre yapısal faktörleri etkilemekte, veya bu faktörlerden etkilenmekte, sosyal gerilim gerçekliğini etkilemektedir.

Bu bilgilerin yanı sıra suç istatistikleri açısından Kayaoğlu'nun (2022, s. 1) yaptığı araştırmada Türkiye'de göçmenler tarafından işlenen suçların nedensel olarak belirgin bir artışı beraberinde getirmediği saptanmıştır. Almanya'da panel veriler üzerinden göçmen suç ilişkisi açısından göçe özgü suçlar dışında benzer sonuç üretilmiştir (Dehos, 2021, s. 2). Bulguların sınırlı ve geçici olduğu ifade edilmesine karşın özellikle Avrupa ve ABD'de ülkeler arası farklılıklar olabileceği çalışmalarda ifade edilen tespitler arasında gösterilmiştir (Masterson ve Yaşenov, 2021, s. 1067). Avustralya'da yapılan çalışmada ise medya ve daha geniş toplum algısının göçmenleri fail olarak suçla ilişkilendirilme olasılığının daha yüksek olduğu yönünde ifade edilmesine karşın mağduriyet düzeyinde bu durumun düşük olabileceği belirtilmiştir (Makkai ve Taylor, 2019, s. 104).

Özetle suç istatistiklerine belirgin olarak yansımada sosyal gerilim ve çatışma olaylarının deneyimlenmesinde mekân inşa eden çevresel, ekonomik ve toplumsal etkenlerin rol oynadığı, bu özelliklerin yerleşim yerinin gerçekliğinden ayrı düşünülemeyeceği ancak bu etkenlerin yapısal görünümüne kavuşmuş söylemler ile pekiştirilmesi sonrasında yaşanan müessif olayların toplumsal gerçekliği belirlediği anlaşılmıştır. Bununla birlikte yerleşim yerlerinin kendi sosyal dinamiklerinden etkilenen bu süreç kültürel öğeler arasında yer alan dil unsuru ile yapısal ve tepkisel bir görünüme kavuşmaktadır. Dolayısıyla söylemlerin yapısal yönden iletişim unsurlarında varlık kazanması sosyal sorunların çözümünde olumsuz bir etken olarak kendisini göstermektedir. Böylelikle Suriyelilerin anlatıları üzerinden mikro yapısal göstergelere bağlı olumsuz içerikli ifadelerin/söylemlerin, sosyal gerilim sürecini etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal gerilim olgusunun kaynağının sosyal etkileşimle birlikte toplumda sürdürülen çevresel, ekonomik ve toplumsal etkenlerden etkilendiği anlaşılmıştır.

Sonuç

Göç gibi toplumsalı ilgilendiren konu başlıkları güvenlik söylemleri üzerinden sosyal gerilim gibi araştırma alanlarının çekim alanına girerken güvenlik sorunlarının kaynağında da kendisine yer bulmaktadır. Dolayısıyla göçün nedenlerinin toplumsal olması kadar sosyal değişimin ve sonuçlarının da toplumsalın içerisinde cereyan ediyor olması, sosyal gerilim içerikli olayları deneyimleyen sosyal grupların incelenmesini ve toplumsal gerçekliğinin çevresel nedenlerden dolayı yerleşim yeri temelli anlaşılmasını zorunlu kılmaktadır. Bunun yanı sıra toplumda sosyal sorunların kaynağı olarak göçmenlerin gösterilmesi ise söylemsel açıdan cezanın bir pratik olarak adeta göçmenler üzerinden anlam kazanmasını da sağlamaktadır. Toplumda sosyal sorunlar üzerinden dile getirilen ve suç kontrolüne yönelik ilgi Garland'a (2001) göre geç moderniteye bağlı değişimin karakteristiği ve modern yaşamın riskleriyle ele alınmış olmasına rağmen söz konusu açıklamalar ekonomi ve toplumsal organizasyon süreçlerine hitap etmektedir (Cavender, 2001, s. 336). Bu yönüyle de mekânsal gerçekliği inşa eden olumsuz içerime sahip yapısal göstergeler bir yandan sosyal sorunlar ve eşitsizliğe sebebiyet verirken, diğer taraftan iletişim sürecindeki engellerin kaynağında kendisine yer bulmaktadır.

Toplumsal yaşam içerisinde dil aracılığıyla ifade edilen söylemler ise sosyal gerilimin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Böylece düşünceler ve ifadeler üzerinden bireyler damgalanmakta ve ötekileştirilmektedir. Bu yönüyle geçmiş dönemde yapılan bir araştırmada cinsiyet, yaş ve eğitim gibi demografik göstergeler ile ekonomik gelişmelerin makro göstergeler vasıtasıyla sosyal içerimi etkilediği ifade edilmiştir (Narlı ve Özaşçılar, 2020, s. 319). Sosyal gerilimi içeren söylemlerin Suriyeliler tarafından ifadelere yansıdığı tespit edilirken, mikro yapısal göstergelerde ortaya çıkan sorunların iletişim sürecini etkilediği anlaşılmıştır. Dolayısıyla iletişim sürecindeki engellerin mikro yapısal göstergelerden ayrı düşünülmemesi gerekmektedir.

Suriyeliler tarafından deneyimlenen sosyal gerilim gerçekliğinin nedenlerinin anlaşılmasına yönelik gerçekleştirilen bu nitel araştırmada, kentlerdeki sosyal gerilim ve çatışmaların sosyolojik bağlamından hareketle bir izlenim oluşturulmuştur. Sosyal gerilim ve çatışma içeren olaylara ilişkin deneyimleri belirleyen faktörlerin çevresel, ekonomik ve toplumsal nedenlerden ayrı düşünülemeyeceği sonucunun yanı sıra sosyal gerilim gerçekliğinin yapısal görünüme kavuşmuş söylemlerden etkilendiği anlaşılmıştır. Nedenlerinin toplumsal olduğu göç olgusu sosyal gerilimi etkileyerek toplumsal sorunları adeta döngüsel bir evreye sürüklemek-

tedir. Özellikle sosyal gerilimle yüzleşme süreci Suriyelilerin olumsuz olaylar ile ilişkilendirilmesi sürecinden etkilenmektedir. Dolayısıyla sosyal gerilim gerçekliğinin, var olduğu toplumsaldan ayrı düşünülemeyeceği anlaşılmaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Etik Onay: Bu çalışmanın etik kurul onayı Dokuz Eylül Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'ndan (Tarih: 01.03.2022; Sayı: 16) alınmıştır.

Bilgilendirilmiş Onam: Katılımcılardan bilgilendirilmiş onam alınmıştır.

Yazar Katkısı: Çalışma Konsepti/Tasarımı: A.Ç., G.K.; Veri Toplama: A.Ç., G.K.; Veri Analizi /Yorumlama: A.Ç., G.K.; Yazı Taslağı: A.Ç., G.K.; İçeriğin Eleştirel İncelemesi: A.Ç., G.K.; Son Onay ve Sorumluluk: A.Ç., G.K.

Teşekkür: Araştırmanın veri toplama sürecinde çevirmenlik noktasındaki katkılarından dolayı Yusuf CEYLAN, Şirin AHMED ve Ahmet KARATAŞ'a katkılarından dolayı çok teşekkür ederiz.

Peer Review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Ethical Approval: The ethics committee approval of this study was obtained from Dokuz Eylül University Social and Human Sciences Research and Publication Ethics Committee (Date: 01.03.2022; Number: 16).

Informed Consent: Informed consent was obtained.

Author Contributions: Conception/Design of study: A.Ç., G.K.; Data Acquisition: A.Ç., G.K.; Data Analysis/Interpretation: A.Ç., G.K.; Drafting Manuscript: A.Ç., G.K.; Critical Revision of Manuscript: A.Ç., G.K.; Final Approval and Accountability: A.Ç., G.K.

Acknowledgement: We would like to thank Yusuf CEYLAN, Şirin AHMED and Ahmet KARATAŞ for their contributions in terms of translation during the data collection process of the research.

Yazarların ORCID ID'leri / ORCID IDs of the authors

Aykut ÇALIŞKAN 0000-0002-1886-6991

Gazanfer KAYA 0000-0002-8236-4419

KAYNAKLAR / REFERENCES

- Akalın, M. (2016). "Kentsel dönüşüm projelerinin suç oranlarına etkilerinin değerlendirilmesi: Ankara/Altındağ örneği". *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 5-33.
- Aksoy, E., & Güzey Kocataş, Ö. (2017). Gecekondu alanlarında uygulanan kentsel dönüşüm projelerinin meşruiyet zemini olarak yoksulluk ve suç. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 275-295.
- Arslan, T., & Taş, B. (2022). Türkiye'de uluslararası göç-suç ilişkileri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 10(1), 1-28.
- Aslan, Ş. (2008). *1 Mayıs mahallesi/1980 öncesi toplumsal mücadeleler ve kent*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bell, B. (2019). *Crime and immigration*. IZA World of Labor, doi: 10.15185/izawol.33.v2.
- Cavender, G. (2004). Media and crime policy: A reconsideration of David Garland's The Culture of Control. *Punishment & Society*, 6(3), 335-348.
- Coşkun, E., & Saralioğlu, Ö. (2020). *Kentin 'ötekileri' olarak Sahra-altı Afrıklı göçmenler: Kumkapı Örneği*, Ed. Y. Ahi-M.N. Gültekin-M. Açıkgöz, Göç ve Kent, ss. 73-98. Ankara: Nika Yayınevi.
- Crivellari, A., & Ristea, A. (2021). CrimeVec—Exploring Spatial-Temporal Based Vector Representations of Urban Crime Types and Crime-Related Urban Regions. *ISPRS International Journal of Geo-Information*, 10(4).
- Çakmak, E. (2015). Siyah=yabancı=göçmen: Afrikalı göçmenlerin İstanbul deneyiminde dair bir okuma, Ed. L. Körükmez ve İ. Südaş, *Göçler ülkesi*, ss. 169-177, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Dehos, F. T. (2021). The refugee wave to Germany and its impact on crime. *Regional Science and Urban Economics*, 88, 103640.
- Dilek, B. S. (2018). *Suriyeli göçü*. Ankara: Kripto Kitaplar.
- Engelhardt, M. (2020). *Sığınmacı devrimi-Son göç dalgası dünyayı nasıl tümüyle değiştirdi?*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Erder, S. (2002). *Kentsel gerilim*. Ankara: Um-ag Yayınları.
- Erdoğan, M. (2015). Türkiye'ye kitlesel göçlerde son ve dev dalga: Suriyeliler, Edi. M. Erdoğan-A. Kaya, *Türkiye'nin Göç Tarihi / 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, ss. 315-347. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Erdoğan, M. M. (2017), Suriyeliler Barometresi- Yönetici Özeti, Erişim Adresi: <https://mmuraterdogan.files.wordpress.com/2016/06/suriyelilerbarometresi-yc3b6netici-c3b6zeti.pdf>.
- Erdoğan, M. (2020). *Suriyeliler barometresi 2019 suriyelilerin uyum içinde yaşamın çerçevesi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Fichter, J. (2004). *Sosyoloji nedir?* Çev. N. Çelebi, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Garland, David (2001). *The culture of control*. London: Oxford University Press.
- Garland, D. (2004). Beyond the culture of control. *Critical review of international social and political philosophy*, 7(2), 160-189.
- Goffman, E., (1963), *Stigma: Notes On The Management of Spoiled Identity*, ABD: Prentice-Hall, Inc.
- Goodey, J. (2003). Migration, crime and victimhood: Responses to sex trafficking in the EU. *Punishment & Society*, 5(4), 415-431.
- Gottfredson, Michael R., & Travis Hirschi (1990). *A General Theory of Crime*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Gölbashi, S. (2008). *Kentleşme ve suç. İstanbul'un kentleşme süreci ve suç arasındaki ilişkinin kuramsal değerlendirilmesi*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Grubestic, T. H., & Mack, E. A. (2008). Spatio-temporal interaction of urban crime. *Journal of Quantitative Criminology*, 24(3), 285-306.
- Hacettepe Üniversitesi (2006). *Nüfus etütleri enstitüsü, Türkiye'de göç ve yerinden olmuş nüfus araştırması*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları. <https://www.bbc.com/turkce/articles/c510wzxw2>, Erişim Tarihi: 16.10.2022.
- IOM- Uluslararası Göç Örgütü (2013). Göç terimleri sözlüğü. Ed. R. Perruchoud ve J. Redpath-Cros, Uluslararası Göç Örgütü Yayını, No: 31.
- IOM/International Organization For Migration (2022). *World Migration Report*.
- Jackson, J. A. (1986). *Migration*, London: Longman.
- Kahraman, F., & Kahya Nizam, Ö. (2016). Mültecilik Hallerini Mekân Üzerinden Okumak: Gaziantep Örneğinde Türkiye'nin Gözünden Suriyeli Kent Mültecileri. *Journal of International Social Research*, 9(44), 808-825.
- Kamu Denetçiliği Kurumu (2018). *Türkiye'deki Suriyeliler Özel Raporu*. Ankara.
- Karaman, H. (2022). Onlar, bizden daha çok hakka sahip" kilis'te bir farmakos. Ed. B. Koca ve D. Altınoluk. "Suriyeliler Her Yerde!" Yerliler ve Göçmenler (ss. 19-46). İstanbul: İletişim Yayınları
- Karasu, M. A. (2018). Suç korkusu, göç ve Suriyeli sığınmacılar: Şanlıurfa örneği. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 1(3), 332-347.
- Karasu, M. A. (2018). Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların kentlerde neden oldukları güvenlik riskleri. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 36(2), 51-74.
- Kayaoglu, A., Şahin-Mencütek, Z., & Erdoğan, M. M. (2021). Return Aspirations of Syrian Refugees in Turkey. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 1-23.
- Kayaoglu, A. (2022). Do refugees cause crime?, *World Development*, 154, 105858, 1-26.
- Kaypak, Ş., & Bimay, M. (2016). Suriye savaşı nedeniyle yaşanan göçün ekonomik ve sosyo-kültürel etkileri: Batman örneği. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 6(1), 84-110.
- Keleş, R., & Ünsal, A. (1982). *Kent ve siyasal şiddet*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Kentel, F. (2022). *Türkiye'de bir arada yaşarız araştırması kutuplaşan toplumda bir arada yaşama kapasitesi*. İstanbul: Bayetav Yayınları.
- Kızmaz, Z. (2018a). Suriyeli sığınmacılar: güvenlik kaygıları ve suç. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 392-431.
- Kızmaz, Z. (2018b). Göç ve suç arasında bir ilişki var mı?: bütüncül bir bakış. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 562-599.
- Konda Barometresi Temalar (2019). *Türkiye'de kutuplaşma Ocak 2019*. İstanbul: Konda Araştırma ve Danışmanlık.
- Koster, M. D., & Reinke, H. (2017). Migration as crime, migration and crime. *Crime, Histoire & Sociétés/Crime, History & Societies*, 21(2), 63-76.
- Küçükdoğan, S. (2020). Modern soykırım ile linç kültürü arasında kalan suriyeli sığınmacıların suç olgusuna karşı duruşları: Batman örneği. *The Journal of Social Science*, 4(8), 562-592.
- Kümbetioğlu, B. (2003). "Küresel Gidişat, Değişen Göçmenler ve Göçmenlik", (Ed. A. Kaya-G. Göksu Özdoğan), *Uluslararası İlişkilerde Sınır Tanımayan Sorunlar*, ss. 271-298, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Landmann, H., Gaschler, R., & Rohmann, A. (2019). What is threatening about refugees? Identifying different types of threat and their association with emotional responses and attitudes towards refugee migration. *European Journal of Social Psychology*, 49(7), 1401-1420.
- Lee, M. T., Martinez, R., & Rosenfeld, R. (2001). Does immigration increase homicide? Negative evidence from three border cities. *The Sociological Quarterly*, 42(4), 559-580.
- Lemert (1979). *Primary and Secondary Deviation*, Ed: Joseph E. Jacoby, Theresa A. Severance, Alan S. Bruce. Classics of Criminology içinde, IL: Waveland Press.
- Makkai, T. and Taylor, N. (2009), Immigrants as victims of crime: the australian experience, Ed.: McDonald, W.F., *Immigration, Crime and Justice (Sociology of Crime, Law and Deviance, Vol. 13)*, Emerald Group Publishing Limited, Bingley, pp. 95-105.
- Mandaci, N., & Özerim, G. (2013). Uluslararası göçlerin bir güvenlik konusuna dönüşümü: Avrupa'da radikal sağ partiler ve göçün güvenlikleştirilmesi. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 10(39), 105-130.
- Masterson, D., & Yasenov, V. (2021). Does halting refugee resettlement reduce crime? Evidence from the US refugee ban. *American Political Science Review*, 115(3), 1066-1073.
- Narli, N., & Özaşçılar, M. (2020). Understanding and measuring the social inclusion of Syrian refugees in Istanbul: The case of Zeytinburnu. *Refugee Survey Quarterly*, 39(3), 299-320.
- Nowicka, M. (2018). Cultural precariousness: Migrants' positionalities in the light of current anti-immigrant populism in Europe. *Journal of Intercultural Studies*, 39(5), 527-542.

- Ousey, G. C., & Kubrin, C. E. (2018). Immigration and crime: Assessing a contentious issue. *Annual Review of Criminology*, 1, 63-84.
- Özaşçılar, M., Narlı, N., & Öztürk, O. (2019). Crime Reporting Behavior Among Syrian Immigrants in Istanbul. *Crime & Delinquency*, 65(14), 1997-2018.
- Özmen, S. & Erdem, R. (2018). Damgalamanın kavramsal çerçevesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(1), 185-208.
- Rossiter, M. J., & Rossiter, K. R. (2009). Diamonds in the rough: Bridging gaps in supports for at-risk immigrant and refugee youth. *Journal of International Migration and Integration/Revue de l'integration et de la migration internationale*, 10(4), 409-429.
- Savran Penbecioğlu, S. (2022). "Küçük Halep" büyük umutlar- Ankara Altındağ'da Suriyelilerin gündelik yaşamı ve mekân. Ankara: İdeal Kent Yayınları.
- Sellin, Thorsten. (1938). *Culture Conflict and Crime: A Report of the Subcommittee on Delinquency of the Committee on Personality and Culture*. New York: Social Science Research Council.
- Sezik, M., & Ağır, O., (2015). Suriye'den Türkiye'ye yaşanan göç dalgasından kaynaklanan güvenlik sorunları. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 95-124.
- Shaw, Clifford R., and Henry D. McKay. 1031. *Social Factors in Juvenile Delinquency: Vol. 2. Report on the Causes of Crime*. National Commission on Law Observance and Enforcement, report no. 13. Washington, DC: GPO.
- Stansfield R., & Stone B. (2018). Threat Perceptions of Migrants in Britain and Support for Policy. *Sociological Perspectives*, 61(4), 592-609.
- Stephan, W. G., & Stephan, C. W. (2000). *An integrated threat theory of prejudice*. In S. Oskamp Eds., *Reducing prejudice and discrimination* (pp. 23-45). Mahwah, NJ:Lawrence Erlbaum Associates.
- Stephan, W. S., & Stephan, C. W. (2013). *An integrated threat theory of prejudice*. In *Reducing prejudice and discrimination* (pp. 33-56). Psychology Press.
- Sutherland, Edwin H. (1934). *Principles of Criminology*. Chicago: Lippencott.
- Thomas, William I., and Znaniecki F. (1920). *The Polish Peasant in Europe and America: Vol.4: Disorganization and Reorganization in Poland*. Boston: Gorham Press.
- Uslu, E., & Kargın, İ. A. (2022). Türk Medyasında yer alan göçmenler ve suç temalı haberlere ilişkin bir inceleme. *Göç Dergisi*, 9(3), 403-422.
- Uzuncayır, C. (2014). Göçmen karşıtlığından islamofobiye avrupa aşırı sağı. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 2(2), 131-147.
- Welch, M., & Schuster, L. (2005). Detention of asylum seekers in the US, UK, France, Germany, and Italy: A critical view of the globalizing culture of control. *Criminal Justice*, 5(4), 331-355.
- Yaşar, R. (2014). *Kilis'te Sığınmacı Algısı: Toplumsal Otizm ve Ötekileştirme Sürecinin İlk Görünümleri*. Kilis: 7 Aralık Üniversitesi.
- Yitmen, S. & Verkuyten, M. (2020). Support to Syrian refugees in Turkey: The roles of descriptive and injunctive norms, threat, and negative emotions. *Asian Journal of Social Psychology*, 23(3), 293-301.
- Yürekli, Y. (2006). "Küçük Moskova" Tuzluca'yır. İstanbul: İletişim Yayınları.

Atıf Biçimi / How Cite This Article

Caliskan, A., & Kaya, G. (2023). Geçici koruma kapsamındaki suriyelilerin deneyimlediği sosyal gerilim gerçekliğinin nedenlerine yönelik nitel bir inceleme. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 85, 99-116. <https://doi.org/10.26650/jspc.2023.85.1317608>

Information and Communication Workforce Forecasting: Evidence from England

Fethi Aslan¹

¹(Dr., Internal Auditor), Elazığ Provincial Administration, Elazığ, Türkiye.

ABSTRACT

The workforce plays a crucial role in the development of organizations and countries. Therefore, closely monitoring the status of the existing workforce and issues related to individuals entering the workforce is essential. Information and communication technologies (ICT) have resulted in significant consequences in the shift of production and service industries to different areas. This situation implies that advancements in the field of ICT necessitate the development of appropriate skills. Therefore, assessing the current workforce situation and determining future workforce trends are necessary in order to develop the skills required in the ICT field. To achieve this, the article analyzes data from the ICT labor market in England between 1996–2022 and proposes a model to predict the state of the ICT workforce for the upcoming five-year period. As a result, the study predicts the workforce numbers in the ICT field until 2027 and provides a forecast regarding the expected future. According to the findings, this study projects that the workforce in the IT sector will increase during each three-month period until 2027. The increase is expected to occur at a rate of 9.5% during the period of 2023–2027. This result is highly important as it provides a basis of a scenario analysis for different stakeholders on how to plan regarding job loss risks, wages, and education-related matters.

Keywords: Information and Communication, Workforce, England, Time Series, Forecasting

1. Introduction

Creating employment is the most important agenda item for countries worldwide (Bakule, Czesana, Havlickova, 2016, p. 5). Employment is a two-sided phenomenon. On one hand, it involves a workforce with specific skills, and on the other hand, it involves an employment market that aims to utilize these skills to generate benefits. The lack of individuals possessing the necessary skills the employment market requires has always been a significant problem for countries. One of the main reasons for this problem has been countries' failure to determine future workforce trends and to accordingly build a suitable workforce (Alyahya and Hadwan, 2022, p. 1).

Technology has a decisive impact on workforces and employment markets (Alyahya and Hadwan, 2022, p. 1). Technology has a broad range of applications in both work and social life, and information and communication technologies (ICT) play a crucial role in this regard. ICT refers to technologies that process data electronically to provide benefits. Computers, the Internet, mobile devices, and production automation form the foundations of ICT (United State Bureau of Labor Statistics, 2023). The ICT workforce can be defined as the individuals and groups responsible for obtaining, analyzing, and transforming data into information, for contributing to decision-making and process development, and for creating value propositions in goods and services (Economic Commission for Latin America and the Caribbean, 2021, p. 11).

Digitalization and automation lead to significant transformations in the business world. These transformations can create new job opportunities while also causing job losses. Therefore, importance is had in having the workforce adapt to these changes and develop the necessary skills (Eurostat, 2023). With the advancement of IT technologies has come an increased demand for a skilled workforce that requires more education and abilities. Throughout history, new technologies have tended to reduce or eliminate certain jobs. However, these technologies have also enabled the emergence of new tasks and occupations due to the new functions they provide (United State Bureau of Labor Statistics, 2023).

One of the best examples demonstrating the impact of technological advancements on the workforce and the need for decision-makers to develop a scenario for this situation is the invention of the knitting machine by William Lee in 1589. This invention

Corresponding Author: Fethi Aslan **E-mail:** fethi.aslan@outlook.com

Submitted: 09.06.2023 • **Revision Requested:** 02.12.2023 • **Last Revision Received:** 08.12.2023 • **Accepted:** 19.12.2023

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

foresaw workers producing socks using the machine instead of by hand knitting. However, Queen Elizabeth I did not show a positive approach toward granting a patent for the invention, as she believed it would eliminate the need for labor and negatively affect employment (Frey and Osborne, 2017, p. 250).

In the second half of the 19th century, typewriters were first used as ICT in organizations. Later, other technologies were also introduced, such as dictation devices, calculators, matrix printers, address machines, and punch card machines as the precursor to computers. This situation led to a reduction in information processing costs while increasing the demand for the necessary skills (Goldin and Katz, 1995, p. 9, Frey and Osborne, 2017, p. 250).

The advancements in ICT facilitated access to distant geographies and different markets. This resulted in the expansion of industries and the growth of organizations. Growing organizations have placed greater importance on having a skilled workforce to perform diverse and complex tasks (Frey and Osborne, 2017, p. 257). Countries have prioritized an ICT workforce due to the advantages of creating new job opportunities, enhancing productivity, and achieving efficiency (Eurostat, 2023).

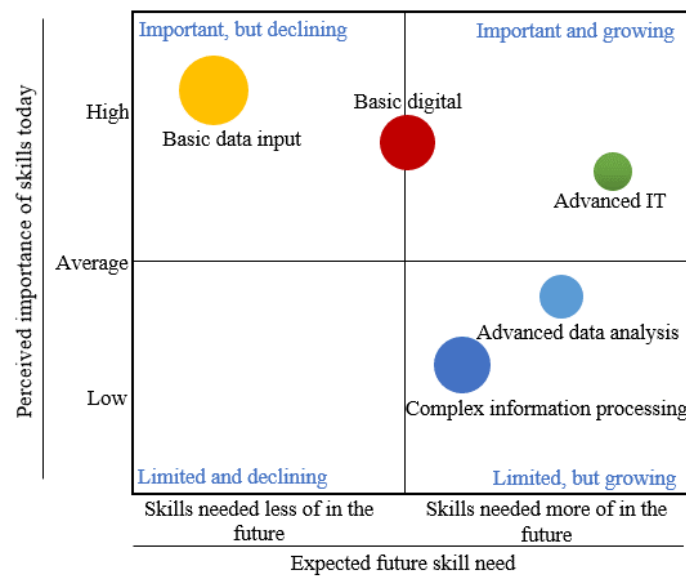

Figure 1. A chart based on the survey results from 3,031 business leaders in Canada, France, Germany, Italy, Spain, England, and the United States in March 2018 and organized specifically to show ICT skills (Source: Bughin, Hazan, Lund, Dahlström, Wiesinger and Subramaniam, 2018).

Industries can face challenges when they lose a skilled and experienced workforce. While new technologies can have positive outcomes on certain skills, they can also have negative consequences on others. The ability to communicate information is the primary skill that has been both positively and negatively affected by technological advancements (Dachs, 2018, p. 4). As the changes in the ICT field increase, the need exists to adapt to these changes in terms of technical skills. The need for changes regarding technical skills necessitates the implementation of measures for skill development (Böckerman, Laaksonen and Vainiomäki, 2016, p. 2).

Employers emphasize that individuals with high cognitive and technological skills will be of critical importance for organizations. Figure 1 has great importance for revealing the current and future state of ICT skills, with four skill clusters standing out. The top-right quadrant represents skills that are important today and will remain important in the future. The bottom-right quadrant represents the skills that currently have a lower level of importance but will become crucial in the future. The top-left quadrant represents skills that are important today but will decrease in importance in the future. The bottom-left quadrant represents skills that are of lower importance today and will decrease in importance in the future (Bughin et al., 2018, 18–19).

In the last 40 years, various research studies have been conducted on labor markets (Alyahya and Hadwan, 2022, p. 1). Several reasons are found as to why this topic has drawn the attention of researchers. ICT plays a determinant role in the growth of advanced regions around the world (Radda and Rydhem, 2022, p. 5). ICT finds application in every aspect of life, including production, healthcare, security, and education, and focusing on these technologies with such broad coverage has become critical for countries (Gates, 2023). Additionally, ICT is a crucial indicator of human capital in countries' development (Eurostat, 2023). Between 1995-2015, ICT service levels per hour increased by just over 150% in Japan, while Germany experienced an increase of over 300%, and the United States and the United Kingdom saw an increase of over 350% (Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD], 2019, p. 41). Therefore, both public and private sector organizations invest in ICT to enhance service delivery. The decreasing percentage of youths in the total population highlights the increasing importance of ICT. While this

declining trend in the younger population is more pronounced in countries like China, Italy, Japan, Korea, and Spain (OECD, 2019, p. 43), it also poses a significant potential problem for the United Kingdom. Therefore, the rapid changes in the ICT field has made investigating the future state of work and employment crucial (Alyahya and Hadwan, 2022, p. 1). The existence of these circumstances also encourages researchers and policymakers involved in ICT and its related topics to focus on this area.

Countries use a three-stage process to develop strategic workforce plans. This process includes analyzing the current situation, making future predictions, and developing different scenarios. The first two stages are primarily quantitative data-driven decision-making processes, while the third stage involves qualitatively evaluating the information obtained from the previous stages. When assessing the current situation, the analysis focuses on the historical development and trends of internal capacity and capabilities from past to present. In the second stage, statistical tools suitable for this trend analysis are utilized to make predictions. Lastly, scenarios that align with the findings are determined based on the obtained statistical analysis (Queensland Government, 2020, p. 6).

This study was conducted to provide insights into the developments regarding the ICT workforce in the England. The research aims to create an appropriate model for predicting the number of ICT workers in the England. The study seeks to answer questions about the current state of the ICT workforce in the England and how the ICT workforce trend will shape up. The study uses the ARIMA model, a time series analysis, as the analysis method utilizing ICT workforce data from 1996-2022.

Literature

Various approaches are utilized for forecasting labor market needs. When examining previous studies, research focused on employment predictions can be observed to have maintained its significance and relevance.

Navarro-Espigares, Martín-Segura and Hernández-Torres (2012), examined the impact of economic crises on how the factors of gross value added and employment respond in the service sector in the Spanish autonomous regions using the autoregressive integrated moving average (ARIMA) method. Time series data were used to forecast gross value added and employment during the period of 1986-2009. They found that regions with a larger service sector were less affected in terms of the factors of gross value added and employment during the 1992 and 2008 crises.

Vicente, López-Menéndez and Pérez (2015), analyzed unemployment rates in Spain using the ARIMA method based on Google Trends data from 2004-2013. The analysis specifically covered the period from January 2004-June 2013. The study utilized the Employment Confidence Indicator (ECI) statistics published by the Spanish Ministry of Industry, Energy, and Tourism for demand data, while Google Trends indicators were used for labor supply data. The use of these data sources enabled the researchers to obtain meaningful results for explaining unemployment.

Pantea, Sabadash and Biagi (2017) examined the increase in productivity through the replacement of labor by ICT usage in Europe in relation to different output factors. For this purpose, they utilized internationally comparable data based on production statistics and new ICT usage indicators for the period of 2007-2010 in seven countries (i.e., UK, France, the Netherlands, Finland, Norway, Sweden, and Poland). The obtained results demonstrated ICT usage intensity to have had no negative impact on the workforce.

Frey and Osborne's (2017) study examined the potential spread of computer usage in various job processes in the United States. A total of 702 different occupations were analyzed using the Gaussian process classification method to predict the probability of computerization. The results provided estimations regarding the likelihood of computerization for each occupation, the risk of job elimination, and the relationship between education level and wages. The findings indicated approximately half of the total employment in the United States to be at risk. Another notable observation was that education and wage levels tended to decrease as job processes became computerized.

Herman's (2019) study compared the level of digitalization in Romania's economy to that of other EU countries, along with employment and skill levels in the ICT sector. The study found the average contribution from the ICT sector to employment and GDP, the proportion of employed ICT specialists, and their competencies to be significantly higher in EU countries compared to Romania.

Voumik, Hossain, Dewan, Rahman and Rahman (2020) utilized the ARIMA method to forecast the growth rate of the service sector in Bangladesh for the period of 2019-2028. According to their findings, if the current trend continues, the estimated employment rate in the service sector is projected to reach between 43.33% and 47.28% in 2028. The study also indicated that the employment growth rate will continue to persist in the service sector in the future.

Alisjahbana, Setiawan, Effendi, Santoso, Hadibrata (2020) examined the impact that adopting digital technology has on labor demand in the Indonesian banking sector using panel data analysis method with the data obtained from the Indonesia Financial

Service Authority (OJK) for the period of 2010-2017. Their study findings indicated adopting technology to have a significant effect on all the business activities of commercial banks.

Fukao, Miyagawa, Kil Pyo, Rhee and Takizawa (2020) examined skill-biased technological change in Japan and Korea. For this purpose, they analyzed the impact of ICT investments on the workforce for the period of 1979-2000 and found the intensity of ICT components in total capital to have had a positive effect on highly skilled workers' wages in both Japan and Korea.

Alyahya and Hadwan (2022) utilized the Government Job Advertisements (GJA) dataset owned by the Ministry of Human Resources and Social Development (MHRSD) to predict future technical jobs in the information technology industry in Saudi Arabia. The study employed the ARIMA method for a time series analysis. Accordingly, their findings predicted that high school-level computer teachers, senior software developers, system analysts, and software developers will be the most desirable jobs in the ICT field in Saudi Arabia in the future.

Zatonatska, Klapkiv, Dluhopolskyi and Fedirko (2022) used the Markov chain method to predict the employment rate of IT personnel with different educational levels in the IT industry until 2025. The analysis was based on data from 2005-2019. The study's findings suggested that the employment rate of IT personnel is projected to increase by 64% over a seven-year period. Furthermore, they determined that the growth in IT personnel employment will start to decline after 2023.

Hüsniöğlu and Oda's (2022) study examined the impact of mobile phone and Internet usage rates, fixed capital and R&D investment amounts, and workforce participation rate on economic growth in Türkiye between 1996-2018, using artificial neural networks (ANNs) and the ARIMA method to compare the results. According to their findings, ICT factors such as mobile phone usage rate, Internet usage rate, fixed capital investments, workforce participation rate, and R&D investments rank as the most influential factors on economic growth. When comparing the data modeling techniques, the ANN method was observed to yield better results.

Dataset and Method

Individuals, organizations, and countries develop, implement, and evaluate decisions and policies. Predictability is a key criterion in determining priority decisions and policies and is achieved through the use of various prediction models. These models provide information based on the potential outcomes current decisions will have in the future. Such information enables the assessment of whether the resources allocated for the implemented decisions and policies will be effectively and efficiently utilized. Developing an accurate prediction model is crucial for analyzing future scenarios. In order for prediction models to be valuable and meaningful, obtain relevant and accurate data is important. Appropriate models should be selected based on the obtained data. Furthermore, the obtained results need to be interpreted correctly. Ignoring these aspects can lead to inaccurate predictions and hinder the implementation of the correct policies and decisions. This situation results in wasted resources, time, and missed alternative opportunities.

This study will use the time series analysis method. Time series analysis is a widely used method in various fields that allows the behavior of events to be modeled based on data related to events that occur within a specific time period. The data used in a time series analysis can vary over time. To predict future values, trends in the available data are used to make predictions. This analysis gives more importance to the most recent data, with less importance being attributed to previous data. Different models can be used in time series analysis, but one of the most commonly used models is the ARIMA model. This study has preferred the ARIMA model because of its flexible structure, which enables it to quickly and accurately respond to changes (Köppelová and Jindrová, 2019, p. 76).

The ARIMA model is a time series analysis method that utilizes data from a specific time period to make future predictions that include an error term. These predictions are obtained by integrating the autoregressive (AR) and moving average (MA) models (Bajracharya, 2010, p. 13). In the ARIMA model, the lags of a stationary series are represented by AR terms, the lags of prediction errors are represented by MA terms, and differencing is used to make the series stationary, which is indicated by the I term (Nau, 2014, p. 2).

In a general approach to ARIMA modeling, the following steps are typically followed. However, the order of these steps and the use of certain steps can vary depending on the specific problem:

1. Examine the trend of the series.
2. Analyze the autocorrelation and partial autocorrelation patterns of the series to determine the values that need to be included in the prediction equation.
3. If the series is non-stationary, apply methods such as differencing, logarithmic transformation, or deflation to make it stationary.
4. Examine the patterns of lagged values in the differenced series.

5. Examine the patterns of lagged values in the prediction errors.
6. Apply the proposed model.
7. Perform diagnostic checks such as ACF and PACF plots to assess the residuals.
8. Evaluate the significance of all coefficients and the overall goodness-of-fit of the model.

A non-seasonal ARIMA model is expressed as ARIMA (p,d,q) , where p represents the number of autoregressive terms, d represents the number of non-seasonal differences, and q represents the number of moving average terms. The model may also include a white noise or error term. (Nau, 2014, p. 3).

The prediction equation in an ARIMA model is typically expressed as follows:

$$\hat{y} = \underbrace{\mu}_{\text{Constant}} + \underbrace{\phi_1 y_{t-1} + \dots + \phi_p y_{t-p}}_{\text{AR terms (lagged values of y)}} - \underbrace{\theta_1 e_{t-1} + \dots + \theta_q e_{t-q}}_{\text{MA terms (lagged errors)}} \tag{1}$$

By convention, the AR terms are (+) and the MA terms are (-)

Source: (Quinn, 2023)

The current study utilizes quarterly data on ICT workforce from the United Kingdom Office for National Statistics covering the period 1996-2022. The study specifically focuses on ICT sector workforce in the England. The workforce data involve information on employed workers measured through employer surveys, self-employed jobs obtained from workforce surveys, government-supported interns derived from UK regional data and administrative sources, and ICT workforce data obtained from the Ministry of Defense records (Nomisweb, 2023).

Figure 2 illustrates the changes in ICT employment between 1996-2022, focusing on the quarterly data from each March, June, September, and December. The y-axis represents the number of employed individuals in the ICT sector, while the x-axis denotes the years. The line on the graph showcases the fluctuations in ICT employment levels throughout the specified timeframe. The graph starts with the ICT employment value for the first quarter of 1996, specifically in the month of March, while the last value on the graph line represents the ICT employment statistics for the last quarter of 2022 in December.

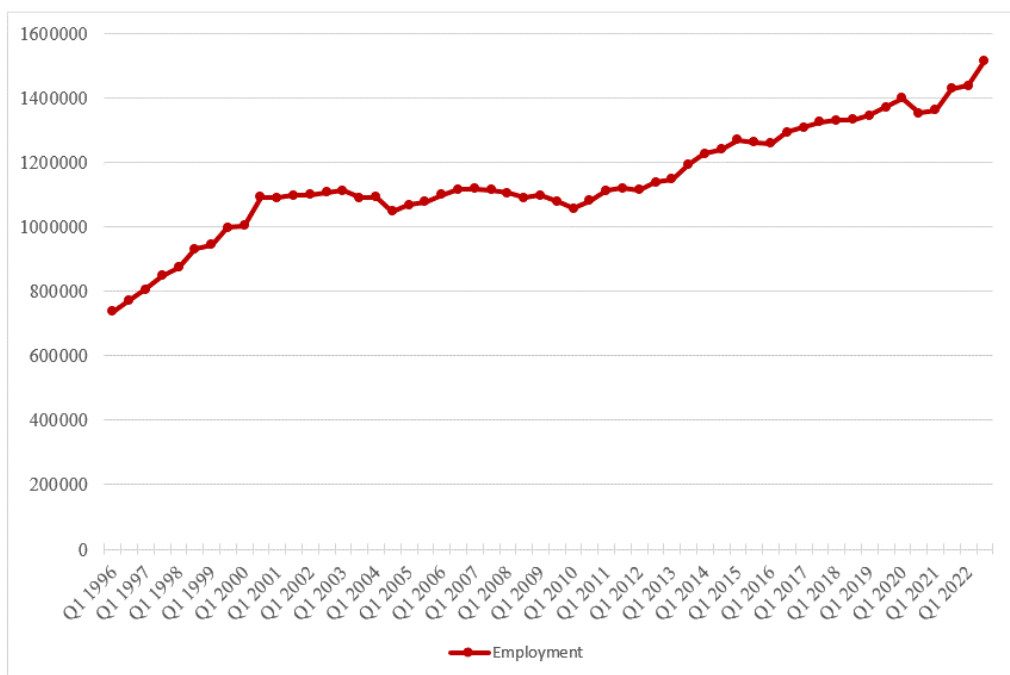

Figure 2. The timeline graph of ICT employment.

Findings

In line with the steps outlined in the methodology section, the autocorrelation and partial autocorrelation models in the series were analyzed and the autocorrelation function (ACF) and partial autocorrelation function (PACF) patterns were examined to assess the stationarity and the presence of autocorrelations in the series. ACF is used to determine the relationship between the current value of the series and its past values through a comparison, while PACF is used to de-correlate the current value of the series from its past values in order to show any direct relationship between associated lags. The blue bars in a graph represent the relationship between the current value and the previous values (www.sv-europe.com), and PACF examines the relationship between errors and the current time point, which allows one to check the relationships for all points in time (Köppelová and Jindrová, 2019, p. 7).

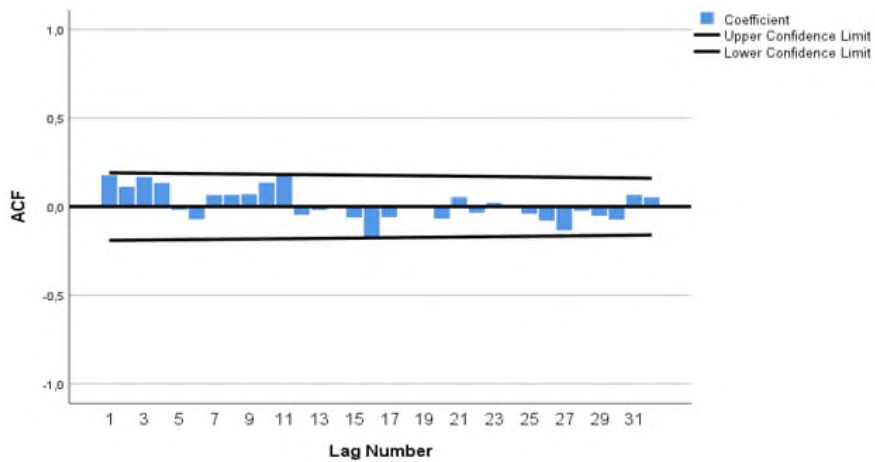

Figure 3. Autocorrelation function (ACF) of the differenced series.

Upon examining the ACF and PACF graphs (Figures 3 and 4, respectively), the series is determined to have a trend. Therefore, the first difference of the series has been taken to stationarize the series and remove the trend. As a result of taking the first difference of the series, the ACF graph in Figure 3 and PACF graph in Figure 4 have been obtained.

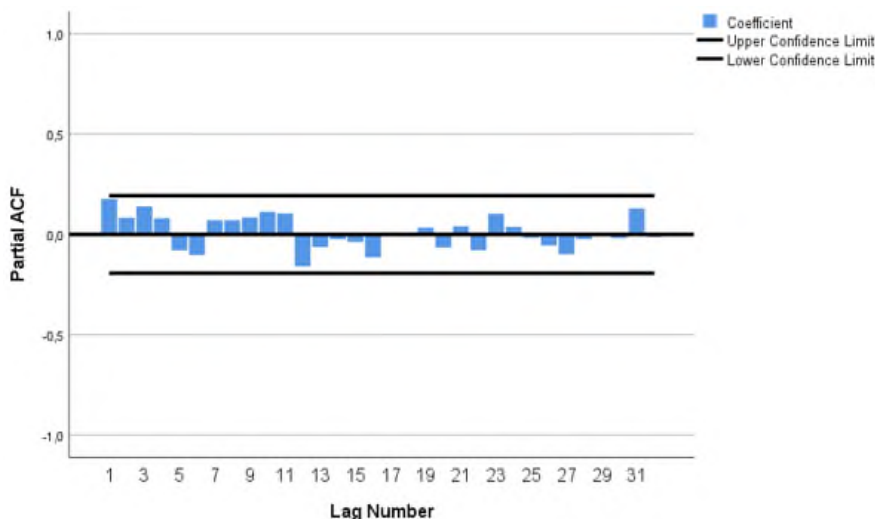

Figure 4. Partial autocorrelation function (PACF) of the differenced series.

As a result of taking the first difference, the information obtained from the ACF graph in Figure 3 and PACF graph in Figure 4 have led to the decision that an ARIMA (0,1,1) model is suitable for the series. After applying the model, the curve pattern of the ICT series and the corresponding forecast are obtained in Figure 5, in which the red curve represents the actual employment data, and the blue curve represents the simulated training data, which closely align with actual production data. Upon examining the curves, the training data is evidenced to effectively represent the real data.

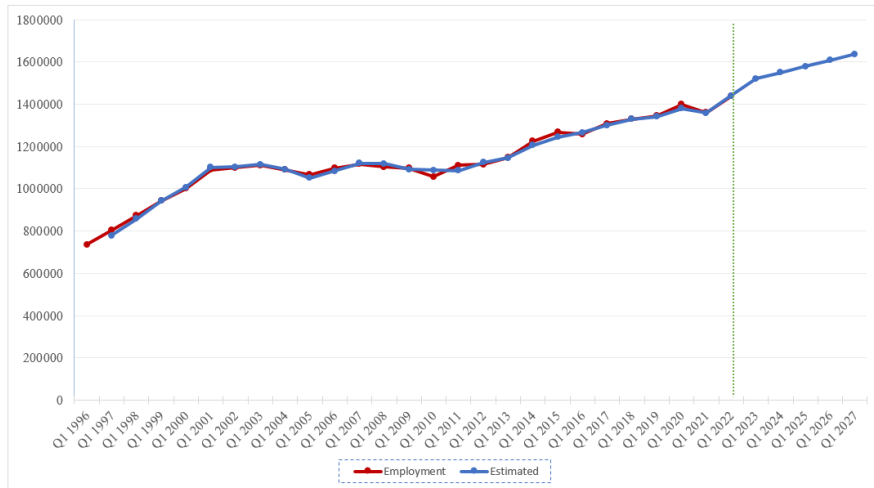

Figure 5. Curve pattern of the ICT series and the corresponding forecast.

Estimates for employment statistics are made for different countries and employment offices and cover periods of 2, 5, and 10 years (Peinecke, Forland, Wheeler, Roubinchtein and Nimmo, 2017, p. 2). Therefore, this study develops and implements a prediction model for a 5-year time frame.

Upon analyzing the prediction results, the total ICT workforce in the England was found to be comprised of 1,513,763 individuals as of December 2022. This workforce has been estimated to reach 1,542,333 people in 2023, 1,571,411 by the end of 2024, 1,600,489 by the end of 2025, 1,629,566 by the end of 2026, and 1,658,644 by the end of 2027. A 9.6% increase in the ICT workforce is expected by the end of 2027. The statistical findings demonstrate that the growth of the ICT workforce in the England will continue at an upward trend in the future.

A portion of the values for the ICT workforce for the first quarter of 2021 and beyond, along with the predicted values from the model, are also provided in Table 1.

Table 1. Model Forecasting Results

Date	ICT Workforce	Forecasting
Q1 2021	1,360,895	1,357,549
Q2 2021	1,343,294	1,368,683
Q3 2021	1,380,007	1,346,624
Q4 2021	1,427,543	1,392,455
Q1 2022	1,437,349	1,440,255
Q2 2022	1,481,710	1,444,167
Q3 2022	1,507,754	1,494,803
Q4 2022	1,513,763	1,517,032
Q1 2023	-	1,520,525
Q2 2023	-	1,527,794
Q3 2023	-	1,535,064
Q4 2023	-	1,542,333
Q1 2024	-	1,549,603
Q2 2024	-	1,556,872
Q3 2024	-	1,564,141
Q4 2024	-	1,571,411
Q1 2025	-	1,578,680
Q2 2025	-	1,585,950
Q3 2025	-	1,593,219
Q4 2025	-	1,600,489
Q1 2026	-	1,607,758
Q2 2026	-	1,615,028
Q3 2026	-	1,622,297
Q4 2026	-	1,629,566
Q1 2027	-	1,636,836
Q2 2027	-	1,644,105
Q3 2027	-	1,651,375
Q4 2027	-	1,658,644

The adequacy indices for the model are examined in Tables 2 and 3. Software programs for model fitness criteria typically generate R², root mean square error (RMSE), mean absolute percentage error (MAPE), maximum absolute percentage error (MaxAPE), mean absolute error (MAE), max absolute error (MaxAE), and normalized Bayesian information criterion (BIC) values. Normalized BIC can be considered a fundamental criterion for evaluating model fitness. In particular, the expert model interface attempts to find models that yield the lowest normalized BIC values (www.sv-europe.com). A low value for the normalized BIC is considered an indicator of a simpler model with better fit.

Table 2. *The Goodness-of-Fit Indices*

Fit Statistic	Mean
Stationary R ²	.027
R ²	.990
RMSE	16.330
MAPE	1.087
MaxAPE	3.836
MAE	12.456
MaxAE	37.542
Normalized BIC	19.489

Table 3 examines the significance level of the chi-square p-value for the residuals. The significance level was observed as p > 0.05 (p = 0.510), indicating that the evaluated model does not establish a significant correlation and thus meets the assumption that it adequately models the series (Minitab, 2023).

Table 3. *Ljung-Box Significance Levels*

Model	Number of Predictors	Model Fit statistics Stationary R ²	Ljung-Box Q (18)			Number of Outliers
			Statistics	df	Sig.	
Employment-Model_1	0	.027	16.191	17	.510	0

Conclusion

This study has developed a forecasting model using the ARIMA method to predict the future of the information and communication technology (ICT) workforce in England. The study has preferred the ARIMA model due to its ability to provide fast and efficient results and its ability to contribute to operational planning (Ning, Kazemi and Tahmasebi, 2022, p. 7). The study produced its results based on the statistical model using the data that were obtained in order to understand the behavior of the ICT workforce. In this context, the expected workforce employment in the ICT sector in England for the coming years has been forecast. According to the forecasts, employment for ICT workforce is expected to show an increasing trend in England. In other words, the demand for professionals with ICT skills is estimated to increase in the ICT sector in the coming years.

A proper evaluation of the obtained evidence will guide the decision-making process at both the strategic and operational levels for sustainable growth in the ICT sector. These forecasts will play a guiding role in labor force planning and the formulation of education policies and will help shape the decisions of stakeholders in the sector. They will also enable priorities to be set to adapt to the future needs of the ICT workforce.

Systematic examinations of the workforce can contribute to sustaining competitiveness at every level. The rapid changes in technology indicate the need for more research regarding the workforce. The demand for skilled labor is particularly important in the ICT field. Thanks to workforce predictability, countries can set more effective development priorities and policies (Economic Commission for Latin America and the Caribbean, 2021, p. 164).

Demographic changes, data related to the findings of this study and the combined evaluation of the current talent situation represent an important strategic approach for workforce planning and management. Countries and organizations benefiting from such studies can gain an advantage in successfully planning and implementing policies and programs. Additionally, they can develop a better understanding of how skills and capabilities are distributed within the existing workforce and how these can be cultivated and managed to meet future needs.

The possibility of a potential skill shortage should be assessed by considering employment trends in ICT. In this context, policy changes in the education and training system and in the acquisition of skills at the global level should be discussed in order to

prevent possible negative consequences. Practices for developing the workforce through skill courses and on-the-job training, especially in areas that require fundamental ICT skills, should be identified to facilitate transitioning to jobs in these areas. Additionally, policies should be established for transferring the part of the workforce that has been rendered obsolete due to the proliferation of jobs in the ICT field to new jobs within the ICT sector.

The outcomes of workforce-related policies are usually long term and influenced by many factors. The use of data in determining policies for identifying workforce needs, acquiring labor, and maintaining the existing talent pool increases the likelihood of success by enabling evidence-based decision making. For this reason, countries are recommended to closely follow trends, especially with regard to ICT, in order to formulate workforce-related policies.

In the wake of advancements in high technology, each skill area that is created may lead to the emergence of five different skills. In this case, how current jobs will transform and identify the skills that will replace these jobs need to be determined (OECD, 2016, p. 3).

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

ORCID ID of the author

Fethi Aslan 0000-0002-55679706

REFERENCES

- Alisjahbana, A. S., Setiawan, M., Effendi, N., Santoso, T., & Hadibrata, B. (2020). The adoption of digital technology and labor demand in the Indonesian banking sector. *International Journal of Social Economics*, 47(9), 2020, 1109-1122. doi:10.1108/ijse-05-2019-0292.
- Alyahya, M., & Hadwan, M. (2022). Applying ARIMA Model to Predict Future Jobs in the Saudi Labor Market. *International Research Journal of Innovations in Engineering and Technology*, 6(4), 1-8. <https://doi.org/10.47001/IRJIET/2022.604001>.
- Bajracharya, D. 2010. *Econometric Modeling vs Artificial Neural Networks-A Sales Forecasting Comparison*. (Master's thesis). University of Boras. Retrieved from <http://bada.hb.se/bitstream/2320/7986/1/2010MI17.pdf>.
- Bakule, M., Czesana, V., & Havlickova, V. (2016). Developing skills foresights, scenarios and forecasts: guide to anticipating and matching skills and jobs: Volume 2.
- Bockerman, P., Laaksonen, S., & Vainiomäki, J. (2016). Are jobs more polarized in ICT firms? IZA Dp No. 9851. Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit Institute for the Study of Labor.
- Bughin, J., Hazan, E., Lund, S., Dahlström, P., Wiesinger, A., & Subramaniam, A. (2018). Skill shift: Automation and the future of the workforce. *McKinsey Global Institute*, 1, 3-84.
- Dachs, B. (2018). The impact of new technologies on the labour market and the social economy. European Parliamentary Research Service. Brussels. doi: 10.2861/68448.
- Economic Commission for Latin America and the Caribbean (ECLAC) (2021). Digital technologies for a new future (LC/TS.2021/43), Santiago.
- Eurostat (2023, 9 May). ICT specialists in employment. Retrieved from https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=ICT_specialists_in_
- Frey, C. B., & Osborne, M. A. (2017). The future of employment: How susceptible are jobs to computerisation? *Technological forecasting and social change*, 114, 254-280. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2016.08.019>.
- Fukao, K., Miyagawa, T., Kil Pyo, H., Rhee, K., Takizawa, M. (2020), The impact of information and communications technology investment on employment in Japan and Korea. In B.M. Fraumeni (Ed.), *Measuring Economic Growth and Productivity* (pp.283–297). Foundations, KLEMS Production Models, and Extensions, Elsevier Inc., London. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-817596-5.00013-5>.
- Gates, G. (2023, 9 May). Developing a Global ICT Workforce Fit for the Future. https://e.huawei.com/pl/publications/global/ict_insights/ict32-talent-cosystem/talent-
- Goldin, C. and Katz, L.F. (1995). The decline of non-competing groups: Changes in the premium to education, 1890 to 1940. Tech. Rep., NBER Working Paper No. 5202, National Bureau of Economic Research.
- Herman, E. (2019). *The Influence of ICT Sector on the Romanian Labour Market in the European Context*. In Proceedings of the 13th International Conference Interdisciplinarity in Engineering (INTER-ENG 2019), Targu Mures, Romania, pp. 344–351.
- Hüsniüoğlu, N., & Oda, V. (2022). Applying Artificial Neural Networks and Arima Models to Analyze the Impact of ICT on the Economic Growth in Turkey. *Journal of the Knowledge Economy*, 1-18. <https://doi.org/10.1007/s13132-022-01031-9>.
- Köppelová, J. and Jindrová, A. (2019). Application of Exponential Smoothing Models and Arima Models in Time Series Analysis from Telco Area. *Agris on-line Papers in Economics and Informatics*, 11(3), 73-84. <https://doi.org/10.7160/aol.2019.110307>.
- Minitab (2023, May). Interpret the key results for ARIMA. Retrieved from <https://support.minitab.com/en-us/minitab/21/help-and-how->

- [to/statistical-modeling/ time- series/how-to/arima/interpret-the-results/key-results/.](#)
- Nau, R (2014)., Lecture notes on forecasting, Fuqua School of Business Duke University. Lecture Note. Retrieved from <http://people.duke.edu/ rnau/forecasting.html>.
- Navarro-Espigares, J. L., Martín-Segura, J. A., & Hernández-Torres, E. (2012). The role of the service sector in regional economic resilience. *The Service Industries Journal*, 32(4), 571-590. <http://dx.doi.org/10.1080/02642069.2011.596535>.
- Ning, Y., Kazemi, H., & Tahmasebi, P. (2022). A comparative machine learning study for time series oil production forecasting: ARIMA, LSTM, and Prophet. *Computers & Geosciences*, 164, 105126.
- Nomisweb (2023, 9 May). Workforce jobs by industry (SIC 2007). Retrieved from <https://www.nomisweb.co.uk/query/construct/submit.asp?menuopt=201&subcomp=>
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (2019). OECD Employment Outlook 2019: TheFuture of Work, *OECD Publishing*. <https://doi.org/10.1787/9ee00155-en>.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (2016). Automation and Independent Work in a Digital Economy. Policy Brief on The Future of Work. OECD Publishing, Paris
- Pantea, S., Sabadash, A., & Biagi, F. (2017). Are ICT displacing workers in the short run? Evidence from seven European countries. *Information Economics and Policy*, 39, 36-44. <http://dx.doi.org/10.1016/j.infoecopol.2017.03.002>.
- Peinecke, D., Forland, C., Wheeler, S., Roubinchtein, A., & Nimmo, B. 2017 Employment Projections Technical Report.
- Queensland Government (2020). Strategic health workforce planning framework toolkit.
- Quinn J. (2023, 9 May). Forecasting made easy with SPSS Statistics. Retrieved from <https://www.sv-europe.com/wp-content/uploads/Forecasting-with-SPSS-Statistics-Made-Easy-v1.1-Read-Only.pdf>.
- Radda, L., O, Rydhem A.,(2022). *Closing the skills gap-A study of the ICT-sector and the higher education system in Mauritius*. (Bachelor's thesis). University of Gothenburg.
- U.S Bureau of Labor Statistics (2023, 9 May). Retrieved from <https://www.bls.gov/opub/mlr/2022/article/growth-trends-for-selected-occupations-considered-at-risk-from-automation.html>.
- Vicente, M. R., López-Menéndez, A. J., & Pérez, R. (2015). Forecasting unemployment with internet search data: Does it help to improve predictions when job destruction is skyrocketing? *Technological Forecasting and Social Change*, 92, 132-139. <http://dx.doi.org/10.1016/j.techfore.2014.12.005>.
- Voumik, L. C., Hossain, M. I., Dewan, M. F., Rahman, M., & Rahman, M. (2020). Forecasting Employment Rate in Service Sectors in Bangladesh: An Application of Autoregressive Integrated Moving Average Model. *IRE Journals*, 3(11), 125-131.
- Zatonatska, T., Klapkiv, Y., Dluhopolskyi, O., & Fedirko, O. (2022). Forecasting of the Employment Rate in the EU ICT Field. *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*, 25(3), 7-25. <https://doi.org/10.18778/1508-2008.25.19>.

How Cite This Article

Aslan, F. (2023). Information and communication workforce forecasting: evidence from England. *Journal of Social Policy Conferences*, 85, 117-126. <https://doi.org/10.26650/jspc.2023.85.1312322>

İş Arayanların İşe Yönelmeme Nedenleri: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması

Reasons for Refusal to Orient to the Job of Job Seekers: A Scale Development Study

Muhammed Erkam Kocakaya¹ Sude Karanfil Tamer² Kübra Yetkin³ Ayşe Korkmaz⁴
Betül Tozar⁵ Yüstra Ak⁶

¹(Arş. Gör. Dr.), İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, İstanbul, Türkiye.

²(Yüksek Lisans Öğrencisi), İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sivil Toplum Örgütlerinin Yönetimi, İstanbul, Türkiye.

³(İş ve Meslek Danışmanı), Türk Kızılay Toplum Merkezi, İstanbul, Türkiye.

⁴(Psikolog), İstanbul, Türkiye.

⁵(Arş. Gör.), İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, İstanbul, Türkiye.

⁶(Doktora Öğrencisi), İstanbul Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, İstanbul, Türkiye.

ÖZ

İşe yönelmeme, iş arayan ve bir işe yönlendirilen bir bireyin işe başvuru yapmaması, iş görüşmesine gitmemesi, iş teklifini reddetmesi veya iş başı yapmaması gibi durumları içermektedir. İşe yönelmeme birçok farklı nedenden kaynaklanabilmektedir. Bu çalışmanın amacı iş arama sürecinde bir iş ve meslek danışmanı tarafından bir işe yönlendirilen bireylerin işe yönelmeme nedenlerini belirlemeye yönelik bir ölçek geliştirmektir. Bu kapsamda, iş arama davranışını ve işin kabul edilmemesini etkileyen potansiyel faktörleri belirlemek amacıyla ulusal ve uluslararası literatür incelenmiş, uzmanlar ile görüşülmüş, pilot uygulama yapılmış ve ölçek formu hazırlanmıştır. Bu form, sosyo-ekonomik yapısı itibarıyla İstanbul'un en dezavantajlı ilçelerinden biri olan Sultanbeyli'de ikamet eden, en az bir işe yönlendirilmesine karşın işe girmemeyi tercih eden, 18 yaş ve üzeri 424 katılımcıdan oluşan bir örnekleme çevrim içi olarak uygulanmıştır. Saha çalışmasının ardından ölçek sorularının altında yatan boyutların keşfedilmesi için açılımlayıcı faktör analizi (AFA) ve doğrulayıcı faktör analizleri (DFA) yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda çalışmada işe yönelmeme durumu için "bireysel nedenler" ve "iş ve işveren kaynaklı nedenler" olmak üzere iki boyutta kategorize edilen toplam 19 maddeden oluşan geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirilmiştir.

ABSTRACT

Refusal to orient includes failing to apply for a recommended open job position, withdrawing a submitted application, missing a job interview, or rejecting a job offer. Many reasons influence an individual's decision regarding a job offer. This study aims to establish a scale for identifying the reasons for the decision to refuse to orient to a job recommendation of employment and career consultation. Toward this end, the study reviewed the literature, consulted with experts, conducted a pilot study, and, ultimately, developed the scale. This scale was planned for a sample of 424 participants aged 18 years and above and residing in Sultanbeyli, which is one of the most socioeconomically disadvantaged districts in Istanbul. These individuals were recommended for at least one job but opted to decline the offer. Following the survey process, the study conducted exploratory and confirmatory factor analyses to pinpoint the dimensions that underlie the items of the scale questions. As a result, indicated the formulation of a valid and reliable scale that consists of 19 items, which were categorized under two dimensions, namely, personal reasons and employer and job-related reasons.

Anahtar Kelimeler: İş arama, İşe yönlendirme, İşe yönelmeme, İşsizlik, Ölçek geliştirme

Keywords: Job search, Job referral, Refusal to orient to the job, Unemployment, Scale development

EXTENDED ABSTRACT

Between the job search and decision processes to accept or reject a job offer, an individual offered a position may decline the opportunity due to various reasons. In this study, *rejection* encompasses all behaviors that conclude the job process, including refusal to apply for recommended open job position, withdrawal of a submitted application, failure to attend a job interview, or

Corresponding Author: Yüstra Ak E-mail: yusra.ak@ogr.iu.edu.tr

Submitted: 10.09.2023 • **Revision Requested:** 02.11.2023 • **Last Revision Received:** 19.11.2023 • **Accepted:** 22.11.2023

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

refusal of a job offer made by an employer. The key point is that the concept of rejection exceeds the rejection of a person of a job offer; it also encompasses situations in which the person individual halts a job search or application process before reaching the rejection stage. The study proposes that many reasons or conditions influence this decision.

Thus, it aims to establish a scale for identifying the reasons for the decision to reject a job offer. First, a survey instrument was formulated, which received unanimous ethical approval from the Research Ethics Committee of the Social and Human Sciences Department of Istanbul University. The research was conducted in Sultanbeyli, which is characteristically a socioeconomically vulnerable population within Istanbul, during a period marked by increasing unemployment, impoverishment due to unpredictable price fluctuations, and challenges in the labor market. The research focuses on individuals aged 18 years and above who are actively seeking employment at prevailing wage levels through local employment service providers in the Sultanbeyli district (Turkish Employment Agency, Sultanbeyli Municipality Career Center, and nearby job referral institutions) who were directed to job opportunities but rejected at least one job offer despite their eligibility. Using the snowball sampling method and the online survey approach, the study recruited 424 participants across four months (from May 2022 to August 2022).

The study performed exploratory (EFA) and confirmatory (CFA) factor analyses to identify the dimensions of the scale called Reasons for Refusal of Job Seekers to Orient to the Job. Furthermore, EFA employed the varimax rotation technique and principal component analysis to calculate factor loadings and determine under which dimensions such factors were grouped. Cronbach's alpha coefficients were calculated for the reliability analysis of the scale, which were derived from the EFA results and consisted of two factors and 19 items. Finally, to test the reliability of the scale, which resulted from EFA and CFA, the study examined the correlation coefficients between the items and dimensions on the basis of the average scores.

Afterward, a valid and reliable scale was developed that comprised two primary dimensions, namely, personal reasons and employer- and job-related reasons, along with 19 items. After analyses, the study analyzed the relationships between the subfactors of the scale, which were positively and significantly correlated with one another. When examining common factor variance and factor loadings of the items, the study observed that the factor loadings of the items in the first dimension ranged from 0.744 to 0.888. Moreover, the first dimension explains 64.983% of variance, while the second dimension accounts for 10.240%.

Cronbach's alpha coefficients, which were calculated for reliability analysis, are .967 and .950 for Factors I and II, respectively. The fit index values obtained via CFA ($\chi^2/SD = 3.381$, RMSEA = 0.75, AGFI = .861, GFI = .891, CFI = .959, NFI = .943, IFI = .959) are within acceptable ranges and represents an appropriate scale model. To assess reliability, the study analyzed the correlation coefficients between the items and average scores of the dimensions. The scale was designed to be used without obtaining a total score; thus, the correlation between each item and average scores of the factors under which they are categorized was examined, which reached >0.70 . In summary, the results indicate that the demonstrates a high level of validity.

However, the number of items under the two dimensions is unequal; thus, we conducted a comparison between the average scores of the dimensions. The study found that the scale was more prominently related to employer- and job-related factors instead of personal reasons.

Giriş

İş arayan bireyler, kurum ve kuruluşlara başvurmadan iş arama sürecini yönetebilecekleri gibi İŞKUR, özel istihdam büroları, yerel yönetimlerin istihdam/kariyer ofisleri ve dijital platformlar aracılığıyla da iş arayabilmektedir. İstihdam hizmeti sunan bir kurum veya kuruluş aracılığıyla iş aramak bireyin eğitimi, deneyimleri, yetkinlikleri, beklentileri ile işin gerekleri, koşulları ve hakları bağlamında daha uygun iş başvuruları yapmasına imkan sağlamaktadır. Özellikle iş/meslek/kariyer danışmanları tarafından desteklenen iş arama süreçleri bireylerin daha nitelikli ve insan onuruna yaraşır işlere yönlendirilmesini sağlamaktadır. İş arama sürecinde işe yönlendirilen bir birey işi ya kabul ya da reddetmesi beklenmektedir.

İş arama sürecinin başlaması ile işin kabulü ya da reddi aşaması arasındaki süreçte bir işe yönlendirilmiş bireyin birtakım gerekçeler ile işe yönelmeme davranışı göstermesi söz konusu olabilmektedir. Buradaki yönelmeme, yönlendirilen açık iş pozisyonu için başvuru yapmama, yapılan başvuruyu geri çekme, iş görüşmesine katılmama veya işveren tarafından yapılan iş teklifini reddetme gibi iş sürecini sonlandıran davranışların tümünü içermektedir. Burada vurgulanması gereken husus yönelmeme kavramının, işe yönlendirilmiş bireyin işi reddetmesini de içermekle birlikte bireyin iş arama sürecini veya iş başvuru sürecini durdurmasını da kapsayan daha geniş bir kapsamı ifade etmesidir. Bireyin işe yönelmeme kararında pek çok farklı neden veya durum öne çıkabilmektedir. Bunlar bireyin ilgisi, beklentisi, ihtiyaçları, tercihleri, tutumu, sağlık durumu, müsaitliği, bakım sorumlulukları, aile bireylerinin yaklaşımı, eğitim düzeyi, çalışma deneyimi, yetkinlikleri vb. birey kaynaklı faktörler olabileceği gibi; işin niteliği, gerekleri, koşulları, özlük hakları, işyeri ortamı, işveren ve görüşmecii tutum ve davranışları, işin bulunduğu sektördeki gelişmeler gibi iş ve işveren kaynaklı faktörler de olabilmektedir.

Bu çalışma kapsamında iş arayan ve bir istihdam kurumuna kaydolarak iş ve meslek danışmanı rehberliğinde en az bir işe yönlendirilmiş bireylerin işe yönelmeme nedenlerine odaklanılmıştır. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, işe yönlendirilmiş bireylerin işe yönelmeme nedenlerini belirleyen geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirilmesidir. Mevcut literatürde, işe yönelmeme

davranışını detaylı bir şekilde ölçen bir ölçek olmaması ise bu çalışmanın özgünlüğünü ve bu konuda geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Çalışmanın önemi işe yönelme davranışının detaylı bir şekilde incelenmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Böylece iş arama sürecindeki olası engellerin ve zorlukların anlaşılması ve bunlara yönelik etkili çözümler geliştirilmesi imkanı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca çalışma, sadece işe yönelme davranışını belirlemekle kalmayıp bu davranışı etkileyen faktörleri de ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu sayede paydaşlar için çözüm odaklı bir yaklaşım geliştirilmesini de mümkün kılmaktadır.

İşe Yönlendirilme Süreci

İş Arama

İş arama, bir iş bulmak için birtakım faaliyetleri içeren (Wanberg, ve ark., 2020: 316) ve bireyin istek ve niteliklerine uygun iş fırsatlarıyla eşleşmeyi amaçlayan bir süreçtir (Green, ve ark., 2011: 8). Bir diğer tanıma göre ise iş arama, emek arz eden ve talep eden arasında, resmi ve gayri resmi sosyal yapılar aracılığıyla yapılan bilgi alışverişidir (Millington ve ark., 1998: 381). İş arama bir başka tanıma göre ise bir istihdam hedefinin belirlenmesi ile başlayan “dinamik, yinelenen öz düzenleme” içeren bir süreçtir. Süreci başlatan ise amaçlı ve kararlı istihdam hedefidir (Kanfer & Wanberg, 2001: 838). İş arayanların bu sürecinin işveren tarafındaki karşılığı ise işe alım olarak adlandırılmaktadır (Millington, ve ark., 1998: 381).

İş arama süreci, bireyin iş arama yöntemine, iş arama davranışındaki faaliyet düzeyine veya mevcut durumuna göre sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırmalardan ilki olan iş arama yöntemleri *resmi* ve *gayri resmi* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Resmi yöntemler arasında iş bulma kurumlarının hizmetlerinden yararlanma veya gazetelerde ya da daha yaygın olarak internette yayınlanan iş ilanlarına başvurmak şeklinde uygulanmaktadır. Bireyin kişisel bağlantılarını kullanması ve işverenlerle doğrudan ilişki kurması ise gayri resmi iş arama stratejileri arasında sayılmaktadır. İkinci sınıflandırma bireyin iş arama davranışındaki faaliyet düzeyini yani iş arama girişimlerini referans almakta ve *aktif* ve *pasif* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Buna göre aktif iş arayan, istihdam fırsatları hakkında bilgi edinmek ve bu fırsatlara erişmek için çeşitli faaliyetlere girişen kişi olarak tanımlanırken, pasif iş arayan ise istihdam edilmek istese de aktif bir iş arama faaliyeti yürütmeyen, istihdam fırsatlarını araştırmış olsa bile bu fırsatlar için harekete geçmeyen kişi olarak tanımlanmaktadır (Green ve ark., 2011: 8). İş bulmak için çaba sarf edilmesi ile iş bulma arasında pozitif bir ilişki olması nedeniyle bireyin iş arama faaliyetlerinin yoğunluğu önem arz etmektedir (Wanberg ve ark., 2020: 317). Son olarak, bireyin mevcut durumuna göre yapılan sınıflandırma iş arayan bireyin istihdamda olup olmamasına bağlı olarak yapılmaktadır. Buna göre iş arayanlar kümesi, *işsizler* ve *istihdamda olanların* toplamından oluşmaktadır (Green ve ark., 2011: 8).

İş arama süreci ve sonucu eş anlı olarak pek çok faktörün etkisi altındadır. Bunlardan ilki demografik özelliklerdir. Cinsiyet, yaş, eğitim, ırk ve etnik köken gibi demografik özelliklerin iş arama davranışını etkilediğine dair ampirik kanıtlar bulunmaktadır. Buna göre; yaş ve kıdem iş arama davranışı üzerinde olumsuz yönde etkiliyken cinsiyet ve eğitim olumlu yönde etkilidir (Kanfer ve ark., 2001: 844). Bir diğer faktör iş arayan bireyin karakteridir. Zira iş arama, belirsizliklere karşı sabır, uyum ve öz yönetim gibi özellikler gerektiren genellikle uzun ve zorlu bir süreçtir. Ayrıca dışa dönüklük ve yeni deneyimlere açık olma gibi özelliklerin iş arama sürecine daha fazla katılım ve daha yüksek başarı getirmesi beklenmektedir. Karakterin yanı sıra bireyin tutumları da bu süreçte önemlidir. İş arama hususunda tutumlar, işsizlik, istihdam ve iş arama ile ilgili değerlendirici ve duygusal inançları ve yargıları ifade etmektedir. Bireyin mevcut durumuna, iş arama sürecine ve iş arayışının sonuçlarına yönelik tutumları, iş arama sürecine katılımı ve sürecin niteliğini etkilemektedir (van Hooft ve ark., 2021: 684). Öyle ki iş arama sürecinde olumlu bir tutuma sahip olmak mutlak bir gereklilik olarak ifade edilmektedir (Sharone, 2007: 408). İş arama sürecine etki eden diğer bir faktör ise bağlamsal değişkenlerdir. Zira iş arayanlar, iş arama süreçlerini etkileyebilecek fırsatlar ve kısıtlamalara neden olan bir sosyoekonomik bağlam içinde yaşamaktadırlar. Emek piyasası talep algısı, iş arama süresi, gelir yetersizliği, sosyal baskı, sosyal destek ve maddi yardım ihtiyaç durumu, fiziksel ve ruhsal sağlık gibi iş arayanların iş arama faaliyetlerini gerçekleştirme olasılıklarını kısıtlayan veya istihdam seçeneklerini sınırlayan durumsal faktörler veya çevresel talepler bağlamsal faktörlerden bazılarıdır (van Hooft, ve ark., 2021: 685).

İş arama davranışı üzerinde bireysel davranış ve beklentiler kadar makroekonomik koşullar veya kurumsal yapılar da etkilidir (Manroop Richardson, 2015: 214). Diğer bir ifadeyle bireysel faktörlerin yanı sıra emek piyasasına dair faktörler de iş arama sürecinde etkilidir. Yapılan bir çalışmada bireysel faktörlerin iş arama ve işsizlik süresi üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Ancak bölgesel politikaların da işsizlik süresini kısaltmanın tamamlayıcı bir yolu olduğu ifade edilmiştir. Bununla birlikte yerel aktif işgücü piyasası programları ve danışmanlık kaynaklarının daha yüksek düzeyde sağlanmasının işsiz iş arayanların durumlarını yalnızca marjinal olarak etkilediği bulunmuştur. Çalışmada bölgesel ve kurumsal faktörler arasında, işsizlik süresi üzerinde en güçlü etkiye sahip olanın ise pasif işgücü piyasası politikaları olduğu görülmüştür (Arntz ve Wilke, 2006: 4). Bunun yanı sıra rekabetin ne kadar şiddetli olduğu, işsizlik oranları, iş arayanlar ile işverenler arasındaki etkileşim ve işçilerin pazarlık gücüne etkisi olması yönünde istihdam mevzuatının da iş arama üzerinde etkisi olduğu ifade edilmektedir (Manroop Richardson, 2015: 214).

İş arama yöntemi, iş arayışındaki faaliyet düzeyi ya da iş arayanın mevcut durumu değişiklik gösterse de değişmeyen bir durum söz konusudur. Hemen hiç kimse bir günde iş bulamadığı için iş arama süreci, birkaç ay veya daha uzun sürelere yayılmaktadır. Bu durum iş aramanın zamansal etkilerini de dikkate almayı gerekli kılmaktadır. İş arayan birey zaman içinde kendi kendine ya da yapılan geri bildirimler sonucunda iş arama davranışının yönünü ya da yoğunluğunu değiştirebilmektedir. Örneğin iş arayan birey olumsuz sonuçlanan birkaç iş başvurusundan sonra hedeflerini düşürmeye ya da iş arama stratejisini değiştirmeye karar verebilmektedir. Dahası, iş arayışının zorlukları ve yaşanan kötü tecrübeler kişinin cesaretini kırabilmekte ve karşı karşıya kalınan belirsizlik hali iş arama sürecinin sonlandırılmasına da neden olabilmektedir (van Hove, 2014: 17).

İş Arayanların İşe Yönlendirilmesi

İş aramak ne istediğini, ne tür yetkinliklerinin olduğunu, açık işleri ve iş piyasasının gereklerini bilmeyi gerektirmektedir. İş arayan bireyin emek piyasası şartlarını anlaması, açık pozisyonlar ve başvuru süreçleri hakkında bilgi sahibi olması, firmaların ve piyasaların ne tür ve düzeyde eğitim ve yetkinlik gerektirdiğine ilişkin fikrinin olması ve gerçekleşen iş eşleşmeleri için son kararı verebilecek kararlılıkta olması gerekmektedir. Diğer yandan iş arama sürecinin birey için maliyetler oluşturması söz konusudur. Bu maliyetleri azaltabilmek için bireyin işi belirleme ve iş arama destek hizmetleri hakkında da bilgi sahibi olması önem arz etmektedir (Babcock, Congdon, Katz ve Mullainathan, 2012: 7). Bunun yanı sıra başarılı bir iş arama süreci yalnızca herhangi bir iş bulmayı değil, uzun süreli bir istihdam sağlamaya elverişli, bireyin istek ve yeteneklerine uygun bir iş bulmayı gerektirmektedir. Zira iş arayan kişinin istek, yetkinlik ve beklentileri ile işin gerektirdiği nitelikler arasındaki uyumsuzluk, yeni işten memnun olunmamasına, üretkenliğin azalmasına ve nihayetinde işten ayrılmaya yol açabilmektedir. İş arama faaliyeti desteklenen bir süreç olmadığında başarılı olarak sonuçlanmayabilir (Koen, Klehe, Van Vianen, Zikic ve Nauta, 2010: 126).

Bireyin yetkinliklerine uygun bir işe yerleşmesi, birey, işletmeler ve sosyal refah düzeyinde önemli etkilere haizdir. Bu nedenle hem iş arayanlar hem de işletmeler “iş aracılığı”na başvurumaktadırlar. İş aracılığı, iş arayan birey ile iş ilanı veren işletmelerin eşleşmesi, işe alım süreçlerinin her iki taraf için de doğru gerçekleşmesi ve tarafların haklarının korunarak doğru bilgiye erişmesini sağlamak amacı ile iş arayanlar ve işletmeler arasında aracılık yapan kurum ve kuruluşlar tarafından gerçekleştirilmektedir (Autor, 2008: 1). İş aracılığı, kamu istihdam kurumları ya da özel istihdam büroları tarafından yürütülmektedir. Kamu istihdam kurumları, doğrudan hükümetlere karşı sorumlu olan ve iş arayanların emek piyasasına entegrasyonunu kolaylaştırmak ve işsizlik ve/veya sosyal yardım ödemelerine erişimlerini sağlamak için kurulmuş başlıca emek piyasası kurumlarıdır. Kamu istihdam hizmetlerinin önemli bir kurumu olan bu aracılık, her ülkede farklı yapılandırılrsa da genellikle bilgilendirme, işe yerleştirme ve aktif destek hizmetleri aracılığıyla emek piyasasında arz ve talebin eşleşmesine yardımcı olmaktadır. Bunların yanı sıra başarılı emek piyasası geçişlerine, daha iyi eşleşme ve sosyal refah göstergelerinin iyileştirilmesine de katkıda bulunurlar (European Commission, 2017: 1).

Türkiye’de iş ve işçi bulmaya aracılık, 4857 sayılı İş Kanunu’nun 90. Maddesinde, İş ve İşçi Bulma başlıklı altıncı bölümde düzenlenmiştir. Buna göre; “İş arayanların elverişli oldukları işlere yerleştirilmeleri ve çeşitli işler için uygun işçiler bulunmasına aracılık görevi, Türkiye İş Kurumu ve bu hususta izin verilen özel istihdam bürolarınca yerine getirilir.” Kamu istihdam hizmeti sağlayan kurum olarak İŞKUR, işsizliğin azaltılması ve istihdamın artırılması amacıyla çeşitli politikalar¹ geliştirmektedir. İşe yönlendirme hususunda ise İŞKUR’un aktif istihdam politikalarından biri olan iş ve meslek danışmanlığı uygulaması öne çıkmaktadır (Yıldız ve Çiloğlu Yörübulut, 2017: 108). İş ve meslek danışmanlığı hizmeti, iş arayan danışmanlığı, meslek danışmanlığı, iş kulüpleri ve engelli iş koçluğu olmak üzere dört branş üzerinden uygulanmaktadır. İş arayan danışmanlığı, iş arayan ve farklı bir işe geçmek isteyen kişiler için piyasada bulunan açık işleri saptamakta, bu kişileri işlere yönlendirmekte ve işçi - işveren arasında köprü rolü üstlenerek işe girişi kolaylaştırmaktadır (Günaydın ve Yıldız, 2016: 275). Bununla beraber iş arayan danışmanları, bireylere iş arama teknikleri ve mülakat teknikleri gibi konularda destek sağlamaktadır. Böylece kişilerin iş arama becerilerini geliştirerek, piyasada iş bulmalarını kolaylaştırmaya çalışmaktadır (Küpeli, 2014: 23).

Kamu istihdam kurumlarının yanı sıra pek çok ülkede kâr amacı taşıyan özel iş bulma kurumları da bulunmaktadır. Kamu ve özel istihdam kurumları birbiriyle işbirliği içinde çalışabildiği gibi rekabet halinde de çalışabilmektedir (Ayaita, Grund ve Pütz, 2021: 2). Türkiye’de de işe yönlendirme hususunda İŞKUR’un yanı sıra, 4857 sayılı Kanun’un üçüncü maddesinde düzenlendiği üzere, özel istihdam büroları faaliyet göstermektedir. Özel istihdam büroları, 11.10.2016 tarihli ve 29854 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Özel İstihdam Büroları Yönetmeliği’nin üçüncü maddesinde, “İş arayanların elverişli oldukları işlere yerleştirilmesine ve çeşitli işler için uygun işçiler bulunmasına aracılık yapmak ve/veya geçici iş ilişkisi kurma faaliyeti yürütmek üzere Kurum tarafından izin verilen gerçek veya tüzel kişiler tarafından kurulan bürolar” olarak tanımlanmaktadır. Sözü geçen yönetmeliğin dördüncü maddesinde, özel istihdam bürolarının iş ve işçi bulmaya aracılık faaliyeti yapacağı, emek piyasası ile istihdam ve insan kaynaklarına yönelik hizmetleri yürütebileceği ve mesleki eğitim yapabileceği düzenlenmiştir.

¹ Türkiye’de artan işsizlik sorunu ile birlikte oluşturulan istihdam politikaları incelendiğinde, aktif ve pasif istihdam politikaları öne çıkmaktadır. Pasif istihdam politikaları, bireyi işsiz kaldığı ve gelir getiremediği süreç içerisinde desteklemekte ve çeşitli yardımlar ile sübvansane etmektedir. Aktif istihdam politikaları ise pasif istihdam politikalarından farklı olarak işsiz kalan bireyin tekrar iş hayatına dönebilmesini sağlamak ve işsiz bireyin iş hayatına tekrar kazandırılmasını kolaylaştırmayı hedeflemektedir (Küpeli, 2014: 16).

İŞKUR ve özel istihdam bürolarının yanı sıra kamu yönetimin önemli bir aktörü olarak yerel yönetimler de istihdam odaklı faaliyetlerde bulunabilmektedir. Yerel yönetimler, sınırları içerisinde hizmet vermekte olduğu halkın istek ve ihtiyaçlarını karşılamak ve mevcut sorunlara en yakın birim olarak yerinde çözüm üretmek adına kurulmuş, tüzel kişiliğe haiz yapılardır. Yerel yönetimler arasında özellikle büyükşehir, il ve ilçe belediyelerinin bütüncül sosyal hizmet ve yardım anlayışı ile etkinlik alanını genişletmesi sosyal belediyeçilik kavramını da beraberinde getirmiştir. Sosyal belediyeçilik anlayışı ilçenin alt yapı çalışmaları, konut, ulaşım, çevre, sağlık gibi faaliyet alanlarına ek sosyal sorun haline dönüşebilecek her konuda da çözüm geliştirme yaklaşımını ifade etmektedir. Bu kapsamda yerel yönetimlerin en güçlü unsuru belediyeler, bireylerin işsizliğinin yerel ve bölgesel sorunlara yol açmasını engellemeye yönelik olarak iş bulma süreçlerini desteklemek üzere doğrudan ve dolaylı olarak eğitim, rehberlik, danışmanlık ve yönlendirme gibi istihdam odaklı hizmetler sunmakta ve işsizliği azaltmaya çalışmaktadır (Solmaz, 2018: 1214, 1218). Ülkemizde İŞKUR'un yanı sıra belediyelerin istihdam yerel hizmetleri veren birimler oluşturmasının faydalarının görülmesi üzerine neredeyse tüm belediyelerde bu birimlerin faal olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak iş arayan bireyler, sözü geçen kurum ve kuruluşlara başvurmadan iş arayabilecekleri gibi İŞKUR, özel istihdam büroları ve yerel yönetimlerin istihdam/kariyer ofisleri aracılığıyla da iş arayabilmektedir. İş arayan bireyler, bir kurum ve kuruluş aracılığıyla iş arama kararı vermesi sonucunda bu kurumlardaki iş/meslek/kariyer danışmanları tarafından eğitim ve niteliklerine uygun açık işlere yönlendirilmektedirler. İşe yönlendirilmiş bireylerin her ne kadar tamamı istihdam olmasa da bireylerin iş arama süreçlerinin daha nitelikli ve insan onuruna yaraşır bir süreç içerisinde ilerlediği söylenebilir. İş arama sürecinde işe yönlendirilme desteği alan bir birey için önünde iki seçenek belirlemekte ve birey işi ya kabul ya da reddetmektedir.

İşin Kabulü veya Reddi

İşin kabulü veya reddi, iş arama sürecinde bulunmuş kişilerin, bireysel veya aracı desteği ile bir iş fırsatı ile karşılaşması sonrasındaki karar sürecini tanımlamaktadır. Karar sürecinde; iş arama ve iş fırsatı ile karşılaşma süreci, kişisel tercihler, kariyer hedefleri, psikolojik ve ekonomik durum gibi pek çok etken rol oynamaktadır. Bireyin tüm bu etkenler sonucunda bir işi kabul etmesi işsizlikten çıkışını ifade ederken, iş teklifini reddetmesi kişiyi işsiz veya tekrar "iş arayan kişi" konumunu sürdürmesi anlamına gelmektedir.

İş teklifinin kabulü sürecinde pek çok etken rol oynamaktadır. Bu faktörlerden biri kişisel faktörlerdir. Kişisel faktörlerden biri, iş arayan bireyin psikolojik durumudur. Özellikle iş arama süresinin uzun olması, iş arayanın psikolojisini etkileyebilmekte ve olumsuz bir ruh haline bürünmesine neden olabilmektedir. Kanyılmaz Polat ve Bacak'ın işsizlik süresi ile depresyon riski arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında da işsizlik süresinin uzamasına bağlı olarak, kişinin depresyon seviyesinin, eğitim durumu, yaş cinsiyet gibi kırımlarla da ilişkili olarak, doğru orantılı olarak yükseldiği vurgulanmıştır (Kanyılmaz Polat ve Bacak, 2018). İşsizlik sürecinin kişide oluşturduğu psikolojik etkiler karar sürecine etki etmektedir. Bu etki iki farklı şekilde görülmektedir. Psikolojisi olumsuz olarak etkilenmiş bireyler, bir an önce çalışma hayatına dönmesi gerektiğini düşünerek istediği koşulları sunmayan ya da sahip olduğundan daha düşük bir vasıf gerektiren bir pozisyonu kabul etme eğilimi gösterebilmektedir (Kümbül Güler, 2012: 26). Diğer yandan işsizliğin psikolojik etkisi kimi zaman kişinin teklif edilen işi reddetmesine de sebep olabilmektedir. İş arama süresinin uzaması, bireyin özgüvenini düşürebilmektedir. Bu durum da zaman içinde bireyin kendisine teklif edilen görev ve sorumlulukları yerine getiremeyeceği kaygısını doğurabilmekte ve bu nedenle kişi işi teklifini reddetmektedir. Bununla birlikte, iş arama sürecinde başarısız şekilde sonuçlanan iş arama girişimleri kişinin cesaretinin ve umutlarının kırılmasına ve çaresizliğe sürüklenmesine sebep olabilmektedir. Bu durum da bireylerin öğrenilmiş çaresizlik duygusuyla kendilerine yapılan iş tekliflerini reddetme eğiliminde olmalarına neden olabilmektedir (Güler, 2011: 378).

Teklif edilen çalışma koşulları ve hakları iş arayan kişilerin iş tekliflerini değerlendirirken kararlarını etkileyen etkenlerden bir diğeridir. Bu bağlamda işin kabulüne yönelik etkenlerden biri rezervasyon ücretidir. İş arama olgusuna genel yaklaşım, iş arayan bireyin faydasını maksimize etmeye çalıştığı ve bunu rasyonel olarak belirlediği yönündedir. Bu nedenle iş arama davranışını ve iş arama sürecini etkileyen önemli faktörlerden biri de rezervasyon ücretidir. Rezervasyon ücreti bireyin bir işi kabul etmeye istekli olacağı asgari ücret tutarını ifade etmektedir. Buna göre birey mevcut ücret teklifi, işsizliğe göre daha cazip olsa bile, daha iyi bir teklif alma umuduyla teklifi reddedebilir ve rezervasyon ücretinin üzerinde bir ücret sağlayan bir iş bulana kadar iş aramaya devam edebilir (McFadyen ve Thomas, 1997). Ancak Devine ve Kiefer, yerel emek piyasaları için toplanan rezervasyon ücreti verilerini inceledikleri çalışmalarında rezervasyon ücretlerinin işsizlik dönemi boyunca sabit olmadığını ve tüm örneklerde düştüğünü tespit etmiştir. Buna göre, genellikle bireyler rezervasyon ücretinin altında çalışmaya razı gelmektedir ve iş tekliflerinin reddedilmesi oldukça nadirdir (Devine ve Kiefer, 1991). Ücret hususunda diğer bir çalışmanın bulguları ise düşük ücret tekliflerinin, işe başvuran kişilerin adalet algıları üzerindeki olumsuz etkileri yoluyla örgütsel çekicilik algılarını ve iş seçimi kararlarını olumsuz etkilediğini göstermiştir. Adil ücretin yanı sıra adil prosedürler de işin kabulünü olumlu yönde etkilemektedir (Porter, Conlon ve Barber, 2004). Harold ve diğerlerinin adalet algılarının iş kabul kararları üzerindeki etkilerini inceledikleri çalışma da iş teklifinin kabulünü etkilemede adalet algısının önemini desteklemektedir (Harold, Holtz, Griepentrog, Brewer ve Marsh, 2016). Bir diğer çalışmada ise işi kabul sürecinde ücretin yanı sıra terfi, iş türü, kurumsal imaj ve işin/kurumun çekiciliği ve kabul niyetinin belirleyici olduğu tespit edilmiştir (Chapman, Uggerslev, Carroll, Piasentin ve Jones, 2005).

Ücretin yanı sıra iş teklifi yapılan işin özellikleri de karar sürecini etkilemektedir. Nitekim Avcu'nun çalışmasında, görüşme yapılan iş ve meslek danışmanı iş arayan kişilerin işi reddetmesinin üç ana sebebine işaret etmektedir. Bunlardan ilki ücret seviyedir. Buna göre; iş arayan kişiler teklif edilen ücreti diğer ülkeler ile kıyaslamakta, düşük bulmakta ve bu nedenle iş teklifini reddetmektedir. Diğer nedenler ise teklif edilen işin, tehlikeli işler sınıfında olması, söz konusu işlerde koruyucu malzeme ve donanımı yeterli görülmemesi ve meslek hastalığına yakalanma korkusu olarak belirtilmiştir. Bununla birlikte teklif edilen işin vardiya olması da işin teklifinin reddine yol açan nedenlerden biridir. Bu nedenle iş arayanların, imalat sektörü yerine kamu sektörü ve ofis ortamında çalışmayı tercih etme eğiliminde olduğu ifade edilmektedir (Avcu, 2019: 233-234).

İş arama faaliyetlerini yaygınlaştırmak ve daha uzak mesafelerde de iş aramaya başlamak, iş bulma şansını arttırmaktadır. Ancak bu durum uzak mesafeli bir işe gidip gelme nedeniyle hareket etme gerekliliğini de ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle iş arama ve işin kabulü hususuna ilişkin olarak işin konumu ve hareketlilik de belirleyici bir unsurdur (Kley, 2018: 110). Hareketlilik konusunda ise genellikle kadınlar erkeklere kıyasla daha dezavantajlı bir konumdadır. Kadınlar, kendilerine yüklenen toplumsal roller gereği, ev içi sorumluluklar ve çocuk, engelli veya yaşlı bakımı gibi sorumluluklarını sekteye uğratmayacak iş fırsatlarını değerlendirmek durumunda kalmaktadır. Bazı durumlarda ise kadın içinde bulunduğu aile veya toplum baskısı sebebiyle iş fırsatlarını reddetmek zorunda bırakılmaktadır. Örneğin, Önel'in çalışmasında, araştırmaya katılan erkeklerin %74,4'ünün ev işlerinde kadına yardımcı olmak yerine, kadının çalışmayıp çocuk ve evin diğer sorumlulukları ile ilgilenmesini talep ettikleri görülmektedir. Bu durum da esasında çalışmak isteyen kadın adayların iş tekliflerini reddetmesine sebep olmaktadır (Önel, 2006). Yine de iş arayışına devam eden kadınlar ise evlerine uzak bir konumda bulunan, hemcinslerin yoğunlukta olmadığı iş fırsatlarını reddedebilmektedir.

Cinsiyete, inanca, sağlık durumuna ya da uyruğuna dayalı ayrımcılığa uğramak veya bu konuda endişe duymak da iş teklifi alan kişilerin teklifi reddetmeleri için önemli etkenlerden biridir. İş arayan bireyler, iş görüşmelerinde özel hayata ilişkin sorular ile rahatsız edilmesi ve teklif sürecinde kendisinden özel hayatına ilişkin değişiklik talep edilmesi gibi nedenlerle de iş tekliflerini reddedebilmektedir. Bu hususta da kadınların daha dezavantajlı bir konumda oldukları görülmektedir. Nitekim yapılan bir çalışmada da Türkiye'de kadınların kültürel ve toplumsal rollerinin iş teklif süreçlerinde ortaya çıktığı görülmüştür. Çalışmada, kadın adayların istihdam süreçlerinde yaş, medeni durum, hamilelik ve çocuk sayısı gibi özel konular üzerinde yoğunlaşarak kişilerin ayrıştırıldığı gözlemlenmiştir (Özen ve Can, 2018).

İş tekliflerini kabul ya da reddetme kararında bir diğer etken, iş arayan bireyin eğitim durumu, deneyimleri ve kariyer hedefleridir. Özellikle eğitim düzeyi yüksek olan iş arayan kişilerin, teklif edilen işleri değerlendirme hususunda daha doğru değerlendirmeler yapabildikleri görülmüştür (Kanyılmaz Polat ve Bacak, 2018: 29). Bu noktada öne çıkan bir diğer kavram ise algılanan istihdam edilebilirlik². Algılanan istihdam edilebilirlik, bireyin farklı işletmede yeni bir işe veya aynı işletmede farklı bir işe girip giremeyeceğine dair olan öznel değerlendirmelerini ve düşüncelerini kapsayan bir kavramdır (Gerçek ve Elmas Altay, 2017). Algılanan istihdam edilebilirlik düzeyinin yüksek olması, bireylerin iş tekliflerini değerlendirme sürecinde etkili olmaktadır. Zira bu durumda birey kendini yetkin bir çalışan/aday olarak değerlendirmekte ve mevcut işinden ya da gelen iş teklifinden daha farklı iş fırsatlarını değerlendirme şansının olduğunu düşünebilmektedir (Özçelik Bozkurt ve Özkoç, 2019: 276).

İşin kabulü noktasında, bireyin mevcut istihdam durumu da önemlidir. Çalışan ve yeni bir iş araya bir kişi ile işsiz bir kişinin iş teklifi üzerinde karar verirken yapacakları seçim ve ücret ile diğer çalışma koşullarını dikkate alma oranları da farklılık gösterebilir. Ücret, işin niteliği ve mevcut ikamet yerinden uzaklık gibi etkenlerin, çalışan ve işsiz bireylerin yeni iş tekliflerini kabul etme istekleri üzerindeki etkisini incelemek amacıyla yaklaşık 4.000 katılımcının yer aldığı bir çalışmada da işsiz katılımcıların genellikle yeni iş tekliflerini kabul etmeye çalışanlardan daha fazla istekli oldukları tespit edilmiştir. Çalışmada ayrıca işsiz bireylerin, belirli süreli iş tekliflerini kabul etme gibi işin niteliğine ilişkin konularda çalışan bireylerden daha fazla taviz vermelerinin muhtemel olduğu ifade edilmektedir (Abraham ve ark., 2013).

İş arama sürecinde iş teklifini kabul ya da reddetmeye etki eden faktörlerden bir diğeri, bireyin ne kadar süredir iş arama ve seçim sürecinde olduğudur. İş arama sürecinin başlangıcında birey tarafından önemli sayılan iş özellikleri, iş için karar verileceği noktada önemini yitirebilmektedir. Örneğin, iş arayanları, iş arama ve seçim süreci boyunca takip eden bir çalışmada, eğitim gibi faktörlerin iş arayışının başlangıcında önemli olarak değerlendirilirken, fiili iş seçimi kararlarında daha az rol oynadığı görülmüştür. Öte yandan, firmanın itibarı, firma büyüklüğü gibi organizasyonel düzeydeki faktörlerin, sürecin ilerleyen dönemlerinde önemli faktörler olarak değerlendirildiği tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra ankete katılanların %83'ü, işe alım sırasındaki muamelenin kabul ya da ret kararları için önemli olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, gecikmelerin ve iş arayışındaki bireye yönelik kötü davranışların

² 1990'lı yıllardan itibaren ekonomide ve teknolojiye yaşanan gelişmeler örgütleri de etkileyip örgüt yapılarında değişikliğe gidilmesine neden olmuştur. Örgütlerin ayakta kalabilmesi için değişimi takip etmesi ve birçok baskı unsuruyla baş etmesi gereklilik haline gelmiştir. İş kültüründe yaşanan bu değişim iş görenlerin daha esnek, değişimle baş edebilecek becerilere sahip olma gereksinimini doğurmaktadır (Ünal, 2003: 282). "Beceri" geliştirilmiş ve edinilmiş bir yeterlilik ya da belli görevlerin bitirilmesi ve bir işin yapılabilmesi için ihtiyaç duyulan niteliklerdir. Buradan özetle beceri çok boyutlu bir kavramdır ve birçok iş, istenilen performansın gösterilebilmesi için zihinsel, iletişimsel ve fiziksel beceri bileşimlerini gerektirmektedir. 21. yüzyılda örgütler çalışan adaylarının yalnızca mesleki ve teknik bilgi becerilerine değil, teknik olmayan diğer adıyla "istihdam edilebilirlik becerileri" ne de önem vermektedir (Ünal, 2003: 282). Yirminci yüzyılın başlarında kullanılmaya başlanan "istihdam edilebilirlik" kavramı da çalışmaya ihtiyacı olan ve çalışmaya istekli olan, yani "istihdam edilebilir" kişileri işsiz olan kişilerden ayıran bir kavram olarak ortaya çıkmıştır (Gazier, 1998). İstihdam edilebilirlik sözlükte kişilerin istihdam edilmelerini sağlayan özellikler anlamına gelmektedir. İstihdam edilebilirlik, UNESCO tarafından "Bireyin iş bulma, istihdamda kalma ve mesleki becerilerini güncelleme konusunda gösterdiği uyum derecesi" olarak tanımlanmıştır (Unesco, 2009). İstihdam edilebilirlik nesnel istihdam edilebilirlik ve algılanan istihdam edilebilirlik olarak ikiye ayrılmaktadır.

(örneğin kaba ya da kibirli davranma) olumsuz etkisi olduğu görülmüştür (Boswell, Roehling, LePinezz ve Moynihan, 2003). Chapman ve Webster'ın çalışmasında da örgütsel çekiciliğin yanı sıra işe alım yapacak kişiyle yapılan görüşmelerin, işe başvuran kişilerin seçimlerini etkilediği görülmüştür. Buna göre; işe alım yapan kişilerin olumlu yaklaşımları, başvuran kişinin seçim sürecini hem doğrudan hem de dolaylı olarak etkilemektedir (Chapman ve Webster, 2006).

İşin kabul ya da ret kararına, yapılan iş görüşmesinin ardından iş teklifinin ne zaman geldiği de etki edebilmektedir. Öğrenciler ve deneyimler de dahil olmak üzere 3.012 kişi ile yapılan bir çalışmada teklif zamanlamasının teklif kabulü ve istihdam sonuçları üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Buna göre işe alım süreçleri iş başvurusu yapan bireylere göre farklılık gösterse de iş arayanların görüşme sonrası daha erken yapılan iş tekliflerini kabul etme olasılıkları daha yüksektir (Becker, Connolly ve Slaughter, 2010).

Yapılan bir diğer çalışmada ise işe kabulde ağızdan ağıza iletişimin etkisi incelenmiştir. 612 potansiyel başvuru sahibiyle yapılan çalışmada, işe alım sürecinin başlarında ağızdan ağıza firmada istihdama ilişkin olumlu bilgilerin alınmasının algısal ve fiili olarak olumlu sonuç verdiği görülmüştür. Ancak potansiyel adayların, tanıdık statüsündeki daha zayıf bağları olan kişilere kıyasla, arkadaş ve aile gibi daha güçlü bağları olan kişilerle ağızdan ağıza iletişimlerinin daha olumlu olduğu ifade edilmektedir (Van Hoye ve Lievens, 2009).

Sonuç olarak, iş arayışındaki bireyler yapılan iş tekliflerini, eğitim, deneyim, aile ve çevre etkisi, iş teklifi yapan kurum, teklif edilen çalışma koşulları ve işyerinin konumu gibi faktörleri değerlendirerek kabul veya reddedebilmektedir. Buradan hareketler iş arayan bireyin karar aşamasında maruz kaldığı etkenlerden bazıları kişinin kendisinin yönetebileceği kararlarken, bazı etkenler kişinin iradesi dışında gerçekleşmektedir. Bu doğrultuda kişi her ne kadar kendi iradesi dahilinde iş teklifini kabul veya reddediyor olsa da yönetemediği faktörlerin etkisi altında kalabilmektedir. Teklifin kabulü halinde kişi iş arayışını sonlandırırken, teklifin reddi durumunda kişi için iş arama süreci devam etmekte ya da iş arayışı sonlanmaktadır.

Yöntem

“İşe yönelmeme nedenleri” ölçeği geliştirme sürecinin aşamaları ve çalışma grubunun özellikleri aşağıdaki başlıklarda detaylandırılmıştır.

Soru Formu Geliştirme Süreci

Ölçek geliştirme çalışmaları kapsamında ilk adım olarak uluslararası ve ulusal düzeyde literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte 3 iş ve meslek danışmanı ile işe yönlendirme faaliyetleri ve işin kabul veya ret durumlarına ilişkin derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Çalışmanın amacı, literatür taramasından elde edilen bulgular ve yapılan ön görüşmeler sonucunda 62 maddeden oluşan “İşe yönelmeme nedenleri” ölçeği taslak formu hazırlanmıştır.

Ölçeğin kapsam geçerliliğinin test edilmesine yönelik olarak uzman görüşü alınması yöntemine başvurulmuştur. Bu kapsamda 62 maddeden oluşan taslak nitelikteki ölçek formunun değerlendirilmesi için çalışma ekonomisi, istihdam, işsizlik, iş ve meslek danışmanlığı, ölçme ve değerlendirme ve istatistik alanlarında uzman 10 kişi ile görüşmeler yapılmıştır. Uzmanlarla yapılan görüşmelerin sonucunda 62 maddeden oluşan madde havuzundan uzmanların önerisi ile amaca uygun olmayan 20 madde çıkarılmış ve 5 yeni madde eklenmiş, 47 maddelik taslak ölçek formu oluşturulmuştur. 5’li likert tipinde (Kesinlikle katılıyorum, katılıyorum, kısmen katılıyorum, katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum) hazırlanan 47 maddelik taslak ölçek formu, Sultanbeyli’de ikamet eden, aktif olarak iş arayan ve bir işe yönlendirildiği halde işe yönelmeyen toplam 42 kişi ile pilot niteliğinde yüz yüze bir anket uygulaması yapılmıştır. Pilot anket uygulaması sonucunda katılımcılar tarafından anlaşılmadığı tespit edilen 4 madde ölçek formundan çıkarılarak madde havuzu 43 maddeye düşürülmüştür. Ön çalışmaya katılan 42 kişinin verisi geçerli 424 kişi ile yapılan anket verilerine dahil edilmemiştir.

Çalışma Grubu

Araştırma, artan işsizlik durumu, öngörülemeyen fiyat artışlarının getirdiği yoksullaşma ve bireylerin işgücü piyasalarına katılmasının zorlaştığı bir dönemde İstanbul ili içerisinde sosyo-ekonomik yapısı itibarıyla en kırılgan nüfusa sahip Sultanbeyli’de ikamet eden, iş arama kanallarını kullanarak cari ücret düzeyinde iş arayan, bir kurum tarafından en az bir işe yönlendirildiğini beyan eden ancak işe yönelmeyen 18 yaş ve üzeri çalışma çağı nüfus içerisindeki 424 kişi ile çevrimiçi anket yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında hazırlanan ölçme aracı, Sultanbeyli ilçesinde faaliyet gösteren yerel istihdam hizmetleri sunan kurumlarda (İŞKUR, Sultanbeyli Belediyesi Kariyer Merkezi, Özel İstihdam Büroları ve yakın çevrede işe yönlendirme faaliyeti yapan kurumlarda) aktif kaydı bulunan ve en az bir işe yönlendirilmesine rağmen istihdamı gerçekleştirilmeyenlere kolayda örnekleme yöntemi ile dijital kanallardan ulaştırılmıştır. 2022 yılı mayıs ayında başlayan saha çalışması dört ay sürmüş ve Ağustos ayında tamamlanmıştır. Tablo 1’de araştırmaya gönüllü olarak katılan 424 kişinin demografik dağılımına yer verilmiştir.

Tablo 1. Çalışma Grubuna Dair Demografik Bilgiler

Değişkenler	Frekans	Yüzde (%)
Yaş Grubu		
18-24 Yaş	77	18.16
25-29 Yaş	109	25.71
30-34 Yaş	105	24.76
35-44 Yaş	111	26.18
45-54 Yaş	19	4.48
55-64 Yaş	3	0.71
Cinsiyet		
Kadın	161	37.97
Erkek	263	62.03
Uyruk		
Türkiye Cumhuriyeti	419	98,8
Suriye	5	1,2
Eğitim Durumu		
İlkokul mezun	45	10.61
Ortaokul mezun	72	16.98
Lise Mezun	140	33.02
Ön Lisans Mezun	71	16.75
Lisans Mezun	90	21.23
Lisansüstü Mezun	6	1.42
Medeni Durum		
Evli	245	57.78
Bekâr/Hiç evlenmemiş	156	36.79
Evli ama eşinden ayrı yaşıyor	5	1.18
Boşanmış	14	3.30
Eşi Hayatta Değil	4	0.94
Gelir Düzeyi		
4.250 altı	214	50.47
4.251-6.000 TL	139	32.78
6.001-9.000 TL	57	13.44
9.001-12.000 TL	9	2.12
12.001 TL ve üzeri	5	1.18
Toplam	424	100

Tablo 1’de görüleceği üzere çalışma grubunun %39,97’si kadın %62,03’ü erkek katılımcılardan oluşmaktadır. 424 katılımcının %26,18’i 35-44 yaş aralığında iken yaklaşık olarak yarısı 25-34 yaş aralığındadır. Çalışma grubu içerisinde Suriye uyruklu katılımcı oranı %1,2’dir. Çalışma grubunun eğitim durumuna bakıldığında, %60,6’sı lise ve altı eğitim düzeyindedir. Çalışma grubu içerisinde evli olanların oranı %57,78 iken bekârların oranı %36,79’dur. Katılımcıların %3,30’u boşanmış durumda iken evli ama eşinden ayrı yaşayan (%1,18) katılımcılar da söz konusudur. Gelir durumu açısından bir değerlendirme yapıldığında 2022 yılı Nisan-Temmuz dönemi rakamları ile katılımcıların büyük bir kısmının (%83,3) hane geliri 6.000 TL ve altında belirlenmiştir. Son olarak çalışma grubunun %18,6’sının toplam çalışma süresi 5-10 yıl arasında iken, %17,2’sinin 0-1 yıl arasında kısa süreli bir deneyime sahip olduğu görülmüştür. Katılımcıların %45,1’i 0-5 yıl arası toplam çalışma süresi olduğunu beyan etmiştir. Ayrıca çalışma grubunun %98,3’ünün bulunduğu hanede gelir getirici bir işte çalışan kişi sayısı 3 olarak tespit edilmiştir.

Ölçek Geliştirme

Ölçek geliştirme çalışmaları kapsamında ilk adım olarak uluslararası ve ulusal düzeyde literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte 3 iş ve meslek danışmanı ile işe yönlendirme faaliyetleri ve işin kabul veya ret durumlarına ilişkin derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Çalışmanın amacı, literatür taramasından elde edilen bulgular ve yapılan ön görüşmeler sonucunda 62 maddeden oluşan “İşe yönelmeme nedenleri” ölçeği taslak formu hazırlanmıştır.

Ölçeğin kapsam geçerliliğinin test edilmesine yönelik olarak uzman görüşü alınması yöntemine başvurulmuştur. Bu kapsamda 62 maddeden oluşan taslak nitelikteki ölçek formunun değerlendirilmesi için çalışma ekonomisi, istihdam, işsizlik, iş ve meslek danışmanlığı, ölçme ve değerlendirme ve istatistik alanlarında uzman 10 kişi ile görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerin sonucunda 62 maddeden oluşan madde havuzundan amaca uygun olmayan 20 madde çıkarılmış ve 5 yeni madde eklenerek 47 maddelik taslak ölçek formu oluşturulmuştur. 5’li likert tipinde (Kesinlikle katılıyorum, katılıyorum, kısmet katılıyorum, katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum) hazırlanan 47 maddelik taslak ölçek formu, Sultanbeyli ilçesinde ikamet eden, aktif olarak iş arayan ve bir işe yönlendirildiği halde işe yönelmeyen toplam 42 kişi ile pilot niteliğinde yüz yüze bir anket uygulaması yapılmıştır. Pilot anket uygulaması sonucunda katılımcılar tarafından anlaşılmayan 4 madde ölçek formundan çıkarılarak madde havuzu 43 maddeye düşürülmüştür.

Veri Toplama Araçları

Çalışmanın amacı, kapsamı, metodolojisi ve 43 maddelik ölçek ve kişisel bilgilerden oluşan anket formu İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü, Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Başkanlığı 21.02.2022 tarih ve 02 sayılı toplantısında görüşülerek oybirliği ile etik yönden uygun bulunmuş olup 29.03.2022 tarih ve 828249 sayılı kararın tebliği sonrasında çalışmanın saha uygulamasına 02.05.2022 tarihinde başlanmıştır. Çalışma kapsamında katılımcıların demografik bilgilerini de içeren kişisel

bilgiler formu ve 43 maddelik ölçeğin yer aldığı anket formu linke dönüştürülerek dijital kanallardan örnekleme ulaştırılarak veri elde edilmiştir. Çalışmaya gönüllü olarak katılan katılımcılardan araştırmaya ilişkin onam formu dijital olarak alınmıştır.

Veri Analizi

Araştırma kapsamında elde edilen veriler SPSS 22.0 paket programına girilerek analiz edilmiştir. İş arayan ve bir işe yönlendirilmiş olanların işe yönelmeme nedenlerini belirlemek için hazırlanan ölçek sorularının boyutlarını keşfetmek adına açımlayıcı faktör analizi (AFA) ve doğrulayıcı faktör analizlerine (DFA) başvurulmuştur. AFA analiz sürecinde faktör yüklerinin hesaplanması ve hangi boyutlar altında toplandığını görmek adına “Varimax” döndürme tekniği ve Temel Bileşenler Analizi (Principal Component) kullanılmıştır. AFA sonucu elde edilen “İşe Yönelmeme Nedenleri Ölçeği”nin 2 faktör ve 19 maddeden oluşan formunun güvenilirlik analizi için Cronbach Alpha katsayıları hesaplanmıştır. AFA’dan elde edilen iki boyutlu ölçek formunun uygunluğunu test etmek adına DFA’dan yararlanılmıştır. Son olarak AFA ve DFA sonucu 2 faktör ve 19 maddeden oluşan ölçeğin güvenilirliğinin test edilmesi adına maddeler ile boyutların ortalama puanları arasındaki korelasyon katsayıları incelenmiştir.

Bulgular

Geçerlilik Analizi Sonuçları

“İşe Yönelmeme Nedenleri Ölçeği”nin kapsam açısından geçerliliği, taslak ölçek formunu değerlendiren 10 uzmanın görüşleri ve 42 kişi ile yapılan pilot uygulama sonuçları dikkate alınarak oluşturulan 43 maddelik nihai form ile sağlanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliliğini belirlemek için açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizlerine başvurulmuştur.

Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA)

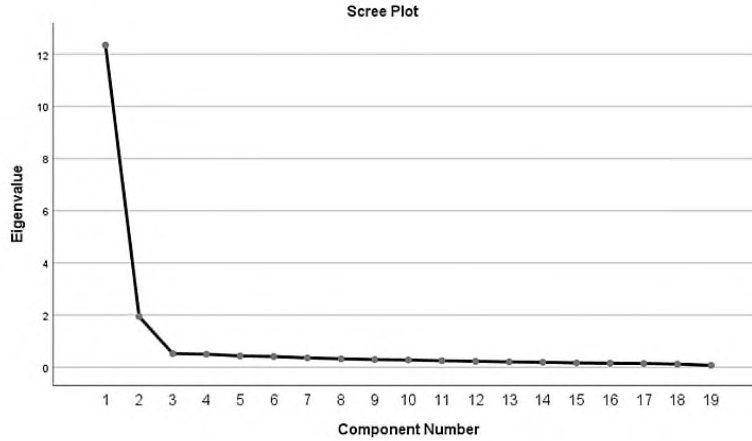
Ölçek maddelerinin boyutlarını keşfetmek adına 43 madde ile 424 katılımcıdan toplanan veriler üzerinden Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılmıştır. Veri setinin KMO katsayısı 0,966 olarak bulunmuştur. Bu sayı AFA yapmak için verilerin uygun olduğunu göstermektedir (Kalaycı, 2006). Literatüre göre, bir maddenin faktörü iyi derecede ölçtüğünü söyleyebilmek için faktör yükünün en az .30 olması beklenmektedir. 0.30- 0.60 faktör yükleri olan maddeler yapıyı orta derecede, 0.60 üzeri faktör yükü olanlar ise yüksek derecede yapıyı ölçmektedir (Kline, 1994). Tablo 2’de ölçeği oluşturan 43 madde içerisindeki 19 maddenin ortak faktör varyanslarının ve faktör-I değerlerine yer verilmiştir. 43 madde ile AFA yapılmıştır. Analiz sonucunda faktör yükleri .30’ un altında olan ve birden fazla faktör altında yakın faktör yüklerine sahip 24 madde peyderpey modelden çıkartılarak AFA tekrarlanmıştır. Böylelikle her faktör altında birbirleri ilişkili ve diğer faktörden ayrılmış çok boyutlu bir ölçek yapısına ulaşılmıştır. Sonuç olarak iki boyuttan oluşan 19 maddelik ölçek yapısı ortaya çıkmıştır. Bu maddelere ait tüm değerlerin .60’ın üzerinde olduğu görülmektedir. Sonuç olarak tabloda yer alan 19 madde, faktör yükleri bakımından yüksek derecede “İşe Yönelmeme Nedenleri Ölçeğini” ölçmektedir ve AFA gerçekleştirmek için uygundur.

Tablo 2. Ölçek Maddelerinin Faktör Yüğü Değerleri

Madde Numarası	Faktör Ortak Varyansı	Faktör-I Yük Değeri
Madde 1: Yeterli özgüvenim olmadıktan yönlendirildiğim işi kabul etmedim.	0,688	0,776
Madde 3: Yönlendirildiğim işte birlikte çalışacağım kişilerin çoğunluğunun hemcinsim olmaması nedeniyle işi kabul etmedim.	0,807	0,859
Madde 5: Gelirim yeterli düzeyde olduğu için yönlendirildiğim işi kabul etmedim.	0,755	0,805
Madde 6: Aldığım sosyal yardımların kesilmesini istemediğim için yönlendirildiğim işi kabul etmedim.	0,875	0,869
Madde 7: Aile bireyleri yönlendirildiğim iş pozisyonunu ve çalışma koşullarını onaylamadığı için işi kabul etmedim.	0,776	0,845
Madde 9: Ev sorumluluklarını yerine getirebilmek için yönlendirildiğim işi kabul etmedim.	0,682	0,791
Madde 10: Aile/hane gelir düzeyi yeterli olduğu için yönlendirildiğim işi kabul etmedim.	0,824	0,856
Madde 11: Aile bireylerimin zorlamasıyla başvuru yaptığım için yönlendirildiğim işi kabul etmedim.	0,901	0,883
Madde 12: Yönlendirildiğim işi kreş imkânı sunmadığı için kabul etmedim.	0,803	0,850
Madde 14: Eğitim düzeyimin yeterli olmaması nedeniyle yönlendirildiğim işe kabul edilmedim.	0,697	0,806
Madde 29: Yönlendirildiğim işin ücret düzeyi düşük olduğu için işi kabul etmedim.	0,713	0,732
Madde 31: Yönlendirildiğim iş kendimi mesleki olarak geliştirebileceğim imkanlar sunmadığı için işi kabul etmedim.	0,721	0,782
Madde 32: Yönlendirildiğim işin vardiya olması nedeniyle işi kabul etmedim.	0,713	0,800
Madde 34: Yönlendirildiğim işi bedenen ağır çalışma koşulları nedeniyle kabul etmedim.	0,723	0,796
Madde 36: Yönlendirildiğim iş uzak bir konumda olduğu için işi kabul etmedim.	0,688	0,765
Madde 39: İşverenin fazla mesai talebi olduğu için yönlendirildiğim işi kabul etmedim.	0,751	0,808
Madde 43: İşverenin sigortasız çalışma eğitimi / teklifi olduğu için yönlendirildiğim işi kabul etmedim.	0,648	0,726
Madde 40: İşverenin yönlendirildiğim işin kapsamı dışında işleri de yapmamı istemesi nedeniyle işi kabul etmedim.	0,748	0,755
Madde 35: Yönlendirildiğim iş, iş sağlığı ve güvenliği koşullarına uygun olmadığı için işi kabul etmedim.	0,779	0,789

Faktör yüklerinin hesaplanması ve hangi boyutlar altında toplandığını görmek adına “Varimax” döndürme tekniği ve Temel Bileşenler Analizi (Principal Component) kullanılmıştır. Bu analiz sonucunda 43 madde olarak tasarlanan ölçeğin AFA sonucunda 19 ölçek maddesinin iki boyut altında toplandığı gözlenmiştir. Şekil 1’de bir ve iki numaralı faktörün, modeli en çok açıklayan iki faktör olduğu görülmektedir.

Şekil 1. Scree Plot.

“Varimax” döndürme tekniği sonucunda elde edilen veriler Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. Döndürme Sonrası AFA Sonuçları

Madde Numarası	Faktör- I*	Faktör- II**	Cronbach Alpha	
Madde 11	0,888		,967	
Madde 6	0,876			
Madde 10	0,837			
Madde 12	0,821			
Madde 5	0,816			
Madde 3	0,813			
Madde 7	0,794			
Madde 1	0,771			
Madde 9	0,746			
Madde 14	0,744			
Madde 35		0,823		,950
Madde 40		0,820		
Madde 29		0,804		
Madde 39		0,775		
Madde 31		0,771		
Madde 34		0,757		
Madde 36		0,751		
Madde 43		0,745		
Madde 32		0,736		

Açıklanan Varyans: Toplam: % 75,223

*Faktör- I (Bireysel nedenler): % 64,983

**Faktör- II (İş ve işveren kaynaklı nedenler): % 10,240

Tablo 3’e göre; birinci boyut 10 maddeden (11., 6., 10., 12., 3., 5.,7.,1., 9. ve 14. maddeler) oluşmaktadır. Birinci boyutta yer alan maddelerin faktörler yükleri 0,744 ve 0,888 arasında değişmektedir. İkinci boyut ise 9 maddeden (40., 35., 29., 39., 43., 31., 34., 36. ve 32. maddeler) oluşmaktadır. İkinci boyutta yer alan maddelerin faktör yükleri 0,736 ve 0,823 arasında değişmektedir. Tabloya göre birinci boyut varyansın %64,983’ünü, ikinci boyut ise %10,240’ını açıklamaktadır. Birinci ve ikinci boyutlar birlikte toplam varyansın %75,223’ ünü açıklamaktadırlar.

AFA sonucu elde edilen “İşe Yönelmeme Nedenleri Ölçeği”nin 2 faktör ve 19 maddeden oluşan formunun güvenilirlik analizi için Cronbach Alpha katsayıları hesaplanmış ve Tablo 3’e eklenmiştir. Buna göre Faktör-I’in Cronbach Alpha katsayısı ,967 iken Faktör- II’nin Cronbach Alpha katsayısı ,950’dir. Sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalarda Cronbach Alpha katsayısı 0 ile 1 arasında değişmektedir ve .70’ den yüksek olan değerlerin güvenilirliği gösterdiği kabul edilmektedir (Büyükoztürk, 2019). Bu bağlamda Faktör-I ve Faktör-II’nin oldukça güvenilir olduğu söylenebilmektedir. Maddelerin içerikleri incelenerek Faktör-I’e “bireysel nedenler”, Faktör-II’ye ise “iş ve işveren kaynaklı nedenler” adı verilmiştir. Burada ölçeğin tamamı için ayrı bir Cronbach Alpha katsayısı hesaplanmamıştır. Bunun nedeni ölçeğin toplam puan alınarak kullanılabilen bir ölçek olarak tasarlanmamış olmasıdır. Ölçeğin amacı, iş arayan ve bir işe yönlendirilmiş bir bireyin işe yönelmeme nedeninin daha çok hangi sebeplerden kaynaklandığının tespit edilmesidir. Diğer bir ifade ile, bu ölçeği cevaplayan bir kişinin “bireysel nedenler” faktöründe, “iş ve

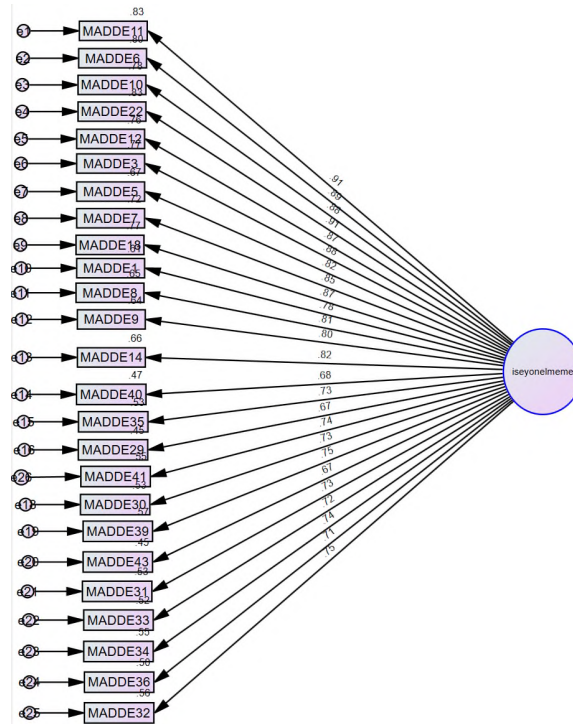
işveren kaynaklı nedenler” faktöründen daha yüksek ortalama puana sahip olması işe yönelmeme nedeninin bireysel olduğu anlamına gelmektedir.

Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)

Ölçeğin yapı geçerliliğine ilişkin ikinci bir çalışma olarak AFA'dan elde edilen iki boyutlu ölçek formu Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ile AMOS 26 programında test edilmiştir. DFA uyum indeksleri olarak bilinen değerlerin belli aralıklarda olması modelin uygun olduğunu göstermektedir. Bu uyum indeksleri χ^2/sd (ki-kare/serbestlik derecesi) oranı, RMSEA, AGFI, GFI, CFI ve NFI'dir. Literatüre göre χ^2/sd oranının 4' den küçük olması (Şimşek, 2007), RMSEA değerinin 0,08'in altında olması, GFI ve AGFI değerlerinin .85' in üzerinde olması, IFI ve CFI değerlerinin ise .90' nın üzerinde olması modelin kabul edilebilir uygunluğa sahip olduğunu göstermektedir (Schermmelleh-Engel, Moosbrugger ve Müller, 2003).

AFA sonucunda elde edilen iki faktörlü 19 maddeden oluşan yapının optimum model olup olmadığını test etmek için tüm maddeler tek bir boyut altında toplanarak uyum indeksleri incelenmiştir. Şekil X' de tek birinci düzey tek faktörlü model DFA modeli görülebilir. Bu modele ait uyum indeksleri sonuçları ise şöyledir; χ^2/sd (ki-kare/serbestlik derecesi) 12. 550; RMSEA değeri .165 ve CFI değeri .748 olarak bulunmuştur. Literatüre göre bu değerler kabul edilebilir sınırların dışında kalmaktadır (Schermmelleh-Engel, Moosbrugger ve Müller, 2003). Buna göre tek faktörlü DFA modelinin kabul edilebilir model olmadığı söylenebilir.

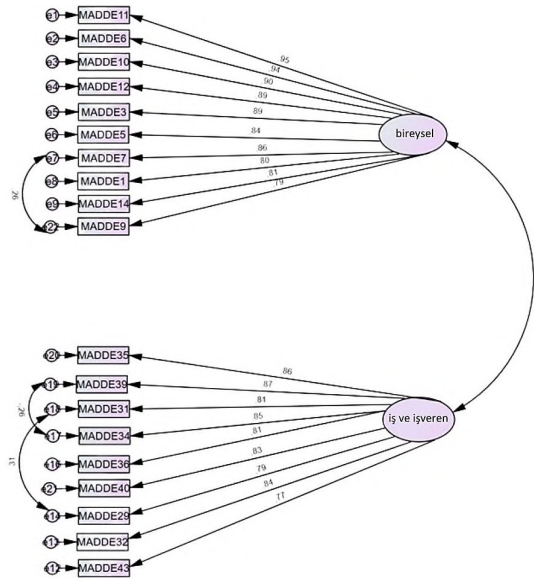
Şekil 2. Tek Boyutlu DFA Modeli.

Sonrasında iki faktörlü DFA modeli test edilmiştir. İki faktörlü “İşe Yönelmeme Nedenleri Ölçeği” için yapılan DFA sonucunda elde edilen uyum indeksleri değerleri şöyledir: $\chi^2/sd= 3,381$, RMSEA= 0,75, AGFI= ,861, GFI= 891, CFI= ,959, NFI= ,943, IFI= ,959. Bu değerlere göre 19 madde ve 2 faktörden oluşan “İşe Yönelmeme Ölçeğinin” literatürdeki kabul edilebilir değer aralıklarında ve uygun bir ölçek modeli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. DFA ile test edilen model Şekil 3' de gösterilmiştir.

Modelin uyum indekslerini iyileştirmek amacıyla aynı faktör içinde yer alan ve benzer ifadeler içeren maddeler arasında hata kovaryansı modifikasyonları yapılmıştır. Teorik olarak benzer ifadeler içeren maddeler arasında hata kovaryansının çizilmesi ortak paylaştıkları varyansları toplam varyanstan ayırarak modelin uyumluluğunu yükseltmektedir (Doğan & Aybek, 2021; Diamantopoulos, Siguaw & Siguaw, 2000). Maddeler kuramsal olarak incelendiğinde 7. ve 9. maddelerin bireylerin aile-iş dengesi ile, 29. ve 31. maddelerin işin umut vadeciliği ile, 34. ve 39. maddelerin ise işin yorgunluk seviyesi ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Bu maddeler arasında hata kovaryanslarının çizilmesi modelin uyumluluğunu yükseltmiştir.

Şekil 3. Doğrulayıcı Faktör Analizi.

Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Ölçek geçerliliğini belirlemek için yapılan AFA ve DFA sonucu iki boyut ve 19 maddeden oluşan ölçeğin güvenilirliğinin test edilmesi adına maddeler ile boyutların ortalama puanları arasındaki korelasyon katsayıları incelenmiştir. Ölçek toplam puan alınarak kullanılmayacak bir yapıda tasarlandığı için her bir maddenin yer aldığı faktörün ortalama puanları ile olan korelasyonu incelenmiştir. Bu kapsamda “bireysel nedenler” faktöründe yer alan 10 maddenin, birinci faktör ortalama puanı ile korelasyonuna; “iş ve işveren kaynaklı” nedenler faktöründe yer alan 9 maddenin ise “iş ve işveren kaynaklı nedenler” faktörü ortalama puanı ile korelasyonuna yer verilmiştir.

Tablo 4. Madde-Ortalama Puan Korelasyonu

Madde Numarası	Bireysel Nedenler Boyutu Korelasyon Katsayısı	Madde Numarası	İş ve İşveren Kaynaklı Nedenler Boyutu Korelasyon Katsayısı
Madde 11	,777**	Madde 35	,831**
Madde 6	,739**	Madde 40	,851**
Madde 10	,761**	Madde 29	,820**
Madde 12	,748**	Madde 39	,823**
Madde 5	,742**	Madde 31	,832**
Madde 3	,733**	Madde 34	,832**
Madde 7	,795**	Madde 36	,814**
Madde 1	,737**	Madde 43	,796**
Madde 9	,802**	Madde 32	,785**
Madde 14	,801**		

** Correlation is significant at the 0.01 level

Tablo 4’te maddelerin yer aldıkları faktör ile korelasyonlarının katsayıları gösterilmiştir. Ölçekte yer alan tüm maddelerin, altında toplandığı faktörün ortalama puanı ile korelasyon katsayılarının .70’ in üzerinde olduğu görülmektedir. Korelasyon katsayısının 0.70 ile 1.00 arasında olması yüksek, 0.70 - 0.30 arasında olması orta, 0.0 ve 0.30 arasında olması ise değişkenler arasında düşük bir düzeyde korelasyon ilişkisini göstermektedir (Büyüköztürk, 2019). Buna göre faktör analizi sonucu elde edilen iki faktör altında toplanmış 19 maddelik ölçek formunun yüksek düzeyde geçerli olduğu söylenebilir.

Ölçeğin geçerliliğini test etmek için DFA modelinde elde edilen standart regresyon katsayıları üzerinden Açıklanan Ortalama Varyans AVE (Average Variance Extracted) değeri hesaplanmıştır. AVE değerinin .50’ den büyük olması ölçeğin benzeşme geçerliliğini sağladığını göstermektedir (Fornell & Larcker, 1981). Tablo X’ de görülebileceği gibi AVE değeri Faktör 1 için 0.754, Faktör 2 için ise 0.682 olarak hesaplanmıştır. Bu değerlere bakarak geliştirilen ölçeğin benzeşme geçerliliğini sağladığını söylemek mümkündür.

Ölçeğin güvenilirliğini test etmek adına Cronbach Alpha katsayısına ilaveten DFA modelinden elde edilen standart regresyon katsayıları üzerinden bileşik güvenilirlik CR (Composite Reliability) katsayısı da hesaplanmıştır. CR katsayısının .70’ten büyük olması kurulan modelin güvenilir bir ölçek olduğunu göstermektedir (Fornell & Larcker, 1981). CR katsayısı Faktör 1 için .96, Faktör 2 için ise .95 olarak hesaplanmıştır. Buna göre, ölçeğin güvenilir bir ölçek olduğu söylenebilir.

Tablo 5. AVE ve CR katsayıları

Maddeler	Standart Regresyon Katsayıları	Ortalama Açıklanan Varyans (AVE)	Birleşik Güvenilirlik (CR)
Faktör 1 (Bireysel Nedenler)		0.75	0.96
Madde 11	0.95		
Madde 6	0.93		
Madde 10	0.90		
Madde 12	0.89		
Madde 3	0.88		
Madde 5	0.84		
Madde 7	0.85		
Madde 1	0.79		
Madde 14	0.81		
Madde 9	0.78		
Faktör 2 (İş ve İşveren Kaynaklı Nedenler)		0.68	0.95
Madde 35	0.85		
Madde 39	0.87		
Madde 31	0.81		
Madde 34	0.84		
Madde 36	0.80		
Madde 29	0.78		
Madde 32	0.83		
Madde 43	0.77		
Madde 40	0.83		

Demografik Göstergeler ile İşe Yönelmeme Nedenleri Ölçeği Boyutlarının Ortalamaları

Çalışma kapsamında 424 katılımcının demografik bilgilerine göre ortalama puanlarının dağılımına Tablo 6'da yer verilmiştir. Toplamda ise katılımcıların "iş ve işveren kaynaklı nedenler" boyutunda yer alan maddelere verdikleri cevapların ortalamaları 1,8456 iken bireysel nedenler boyutunda yer alan maddelere verdikleri cevapların ortalaması ise 1,4811'dir. İş ve işveren kaynaklı nedenler boyutundaki maddelerin ortalamasının daha yüksek olması, katılımcıların işe yönelmeme nedenlerinin daha çok iş ve işveren kaynaklı olduğunu göstermektedir.

Tablo 6. Demografik Veriler ve Boyutların Ortalamaları

	İş ve İşveren Kaynaklı Nedenler Boyutu Ortalaması	Bireysel Nedenler Boyutu Ortalaması
Cinsiyet		
Kadın	1,7553	1,3577
Erkek	1,8969	1,5557
Yaş		
18- 24 yaş arası	1,9913	1,4026
25- 29 yaş arası	1,8695	1,2780
30- 34 yaş arası	1,6921	1,5762
35-44 yaş arası	1,7868	1,5171
45-54 yaş arası	2,2281	2,0474
55-64 yaş arası	2,3704	2,6333
Uyruk		
Türkiye Cumhuriyeti	1,4792	1,8494
Suriye	1,6400	1,5333
Eğitim Durumu		
İlkokul mezun	2,2198	2,0244
Ortaokul mezun	2,0231	1,7528
Lise Mezun	1,7730	1,4614
Ön Lisans Mezun	1,8200	1,2070
Lisans Mezun	1,6185	1,1856
Lisansüstü Mezun	2,3148	2,2833
Medeni Durum		
Evli	1,8413	1,5563
Bekar/Hiç evlenmemiş	1,8291	1,3096
Evli ama eşinden ayrı yaşıyor	1,3778	1,5800
Boşanmış	1,9603	1,7929
Eşi Hayatta Değil	2,9444	2,3500
Hane Geliri		
4.250 altı	1,9470	1,6262
4.251-6.000 TL	1,7130	1,2597
6.001-9.000 TL	1,7485	1,4632
9.001-12.000 TL	1,5556	1,2333
12.001-15.000TL	2,8222	2,0800
Hane Nüfusu		
1	2,4259	1,9167
2	2,0049	1,5067
3	1,8847	1,4519
4	1,8051	1,5263
5 ve üzeri	1,7725	1,4259
Hanede Çalışan Kişi Sayısı		
3	1,8511	1,4830
4	1,4444	1,3000
5 ve üzeri	2,0000	1,8000
Toplam	1,8456	1,4811

Değerlendirme ve Sonuç

Geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları sonucu elde edilen iki boyut ve on dokuz maddeden oluşan “İşe Yönelmeme Nedenleri Ölçeği”, aktif olarak bir istihdam kurumunda iş arayan olarak kayıtlı olup iş ve meslek danışmanı tarafından bir işe yönlendirilen bireylerin o işe yönelmeme nedenlerini anlamak için geliştirilmiş geçerli ve güvenilir bir ölçektir. 5’li likert yapıda tasarlanan ölçeğin, faktör analizi sonucu iki boyut altında toplanan 19 madde incelendiğinde on maddeden oluşan birinci boyut “bireysel işe yönelmeme nedenleri”, dokuz maddeden oluşan ikinci boyut ise “iş ve işveren kaynaklı işe yönelmeme nedenleri” olarak adlandırılmıştır.

“İşe yönelmeme nedenleri ölçeği” boyutlarını keşfetmek adına açımlayıcı faktör analizi (AFA) ve doğrulayıcı faktör analizlerine (DFA) başvurulmuştur. AFA analiz sürecinde faktör yüklerinin hesaplanması ve hangi boyutlar altında toplandığını görmek adına “Varimax” döndürme tekniği ve Temel Bileşenler Analizi (Principal Component) kullanılmıştır. Buna göre ölçeğin alt faktörler arasındaki ilişki incelenmiş ve faktörlerin olumlu ve anlamlı ilişki içinde olduğu tespit edilmiştir. Veri setinin KMO katsayısı 0,966 olarak bulunmuştur. Ölçeği oluşturan 19 maddenin ortak faktör varyanslarının ve faktör-I değerleri incelendiğinde birinci boyutta yer alan maddelerin faktörler yükleri 0,744 ve 0,888 arasında değişmektedir. İkinci boyutta yer alan maddelerin faktör yükleri ise 0,736 ve 0,823 arasında değişmektedir. Bununla birlikte birinci boyut varyansın %64,983’ünü, ikinci boyut ise %10,240’ını açıklamaktadır. Birinci ve ikinci boyutlar birlikte toplam varyansın

Ölçeğin güvenilirlik analizi için hesaplanan Cronbach Alpha katsayıları ise Faktör-I için,967 iken Faktör- II için ,950’dir. DFA sonucunda elde edilen uyum indeksleri değerleri ($\chi^2/sd= 3,381$, RMSEA= 0,75, AGFI= ,861, GFI= 891, CFI= ,959, NFI= ,943, IFI= ,959.) 19 madde ve 2 faktörden oluşan “İşe Yönelmeme Ölçeğinin” literatürdeki kabul edilebilir değer aralıklarında ve uygun bir ölçek modeli olduğunu doğrulamıştır. Ölçeğin güvenilirliğinin test edilmesi adına maddeler ile boyutların ortalama puanları arasındaki korelasyon katsayıları incelenmiştir. Ölçek toplam puan alınarak kullanılmayacak bir yapıda tasarlandığı için her bir maddenin yer aldığı faktörün ortalama puanları ile olan korelasyonu incelenmiştir. Ölçekte yer alan tüm maddelerin, altında toplandığı faktörün ortalama puanı ile korelasyon katsayıları .70’in üzerinde tespit edilmiştir. Buna göre faktör analizi sonucu elde edilen iki faktör altında toplanmış 19 maddelik ölçek formu yüksek düzeyde geçerlidir.

Son olarak iki boyuttaki madde sayıları eşit olmadığından, boyutların toplam puanlarının değil ortalama puanlarının karşılaştırılması yapılmış; bireyin işe yönelmeme sebebinin bireysel nedenlerden ziyade, daha yoğunluklu olarak “iş ve işveren kaynaklı” olduğu tespit edilmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir.

Yazar Katkısı: Çalışma Konsepti/Tasarımı: M.E.K., S.K.T., K.Y., A.K., Y.A.; Veri Toplama: S.K.T., K.Y., A.K.; Veri Analizi /Yorumlama: M.E.K., B.T.; Yazı Taslağı: M.E.K., Y.A., S.K.T., K.Y., A.K.; İçeriğin Eleştirel İncelemesi: M.E.K., Y.A., S.K.T., K.Y., A.K.; Son Onay ve Sorumluluk: M.E.K., Y.A., S.K.T., K.Y., A.K., B.T.

Peer Review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Author Contributions: Conception/Design of study: M.E.K., S.K.T., K.Y., A.K., Y.A.; Data Acquisition: S.K.T., K.Y., A.K.; Data Analysis/Interpretation: M.E.K., B.T.; Drafting Manuscript: M.E.K., Y.A., S.K.T., K.Y., A.K.; Critical Revision of Manuscript: M.E.K., Y.A., S.K.T., K.Y., A.K.; Final Approval and Accountability: M.E.K., Y.A., S.K.T., K.Y., A.K., B.T.

Yazarların ORCID ID’leri / ORCID IDs of the authors

Muhammed Erkam Kocakaya	0000-0001-6768-5516
Sude Karanfil Tamer	0000-0001-5065-123X
Kübra Yetkin	0009-0001-3349-0064
Ayşe Korkmaz	0009-0008-8015-2106
Betül Tozar	0000-0002-9139-1566
Yüstra Ak	0000-0001-7982-9548

KAYNAKLAR / REFERENCES

- Abraham, M., Auspurg, K., Bähr, S., Frodermann, C., Gundert, S., & Hinz, T. (2013). Unemployment and willingness to accept job offers: results of a factorial survey experiment. *Journal for Labour Market Research*, 46(4), 283–305. <https://doi.org/10.1007/s12651-013-0142-1>
- Autor, D. H. (2008). *The economics of labor market intermediation: An analytic framework* (No. 14348).
- Arntz M., Wilke R. A. (2006). Unemployment duration in Germany: Individual and regional determinants of local job finding, migration and subsidized employment. ZEW Discussion Paper No. 06-092.
- Avcu, T. (2019). Yoksulluğun önlenmesinde iradi işsizliğe neden olan “iş beğenmeme davranışı”. *İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 221–238. <https://doi.org/10.33416/baybem.569374>
- Ayaita, A., Grund, C., & Pütz, L. (2021). *Job placement via private vs. public employment agencies: Investigating selection effects and job match quality in Germany* (Discussion Paper Series No. 14024). Bonn.
- Babcock, L., Congdon, W. J., Katz, L. F., & Mullainathan, S. (2012). Notes on behavioral economics and labor market policy. *IZA Journal of Labor Policy*, 1(2), 1–14.
- Becker, W. J., Connolly, T., & Slaughter, J. E. (2010). The effect of job offer timing on offer acceptance, performance, and turnover. *Personnel Psychology*, 63(1), 223–241. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.2009.01167.x>
- Boswell, W. R., Roehling, M. V., LePine, M. A., & Moynihan, L. M. (2003). Individual job-choice decisions and the impact of job attributes and recruitment practices: A longitudinal field study. *Human Resource Management*, 42(1), 23–37. <https://doi.org/10.1002/hrm.10062>
- Büyükoztürk, Ş. (2019). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Chapman, D. S., Uggerslev, K. L., Carroll, S. A., Piasentin, K. A., & Jones, D. A. (2005). Applicant attraction to organizations and job choice: A meta-analytic review of the correlates of recruiting outcomes. *Journal of Applied Psychology*, 90(5), 928–944. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.90.5.928>
- Chapman, D., & Webster, J. (2006). Toward an integrated model of applicant reactions and job choice. *International Journal of Human Resource Management*, 17(6), 1032–1057. <https://doi.org/10.1080/09585190600696572>
- Devine, T. J., & Kiefer, N. M. (1991). *Empirical labor economics: The search approach*. New York: Oxford University Press.
- Diamantopoulos, A., Siguaw, J. A., & Siguaw, J. A. (2000). *Introducing LISREL: A guide for the uninitiated*. Sage.
- Doğan, C. D., & Aybek, E. C. (2021). R Shiny ile psikometri ve istatistik uygulamaları. *Pegem Akademi*.
- European Commission. (2017). *European semester thematic factsheet: Public employment services (PES)*. Brussels.
- Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of marketing research*, 18(1), 39–50.
- Gazier, B. (1998). Employability: Definitions and trends. In B. Gazier (Ed.), *Employability: Concepts and policies* (ss. 37–71). Berlin: European Employment Observatory.
- Green, A. E., Hoyos, M. De, Li, Y., & Owen, D. (2011). *Job search study: literature review and analysis of the Labour Force Survey*. London.
- Güler, B. (2011). İşsizlik ve yarattığı psiko-sosyal sorunların öğrenilmiş çaresizlik bağlamında incelenmesi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*. İstanbul Üniversitesi.
- Günaydın, İ., & Yıldız, B. (2016). Aktif istihdam politikalarının etkililiği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 7(17), 264–200.
- Harold, C. M., Holtz, B. C., Griepentrog, B. K., Brewer, L. M., & Marsh, S. M. (2016). Investigating the effects of applicant justice perceptions on job offer acceptance. *Personnel Psychology*, 69(1), 199–227. <https://doi.org/10.1111/peps.12101>
- Kalaycı, Ş. (2006). Faktör analizi. Ş. Kalaycıoğlu (Ed.), *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri* içinde (s. 320-331). İkinci baskı, Ankara: Asil Yayıncılık.
- Kline, P. (1994). *An easy guide to factor analysis*. New York: Routledge
- Kanfer, R., Wanberg, C. R., & Kantrowitz, T. M. (2001). Job search and employment: A personality–motivational analysis and meta-analytic review. *Journal of Applied Psychology*, 86(5), 837–855. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.86.5.837>
- Kanyılmaz Polat, E., & Bacak, B. (2018). Yükseköğrenim mezunu işsizlerde işsizliğin psikolojik sonuçları ve işsizlik süresi ilişkisi: Çanakkale örneği. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 9(2), 24–47.
- Kley, S. A. (2018). Migration in the face of unemployment and unemployment risk: A case study of temporal and regional effects. *Comparative Population Studies*, 38(1), 109–136.
- Koen, J., Klehe, U. C., Van Vianen, A. E. M., Zikic, J., & Nauta, A. (2010). Job-search strategies and reemployment quality: The impact of career adaptability. *Journal of Vocational Behavior*, 77(1), 126–139. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2010.02.004>
- Kümbül Güler, B. (2012). İş arama davranışı: Bütüncül psiko-sosyal Bir yaklaşım. “İş Güç” *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 14(2), 7–32.
- Küpeli, Ö. (2014). *Pasif işgücü politikaları uygulanan kişilerin aktif işgücü politikaları yolu ile istihdama yönlendirilmesi: Seçilmiş ülke örnekleri*. T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı.
- Manroop, L., & Richardson, J. (2015). Job search: A multidisciplinary review and research agenda. *International Journal of Management Reviews*, 18(2), 206–227. doi:10.1111/ijmr.12066
- McFadyen, R. G., & Thomas, J. P. (1997). Economic and psychological models of job search behavior of the unemployed. *Human Relations*, 50(12), 1461–1484. <https://doi.org/10.1177/001872679705001201>
- Millington, M. J., Butterworth, R., Fesko, S. L., & McCarthy, H. (1998). The constructs and practices of job placement the constructs and practices of job placement. In R. Parker & E. Szymanski (Ed.), *Rehabilitation counseling: Basics and beyond* (3rd baskı, ss. 379–409).

Austin TX: Pro-Ed.

- Önel, N. (2006). *İş-aile çatışmasının çalışan kadının aile içi ilişkileri üzerine etkileri*. Sakarya Üniversitesi.
- Özçelik Bozkurt, H., & Özkoç, A. G. (2019). Çalışanlarda öznel iyi olma halinin algılanan istihdam edilebilirlik ve işten ayrılma niyeti ile ilişkisi: Konaklama işletmelerinde bir uygulama. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7(1), 265–285. <https://doi.org/10.21325/jotags.2019.363>
- Özen, S., & Can, D. (2018). İnsan kaynakları yöneticilerinin işyerinde toplumsal cinsiyet algıları. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 19(42), 13–34.
- Porter, C. O. L. H., Conlon, D. E., & Barber, A. E. (2004). *The dynamics of salary negotiations: Effects on applicants' justice perceptions and recruitment decisions*. *International Journal of Conflict Management* (C. 15). <https://doi.org/10.1108/eb022915>
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H., & Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of psychological research online*, 8(2), 23-74.
- Sharone, O. (2007). Constructing unemployed job seekers as professional workers: the depoliticizing work–game of job searching. *Qualitative sociology*, 30(4), 403–416. doi:10.1007/s11133-007-9071-z
- Solmaz, U. (2018). Belediyelerin istihdam odaklı sosyal hizmet uygulamaları. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9(16), 1212–1253.
- Şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş temel ilkeler ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Ekinox.
- Ünal, F. (2003). İstihdam edilebilirlik becerileri ve bu becerilerin kazandırılmasına yönelik stratejiler. *Kurgu*. Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi 26470 Tepebaşı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Unesco. (2009). Employability. TVETipedia Glossary
- van Hooft, E. A. J., Kammeyer-Mueller, J. D., Wanberg, C. R., Kanfer, R., & Basbug, G. (2021). Job search and employment success: A quantitative review and future research agenda. *Journal of Applied Psychology*, 106(5), 674–713. <https://doi.org/10.1037/apl0000675>
- van Hooft, G. (2014). *Job-search behavior as a multidimensional construct: A review of different job-search behaviors and sources*. (U.-C. Klehe & E. van Hooft, Ed.), *The Oxford Handbook of Job Loss and Job Search*. New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199764921.013.009>
- Van Hooft, G., & Lievens, F. (2009). Tapping the grapevine: A closer look at word-of-mouth as a recruitment source. *Journal of Applied Psychology*, 94(2), 341–352. <https://doi.org/10.1037/a0014066>
- Wanberg, C. R., Ali, A. A., & Csillag, B. (2020). Job seeking: The process and experience of looking for a job. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 7(January), 315–337. <https://doi.org/10.1146/annurev-orgpsych-012119-044939>
- Yıldız, K., & Çiloğlu Yörübulut, M. (2017). Türkiye’de iş ve meslek danışmanlığı sisteminin işlerliği. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, XIII(1), 97–109.

Atf Biçimi / How Cite This Article

Kocakaya, M. E., Karanfil Tamer, S., Yetkin, K., Korkmaz, A., Tozar, B., & Ak, Y. (2023). İş arayanların işe yönelmeme nedenleri: bir ölçek geliştirme çalışması. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 85, 127-142. <https://doi.org/10.26650/jspc.2023.85.1357939>

İş Arama Kanallarının Kullanım Olasılıklarının Belirleyicileri: Türkiye İçin Ampirik Bir Uygulama*

Determinants of the Probability of Using Job Search Channels: An Application for Turkey

Altan Aldan¹ , Huzeyfe Torun²

¹Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ankara, Türkiye

²Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ankara, Türkiye

*Burada sunulan görüşler tamamıyla yazarlara aittir ve doğrudan TCMB'nin ya da çalışanlarının görüşlerini temsil etmeyebilir.

ÖZ

İşgücü piyasasında işçi-işveren eşleşmesinin etkinliği işsiz kalma süresini ve doğal işsizlik oranını etkilemektedir. İşçi-işveren eşleşmesinin etkinliğini belirleyen unsurlardan biri işgücü piyasasında hangi iş arama kanallarının ne yoğunlukta kullanıldığıdır. Bu çalışmada hane halkı İşgücü Anketi mikro verileri kullanılarak Türkiye'de iş arama kanallarının kullanımının bireysel özelliklere ve zamana göre nasıl değiştiği doğrusal olmayan ekonometrik tahmin yöntemleri ile incelenmektedir. Bulgular, özellikle İŞKUR kanalı ile iş arama davranışının zaman içinde yaygınlaştığını göstermektedir. Kadınların İŞKUR ve özel istihdam ofislerine başvurma olasılıklarının erkeklere göre daha yüksek olduğu; öte yandan doğrudan başvuru ve eş-dost aracılığı ile iş aramaya daha az yöneldikleri saptanmaktadır. Yaş gruplarına bakıldığında doğrudan işverene başvuruların 25 yaş altındaki gençler arasında, eş dost aracılığıyla gayri resmi kanallardan iş aramanın ise 45 yaş ve üstündeki işsizler arasında daha yaygın olduğu görülmektedir. İş arama süresine göre bakıldığında, kısa süreli işsizlere göre (0-2 ay) daha uzun süreli işsiz olanların neredeyse tüm iş kanallarını kullanma olasılıkları daha fazladır.

ABSTRACT

The effectiveness of labor market matching affects the duration and natural rate of unemployment. In return, availability and prevalence of job search channels are important determinants of the effectiveness of the matching process. This study uses the Household Labor Force Survey (2014–2019) micro data to investigate the relationship between individual characteristics and choice of job search channel. The findings from the nonlinear econometric model show the use of the Turkish Employment Agency as a job search channel to have significantly increased over time. The results also show women to be more likely to apply to the Turkish Employment Agency or to private employment offices compared to men and to be less likely to apply to employers directly and search with the help of friends. Large heterogeneity also occurs across age groups. The results show directly applying to employers to be more common among young individuals under the age of 25, and looking for a job with the help of friends and relatives to be more common among individuals over 45. Finally, those who've been unemployed for 3 months or more are more likely to use any job search channel compared to those who have been unemployed for less than two months.

Anahtar Kelimeler: İş Arama Kanalı, İşsiz, İş-eşleşme, Probit, Türkiye

Keywords: Job Search Channel, Unemployment, Job Matching, Probit, Türkiye

EXTENDED ABSTRACT

The efficiency of job searching enables a timely match between those who are unemployed and places with job vacancies, thus reducing the long-term unemployment rate. Understanding the job search channels job seekers commonly use is important for helping employers announce vacancies through the appropriate channels and for helping policy makers see the disruptions in job search processes. Which job search channel to choose is partially a function of the job seeker's personal characteristics, and knowing these determinants better enhances employers' ability to reach the relevant candidates. This study uses the Household

Corresponding Author: Altan Aldan E-mail: altan.aldan@tcmb.gov.tr

Submitted: 23.06.2023 • **Revision Requested:** 02.09.2023 • **Last Revision Received:** 25.09.2023 • **Accepted:** 27.10.2023

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Labor Force Survey (HLFS, 2014-2019) micro data to investigate the relationship between individuals' characteristics and their choice of job search channel.

The HLFS dataset has 13 variables regarding job search channels. These channels can be categorized under two groups: active and passive (Bachmann Baumgarten, 2013). While active job search channels refer to methods where time and effort are spent, passive channels can be defined as those that wait for the results from previous active searches. This study focuses on the active job search channels those seeking paid work use, whether by applying directly to an employer; by looking for a job through friends and relatives; by applying to the Turkish Employment Agency (İŞKUR); by applying to a private employment agency; by looking for job advertisements in newspapers, magazines, or online; by placing or answering advertisements in newspapers; or by taking a job exam or interview. The study estimates the probability of use for each job search channel using the job seekers' individual characteristics as explanatory variables. The study estimates the separate probit regressions models for each job search channel, with the dependent variable taking a value of 1 if the person uses that job search channel, and a value of 0 otherwise.

The study results provide valuable information for policy makers and researchers. To start with, the prevalence of the use of İŞKUR has increased over time. The results from the econometric analysis show this increase over time to also be valid after controlling for the effects of personal characteristics. In this context, İŞKUR can be considered successful in regard to how it extends its services to the unemployed. As of 2019, however, only 41% of those who were unemployed had applied to İŞKUR. Therefore, space remains for improvement with regard to İŞKUR expanding its job and vocational counseling services.

The age of the unemployed job seeker is a major determinant in the choice of the job search channel, with individuals over the age of 45 being more likely to search for a job through friends and relatives and less likely to use other job search channels. Older individuals can be expected to have a broader social circle and therefore to be more likely to search for a job through friends and relatives. However, the low probability of using other job search channels may increase the duration these individuals remain unemployed. Hence, usefulness may exist for having İŞKUR increase its efforts to reach this group. The fact that unemployed youths are less likely to apply to İŞKUR compared to the 25-44 age group indicates that efforts to reach this group may also contribute to reducing unemployment among youths. Those with less than a high school-level of education are more likely to search for a job through friends and relatives and less likely to use other channels than those with higher levels of education. The results also show women to be more likely to apply to İŞKUR and private employment offices compared to men and to be less likely to apply to employers directly or search through their friends.

Those who are unemployed and who have just entered the labor market after finishing their studies are more likely to apply to private employment offices such as online platforms or to monitor job advertisements; however, they are less likely to apply to İŞKUR. This indicates that recent graduates have sufficient knowledge about searching for work online but to not have sufficient awareness of İŞKUR's services. Informing students about İŞKUR's job placement services prior to their graduation may help recent graduates find a job more easily. One alternative explanation implies that the job opportunities available through İŞKUR may not address new graduates. Another channel that new graduates are relatively less likely to use is looking for work through friends and relatives. This may be affected by the fact that new graduates have no experience in the labor market nor a sufficient environment. Expanding and supporting internship practices in education programs can enable students to gain experience in the labor market as well as expand their network.

Giriş

Yüksek işsizlik oranı birçok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi Türkiye'de de önemli bir sorundur. Ekonomik yapıdaki aksaklıkların yanı sıra, işgücü piyasasında işçi-işveren eşleşmesini engelleyen ya da yavaşlatan yapısal sorunlar işsiz kalma süresinin uzamasına ve doğal işsizlik oranının yükselmesine neden olmaktadır. İş arama sürecinin etkin olmaması söz konusu yapısal sorunlara bir örnek olarak gösterilebilir. İşsiz bireyler iş piyasasına uygun iş arama kanallarını kullanmadığı ya da işverenler uygun kanallardan açık işlerini ilan etmedikleri takdirde işgücü piyasasında açık işlerle beraber işsizlik eş anlı olarak görülecektir.

İş arama süreci ile bilgi dağarcığının artması sürecin etkinliğini arttıracak politikaların geliştirilmesinde faydalı olabilir. İş arama süreci iş arayan bireylerin işgücü piyasasındaki iş ve ücret olanakları konusunda bilgi edindikleri bir süreç olarak değerlendirilebilir (Weber ve Mahringer, 2008). İş arayanlar alternatif iş arama kanalları arasından seçim yaparak iş arama sürecinde kendilerine en uygun işi bulmaya çalışırlar. Genel olarak iş arama kanalları resmi (formal) ve gayri resmi (enformal) olarak ikiye ayrılabilir (Şentürk, 2019). İş arama sürecinde herhangi bir kurumsal hizmete başvurulmadığı durumlar, bir diğer ifadeyle eş, dost aracılığıyla iş arama gayri resmi kanal olarak değerlendirilmektedir. Öte yandan, iş ilanlarını takip etme, işverene doğrudan başvurma, kamu iş bulma hizmetlerine başvurma, iş ilanlarını takip etme gibi bir kurumsal hizmete başvuru yöntemleri resmi iş arama kanallarına örnek olarak gösterilebilir.

İş arama kanalı seçimi, iş arayanların erişebileceği istihdam seçeneklerini etkilediği için elde edecekleri kazançlar noktasında önemli bir etkiye sahiptir (Weber ve Mahringer, 2008). Öte yandan, işverenler açısından bakıldığında da açık işler için tercih edilen iş başvuru kanalları, açık işlerin doldurulma olasılığını ve doldurulma süresini etkilemektedir (Roper, 1988). Dolayısıyla,

iş arayanların hangi kanalları kullandığına dair bilgi setinin gelişmesi firmaların işe alım süreçleri için uygun kanalları seçmesine ve politika yapıcıların iş arama süreçlerine yönelik hizmetlerinin geliştirilmesine yardımcı olarak işsizlik süresinin kısaltılmasına ve işsizliğin azaltılmasına faydalı olacaktır (Mussida ve Zanin, 2020).

İş arama sürecinin başarılı bir şekilde sonuçlanması, doğru kanallarda yeterli yoğunlukta iş aramak ile mümkün olacaktır. Bu doğrultuda, uluslararası literatürde iş arama kanalı tercihinde etkili faktörler (örneğin Mussida ve Zanin; 2020), iş arama kanal sayısının ve iş arama süresinin belirleyicileri (örneğin Weber ve Mahringer; 2008, DeLoach ve Kurt; 2013) ve farklı iş arama kanallarının iş bulma ya da ücretler cinsinden başarılarının karşılaştırılması (örneğin Addison ve Portugal; 2002) gibi çeşitli alanlarda çalışmalar mevcuttur. Türkiye için literatüre bakıldığında oldukça sınırlı sayıda çalışma yapıldığı görülmektedir. Önceki çalışmalarda, kullanılan kanal sayısının belirleyicileri konusunda ekonometrik modeller tahmin edilmiştir (örneğin Taşçı; 2008, Şentürk; 2019). Bununla birlikte her bir iş kanalının kullanım olasılıkları ile ilişkili demografik değişkenlerle ilgili yalnızca betimleyici analizler yapılmıştır (örneğin Tutar; 2015, Dost; 2014, Şentürk; 2019).

Bu çalışmada, Türkiye ile ilgili önceki çalışmalardan farklı olarak, işsizlerin iş arama sürecinde tercih ettikleri kanalların belirleyicileri ekonometrik bir model çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu amaçla Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından hazırlanan hane halkı işgücü anketi (HİA) mikro veri setleri 2014-2019 dönemi için kullanılmıştır. HİA mikro verileri 15 yaşın üstündeki nüfusun demografik özellikleri yanında işgücü piyasasındaki durumlarını ve kullandıkları iş arama kanalları bilgilerini içermekte; açıklayıcı değişkenler ile kullanılan iş arama kanalı arasında ilişki kurmayı mümkün kılmaktadır. Ampirik analizlerde yedi farklı iş arama kanalı için ayrı ayrı probit modeller tahmin edilmiş; açıklayıcı değişkenlerin marjinal etkileri yorumlanmıştır. İş arama kanalı tercihlerinde zaman içinde gözlenen ve kişisel özelliklerdeki değişikliklerden bağımsız olan değişimleri kontrol etmek amacıyla tahmin modellerinde zaman sabit etkileri kontrol edilmiştir.

Her iş arama kanalı için açıklayıcı değişkenlerin rolü farklılaşmakla birlikte bulgular, özellikle İŞKUR kanalı ile iş arama davranışının zaman içinde yaygınlaştığını göstermektedir. Kadınların İŞKUR ve özel istihdam ofislerine başvurma olasılıklarının erkeklere göre daha yüksek olduğu; öte yandan doğrudan başvuru ve eş-dost aracılığı ile iş aramaya daha az yönelikleri saptanmaktadır. Doğrudan işverene başvuruların 25 yaş altındaki gençler arasında, eş dost aracılığıyla gayri resmi kanallardan iş aramanın ise 45 yaş ve üstündeki işsizler arasında daha yaygın olduğu görülmektedir. İş arama kanallarının hangi demografik kesimlerde daha yaygın kullanıldığı işverenler açısından de önem arz etmektedir. Açık işlerini hızlı ve doğru bir aday ile doldurmayı hedefleyen işverenler, bulgular ışığında farklı demografik gruplar için farklı iş ilan platformlarını kullanmayı verimli bulacaklardır.

Çalışmanın yapısı şu şekilde tasarlanmıştır. Giriş bölümünde çalışmanın konusu ve motivasyonu özetlendikten sonra literatür özeti bölümünde iş arama kanalları üzerine teorik ve ampirik literatür özetlenecektir. Veri kaynağı ve betimleyici analiz bölümünde veri tanıtılacak ve iş arama kanallarının yaygınlığına ilişkin betimleyici istatistikler sunulacaktır. Ekonometrik yöntem ve analiz sonuçları bölümünde ekonometrik model tanıtılacak ve model tahmin sonuçları verilecektir. Son olarak sonuçlar ve politika önerileri bölümünde çalışmanın sonuçları tartışılacaktır.

Literatür Özeti

İş-eşleşme teorisine göre, uzun dönemli işsizlik oranının seviyesi işgücü piyasasının iş arayanlar ile açık işlerin eşleştirilmesi konusundaki etkinliğine bağlıdır (Barron vd., 1989). İşgücü piyasasının iş eşleştirme konusundaki etkinliği işsizlerin iş arama yoğunluğuna, harcadıkları süreye ve seçtikleri iş arama kanallarına göre değişebilmektedir (Bachmann ve Baumgarten, 2013). Bu noktadan hareketle, işsizlerin iş arama kanal seçimleri ve iş aramaya harcadıkları emek, teorik ve ampirik modeller ile incelenmiştir.

İş arama teorisi, en temel haliyle, iş arayanların süreç sonundaki beklenen getiriler ile iş arama sürecinin maliyetini karşılaştırarak iş arama kanalı seçimini yaptıklarına ve/veya iş arama yoğunluğunu seçtiklerine işaret etmektedir. İş arama süreci sonundaki getiriler iş bulma olasılığı, teklif edilen ücret ya da ücret dışındaki diğer haklar olarak, süreçteki maliyet ise zaman ve emek olarak değerlendirilebilir (Mussida ve Zanin, 2020). İş arama konusundaki ilk teorik çalışmalardan Barron ve Mellow (1979) iş arama için ayrılan süreyi bir fayda maksimizasyonu modeli çerçevesinde incelerken, Holzer (1988) benzer bir modeli iş arama kanalı seçimi ve seçilen kanal sayısı için kurmuştur. Weber ve Mahringer, (2008), iş arama kanallarının getiri ve maliyetinin kişisel özellikler ile değişebileceği bir modelle Holzer (1988) modelini geliştirmiştir.

İş arama süreci ile ilgili geliştirilen teorik modellere paralel olarak, sürecin belirleyicileri ve sonuçları konusunda oldukça fazla sayıda ampirik çalışma yapılmıştır. Literatürün bir dalı iş arama sürecine harcanan çabayı etkileyen kişisel özellikleri ya da iş çevrimi gibi makroekonomik faktörleri ele almıştır. İş arama çabasının yoğunluğuna gösterge olarak iş arama kanalı sayısı (örneğin Weber ve Mahringer; 2008) ya da iş aramaya harcanan süre (örneğin DeLoach ve Kurt; 2013) kullanılmıştır. Örneğin, Mukoyama vd. (2018), iş arama yoğunluğunun iş çevrimleriyle ters hareket ettiğini göstermişlerdir. Ampirik literatürün bir başka dalı ise iş arama kanallarının etkinliklerinin karşılaştırılmasına dayanmaktadır. Örneğin Addison ve Portugal (2002) kamu iş bulma hizmetlerinin diğer iş arama kanallarına göre iş bulma olasılığı konusunda daha az etkin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca, kamu iş bulma hizmetleri aracılığıyla bulunan işlerin ücretlerinin daha düşük ve iş süresinin daha kısa olduğunu göstermişlerdir.

Carlsson vd. (2018) İsveç verisi ile yaptıkları çalışmada arkadaş, tanıdık vasıtasıyla gayri resmi iş arama kanalının göçmenlerin iş bulma olasılığını İsveçlilere göre artırdığını bulmuşlardır.

İş arama süreci ile ilişkili ampirik literatürün çalışmamız ile en ilgili bir diğer dalında ise iş arama kanallarının seçiminde etkili olan faktörler incelenmektedir. Gregg ve Wadsworth (1996) İngiltere için yaptıkları çalışmada kamu iş bulma hizmetleri kullanımıyla ilişkili olan kişisel özellikleri ve bu özelliklerdeki değişimin söz konusu hizmetlerin kullanım yoğunluğunun zaman içindeki eğilimine etkisini incelemişlerdir. Ponzio ve Scoppa (2010) İtalya için arkadaş, tanıdık vasıtasıyla gayri resmi yoldan iş arama olasılığı ile ilişkili kişisel özellikleri bir probit modeli aracılığıyla tahmin etmişlerdir. Çalışma sonuçlarına göre tanıdık vasıtasıyla iş arama olasılığı düşük eğitimli bireylerde ve az gelişmiş bölgelerde daha fazladır. Caliendo vd. (2011) Almanya için yaptıkları çalışmada arkadaş sayısı ve arkadaşlarla görüşme sıklığının resmi ve gayri resmi iş arama kanallarını kullanma oranları ile pozitif bir ilişkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bachmann ve Baumgarten (2013) Avrupa Birliği üyesi ülkelerinin verilerini kullanarak yaptıkları çalışmada kamu istihdam hizmeti yoluyla ve arkadaş/tanıdık vasıtasıyla iş arama olasılığı ile ilişkili değişkenleri tahmin etmişlerdir. Çalışma sonuçlarına göre 15-24 yaş aralığındaki gençlerin ve 5 yaş üstü bireylerin kamu istihdam hizmeti yoluyla iş arama olasılıkları 25-54 yaş grubuna göre düşüktür. Yankow (2017) Amerika için yaptığı çalışmada internet yoluyla iş arama olasılığının cinsiyetler arasında farklılaşmadığı sonucuna ulaşmıştır. Carlsson vd. (2018) yaş, cinsiyet, medeni durum ve eğitim gibi kişisel özelliklerin etkileri arındırıldıktan sonra göçmenlerin tüm iş bulma kanallarını İsveçlilere göre daha fazla kullandığını ancak bu farkın gayri resmi iş arama kanalında daha fazla olduğunu bulmuşlardır. Karácsony vd. (2020) yaptıkları anket çalışmasında gençlerin internet üzerinden ve özellikle sosyal medya kullanarak iş aramayı tercih ettiklerini bulmuşlardır. Mussida ve Zanin (2020) İtalya verisi ile yaptıkları çalışmada gazete ilanları, gayri resmi kanallar, işverene doğrudan başvuru, internet ve iş bulma ofisleri kanalıyla iş arama olasılıkları ile ilişkili kişisel ve bölgesel özellikleri tahmin etmişlerdir. Çalışma sonuçlarına göre internet üzerinden iş arama veya doğrudan şirketlere başvurma olasılığı eğitimle artmaktadır.

Ulaşılan literatürle sınırlı kalmak kaydıyla, Türkiye ile ilgili çalışmalara bakıldığında, analizlerin betimleyici düzeyde kaldığı, iş arama kanalları ile ilişkili özelliklerin tahminine yönelik bir ekonometrik çalışma bulunmadığı gözlenmektedir. Tutar (2015) HİA verilerini kullanarak farklı iş arama kanallarının kullanım sıklıklarının 2009-2014 döneminde zaman içindeki seyrini hesaplamıştır. Çalışma sonuçlarına göre doğrudan işverene başvuru ve eş/dost aracılığıyla iş arama sıklığı zaman içinde azalırken İŞKUR ve özel istihdam büroları aracılığıyla iş arama sıklığı artmıştır. Dost (2014) 2004-2012 dönemine ilişkin HİA verilerini kullanarak farklı iş arama kanallarını kullanan işsizlerin cinsiyet, eğitim durumu ve medeni durum gibi kırılımlardaki dağılımlarını gösteren tablolar oluşturmuştur. Çalışma sonuçlarına göre İŞKUR kanalıyla iş arama oranı kadınlarda ve 15-29 yaş grubunda daha yüksek olup üniversite mezunları arasında zaman içinde artmaktadır. Şentürk (2019) Türkiye çapında yapılan bir anket sonucunda elde ettiği verilerle, farklı iş arama kanalları ile çeşitli demografik özellikler arasındaki çapraz tablolar oluşturmuş, iş ilanları yoluyla iş aramanın kadınlar arasında, internet kanalıyla iş aramanın erkekler arasında daha yaygın olduğunu göstermiştir.

Veri Kaynağı ve Betimleyici Analiz

Veri Kaynağı

Bu çalışmada, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından dağıtımı yapılan 2014 ve 2019 yılları arasındaki döneme ilişkin HİA mikro veri setleri kullanılmıştır. HİA örnekleme çalışması çerçevesindeki (15 yaş ve üzeri) nüfusu Türkiye genelinde ve 26 istatistikî bölge düzeyinde temsil etmektedir. Popülasyon tahminlerini elde etmek amacıyla her gözlem için örneklem ağırlık katsayıları mevcut olup, hesaplamalar bu ağırlıklar kullanılarak yapılmıştır. Mikro veri setleri ankete katılanların işgücü piyasasındaki durumlarının yanı sıra kişilerin demografik özellikleri ile ilgili bilgiler içermektedir.

Çalışmanın konusu olan iş arama kanalları hakkında HİA veri setinde 13 adet değişken bulunmaktadır. Her değişken bir iş arama kanalına ilişkin olup, ankete katılanların bu kanalı kullanıp kullanmadığına ilişkin cevabını içermektedir. Bu kanallar aktif ve pasif olarak iki gruba ayrılabilir (Bachmann ve Baumgarten, 2013). Aktif iş arama kanalları zaman ve emek harcanan yöntemleri ifade ederken; pasif kanallar önceki dönemlerde yapılmış aktif aramaların sonuçlarını beklemek olarak tanımlanabilir. HİA verisinde 9 aktif ve 3 pasif iş arama kanalına yönelik sorular bulunmakta ve tanımlanamayan diğer iş arama girişimleri “diğer” kategorisinde belirtilmektedir. Pasif iş arama kanalları (İŞKUR başvurusuna cevap beklemek, iş başvurusunun sonucunu beklemek ve kamu iş sınavı sonucunu beklemek) gerçek anlamda bir iş arama süreci olmadığı, önceki girişimlerin sonuçlarının beklendiği bir süreci işaret ettiği için analize dahil edilmemiştir. İş arayanların yüzde 1’inden azı tarafından kullanılan ve tam içeriği bilinmeyen “diğer” kategorisi de analize dahil edilmemiştir.

Aktif iş arama kanalları ile ilgili HİA verisinde 9 adet değişken bulunmaktadır. Bunların 2 tanesi işyeri kurmak ile ilgilidir (kendi işyerini kurmak amacıyla araç gereç bakmak ve kredi, lisans konularını araştırmak) ve işsizlerin çok küçük bir kısmı (yaklaşık yüzde 2) tarafından kullanılmaktadır. Dolayısıyla analize dahil edilmemiştir. Ücretli iş arayanların tercih ettiği kanallara yönelik olarak ise 7 adet seçenek bulunmaktadır; doğrudan işverene başvuru, eş dost aracılığıyla iş arama, Türkiye İş Kurumu (İŞKUR)’a başvuru, özel istihdam bürolarına başvuru (internetteki kariyer.net vb. dahil), gazete, dergi veya internetteki iş ilanlarına bakma, gazeteye ilan verme/cevaplandırma ve iş sınavına veya mülakatına girme. Analizlerde söz konusu 7 iş arama kanalı dikkate alınmıştır.

Betimleyici Analiz

İşsizler tarafından kullanılan iş arama kanallarının kullanım yoğunlukları yıllar itibarıyla Tablo 1’de verilmektedir. Buna göre, işsizlerin yüzde 90’ından fazlası iş ararken eş ve dostlarına ricada bulunmaktadır. Yıllar itibarıyla bakıldığında eş ve dostlara ricada bulunma oranında önemli bir farklılık bulunmamaktadır. İşsizler tarafından en yoğun kullanılan ikinci yöntem işverenlere doğrudan başvuru olarak gözlenmektedir. İşsizlerin yaklaşık üçte ikisi iş arama sürecinde doğrudan işverene başvurmaktadır. Yıllar içinde bakıldığında, kullanım oranı en çok artan iş arama kanalının İŞKUR’a başvuru olduğu görülmektedir. 2014 yılında işsizlerin yüzde 20,3’ü İŞKUR aracılığıyla iş ararken bu oran 2019 yılında yüzde 41,4’e yükselmiştir. İŞKUR’un iş ve meslek danışmanlığı hizmetleri ve aktif işgücü programlarının yaygınlaşması işsizlerin İŞKUR’a başvuru olasılığını artırıcı etkide bulunmuş olabilir. Nitekim İŞKUR istatistik yıllıklarına göre 2014 yılında yaklaşık 700 bin kişi İŞKUR aracılığıyla işe yerleştirilirken 2019 yılında bu sayı yaklaşık 1,5 milyon olmuştur (İŞKUR, 2019). Kullanım oranı artan bir diğer iş arama kanalı da özel istihdam ofislerine başvurudur. HİA verilerinde söz konusu kategori internette yer alan kariyer.net ya da yenibiris.com gibi platformları da kapsamaktadır. Söz konusu platformlar gerek özgeçmiş oluşturulabilmesi gerekse iş ilanlarına başvurulabilmesi nedeniyle işsizler tarafından sıklıkla tercih edilmeye başlanmıştır. Özel istihdam ofisleri kanalının popülerliğinin artmasının etkisiyle gazete, dergi ve internetteki iş ilanlarına bakma oranının zaman içinde azalma eğiliminde olduğu gözlenmektedir. Benzer şekilde gazete veya dergiye iş ilanı verme ya da ilanları cevaplandırma kanalı da yıllar itibarıyla daha az işsiz tarafından tercih edilmektedir. Son olarak işsizlerin yüzde 6’dan fazlası yazılı ya da sözlü iş sınavına veya mülakata girmiştir.

Tablo 1. Yıllara Göre İş Arama Kanalı Kullanım Oranları (%)

	Doğrudan Başvuru	Eş-dost Aracılığı	İŞKUR	Özel istihdam Ofisleri	İş ilanlarına bakma	İlan verme/cevaplama	Mülakata girme
2014	64,8	91,1	20,3	15,6	31,0	7,4	7,0
2015	65,8	92,0	21,9	17,8	28,8	6,6	6,8
2016	63,5	90,8	26,6	21,4	26,3	6,0	6,8
2017	60,8	90,8	28,6	24,3	25,7	5,2	7,0
2018	59,6	90,1	34,7	25,6	24,1	4,4	6,4
2019	63,2	92,4	41,4	29,1	25,9	4,2	6,2
Ortalama	62,8	91,3	29,9	22,9	26,8	5,5	6,6

İş arama kanallarının kullanım sıklıklarının analiz dönemi ortalamaları cinsiyet kırılımında Tablo 2’de verilmektedir. Buna göre kadınlar ve erkeklerin kullandığı iş arama kanallarında ciddi farklılıklar gözlenmektedir. Erkeklerde doğrudan işverene başvuru ve eş dost aracılığıyla iş arama kadınlara göre daha yaygındır. Öte yandan İŞKUR’a başvuru, özel istihdam ofislerine başvuru ve iş ilanlarına bakma kadınlar tarafından erkeklerle göre daha yoğun olarak kullanılmaktadır.

Tablo 2. Cinsiyete Göre İş Arama Kanalı Kullanım Oranları (%)

	Doğrudan Başvuru	Eş-dost Aracılığıyla	İŞKUR	Özel istihdam Ofisleri	İş ilanlarına bakma	İlan verme/cevaplama	Mülakata girme
Erkek	65,0	93,2	26,5	19,0	23,7	5,1	5,4
Kadın	59,6	88,4	35,2	28,8	31,4	6,0	8,5
Ortalama	62,8	91,3	29,9	22,9	26,8	5,5	6,6

Son olarak, iş arama kanallarının kullanım yoğunlukları bölgesel kırılımda Tablo 3’te verilmektedir. Türkiye geneline paralel olarak, eş ve dost aracılığıyla iş arama tüm bölgelerde en yoğun olarak kullanılan yöntemdir. Diğer yöntemlerde ise bölgeler arasında önemli farklılıklar göze çarpmaktadır. Örneğin İŞKUR’a başvuru TR10 (İstanbul) ve TR31 (İzmir) bölgelerinde işsizlerin yalnızca beşte biri tarafından kullanılırken TR 33(Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak), TR81 (Zonguldak, Karabük, Bartın) ve TRA1 (Erzurum, Erzincan, Bayburt) bölgelerinde işsizlerin yarısından fazlası İŞKUR aracılığıyla iş aramaktadır. Özel istihdam ofisleri ve internetteki iş bulma platformları TR42 (Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova), TR51 (Ankara) ve TR61 (Antalya, Burdur, Isparta) bölgelerinde işsizlerin yüzde 35’inden fazlası tarafından kullanılırken TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) ve TRC2 (Şanlıurfa, Diyarbakır) bölgelerinde işsizlerin yüzde 5’inden azı tarafından tercih edilmektedir.

Tablo 3. Bölgelere Göre İş Arama Kanalı Kullanım Oranları (%)

Bölge Kodu	Bölge Adı	Doğrudan Başvuru	Eş-dost	İŞKUR	Özel istihdam Ofisleri	İş ilanlarına bakma	İlan verme/cevaplama	Mülakata girme
TR10	İstanbul	64,7	93,2	19,6	26,2	32,9	7,3	7,9
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	54,5	92,3	33,8	28,3	30,1	1,0	6,6
TR22	Balıkesir, Çanakkale	62,2	88,0	37,1	30,8	24,0	3,0	7,1
TR31	İzmir	55,5	95,5	20,8	26,7	44,0	9,1	7,2
TR32	Aydın, Denizli Muğla	70,3	91,7	38,4	27,1	27,8	3,5	9,6
TR33	Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak	86,1	95,9	51,2	22,5	18,1	8,3	13,6
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	65,5	88,8	38,8	34,5	35,5	4,4	11,4
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	60,6	92,5	36,5	35,9	32,0	2,0	8,0
TR51	Ankara	77,5	91,5	31,4	36,3	42,7	19,8	8,9
TR52	Konya, Karaman	58,0	86,6	29,6	17,6	23,6	5,0	5,6
TR61	Antalya, Burdur, Isparta	52,0	88,5	34,8	35,1	30,1	2,8	6,8
TR62	Adana, Mersin	59,8	90,4	35,1	24,0	26,6	6,0	5,4
TR63	Hatay, K.Maraş, Osmaniye	60,1	93,8	28,8	14,6	12,4	1,1	2,8
TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	63,3	93,6	36,9	14,1	12,9	3,0	6,6
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	58,7	84,4	38,5	18,9	27,4	1,5	4,8
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	65,2	95,1	50,4	17,2	26,2	3,8	7,5
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop	55,6	85,0	43,0	5,8	19,7	1,9	4,7
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	55,4	89,7	38,0	15,4	21,1	2,6	5,2
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	72,1	76,2	48,6	14,6	18,8	3,3	6,1
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	80,2	83,0	52,1	23,3	14,6	2,3	7,0
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	69,8	83,4	32,9	4,8	8,3	1,1	6,9
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	59,9	80,5	48,6	21,9	22,2	1,2	6,3
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari	60,0	86,0	39,3	5,4	9,9	1,0	3,4
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	78,3	90,9	23,0	7,9	4,7	1,4	2,7
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	53,4	90,5	23,0	4,1	8,3	0,8	2,4
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	48,8	95,8	27,7	7,7	6,8	1,0	1,5

Ekonometrik Yöntem ve Analiz Sonuçları

Yöntem

Ampirik analizde işsiz olan bir kişinin önceki bölümlerde belirtilen yedi iş arama kanalının her birini kullanıp kullanmama olasılığı tahmin edilmektedir. Bir diğer ifadeyle her bir iş arama kanalı için ayrı tahminler yapılmaktadır. Herhangi bir iş arama kanalı tahmin modeli için bağımlı değişken kişinin o iş arama kanalını kullanması durumunda 1 kullanmaması durumunda ise 0 değerini almaktadır. Modellerde bağımlı değişkenler kesitli olduğu için tahminler probit modeli ile yapılmıştır ve olasılık değerlerinin 0 ile 1 arasında kalması sağlanmıştır. Özetle aşağıdaki probit modelleri yedi farklı iş arama kanalı için ayrı ayrı tahmin edilmiştir;

$$P(\text{kanal}_{it}^j = 1) = f(\beta_0^j + \beta^j X_{it} + \gamma_t^j + \varepsilon_{it}^j) \quad (1)$$

Yukarıdaki (1) numaralı denklemde $kanal_{it}^j$ i kişinin t yılında j iş arama kanalını kullanma durumunu göstermektedir. Kişi j kanalını kullanıyorsa 1, kullanmıyorsa 0 değerini almaktadır. $P(kanal_{it}^j=1)$ ise işsiz bir bireyin j kanalını kullanarak iş arama olasılığını ifade etmektedir. Bu olasılık doğrudan gözlenemediği için standart normal dağılım ile modellenmektedir. Modellerde, iş arama kanalı seçimiyle ilişkili olabilecek kişisel değişkenler X_{it} ile ifade edilmektedir. İş arama kanalı tercihlerinde zaman içinde gözlenen ve kişisel özelliklerdeki değişikliklerden bağımsız olan değişimleri kontrol etmek amacıyla modellere zaman sabit etki terimleri (γ_t^j) eklenmiştir. Modellerdeki hata terimlerinin (ε_{it}^j) sıfır ortalama ve sabit varyans ile normal olarak dağıldıkları varsayılmaktadır. Öte yandan sonuç tablolarında değişen varyansa karşı sağlam standart sapmalar gösterilmektedir.

Probit modellerine, çalışmamıza en yakın makaleler olan, Mussida ve Zanin (2020) ve Bachmann ve Baumgarten (2013) ile uyumlu olarak cinsiyet, yaş, eğitim, medeni durum kişilerin sosyal ve demografik özellikleri eklenmiştir. Ayrıca Bachmann ve Baumgarten (2013) tarafından kullanılan hanedeki çocuk sayısı ve hane halkı büyüklüğü değişkenleri eklenmiştir. İşsizlik süreci ile ilgili olarak Mussida ve Zanin (2020) ve Bachmann ve Baumgarten (2013) takip edilerek işsizlik süresi eklenmiştir. Ayrıca, Bachmann ve Baumgarten (2013) ile uyumlu olarak işsiz kalmadan önceki durum değişkeni oluşturulmuştur. Son olarak tüm modellere Mussida ve Zanin (2020) ile uyumlu olarak zaman içinde değişmeyen bölgelere özel özellikleri kontrol etmesi için bölge kukla değişkenleri eklenmiştir.

Modellerde sosyal ve demografik özellikler olarak cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim durumu, hanedeki çocuk sayısı ve hane halkı büyüklüğü kullanılmıştır. Cinsiyet kadınlar için 1 erkekler için 0 değerini alan bir kukla değişkeni, medeni durum ise evliler için 1 diğer durumlarda 0 değerini alan bir kukla değişkeni ile modellere dahil edilmiştir. Modellerde yaş 15-24, 25-44 ve 45 ve üstü olmak üzere 3 kategori olarak dahil edilmiştir. Eğitim durumu ise lise altı, lise ve yükseköğrenim mezunları olmak üzere 3 kategoride incelenmiştir. Çocuk sayısı olarak hanede yaşayan 15 yaş altı bireylerin sayısı dikkate alınmış, hane halkı büyüklüğü göstergesi olarak hanede yaşayan bireylerin toplam sayısı kullanılmıştır.¹

İşsizlik süreciyle ilgili olarak modellere işsizlik süresi ve işsiz kalmadan önceki durum eklenmiştir. İşsizlik süresi 3 aydan kısa, 3-5 ay, 6-11 ay ve 12 ay ve üstü olmak üzere dört kategoride modellere dahil edilmiştir. Bu kategoriler oluşturulurken veri setinde 6-8 ay ve 9-11 ay grupları birleştirilmiş; 1-2 yıl, 2-3 yıl ve 3 yıldan fazla süreyi ifade eden gruplar da 12 aydan fazla süreyi ifade eden katgeoride birleştirilmiştir.² İşsiz kalmadan önceki durum için ise HİA mikro verilerinde yer alan “iş aramaya başlamadan hemen önceki durumunuz neydi?” sorusu için TÜİK tarafından belirlenen seçenekler kullanılmıştır. Söz konusu seçenekler, “Geçici bir işte çalışıyordum/iş bitti”, “İşten çıkartıldı”, “Kendi isteğiyle işten ayrıldı”, “İşyerini kapattı/iflas etti”, “Ücretsiz aile işçisi olarak çalışıyordum”, “Emekliydi”, “Düzenli (örgün) eğitimine devam ediyordu veya yeni mezun olmuştu”, “Kursa veya bir eğitim programına devam ediyordum”, “Askerden yeni gelmişti”, “Ev işleriyle meşguldü” ve “Diğer” olarak sıralanmaktadır.

Açıklayıcı değişkenlerin iş arama kanallarına yönelik etkileri son tahlilde ampirik bir konu olmakla birlikte davranışsal olarak bazı değişkenlerin etkilerine yönelik beklentiler oluşturulabilir. Cinsiyet açısından incelendiğinde Türkiye’de ev içi sorumlulukları daha yüksek olan kadınların birebir görüşmeler ve iş aramalar yapmak yerine erkeklere göre daha formal iş arama kanallarını tercih etmeleri beklenir. Eğitim seviyesi iş arama platformlarına ve yöntemlerine etki etmesi beklenen diğer bir açıklayıcı değişkendir. İŞKUR ve özel istihdam ofisi gibi platformlar üzerinden iş başvurusunda bulunmak geleneksel yöntemlere göre daha fazla bürokratik prosedür gerektirebileceğinden ve bu platformlardaki açık iş ilanları orta nitelikteki açık işleri yoğun bir şekilde barındırdığından dolayı eğitim seviyesi arttıkça bu iş arama kanallarının daha sık kullanılması beklenir. Kişilerin işsiz kalmadan önceki durumlarının hangi kanallar ile iş arayacaklarına etki edecektir. Özellikle daha önce bir işte çalışırken işten çıkarılanların hem geçmiş tecrübeleri nedeniyle hem de işsizlik sigortası gibi haklardan faydalanabilmek için İŞKUR kanalını daha ağırlıklı olarak tercih etmeleri beklenir.

Açıklayıcı değişkenlerin, Türkiye ağırlıklı ortalamaları Tablo 4’te verilmektedir. Kadınlar işsizlerin yüzde 39,8’ini evliler ise işsizlerin yüzde 47,7’sini oluşturmaktadır. Yaş gruplarına bakıldığında iş arayanların yaklaşık yüzde 30’unun 15-24 yaş arası gençlerden oluştuğu görülmektedir. Eğitim durumuna bakıldığında ise işsizlerin yaklaşık dörtte bir yükseköğrenim mezunudur. İşsizlerin yüzde 33,7’si kısa süreli (0-2 ay) işsizken yüzde 26,1’i bir yıl ve daha uzun süredir iş aramaktadır. İş arayanların yüzde 36’lık kısmı iş geçici işte çalışmaları ve/veya iş bitişi nedeniyle işsiz durumuna düşmüştür. İşsiz kalmadan önceki diğer yaygın durumlar işten çıkartılma (yüzde 11,3), kendi isteğiyle işten ayrılma (yüzde 18,4), öğrenci ya da yeni mezun olma (yüzde 10,5) ve ev işleriyle meşgul olma (yüzde 9,7) olarak sıralanabilir.

¹ Çocuk sayısı ile hane halkı büyüklüğü arasında çoklu doğrusallık sorunu ihtimaline karşı tüm değişkenler için varyans büyüme faktörleri hesaplanmış ve hiçbir değişken için 10’dan yüksek değere rastlanmamıştır. Bununla birlikte analizdeki açıklayıcı değişkenlerin tahmin edilen etkilerinin nedensellik içermeyebileceği hatırd tutulmalıdır.

² Çalışmada işsizlik süresi kategorileri belirlenirken TÜİK’in kullandığı kategoriler temel alınmıştır. Böylelikle okuyucu TÜİK tarafından açıklanan kategorilere uygun şekilde sonuçları değerlendirebileceklerdir. TÜİK’in kullandığı kategori sayısı sonuç tablosunun anlaşılabilirliği açısından fazla olduğu ve çalışmamıza benzer önceki çalışmalara kıyasla fazla olduğu için bazı kategoriler birleştirilmiştir.

Tablo 4. Açıklayıcı Değişkenler İçin Betimleyici İstatistikler

Değişken	Ortalama	Değişken	Ortalama
Kadın (%)	39,82	Çocuk Sayısı	0,91
Evli (%)	47,67	Hane Halkı Büyüklüğü	4,51
Yaş Grubu (%)		İşsiz Kalmadan Önceki Durum (%)	
15-24	29,99	Geçici İşte Çalışıyordu/İş Bitti	35,84
25-44	51,47	İşten çıkartıldı	11,33
45+	18,54	Kendi isteğiyle işten ayrıldı	18,42
Eğitim Durumu (%)		İşyerini kapattı	5,17
Lise altı	51,76	Ücretsiz aile işçisi	0,21
Lise	23,60	Emekli	3,11
Yükseköğrenim	24,64	Öğrenci/Yeni Mezun	10,51
İşsizlik Süresi (%)		Kurs/eğitim	2,96
0-2 ay	33,74	Askerlik	2,18
3-5 ay	24,06	Ev işleriyle meşgul	9,73
6-11 ay	16,06	Diğer	0,52
12 ay ve üstü	26,13		
Not: Tablodaki ortalamalar kullanılırken popülasyon ağırlıkları kullanılmıştır. Dolayısıyla tablodaki değerler Türkiye ortalamasını göstermektedir.			

Tahmin Sonuçları

Her bir iş arama kanalını kullanma olasılığına ilişkin probit denklemleri sonuçları Tablo 5'te gösterilmektedir. Buna göre kişisel özelliklerin her bir iş arama kanalının kullanma olasılığı ile ilgileşimleri farklılık gösterebilmektedir. Kadınların, diğer özelliklerin etkileri arındırıldıktan sonra, erkeklere göre doğrudan işverene başvurma olasılıkları yüzde 11,5, eş-dost aracılığıyla iş arama olasılıkları ise yüzde 16,1 daha düşüktür. Öte yandan İŞKUR'a başvurma olasılıkları yüzde 21,3, internettekiler dahil özel istihdam ofisleri aracılığıyla iş arama olasılıkları ise yüzde 4,3 daha yüksektir. Bu durum Tablo 3'te verilen istatistikler ile uyum arz etmektedir. Öte yandan, Tablo 3'teki istatistiklerden farklı olarak kadınların iş ilanlarına bakma olasılığı erkekler ile önemli bir farklılık göstermemekte iken ilan verme ve cevaplama olasılıkları erkeklere kıyasla daha düşüktür. Evlilerin diğer medeni durumlara göre İŞKUR'a başvuru yapma olasılıkları daha yüksek, diğer kanalları kullanma olasılıkları ise daha düşüktür. Yaş gruplarına bakıldığında baz kategoriye göre (15-24 yaş), doğrudan işverene başvuruların 25-44 yaş grubunda yüzde 5,5, 45 ve üstü yaş grubunda ise yüzde 28,9 daha düşük olduğu görülmektedir. Eş-dost aracılığıyla iş arama, 45 ve üstünde baz kategoriye göre yüzde 5,5 daha yüksek 25-44 yaş grubunda ise yüzde 3,5 daha düşüktür. İŞKUR'a başvuru olasılığı 25-44 yaş aralığında baz kategoriye göre daha yüzde 19 yüksek, 45 ve üstü yaştaki işsizlerde ise yüzde 12,5 daha düşüktür. Ayrıca, 45 yaş ve üstündeki işsizlerin internetteki platformlar dahil özel istihdam ofisleri kanalıyla iş arama ve iş ilanlarına bakma olasılıkları baz kategoriye göre yüzde 30,3 daha düşüktür. Eğitim durumuna bakıldığında ise, baz kategori olan lise altı eğitimlilere göre, eş dost aracılığıyla iş arama olasılığı diğer eğitim düzeylerinde düşük, diğer iş arama kanallarını kullanma olasılığı ise yüksektir.

İş arama süresine göre iş arama kanallarına bakıldığında, kısa süreli işsizlere göre (0-2 ay) daha uzun süreli işsiz olanların neredeyse tüm iş kanallarını kullanma olasılıkları daha fazladır. Bununla birlikte söz konusu eğilim doğrusal değildir. İş arama kanallarını kullanma olasılığında kısa süreli işsizlerle kıyaslandığında görülen pozitif fark 6-11 ay arası işsizlerde en yüksek seviyeye ulaşmakta ve eş-dost aracılığıyla iş arama haricinde uzun dönemli işsizlerde (12 ay ve üzeri) önemli ölçüde gerilemektedir. Hatta uzun dönemli işsizlerin doğrudan işverene başvurma olasılığı kısa süreli işsizlerden daha yüzde 3,7 daha düşüktür.

İş aramaya başlandığındaki duruma göre iş arama kanallarını kullanma olasılıkları oldukça farklılaşmaktadır. Baz kategori olan geçici işte çalışma ve işin bitmesi nedeni ile işsiz olanlar ile karşılaştırıldığında işten çıkartıldığı için işsiz kalanların iş arama kanalı kullanımı olasılığının tüm iş arama kanalları için arttığı görülmektedir. Söz konusu artış en fazla İŞKUR'a başvuru (yüzde 50,9), internetteki platformlar dahil özel istihdam ofislerine başvuru (yüzde 40,5) ve iş ilanlarına bakma (yüzde 36,8) kanallarında gözlenmektedir. Kendi isteğiyle işten ayrılanlar/istifa edenlerin eş dost aracılığıyla iş arama olasılıkları geçici işten çalışıp işsiz kalanlara göre daha düşük, İŞKUR'a başvuru ile özel istihdam ofisleri ve ilanlar aracılığıyla iş arama olasılıkları ise daha yüksektir. Öğrenim hayatı bitip işgücü piyasasına giren işsizlerin doğrudan işverene doğrudan başvuru, eş dost ve İŞKUR aracılığıyla iş arama olasılıkları baz kategoriye göre daha düşük, özel istihdam ofisleri ya da iş ilanlarını kullanarak iş arama olasılıkları ise daha yüksektir. Ev işleriyle meşgulken işgücü piyasasına girenlerin de işverene doğrudan başvuru, eş dost ve İŞKUR aracılığıyla iş arama olasılıkları baz kategoriye göre daha düşüktür. Öte yandan bu işsizlerin baz kategoriye kullanma olasılıkları daha yüksek olan bir başka kanal da bulunmamaktadır.

Son olarak yıl etkilerine bakıldığında, diğer kişisel özelliklerin etkileri arındırıldıktan sonra, İŞKUR ve özel istihdam ofisleri ile

iş arama olasılığının zaman içinde arttığı görülmektedir. İnternetteki iş arama platformları dahil özel istihdam ofisleri ile iş arama olasılığındaki artış eğiliminin bir sonucu olarak iş ilanlarına bakarak iş arama olasılığı zaman içinde azalmıştır.

Tablo 5. Probit Modeli Sonuçları (Marjinal Etkiler)

	Doğrudan Başvuru	Eş-dost Aracılığıyla	İŞKUR	Özel istihdam Ofisleri	İş ilanlarına bakma	İlan verme/cevaplama	Mülakata grime
Kadın	-0.115*** (0.0111)	-0.161*** (0.0160)	0.213*** (0.0113)	0.043*** (0.0123)	-0.0173 (0.0118)	-0.082*** (0.0184)	0.0178 (0.0166)
Evli	-0.082*** (0.0126)	-0.0455** (0.0184)	0.0435*** (0.0129)	-0.091*** (0.0148)	-0.072*** (0.0140)	-0.0442** (0.0221)	-0.0465** (0.0204)
Çocuk Sayısı	-0.022*** (0.00577)	-0.0079 (0.00867)	-0.032*** (0.00599)	-0.044*** (0.00795)	-0.034*** (0.00722)	-0.0219* (0.0120)	-0.037*** (0.0109)
Hane Halkı Büyüklüğü	0.0219*** (0.00352)	0.0247*** (0.00540)	-0.00684* (0.00368)	-0.027*** (0.00451)	-0.035*** (0.00421)	-0.030*** (0.00690)	-0.020*** (0.00617)
Yaş (Baz Kategori: 15-24)							
25-44	-0.055*** (0.0131)	-0.0347* (0.0183)	0.190*** (0.0133)	-0.00918 (0.0145)	-0.00316 (0.0141)	-0.0111 (0.0218)	0.0329* (0.0192)
45+	-0.289*** (0.0175)	0.0545** (0.0268)	-0.125*** (0.0188)	-0.452*** (0.0227)	-0.338*** (0.0209)	-0.303*** (0.0343)	-0.339*** (0.0343)
Eğitim Durumu (Baz Kategori: Lise altı eğitim)							
Lise	0.0769*** (0.0118)	-0.244*** (0.0174)	0.203*** (0.0122)	0.493*** (0.0137)	0.384*** (0.0129)	0.251*** (0.0213)	0.321*** (0.0207)
Yükseköğrenim	0.173*** (0.0131)	-0.471*** (0.0181)	0.257*** (0.0133)	0.907*** (0.0143)	0.729*** (0.0138)	0.497*** (0.0216)	0.788*** (0.0199)
İş Arama Süresi (Baz kategori: 3 aydan kısa)							
3-5 ay	0.0689*** (0.0122)	0.141*** (0.0179)	0.160*** (0.0128)	0.0852*** (0.0146)	0.0849*** (0.0138)	0.0466** (0.0222)	0.0593*** (0.0202)
6-11 ay	0.0845*** (0.0140)	0.183*** (0.0206)	0.255*** (0.0144)	0.162*** (0.0163)	0.180*** (0.0155)	0.190*** (0.0240)	0.119*** (0.0221)
12 ay ve üstü	-0.037*** (0.0123)	0.182*** (0.0178)	0.213*** (0.0129)	0.121*** (0.0146)	0.141*** (0.0138)	0.155*** (0.0217)	0.0752*** (0.0200)
İş aramaya başlamadan önceki durum (Baz: Geçici işte çalışıyordu/iş bitti)							
İşten çıkartıldı	0.252*** (0.0169)	0.0913*** (0.0274)	0.509*** (0.0165)	0.405*** (0.0187)	0.368*** (0.0178)	0.142*** (0.0266)	0.207*** (0.0262)
İstifa	0.0493*** (0.0141)	-0.0945*** (0.0210)	0.145*** (0.0145)	0.246*** (0.0162)	0.273*** (0.0153)	0.00213 (0.0236)	0.166*** (0.0225)
İşyerini kapattı	-0.0151 (0.0217)	-0.323*** (0.0307)	0.0968*** (0.0228)	0.232*** (0.0259)	0.247*** (0.0241)	0.0473 (0.0377)	0.115*** (0.0380)
Ücretsiz aile işçisi	-0.370*** (0.0875)	-0.368*** (0.108)	0.0594 (0.0911)	-0.0495 (0.108)	-0.101 (0.115)	-0.471** (0.209)	0.182 (0.125)
Emekli	-0.319*** (0.0274)	-0.145*** (0.0434)	-0.699*** (0.0413)	-0.0565 (0.0380)	0.0905*** (0.0322)	-0.132** (0.0529)	-0.0584 (0.0657)
Öğrenci/Yeni Mezun	-0.136*** (0.0181)	-0.346*** (0.0244)	-0.149*** (0.0188)	0.216*** (0.0196)	0.174*** (0.0191)	-0.0479 (0.0299)	0.255*** (0.0255)
Kurs/eğitim	-0.177*** (0.0280)	-0.429*** (0.0344)	-0.0740** (0.0290)	0.103*** (0.0303)	0.103*** (0.0298)	-0.193*** (0.0496)	0.296*** (0.0366)
Askerlik	0.0855** (0.0348)	-0.00657 (0.0523)	0.269*** (0.0339)	0.317*** (0.0362)	0.202*** (0.0352)	0.0587 (0.0535)	0.312*** (0.0459)
Ev işleriyle meşgul	-0.383*** (0.0176)	-0.368*** (0.0239)	-0.078*** (0.0179)	0.00503 (0.0211)	-0.0110 (0.0201)	-0.210*** (0.0353)	-0.0509 (0.0310)
Diğer	-0.0696 (0.0615)	-0.441*** (0.0895)	0.173*** (0.0667)	-0.0593 (0.0803)	0.162** (0.0716)	-0.161 (0.120)	0.256** (0.105)
Yıl Sabit Etkileri (Baz Kategori:2014)							
2015	0.0246 (0.0169)	0.0302 (0.0248)	0.0684*** (0.0182)	0.0791*** (0.0213)	-0.092*** (0.0180)	-0.080*** (0.0266)	-0.0294 (0.0267)
2016	-0.044*** (0.0165)	-0.0603** (0.0241)	0.215*** (0.0177)	0.198*** (0.0204)	-0.198*** (0.0180)	-0.152*** (0.0269)	-0.0555** (0.0262)
2017	-0.121*** (0.0165)	-0.0385 (0.0238)	0.280*** (0.0176)	0.291*** (0.0203)	-0.233*** (0.0180)	-0.239*** (0.0277)	-0.0640** (0.0260)
2018	-0.145*** (0.0163)	-0.0864*** (0.0234)	0.446*** (0.0173)	0.382*** (0.0202)	-0.254*** (0.0181)	-0.294*** (0.0287)	-0.096*** (0.0259)
2019	-0.074*** (0.0156)	0.0321 (0.0231)	0.605*** (0.0165)	0.509*** (0.0193)	-0.183*** (0.0171)	-0.337*** (0.0268)	-0.103*** (0.0252)
Gözlem Sayısı	111,622	111,622	111,622	111,622	111,622	111,622	111,622
Notlar: Değişen varyansa karşı sağlam standart hatalar parantez içinde verilmektedir. *, ** ve *** sırasıyla yüzde 1, 5 ve 10 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı ifade etmektedir. Denklemlerde bölge kukla değişkenleri de yer almaktadır. Yaş, eğitim ve işsizlik süresi ve yıl sabit etkileri ile ilgili baz kategoriler seçilirken en düşük düzey dikkate alınmıştır. Tüm değişkenler için varyans büyüme faktörleri hesaplanmış ve kritik değer olan 10'un oldukça altında kaldıkları gözlenmiştir.							

Sonuçlar ve Politika Önerileri

İş arama sürecinin etkinliği, iş arayanlar ile açık pozisyonu olan işverenlerin hızlı bir şekilde eşleştirilmesini sağlayarak istihdamın artmasına ve uzun dönemli işsizlik oranının düşmesine önemli katkıda bulunabilir. İş arama sürecinin önemli bileşenlerinden birisi de iş arama kanalının seçimidir. İş arayanların seçtikleri iş arama kanallarının belirlenmesi işverenlerin uygun kanallardan açık pozisyonlarını duyurması ve politika yapıcıların iş arama sürecindeki aksaklıkları görmeleri açısından önem taşımaktadır. Bu çalışmada iş arama kanallarının kullanım yoğunlukları çeşitli kısımlarda hesaplanmış ve iş arama kanallarının kullanım olasılığıyla ilişkili kişisel özellikler probit modelleri çerçevesinde incelenmiştir.

Çalışma sonuçları politika yapıcılar için değerli bilgiler içermektedir. Örneğin, iş bulma konusunda kamu görevi görmekte olan İŞKUR'un kullanım yaygınlığı zaman içinde artmaktadır. Ekonometrik analiz sonuçları söz konusu artışın kişisel özelliklerin etkileri arındırıldıktan sonra da geçerli olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, İŞKUR'un hizmetlerini işsizlere erişimi noktasında başarılı olduğu değerlendirilebilir. Bununla birlikte 2019 itibarıyla işsizlerin ancak yüzde 41'i iş ararken İŞKUR'a başvurmuştur. Dolayısıyla, İŞKUR'un iş ve meslek danışmanlığı hizmetlerinin yaygınlaştırılması için halen gelişme alanı bulunmaktadır.

Yaş grupları itibarıyla bakıldığında, 45 yaş üstü bireylerin eş dost aracılığıyla iş arama olasılıklarının diğer gruplardan yüksek, diğer iş arama kanallarını kullanma olasılıklarının ise daha düşük olduğu görülmektedir. Yaşı ilerleyen bireylerin sosyal çevrelerinin daha geniş olması ve dolayısıyla eş ve dost aracılığıyla iş arama olasılıklarının yüksek olması olağan karşılanabilir. Bununla birlikte diğer iş arama kanallarını kullanma olasılıklarının düşüklüğü söz konusu bireylerin işsizlik süresini artırabilir. Bu bağlamda, İŞKUR'un bu kişilere ulaşmaya yönelik çabalarını artırması, İŞKUR tarafından iş bulmaya yönelik yapılan programlarının kamuoyuna daha yoğun bir şekilde duyurulması faydalı olabilecektir. Genç işsizlerin de 25-44 yaş grubuna göre İŞKUR'a başvuru olasılığının daha düşük olması bu gruba erişime ilişkin çalışmaların genç işsizliğini düşürmeye katkıda bulunabileceğine işaret etmektedir. 15-24 yaş grubu ve 45 yaş üstü işsizlerin İŞKUR kanalıyla iş aramalarını artıracak ve bu gruplardaki iş arayanları da İŞKUR veri tabanına entegre edecek ilave tanıtım ve etkinleştirme çabaları önem arz etmektedir.

Lise altı eğitimlilerin, daha yüksek eğitimlilere göre, eş dost aracılığıyla iş arama olasılığı daha fazla diğer kanalları kullanma olasılıkları ise daha düşüktür. İŞKUR'un iş arama yolları konusundaki yetkinlikleri geliştirici programlarının yaygınlaştırılması ve tanıtılması lise altı eğitimli bireylerin istihdam edilme olasılıklarını artırabilecektir.

Öğrenimin bitmesiyle işgücü piyasasına yeni giriş yapan işsizlerin, baz kategori olan geçici işte çalışırken işin bitmesi nedeniyle işsiz olanlara göre, internetteki platformlar dahil özel istihdam ofislerine başvurma ya da iş ilanlarını takip etmek olasılıkları daha yüksektir. Bu durum, yeni mezunların internette iş arama konusunda yeterli bilgiye sahip olduğuna işaret etmektedir. Bununla birlikte İŞKUR'a başvuru olasılığı daha düşüktür. Bu durum, yeni mezun bireylerin İŞKUR'un iş ve meslek danışmanlığı ve işe yerleştirme hizmetlerinden yeterli kadar haberdar olmadıklarına veya bu kanalla yapılan aramalara ilişkin beklentilerinin düşüklüğüne işaret etmektedir. Eğitim kurumlarınca İŞKUR'un iş arama yolları konusundaki programlarının öğrencilere daha etkin bir şekilde duyurulması daha fazla öğrencinin İŞKUR hizmetlerinden yararlanmasını ve yeni mezun bireylerin iş bulmalarını kolaylaştırabilir. Ayrıca İŞKUR'un her kıdem ve nitelikteki iş arayanlara yönelik istihdama aracılık edebileceğinin güçlü sinyallerinin iş arayan kitleye verilmesi önem arz etmektedir. Yeni mezunların kullanma olasılığının görece düşük olduğu bir diğer kanal eş, dost aracılığıyla iş aramadır. İşgücü piyasasında deneyimi olmayan yeni mezunların yeterli çevreye sahip olmamaları bu noktada etkili olabilir. Öğrenim programlarında staj uygulamalarının yaygınlaştırılması ve desteklenmesi, öğrencilerin işgücü piyasasında deneyim kazanmanın yanı sıra çevrelerini genişletmelerini sağlayabilir. Son olarak, ev işleriyle meşgulken işgücü piyasasına dahil olan işsizlerin iş arama kanallarını kullanma olasılıkları çoğunlukla baz kategorinin altındadır. Söz konusu bireylere yönelik iş ve meslek danışmanlığı hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve iş arama yöntemleri konusunda eğitim programlarının düzenlenmesi, işgücüne katılım oranındaki artışından elde edilecek faydayı artıracaktır.

Etkin bir iş arama kanalı iş arayanların hızlı bir şekilde kendilerine uygun, geliri yüksek işleri bulmalarına sağlamaktadır. Bu çalışmada veri kısıtlarından ötürü iş arama kanallarının etkinliğine ilişkin analizler yapılamamıştır. İlerleyen dönemlerde, iş arama kanallarının etkinliğini ölçmeye yönelik yapılacak çalışmalar politika yapıcıların uygun kişileri uygun kanallara yönlendirmesini sağlayacaktır. Bu çerçevede, kişilerin işgücü piyasasındaki durumlarının zaman içinde izlenmesi sağlayan panel verilerin oluşturulması büyük bir önem taşımaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Yazar Katkısı: Çalışma Konsepti/Tasarımı: A.A.; Veri Toplama: A.A., H.T.; Veri Analizi /Yorumlama: H.T.; Yazı Taslağı: A.A., H.T.; İçeriğin Eleştirel İncelemesi: A.A., H.T.; Son Onay ve Sorumluluk: A.A., H.T.

Peer Review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Author Contributions: Conception/Design of study: A.A.; Data Acquisition: A.A., H.T.; Data Analysis/Interpretation: H.T.; Drafting Manuscript: A.A., H.T.; Critical Revision of Manuscript: A.A., H.T.; Final Approval and Accountability: A.A., H.T.

Yazarların ORCID ID'leri / ORCID IDs of the authors

Altan Aldan 0000-0003-0676-2375

Huzeyfe Torun 0000-0002-3209-9047

KAYNAKLAR / REFERENCES

- Addison, J. T., Portugal, P. (2002). Job search methods and outcomes. *Oxford Economic Papers*, 54(3), 505-533.
- Bachmann, R., Baumgarten, D. (2013). How do the unemployed search for a job?—Evidence from the EU Labour Force Survey. *IZA Journal of European Labor Studies*, 2(1), 1-25.
- Barron, J. M., Mellow, W. (1979). Search effort in the labor market. *Journal of Human Resources*, 389-404.
- Barron, J. M., Black, D. A., Loewenstein, M. A. (1989). Job matching and on-the-job training. *Journal of labor Economics*, 7(1), 1-19.
- Caliendo, M., Schmidl, R., Uhlendorff, A. (2011). Social networks, job search methods and reservation wages: evidence for Germany. *International Journal of Manpower*, 32(7), 796-824.
- Carlsson, M., Eriksson, S., Rooth, D. O. (2018). Job search methods and wages: are natives and immigrants different? *The Manchester School*, 86(2), 219-247.
- DeLoach, S. B., Kurt, M. (2013). Discouraging workers: Estimating the impacts of macroeconomic shocks on the search intensity of the unemployed. *Journal of Labor Research*, 34(4), 433-454.
- Dost, Z.D. (2014). *İşsizlikle Mücadelede İş Arama Yöntemleri ve Türkiye İş Kurumu'nun Değerlendirilmesi*, Uzmanlık Tezi, Türkiye İş Kurumu, Ankara
- Gregg, P., Wadsworth, J. (1996). How effective are state employment agencies? Jobcentre use and job matching in Britain. *Oxford bulletin of Economics and Statistics*, 58(3), 443-467.
- Holzer, H. J. (1988). Search method use by unemployed youth. *Journal of labor economics*, 6(1), 1-20.
- İŞKUR (2019). *2019 İstatistik Yıllığı*. 15 Şubat 2021 tarihinde <https://www.iskur.gov.tr/kurumsal-bilgi/istatistikler/> adresinden erişildi.
- Karácsony, P., Izsák, T., & Vasa, L. (2020). Attitudes of Z generation to job searching through social media. *Economics & Sociology*, 13(4), 227-240.
- Mukoyama, T., Patterson, C., & Şahin, A. (2018). Job search behavior over the business cycle. *American Economic Journal: Macroeconomics*, 10(1), 190-215.
- Mussida, C., Zanin, L. (2020). Determinants of the Choice of Job Search Channels by the Unemployed Using a Multivariate Probit Model. *Social Indicators Research*, 152(1), 369-420.
- Ponzo, M., Scoppa, V. (2010). The use of informal networks in Italy: Efficiency or favoritism?. *The Journal of Socio-Economics*, 39(1), 89-99.
- Roper, S. (1988). Recruitment methods and vacancy duration. *Scottish Journal of Political Economy*, 35(1), 51-64.
- Şentürk, İ. (2019). Türkiye'de İşsizlerin İş Arama Yoğunluğu. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(3), 615-630.
- Tutar, K. (2015). Türkiye İşgücü Piyasasında İş Arama Kanallarının Niteliği. *İş ve Hayat*, 1(2), 93-106.
- Taşçı, H. M. (2008). Search and determinants of job search intensity in Turkey. *METU Studies in Development*, 35(2), 399.
- Weber, A., Mahringer, H. (2008). Choice and success of job search methods. *Empirical Economics*, 35(1), 153-178.
- Yankow, J. J. (2017). Employed job search among young workers: Do women still search differently than men in the internet age? *International Advances in Economic Research*, 23(2), 245-259.

Atıf Biçimi / How Cite This Article

Aldan, A., & Torun, H. (2023). İş arama kanallarının kullanım olasılıklarının belirleyicileri: Türkiye için ampirik bir uygulama. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 85, 143-153. <https://doi.org/10.26650/jspc.2023.85.1319134>

GİG Ekonomisi: Bibliyometrik Bir Analiz

GIG Economy: A Bibliometric Analysis

Ali İhsan Balcı¹ , Ersin Eraslan²

¹(Araş. Gör. Doktora Öğrencisi), İstanbul Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi. ve Endüstri İlişkileri Bölümü, İstanbul, Türkiye

²(Dr. Öğr. Üyesi), Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Niğde, Türkiye

ÖZ

Çalışmanın amacı GİG Ekonomisinin literatürdeki yerini belirlemek üzerinedir. Bu amaç doğrultusunda, GİG Ekonomisinin toplum ve çalışanlar nezdinde oluşturduğu etkilerin literatüre yansımalarının nasıl olduğu, GİG ekonomisinin işgücü piyasasına yönelik olarak ortaya çıkan avantajları ve dezavantajları göz önünde bulundurularak “bibliyometrik analiz” yöntemi kullanılarak incelemesi yapılmıştır.

GİG Ekonomisi özellikle pandemi süreci ile birlikte ülkelerin tartıştığı bir kavram olarak görülmektedir. Son yıllarda özellikle yabancı literatürdeki yayın sayısının hızla arttığı tespit edilmiştir. Ancak GİG Ekonomisine ilişkin Türkiye’de yapılan yayın sayısının oldukça sınırlı olduğu görülmüştür. Türkiye’nin değişen ve gelişen dünya düzeninde popüler olan bu kavram üzerinde daha fazla araştırmanın yapılması gerekmektedir. Gelecek yıllarda GİG Ekonomisinin, ülke içinde meydana getireceği bir takım avantajlar ve dezavantajlar hem çalışma hayatında hem de toplumsal olarak Türkiye işgücü piyasası dinamiklerini etkileyecektir. GİG Ekonomisinin avantajları olarak görülen esnek çalışma saatleri, bağımsız çalışma ilişkileri ve dezavantajları olarak görülen düşük ücretler, sosyal güvencenin standarttan farklılaşması gibi durumlar kavramın gelecekte özellikle Türkiye işgücü piyasasında esnek çalışma ilişkilerinden çok daha fazla tartışılması çalışmanın sonuçlarında kendisini göstermektedir. Türkçe literatürün tam anlamıyla yerleşmemiş, yeni olması kavrama ilişkin çok daha fazla araştırmanın yapılmasını gerektirmektedir. Kavrama ilişkin ne kadar fazla çalışma yapılır, sorunları ve avantajları o kadar fazla tartışılırsa, dezavantajlarını engellemeye yönelik uygun politika seçimleri daha verimli bir şekilde geliştirilebilecektir.

ABSTRACT

This study used bibliometric analysis to scrutinize the extant literature on the gig economy and examine how it reflects the GIG economy’s impact on society and workers.

The concept of the gig economy is widely debated in diverse countries, especially given the recent pandemic. A significant surge has been noted in overseas publications on this topic in the last few years. However, the number of publications on the gig economy remains remarkably limited in Turkey.

The advantages and disadvantages of the gig economy will significantly impact the dynamics of the Turkish labor market in the near future, both in terms of work-related life and social effects.

The study’s findings suggest that future discussions in the Turkish labor market will focus predominantly on the advantages and disadvantages of the gig economy. The advantages include flexible working hours and independent working relationships. The drawbacks comprise low wages and deviations from the standard social security norms. Additional research is imperative considering the relative novelty and incomplete establishment of Turkish literature on this subject.

Anahtar Kelimeler: GİG Ekonomisi, Bibliyometrik Analiz, Esnek Çalışma, Platform Ekonomi, VOSviewer

Keywords: GIG Economy, Bibliometric Analysis, Flexible Work, Platform Economy, VOSviewer

EXTENDED ABSTRACT

The present study was prompted by the emergent popularity of remote working methods and flexible work arrangements during the pandemic, which resulted in the recognition of the concept of the gig economy in the relevant literature. Therefore, the first section of the study examines the definitions of the gig economy and its impact on workers and societies. Subsequently, the worldwide

Sorumlu Yazar: Ali İhsan Balcı **E-posta:** abalci@istanbul.edu.tr

Başvuru: 29.05.2023 • **Revizyon talebi:** 02.08.2023 • **Son revizyon teslimi:** 05.08.2023 • **Kabul:** 29.08.2023

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

prevalence of the gig economy is discussed taking into account its benefits and drawbacks. Finally, the paper presents the findings and results of the study, which was conducted via bibliometric analysis.

The bibliometric analysis section details the results of the study. The study data used were obtained from the Web of Science database. The data comprised articles from journals indexed in the Web of Science between 2010 and 2021. More than 2,500 articles related to the concept of the gig economy concept were examined during the study, which aimed to answer the following questions:

- 1.How is research on the gig economy distributed based on publication categories?
- 2.What interest trends do publications on the gig economy display over the years?
- 3.How are research citations on the gig economy distributed across countries?
- 4.How are institutions researching the gig economy distributed?
- 5.How do keywords cluster in research conducted on the gig economy?

The study offers insights into the distribution, trends, and key contributors of research on the gig economy and elucidates the overall domain.

Certain limitations of this study must be acknowledged. First, the study focused only on the Web of Science database for data collection. Other databases or sources could contain relevant articles that were not included in the present analysis. Second, the search was conducted based on the specific search term “gig economy.” Studies that used different terminology or focused on related concepts could thus have been excluded. Third, a limited time frame between 2014 and 2022 was selected for the study. This range could have omitted earlier or more recent publications that could offer additional insights.

These drawbacks should be considered when the results of the present study are interpreted and its findings are generalized. Prospective studies can expand the scope by including multiple databases, using broader search terms, and considering wider time frames to more comprehensively apprehend and illuminate the gig economy.

The present study’s findings reveal that the gig economy concept has rapidly attained popularity in recent years, which has resulted in a significant increase in the number of relevant articles in the literature. Developed economies such as the United States, United Kingdom, and China evince the most cited articles and exhibit the highest publication output on this subject. The concept is primarily discussed in the domains of industrial relations and management. Additionally, in the context of Turkey, six publications and five citations were found in relation to the gig economy, with corresponding link strength of 33 units. Therefore, limited research on the gig economy has thus far been conducted in Turkey, indicating the need for further studies in this field.

Increasing digitization and the widespread use of social networks contribute to the development of a new economic model known as the gig economy. This concept is particularly prominent in the fields of industrial relations and management and is examined within an interdisciplinary framework that includes sociology, law, and economics. However, the growing number of studies on this topic has also caused conceptual confusion. Therefore, the present study performed a bibliometric review to compile and analyze scholarly investigations on the gig economy and present their important findings. The study intended specifically to bridge the conceptual gap in the Turkish literature on the gig economy and offer directions for future research endeavors.

The gig economy is widely studied in the Anglo-Saxon tradition, particularly in countries such as the United States, Australia, the United Kingdom, and Canada. However, countries like India and China also demonstrate significant positions in this domain. Universities such as Oxford, Sydney, Cambridge, and Melbourne evince great interest in researching the gig economy. The bibliometric analyses revealed another prominent study area labeled “conceptual co-occurrence.” Therefore, the analysis of conceptual co-occurrence is an important topic for prospective studies. The present study’s analysis of conceptual co-occurrence observed that the term gig economy is often referenced in tandem with the idea of platforms and the sharing economy.

Giriş

Bütün dünyayı etkisi altına alan Kovid-19 pandemisi çalışma hayatında bir takım değişiklikleri zorunlu hale getirmiştir. Özellikle pandemi sürecinde yaygın olarak kullanılan fiziksel bir ortama bağlı kalmaksızın çalışma ilişkisinin sürdürülmesini ifade eden uzaktan çalışma yöntemleri, pandemi sonrasında da çalışma hayatında benimsenmiştir. Bu bağlamda teknolojinin sürekli gelişimi, çalışma hayatında teknolojiye ağırlıklı olarak ilgi duyan daha fazla bağımsız çalışmayı tercih eden kuşağın sayısının artması esnek çalışma yöntemlerini bütün dünyada popüler bir hale getirmiştir. GİG Ekonomisi kavramı da son yıllarda oldukça popülerleşen ve üzerinde sıklıkla tartışmaların yapıldığı bir kavram olarak literatürde yer edinmeye başlamıştır.

Uzun yıllardır esnek çalışma modellerini eleştiren yazarların ifade etmiş olduğu gibi kısa süreli, belirli süreli iş sözleşmeleri ve freelance çalışma sistemlerinin işgücü piyasasında yaygınlaşması sonucunda birçok çalışan geleneksel istihdam sisteminin güvencesinden yoksun kalmıştır. Bu durum hem çalışanlar tarafından hem de işverenler tarafından belirli bazı fırsatlar ve bu fırsatların karşısında da bir takım tehditler ortaya çıkarmıştır. Nitekim işgücü, kendi çalışma programını belirleme üzerinde daha fazla esneklik ve kontrole sahip olabilirken; bunun karşılığında tutarsız gelir ve eksik sosyal haklarla mücadele etmek

zorunda kalabilmektedir. Bu çalışmanın çıkış noktası da kavramsal olarak her geçen gün yaygınlaşan GİG Ekonomisinin dünya literatüründeki yerini belirlemek üzere bibliyometrik bir analiz yapmaktır. Bu amaç doğrultusunda sırasıyla, GİG Ekonomisinin çalışanlar ve bir bütün olarak toplum üzerindeki etkisini, hem faydalarını hem de dezavantajlarını göz önünde bulundurarak incelenecek, sonrasında bibliyometrik analiz yöntemiyle gerçekleştirilen çalışmanın bulgularına ve sonuçlarına yer verilecektir.

GİG Ekonomisi ve Özellikleri

GİG Ekonomisinin temelini oluşturan işler tipik olarak kısa, geçici, güvencesiz ve öngörülemezdir. Bu işlerde çalışanın iyi performans sergilemesi ve çalışanın itibarına yönelik olan müşteri geri bildirimlerine bağlı olarak, bu şekilde çalışan kişilerin daha fazla iş alma imkanı ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle GİG işlerinin çoğunda kariyerde ilerleme olasılığı çok düşüktür. “GİG Ekonomisi” terimi, birçok sektörde işin geçici ve istikrarsız hale geldiği bir ekonomik dönüşümü ifade etmektedir. Kısa süreli işler üzerinden gelir elde eden kişilerin oluşturduğu bir ekonomi modelidir (Woodcock ve Graham, 2020). Bu model, teknolojinin gelişmesi ve insanların özgürce çalışma isteği ile ortaya çıkmıştır (OECD, 2019).

2019 yılında OECD tarafından hazırlanan “The Future of Work” adlı çalışmada, gelecekteki iş dünyasının, teknolojik gelişmeler, küreselleşme, demografik değişimler ve çevresel zorluklar gibi faktörlerden etkileneceği ve bu faktörlerin, iş gücü piyasasının yapısını, iş kalitesini ve iş gücü arzını değiştireceği ifade edilmiştir (OECD, 2019). Bu değişimlere uyum sağlamak için çalışanların yeni yetkinlik setlerine uygun olarak becerilerini geliştirmeleri, işverenlerin yenilikçi olmaları ve politika yapımcıların sürdürülebilir bir büyüme sağlamaları gerekmektedir. Tam da bu noktada GİG Ekonomisi kendisine oldukça önemli bir yer bulmuş ve hızla yaygınlaşan bir iş gücü piyasası haline gelmiştir.

Bu çalışmada kavramsal olarak GİG Ekonomisi, dijital platformlar üzerinden ve bu platformlar aracılığıyla gerçekleşen, iş sözleşmesi benzeri bağımsız sözleşmelerle karakterize edilen işgücü piyasaları olarak ele alınmaktadır. Kavramın işgücü piyasası olarak ifade edilmesi ise temelde emek arzı ve talebinin karşılaştığı bir “platform” olmasındandır. Geleneksel iş gücü piyasalarından farklı olarak fiziksel bir alanın olmaması veya herhangi bir iş sözleşmesi ile çalışanın bağlı olduğu bir işverenin olmaması GİG Ekonomiyi standart işgücü piyasalarından ayıran belki de en önemli özelliktir. Kısacası Srnicek’in de ifade ettiği üzere (2017: 48), GİG Ekonomisi içerisinde oluşan her bir platform farklı kullanıcı grupları arasında aracılık yapacak altyapıyı sağlamaları, ağ etkilerinden kaynaklanan tekelleşme eğilimleri göstermeleri, farklı kullanıcı gruplarını çekmek için çapraz sübvansiyon kullanmaları ve etkileşim olanaklarını yöneten bir çekirdek mimariyle tasarlanmış olmaları ile karakterize edilirler. Diğer bir deyişle GİG Ekonomisinde çalışanlar, serbest ve geçici olarak farklı sektörlerden şirketlere veya kişilere hizmet verirler. Örneğin, Uber sürücülere, Airbnb ev sahipleri, e-ticaret satıcıları, gönüllüler ve sanatçılar GİG Ekonomisinde yer alan kişilerdir (Woodcock ve Graham, 2020).

Kapsamı hakkında sınırlı ve çelişkili bilgiler olmasına rağmen, alternatif olarak platform ekonomisi, paylaşım ekonomisi, talep üzerine ekonomi veya GİG Ekonomisi olarak adlandırılan, dijital olarak etkinleştirilmiş bu ekonomiye yönelik uluslararası kamuoyu ve politika ilgisi artmaktadır (Minifie ve Wiltshire, 2016; OECD, 2019; Prudential, 2018). (Sundararajan, 2017).

Her ne kadar kavram ilk ortaya atıldığında, geçinmek için ihtiyaç duyulan kadar proje odaklı çalışma olarak kendisini konumlandırırsa ve paylaşım ekonomisi (Sundararajan, 2017) gibi kulağa hoş gelen bir ifadeyle kendisine literatürde yer bulsa da sonuç olarak kişinin emek gücünün mülkiyetinin işçiden sermaye sahibine aktarılmasını ifade etmektedir (Marks, 1976: 272).

İşin dönüşümü ve değişimi akademik alanda ve günlük yaşamda her zaman üzerinde tartışılan bir konu olmuştur. Bu tartışmaların zemininde işin doğasının sürekli olarak gelişim ve değişim içerisinde olması yer almaktadır. Bu sebeple de GİG Ekonomisi güncel anlamda ve gelecekte belki de en çok tartışılan olgusu olarak sürecektir. Nitekim yeni dijital platformların da aracılık ettiği bir yapı olması itibarıyla GİG Ekonomisi günümüzdeki çalışma hayatındaki değişimlerin lokomotif kavramlarından birisidir. Bu ekonominin ya da yukarıda da kullandığımız ifadeyle iş gücü piyasasının büyümesine ve bu büyümenin getirdiği avantaj ve dezavantajlara değinmeden önce kısaca daha önceki çalışma biçimlerini aktarmakta yarar olacaktır.

Esnek çalışma sistemlerine geçişle birlikte genellikle ifade edilen standart çalışma ilişkilerinden kopuş sıklıkla tartışılmıştır. Standart çalışma ilişkisi kavramı istikrarlı, sosyal güvencenin yer aldığı, bağımlı ve tam zamanlı işler olarak ifade edilebilir. (Bosch, 2004: 618-19). Standart, tipik çalışma olarak da ifade edilen bu iş ilişkisinin refah devleti ve sosyal devlet anlayışıyla da ilişkilendirilmesi (Fudge, 2017: 379) çalışanların, çalışma hayatında korunmasını ve sosyal güvencelerinin oluşmasını da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda çalışma ilişkileri literatüründe standart çalışma, güvenceli çalışma gibi kavramlar çalışma hayatında “normal” ve gerçek olan durumun bu olduğu görüşünü perçinlemiştir. Bundan sonraki süreçte çalışma hayatında yer edinmiş olan esnek çalışma sistemleri de bu açıdan standart çalışma tipinden bir kopuşu ifade etmesi bakımından eleştirilmektedir. O halde esnek çalışma, güvencesiz çalışma gibi kavramlar standart çalışma ilişkilerinden bir kopuş olarak görülmekte zaman zaman avantajları göz ardı edilecek sıklıkla eleştirilere maruz kalmaktadır (Woodcock ve Graham, 2020). Oysa güvencesiz çalışma olarak da ifade edilebilecek olan “precarious work” Kalleberg’in ifadelerine göre (2009: 2) içinde bulunulan çağa özgü bir durum olmaktan ziyade; ücretli istihdamın doğuşundan itibaren varlığını sürdüren bir kavram olarak görülmektedir. Nitekim standart istihdam ilişkisinin “kuzeyli beyaz erkekleri” koruyan bir kavram olarak ifade edilmesi ve dönem itibarıyla yaygın bir

kavram olmadığını ifade eden araştırmacılar da mevcuttur (Bent, 2017: 3). Bu nedenle standart istihdam ilişkisi kısmen yanlış bir isimlendirilmedi; istikrarsız ve güvencesiz biçimler hem daha eski hem de daha yaygındır. İş ilişkileri, işçilerin (zamanlarını satan) ve sermayenin (bu zamanı satın alan) göreceli gücü ile birlikte işin yürütüldüğü toplumsal bağlamlar tarafından belirlenir (Jacoby, 2004: 16-17) (Mankelov, 2017: 383) (Duffy, 1961) (Webster vd., 2008). Bu nedenle, iş olarak düşünülen olgunun zaman ve mekan içinde sürekli evrim geçirmesi şaşırtıcı değildir.

Prekaryanın kamusal yaşamda yeni bir tahakküm biçimi, işçileri boyun eğmeye, sömürüyü kabul etmeye zorlamayı amaçlayan geliştirilmiş ve kalıcı bir güvensizlik durumunun yaratılmasına dayalı olduğu savunulmaktadır. Guy Standing'e göre bu durum (2011) "prekarya" adında yeni bir sınıfın oluşumuna yol açtığını iddia etmektedir. Bu açıdan "precarious work" kavramı GİG Ekonomi kavramını anlamak için oldukça önemlidir. Fakat çalışmanın özünden çok da uzaklaşmamak adına bu tartışmanın detaylarına bu makalede girilmeyecektir. Ancak GİG Ekonomi ile Precarious Work arasında bir ilişkinin olduğu tartışmasız bir gerçektir. Tekrar ifade etmek gerekirse GİG Ekonomi, sosyal, ekonomik ve yönetsel güçlerin bir araya gelerek işin çok daha güvencesiz bir hale getirildiği bir bağlam göstermektedir (Kalleberg, 2009: 2) (Wood vd., 2019).

Genel olarak yapılan çalışmalardan yola çıkıldığında GİG Ekonomisinin özellikleri şu şekilde sıralanabilir (OECD, 2019; Woodcock ve Graham, 2020):

Kişisel Esnek bir modeldir: GİG Ekonomisinde çalışanlar, çalışmaya ilişkin kararlarını (nerede, ne zaman ve kimlerle çalışacaklarına) kendi tercihlerine göre alabilirler. Bununla birlikte ücretlerini de yerine göre kendileri belirleyebilirler. Kişisel çalışma tercihlerine bağlı olarak, kimi zaman çok yoğun bir tempoda tatil yapmaksızın çalışırken, kimi zaman uzunca bir tatil sürecine girebilirler.

Yeniliğe kapı aralar: GİG Ekonomisinde çalışanlar, kısa süreli işleri ek gelir niyeti ile yaparlar. Bu sayede farklı sektörlerden farklı deneyimler kazanabilirler. Ayrıca yeni beceriler edinmek ve kendilerini geliştirmek için eğitimlere katılabilirler.

Teknolojiye dayalıdır: GİG Ekonomisinde çalışanlar, iş bulmak ve iş yapmak için teknolojiyi kullanırlar. İnternet üzerinden platformlara kaydolar, ilanlara başvurur ve iş süreçlerini takip ederler. Ayrıca işlerini dijital araçlarla yürütür ve online olarak ödeme alırlar.

Esnek, yeniliğe açık ve teknolojiye dayalı olarak gelişen bir yapının çalışma hayatında bir takım avantajlar ve dezavantajlar ortaya çıkaracağı bir gerçektir. Dolayısıyla kısaca GİG Ekonomisinin çalışanlar ve işverenler için ortaya çıkardığı avantajları ve dezavantajları şu şekilde özetlenebilir (OECD, 2019; Woodcock & Graham, 2020):

Tablo 1. GİG Ekonomisinin Çalışanlara ve İşverenlere Sağladığı Avantajlar ve Dezavantajlar

Avantajlar		Dezavantajlar	
Çalışanlar	İşverenler	Çalışanlar	İşverenler
Özgürlük	Maliyet Tasarrufu	Gelir Belirsizliği	Kalite Kontrolü
Gelir Çeşitliliği	Yetenek Havuzu	Sosyal Haklardan Yoksunluk	Güvenlik Riski
Kişisel Gelişim	Esneklik	Yalnızlaşma	Marka İmajı

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tabloyu kısaca özetlemek gerekirse;

GİG Ekonomisinin çalışanlar için ortaya çıkarmış olduğu avantajlar:

Özgürlük: Çalışanlar kendi iş saatlerini, yerlerini ve koşullarını belirleyebilirler. Kendi ilgi alanlarına göre iş seçebilir ve istediklerinde boş zaman kullanabilirler.

Gelir çeşitliliği: Çalışanlar birden fazla iş yaparak farklı gelir kaynaklarına sahip olabilirler. Böylece tek bir işe bağımlı kalmazlar ve gelirlerini artırabilirler.

Kişisel gelişim: Çalışanlar farklı sektörlerden farklı deneyimler kazanarak kendilerini geliştirebilirler. Ayrıca yeni beceriler edinmek için eğitimlere katılabilir veya sertifikalar alabilirler.

GİG Ekonominin işverenler için ortaya çıkarmış olduğu avantajlar:

Maliyet tasarrufu: İşverenler, sabit maliyetleri azaltabilirler. Örneğin, sigorta, vergi, yemek vb. harcamalarını yapmadan GİG Ekonomisinde çalışanlara sadece yaptıkları iş karşılığında bir ödeme yaparlar.

Yetenek havuzu: İşverenler GİG Ekonomisi sayesinde geniş bir yetenek havuzuna erişebilirler. Farklı becerilere sahip çalışanlarla işbirliği yaparak ihtiyaç duydukları hizmetleri alabilirler.

Esneklik: İşverenler GİG Ekonomisi sayesinde esnek bir şekilde iş gücü planlaması yapabilirler. İş yoğunluğuna göre çalışanlarla anlaşılabilir veya sözleşmelerini sonlandırabilirler.

GİG Ekonomisinin çalışanlar için ortaya çıkarmış olduğu dezavantajları:

Gelir belirsizliği: Çalışanlar GİG Ekonomisinde sabit bir gelire sahip olmazlar. İş bulma ve ödeme alma konusunda güvence altında değildirler. Ayrıca iş yoğunluğu ve ücretleri değişkenlik gösterebilir.

Sosyal haklardan yoksunluk: Çalışanlar GİG Ekonomisinde sosyal haklardan yararlanamazlar. Örneğin, sağlık sigortası, emeklilik vb. haklara sahip olmazlar. Çalışan bu haklara ilişkin maliyetlere kendileri katlanmak zorunda kalabilir ya da risk olarak bu maliyete katlanmadan bu güvenleri olmaksızın çalışabilirler.

Yalnızlık: GİG Ekonomisinde çalışanlar genellikle tek başlarına çalışırlar. Bu da onların sosyal ilişkilerini zayıflatabilir veya yalnızlık hissi yaşamalarına sebep olabilir.

GİG Ekonomisine ilişkin avantajlara ve dezavantajlara bakılarak bu modelin hem işveren tarafında hem de çalışan tarafında bir takım fırsatlar ve tehditler oluşturduğu bir gerçektir. Dolayısıyla bu çalışma yöntemi ya da yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bu işgücü piyasasının önümüzdeki dönemde çok daha yaygın bir piyasa haline gelmesi muhtemeldir. Dolayısıyla kavram üzerinden çokça tartışmanın yapılması da mümkündür. Bu açıdan bu makalede bibliyometrik analiz yoluyla çalışmanın kavramsal açıdan yaşaması muhtemel karmaşasını bir nebze olsun gidermeyi amaçlamaktadır.

Literatür Taraması

Literatür incelendiğinde; GİG Ekonomisine ilişkin nitel ve nicel başta olmak üzere çok kriterli karar verme yöntemleri gibi farklı yöntemlerin kullandığı birçok çalışmaya rastlamak mümkündür. Bununla birlikte konumuz özelinde doğrudan doğruya GİG Ekonomisinin bibliyometrik analizini merkeze alan çalışmaların oldukça sınırlı kaldığı gözlemlenmektedir.

GİG Ekonomisinin bibliyometrik analizini merkeze alan bir çalışma örneği olarak Maitri ve Bhati'nin 2021 yılındaki çalışması gösterilebilir. Maitri ve Bhati (2021)'nin GİG Ekonomisi alanındaki teorik kavramları ve güncel gelişmeleri analiz etmek için Web Of Science veri tabanından 526 makale ile yaptıkları bibliyometrik incelemede GİG Ekonomisinin insan kaynakları üzerinde etkisine yönelik çoklu dinamiklerinin araştırılmadığı, araştırmaların ziyadesiyle insan kaynakları planlamasının yatırım getirisi ile sınırlı kaldığı ancak insan kaynakları yönetim kararlarının insan duygu ve düşünce yapısına yönelik etkilerinin göz ardı edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu çerçevede bir diğer örnek olarak Batmunkh, Fekete-Farkas ve Lakner'in 2022 yılındaki çalışması sunulabilir. Batmunkh, Fekete-Farkas ve Lakner (2022) 'nin 2014-2022 yılları arasında Scholar, Scopus ve WOS veri tabanlarından ulaştıkları ve çeşitli kriterler dâhilinde 686 yayın üzerinden VOSviewer uygulaması ile gerçekleştirdikleri GİG Ekonomi üzerine bibliyometrik analiz çalışmalarında Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Kanada ve Avustralya gibi gelişmiş ülkelerin GİG Ekonomisi üzerine gerçekleştirdikleri çalışmalarının diğer ülkelere nazaran daha fazla olduğu, son yıllarda yapılan çalışmaların ise ağırlıklı dijital ekonomi ve insan kaynakları ile ilişkili olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Öte yandan literatürde GİG Ekonomisinin ilişkisel yapısını farklı açılardan ele alan bibliyometrik analiz çalışmaları da bulunmaktadır. Bu bağlamda Tan vd.'nin 2021 yılında gerçekleştirdiği çalışma sunulabilir. Tan vd., (2021)'nin GİG Ekonomisinin neden olduğu temel etik sorunların sistematik olarak analizini sunmak üzere GİG Ekonomisinde etik kaygıları içeren 2015-2020 yılları arasında hakemli dergilerde yer alan makaleler, Avrupa Birliği raporları ve McKinsey Global, PwC ve Deloitte adlı ticari danışmanlık raporları çerçevesinde gerçekleştirdikleri literatür taramasında Asya ve Afrika'da ki internet özellikli hizmetlerinin hızla benimsenmesinin GİG Ekonomisi dahilinde çalışanların söz konusu ekonomik yapının getirdiği etik sorunlardan daha sert etkilenmelerin muhtemel olduğu, GİG Ekonomisinde çalışanların kişisel verileri kötüye kullanım ihtimallerinin olacağı öngörüsünü vurgulamakta ve bu çerçevede çalışmada GİG Ekonomisinin etik sorunlarını en aza indirmesi amacıyla kontrol mekanizmaları olarak algoritmik sistemlere ilişkin etik kaygılar ile esnek çalışanların karşılaştığı ayrımcılık, dışlama ve kopukluk sorununa yönelik daha fazla müzakere ve politika yanıtı gerekliliği savunulmaktadır. Bu kapsamda bir diğer örnek olarak 2022 yılına ait Silva ve Moreira'nın çalışması gösterilebilir. Silva ve Moreira (2022)'nin girişimcilik ve GİG Ekonomisi üzerine 245 kaynak, 44 ülke, 751 yazar ve 345 makale taramasıyla gerçekleştirdikleri bibliyometrik analiz sonucunda GİG Ekonomisi ile girişimcilik faaliyetlerinin ilişkili yapısı ortaya konuştur. Diğer taraftan GİG Ekonomisinin girişimcilik üzerindeki etkisinin dijitalleşen pazarlamaya dayalı girişimci bir bakış açısıyla gelişmekte olduğu yargısına ulaşılmıştır.

Daha geniş düzlemde literatürde dijital ekonomi konusuna yönelik bibliyometrik çalışmalara da rastlamak mümkündür. Bu

çerçevede Ertz ve Lebanc-Proulx (2018)'un işbirlikçi ekonominin sürdürülebilirlikle ilgili konuları üzerine Scopus ve WOS veri tabanlarında yer alan 729 tane bilimsel çalışma üzerine gerçekleştirdikleri bibliyometrik analiz çalışmasında işbirlikçi ekonomi üzerine çalışmaların artış trendi içerisinde olduğu ancak bununla birlikte etki alanı daha güçlü çalışmaların daha eski olduğu ve ayrıca söz konusu alanda üretkenlik açısından Avrupa'nın daha çok öne çıktığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Bir diğer örnek olarak Filimonya vd. 'nin 2019 yılında gerçekleştirdikleri çalışma gösterilebilir. Filimonava vd., (2019)'nin dijital ekonomi konuları içerisinde yer alan paylaşım ekonomisi üzerine WOS veri tabanında 2010-2018 tarih aralığında yer alan akademik çalışmaların bibliyometrik analizine dayalı yaptıkları çalışmalarında paylaşım ekonomisinin geliştirilmesi noktasında; web, uçtan uca kiralama, iş modeli arkadaşı, gelecek araştırması eşler arası ekonomi, dönüşen tüketim, işbirlikçi ağ ve otantik ekonomi sistemi şeklinde sıralayabileceğimiz anahtar kavramlara ulaşılmıştır. Bu kapsamda bir diğer çalışma Ahmad vd.'nin 2022 yılında yaptığı çalışmadır. Ahmad vd., (2022)'nin dijital ekonomi üzerine; dijital ekonomi, dijital dönüşüm, işletme ve ekonomi anahtar kelime kriterleri dahilinde 2015-2022 yılları arasında WOS veri tabanında yer alan 10258 tane çalışma çerçevesinde gerçekleştirdikleri sistematik literatür taramasında Yönetim, İşletme, Kütüphanecilik ve Bilgi Yönetim alanları başta olmak üzere diğer alanlarda da dijital ekonomi üzerine yayımlanan çalışmaları artış trendi içerisinde olduğu, İspanya, Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık'ta yer alan kurumların dijital ekonomi üzerine çalışmalarının daha ağırlıkta olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Olgusal düzlemi gün geçtikçe genişleyen "GİG Ekonomisi" nin kavramsal bütünlüğünü koruyacak ve geliştirecek şekilde kavramın dünya literatüründe yayın kategorilerinin, yayınların tematik ağ yapısının ve ilişkili anahtar kavramların belirlenmesi çalışmamızın temel amacını oluşturmaktadır. Bu çerçevede çalışmamızda şu soruların cevabı aranmaktadır;

1. GİG Ekonomisini konu alan araştırmaların yayın kategorisine göre dağılımı nasıldır?
2. GİG Ekonomisini konu alan yayınların yıllar içerisindeki ilgi eğilimi nasıldır?
3. GİG Ekonomisini konu alan araştırmalardaki atıfların ülkelere göre dağılımı nasıldır?
4. GİG Ekonomisini konu alan araştırmalarda en çok yayın sahibi araştırmacılar kimlerdir?
5. GİG Ekonomisini konu alan araştırmaların yapıldığı kurumların dağılımı nasıldır?
6. GİG Ekonomisini konu alan araştırmalarda anahtar kelime kümelenmesi nasıldır?

Söz konusu sorular çerçevesinde çalışmamızda bibliyometrik analiz yöntemi tercih edilmiştir. Önemi giderek artan bibliyometrik incelemenin kökenleri esasen Garfield ve Price gibi araştırmacıların analizlerini manuel olarak yaptıkları öncü çalışmalara dayanmakla birlikte (Börner, Chen ve Boyack, 2003: 182) günümüzde bibliyometrik incelemede bilgisayar temelli programların ön plana çıktığı görülmektedir. Bu çerçevede çalışmamızın amaç ve yöntemi doğrultusunda GİG Ekonomisini konu alan WOS veri tabanında yer alan en eskisi 2014 en yenisi 2022 tarihli 1053 adet bilimsel çalışma VOSviewer programı vasıtasıyla bibliyometrik analize tabi tutulmuştur. Böylelikle GİG Ekonomisi konusunu merkeze alan oldukça sınırlı kalan bibliyometrik analiz çalışmaları dikkate alındığında çalışmamız bu yönüyle literatüre katkı sağlayacak nitelikte ve altı araştırma sorusu çerçevesinde çok boyutlu niteliğiyle de diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Söz konusu her iki durum çalışmamızın bilimsel değerini ve önemini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda GİG Ekonomisi konusunun çok boyutlu yapısına ulaşmanın gaye edinildiği çalışmamız kullanılan yöntem çerçevesinde nitel araştırma türlerinden durum araştırmasının tipik bir örneğini yansıtmaktadır.

Öte yandan çalışmamızda bir takım sınırlıklar da bulunmaktadır. Söz konusu çalışma sınırlılıklarını şu şekilde sıralamak mümkündür;

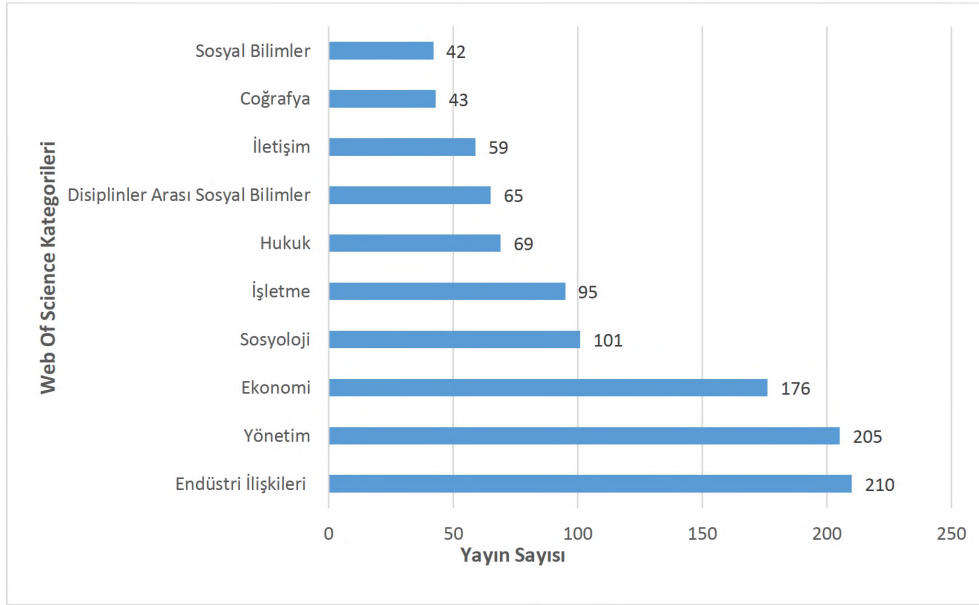
1. Ekonomi literatüründe sadece GİG Ekonomisi olgusu üzerinde durulması.
2. Web of Science Core Collection veri tabanında anahtar kelimeler, özet, konu başlığı gibi tüm alanlarda sadece "GİG economy" arama ifadesiyle 1053 bilimsel yayınlara veri setinin oluşturulması.
3. Zamansal bakımdan 2014-2022 yıllarının dikkate alınması.

Çalışmamızın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

Bulgular

GİG Ekonomisine ilişkin WOS veri tabanından erişilen 1053 adet bilimsel çalışma VOSviewer programı vasıtasıyla bibliyometrik analize tabi tutulmuş ve bu çerçevede altı ana kategoride sonuçlara ulaşılmıştır. Bunlardan ilki yayın kategorilerine ilişkin olup sonuçları Şekil 1'de gösterilmektedir.

Şekil 1'den de görüldüğü üzere WOS' da yer alan çalışmaların büyük bir bölümünün endüstri ilişkileri ve yönetim kategorisinde olduğu görülmektedir. Ardından ekonomi, sosyoloji, işletme ve hukuk kategorileri gelmektedir. Bu çerçevede WOS veri tabanında yer alan kategorileşme dâhilinde "GİG Ekonomi" kavramının Endüstri İlişkileri ile Yönetim bilim alanlarında önemli ölçüde ilgi

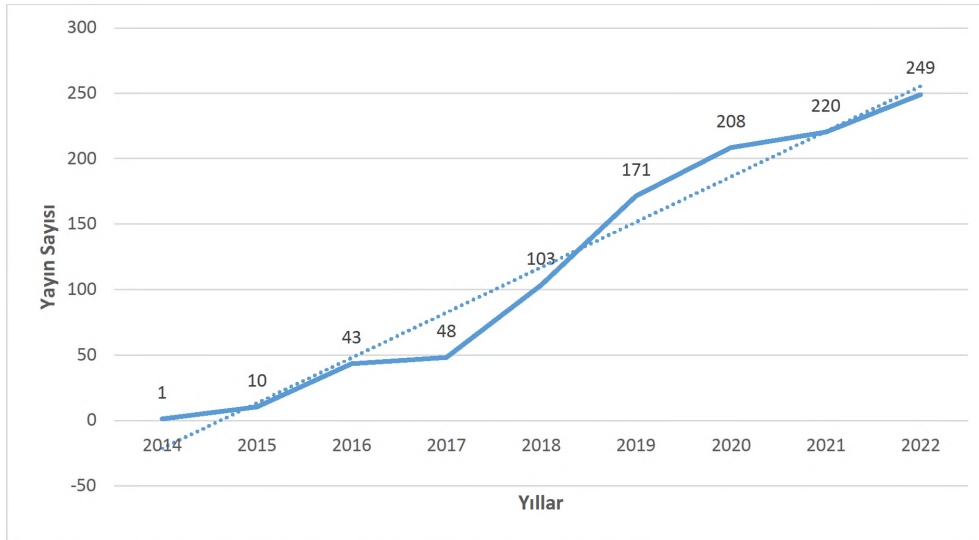

Kaynak: WOS verilerinden yararlanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 1. Yayınların araştırma kategorilerine göre sayıları (WOS İlk 10 Kategori).

gördüğünden hareketle her iki alanın kesişim noktasında yer alan insan kaynakları yönetiminde GİG Ekonomi araştırmalarının disiplinlerarası araştırmalarda uygun zemin sağlayacağı öngörüsünde bulunmak yanlış olmayacaktır. Diğer taraftan GİG Ekonomi konusunun; Ekonomi, Sosyoloji, İşletme ve Hukuk alanlarında da ilgiyle karşılanmış olması olgunun hem disiplinler arası çalışmaya uygun olduğunun hem de farklı bilim alanlarındaki yapılan çalışmaların olgunun örüntüsünü zenginleştirdiğinin ve bu çerçevede GİG Ekonominin olgusal düzleminin genişlediğinin önemli bir göstergesi niteliğindedir.

Öte yandan GİG Ekonominin ilgi trendini görebilmek için yıllar bazında gerçekleştirilen çalışma sayılarına bakılması gerekmektedir. Bu çerçevede WOS veri tabanında yer alan çalışma sayılarının yıllar bazındaki dağılımı Şekil 2’de gösterilmektedir.

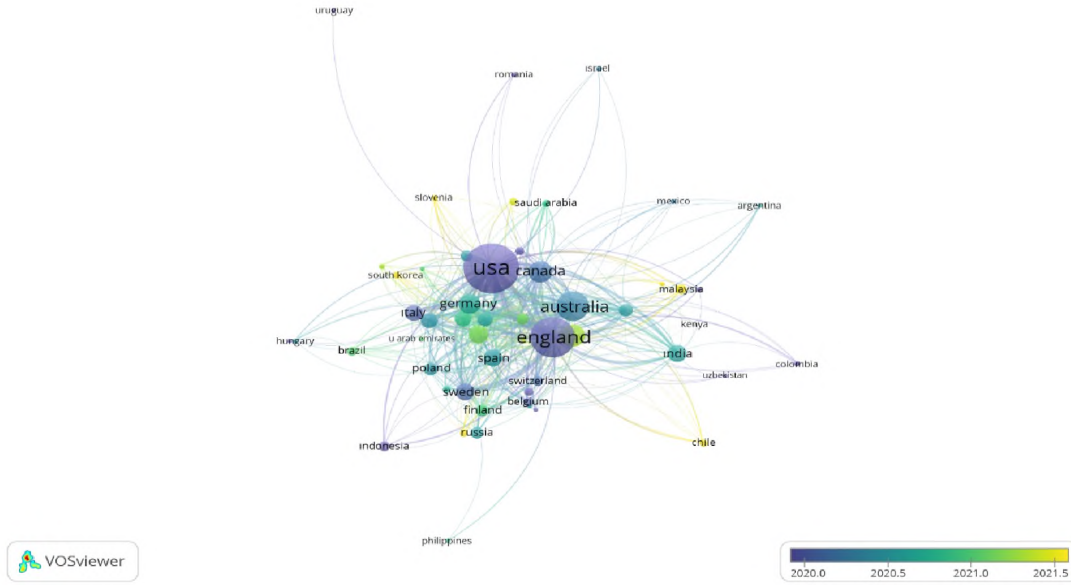
Kaynak: WOS verilerinden yararlanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 2. Yıllara göre yayın sayısı.

Şekil 2’den de anlaşılacağı üzere 2014 yılında Web Of Science (WOS) veri tabanında yer edinen GİG Ekonomi konusunun ilgi düzeyi her geçen yıl artış trendinde olarak 2020 yılından itibaren 200 bandına ve 2022 yılında ise 249 çalışmaya kadar ulaştığı görülmektedir. “Bu durum Bilgi İletişim Teknolojilerinin (BİT) kullanımının yaygınlık kazanmasıyla birlikte gelişen dijital ekonomi çerçevesinde sosyal ağ bağlantı çevresi artan bireylerin GİG Ekonomi kapsamında çalışma eğilimlerinin artış

göstermesi, bu duruma paralel bir şekilde GİG Ekonomi konusunun da literatürde önemli bir yer edindiğini ve literatürdeki ağırlığının zamanla daha da artacağını gösterdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Bibliyografik analizlerde son zamanlarda sıklıkla kullanılan bir diğer analiz türü de ortak yazarlık üzerinedir. Ortak yazarlık bilimsel iş birliğinin en somut ve kapsamlı bir şekilde gösterimini içermektedir. Bu çerçevede yapılacak atıf analizi yayınları sınıflandırmak, ağdaki bilgi yayılımını temsil etmek, yayının önemini ölçmek ve araştırma topluluklarını tanımlamak gibi araştırmalara ipucu ve kolaylıklar sağlamaktadır. (Arslan, 2022: 36-39). Bu noktadan hareketle GİG Ekonomisi üzerine ülkelerin yayın atıf ağ haritası Şekil 3'te sunulmaktadır.

Şekil 3. GİG ekonomisine ilişkin ülke yayın-atıf ağ haritası.

Şekil 3'te GİG Ekonomisine ilişkin yayın yapan 67 ülke'den en az 1 yayın ve 1 atıf almak koşuluyla sağlanan 55 ülkenin yayın atıf ağ haritası sunulmaktadır. Söz konusu şekil yakından incelendiğinde ABD başta olmak üzere İngiltere ve Almanya gibi batılı ülkelerin yayın ve atıf sayısı bakımından ön plana çıktığı görülmektedir. Bu çerçevede ön plana çıkan ilk on ülkenin bağlantı gücü atıf ve yayın sayısını gösterir Tablo 2 aşağıda sunulmaktadır.

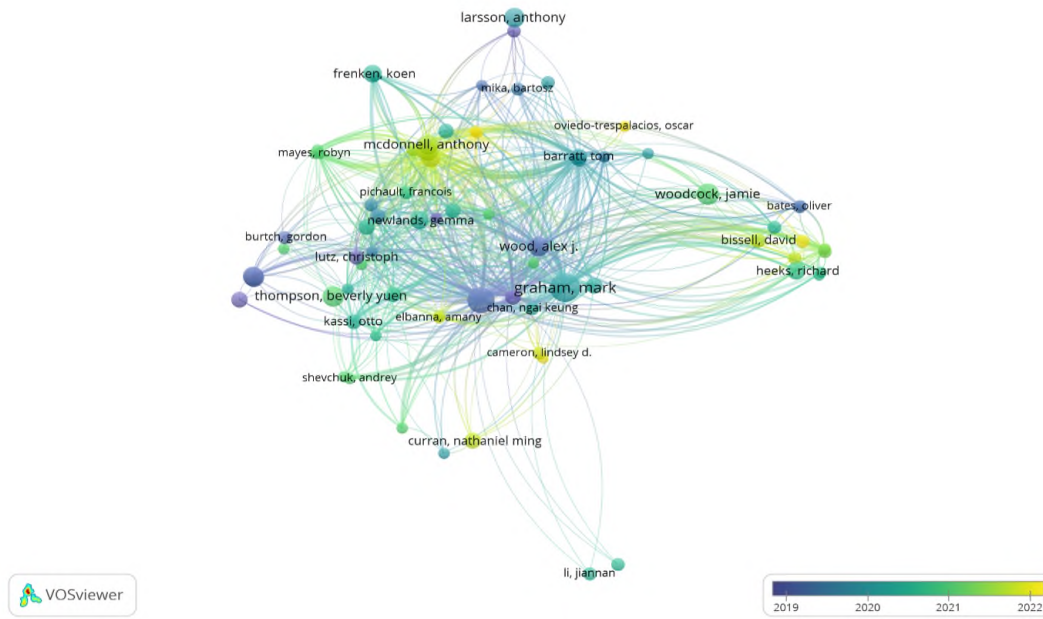
Tablo 2. GİG Ekonomisine İlişkin Yayın ve Atıfların Ülke Dağılımları (İlk 10 Ülke)

Ülke	Yayın Sayısı	Atıf Sayısı	Toplam Bağlantı Gücü
ABD	294	4339	1453
İngiltere	190	3830	2012
Avustralya	105	1570	1029
Çin	62	335	374
Kanada	55	940	553
Almanya	47	500	424
Hollanda	40	453	382
İsveç	36	398	239
İspanya	36	190	220
Hindistan	35	401	198

Kaynak: VOSviewer analiz sonuçlarından yararlanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 2’den de anlaşılacağı üzere GİG Ekonomisine ilişkin en fazla yayının sırasıyla ABD (294), İngiltere (190) ve Avustralya (105) ülkelerinde gerçekleştiği ve bağlantı gücü açısından 2012 birimle İngiltere’nin başı çektiği görülmektedir. En fazla yayın yapan ilk on ülke sıralamasında batılı ülkelerin içerisinde yer almayı başaran Çin ve Hindistan’da ise atf sayısının sırasıyla 335 ve 401 birimde kaldığı ve bu çerçevede her iki ülkenin de epey düşük seviyede kaldıkları görülmektedir. Sıralamada yer alamayan Türkiye özelinde bir değerlendirme yapmak gerekirse Türkiye’nin GİG Ekonomisine ilişkin yayın sayısının 6, atf sayısının 5 ve bağlantı gücünün ise 33 birim olarak tespit edilmiştir. Bu çerçevede Türkiye’nin GİG Ekonominse ilişkin araştırmalarda mücadele yetersizliği içerisinde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Bibliyotmetrik analizlerde merkezi öneme sahip bir diğer husus da ortak atf analizinde analiz biriminin yazar olarak belirlenmesidir. Böylelikle alana en fazla katkı sağlayan ve referans alınan yazarlar belirlenerek araştırmacılara kolaylık sağlanmaktadır. Bu çerçevede GİG Ekonomisiyle ilgili yazar yayın atf ağ haritası Şekil 4’te sunulmaktadır.

Şekil 4. GİG ekonomisine ilişkin yazar yayın-atf ağ haritası.

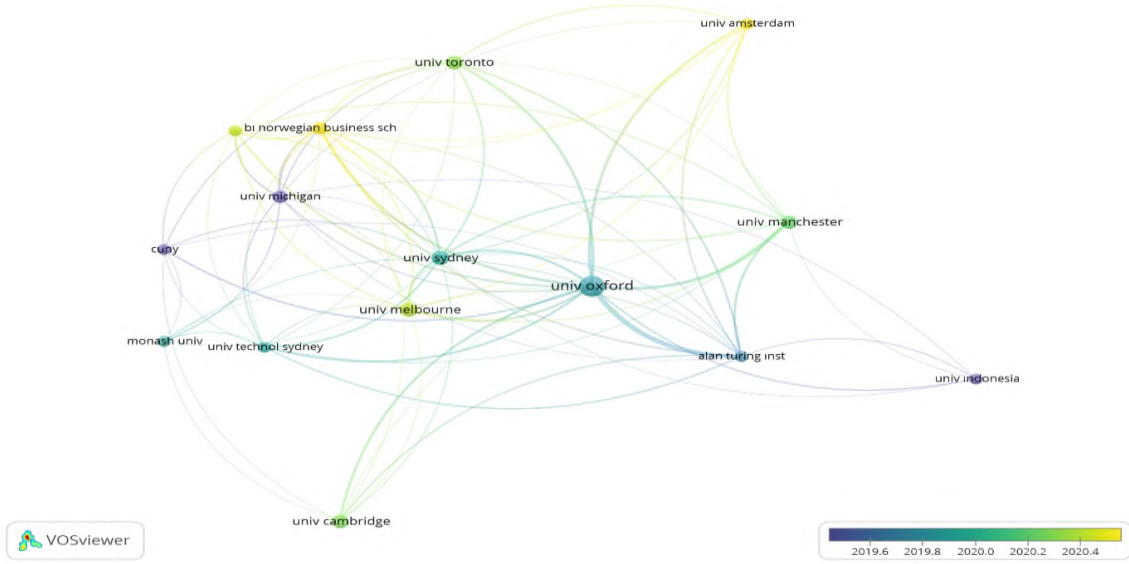
Şekil 4’te GİG Ekonomisine ilişkin yayın yapan 2005 yazardan en az 3 yayın ve 3 atf almak koşuluyla sağlanan 80 yazarın yer aldığı yayın atf ağ haritası sunulmaktadır. Şekil yakından incelendiğinde Mark Graham ve Vili Lehdonvita’nın alanda öne çıkan araştırmacılar olduğu ve her iki araştırmacının eserlerine verilen atıflar neticesinde bağlantı güçlerinin epey fazla olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Bu çerçevede yayın sayısı bakımından alana en fazla katkı sağlayan ilk on araştırmacının bağlantı gücü atf ve yayın sayısını gösterir Tablo 3 aşağıda sunulmaktadır.

Tablo 3. GİG Ekonomisine İlişkin Yayın ve Atıfların Yazar Dağılımları (İlk 10 Araştırmacı)

Yazar	Yayın Sayısı	Atf Sayısı	Toplam Bağlantı Gücü
Mark Graham	19	1183	550
Vili Lehdonvita	16	1306	628
Jamie Woodcock	11	42	61
Beverly Y.Thompsan	10	3	1
Alex J. Wood	9	646	359
Anthony Mcdonnell	9	180	240
Arfive Gandhi	9	15	24
Yudho Giri Sucahyo	9	15	24
Anthony Larsson	9	5	1
Ronan Carbery	8	180	235

Kaynak: VOSviewer analiz sonuçlarından yararlanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3’den görüldüğü üzere yayın bazında alana en fazla katkı sağlayan ilk üç araştırmacı Mark Graham (19), Vili Lehdonvita (16) ve Jamie Woodcook (11) ‘tur. Bununla birlikte Tablo 2 ve Şekil 4 birlikte değerlendirildiğinde maviden sarıya doğru gidildikçe diğerlerine göre görece yeni olan araştırmacılar görülmektedir. Bu çerçevede Anthony McDonnel ve Ronan Carbery’in yakın zamanda daha fazla atıf alan araştırmacılar olarak ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda Anthony McDonnel’in 9 yayınının 180 atıf aldığı ve Ronan Carbery’nin ise 8 yayını ile 180 atıf aldığı görülmekle birlikte McDonnel’in 240 birim Carbery’nin ise 235 bağlantı gücüyle oldukça ön plana çıktıkları anlaşılmaktadır. Diğer taraftan alanla ilgili hangi kurumların ön plana çıktığının da ortaya konulması gerekmekte olup bu çerçevede kurum atıf ağ haritasını gösterir Şekil 5 aşağıda sunulmaktadır.

Şekil 5. GİG ekonomisine ilişkin yayınların sık yapıldığı kurum-atıf ağ haritası.

Şekil 5’te GİG Ekonomisine ilişkin yayın yapan 970 kurum arasından en az 10 yayın ve 5 atıf koşulu ile oluşturulan 15 kuruma ait yayın atıf ağ haritası görülmektedir. Bu çerçevede GİG Ekonomisine ilişkin en fazla yayın ve atıf kapsamında merkezde yer alan kurumun 39 yayın, 1705 atıf sayısı ve 259 birimlik bağlantı gücüyle Oxford Üniversitesi olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan maviden sarıya doğru gidildikçe daha yeni çalışmaların esas alındığı üzere eskiden yeniye doğru; Sydney Üniversitesi, Manchester Üniversitesi, Toronto Üniversitesi, Melbourne Üniversitesi, Norwegian Bussinel Sch. ve Amesterdam Üniversitesi’nin yayınlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bununla birlikte ön plana çıkan ilk on kurumun bağlantı gücü atıf ve yayın sayısını gösterir Tablo 4 aşağıda sunulmaktadır.

Tablo 4. GİG Ekonomisine İlişkin Yayın ve Atıfların Kurum Dağılımları (İlk 10 Kurum)

Kurum	Yayın Sayısı	Atıf Sayısı	Toplam Bağlantı Gücü
Oxford Üniversitesi	39	1705	259
Sydney Üniversitesi	19	483	75
Melbourne Üniversitesi	19	230	49
Manchester Üniversitesi	16	258	69
Toronto Üniversitesi	16	224	52
Cambridge Üniversitesi	16	139	29
Michigan Üniversitesi	15	817	44
Norwegian Business Sch.	14	233	83
Amesterdam Üniversitesi	11	149	41
N. Carolina Üniversitesi	11	434	38

Kaynak: VOSviewer analiz sonuçlarından yararlanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 4’ten de görüleceği üzere alana en fazla katkı sağlayan ilk 5 kurum sırasıyla Oxford Üniversitesi (39), Sydney Üniversitesi (19), Melbourne Üniversitesi (19), Manchester Üniversitesi (16) ve Toronto Üniversitesi (16) ‘dir. Bu bilgilerden yola çıkarak

En basit anlamıyla “insanların bir işveren için çalışmak yerine geçici işlere sahip olmalarına veya her biri ayrı ödeme yapılan ayrı işler yapmasına dayalı bir çalışma şekli” olarak ifade bulan GİG Ekonomisinin (Cambridge Dictionary, 2023) bu tanımı doğrultusunda bağlantının ve dijitalleşmenin odak alındığı paylaşım ekonomisi ile platform ekonomisiyle aynı düzlemde değerlendirilmesi bağlantı ve dijitalleşme unsurlarının ön planda olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Dijitalleşmenin gün geçtikte gelişmesi ve yaygınlaşması ile artan sosyal ağlar GİG Ekonominin gelişmesine de zemin sağlamaktadır. Bu bağlamda dijitalleşme neticesinde gündelik hayata birçok sektörde yaygınlaşan GİG Ekonomi bireyler arasında ilgi gördüğü gibi literatürde de artan ve yoğun bir ilgiyle karşılanmaktadır. Literatürde özellikle endüstri ilişkileri ve yönetim alanında öne çıkan GİG Ekonomi konusu, esasen disiplinlerarası bir çerçevede sosyoloji, hukuk ve ekonomi gibi birçok sosyal bilim dalının da ilgisini çekmektedir. Bu çerçevede çeşitli bilim dallarında ortaya konulan çalışmalarla örüntü yapısı zenginleşen ve bu neticede olgusal düzlemi giderek genişleyen GİG Ekonomi bir noktada kavram karmaşasının merkezinde de kalmaktadır. Söz konusu karmaşayı önlemek hem de araştırmacılara kolaylık sağlamak üzere GİG Ekonomisi konusunun merkeze konumlandırıldığı bu araştırma bibliyometrik bir inceleme ile gerçekleştirilerek üzerinde önemle durulması gereken çeşitli sonuçları muhteviyatında barındırmaktadır.

Araştırmanın ilk kısmında yayın kategorilerine yer verilmiş bu çerçevede GİG Ekonomi konusunun esasen endüstri ilişkileri ve yönetim alanında ilgi gördüğü ortaya konulmuştur. Bununla birlikte hukuk, sosyoloji ve ekonomi gibi diğer sosyal bilimlerde de çalışmalar yapıldığı gözlemlenen GİG Ekonominin bu yapısıyla disiplinlerarası bir çalışmaya da uygun bir zemin taşıdığı bir diğer bulgu olarak öne çıkmaktadır. Diğer taraftan GİG Ekonomi konusunun 2014 yılından itibaren literatürde yer edindiği ve ilgi düzeyinin artış trendinde olduğu çalışmanın öne çıkan önemli bulguları arasındadır.

Öte yandan GİG Ekonominin yayın atfı analizi kapsamında Anglo-Sakson geleneği çerçevesinde sayılan ABD, Avustralya, İngiltere, Kanada gibi ülkelerin önde olduğu ancak bununla birlikte Hindistan ve Çin’de de GİG Ekonomisi konusunda öne çıkan ülkeler arasında olduğu sonucuna ulaşılmıştır. ABD, Avustralya ve İngiltere gibi ülkelerde daha fazla ilgi gören GİG Ekonomi konusunun yine bu ülkelerde faaliyet gösteren Oxford, Sydney, Cambridge, Melbourne gibi Dünyada saygınlığı bulunan üniversitelerde de ilgiyle karşılandığı sonucuna ulaşılmıştır. Yine bu çerçevede Mark Graham, Vili Lehdonvita ve Jamie Woodcock’un alana en çok katkı yapan araştırmacılar olduğu sonucuna varılmıştır. Araştırmanın kavramsal zemini kısmında belki üstünde durulması gereken en önemli konu anahtar kavram birlikteliği analizidir. GİG Ekonominin ağırlıklı platform ve paylaşımcı ekonomi kavramlarıyla birlikte kullanıldığı görülmektedir. Bu noktadan hareketle araştırmamızda özellikle sosyal ağ bağlantısı ve dijitalleşme üzerine odaklanan platform ile paylaşım ekonomisinin, GİG Ekonomisiyle de kesişim kümesini yine sosyal ağ bağlantısı ve dijitalleşme kavramlarının oluşturduğu yargısına ulaşılmıştır.

Son olarak Türkiye açısından bir değerlendirme yapmak gerekirse; GİG Ekonomisi konusunun Türkçe literatürde yeterince ilgi görmediği tespitiyle birlikte Türkiye’de Sosyal Politika alanında yer alan Endüstri İlişkileri alanında konunun üstüne gidilmesi hem alanı zenginleştirecek hem de giderek yaygınlaşan GİG Ekonomisinin olumsuz yönlerine dair etkin politikalar geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Yazar Katkısı: Çalışma Konsepti/Tasarımı: A.İ.B, E.E.; Veri Toplama: A.İ.B, E.E.; Veri Analizi /Yorumlama: A.İ.B, E.E.; Yazı Taslağı: A.İ.B, E.E.; İçeriğin Eleştirel İncelemesi: A.İ.B, E.E.; Son Onay ve Sorumluluk: A.İ.B, E.E.

Peer Review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Author Contributions: Conception/Design of study: A.İ.B, E.E.; Data Acquisition: A.İ.B, E.E.; Data Analysis/Interpretation: A.İ.B, E.E.; Drafting Manuscript: A.İ.B, E.E.; Critical Revision of Manuscript: A.İ.B, E.E.; Final Approval and Accountability: A.İ.B, E.E.

Yazarların ORCID ID’leri / ORCID IDs of the authors

Ali İhsan Balcı 0000-0002-9695-732X

Ersin Eraslan 0000-0003-0800-8966

KAYNAKLAR / REFERENCES

- Ahmad, I., Khan, T., Khan, S., Sharif, M. N., & Waqar, M. (2022). Bibliometric analysis of the digitalized economy: a systematic review. *Journal of Social Sciences Review*, 2(4), 369-376.
- Arslan, E. (2022). Sosyal Bilim Araştırmalarında VOSviewer ile Bibliyometrik Haritalama ve Örnek bir Uygulama. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 33-56.
- Batmunkh, A., Fekete-Farkas, M., & Lakner, Z. (2022). Bibliometric analysis of gig economy. *Administrative Sciences*, 12(51), 1-15.
- Bent, P. (2017). *Historical perspectives on precarious work: The cases of Egypt and India under British Imperialism*. *Global Labour Journal*, 8(1): 3–16.
- Bosch, G. (2004). *Towards a new standard employment relationship in Western Europe*. *British Journal of Industrial Relations*, 42(4): 617–36.
- Börner, K., Chen, C., & Boyack, K. W. (2003). Visualizing knowledge domains. *annual review of information Science and Technology*, 37(1), 179-255. doi:10.1002/aris. 1440370106/full
- Cambridge Dictionary. (tarih yok). Mayıs 6, 2023 tarihinde Cambridge University: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/gig-economy> adresinden alındı.
- Çallı, L. (2022). Paylaşım Ekonomisi, Elektronik İş Modelleri ve Örnekler. İ. M. Altan (Dü.) içinde, *Dijital Etkileşimler: Sektörel Yansımaları 1* (s. 233-253). İstanbul: Efe Akademik Yayıncılık.
- Duffy, A.E.P. (1961). *New unionism in Britain, 1889–1890: a reappraisal*. *Economic History Review*, 14(2): 306–19.
- Ertz, M., & Leblanc-Proulx, S. (2018). Sustainability in the collaborative economy: a bibliometric analysis reveals emerging interest. *Journal of Cleaner Production*, 196, 1073-1085.
- Filimonova, N. M., Kapustina, N. V., Bezdenezhnykh, V. V., & Kobiashvili, N. A. (2019). Trends in the sharing economy: bibliometric analysis. B. Sergi (Dü.), *Digital Economy: Complexity and Variety vs. Rationality*. içinde 87, s. 145-154. Popkova: Springer, Cham.
- Fudge, J. (2017). *The future of the standard employment relationship: Labour law, new institutional economics and old power resource theory*. *Journal of Industrial Relations*, 59(3): 374–92.
- Jacoby, S.M. (2004). *Employing Bureaucracy: Managers, Unions, and the Transformation of Work in the 20th Century*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Kalleberg, A.L. (2009). *Precarious work, insecure workers: Employment relations in transition*. *American Sociological Review*, 74(1): 1–22.
- Maitri, & Bhati, P. (2021). A Glance into the world of gig economy: a review & bibliometric analysis. *Towards Excellence*, 13(4), 739-759.
- Mankelov, R. (2017). The Port of London, 1790–1970. In S. Davies, C. J. Davis, D. de Vries, L.H. van Voss, L. Hesselink and K. Weinbauer (eds.), *Dock Workers: International Explorations in Comparative History, 1790–1970*, Volume 1. London: Routledge.
- Marx, K. (1976). *Capital: a critique of political economy* Vol. 1. London: Penguin Books.
- Minifie J. & Wiltshire T (2016). *Peer to peer pressure: Policy for the sharing economy*. Report no. 2016–7. Melbourne, Australia: Grattan Institute.
- OECD (2019). *The Future of Work: OECD Employment Outlook 2019 Highlights*. <https://doi.org/10.1787/FDB0570B-EN>
- Prudential (2018). *GİG Economy Impact by Generation*. Newark, NJ: Prudential Insurance Company of America.
- Rejeb , A., rejeb, K., Simske, S., Treiblmaier, H., & Zailani, S. (2022). The big picture on the Internet of Things and the Smart City: A Review of What We Know and What We Need to Know. *Internet of Things*, 19(6), 1-21.
- Rekabet Kurumu. (tarih yok). Mayıs 6, 2023 tarihinde Rekabet Kurumu: <https://www.rekabet.gov.tr/tr/Sayfa/yayinlar/rekabet-terimleri-sozlugu/terimler-listesi?icerik=462fd214-1178-4b46-996a-8e7278249b2e> adresinden alındı.
- Siva, B. C., & Moreira, A. C. (2022). Entrepreneurship and the gig economy: a bibliometric analysis. *Management Letters / Cuadernos de Gestión*, 22(2), 23-44.
- Srnicek, N. (2017). *Platform Capitalism*. Cambridge: Polity.
- Standing, G. (2011). *The Precariat: The New Dangerous Class*. London: Bloomsbury Academic.
- Sundararajan, A. (2017). *The Sharing Economy: The End of Employment and the Rise of Crowd-Based Capitalism*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Tan, Z. M., Aggarwal, N., Cows, J., Morley, J., Taddeo, M., & Flordi, L. (2021). The Ethical Debate About The Gig Economy: A Review And Critical Analysis. *Technology in Science*, 65, 1-12.
- Webster, E., Lambert, R. and Bezuidenhout, A. (2008). *Grounding Globalization: Labour in the Age of Insecurity*. Oxford: Blackwell.
- Wood, A., Graham, M., Lehdonvirta, A. and Hjorth, I. (2019). *Good GİG, bad big: Autonomy and algorithmic control in the global GİG economy*. *Work, Employment and Society*, 33(1): 56–75.
- Woodcock J., & Graham M., (2020). *The GİG Economy: A Critical Introduction*. Polity Press.

Atıf Biçimi / How Cite This Article

Balci, A. I., & Eraslan, E. (2023). GİG ekonomisi: bibliyometrik bir analiz. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 85, 155-167. <https://doi.org/10.26650/jspc.2023.85.1305805>

Hybrid Employees Approaches Toward Hybrid Working and Work–Life Balance: A Field Study

Merve YOSUNKAYA¹

¹(Ph.D. Student), Istanbul University, Institute of Social Sciences, Labor Economics and Industrial Relations, Istanbul, Türkiye.

ABSTRACT

The increases in digitalization and flexibility trends have deeply affected work–life balance and caused major changes through the COVID-19 pandemic. On the one hand, the accumulation of knowledge continues to increase; on the other hand, the rapid development of digital transformations has allowed standard work styles to be replaced by new ones. This study aims to ascertain how hybrid working, which has grown in popularity, is evaluated from the perspective of hybrid employees and their relationship with work–life balance. The study also examines whether hybrid employees can maintain a work-life balance. In line with this, a field study has been carried out with 400 participants engaged in hybrid working was conducted. Participants were asked questions about the Hybrid Working Evaluation Form and the Work-Life Balance Scale through an online questionnaire. Participants are mostly between the ages of 23 and 27 are single. Result of the gender-based analyses reveals that no significant differences were found in hybrid work and work–life balance approaches. According to the research findings, almost all hybrid employees (86.8%) were observed to be satisfied with this work model and to wanted it to become permanent. However, two-thirds (66%) are concerned that the concept of work hours will vanish due to being constantly accessible throughout the day. Due to the limited number of studies on this subject, this article is thought to be able to contribute to the literature in this respect.

Keywords: Digital transformation, COVID-19, Remote work, Hybrid working, Work–life balance

Introduction

Working life has always existed since the time of human existence. The transition process from primitive society to agriculture society, or from industrial society to information society has been experienced at different times and levels in every society. Regarding understanding of birth, work–life focuses on the Industrial Revolution, the offspring of the marriage of steam and cotton. With the emergence of the dependent work relationship, the time-and-place-based work order has become the dominant work order. The characteristics of globalization owners' knowledge, in particular, and innovations in production and technology, have accelerated the operations for implementing this order. The concept of Industry 4.0 emerged in Germany in 2011, with the accompanying announcement that physical, digital, and biological electronics would all increase in importance, and the dynamics accepted as standard in work teams would face great change.

On March 11 2020, the COVID-19 pandemic that had spread over the entire world and had a great impact suddenly started causing great changes in all areas of economic, social, and sociocultural life at the global level in a very short time. Work–life has also been affected by these changes. As curfews caused a shift in work dynamics, remote work became a prevalent practice. Remote work existed before COVID-19, but its global application skyrocketed during the pandemic. This previously unpopular approach to flexible employment became critical during the global health crisis. Remote work provides some advantages and disadvantages to employees. Moreover, it has benefits such as increasing employee flexibility, improving work–life balance, reducing transportation costs, and ensuring work autonomy. However, it degrades work–life balance, reduces social relationships, and increases workload and stress, particularly among female employees.

During the COVID-19 pandemic, remote work continued to exist for compulsory reasons, but it also allowed work–life to take a turn toward hybrid work. With the new normalization after the pandemic, remote work has become hybrid work. Another reason for this is digital transformation. Through the effects of digitalization on work–life, the transition to a system in which workplaces and hours can be flexible according to the characteristics of jobs has begun. Hybrid working, also known as flexible work arrangements, offers flexibility in terms of both work hours and workspace. Hybrid work, like remote work, has many advantages

Corresponding Author: Merve Yosunkaya **E-mail:** merveyosunkaya@gmail.com

Submitted: 27.03.2023 • **Revision Requested:** 10.05.2023 • **Last Revision Received:** 13.09.2023 • **Accepted:** 22.09.2023 • **Published Online:** 07.12.2023

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

for both employees and businesses. Although it reduces costs by lowering workplace use and commute time, it also contributes to more productive employees through digital applications. Meanwhile, work–life balance is a multidimensional concept that expresses the state of being in balance concerning the work and private lives of an employed individual and can be positively and negatively affected with respect to the hybrid work style. Although work–life balance consists of objective and subjective indicators, it impacts not only working people but also other individuals in the working individual’s life.

Both digital transformation and innovation in the workplace, remote work during and after COVID-19, and now hybrid working have become a focus of attention in the workplace. In line with this, the current study seeks to determine how hybrid employees evaluate hybrid work, which has become increasingly widespread, and explore the relationship between hybrid work and work–life balance. The study also aims to determine whether hybrid employees can maintain their work–life balance.

The study has preferred a questionnaire as the quantitative research method. The research population consists of those who work in a hybrid working style in the information technology (IT) sector in Istanbul. These employees were asked questions about the hybrid work evaluation form created by the present author and the Work–Life Balance Scale created by Apaydın (2011). The research findings showed that the employees were primarily satisfied with hybrid working and wanted it to become permanent. As a result of being constantly accessible throughout the day, there is concern that the concept of work hours will vanish. A significant and positive relationship emerged between hybrid working and work–life balance. Simultaneously, no negative results were obtained in terms of employees’ work–life balance.

Changing Paradigms in Working Life

When considering the phenomenon of work in social sense, it is known that work varies historically, culturally, and periodically in terms of both meaning and form. At this point, the history of work evaluated within specific patterns does not go back very far. However, work has been discussed since the dawn of human civilization (Granter, 2009, p.9).

In primitive societies, referred to as traditional societies, people hunted and gathered to make a living within the framework of a simple technology. However, thanks to inventions and the increasing accumulation of knowledge, the agricultural revolution occurred with the cultivation of the land (Bozkurt, 2011, p.135). The agricultural revolution focused on maximizing the efficiency of animal power and combining animal power with human labor for production, transportation, and communication. This situation led to radical changes, such as the transition from social life to settled life, and changed the forms of production. Production was mainly carried out in houses and handlooms (Günay, 2002, p. 8).

The Industrial Revolution began in England in the second half of the 18th century and is called “the era that changed the most and changed the most” (Schwab, 2018, p. 16). The Industry 1.0 process, which started with the combination of steam and cotton, resulted in social, economic, and political developments. The transition from a labor-intensive to a capital-intensive production system and the intensive use of technology changed the traditional production methods (Çelik, 2009, p. 92). Industry 1.0, which opened the door to major changes in working life, gathered production in a single center, namely, in factories. Moving production out of the home and into factories also means shifting work to the “workplace” (Kıdır, 2019, p. 174). The dominance of the shift system in the factory system has formed time consciousness in industrial society, unlike in agricultural society. Time has become increasingly important in society and working life. To avoid disruptions in production, keeping time in all areas of the social order has become crucial, particularly shift systems and employees commuting to work (Zencirkıran, 2005, p. 19). Industry 2.0, which emerged at the end of the 19th century, represented the process of Fordist production, which refers to the increase in mechanization and the incorporation of electricity in production processes, as well as the process of creating standard and mass products (Kıdır, 2019, p. 174; Gürün, 2019, p. 70). However, using technological advances in production, working methods, and specialization brought innovations. The process, which continued until the First World War, eliminated borders with new technologies discovered (Özdoğan, 2017, p.18).

In the process that started in the 1970s and continued until today, rapid innovative transformations in the field of production and technology, together with the emergence of robots, the Internet, and web technologies, brought information to the center and started the Industry 3.0 era. Without a doubt, the multiplier effect of the globalization process has paved the way for forming a new social order and structures known as digital society (Şahin, 2020, p.83). Since 1980, the process of development and change in all social fields has laid the groundwork for the formation of the idea of flexibility in working life through abandoning traditional methods (Mahiroğulları, 2005, p. 380). At the same time, the noticeable shift in employment structure and the service sector’s rapid development are heralds of the start of a new era in working life (Koray, 2005, pp. 204–205). For the periods in question, flexibility in the context of both adaptability to the widespread sector and technological innovations has begun affecting work–life deeply.

Industry 4.0, which is based on the interaction of physical, digital, and biological fields, was first introduced in 2011 at the Hannover Fair in Germany (Schwab, 2018, pp. 16–17). The dynamics of working life have begun to change due to innovative

technologies such as artificial intelligence, cloud computing, 3D printers, the Internet of Things, nanotechnology, and so on (Öztuna, 2017, p. 56). Thanks to digital transformations, it has become necessary to redefine the concepts of work, labor force, and workplace (PwC, 2022). The global-level competition, which has become more effective with the digital transformations that started with globalization, has changed working styles and led to new ones. These new forms of work, known as flexible working styles, have begun to remove time and space constraints by allowing work to leave the workplace (Çakır, 2005, p. 107). At the same time, the rapid spread of digitalization has facilitated the transition to a working order that is independent of time and space, and work can now be carried out from home or anywhere depending on its nature (Aydınlı, 2004, p. 11). At this point, it is seen that the transformation of work/production outside the home and into factories/workplaces with Industry 1.0 has brought about a “return to the old” with Industry 4.0, and work/production has moved from the workplace to completely different areas.

Remote Working During the Pandemic Period

The World Health Organization (WHO) declared the COVID-19 outbreak, which affected the entire world in a very short time on March 11, 2020, as a global pandemic. Subsequently, major and comprehensive changes in the global economy and working life have occurred. WHO dictated that countries pay attention to the issue and that authorities take various strict anti-pandemic measures. The most important of these measures was the general lockdown, such as curfews, which were implemented in many countries (WHO, 2020). With the introduction of curfews or stay-at-home measures, a large part of the workforce was instructed to stay at home and work remotely according to the nature of the work performed. As a result, an unprecedented period of mass teleworking has entered history, providing the opportunity to experience global teleworking (ILO, 2020, p.10).

Remote working, one of the forms of flexible working, is a type of work developed by using various information and communication technologies, such as smartphones, computers, and Internet, and enables the fulfillment of work outside the workplace (Eurofound, 2020, p.3).

Although remote or home working may seem to have entered our lives with the COVID-19 outbreak, the pandemic has created a process that has brought it to the forefront, not the beginning of this form of work. Long before the COVID-19 pandemic, remote working was made legal in Turkey by amending Law No. 4,857 with Law No. 6,715 on May 6, 2016. However, it is known that some remote working existed prior to the pandemic, albeit in a limited capacity (Tuna & Türkmenbaş, 2020, p. 3,248). According to a survey of employers with a total of 1.6 million employees from various sectors around the world, the rate of working from home or remotely was 14% prior to the COVID-19 outbreak, but with the emergence of the pandemic, this rate increased to 68% (WTW, 2020).

Remote work, which was implemented to reduce the risk of COVID-19 pandemic spread and transmission, has brought many advantages and disadvantages. It has advantages, such as employees spending more time with their family members, especially female employees responsible for their children, saving money by reducing commuting travel costs, and providing work autonomy. However, it may result in a deterioration of work–life balance, a decrease in social relations, an increase in workload and stress levels of employees, and a decrease in organizational commitment, job satisfaction, and productivity levels, especially for women. It has led to disadvantages, such as increased intensity of employees in both family and work areas (Serinikli, 2020, p.285).

The pandemic’s impact, which has caused permanent and temporary changes in all economic, political, and social areas, is still being felt. Among the issues that cannot be agreed upon are the short, medium, and long-term effects on working life. Given that employers are determined to maintain precautionary pandemic measures, including the noticeable cost-cutting effect of remote working during the pandemic period (Omay, 2020, p.162), it is predicted that even after the pandemic is over, the old order in working life will no longer continue.

The ongoing COVID-19 pandemic has also accelerated digitalization in working life, making it more important than ever before. In Alvin Toffler’s book *The Third Wave* published in 1980, he based the “electronic cottage” metaphor on the fact that employees can now do their work from home instead of going to their workplaces, thanks to advances in information and communication technology that are said to revolutionize production and working styles (Bozkurt, 2020, p.117). During the pandemic period, mobile applications that offer audio and video conferencing, as well as innovative digital applications in cloud technologies, such as Zoom, Microsoft Teams, and Google Meet, have accelerated the digitalization process in working life (Das, Tang, Ringland, & Piper, 2021, p.3). In fact, according to a study, 73% of all teams in businesses are expected to be shaped for remote employees by 2028 (Upwork, 2019).

According to McKinsey & Company’s 2021 report on “The Future of Work After COVID-19,” remote working and virtual meetings will continue in the postpandemic period. Furthermore, the report reveals that more than 20% of the workforce in developed economies can work remotely, independently of the office environment, between three and five days a week without losing productivity. This is four to five times more remote work than before the pandemic. The results also reveal that employers aim to reduce office space by 30% on average with remote working. Another striking result of the study is that the rate of career

change, which was around 12% before the COVID-19 outbreak, will increase to 25% after the pandemic (McKinsey & Company, 2021).

The New Route of Working Life: Hybrid Working

According to the measures taken within the scope of the COVID-19 outbreak, most businesses that have switched to remote work have discovered that this working order is carried out efficiently and effectively. Given the nature of the work, the migration of routine tasks and activities, such as data processing, customer communication, and customer service, to the digital environment has gained traction. It seems that employers are satisfied with the remote working order, and the employees are satisfied and adapt to remote working quickly. This process, which is positive for both parties, has led businesses to seek new ways of working (Tippmann, Scott, & Gantly, 2021).

Remote work, rotational work, or work from home, compulsory during the pandemic, have now been replaced by hybrid working. Most corporate companies have announced that they have switched to a hybrid working style as part of the normalization process that began with the penetration of digital transformation into every field, as well as the decrease in case rates and the implementation of protective measures such as vaccination.

Hybrid working is defined as flexible working arrangements in which an employee's workplace or hours are not rigidly standardized (Economist Impact, 2021, p. 4). The new path of working life following the COVID-19 pandemic is hybrid working, which combines work at the workplace with remote work. Accordingly, hybrid working is based on doing the work remotely 2–3 days per week and the remaining days from the workplace. Especially in remote work, which was mandatory during the pandemic period, the realization of the advantage of time and space flexibility for employees and the cost-reducing effect for employers facilitated the transition to hybrid working after the pandemic (Bloom, Han, & Liang, 2023, p. 2). This new way of working allows for a more flexible and digital working life that meets the demands of the digital age (Hilberath, 2020).

Indeed, according to the results of a survey conducted by Fujitsu, one of the world's oldest technology companies, to approximately 80,000 employees working from home in March 2021, 15% of the employees revealed that the office is the best place to work, nearly 30% prefer their homes, and the remaining 55% prefer to use home and office together, that is, hybrid working style (Gratton, 2021).

Similarly, statistics from analyses conducted by the world's leading research institutions that study teleworking, such as Harvard University, Global Workplace Analytics, Gallup, and Stanford University, show that workplace flexibility has a positive impact on employers; remote employees are, on average, 35%–40% more productive than working in the office, with stronger autonomy due to spatial independence. Moreover, employees face 40% fewer quality errors, and higher performance increases are achieved. Furthermore, 54% of employees say they would change their jobs for a job that offers them more flexibility, and with the transition to new ways of working, 21% higher savings and profits were achieved compared to the prepandemic period (Farrer, 2020).

As can be seen, hybrid working offers many advantages for both businesses and employees. In particular, it contributes to cost reductions as a result of using less office space. Furthermore, employee-friendly policies are pursued by increasing the effectiveness of improved human resources. Digital applications result in better coordination, stronger cultural socialization, and increased employee creativity. At the same time, increased flexibility and work–life balance are seen as important benefits for employees. In addition, flexible workplaces and working hours enable women, students, and people with disabilities to be more involved in the labor force. Less commuting by the working population benefits the environment by lowering the carbon footprint caused by traffic (Mortensen & Haas, 2021). Hybrid working also offers much flexibility for working parents. It has enabled them to spend more time with their children while saving money on their care (Leighton, 2021).

However, the hybrid work style has some disadvantages and advantages. Long working hours are caused by the ability to reach the employee at any time by eliminating the concept of working hours. Problems occur in the work–life balance, and increased family responsibilities and workload lead to increased employee stress levels and, ultimately, psychological burnout. Furthermore, increasing digital dependency can lead to various problems. These problems affect the productivity and efficiency of employees (Hogarty, 2021). At the same time, for a business to survive, its employees must come together around a common goal. Hybrid working minimizes employee interaction by reducing the time spent in the office. Employees not part of the office environment cannot feel the energy of being together, which causes them to drift away from the business culture and a sense of common purpose (Brower, 2021).

However, when the positive and negative aspects of the current transformation brought about by hybrid working in working life are evaluated, it is believed that this type of work will become permanent as an effect of digital transformation. The flexibility approaches required by both employees and employers give rise to the notion that hybrid working will become more prevalent (Bandaru, 2021). According to a McKinsey & Company survey conducted in 2021 with 100 managers from various countries and industries, nine out of ten businesses would prefer hybrid working after COVID-19. They claimed that this method of operation

boosts employee productivity and customer satisfaction. However, 10% stated that individual employee productivity decreased. Simultaneously, businesses have revealed that they are breaking out of traditional molds for hybrid working and redesigning business development processes (McKinsey & Company, 2021). It is concluded that hybrid working benefits both employees and employers. The hybrid working system, which today's technology giants have begun to widely implement, is expected to spread to every possible aspect of working life in the near future (Leighton, 2021).

Work–Life Balance in Working Life

In the broadest sense, the concept of work–life balance is defined as the state of being in balance between the individual's relevant expectations in work and the relevant expectations in personal life (Dhas & Karthikeyan, 2015, p. 10). In contrast to the fact that working individuals evaluate their roles in their working and private lives in a certain hierarchy of importance, showing equally positive orientations toward different life roles, work–life balance can be defined as a balanced orientation toward multiple roles (Marks & Macdermid, 1996, p. 417). According to another definition, work–life balance is the working individual's high level of satisfaction by facing minimal role conflict at work and home, and being in good shape in both areas (Clark, 2000, p. 748).

Economic, social, and working life changes make the work–life balance comprehensive and multidimensional. A series of changes, particularly after 1980, have increased trends toward work–life balance, such as increased market competition as an effect of globalization, increased participation of women in working life, aging of the population, low birth rates, widespread use of flexible working styles, the impact of digital innovations on working life, diversity in family structure such as single-parent families, and dual-career families. (Parlak, 2016, p. 8).

Work–life balance, which is based on an individual's equal participation and satisfaction in work and private life roles, has three components because it can be divided into three categories: role involvement, time involvement, and psychological involvement. These components of work–life balance represent positive and negative balance, depending on the individual's approach. The following are the components of work–life balance (Greenhaus, Collins, & Shaw, 2003, p. 513):

- Time balance: Allocating equal amounts of time to work and personal life roles
- Balance of participation: Equal psychological involvement in roles at work and in private life
- Balance of satisfaction: Equal satisfaction with work and private roles.

Work–life balance is based on balancing the individual's needs from work and family life, as well as his/her own individual needs, by observing the three balances mentioned in the preceding paragraph (Doğrul & Tekeli, 2010, p. 12). Balance occurs when the components of time, participation, and satisfaction manifest in three different areas: work, family, and individual.

Guest (2002, p. 265) summarized the nature, causes, and consequences of work–life balance as shown in Table 1. He divided the determinants of work–life balance into two categories: individual and organizational. Moreover, he referred to the individual's entire life outside of work, using the word "home" throughout the table.

Table 1. *Nature, Causes, and Consequences of Work–Life Balance*

Determinants	The Nature of Balance	Results/Impact
Organizational factors	Subjective indicators	Job satisfaction
Job requirements	Balance - emphasizing equality at home and at work	Life satisfaction
Work culture	Balance - home-centred	Mental health/well-being
Demands of the house	Balance - work-centred	Stress/illness
The culture of home	Distribution and/or separation of work at home	Behavior/performance at work
	Dispersion and/or separation of the household from work	Behavior/performance at home
		Impact on others at work
		Impact on others in the household
Individual factors	Objective indicators	
Work adaption	Working hours	
Personality	Free time	
Energy	Family roles	
Personal control and coping		
Gender		
Age		
Life and career stage		

Source: David E. Guest, Perspectives on the Study of Work-Life Balance, Social Science Information, 2002, 41(2), pp.255-279.

The values that effectively determine balance are classified as subjective and objective indicators. The results of work–life balance reveal that it affects not only the individual but also others. Moreover, it provides work and life satisfaction, psychological well-being, high performance in work, and non-work-life.

The balance between work and private life, which are two important aspects of working people’s lives, is important for individual satisfaction and happiness in private life as well as productivity in business life (Uysal & Çayır Yılmaz, 2020, p. 35). Work–life balance is also linked to flexibility practices that affect employee performance. Work–life balance is influenced by factors such as the working environment, working hours, rewards, incentives, promotions, and workloads (Uddin, 2021, p. 8).

Purpose and Importance of the Research

With the rapid penetration of digital transformation into all fields of work, the IT sector is growing and its sectoral employment share is increasing. Furthermore, digitalization paves the way for greater flexibility in the workplace and opens the door to new forms of work finds a home, particularly in the IT sector. Remote work, experienced globally with the COVID-19 pandemic, and different work forms replaced by hybrid work these days offer many advantages and disadvantages to both employees and employers. In fact, the changes caused by the COVID-19 pandemic in all social areas and in work–life ensure that work–life balance is among the issues that are becoming increasingly important daily. The reason is that whether a balance between the individual’s working and private life responsibilities affects both areas positively or negatively. This effect significantly impacts an individual’s work efficiency, motivation, job satisfaction, contribution to the workplace, and relationship with other people with whom he or she interacts.

A qualitative study with 80 people and a quantitative study with 2,800 people in the UK reveal the impact of hybrid working on work–life balance and working life. They concluded that hybrid working has positive effects on work–life balance and, if the necessary equipment is provided, it is more efficient and productive at home than in the office environment (Skountridaki, Marks, & Mallett, 2021). For instance, a quantitative study with 138 employees in Indonesia that investigated the impact of hybrid working on job satisfaction through work–life balance and workload after the COVID-19 pandemic found that hybrid working has a direct effect on work–life balance and workload, and that hybrid working can increase corporate productivity in the future by creating positive effects on employees’ job satisfaction (Budiman, Hidayat, & Basbeth, 2022, p.29811).

This study aims to determine how hybrid working, which is becoming increasingly popular, is evaluated in terms of employees employed in this type of work and its relationship with work–life balance, as well as whether employees in this type of work can maintain their work–life balance. The hypotheses to be tested within the scope of the investigation are as follows:

- H1:* A positive relationship exists between the hybrid working style and the work–life balance of employees.
- H2:* The hybrid working style has a significant effect on employees’ work–life balance.
- H3:* Employees’ attitudes toward hybrid working are positive.
- H4:* A significant difference exists in the approach to hybrid working style according to the gender variable.
- H5:* A significant difference exists in the approach toward work–life balance according to the gender variable.

Research Methodology

Quantitative research methods were preferred within the scope of the study. According to the purpose of the study, the survey method, which is one of the quantitative methods, was used. Through the questionnaire form, data on the approaches of employees employed in hybrid work to hybrid work and work–life balance were obtained. An application was made to Istanbul University Social and Human Sciences Scientific Research and Publication Ethics Board for the content of the study and the suitability of the questions in the questionnaire form to be used, with the application dated 14.03.2022 and numbered 805,729. As a result of the necessary examinations, the study in question was deemed appropriate and accepted with the decision of the ethics committee dated 21.03.2022 and numbered 03.

Population and Sample of the Research

The research population consists of employees of companies operating in the IT sector in the Istanbul province and working in a hybrid working style. A sample size test was not performed because hybrid businesses and hybrid employees are not yet included in official statistics. However, according to the "Information and Communication Technologies Sector 2022 Market Data and Trends" report published by the Informatics Industrialists Association of Turkey (TÜBİSAD), the number of respondents in the IT sector in Turkey reached 213,000 in 2022 (TÜBİSAD, 2023). In fact, it is stated that the minimum sample size required for a quantitative-oriented social sciences research based on a population of 10,000 at 95% reliability level is 370, 381 for 50,000,

and 384 participants for 1,000,000 (Gürbüz & Şahin, 2016, p. 132). This research was conducted with 400 participants within the scope of the study.

Limitations of the Research

The limitations of the research within the scope of the research are as follows:

- Although it is well known that teleworking, which provides flexibility in terms of time and place, and hybrid working styles are directly related to work–life balance, the multiple roles that working women face, as well as the fact that they have more responsibilities than men, necessitate the current situation of women in work–life balance (Sarıpek, Cerev, & Ayhan, 2022, p. 20). Therefore, the study compares only the gender variable among demographic characteristics.
- It is known that digital transformation undeniably impacts labor force, employment, and sectors in the world and Turkey. The IT sector, where the digital transformation is felt most intensely, is increasing daily, and the IT sector is one of the sectors most prone to different working styles such as hybrid (Güler, 2019, p. 392). In fact, the hybrid working style is also applied in different sectors as long as the nature of the jobs allows. However, in this research, only the IT sector employees employed in a hybrid working style are taken as basis.
- In addition to being a cosmopolitan city, Istanbul, which has the characteristics of a mixed labor market, is also the center of areas such as the IT sector where different forms of work are applied. For this reason, one of the other limitations of the investigation is that it is based on the province of Istanbul.

Data Collection Technique

The online survey form, used as a data collection tool in the investigation, was carried out between March 28 and April 22 2022 explaining and informing the participants and forcing them to answer the questions voluntarily.

The questionnaire form used in the study is divided into three sections. In the first section, nine questions were asked about the participants' demographic characteristics, such as gender, age, educational status, marital status, marital status, employment status of their spouses if they are married, having children, childcare status, receiving housework assistance, and seniority.

In the second part of the research, the questions of the "Hybrid Working Evaluation Form," created by the researcher by reviewing the relevant literature and aimed to determine the participants' approaches to hybrid working, were included. A 5-point Likert-type scale was used for the statements in the question form, and each statement was graded as "Strongly Disagree," "Disagree," "Undecided," "Agree," and "Strongly Agree." For the validity of the content of the questionnaire created by the researcher, the statements were reviewed by relevant field experts, who provided their feedback. In addition, a pilot study with 30 employees was conducted, and necessary corrections in terms of language, expression, and so on in terms of the comprehensibility of the question form expressions were made. Cronbach Alpha internal consistency coefficient was calculated to determine reliability, and the Cronbach Alpha coefficient of the question form was found to be 0.87.

In the third part of the study, participants were asked "Work–Life Balance Scale" questions to assess their work–life balance. The Work–Life Balance Scale was developed by Apaydın to be used in Çiğdem Apaydın's doctoral thesis titled "The Relationship between the Level of Work Dependency of Faculty Members and Work–Life Balance and Work–Family Life Balance," which was published in 2011. Its validity and reliability were proven, with the total reliability of the scale in the thesis study being 0.91. The scale consists of 20 statements rated on a 5- point Likert-type scale (Apaydın, 2011, pp. 118–119). In this study, the total reliability of the scale was found to be 0.70.

The questionnaire form created through Google Forms was sent to the participants through digital platforms, and the questionnaire forms were filled out voluntarily in the online environment.

Analyzing the Data

According to the purpose of the investigation, the data obtained from the questionnaire questions applied to the relevant employees were analyzed using the SPSS 22.0 program. Reliability analysis, frequency analysis, T-test, correlation, and regression tests were used in the evaluation of the data.

Research Findings

Findings Related to Demographic Characteristics of Employees

The distribution and numbers of gender, age, educational status, marital status, employment status of the spouse, having children, receiving childcare support, receiving support for housework, and seniority of the employees participating in the survey will be examined.

Table 2.*Nature, Causes, and Consequences of Work–Life Balance*

Gender	N	Frequency %	Spouse’s Employment Status	N	Frequency %
Woman	184	46,0%	Works full-time	137	82,0%
Male	216	54,0%	Works part-time	5	3,0%
Total	400	100%	Not working	25	15,0%
Age	N	Frequency %	Total	167	100%
18–22	9	2,3%	Child Status	N	Frequency %
23–27	143	35,8%	Yes	106	29,2%
28–32	117	29,3%	No	257	70,8%
33–37	57	14,2%	Total	363	100%
38–42	37	9,3%	Receiving Childcare Support	N	Frequency %
43+	37	9,3%	Yes	43	24,6%
Total	400	100%	No	132	75,4%
Education Status	N	Frequency %	Total	175	100%
High School	7	1,8%	Getting Support for Household Chores	N	Frequency %
Associate degree	7	1,8%	Yes	130	32,5%
License	249	62,3%	No	270	67,5%
Postgraduate	137	34,3%	Total	400	100%
Total	400	100%	Duration of seniority	N	Frequency %
Marital Status	N	Frequency %	Less than 1 year	44	11,0%
Single	233	58,3%	1–3 years	110	27,5%
Married	167	41,8%	4–6 years	91	22,8%
Total	400	100%	7 years and older	155	38,8%
			Total	400	100%

A total of 400 people with hybrid work styles participated in the survey. The survey included 184 female and 216 male employees; the general average age of the participants was between 23 and 27 years old (35.8%), 249 people had a bachelor’s degree (62.3%), 233 people were single according to the marital status variable (58.3%), 137 people had full-time spouses (82.0%), and 167 married employees had full-time spouses. Moreover, 257 (70.8%) of the employees do not have children, 43 (24.6%) of the 106 employees who have children receive childcare support, 270 (67.5%) of the employees do not receive support for housework, and 155 (38.8%) of the employees have a seniority of 7 years or more.

Findings on the Relationship Between Hybrid Working Style and Work–Life Balance of Employees

Correlation analysis examines the relationship between two or more variables in the investigation. As a result, the correlation analysis determines the direction and strength of the relationship between variables. The table below shows the correlation between hybrid working styles and employees’ work–life balance.

Table 3. Correlation Analysis Between Hybrid Work Style and Work–Life Balance of Employees

		Hybrid working	Work–Life Balance
Hybrid Work Style Evaluation Form	Pearson correlation	1	,138**
	Sig. (2-tailed)		,006
	N	400	400
Work–Life Balance Scale	Pearson correlation	,138**	1
	Sig. (2-tailed)	,006	
	N	400	400
**. The correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).			

The existence of a significant relationship between hybrid working style and employee work–life balance was tested by simple correlation analysis. The analysis results showed a significant and positive relationship between the hybrid working style and the work–life balance ($p < ,006$). Based on these results, hypothesis H_1 is accepted. The existence of a positive relationship between the variables indicates that the two variables change together. In other words, the hybrid working style and the employee’s work–life balance are positively or negatively affected together.

Table 4. Regression Analysis on Hybrid Work Style and Work–Life Balance of Employees

Model	R	R ²	Adjusted R ²	Std. Error of the Estimate
1	,138 ^a	0,19	0,17	,42264

Table 4 shows the results of the simple regression analysis between the hybrid work style and the balance between work and home of the employees. The coefficient of determination is thus 0.19. According to the R² value, the hybrid working style explains only 19% of the variance in employees’ work–life balance. This ratio shows that the independent variable hybrid working style has a 19% effect on the dependent variable, employees’ work–life balance. This study, which demonstrates a link between hybrid working styles and employees’ work–life balance, reveals that work–life balance, which has a complex structure, is also affected by other independent variables. Accordingly, H_2 is confirmed.

Findings Regarding the Evaluation of Hybrid Working Style

In this part of the study, questions and findings are included regarding the attitudes of employees of hybrid working style toward this working style.

As shown in Table 5, hybrid working has a positive impact on work motivation (80.8%), job satisfaction (64.3%), and work–related stress (49.5%). According to the literature, no negative effect was found in a qualitative study investigating the effect of this working style on teleworker job satisfaction (Çakan, 2021, p. 241). In a qualitative study with 915 participants to reveal how job stress and job satisfaction of remote employees are affected during the COVID-19 process, it was found that remote employees have high and low job stress (Yaman, Bağdoğan, & Keser, 2023, p. 175). Indeed, the widespread adoption of new working styles such as remote and hybrid working, which became mandatory during the COVID-19 pandemic, has increased research on the impact of these working styles on work–life balance. However, some studies have shown that these work styles have positive effects on work–life balance and quality of life, whereas others show that they increase stress levels due to increased workload and being constantly available in both work and private life. The present study found that participants allocated more time to family responsibilities due to hybrid work (79.8%), their quality of life increased (79.3%) as they met their needs, such as regular sleep/nutrition/rest/sports, and had the opportunity to develop their skills in various fields (69.5%). However, although the concept of "working hours" is thought to have disappeared due to being constantly accessible (66.0%), it is among the prominent findings that hybrid working should become permanent (85.8%). Analyzing the results in Table 5 in general, this study determined that H_3 is confirmed.

The data from 400 people were used to determine whether there is a significant difference in the approaches of hybrid work style employees toward hybrid work style investigated on gender. The T-test, which is used to compare quantitative data between independent groups (Güriş & Astar, 2019), was used to determine whether independent samples have different averages based on a specific variable. Consequently, the results of the T-test are presented in Table 6.

Table 5.Hybrid Working Evaluation Form

Questions	-1	0	1
I am satisfied with the hybrid working model.	5,0%	8,3%	86,8%
I think hybrid work has a positive effect on my motivation.	5,8%	13,5%	80,8%
I think hybrid work is more efficient from an individual point of view.	6,8%	11,5%	81,8%
Hybrid working allows me to spend more time on family responsibilities.	8,8%	11,5%	79,8%
I think that hybrid work improves my quality of life (in terms of allocating enough time for needs such as regular sleep/nutrition/rest/sports).	10,5%	10,3%	79,3%
It allows me to save money by reducing expenses such as food/transportation/childcare.	12,3%	21,0%	66,8%
I can manage my time well with hybrid work.	8,8%	13,8%	77,6%
I want the hybrid work to become permanent.	5,6%	8,8%	85,8%
I think that hybrid working increases my costs (internet, communication tools, supply of office supplies, electricity and water bills, etc.).	21,3%	26,8%	52,1%
I think the concept of working hours has disappeared because it is constantly accessible.	18,3%	15,8%	66,0%
Hybrid working increased my job satisfaction.	8,6%	27,3%	64,3%
Thanks to hybrid working, my work-related stress level has decreased.	23,0%	27,5%	49,5%
The flexibility of space and time provided by hybrid work makes me happy.	2,8%	9,5%	87,8%
Hybrid working allows me to develop my technological, social, emotional, and cognitive skills.	9,3%	21,3%	69,5%

(-1 = Strongly Disagree and Disagree; 0 = Undecided; 1 = Agree and Strongly Agree)

Table 6.T-test on Gender Variable and Hybrid Working Style Evaluation Form

Gender	N	Mean	S.S.	S.D.	t	P
Woman	184	4,0559	.57777	398	1,409	.160
Male	216	3,9643	.70233			

The findings reveal no significant differences between employees’ attitudes of the hybrid work style toward the hybrid work style according to the gender variable ($t = 1.409$; $p > .160$). There is no statistically significant difference between the mean of female employees working according to a hybrid working style (Mean = 4.05; S.S. = .57) and the mean of male employees (Mean = 3.96; S.S. = .70). This result rejected H4. It demonstrates that female and male employees take similar approaches to hybrid working. In fact, a study conducted in collaboration with King’s College London and the Global Institute for Women’s Leadership with 40 female and 40 male participants working in a hybrid working style concluded that even if no difference exists in the approach to hybrid working style in general, women were more disadvantaged than men in terms of making more effort; they feel the lack of office environment more and are more disadvantaged than men in terms of career advancement (The Female Lead & King’s College London, 2022).

Findings Related to Work–Life Balance of Employees

In this part of the study, the work–life balance of employees working in hybrid working style are included in questions and findings.

Table 7. Work–Life Balance Scale

Questions	–1	0	1
I cannot even find time for simple things during the day.	63,8%	18,3%	18,0%
I see myself as someone who only knows how to work and does not live the rest of life.	65,3%	17,0%	17,8%
I spend my weekends doing something with my wife and/or friends.	5,3%	10,0%	84,8%
I think I am watching life from behind.	65,3%	17,3%	17,6%
Because I try to do too many things at the same time, I sacrifice basic vitality. activities such as sleep, regular nutrition, and exercise.	52,3%	17,3%	30,5%
I can do everything by planning my life well.	15,8%	24,8%	59,6%
I decide what my priorities are in my professional life and act accordingly.	6,8%	22,3%	71,0%
I can find a balance between my work and my personal life.	12,3%	26,5%	61,3%
I think I manage my workload quite well.	10,8%	29,0%	60,3%
I cannot keep up with my busy schedule.	50,8%	26,3%	23,1%
Although I think my life reflects the ideal way of living, I live with the feeling that I am missing something.	24,5%	34,8%	40,8%
On an ordinary day, I make unhealthy decisions about what to do with my time and energy.	59,8%	23,8%	16,5%
I think "If I had done things that would make me happy, maybe I would have been happier."	40,0%	25,8%	34,3%
I often leave work late at night.	73,0%	12,5%	14,6%
I continue to work nonstop on weekends.	84,3%	10,0%	5,8%
I miss activities outside of work due to the time I spend at work.	50,6%	25,5%	24,0%
I do the activities that I enjoy in my work and in my private life.	11,5%	27,8%	60,8%
Tensions that arise from my work have a negative impact on my private life.	30,1%	24,0%	46,1%
I appropriately think I distribute my time appropriately in my work and in my private life.	15,8%	32,5%	51,8%
I have difficulties at work because I don't compromise my private life.	73,6%	17,0%	9,6%

(–1 = Strongly Disagree and Disagree; 0 = Neutral; 1 = Agree and Strongly Agree)

As shown in Table 7, employees with a hybrid working style generally maintain their work–life balance, with 61.3% responding "agree and strongly agree" to the question "I can establish a balance between my work and personal life" It was determined that priorities in work–life are determined and followed (71.0%), workload (60.3%) and work intensity (50.8%) are well managed, time is allotted for areas such as sleep and regular nutrition (52.3%), and so on. However, participants emphasized that work–related stress negatively affected their private lives (46.1%) and the feeling that they were missing something (40.8%) although their lives reflected an ideal lifestyle. According to Maxwell and McDougall (2004), work–life balance is the foundation of flexible working, which is defined by criteria such as temporary or part-time work, working outside the home or office using technological tools,

sharing work, varying working hours, and performing the work through a different employee. The transition to remote working due to mandatory curfews in the COVID-19 process, in particular, has strengthened the foundation of understanding of flexibility in labor markets and revealed that a better work–life balance can be achieved due to time and effort savings from not commuting to work (Sarıpek, Cerev, & Ayhan, 2022, p. 22).

Whether there is a significant difference according to gender in terms of whether employees can maintain their work–life balance according to the hybrid working style was measured using the T-test and the results are presented in Table 8.

Table 8. T-test on Gender Variable and Work–Life Balance Scale

Gender	N	Mean	S.S.	S.D.	t	P
Woman	184	2,9598	,39351	398	1,766	,078
Male	216	2,8845	,45017			

According to the findings, no significant differences were found between the work–life balance scale of hybrid workers and the gender variable ($t=1,766; p > 0,78$). This result rejected hypothesis *H5*. It is possible to conclude that there is a balance between the working and nonworking lives of male and female employees who work in a hybrid work style. On the one hand, the reason for this situation may be that 58.3% of the employees participating in the research are single, 70.8% do not have children, and children in the 23–27 age group are the majority. However, it will be seen that there are positive outcomes in terms of employees' work–life balance in the hybrid working style. In fact, a study conducted in 2020 in the United States to determine the impact of the COVID-19 pandemic on women and men discovered a significant difference in the gender variable. It was discovered that women who are working, married, and have children are more stressed and negatively affected by the potential process (Hamel & Salganicoff, 2020).

Conclusion

Labor markets undergo a continuous process of change and transformation due to their structure. However, the COVID-19 pandemic has had a global impact, bringing mandatory remote work and making it widespread in applicable sectors. Finally, hybrid work has taken its place in the labor markets today. With increasingly widespread flexible working styles, ensuring work–life balance, which is an important issue for employees, has also attracted attention.

Although some studies (Alfanza, 2021; Gigauri, 2020; Bulut & Reziyamu, 2021; Uşen, 2020; Yüceol, Kakı, & Çekçi, 2022) have found that remote work, which has been experienced globally with the COVID-19 outbreak, harms employees' work–life balance in general, this study has found the opposite. Consistent with the objectives of this study and as a result of statistical analyses, this study revealed a significant and positive relationship between the hybrid working style and the employees' work–life balance. The effect of hybrid working, which is the independent variable, on the work–life balance of employees, which is the dependent variable, has been determined to be around 19%. Despite the low rate, it is concluded that hybrid working, a flexible working style, affects work–life balance, which is heavily affected by many external factors.

When the responses given by the participants to the hybrid working style evaluation form are examined in general, it is seen that there is a positive approach. Employees expressed 86.8% satisfaction with the hybrid working style and expressed a desire for this working style to become permanent. This result shows that the employees generally accept the hybrid working style and it will be possible to adopt it more widely as a part of working life in the future.

Furthermore, it was found that hybrid working has an effect on increasing work motivation (80.8%) and job satisfaction (64.3%), and decreasing the level of work–related stress (49.5%). This reveals that the hybrid working style can increase employees' commitment to work and productivity. Although it is revealed that more time is allocated to family responsibilities thanks to hybrid working, the concept of "working hours" is thought to be eliminated due to being constantly available. As a result, it is important to develop appropriate policies and practices to assist employees in maintaining a work–life balance while also considering the challenges of this new way of working.

When the hybrid work style employees' responses to the work–life balance scale question are examined in aggregate, it is discovered that they maintain their work–life balance. They answered "I can establish a balance between my work and personal life" positively at a high rate. Priorities in business life are determined and acted upon (71.0%), workload (60.3%) and work intensity (50.8%) are well managed, time is allocated for areas such as sleep and regular nutrition (52.3%), and so on. Aside from the overall positive picture, employees affected that work–related stress harmed their personal lives (46.1%). Therefore, employers and employees have been observed to cooperate and support each other to maintain the advantages of hybrid working and reduce some of its negative effects.

In fact, in the analyses made based on the gender variable, which constitutes one of the limitations of the research, there was

no significant relationship found between the gender variable and either the hybrid work evaluation form or the work–life balance scale. It should be noted that the employees in the study are mostly between the ages of 23 and 27 and single. Because it is widely accepted that they can achieve a better work–life balance than the other group due to fewer responsibilities in terms of age and marital status. Therefore, more comprehensive analyses can be conducted in future studies to better analyze the hybrid work and work–life balance approach in terms of gender variable.

The fact that innovations and transformations in the workplace will continue unabated, and that hybrid working is expected to increase traction in the workplace today and in the near future reveals the issue’s importance. Due to the limited studies on the subject in the literature, this research is believed to guide future studies. Furthermore, future research topics may include an evaluation of the issue addressed in terms of employees from a broader perspective with employers, different sectors, and diverse participants.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Ethical Approval: The ethics committee approval of this study was obtained from Istanbul University Social and Human Sciences Research Ethics Committee (Date: 22.03.2023; Number: 03).

ORCID ID of the author

Merve YOSUNKAYA 0000-0003-0583-9422

REFERENCES

- Alfanza, M. T. (2021). Telecommuting Intensity in the Context of COVID-19 Pandemic: Job Performance and Work-Life Balance. *Economics and Business*, 35(1), 107-116.
- Apaydın, Ç. (2011). The Relationship Between Faculty Members’ Work Dependency Level and Work-Life Balance and Work-Family Life Balance. *Doctoral Thesis*. Ankara: Ankara University, Institute of Educational Sciences.
- Aydınli, H. İ. (2004). Socio-economic Transformation Process (Post-Fordism) and Post-Industrial Approaches. *Journal of Public Labour Law and Economics*, 7(4), 1-20.
- Bandaru, N. (2021). Forbes. on 02 13, 2022 Retrieved from <https://www.forbes.com/sites/forbestechcouncil/2021/08/20/the-future-of-work-is-hybrid-what-does-that-mean/?sh=4a00a9951f17>
- Bloom, N., Han, R., & Liang, J. (2023). How Hybrid Working From Home Works Out. *NBER Working Paper Series* (30292), pp. 2-21.
- Brower, T. (2021). Forbes. on 02 12, 2022 Retrieved from <https://www.forbes.com/sites/tracybrower/2021/02/07/how-to-sustain-company-culture-in-a-hybrid-work-model/?sh=58d247c61009>
- Budiman, N., Hidayat, N., & Basbeth, F. (2022). The Impact of Hybrid Working in the Post-Pandemic Covid19 on Employee Job Satisfaction through Work-Life Balance and Workload in Indonesia Leading Heavy Equipment Company. *Budapest International Research and Critics Institute-Journal*, 5(4), 29811-29826.
- Bulut, S., & Reziyamu, M. (2021). Remote working in the period of the COVID-19. *Journal of Psychological Research*, 3(1), 61-65.
- Clark, S. C. (2000). Work/Family Border Theory: A New Theory of Work/Family Balance. *Human Relations*, 53(6), 747-770.
- Çakan, S. (2021). A Research on the Effect of Remote/Home Working on Job Satisfaction and Organisational Commitment: The Case of Banking Sector. *Entrepreneurship & Management Inquiries*, 5(9), 227-244.
- Çakır, Ö. (2005). New Forms of Work and Attitudes towards Work. In A. Keser (Ed.), *Transformations in Working Life: An Organisational Perspective* (pp.107-123). Ankara: Nobel Publication Distribution.
- Çelik, N. (2009). Technological Learning Experiences of Developing Countries in Industrialisation Processes: The Case of South Korea and China’s Catching Up Efforts. *Electronic Journal of Social Sciences*, 8(28), 91-109.
- Das, M., Tang, J., Ringland, K. E., & Piper, A. M. (2021). Towards Accessible Remote Work: Understanding Work-from-Home Practices of Neurodivergent Professionals. *Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction*, 5(CSCW1), 1-30.
- Dhas, B., & Karthikeyan, P. (2015). Work-Life Balance Challenges and Solutions:Overview. *International Journal of Research in Humanities and Social Studies*, 2(12), 10-19.
- Doğrul, B. Ş., & Tekeli, S. (2010). Flexible Working in Ensuring Work-Life Balance. *Journal of Social and Human Sciences*, 2(2), 11-18.
- Economist Impact. (2021). *Making Hybrid Work Human*. on 02 12, 2022 Retrieved from https://impact.economist.com/projects/make-work-human/pdfs/EI_GoogleWorkspace_ExecutiveSummary.pdf
- Eurofound. (2020). *Telework and ICT-based mobile work: Flexible working in the digital age*. Luxembourg. on 02 12 2022, Retrieved from <https://www.eurofound.europa.eu/en/publications/2019/telework-and-ict-based-mobile-work-flexible-working-digital-age>

- Farrer, D. (2020). Forbes. on 02 11, 2022 Retrieved from <https://www.forbes.com/sites/laurelfarrer/2020/02/12/top-5-benefits-of-remote-work-for-companies/?sh=4607609316c8>
- Gigauri, I. (2020). Effects of Covid-19 on Human Resource Management from the Perspective of Digitalisation and. *International Journal of Innovative Technologies in Economy*, 4(31).
- Granter, E. (2009). *Critical Social Theory and the End of Work*. Burlington: Ashgate Publishing Limited.
- Gratton, L. (2021). *Harvard Business Review*. on 02 11, 2022 Retrieved from HBR: <https://hburturkiye.com/dergi/hibriti-nasil-dogru-tasarlarsiniz>
- Greenhaus, J. H., Collins, K., & Shaw, J. (2003). The Relation Between Work-Family Balance and, Quality of Life. *Journal of Vocational Behaviour*, 63(3), 510-531.
- Güler, M. (2019). Measurement of Organisational Commitment and Job Satisfaction Levels of Employees Employed within the Scope of Outsourcing: Informatics A Field Research in the Sector. *Dicle University Journal of Social Sciences* (22), 383-402.
- Günay, D. (2002). Industry and Industrial History. *Journal of Architect and Engineer*, 31, 8-14.
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2016). *Research Methods in Social Sciences Philosophy-Method-Analysis*. Ankara: Seçkin Publishing.
- Güriş, S., & Astar, M. (2019). *Statistics with SPSS in Scientific Research*. Istanbul: Der Publications.
- Gürün, F. (2019). Industry 4.0 and the Future of Human Capital. *Journal of Social Political Conferences*, 76, 67-88.
- Hamel, L., & Salganicoff, A. (2020, April 6). *KFF*. on 13 05, 2023 Retrieved from <https://www.kff.org/policy-watch/is-there-widening-gender-gap-in-coronavirus-stress/>
- Hilberath, C. (2020). *The Boston Consulting Group*. on 02 10, 2022 Retrieved from BCG: <https://www.bcg.com/publications/2020/managing-remote-work-and-optimizing-hybrid-working-models>
- Hogarty, S. (2021). *WeWork and Workplace Intelligence*. on 02 12, 2022 Retrieved from <https://www.wework.com/en-GB/ideas/workspace-solutions/hybrid-workplace-advantages-disadvantages>
- ILO. (2020). Teleworking during the COVID-19 pandemic and beyond A Practical Guide. Geneva: ILO. 02 02, 2022 https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-ed_otect/-protrav/-travail/documents/instructionalmaterial/wcms_751232.pdf
- Kıcı, B. (2019). "Working from Home: Freedom or Bondage?". *Dokuz Eylül University Journal of Institute of Social Sciences*, 21(1), 173-196.
- Koray, M. (2005). *Social Policy* (2nd b.). Ankara: İmge Publishing House.
- Leighton, N. (2021). *Forbes*. on 02 12, 2022 Retrieved from <https://www.forbes.com/sites/forbescoachescouncil/2021/08/25/is-the-hybrid-work-model-worth-it-or-is-it-all-hype/?sh=4bcbefd11f5a>
- Mahiroğulları, A. (2005). The Effects of Globalisation on Turkish Labour Life. *Journal of Social Policy Conferences* (49), pp. 380-403.
- Marks, S. R., & Macdermid, S. (1996). Multiple Roles and the Self: A Theory of Role Balance. *Journal of Marriage and the Family*, 58(2), pp.417-432.
- Maxwell, G. A., & McDougall, M. (2004). Work-Life Balance: Exploring The Connections Between Levels Of Influence in the UK Public Sektor. *Public Management Review*, 6(3), 377-393.
- McKinsey & Company. (2021). McKinsey. on 02 13, 2022 Retrieved from <https://www.mckinsey.com/capabilities/people-and-organizational-performance/our-insights/what-executives-are-saying-about-the-future-of-hybrid-work>
- McKinsey & Company. (2021). *The Future of Work After COVID-19*. Retrieved from <https://www.mckinsey.com/featured-insights/future-of-work/the-future-of-work-after-covid-19>
- Mortensen, M., & Haas, M. (2021). *Harvard Business Review*. on 02 12, 2022 Retrieved from <https://hbr.org/2021/02/making-the-hybrid-workplace-fair>
- Omay, U. (2020). Working Life After Covid-19 Pandemic: Current Problems, Predictions and Suggestions. D. Demirbaş, V. Bozkurt, & S. Yorğun (Ed.) in, *Economic, Social and Political Effects of the Covid-19 Pandemic* (pp. 154-170). Istanbul: Istanbul University Press.
- Özdoğan, O. (2017). *Industry 4.0: The Fourth Industrial Revolution and the Keys to Industrial Transformation*. Istanbul: Pusula Publications.
- Öztuna, B. (2017). *The Future of Working Life with Industry 4.0 (Fourth Industrial Revolution)*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Parlak, N. K. (2016). *Restructuring of the Welfare State and Work-Life Balance in EU Countries*. Ankara: Türk Metal Union Research and Education Centre Publications.
- PwC. (2022). *Workforce Of The Future*, The Competing Forces Shaping 2030. UK: PwC. Workforce Of The Future on 26 January, 2022, The Competing Forces Shaping 2030: Retrieved from <https://www.pwc.com/gx/en/services/people-organisation/workforce-of-the-future/workforce-of-the-future-the-competing-forces-shaping-2030-pwc.pdf>
- Sarıpek, D. B., Cerev, G., & Ayhan, E. E. (2022). Post-Pandemic "New Normal" in the Labour Market: Hybrid Working and Work-Life Balance. *Human&Human*, 10(35), 11-27.
- Schwab, K. (2018). *The Fourth Industrial Revolution*. Istanbul: Optimist Publishing Group.
- Serinikli, N. (2020). Organisational Change in Covid 19 Pandemic Process: Remote/Home Working Model. *Firat University Journal of Social Sciences*, 31(1), 277-288.
- Skountridaki, L., Marks, A., & Mallett, O. (2021). Wellbeing, Work-Life Balance and the Quality of Working Life in the New World of Hybrid Work. In E. Green, J. Home, C. Oliver, & L. Ryan (Eds.), *BSA Work, Employment and Society Conference*. in SAGE Publishing.
- Şahin, L. (2020). Anticipating the Future While Discussing the Present of Education: Education 4.0. In B. Pakdemirli, Z. Bayraktar, A. Ünalımsız, & S. Takmaz (Eds.) in, *Pandemic Axisinde Global Change and New Economic Order* (pp. 76-125). Ankara: Akçağ Publications.

- The Female Lead & King's College London. (2022). *What's Hiding in Hybrid Work? The Rewards and Risks for Women in Hybrid Work*. UK: King's College London. on 13 05, 2023 Retrieved from https://www.thefemalelead.com/_files/ugd/05606b_0f09515731e6405b8db1b8741c3eb027.pdf
- Tippmann, E., Scott, P. S., & Gantly, M. (2021). *Which Hybrid Work Model Is Best for Your Business?* Harvard Business on 02 09, 2022 Retrieved from <https://hbr.org/2021/08/which-hybrid-work-model-is-best-for-your-business>
- Tuna, A. A., & Türkmendağ, Z. (2020). Remote Working Practices in the Covid-19 Pandemic Period and the Factors Affecting Work Motivation Factors. *Journal of Business Research*, 12(3), 3246-3260.
- TÜBİSAD. (2023). *Information and Communication Technologies Sector 2022 Market Data*. Istanbul: TÜBİSAD. on 05 06, 2023 Retrieved from <https://www.tubisad.org.tr/tr/bilgi-bankasi/sunumlar-liste/TUBISAD-Raporlar/40/0/0>
- Uddin, M. (2021). Addressing Work-Life Balance Challenges of Working Women During COVID-19 in Bangladesh. *International Social Journal*, 71(3), 7-20.
- Upwork. (2019). Third Annual "Future Workforce Report" Sheds Light on How Younger Generations are Reshaping the Future of Work. on 02 02, 2022 Retrieved from <https://www.upwork.com/press/releases/third-annual-future-workforce-report>
- Uşen, Ş. (2020). *"Forced" Working from Home During the COVID-19 Pandemic: Effects on Work and Private Life*. Istanbul: I.Ü. Faculty of Economics Human Resources Research Centre.
- Uysal, N., & Çayır Yılmaz, M. (2020). Determination of Opinions on Work Life Balance and Remote Working in Academicians. *International Journal of Social Sciences Academic Research*, 4(2), pp. 26-37.
- WHO. (2020). *Coronavirus disease (COVID-19) Pandemic*. World health Organization. 02 02, 2022 Retrieved from <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019>
- WTW. (2020). Research: COVID-19 Employer Action and Preparation Plans 2020. on 02 04, 2022 Retrieved from <https://www.wtco.com/tr/insights/2020/06/arastirma-covid-19-isveren-aksiyon-ve-hazirlik-planlari-2020>
- Yaman, Ü. T., Bağdoğan, S. Y., & Keser, A. (2023). Job Stress, Job Satisfaction and Turnover Intention in Remote Working in COVID-19 Process. *ÇAKÜ Journal of Institute of Social Sciences*, 14 (1), pp. 163-184.
- Yüceol, N., Kaki, S., & Çekçi, I. (2022). Women's Participation in Working Life and Work-Life Balance of COVID-19 Pandemic in Turkey. Analysing the Effects of Gender Equality in the Context of Gender Equality. *Marmara University Journal of Women and Gender Studies*, 6(1), 45-64.
- Zencirkıran, M. (2005). From Industrial Society to Information Society: Changing Working Life and New Values. In A. Keser, *Work Transformations in Life* (p. 19). Ankara: Nobel Publishing

How Cite This Article

Yosunkaya, M. (2023). Hybrid employees approaches toward hybrid working and work–life balance: a field study. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 85, 169-198. <https://doi.org/10.26650/jspc.2023.85.1271772>

Hibrit Çalışma Biçiminde İstihdam Edilenlerin Hibrit Çalışmaya ve İş-Yaşam Dengesine Yönelik Yaklaşımları: Bir Alan Araştırması

Merve YOSUNKAYA¹

¹(Doktora Öğrencisi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü/ Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, İstanbul, Türkiye

ÖZ

COVID-19 salgınıyla birlikte, artan dijitalleşme ve esneklik eğilimleri çalışma hayatını derinden etkilemekte ve büyük değişikliklere yol açmaktadır. Bir yandan bilgi birikiminin artarak devam etmesi diğer yandan dijital dönüşümlerin hızlı bir şekilde gelişim sergilemesi standart çalışma biçimlerinin yerini yeni çalışma biçimlerine bırakmasına olanak sağlamaktadır. Bu çalışmanın amacı ise giderek yaygınlaşan hibrit çalışmanın söz konusu çalışma biçiminde istihdam edilen çalışanlar açısından nasıl değerlendirildiğini ve iş-yaşam dengesi ile ilişkisini ortaya koyarak, bu çalışma biçiminde çalışanların iş-yaşam dengelerini koruyup koruyamadıklarını tespit etmektir. Bu doğrultuda hibrit çalışma biçiminde istihdam edilen 400 katılımcıyla bir alan araştırması gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara çevrimiçi anket aracılığıyla hibrit çalışmayı değerlendirme formu ve iş-yaşam dengesi ölçeği kapsamında sorular yöneltilmiştir. Katılımcılar çoğunlukla 23-27 yaş aralığında ve bekâr olup, cinsiyet bazında yapılan analizler sonucunda, hibrit çalışma biçimine ve iş-yaşam dengesine yönelik yaklaşımlarda belirgin bir farklılığa rastlanılmamıştır. Araştırma bulgularına göre hibrit çalışanların neredeyse tamamının (%86,8) bu çalışma biçiminden memnun olduğu ve kalıcı hale gelmesini istedikleri görülmüştür. Ancak diğer yandan yaklaşık dörtte üçünün (%66) gün içinde sürekli ulaşılabilir olmaktan kaynaklı “mesai saati” kavramının ortadan kalkacağı endişesi taşıdıkları da öne çıkan bulgular arasındadır. Bununla birlikte literatürde konuya yönelik çalışmaların kısıtlı olmasından kaynaklı, çalışmanın bu yönüyle literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Dönüşüm, COVID-19, Uzaktan Çalışma, Hibrit Çalışma, İş-Yaşam Dengesi

Çalışma Hayatında Değişen Paradigmalar

Toplumsal anlamda çalışma olgusu ele alındığında çalışmanın hem anlam hem de biçim yönünden tarihsel, kültürel ve dönemsel olarak farklılıklar gösterdiği bilinmektedir. Bugün gelinen noktada belirli kalıplar içerisinde değerlendirilen çalışmanın geçmişi çok eskiye dayanmamaktadır. Ancak bununla birlikte ilk insan topluluklarından itibaren ise çalışmadan bahsetmek mümkündür (Granter, 2009, s. 9).

Geleneksel toplum olarak ifade edilen ilkel toplumlarda basit bir teknoloji çerçevesinde insanların geçimlerini sağlamak amacıyla avcılık ve toplayıcılık yaptığı bilinmektedir. Ancak artan bilgi birikimi paralelinde artan icatlar sayesinde toprağın işlenmesiyle birlikte tarım devrimi yaşanmıştır (Bozkurt, 2011, s. 135). Tarım devrimi hayvanların gücünden en yüksek verimi elde etmeye odaklanarak üretim, taşımacılık ve iletişim amacıyla hayvan gücünü insan emeğiyle birleştirmiştir. Söz konusu durum hem toplumsal hayattan yerleşik hayata geçiş gibi köklü değişimlere yol açmış hem de üretim biçimlerini değiştirmiştir. Bu dönemde, üretim çoğunlukla evlerde ve el tezgâhlarında gerçekleştirilmiştir (Günay, 2002, s. 8).

İngiltere’de 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan ve “*en çok değişen ve en çok şeyi değiştiren çağ*” olarak adlandırılan Sanayi devrimi yaşanmıştır. (Schwab, 2018, s. 16). Buhar ve pamuğun birleşimi ile başlayan Endüstri 1.0 süreci toplumsal, ekonomik ve siyasi gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Emek yoğun üretim sisteminden sermaye yoğun üretim sistemine geçilerek ve aynı zamanda teknolojinin de yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanması üretimde alışılagelik yöntemleri değiştirmiştir (Çelik, 2009, s. 92). Çalışma hayatında asıl büyük değişimlere kapı aralayan Endüstri 1.0, üretimi tek bir merkezde diğer bir deyişle fabrikalarda toplamıştır. Üretimin ev dışına çıkarak fabrikalara taşınması aynı zamanda işin “işyerine” kayması anlamına gelmektedir (Kıcı, 2019, s. 174). Fabrika sisteminde mevcut olan vardiyalı sistemin egemenliği, sanayi toplumunda tarım toplumundan farklı olarak zaman bilincinin oluşmasını beraberinde getirmiştir. Toplum ve çalışma hayatında zaman hayatı bir öneme sahip olmuştur. Üretimin aksamaması adına vardiyalı sistemlere geçilmesi, işçilerin işe gidip gelmesi başta olmak üzere toplumsal düzenin bütün alanlarında zamana ayak uydurmak önem kazanmıştır (Zencirkıran, 2005, s. 19). 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan Endüstri 2.0 ise makineleşmenin artarak elektriğin üretim süreçlerine katılmasını ifade eden Fordist üretim, standart ve kitlesel ürün yaratmaya yönelik süreci temsil etmiştir (Kıcı, 2019, s. 174; Gürün, 2019, s. 70). Ancak zamanda teknolojide meydana gelen ilerlemelerin üretimde kullanılmasıyla birlikte çalışma yöntemleri ve uzmanlaşma yenilikleri beraberinde getirmiştir. Birinci dünya savaşının sonuna kadar devam eden süreç, keşfedilen yeni teknolojilerle sınırları ortadan kaldırmıştır (Özdoğan, 2017, s. 18).

1970’lerde başlayan ve günümüze değin devam eden süreçte üretim ve teknoloji alanındaki hızlı yenilikçi dönüşümler, robotların, internet ve web teknolojilerinin ortaya çıkmasıyla beraber bilgiyi merkezi konuma getirerek Endüstri 3.0 dönemini başlatmıştır. Hiç kuşkusuz küreselleşme sürecinin de çarpan etkisiyle birlikte dijital toplum adı altında yeni toplumsal düzenin ve yeni yapıların oluşmasının önü açılmıştır (Şahin, 2020, s. 83). Özellikle 1980 yılı itibarıyla tüm sosyal alanlardaki gelişim ve değişim süreci geleneksel yöntemlerden sıyrılarak çalışma hayatında esneklik düşüncesinin oluşmasına zemin hazırlamıştır (Mahiroğulları, 2005, s. 380). Aynı zamanda istihdamın yapısındaki farkedilebilir değişim ve hizmet sektörünün hızla gelişmesi çalışma hayatında yeni bir dönemin başlayacağını habercisi niteliğinde kabul edilmektedir (Koray, 2005, s. 204-205). Söz konusu dönemler itibarıyla hem yaygın sektöre uyarlabilirlik hem de teknolojik yenilikler bağlamında esneklik, çalışma hayatını derinden etkisi altına almaya başlamıştır.

İlk kez 2011 yılında Almanya’da gerçekleştirilen Hannover Fuarında yeni bir dünyanın başlangıcı kabul edilen fiziksel, dijital ve biyolojik alanların birbirleriyle etkileşimine dayanan Endüstri 4.0 kavramı ortaya atılmıştır (Schwab, 2018, s. 16-17). Yapay zeka, bulut bilişim, 3D yazıcılar, nesnelerin interneti, nano teknoloji vs. gibi yenilikçi teknolojiler sayesinde çalışma hayatında var olan dinamikler değişmeye başlamıştır (Öztuna, 2017, s. 56). Özellikle yaşanan dijital dönüşümler sayesinde iş, işgücü ve işyeri kavramlarının yeniden tanımlanması zorunlu hale gelmiştir (PwC, 2022). Küreselleşme ile başlayan dijital dönüşümlerle etkisi daha da artan küresel düzeydeki rekabet, çalışma biçimlerini değiştirerek yeni çalışma biçimlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Esnek çalışma biçimleri olarak adlandırılan söz konusu yeni çalışma biçimleri ise işin işyeri çatısı altından çıkmasına olanak sağlayarak zaman ve mekân sınırlarını ortadan kaldırmaya başlamıştır (Çakır, 2005, s. 107). Aynı zamanda dijitalleşmenin hızla yaygınlaşması zaman ve mekândan bağımsız çalışma düzenine geçişi kolaylaştırmış, işin niteliği doğrultusunda çalışma artık evden yahut herhangi bir yerden yürütülür hale gelmiştir (Aydın, 2004, s. 11). Bu noktada görülen o ki Endüstri 1.0 ile işin/üretimin ev dışına çıkarak fabrikalara/işyerine kayması yönündeki dönüşüm, Endüstri 4.0 ile “eskiye dönüşü” beraberinde getirmiş ve iş/üretim işyerinden bambaşka alanlara taşınmıştır.

Pandemi Döneminde Uzaktan Çalışma

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) 11 Mart 2020 tarihinde tüm dünyayı çok kısa sürede etkisi altına alan COVID-19 salgını, küresel salgın olarak ilan etmesi ile birlikte küresel ekonomide ve çalışma hayatında büyük ve kapsamlı değişiklikler meydana gelmiştir. WHO, ülkelerin konuyu önemsemelerini dikte ederek söz konusu salgın karşısında yetkilileri çeşitli sıkı önlemler almaya davet etmiştir. Bu önlemlerin en mühim olanını ise birçok ülkede uygulanan genel tecrit diğer bir deyişle sokağa çıkma yasakları oluşturmuştur (WHO, 2020). Sokağa çıkma yasakları veya evde kalma önlemlerinin yürürlüğe girmesiyle birlikte yapılan işlerin

niteliği doğrultusunda işgücünün çok büyük bir kısmına evlerinde kalarak uzaktan çalışmaları talimatları verilmiştir. Böylelikle tarihte eşi benzeri görülmemiş toplu uzaktan çalışma dönemine girilerek küresel çapta uzaktan çalışmayı deneyimleme imkânı oluşmuştur (ILO, 2020, s. 10).

Esnek çalışma biçimlerinden biri olan uzaktan çalışma; akıllı telefonlar, bilgisayarlar, internet gibi çeşitli bilgi ve iletişim teknolojisi kullanılarak gelişen ve işlerin işyeri dışında yerine getirilmesine olanak sağlayan bir çalışmadır (Eurofound, 2020, s. 3).

Her ne kadar uzaktan veya evden çalışma biçimi COVID-19 salgınıyla birlikte hayatlarımıza girmiş gibi gözüksün de aslında salgın, söz konusu çalışma biçiminin başlangıcı değil onu ön plana çıkaran bir süreci yaratmıştır. COVID-19 salgınından çok önce, 6 Mayıs 2016 tarihinde 6715 sayılı Kanun ile 4857 sayılı yasada yapılan değişikliklerle birlikte uzaktan çalışma Türkiye’de yasal düzenlemeye kavuşmuştur. Diğer taraftan salgın öncesinde de yaygın olmasa dahi belli oranlarda uzaktan çalışmanın olduğu bilinmektedir (Tuna & Türkmendağ, 2020, s. 3248). Tüm dünyada farklı sektörlerden toplam 1,6 milyon çalışana olan işverenlerin katıldığı bir araştırmaya göre, COVID-19 salgını öncesi evden ya da uzaktan çalışan oranı %14 iken salgının ortaya çıkmasıyla birlikte bu oranın %68’e yükseldiği sonucuna ulaşılmıştır (WTW, 2020).

COVID-19 salgınının yayılma ve bulaşma riskini azaltma amacıyla uygulamaya konulan uzaktan çalışma beraberinde birçok avantaj ve dezavantajı getirmiştir. Çalışanların aile bireyleriyle daha fazla vakit geçirmeleri özellikle kadın çalışanların çocukları ile daha yakından ilgilenmeleri, işe gidiş-geliş esnasındaki yol masrafının azalması, iş özerkliğinin sağlanması gibi avantajları bulunmaktadır. Bununla birlikte iş-yaşam dengesinin bozulmasına, sosyal ilişkilerin azalmasına, iş yükünün ve çalışanların stres düzeylerinin artmasına, örgütsel bağlılık, iş tatmini ve performans seviyelerinin düşmesine, özellikle kadın çalışanların hem aile hem de iş alanında yoğunluğunun artması gibi dezavantajlara yol açmıştır (Serinikli, 2020, s. 285).

Ekonomik, siyasal ve toplumsal her alanda kalıcı ve geçici değişimlere yol açan salgının etkisi halen daha devam etmektedir. Çalışma hayatına dair getirdiği kısa, orta ve uzun vadeli etkiler ise üzerinde uzlaşılabilen konular arasındadır. Özellikle işverenlerin salgın döneminde uzaktan çalışmanın farkına varılır maliyet düşürücü etkisini göz önünde tutarak önlem amaçlı salgın tedbirlerini sürdürme konusunda kararlı olmaları (Omay, 2020, s. 162) salgın tamamen bittiğinde dahi artık çalışma hayatında eski düzenin devam edilmeyeceği öngörülmektedir.

Etkisi devam eden COVID-19 salgını aynı zamanda çalışma hayatında, dijitalleşmeyi daha önce hiç olmadığı kadar önemli kılarak hızlandırmıştır. 1980 yılında Alvin Toffler tarafından yayınlanan *Üçüncü Dalga* kitabında, üretim ve çalışma biçimlerinde devrim yaratacağı ileri sürülen bilgi ve iletişim teknolojilerindeki yenilikler sonucunda çalışanların işyerlerine gitmeden işlerini evden yapabileceklerine dayandırdığı “elektronik köşk” (electronic cottage) metaforu bugün gelinen noktada gerçeğe dönüşmüştür (Bozkurt, 2020, s. 117). Salgın dönemindeki Zoom, Microsoft Teams, Google Meet vb. sesli ve görüntülü konferans imkânı sunan mobil uygulamalar ve bulut teknolojilerindeki yenilikçi dijital uygulamalar çalışma hayatında söz konusu dijitalleşme sürecini ivmelendirmiştir (Das, Tang, Ringland, & Piper, 2021, s. 3). Hatta yapılan bir araştırmaya göre, 2028 yılına kadar işletmelerdeki tüm ekiplerin %73’ünün uzaktan çalışanlara yönelik olacak biçimde şekilleneceğinin beklendiği ortaya koymaktadır (Upwork, 2019).

McKinsey & Company tarafından 2021 yılında “COVID-19 Sonrası İşin Geleceği” ile ilgili hazırlanan raporda, uzaktan çalışma ve sanal toplantıların salgın sonrası dönemde de devam edeceği öngörülmektedir. Ayrıca rapor, gelişmiş ekonomilerde işgücünün %20’den fazlasının haftanın üç ila beş gün arasında verimlilik kaybı olmadan ofis ortamından bağımsız uzaktan çalışılabileceğini ortaya koymaktadır. Söz konusu durum ise salgın öncesine göre dört ila beş kat daha fazla uzaktan çalışmayı temsil etmektedir. İşverenlerin uzaktan çalışma ile ofis alanını ortalama olarak %30 azaltmayı hedefledikleri de sonuçlar arasındadır. Araştırmanın göze çarpan diğer bir sonucu da COVID-19 salgını öncesinde %12 civarında olan farklı bir meslek edinme oranının salgın sonrası %25’lere kadar çıkacak olmasıdır (McKinsey&Company, 2021).

Çalışma Hayatının Yeni Rotası: Hibrit Çalışma

COVID-19 salgını kapsamında alınan önlemler doğrultusunda uzaktan çalışma biçimine geçen çoğu işletme söz konusu çalışma düzeninin verimli ve etkili bir şekilde yürütüldüğünü keşfetmiştir. Yapılacak işlerin nitelikleri göz önünde bulundurularak geçilen düzende özellikle bilgi işlem, müşterilerle iletişim ve müşteri hizmetleri gibi rutin görevlerin ve faaliyetlerin dijital ortama taşınması hız kazanmıştır. Uzaktan çalışma düzeninden işverenler memnun kaldığı gibi çalışanlar da memnun kalarak uzaktan çalışmaya çok kısa sürede uyum sağladıkları gözükmektedir. Her iki taraf için de olumlu giden bu süreç işletmeleri yeni çalışma biçimleri arayışına sürüklemiştir (Tippmann, Scott, & Gantly, 2021).

Salgın döneminde zorunlu olarak geçilen uzaktan çalışma, dönüşümlü çalışma yahut evden çalışma artık yerini hibrit çalışma biçimine bırakmıştır. Hem dijital dönüşümün her alana nüfuz etmesi hem de vaka oranlarındaki azalış ve aşı vb. koruyucu önlemlerin hayata geçirilmesi ile birlikte başlayan normalleşme sürecinde, çoğu kurumsal şirket hibrit çalışma biçimine geçtiğini ilan etmiştir.

Hibrit çalışma, bir çalışanın çalışma yerinin veya saatlerinin katı bir şekilde standartlaştırılmadığı esnek çalışma düzenlemeleri şeklinde ifade edilmektedir (Economist Impact, 2021, s. 4). COVID-19 salgınından sonra çalışma hayatının yeni rotasını oluşturan hibrit çalışma, işyerinde çalışma ile uzaktan çalışmanın birleştirildiği bir çalışma biçimidir. Buna göre hibrit çalışma, işlerin haftanın 2 ila 3 günü uzaktan kalan günlerin ise işyerinden yürütülmesine dayanmaktadır. Özellikle salgın döneminde zorunlu olarak geçilen uzaktan çalışmada; çalışanlar açısından zaman ve mekân esnekliği avantajının, işverenler açısından da maliyetleri azaltıcı etkisinin fark edilmesi salgın sonrasında hibrit çalışmaya geçişi kolaylaştırmıştır (Bloom, Han, & Liang, 2023, s. 2). Bu yeni çalışma biçimi, dijital çağın gerekliliklerine uygun olarak daha esnek ve dijital bir çalışma hayatına olanak sağlamaktadır (Hilberath, 2020).

Nitekim dünyanın en eski teknoloji şirketlerinden biri olan Fujitsu'nun 2021 Mart ayında evden çalışan yaklaşık 80 bin kişilik çalışanına uyguladığı anketin sonuçlarına göre çalışanların %15'i ofisin çalışmak için en iyi yer olduğunu, %30'a yakını evlerini, geriye kalan %55'lik kesimin ise ev ile ofisi bir arada kullanmayı diğer bir deyişle hibrit çalışma biçimini tercih ettiklerini ortaya koymuştur (Gratton, 2021).

Benzer şekilde Harvard Üniversitesi, Global İşyeri Analitiği, Gallup ve Stanford Üniversitesi dahil olmak üzere uzaktan çalışma konusunu inceleyen dünyanın önde gelen araştırma kurumlarının analizlerinden elde edilen istatistiklerine göre işyeri esnekliğinin işverenler açısından verilerine bakıldığında; uzaktan çalışanların ofiste çalışmaya göre ortalama %35-40 oranında daha üretken, mekân bağımsızlığı sayesinde daha güçlü özerklik ile çalışanların %40 daha az kalite hatasıyla karşı karşıya kaldığı, daha yüksek performans artışı sağlandığı, çalışanların %54'ü kendilerine daha fazla esneklik sunan bir iş için işlerini değiştirebileceklerini, yeni çalışma biçimlerine geçiş ile birlikte salgın öncesine kıyasla %21 daha yüksek tasarruf ve kâr sağladığına ulaşılmıştır (Farrer, 2020).

Görüldüğü üzere hibrit çalışma, hem işletmeler hem de çalışanlar açısından birçok avantaj sunmaktadır. Özellikle daha az ofis alanının kullanımı sonucu maliyetlerde azalmalara katkı sağlamaktadır. Ayrıca iyileştirilmiş insan kaynaklarının etkinliğinin artmasıyla çalışan yanlısı politikalar güdülmektedir. Dijital uygulamalar ile daha etkin koordinasyon oluşmakta, daha güçlü kültürel sosyalleşme ve daha fazla çalışanların yaratıcılıkları ön plandadır. Aynı zamanda artan esneklik ile iş-yaşam dengesi çalışanlar açısından önemli bir kazanım olarak görülmektedir. Bunların yanı sıra esnek işyeri ve çalışma saatleri özellikle kadınlar, öğrenciler ve engellilerin daha çok istihdam içerisinde yer almalarına olanak tanımaktadır. Çalışan kesimin daha az işe gidip gelmesi çevreye de fayda sağlayarak trafik oluşumundan kaynaklanan karbon ayak izini azaltmaktadır (Mortensen & Haas, 2021). Hibrit çalışma, çalışan ebeveynler açısından da oldukça esneklik sunmaktadır. Çocuklarıyla daha çok vakit geçirerek onların bakımı için harcamış oldukları parayı tasarruf etmelerine imkân tanımıştır (Leighton, 2021).

Ancak hibrit çalışma biçiminin avantajları olduğu gibi birtakım dezavantajları da bulunmaktadır. Mesai kavramını ortadan kaldırılarak çalışana her an ulaşma imkânı, uzun çalışma saatlerine neden olmaktadır. İş yaşam dengesinde sorunlar meydana gelerek hem aile içi sorumluluğun hem de iş yükünün artması, çalışanın stres düzeyinin yükselmesine ve en nihayetinde psikolojik olarak tükenmişliğe yol açmaktadır. Bunun yanında artan dijital bağımlılık çeşitli sorunları doğurabilmektedir. Söz konusu problemler ise çalışanların üretkenliğine ve verimliliğine tesir etmektedir (Hogarty, 2021). Aynı zamanda bir işletmenin ayakta kalabilmesi için çalışanlarının ortak amaç etrafında bir araya gelmesi oldukça önemlidir. Hibrit çalışma ise ofiste geçirilen zamanı azalttığı için çalışanlar arasındaki etkileşimi minimum seviye indirmektedir. Ofis ortamından bağımsız çalışanlar, birlikte olmanın enerjisini hissedememekte ve bu durum çalışanların işletme kültürü ve ortak bir amaç duygusundan uzaklaşmasına yol açmaktadır (Brower, 2021).

Bununla beraber çalışma hayatında hibrit çalışmanın getirdiği mevcut dönüşümün olumlu ve olumsuz yanları değerlendirildiğinde söz konusu çalışma biçiminin dijital dönüşümün de etkisiyle kalıcı olacağı düşünülmektedir. Hem çalışanlar hem de işverenler açısından ihtiyaç duyulan esneklik yaklaşımları hibrit çalışmanın kalıcılığı artıracakları düşüncesini yaratmaktadır (Bandaru, 2021). McKinsey & Company tarafından 2021 yılında farklı ülkeler ve endüstrilerin yer aldığı 100 yöneticinin katılımıyla yapılan bir ankete göre, Covid-19 sonrası on işletmeden dokuzunun hibrit çalışma biçimini tercih edecekleri sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu çalışma biçiminin çalışan üretkenliğini ve müşteri memnuniyetini artırdığını ileri sürmüşlerdir. Ancak %10'luk kesim ise çalışanların bireysel çapta verimliliğinin düştüğünü belirtmektedir. Aynı zamanda işletmeler bir yandan da hibrit çalışma için geleneksel kalıplardan sıyrılıp iş geliştirme süreçlerini yeniden tasarlama yoluna gittiklerini ortaya koymuşlardır (McKinsey & Company, 2021). Hibrit çalışmanın çalışanlara ve işverenlere sunduğu avantajlarının daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Günümüz teknoloji devlerinin büyük ölçüde uygulamaya başladığı hibrit çalışma sisteminin yakın gelecekte çalışma hayatının mümkün olan her alana yayılması beklenmektedir (Leighton, 2021).

Çalışma Hayatında İş-Yaşam Dengesi

İş-yaşam dengesi kavramı en genel anlamda, bireyin çalışma hayatındaki ilgili beklentileri ile kişisel hayatındaki ilgili beklentilerinin dengede olma durumu olarak ifade edilmektedir (Dhas & Karthikeyan, 2015, s. 10). Çalışan bireylerin, çalışma hayatları ve özel hayatlarındaki rollerini belli bir önem hiyerarşisi içinde değerlendirmelerinin aksine farklı yaşam rollerine eşit derecede

olumlu yönelimler göstermeyi başka bir deyişle iş-yaşam dengesinin çoklu rollere dair dengeli bir yönelim olarak tanımlanabilmektedir (Marks & Macdermid, 1996, s. 417). İş-yaşam dengesi bir başka tanıma göre ise, çalışan bireyin hem işyerinde hem de evinde minimum rol çatışmasıyla karşı karşıya gelerek her iki alanda iyi bir hale bürünürek yüksek düzeyde tatmin olmaları şeklinde belirtilmektedir (Clark, 2000, s. 748).

Ekonomik, sosyal ve çalışma hayatında yaşanan değişimler iş ve yaşam dengesini geniş kapsamlı ve çok boyutlu bir hale getirmektedir. Özellikle 1980 yılı sonrası küreselleşmenin etkisiyle artan piyasa rekabeti, kadınların çalışma hayatına katılımının artması, nüfusun yaşlanması, düşük doğum oranları, esnek çalışma biçimlerinin yaygınlaşması, dijital yeniliklerin çalışma hayatına etkisi, tek ebevenyili aileler, çift kariyerli aileler vb. aile yapısındaki çeşitlilik gibi bir dizi değişim iş yaşam dengesine yönelik eğilimleri artırmıştır (Parlak, 2016, s. 8).

Bireyin iş ve özel hayattaki rollerine eşit derecede katılarak ve eşit derecede tatmin olmasına dayanan iş-yaşam dengesi rol katılımı, zaman ve psikolojik katılım unsurlarına göre ayrılabilir olduğundan dolayı üç bileşene sahiptir. Bireyin yaklaşımına göre iş-yaşam dengesinin söz konusu bileşenleri, pozitif ve negatif dengeyi temsil etmektedir. İş-yaşam dengesi bileşenlerini şu şekilde sıralanmak mümkündür (Greenhaus, Collins, & Shaw, 2003, s. 513):

- Zaman dengesi: İş ve özel yaşamdaki rollere eşit miktarda zaman ayırma,
- Katılım dengesi: İş ve özel yaşamdaki rollere eşit miktarda psikolojik katılım,
- Memnuniyet dengesi: İş ve özel yaşamdaki rollerde eşit miktarda memnun kalma.

İş-yaşam dengesi, bireyin çalışma ve aile hayatından kaynaklanan ihtiyaçlarının yanı sıra kendi bireysel ihtiyaçlarının bir önceki paragrafta dile getirilen üç dengeyi gözeterek uyumlu hale getirmesine dayanmaktadır (Doğrul & Tekeli, 2010, s. 12). Zaman, katılım ve memnuniyet bileşenleri “iş, aile ve birey” olmak üzere üç ayrı alanda kendini gösterdiği takdirde denge oluşmaktadır.

Guest; (2002, s. 265) iş-yaşam dengesinin doğası, nedenleri ve sonuçlarını Tablo 1’de görüldüğü şekilde özetlemektedir. İş-yaşam dengesinin belirleyici faktörlerini bireysel ve örgütsel olmak üzere iki grup altında ele alarak tablonun genelinde ifade edilen “ev” kelimesi ile bireyin çalışma hayatı dışındaki bütün yaşamını kastetmektedir.

Tablo 1. İş-yaşam Dengesinin Doğası, Nedenleri ve Sonuçları

Belirleyiciler	Dengenin Doğası	Sonuçlar/Etki
Örgütsel faktörler	Öznel göstergeler	İş doyumu
İşin talepleri	Denge- ev ve işte eşitliği vurgulama	Yaşam doyumu
İş kültürü	Denge- ev merkezli	Ruhsal sağlık/iyi olma
Evin talepleri	Denge- iş merkezli	Stres/hastalık
Evin kültürü	İşin eve dağılması ve/veya ayrılması	İşte davranış/performans
	Evin işe dağılması ve/veya ayrılması	Evde davranış/performans
		İşteki diğerleri üzerine etkisi
		Evdeki diğerleri üzerine etkisi
Bireysel faktörler	Nesnel göstergeler	
İşe uyum	Çalışma saatleri	
Kişilik	Boş zaman	
Enerji	Aile rolleri	
Kişisel kontrol ve başa çıkma		
Cinsiyet		
Yaş		
Yaşam ve kariyer basamağı		

Kaynak: David E. Guest, Perspectives on the Study of Work-Life Balance, Social Science Information, 2002, 41(2), ss. 255-279.

Dengenin belirlenmesinde etkili olan değerler öznel ve nesnel göstergeler olmak üzere iki başlık altında ele alınmaktadır. İş-yaşam dengesinin sonuçlarına bakıldığında ise bireye iş ve yaşam doyumu sağlaması, psikolojik açıdan iyi oluş hali, iş ve iş dışı yaşamlarında performanslarının yüksek olmasının yanı sıra iş-yaşam dengesinin sadece bireyi etkilemekle kalmayıp aynı zamanda bireyin hayatında olan diğer kişiler üzerinde de etkisi olduğu görülmektedir.

Çalışan bireylerin yaşamlarının iki önemli alanını oluşturan iş ve özel yaşam arasındaki denge, bireyin özel yaşamındaki bireysel tatmin ve mutluluğunun yanında iş hayatındaki üretkenliği açısından da oldukça önemlidir (Uysal & Çayır Yılmaz, 2020, s. 35). İş-yaşam dengesi aynı zamanda çalışanların performansını etkileyen esneklik uygulamalarıyla da ilgidir. Çalışma ortamı, çalışma saatleri, ödül, teşvik ve terfiler, iş yükleri vs. gibi unsurlar iş-yaşam dengesini etkilemektedir (Uddin, 2021, s. 8).

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Dijital dönüşümün hızla tüm çalışma alanlarına nüfuz etmesiyle birlikte bilişim sektörü gelişmekte ve sektörel bazda istihdamdaki payı da gün geçtikçe artmaktadır. Ayrıca dijitalleşmenin çalışma hayatında esnekliğin yolunu açarak yeni çalışma biçimlerine kapı aralaması özellikle bilişim sektöründe kendine yer bulmaktadır. COVID-19 salgını ile birlikte küresel çapta deneyimlenen uzaktan çalışma ve bugünlerde yerini hibrit çalışmaya bırakan farklı çalışma biçimleri hem çalışanlara hem de işverenlere birçok avantaj ve dezavantaj sunmaktadır. Nitekim COVID-19 salgınının çalışma hayatında olduğu kadar tüm sosyal alanlarda yarattığı değişiklikler ise iş-yaşam dengesinin gün geçtikçe önemi artan konular arasında yer almasını sağlamaktadır. Çünkü bireyin çalışma hayatı ve özel hayattaki sorumlulukları arasında dengenin olup olmaması her iki alanı da olumlu yahut olumsuz etkilemektedir. Oluşan bu etki ise bireyin çalışma verimliliğini, motivasyonunu, iş tatminini, çalıştığı işyerine katkısı, etkileşimde olduğu diğer bireylerle ilişkisine büyük ölçüde etki etmektedir.

Hibrit çalışmanın iş-yaşam dengesi ve çalışma hayatı üzerinde etkisini ortaya koymak amacıyla İngiltere’de 80 kişiyle nitel, 2800 kişiyle ise nicel olarak yapılan bir araştırmada hibrit çalışmanın iş-yaşam dengesi üzerinde olumlu etkiler yarattığı, gerekli ekipmanların sağlandığı takdirde ofis ortamına kıyasla evde daha fazla verimli ve üretken bir şekilde çalışıldığı sonucuna ulaşılmıştır (Skountridaki, Marks, & Mallett, 2021). COVID-19 salgını sonrası hibrit çalışmanın iş-yaşam dengesi ve iş yükü aracılığıyla iş tatmini üzerindeki etkisini araştıran Endonezya’da 138 çalışanın katılımıyla gerçekleştirilen nicel araştırmada; hibrit çalışmanın iş-yaşam dengesi ve iş yükü üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olduğu gibi hibrit çalışmanın gelecekte çalışanların iş doyumu üzerinde olumlu etkiler yaratarak kurumsal üretkenliği artırabileceği öne sürülmüştür (Budiman, Hidayat, & Basbeth, 2022, s. 29811).

Bu çalışmanın amacı da giderek yaygınlaşan hibrit çalışmanın söz konusu çalışma biçiminde istihdam edilen çalışanlar açısından nasıl değerlendirildiğini ve iş-yaşam dengesi ile ilişkisini ortaya koyarak, bu çalışma biçiminde çalışanların iş-yaşam dengelerini koruyup koruyamadıklarını tespit etmektir. Araştırma kapsamında sınanmak istenen hipotezler şu şekildedir:

H_1 : Hibrit çalışma biçimi ve çalışanların iş-yaşam dengeleri arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

H_2 : Hibrit çalışma biçiminin, çalışanların iş-yaşam dengesi üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H_3 : Hibrit çalışma biçiminde çalışanların hibrit çalışmaya yönelik yaklaşımları olumludur.

H_4 : Cinsiyet değişkenine göre hibrit çalışma biçimine yaklaşımda anlamlı bir farklılık vardır.

H_5 : Cinsiyet değişkenine göre iş-yaşam dengesine yönelik yaklaşımda anlamlı bir farklılık vardır.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışma kapsamında nicel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Çalışmanın amacı doğrultusunda niceliksel yöntemlerden olan anket yöntemi kullanılmıştır. Anket formu aracılığı ile hibrit çalışma biçiminde istihdam edilen çalışanların hibrit çalışmaya yaklaşımları ve iş-yaşam dengesi ile ilgili veriler elde edilmiştir. Çalışmanın içeriği ve kullanılacak anket formundaki soruların uygunluğu için İstanbul Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’na 14.03.2022 tarih ve 805729 sayılı başvuru ile müracaat edilmiş, gerekli incelemeler sonucunda 21.03.2022 tarih ve 03 sayılı etik kurul kararı ile söz konusu çalışma uygun görülüp kabul edilmiştir.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni, İstanbul ilinde bilişim sektöründe faaliyet gösteren ve hibrit çalışma biçiminde çalışan işletme çalışanlarından oluşmaktadır. Hibrit biçimde çalışan işletmeler ve hibrit çalışma biçiminde çalışanlar henüz resmi istatistiklerde yer almadığı için örneklem büyüklüğü testi yapılmamıştır. Ancak, Türkiye genelinde bilişim sektöründe istihdam edilen çalışanların sayısının 2022 yılında 213.000’e ulaştığı, Türkiye Bilişim Sanayicileri Derneği (TÜBİSAD) tarafından yayınlanan “Bilgi ve İletişim Teknolojileri Sektörü 2022 Pazar Verileri ve Trendleri” raporunda ortaya konmuştur (TÜBİSAD, 2023). Nitekim nicel yönelimli sosyal bilimler araştırmaları için %95 güvenilirlik düzeyinde 10.000 evrenin esas alındığı bir araştırma için gerekli asgari örneklem büyüklüğü 370, 50.000 için 381 ve 1.000.000 için ise 384 katılımcının yeterli olduğu ifade edilmektedir. (Gürbüz & Şahin, 2016, s. 132). Araştırma kapsamında ise 400 katılımcıyla bu araştırma gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma kapsamında araştırmanın sınırlılıkları şu şekildedir:

- Zaman ve mekân konusunda esneklik imkânı sağlayan uzaktan çalışma ve bugün gelinen noktada hibrit çalışma biçiminin iş-yaşam dengesi ile doğrudan ilişkisi olduğu bilinmekle birlikte özellikle çalışan kadınların karşılaştığı çoklu roller ve erkeklere kıyasla daha fazla sorumluluklarının olması iş-yaşam dengesinde kadınların mevcut durumunun ortaya konmasını gerektirmektedir (Sarıipek, Cerev, & Ayhan, 2022, s. 20). Bundan dolayı araştırma, demografik özellikler içerisinde sadece cinsiyet değişkeninin farklılığını test etmektedir.

• Dünyada ve Türkiye’de dijital dönüşümün işgücüne, istihdama ve sektörler yadsınamaz etkisi olduğu bilinmektedir. Dijital dönüşümün en yoğun hissedildiği bilişim sektörü çalışanları da gün geçtikçe artmakla birlikte hibrit çalışma biçimi gibi ortaya çıkan farklı çalışma biçimlerine en yatkın sektörlerin başında da bilişim sektörü gelmektedir (Güler, 2019, s. 392). Nitelikli işlerin niteliği elverdiği müddetçe farklı sektörlerde de hibrit çalışma biçimi uygulanmaktadır. Ancak bu araştırmada sadece hibrit çalışma biçiminde istihdam edilen bilişim sektörü içerisinde yer alan çalışanlar esas alınmıştır.

• Kozmopolit bir şehir olmasının yanı sıra bir yandan karma işgücü piyasasının özelliklerini taşıyan İstanbul aynı zamanda farklı çalışma biçimlerinin uygulandığı bilişim sektörü gibi alanların da merkezini oluşturmaktadır. Bu nedenle araştırmanın bir diğer sınırlılıklarından biri de İstanbul ilinin esas alınmasıdır.

Veri Toplama Tekniği

Araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılan çevrimiçi anket formu 28 Mart- 22 Nisan 2022 tarihlerinde, katılımcılara açıklama ve bilgilendirme yapılarak gönüllü olarak sorulara cevap vermeleri suretiyle gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada kullanılan anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni durum, medeni durumu evli olması halinde eşlerinin çalışma durumu, çocuk sahibi olma durumu, çocuk bakımı durumu, ev işleri konusunda destek alma durumu ve kıdem sürelerine yönelik 9 adet soru yöneltilmiştir.

Araştırmanın ikinci bölümünde, araştırmacı tarafından ilgili literatür taranarak oluşturulan ve katılımcıların hibrit çalışmaya ilişkin yaklaşımlarını belirlemeye yönelik “Hibrit Çalışma Biçimini Değerlendirme Formu” sorularına yer verilmiştir. Soru formundaki ifadeler için 5’li likert tipi ölçek kullanılmış ve her bir ifade, “Kesinlikle katılmıyorum, Katılmıyorum, Kararsızım, Katılıyorum, Kesinlikle Katılıyorum” şeklinde derecelendirilmiş cevaplara yer verilmiştir. Araştırmacı tarafından oluşturulan soru formunun kapsam geçerliliği için ilgili alan uzmanlarına danışılarak ifadeler hakkında görüşleri alınmıştır. Ayrıca 30 çalışanla pilot çalışma yapılarak soru formu ifadelerinin anlaşılabilirliği dil, anlatım vb. yönlerden gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Güvenirliliğini belirlemek için de Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısına bakılarak ilgili soru formunun Cronbach Alpha katsayısı 0,87 olarak bulunmuştur.

Araştırmanın üçüncü bölümünde ise katılımcıların iş-yaşam dengelerini ölçmeye yönelik “İş-Yaşam Dengesi Ölçeği” soruları yöneltilmiştir. İş-Yaşam Dengesi Ölçeği, Çiğdem Apaydın’ın 2011 yılında yayınladığı “Öğretim Üyelerinin İşe Bağımlılık Düzeyi ile İş-Yaşam Dengesi ve İş-Aile Yaşam Dengesi Arasındaki İlişki” adlı doktora tezinde kullanılmak üzere Apaydın tarafından geliştirilmiş, geçerliliği ve güvenirliliği kanıtlanmış ve ilgili ölçeğin söz konusu tez çalışmasında toplam güvenirliliği 0,91 olarak tespit edilmiştir. Ölçek 20 ifadeden oluşmakta ve 5’li likert tipi ölçektir (Apaydın, 2011, s. 118-119). Bu çalışmada ise söz konusu ölçeğin toplam güvenirliliği 0,70 olarak bulunmuştur.

Google Forms aracılığıyla oluşturulan anket formu dijital platformlar aracılığıyla katılımcılara gönderilmiş ve çevrimiçi ortamda anket formları katılımcılar tarafından gönüllü olarak doldurulmuştur.

Verilerin Çözümlemesi

Araştırmanın amacı doğrultusunda ilgili çalışanlara uygulanan anket sorularından elde edilen veriler SPSS 22.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde ilgili program aracılığıyla Güvenirlilik analizi, Frekans analizi, T-testi, Korelasyon ve regresyon testleri kullanılmıştır.

Araştırmanın Bulguları

Çalışanların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Demografik bulgular başlığında incelenecek konular, anket çalışmasına katılan çalışanların cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni durum, eşin çalışma durumu, çocuk sahibi olma durumu, çocuk bakım desteği alma durumu, ev işleri için destek alma durumu, kıdem sürelerinin dağılım ve sayılarıdır. Ankete hibrit çalışma biçiminde istihdam edilen 400 kişi katılmıştır. 184 kadın çalışanın ve 216 erkek çalışanın katıldığı ankette; katılımcıların genel yaş ortalamasının %35,8 oranında 23-27 yaş aralığında, eğitim durumu değişkenine göre %62,8 oranında 249 kişinin lisans düzeyinde olduğu, medeni durum değişkenine göre %58,3 oranında 233 kişinin bekâr olduğu, 167 evli çalışanın eşlerinin çalışma durumuna bakıldığında %82,0 oranında 137 kişinin eşinin tam zamanlı çalıştığı, çalışanların %70,8 oranında 257 kişinin çocuk sahibi olmadığı, çocuk sahibi olan 106 kişinin ise %24,6 oranında 43 kişinin çocuk bakım desteği aldığı, ev işlerine destek konusunda %67,5 oranında 270 kişinin destek almadığı, çoğunluğun kıdem süresinin ise %38,8 oranında 155 kişinin 7 yıl ve üzeri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Hibrit Çalışma Biçimi ile Çalışanların İş-Yaşam Dengeleri Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

Korelasyon analizi, araştırmalarda yer alan iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Korelasyon analizi sonucunda değişkenler arası ilişkinin yönü ve kuvveti tespit edilmektedir. Hibrit çalışma biçimi ile çalışanların iş-yaşam dengeleri arasındaki korelasyon analizi aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 2. Ankete Katılan Çalışanların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	N	Frekans %	Eşin Çalışma Durumu	N	Frekans%
Kadın	184	46,0%	Tam zamanlı çalışıyor	137	82,0%
Erkek	216	54,0%	Yarı zamanlı çalışıyor	5	3,0%
Toplam	400	100%	Çalışmıyor	25	15,0%
Yaş	N	Frekans%	Toplam	N	Frekans%
18-22	9	2,3%	Çocuk Durumu	N	Frekans%
23-27	143	35,8%	Evet	106	29,2%
28-32	117	29,3%	Hayır	257	70,8%
33-37	57	14,2%	Toplam	363	100%
38-42	37	9,3%	Çocuk Bakım Desteği	N	Frekans%
43+	37	9,3%	Evet	43	24,6%
Toplam	400	100%	Hayır	132	75,4%
Eğitim Durumu	N	Frekans%	Toplam	N	Frekans%
Lise	7	1,8%	Ev İşleri İçin Destek	N	Frekans%
Önlisans	7	1,8%	Evet	130	32,5%
Lisans	249	62,3%	Hayır	270	67,5%
Lisansüstü	137	34,3%	Toplam	400	100%
Toplam	400	100%	Kıdem Süresi	N	Frekans%
Medeni Durum	N	Frekans%	1 yıldan az	44	11,0%
Bekâr	233	58,3%	1-3 yıl	110	27,5%
Evli	167	41,8%	4-6 yıl	91	22,8%
Toplam	400	100%	7 yıl ve üzeri	155	38,8%
			Toplam	400	100%

Tablo 3. Hibrit Çalışma Biçimi ile Çalışanların İş-Yaşam Dengeleri Arasındaki Korelasyon Analizi

		Hibrit Çalışma	İş-Yaşam Dengesi
Hibrit Çalışma Biçimi Değerlendirme Formu	Pearson Correlation	1	,138**
	Sig. (2-tailed)		,006
	N	400	400
İş-Yaşam Dengesi Ölçeği	Pearson Correlation	,138**	1
	Sig. (2-tailed)	,006	
	N	400	400

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Hibrit çalışma biçimi ile çalışanların iş-yaşam dengeleri arasında anlamlı bir ilişkinin var olup olmadığı basit korelasyon analizi ile test edilmiştir. Analiz sonuçları hibrit çalışma biçimi ile çalışanların iş-yaşam dengeleri arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişkinin olduğunu göstermiştir ($p < ,006$). Bu sonuçlara göre, H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Değişkenler arasındaki pozitif yönlü ilişkinin varlığı iki değişkenin birlikte değiştiğini göstermektedir. Başka bir ifadeyle, hibrit çalışma biçimi ile çalışanların iş-yaşam dengeleri birlikte olumlu ya da olumsuz etkilenmektedir.

Tablo 4. Hibrit Çalışma Biçimi ile Çalışanların İş-Yaşam Dengesine İlişkin Regresyon Analizi

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,138 ^a	0,19	0,17	,42264

Tablo 4'te hibrit çalışma biçimi ile çalışanların iş-yaşam dengesi arasındaki basit regresyon analizi sonuçları yer almaktadır. Buna göre belirlilik katsayısı 0,19'dur. R Square değeri doğrultusunda hibrit çalışma biçiminin çalışanların iş-yaşam dengesi üzerindeki varyansın sadece %19'nu açıkladığı görülmektedir. Bu oran bağımlı değişken olan çalışanların iş-yaşam dengesi üzerinde bağımsız

değişken hibrit çalışma biçiminin etkisinin %19 civarında olduğunu göstermektedir. Hibrit çalışma biçimi ile çalışanların iş-yaşam dengeleri arasında bir ilişkinin olduğunun kanıtı olan bu analiz, karmaşık bir yapıya sahip olan iş-yaşam dengesinin diğer bağımsız değişkenlerden de etkilendiğini ortaya koymaktadır. Buna göre H_2 hipotezinin doğrulandığı tespit edilmiştir.

Hibrit Çalışma Biçimini Değerlendirmeye İlişkin Bulgular

Çalışmanın bu kısmında, hibrit çalışma biçiminde çalışanların söz konusu çalışma biçimine dair yaklaşımlarına yönelik sorulara bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 5. Hibrit Çalışma Biçimini Değerlendirme Formu

Sorular	-1	0	1
Hibrit çalışma modelinden memnunuz.	5,0%	8,3%	86,8%
Hibrit çalışmanın motivasyonumu olumlu yönde etkilediğini düşünüyorum.	5,8%	13,5%	80,8%
Hibrit çalışmanın bireysel açıdan daha verimli olduğunu düşünüyorum.	6,8%	11,5%	81,8%
Hibrit çalışma sayesinde aile içi sorumluluklarım daha çok vakit ayırabiliyorum.	8,8%	11,5%	79,8%
Hibrit çalışmanın hayat kalitemi (düzenli uyku/beslenme/dinlenme/spor gibi ihtiyaçlara yeterli vakit ayırma açısından) yükselttiğini düşünüyorum.	10,5%	10,3%	79,3%
Yemek/ulaşım/çocuk bakımı gibi masraflarımı azaltıp tasarruf yapmamı sağlıyor.	12,3%	21,0%	66,8%
Hibrit çalışma ile zamanımı iyi yönetebiliyorum.	8,8%	13,8%	77,6%
Hibrit çalışmanın kalıcı hale gelmesini istiyorum.	5,6%	8,8%	85,8%
Hibrit çalışma ile masraflarımın (internet, iletişim araçları, ofis malzemelerinin tedariki, elektrik ve su faturası vb.) arttığını düşünüyorum.	21,3%	26,8%	52,1%
Sürekli ulaşılabilir olmaktan kaynaklı mesai saati kavramının ortadan kalktığını düşünüyorum.	18,3%	15,8%	66,0%
Hibrit çalışma iş tatminimi artırdı.	8,6%	27,3%	64,3%
Hibrit çalışma sayesinde iş kaynaklı stres düzeyim azaldı.	23,0%	27,5%	49,5%
Hibrit çalışmanın sağladığı mekân ve zaman esnekliği beni mutlu ediyor.	2,8%	9,5%	87,8%
Hibrit çalışma teknolojik, sosyal, duygusal, bilişsel becerilerimi geliştirmemi sağlıyor.	9,3%	21,3%	69,5%

(-1: Kesinlikle Katılmıyorum ve Katılmıyorum; 0:Kararsızım; 1:Katılıyorum ve Kesinlikle Katılıyorum)

Tablo 5'te görüleceği üzere hibrit çalışmanın çalışma motivasyonu (%80,8), iş tatmini artırma (%64,3) ve iş kaynaklı stres düzeyinin azalması (%49,5) üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu görülmektedir. Alan yazına bakıldığında özellikle uzaktan çalışma biçiminde çalışanların iş tatminlerinde söz konusu çalışma biçiminin etkisini araştıran nitel bir araştırmada olumsuz bir etkiye rastlanılmamıştır (Çakan, 2021, s. 241). COVID-19 sürecinde uzaktan çalışanların iş streslerinin ve iş tatminlerinin nasıl etkilendiğini ortaya koymak amacıyla 915 katılımcıyla yapılan nitel bir araştırmada, uzaktan çalışanların iş tatminlerinin yüksek ve iş streslerinin düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Yaman, Bağdoğan, & Keser, 2023, s. 175). Nitekim COVID-19 sürecinde zorunlu geçilen uzaktan çalışma ve hibrit çalışma gibi yeni çalışma biçimlerinin yaygınlaşması söz konusu çalışma biçimlerinin iş-yaşam dengesine etkisiyle ilgili araştırmaları artırmıştır. Ancak kimi araştırmalarda bu çalışma biçimlerinin iş-yaşam dengesi ve hayat kalitesine olumlu etkiler yarattığı görülürken kimi araştırmalarda da bu çalışma biçimlerinin hem iş hem özel hayatta iş yükünü artırarak ve sürekli ulaşılabilir olmaktan kaynaklı stres düzeyini artırdığı çelişkileri söz konusudur. Bu araştırma da ise katılımcıların hibrit çalışma sayesinde aile içi sorumluluklarına daha çok vakit ayırdığı (%79,8), düzenli uyku/beslenme/dinlenme/spor gibi ihtiyaçlarını yerine getirdikleri için hayat kalitelerinin (%79,3) yükseldiği, çeşitli alanlarda becerilerini geliştirme imkânı sağladıkları (%69,5) sonuçlarına ulaşılmıştır. Bununla birlikte sürekli ulaşılabilir olmaktan kaynaklı (%66,0) "mesai saati" kavramının ortadan kalktığı düşünülmesine rağmen çoğunlukla hibrit çalışmanın kalıcı hale gelmesi (%85,8) gerektiği öne çıkan bulgular arasındadır. Genel olarak tablo 5'te ortaya çıkan sonuçlara bakıldığında ise H_3 hipotezinin doğrulandığı tespit edilmiştir.

Hibrit çalışma biçiminde çalışanların hibrit çalışma biçimine yönelik yaklaşımlarının cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği 400 kişiden elde edilen veri üzerinden araştırılmıştır. Bağımsız örneklemelerin belirli değişkene göre birbirinden farklı ortalamalara sahip olup olmadığı bağımsız gruplar arasında niceliksel verilerin karşılaştırılmasında kullanılan T-testi ile test edilmiştir (Güriş & Astar, 2019). Buna göre T-testi sonuçları Tablo 6’da yer almaktadır.

Tablo 6. Cinsiyet Değişkeni ile Hibrit Çalışma Biçimini Değerlendirme Formuna İlişkin T -testi

Cinsiyet	N	Mean	S.S.	S.D.	t	P
Kadın	184	4,0559	,57777	398	1,409	,160
Erkek	216	3,9643	,70233			

Elde edilen bulgulara göre hibrit çalışma biçiminde çalışanların hibrit çalışma biçimine yönelik yaklaşımları arasında cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($t=1,409$; $p>,160$). Hibrit çalışma biçimine göre çalışan kadınların hibrit çalışma biçimine yönelik görüşlerinin ortalaması (Ort=4,05; S.S.=,57) ile erkek çalışanların ortalaması (Ort=3,96; S.S.=,70) arasında belirgin bir fark yoktur. Bu sonuç, H_4 hipotezini reddetmiştir. Kadın çalışanlar ile erkek çalışanlar arasında hibrit çalışmaya yönelik yaklaşımın benzer nitelikte olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim King’s College London ve Global Institute for Women’s Leadership ortaklığıyla hibrit çalışma biçiminde çalışan 40 kadın ve 40 erkek katılımcıyla yapılan bir araştırmada, genel olarak hibrit çalışma biçimine yaklaşım konusunda bir farklılık bulunmasa dahi kadınlar açısından hibrit çalışmanın erkeklere kıyasla daha fazla efor sarfetme, ofis ortamının eksikliğini daha çok hissetme, kariyerinde yükselme konusunda erkeklere göre daha dezavantajlı oldukları sonuçlarına ulaşılmıştır (The Female Lead&King’s College London, 2022)

Çalışanların İş-Yaşam Dengesine İlişkin Bulgular

Çalışmanın bu kısmında, hibrit çalışma biçiminde çalışanların iş-yaşam dengelerine dair sorulara ve bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 7’de görüleceği üzere, hibrit çalışma biçimine göre çalışanların genel olarak iş-yaşam dengelerini “işim ve kişisel yaşamım arasında bir denge kurabiliyorum.” sorusuna verdikleri %61,3 oranında “katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum” cevabı ile korudukları görülmüştür. İş yaşamında önceliklerinin belirlenerek o doğrultuda hareket edildiği (%71,0), iş yükünün (%60,3) ve iş yoğunluğunun (%50,8) iyi bir şekilde yönetildiği, uyku, düzenli beslenme gibi alanlara vakit ayrıldığı (%52,3) vs. gibi sonuçlara ulaşılmıştır. Bununla birlikte katılımcıların işten kaynaklı stresin özel hayatlarını olumsuz etkilediğini (%46,1) vurgulayarak yaşamlarının ideal bir yaşam biçimini yansıtmıyor olmasına rağmen bir şeyleri kaçırdıkları hissi (%40,8) öne çıkmıştır. Maxwell ve McDougall çalışmalarında, geçici veya yarı zamanlı çalışma, ev ya da ofis dışında teknolojik araçlar sayesinde çalışma, işin paylaşılması, çalışma saatlerinin değişkenlik göstermesi ve işin farklı bir işgören aracılığı ile yerine getirilmesi gibi kısıtlar etrafında şekillenen esnek çalışmanın temelinde iş-yaşam dengesi olduğunu ifade etmişlerdir (Maxwell & McDougall, 2004). Özellikle COVID-19 sürecinde zorunlu sokağa çıkma yasaklarından dolayı uzaktan çalışmaya geçilmesi, işgücü piyasalarında esneklik anlayışının temelini sağlamlaştırarak işe gidip gelmeme ve bununla birlikte ortaya çıkan zaman ve çaba tasarrufundan kaynaklı daha iyi bir iş-yaşam dengesinin sağlanabileceğini ortaya koymuştur (Saripek, Cerev, & Ayhan, 2022, s. 22)

Hibrit çalışma biçimine göre çalışanların iş-yaşam dengelerini koruyup koruyamadıklarının cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği T-testi ile ölçülmüş, sonuçlar ise Tablo 8’de yer almaktadır.

Elde edilen bulgulara göre hibrit çalışma biçiminde çalışanların iş-yaşam dengesi ölçeği ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($t=1,766$; $p>0,78$). Bu sonuç, H_5 hipotezini reddetmiştir. Hibrit çalışma biçiminde çalışan kadın ve erkek çalışanların çalışma hayatları ile çalışma hayatları dışında kalan zamanları arasında bir dengenin var olduğu sonucuna ulaşılabilir. Bu durumun nedeni olarak bir yandan araştırmaya katılan çalışanların %58,3 oranında bekâr, %70,8 oranında çocuk sahibi olmadığı ve 23-27 yaş grubunun çoğunlukta olması verilebilir. Bununla birlikte hibrit çalışma biçiminde çalışanların iş-yaşam dengesi açısından olumlu çıktılar olduğu görülecektir. Nitekim 2020 yılında ABD’de COVID-19 salgının kadınlar ve erkekler üzerindeki etkisini ortaya koymak amacıyla yapılan bir araştırmada, cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık olduğuna ulaşılmıştır. Özellikle çalışan, evli ve çocuk sahibi olan kadınların daha fazla stres ve olası süreçten olumsuz etkilendiği ortaya konmuştur (Hamel & Salganicoff, 2020).

Tablo 7. İş-Yaşam Dengesi Ölçeği

Sorular	-1	0	1
Gün içinde basit şeyler için bile zaman bulamıyorum.	63,8%	18,3%	18,0%
Kendimi sadece çalışmayı bilen, yaşamın geri kalan kısmını yaşamayan biri olarak görüyorum.	65,3%	17,0%	17,8%
Hafta sonları eşimle ve/veya arkadaşla birlikte bir şeyler yaparak geçiyorum.	5,3%	10,0%	84,8%
Yaşamı geriden izlediğimi düşünüyorum.	65,3%	17,3%	17,6%
Çok fazla işi aynı anda yapmaya çalıştığım için uyku, düzenli beslenme ve hareket etme gibi temel yaşamsal etkinliklerden fedakârlık ediyorum.	52,3%	17,3%	30,5%
Yaşamımı iyi planlayarak her işimi yapabiliyorum.	15,8%	24,8%	59,6%
İş yaşamımda önceliklerimin neler olduğuna karar veriyor ve bu doğrultuda hareket ediyorum.	6,8%	22,3%	71,0%
İşim ve kişisel yaşamım arasında bir denge kurabiliyorum.	12,3%	26,5%	61,3%
İş yükümü oldukça iyi yönettiğime inanıyorum.	10,8%	29,0%	60,3%
İşlerimin yoğunluğuna yetişemiyorum.	50,8%	26,3%	23,1%
Yaşamımın ideal yaşam biçimini yansıttığımı düşünsem de bir şeyleri kaçırdığım düşüncesiyle yaşıyorum.	24,5%	34,8%	40,8%
Sıradan bir gün içinde, zamanımı ve enerjimi hangi işlere vereceğim konusunda sağlıklı kararlar veriyorum.	59,8%	23,8%	16,5%
“Beni mutlu edecek işlerle uğraşsaydım, belki daha mutlu olurum” diye düşünüyorum.	40,0%	25,8%	34,3%
İş yerinden çoğunlukla geç saatlerde çıkıyorum.	73,0%	12,5%	14,6%
Hafta sonları aralıksız çalışmaya devam ediyorum.	84,3%	10,0%	5,8%
İşime harcadığım zamandan dolayı iş dışındaki etkinlikleri özlüyorum.	50,6%	25,5%	24,0%
İşimde ve özel yaşamımda hoşlandığım etkinlikleri yapıyorum.	11,5%	27,8%	60,8%
İşimden kaynaklanan gerginlikler özel yaşamımı olumsuz yönde etkiliyor.	30,1%	24,0%	46,1%
Hem iş hem özel yaşamıma zamanımı uygun biçimde dağıttığımı düşünüyorum.	15,8%	32,5%	51,8%
Özel yaşamımdan ödün vermediğim için işimde zorluk yaşıyorum.	73,6%	17,0%	9,6%

(-1: Kesinlikle Katılmıyorum ve Katılmıyorum; 0:Kararsızım; 1:Katılıyorum ve Kesinlikle Katılıyorum)

Tablo 8. Cinsiyet Değişkeni ile İş-Yaşam Dengesi Ölçeğine İlişkin T-testi

Cinsiyet	N	Mean	S.S.	S.D.	t	P
Kadın	184	2,9598	,39351	398	1,766	,078
Erkek	216	2,8845	,45017			

Sonuç

İşgücü piyasaları, yapısı gereği sürekli bir değişim sürecinden geçmekte ve dönüşmektedir. COVID-19 salgını ise küresel çapta bir etkiye sahip olarak başta zorunlu olarak geçilen uzaktan çalışmayı beraberinde getirip, uygulanabilir sektörlerde uzaktan çalışmayı yaygınlaştırmış ve en nihayetinde günümüzde hibrit çalışma işgücü piyasaları içerisinde kendine yer edinmiştir. Giderek yaygınlaşan esnek çalışma biçimleriyle birlikte çalışanlar açısından önemli bir konu olan iş-yaşam dengesinin sağlanması da dikkatleri üzerine çekmiştir.

COVID-19 salgını ile küresel çapta deneyimlenen uzaktan çalışmanın, çalışanların iş-yaşam dengeleri üzerinde genel olarak olumsuz bir etki yarattığı yapılan bazı çalışmalarda (Alfanza, 2021; Gigauri, 2020; Bulut & Reziyamu, 2021; Uşen, 2020; Yüceol, Kaki, & Çekçi, 2022) görülse de bu çalışmada aksi bir tablo ortaya çıkmıştır. Bu çalışma amaçları doğrultusunda ve istatistiksel analizler sonucunda hibrit çalışma biçimi ile çalışanların iş-yaşam dengesi arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu ortaya koymuştur. Bağımlı değişken olan çalışanların iş-yaşam dengesi üzerinde bağımsız değişken olan hibrit çalışmanın etkisinin %19 civarında olduğu tespit edilmiştir. Her ne kadar yüksek bir oranı ifade etmese dahi dışsal birçok faktörden fazlasıyla etkilenen iş-yaşam dengesi üzerinde, esnek bir çalışma biçimi olan hibrit çalışmanın da etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Katılımcıların hibrit çalışma biçimini değerlendirme formuna dair verdikleri cevaplara genel olarak bakıldığında olumlu bir yaklaşımın olduğu görülmüştür. Çalışanlar %86,8 oranında hibrit çalışma biçiminden memnun olduklarını ve bu çalışma biçiminin kalıcı hale gelmesini istediklerini yansıtmışlardır. Bu sonuç, hibrit çalışma biçiminin çalışanlar açısından genel bir kabul gördüğünü ve gelecekte çalışma hayatının bir parçası olarak daha yaygın bir şekilde benimsenmesinin mümkün olacağını göstermektedir. Bununla birlikte hibrit çalışmanın, çalışma motivasyonunu (%80,8) ve iş tatminini artırma (%64,3), iş kaynaklı stres düzeyinin azalması (%49,5) üzerinde etkisinin olduğuna ulaşılmıştır. Bu ise hibrit çalışma biçiminin hem çalışanların işe olan bağlılığını hem de verimliliğini artırabileceğini ortaya koymaktadır. Hibrit çalışma sayesinde aile içi sorumluluklarına daha çok vakit ayrıldığı ortaya konmasına rağmen sürekli ulaşılabilir olmaktan kaynaklı “mesai saati” kavramının ortadan kalktığı düşünülmektedir. Bundan dolayı bu yeni çalışma biçiminin getirdiği zorlukları da göz önünde bulundurarak çalışanların iş-yaşam dengesini korumalarına yardımcı uygun politika ve uygulamaların geliştirilmesi önemlidir.

Hibrit çalışma biçiminde çalışanların iş-yaşam dengesi ölçüğü sorusuna verdikleri cevaplara genel olarak bakıldığında iş-yaşam dengelerini korudukları görülmüştür. “İşim ve kişisel yaşamım arasında bir denge kurabiliyorum.” sorusuna yüksek oranda olumlu cevap vermişlerdir. İş yaşamında önceliklerinin belirlenerek o doğrultuda hareket edildiği (%71,0), iş yükünün (%60,3) ve iş yoğunluğunun (%50,8) iyi bir şekilde yönetildiği, uyku, düzenli beslenme gibi alanlara vakit ayrıldığı (%52,3) vs. gibi sonuçlara ulaşılmıştır. Genel olarak olumlu tablonun yanı sıra çalışanlar, işten kaynaklı stresin özel hayatlarını olumsuz etkilediğini de (%46,1) dile getirmiştir. Bu nedenle, hibrit çalışma biçiminin getirdiği avantajları sürdürmek ve bazı olumsuz etkilerini azaltmak için işverenlerin ve çalışanların işbirliği ve destek içinde olmaları gerektiği görülmüştür.

Nitekim araştırmanın sınırlılıklarından birini oluşturan cinsiyet değişkeni bazında yapılan analizlerde ise cinsiyet değişkeni ile hem hibrit çalışmayı değerlendirme formu hem de iş-yaşam dengesi ölçüğü arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Burada araştırmaya dahil olan çalışanların çoğunlukla 23-27 yaş aralığında ve bekâr oldukları gözden kaçırılmamalıdır. Çünkü genel kamu olarak hem söz konusu yaş aralığında hem de medeni hal açısından üstlenilen sorumluluğun daha az olmasından kaynaklı iş-yaşam dengelerini diğer gruptakilere kıyasla daha rahat sağladıkları bilinmektedir. Bundan dolayı cinsiyet değişkeni açısından hem hibrit çalışmaya yaklaşım hem de iş-yaşam dengesini daha iyi bir şekilde analiz etmek için gelecekteki çalışmalarda daha kapsamlı analizler yapılabilir.

Çalışma hayatında yeniliklerin ve dönüşümlerin hız kesmeden devam edecek olması ve bununla birlikte hibrit çalışmanın bugün ve yakın gelecekte çalışma hayatında yankısının artarak sürmesinin beklenmesi, konunun önemini ortaya koymaktadır. Literatürde konuya dair çalışmaların sınırlı olmasından kaynaklı ise bu araştırmanın, gelecekteki çalışmalara yol gösterici nitelikte olacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte çalışanlar özelinde ele alınan konunun, işverenler, farklı sektörler ve çeşitliliği fazla olan katılımcılarla daha geniş bir perspektifle değerlendirilmesi gelecekteki araştırma konuları arasında yer alabilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Etik Onay: Bu çalışmanın etik kurul onayı İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Başkanlığından (Tarih: 21.03.2023; Sayı: 03) alınmıştır.

Yazarın ORCID ID'si

Merve YOSUNKAYA 0000-0003-0583-9422

KAYNAKLAR

- Alfanza, M. T. (2021). Telecommuting Intensity in the Context of COVID-19 Pandemic: Job Performance and Work-Life Balance. *Economics and Business*, 35(1), 107-116.
- Apaydın, Ç. (2011). Öğretim Üyelerinin İşe Bağımlılık Düzeyi ile İş-Yaşam Dengesi ve İş-Aile Yaşam Dengesi Arasındaki İlişki. *Doktora Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Aydınlı, H. İ. (2004). Sosyo-ekonomik Dönüşüm Süreci (Post-Fordizm) ve Sanayi Ötesi Yaklaşımlar. *Kamu-İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 7(4), 1-20.
- Bandaru, N. (2021). *Forbes*. 02 13, 2022 tarihinde <https://www.forbes.com/sites/forbestechcouncil/2021/08/20/the-future-of-work-is-hybrid-what-does-that-mean/?sh=5f0f7fbf1f17> adresinden alındı
- Bloom, N., Han, R., & Liang, J. (2023). How Hybrid Working From Home Works Out. *NBER Working Paper Series*(30292), 2-21.
- Brower, T. (2021). *Forbes*. 02 12, 2022 tarihinde <https://www.forbes.com/sites/tracybrower/2021/02/07/how-to-sustain-company-culture-in-a-hybrid-work-model/?sh=5dd2f3201009> adresinden alındı
- Budiman, N., Hidayat, N., & Basbeth, F. (2022). The Impact of Hybrid Working in the Post-Pandemic Covid19 on Employee Job Satisfaction through Work-Life Balance and Workload in Indonesia Leading Heavy Equipment Company. *Budapest International Research and Critics Institute-Journal*, 5(4), 29811-29826.
- Bulut, S., & Reziyamu, M. (2021). Remote working in the period of the COVID-19. *Journal of Psychological Research*, 3(1), 61-65.
- Clark, S. C. (2000). Work/Family Border Theory: A New Theory of Work/Family Balance. *Human Relations*, 53(6), 747-770.
- Çakan, S. (2021). Uzaktan/Evden Çalışmanın İş Tatminine ve Örgütsel Bağlılığa Etkisi Üzerine Bir Araştırma: Bankacılık Sektörü Örneği. *Entrepreneurship&Management Inquiries*, 5(9), 227-244.
- Çakır, Ö. (2005). Yeni Çalışma Biçimleri ve İşe İlişkin Tutumlar. A. Keser (Dü.) içinde, *Çalışma Yaşamında Dönüşümler: Örgütsel Bakış* (s. 107-123). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Çelik, N. (2009). Gelişmekte Olan Ülkelerin Sanayileşme Süreçlerinde Teknolojik Öğrenme Deneyimleri: Güney Kore Örneği ve Çin'in Yetiştirme Çabaları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(28), 91-109.
- Das, M., Tang, J., Ringland, K. E., & Piper, A. M. (2021). Towards Accessible Remote Work: Understanding Work-from-Home Practices of Neurodivergent Professionals. *Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction*, 5(CSCW1), 1-30.
- Dhas, B., & Karthikeyan, P. (2015). Work-Life Balance Challenges and Solutions:Overview. *International Journal of Research in Humanities and Social Studies*, 2(12), 10-19.
- Doğrul, B. Ş., & Tekeli, S. (2010). İş-Yaşam Dengesinin Sağlanmasında Esnek Çalışma. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2(2), 11-18.
- Economist Impact. (2021). *Making Hybrid Work Human*. 02 12, 2022 tarihinde https://impact.economist.com/projects/make-hybrid-human/pdfs/EI_GoogleWorkspace_ExecutiveSummary.pdf adresinden alındı
- Eurofound. (2020). *Telework and ICT-based mobile work: Flexible working in the digital age*. Luxembourg. 02 2022, 02 tarihinde https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef19032en.pdf adresinden alındı
- Farrer, D. (2020). *Forbes*. 02 11, 2022 tarihinde <https://www.forbes.com/sites/laurelfarrer/2020/02/12/top-5-benefits-of-remote-work-for-companies/?sh=3d3c4fda16c8> adresinden alındı
- Gigauri, I. (2020). Effects of Covid-19 on Human Resource Management from the Perspective of Digitalization and. *International Journal of Innovative Technologies in Economy*, 4(31).
- Granter, E. (2009). *Critical Social Theory and the End of Work*. Burlington: Ashgate Publishing Limited.
- Gratton, L. (2021). *Harvard Business Review*. 02 11, 2022 tarihinde HBR: <https://hbrturkiye.com/dergi/hibriti-nasil-dogru-tasarlarsiniz> adresinden alındı
- Greenhaus, J. H., Collins, K., & Shaw, J. (2003). The Relation Between Work-Family Balance and, Quality of Life. *Journal of Vocational Behavior*, 63(3), 510-531.
- Güler, M. (2019). Dış Kaynak Kullanımı Kapsamında İşitidam Edilenlerin Örgütsel Bağlılık ve İş Tatmini Düzeylerinin Ölçülmesi: Bilişim Sektöründe Bir Alan Araştırması. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(22), 383-402.
- Günay, D. (2002). Sanayi ve Sanayi Tarihi. *Mimar ve Mühendis Dergisi*, 31, 8-14.
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem-Analiz*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Gürüş, S., & Astar, M. (2019). *Bilimsel Araştırmalarda SPSS ile İstatistik*. İstanbul: Der Yayınları.
- Gürün, F. (2019). Endüstri 4.0 ve Beşeri Sermayenin Geleceği. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 76, 67-88.
- Hamel, L., & Salganicoff, A. (2020, Nisan 6). *KFF*. Mayıs 13, 2023 tarihinde <https://www.kff.org/policy-watch/is-there-widening-gender-gap-in-coronavirus-stress/> adresinden alındı
- Hilberath, C. (2020). *The Boston Consulting Group*. 02 10, 2022 tarihinde BCG: <https://www.bcg.com/publications/2020/managing-remote-work-and-optimizing-hybrid-working-models> adresinden alındı
- Hogarty, S. (2021). *WeWork and Workplace Intelligence*. 02 12, 2022 tarihinde <https://www.wework.com/en-GB/ideas/workspace-solutions/hybrid-workplace-advantages-disadvantages> adresinden alındı

- ILO. (2020). *Teleworking during the COVID-19 pandemic and beyond A Practical Guide*. Ceneva: ILO. 02 02, 2022 tarihinde https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/—ed_protect/—protrav/—travail/documents/instructionalmaterial/wcms_751232.pdf adresinden alındı
- Kıcı, B. (2019). "Evden Çalışma: Özgürlük mü Esaret mi?". *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(1), 173-196.
- Koray, M. (2005). *Sosyal Politika* (2. b.). Ankara: İmge Yayınevi.
- Leighton, N. (2021). *Forbes*. 02 12, 2022 tarihinde <https://www.forbes.com/sites/forbescoachescouncil/2021/08/25/is-the-hybrid-work-model-worth-it-or-is-it-all-hype/?sh=7235d88c1f5a> adresinden alındı
- Mahiroğulları, A. (2005). Küreselleşmenin Türk Çalışma Hayatına Etkileri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*(49), s. 380-403.
- Marks, S. R., & Macdermid, S. (1996). Multiple Roles and the Self: A Theory of Role Balance. *Journal of Marriage and the Family*, 58(2), s. 417-432.
- Maxwell, G. A., & McDougall, M. (2004). Work-Life Balance: Exploring The Connections Between Levels Of Influence in the UK Public Sektor. *Public Management Review*, 6(3), 377-393.
- McKinsey & Company. (2021). *McKinsey*. 02 13, 2022 tarihinde <https://www.mckinsey.com/business-functions/people-and-organizational-performance/our-insights/what-executives-are-saying-about-the-future-of-hybrid-work> adresinden alındı
- McKinsey&Company. (2021). *The Future of Work After COVID-19*. <https://www.mckinsey.com/featured-insights/future-of-work/the-future-of-work-after-covid-19> adresinden alındı
- Mortensen, M., & Haas, M. (2021). *Harvard Business Review*. 02 12, 2022 tarihinde <https://hbr.org/2021/02/making-the-hybrid-workplace-fair> adresinden alındı
- Omay, U. (2020). Covid-19 Salgını Sonrası Çalışma Hayatı: Güncel Sorunlar, Öngörüler ve Öneriler. D. Demirbaş, V. Bozkurt, & S. Yorğun (Dü) içinde, *Covid-19 Pandemisinin Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Etkileri* (s. 154-170). İstanbul: İstanbul University Press.
- Özdoğan, O. (2017). *Endüstri 4.0:Dördüncü Sanayi Devrimi ve Endüstriyel Dönüşümün Anahtarları*. İstanbul: Pusula Yayınları.
- Öztuna, B. (2017). *Endüstri 4.0 (Dördüncü Sanayi Devrimi) ile Çalışma Yaşamının Geleceği*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Parlak, N. K. (2016). *Refah Devletinin Yeniden Yapılanması ve AB Ülkelerinde İş-Yaşam Dengesi*. Ankara: Türk Metal Sendikası Araştırma ve Eğitim Merkezi Yayınları.
- PwC. (2022). *Workforce Of The Future, The Competing Forces Shaping 2030*. UK: PwC. Ocak 26, 2022 tarihinde Workforce Of The Future, The Competing Forces Shaping 2030: <https://www.pwc.com/gx/en/services/people-organisation/workforce-of-the-future/workforce-of-the-future-the-competing-forces-shaping-2030-pwc.pdf> adresinden alındı
- Sarıpek, D. B., Cerev, G., & Ayhan, E. E. (2022). İşgücü Piyasasında Pandemi Sonrası "Yeni Normal": Hibrit Çalışma ve İş-Yaşam Dengesi. *İnsan&İnsan*, 10(35), 11-27.
- Schwab, K. (2018). *Dördüncü Sanayi Devrimi*. İstanbul: Optimist Yayın Grubu.
- Serinikli, N. (2020). Covid 19 Salgın Sürecinde Örgütsel Değişim: Uzaktan/Evden Çalışma Modeli. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31(1), 277-288.
- Skountridaki, L., Marks, A., & Mallett, O. (2021). Wellbeing, Work-Life Balance and the Quality of Working Life in the New World of Hybrid Work. E. Green, J. Home, C. Oliver, & L. Ryan (Dü.), *BSA Work, Employment and Society Conference*. içinde SAGE Publishing.
- Şahin, L. (2020). Eğitimin Bugününü Tartışırken Geleceğini Öngörmek: Eğitim 4.0. B. Pakdemirli, Z. Bayraktar, A. Ünalmiş, & S. Takmaz (Dü) içinde, *Pandemi Ekseninde Küresel Değişim ve Yeni Ekonomik Düzen* (s. 76-125). Ankara: Akçağ Yayınları.
- The Female Lead&King's College London. (2022). *What's Hiding in Hybrid Work? The Rewards and Risks for Women in Hybrid Work*. UK: King's College London. Mayıs 13, 2023 tarihinde https://www.thefemalelead.com/_files/ugd/05606b_0f09515731e6405b8db1b8741c3eb027.pdf adresinden alındı
- Tippmann, E., Scott, P. S., & Gantly, M. (2021). *Which Hybrid Work Model Is Best for Your Business?* 02 09, 2022 tarihinde Harvard Business Review: <https://hbr.org/2021/08/which-hybrid-work-model-is-best-for-your-business> adresinden alındı
- Tuna, A. A., & Türkmendağ, Z. (2020). Covid-19 Pandemi Döneminde Uzaktan Çalışma Uygulamaları ve Çalışma Motivasyonunu Etkileyen Faktörler. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(3), 3246-3260.
- TÜBİSAD. (2023). *Bilgi ve İletişim Teknolojileri Sektörü 2022 Pazar Verileri*. İstanbul: TÜBİSAD. Haziran 5, 2023 tarihinde <https://www.tubisad.org.tr/tr/bilgi-bankasi/sunumlar-liste/TUBISAD-Raporlar/40/0/0> adresinden alındı
- Uddin, M. (2021). Addressing Work-Life Balance Challenges of Working Women During COVID-19 in Bangladesh. *International Social Journal*, 71(3), 7-20.
- Upwork. (2019). Third Annual "Future Workforce Report" Sheds Light on How Younger Generations are Reshaping the Future of Work. 02 02, 2022 tarihinde <https://www.upwork.com/press/releases/third-annual-future-workforce-report> adresinden alındı
- Uşen, Ş. (2020). *COVID-19 Salgını Döneminde "Zorunlu" Evden Çalışma: İş ve Özel Yaşama Etkileri*. İstanbul: İ.Ü. İktisat Fakültesi İnsan Kaynakları Araştırma Merkezi.
- Uysal, N., & Çayır Yılmaz, M. (2020). Akademisyenlerde İş Yaşam Dengesi ve Uzaktan Çalışmaya İlişkin Görüşlerin Belirlenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 4(2), s. 26-37.
- WHO. (2020). *Coronavirus disease (COVID-19) Pandemic*. World Health Organization. 02 02, 2022 tarihinde <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019> adresinden alındı
- WTW. (2020). Araştırma: COVID-19 İşveren Aksiyon ve Hazırlık Planları 2020. 02 04, 2022 tarihinde <https://www.wtco.com/tr-TR/Insights/2020/06/arastirma-covid-19-isveren-aksiyon-ve-hazirlik-planlari-2020> adresinden alındı
- Yaman, Ü. T., Bağdoğan, S. Y., & Keser, A. (2023). COVID-19 Sürecinde Uzaktan Çalışmada İş Stresi, İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyeti. *ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (1), s. 163-184.

- Yüceol, N., Kakı, S., & Çekçi, I. (2022). COVID-19 Pandemisinin Türkiye’de Kadınların Çalışma Hayatına Katılımı ve İş-Yaşam Dengesine Etkilerinin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bağlamında İncelenmesi. *Marmara University Journal of Women and Gender Studies*, 6(1), 45-64.
- Zencirkıran, M. (2005). Sanayi Toplumundan Enformasyon Toplumuna: Değişen Çalışma Hayatı ve Yeni Değerler. A. Keser içinde, *Çalışma Yaşamında Dönüşümler* (s. 19). Ankara: Nobel Yayıncılık.s

Atıf Biçimi

- Yosunkaya, M. (2023). Hybrid employees approaches toward hybridWorking and work–life balance: a field study. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 85, 169-198. <https://doi.org/10.26650/jspc.2023.85.1271772>

Yapay Zekânın İstihdama Yönelik Etkileri: Bir Sosyal Politika Önlemi Olarak Evrensel Temel Gelir

Impacts of Artificial Intelligence on Employment: Universal Basic Income as a Social Policy Measure

Gökhan Murat¹ , Belemir Şengül²

¹(Doktora Öğrencisi), İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, İstanbul, Türkiye.

²(Öğr. Gör.), Kırklareli Üniversitesi, Lüleburgaz Meslek Yüksek Okulu, Sosyal Güvenlik Programı, Kırklareli, Türkiye.

ÖZ

Son 20 yılda yapay zekâ ve robot teknolojisinde yaşanan gelişmeler teknoloji ve emek arasında yer değişimi yaşanma ihtimalini ön plana çıkarmıştır. Yapay zekâ ve otonom robotların çalışma yaşamına daha fazla entegre olduğu görülürken, makinelerin üstlenmiş olduğu görevlerin paralel ölçüde arttığı görülmektedir. Emek faktörünün ise, çalışma yaşamındaki görevi ve ulusal gelirden aldığı pay azalmaktadır. Çalışmanın amacı, yapay zekâ ve otonom robotların gelişim sürecini ve istihdam üzerindeki etkisini incelemektir. Yapay zekâ ve otonom robotların istihdam üzerindeki muhtemel olumsuz etkilerinin çözümünde ise evrensel temel gelirin bir sosyal politika önlemi olarak uygulanabilirliği araştırılmıştır. Bu çerçevede evrensel temel gelirin gelişimi, avantajları ve itirazları incelenerek, sosyal politika aracı olarak öneminden bahsedilmiştir. Sonuç olarak yapay zekâ ve otonom robotların uzun vadede işleri dönüşüme zorlayacağı ve birçok işin yapay zekâyâ sahip robotlar tarafından yapılacağı saptanmıştır. Üretim ve tüketim dengesinin sağlanabilmesi, mal ve hizmetlere olan talebin artırılabilmesi için evrensel temel gelirin süreç içerisinde bir sosyal politika önlemi olarak küresel ölçekte yaygınlaşabileceği tespit edilmiştir.

ABSTRACT

Developments in artificial intelligence and robotics technology in the last 20 years have highlighted the possibility of substitution between technology and labor. As artificial intelligence and autonomous robots are increasingly integrated into working life, tasks undertaken by machines are also increasing. The role of the labor factor in working life and its proportion in national income are decreasing. Hence, this study aims to examine the development process of artificial intelligence and autonomous robots and their impact on employment. The feasibility of universal basic income as a social policy measure is investigated to address the possible negative effects of artificial intelligence and autonomous robots on employment. The context development, advantages, and objections of universal basic income are examined, and its importance as a social policy tool is mentioned. Consequently, results show that in the long term, artificial intelligence and autonomous robots will force the transformation of jobs, with many jobs being performed by robots with artificial intelligence. Universal basic income can be adopted globally as a social policy measure to ensure the balance of production and consumption and increase demand for goods and services.

Anahtar Kelimeler: Yapay zekâ, Robotlar, İstihdam, İşsizlik, Evrensel temel gelir

Keywords: Artificial intelligence, Robots, Employment, Unemployment, Universal basic income

EXTENDED ABSTRACT

In the 21st century, developments in technology have increased exponentially, and many changes have occurred worldwide. In addition, significant investments have been made in artificial intelligence and autonomous robot technology, and great advances have been made in many areas. This prevalence is expected to grow exponentially in the coming periods, and the investments made are expected to increase further in the coming years. The main reason for this prevalence is that artificial intelligence is now seen in all areas of our daily lives and can be used in many areas. Researchers suggested that artificial intelligence may surpass human intelligence in the coming years and become a threat to humans. All these developments may profoundly affect the working life. The acceleration of automation, particularly in parallel with artificial intelligence and autonomous robots, forced the balance in

Sorumlu Yazar: Gökhan MURAT E-posta: gokhan.murat@ogr.iu.edu.tr

Başvuru: 21.07.2023 • **Revizyon talebi:** 11.10.2023 • **Son revizyon teslimi:** 11.10.2023 • **Kabul:** 16.10.2023

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

the labor market to change and increased productivity considerably compared with previous years. The increase in productivity with machines connected to artificial intelligence has increased the concerns of the workforce to serious dimensions. The reason is that although the demand for labor has decreased, the demand for autonomous robots and machines with artificial intelligence has increased. Moreover, the robot stock has renewed a new record with 3.5 million units only in 2023, and these records will increase exponentially every year. All these developments have increased concerns about the employability, social security, and stability of the welfare level of individuals. Therefore, the risk of a decrease in the demand for the labor factor owing to automation has led to the introduction of universal basic income as a social policy proposal. In this context, the study aims to examine whether universal basic income can serve as a tool that allows individuals to survive in situations of high automation, assume the role of insurance against hardship, and make society and the economy function greatly.

From this perspective, universal basic income is defined as regular cash transfers offered to all citizens living in the country or region, without any conditions. A basic income, which is expected to play a protective role against the risk of technological unemployment, is expected to keep the purchasing power of individuals in balance and increase the demand for goods and services. In addition, individuals can take entrepreneurial risks easily because they have a basic income, which provides them with confidence. In this context, in many pilot studies, particularly in developing countries, individuals and households with a basic income can take entrepreneurial risks easily and that they encourage people to work. In addition, owing to the economic freedom that individuals have partially provided, a basic income enabled them to choose the job they wanted and increased productivity on a parallel scale. Moreover, a basic income contributes to poverty reduction owing to its role as insurance. Again, many studies showed that when the incomes of poor individuals meet their basic needs, the tendency of absolute poverty decreases.

Although universal basic income provides a positive environment for social protection, poverty, and economic balance based on unemployment, it is still intensely discussed. Moreover, referendums are held in many countries, and it is not yet implemented on a definite scale. Despite all these objections, the idea of universal basic income is expected to be in line with technological developments and be proposed as the potential solution to possible problems from the labor market to social life. From this perspective, this paper is structured with three main sections. The first part theoretically discusses the concept of artificial intelligence and its development and examines its historical process. The second part evaluates in detail the effect of artificial intelligence and its autonomous robots on employment. Finally, the third part discusses the advantages of and objections to universal basic income as a social policy measure to counter the possible destructive effects of technology.

Yapay Zekâ Kavramı ve Gelişimi

İnsan zekâsı basit hesaplama, veri işleme, tahmin, farklı problem çözme, yaratıcılık, muhakeme, iletişim gibi farklı birçok türde zihinsel faaliyeti içermektedir. 1950'lerde Marvin Minsky, John McCarthy, Herbert Simon, Seymour Papert ve Allen Newell gibi bilgisayar bilimi, psikoloji ve ekonomi alanlarındaki araştırmacılar farklı türden zihinsel faaliyetleri makine üzerinde gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Bu araştırmacıların nihai amaçları; dünya üzerinde düşünebilen, öğrenen ve üreten akıllı makineler yaratabilmektir (Acemoğlu ve Restrepo, 2019, s. 25.) İlk araştırmacıların önemli katkılarına rağmen yapay zekâ teknolojisi ancak 1990'larda donanım geliştirme ile birlikte kayda değer bir şekilde gelişim göstermiştir (Hmoud ve Laszlo, 2019, s. 23.) Tüm bu sürecin paralelinde yapay zekâ; öğrenme, düşünme, akıl yürütme ve eyleme dökme gibi zihinsel insan faaliyetlerinin, bir dizi hesaplama teknolojisi ile yapay bir tasarımın oluşturulmasına dayanan bir bilim olarak tanımlanmaktadır. (Stone ve ark., 2022, s.12.). Encyclopedia Britannica'ya göre yapay zekâ; bilgisayar kontrollü bir robotun zeki varlıklarla ilişkilendirilen görevleri gerçekleştirebilmesidir. Geetha ve Bhanu Sree Reddy ise, yapay zekâyı insan düşüncesinin tüm yönlerinin bilgisayarlara modelleme girişimi olarak tanımlamaktadır (Geetha ve Bhanu Sree Reddy, 2018, s. 65.) Oxford İngilizce sözlüğüne göre; normalde insan zekâsı gerektiren işlemlerin, bilgisayar sistemleri tarafından yerine getirilebilmesidir.¹ Farklı bir tanımda ise; verilerden öğrenebilen, buna yönelik kararlar ve tahminler yapabilen akıllı bir tasarımın oluşturulmasını vurgulayan bilgisayar biliminin alt bir alanı olarak ifade edilmektedir (Erdem, 2022, s. 88.). Yapay zekâ birçok alanda kullanılabilen bir teknik olduğundan dolayı literatürde birbirinden farklı tanımlar görmek mümkündür. Ancak özünde makinelerin insanca düşünmek ve insanca davranmasını sağlamak üzerine kuruludur (Derin ve Öztürk, 2020, s. 42.).

Dünya genelinde yapay zekâ alanına son yıllarda önemli yatırımlar yapılmıştır. 2022 yılı itibariyle küresel yapay zekâ pazar büyüklüğünün 136,5 milyar dolar değerinde olduğu ve 2023 yılından 2030 yılına kadar %37,3'lük bileşik büyüme ile 1,811,75 milyar dolar olacağı tahmin edilmektedir. Bu değerler, yapay zekânın dijital çağda en önemli unsur olduğunu kanıtlar niteliktedir. Amazon.com, Google LLC, Apple Inc ve Facebook gibi uluslararası şirketler, yapay zekâyı daha kurumsal kullanımlarını geliştirebilmek adına önemli ölçüde yatırım yapmaktadır (Grand View Research, 2021.). Gündelik hayatta da insanların yapay zekâyı oldukça yaygın kullanmaya başladıkları, akıllı cihazları aracılığı ile birçok alanda öneriler aldıkları ve sinir ağı dili modelleri ile metin içerikleri oluşturdukları gözlemlenmektedir. Ayrıca metin çevirileri, (chatbot) sohbet robotları, konuşma tanıma ve yazma

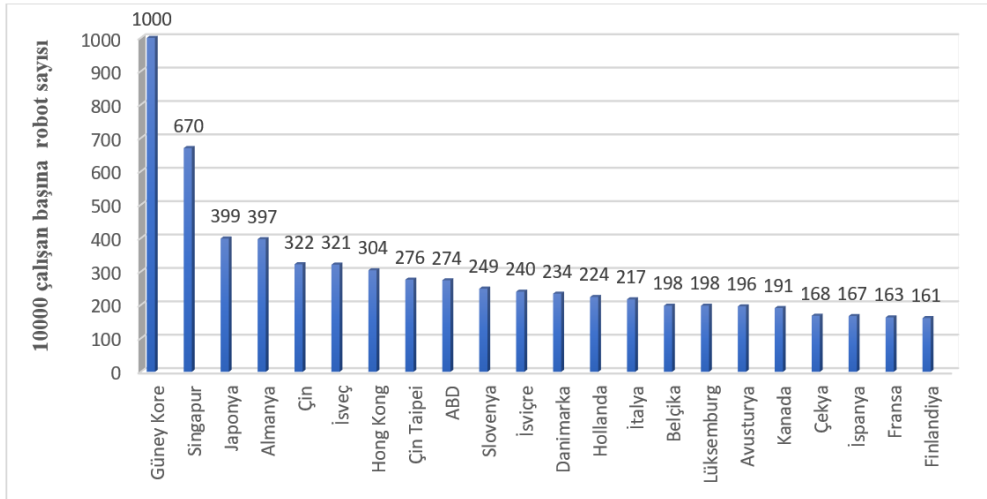
¹ <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/artificial-intelligence?q=artificial+intelligence>

gibi uygulamalar ile gerek akademik alanda gerekse gündelik yaşamda oldukça olumlu yansımalarının olduğu da bilinmektedir (Stanford University, 2021.)

Kimi teknoloji uzmanına göre ise, yapay zekâ ile insan zekâsının sınırlarının aşılabileceği ve teknolojik açıdan oldukça farklı şeylerin ortaya çıkabileceği iddia edilmektedir. Bu iddiayı öne süren Ray Kurzweil, 2029 yılında yapay zekânın geçerli bir Turing testi sonucu insan zekâsı seviyelerine ulaşacağı ve insan beyni ile yapay zekânın aynı bedende buluşabileceğini öne sürmektedir. Kurzweil bu süreci “Tekillik” olarak adlandırırken, biyolojik olarak sınırların aşılabileceğini ve insanlığın “İnsanlık 2.0” adı altında yeni bir aşamaya geçeceğini iddia etmektedir. Ancak bu durum farklı düşüncelerin de ortaya çıkmasına yol açarken, “tekillik insanlığın geleceği için tehlike arz ediyor mu”, “makinelere insanlardan daha akıllı hale gelmeleri durumunda dünyayı ele geçirebilir mi” gibi soruları da gündeme getirmektedir. Stephen Hawking, Elon Musk ve Bill Gates gibi dünyanın bilim ve teknoloji uzmanları gelecek hakkında uyarıda bulunurken (Reedy, 2017), örneğin Elon Musk; yapay zekâdan üst bir insan oluşturmayı önermektedir. Musk “Neuralink” projesi ile insan beyni ve yapay zekânın birleştirilmesinin, gelecekteki yapay zekâ tehlikelerine karşı üst bir insan kimliğinin kullanılacağını öne sürmektedir (Stanford University, 2021; Koşar, 2022, s. 16.)

Yapay zekânın küresel ölçekte yaygınlaşması otomasyonun da sürekli hız kazanmasına yol açmakta ve yakın gelecekte dünya ekonomisinin hemen hemen yarısını etkilemesi beklenmektedir. Yaratılan teknoloji sayesinde yapay zekânın, sadece insanların yapabileceği işleri yapmakla yetinmediği, var olan işleri de insanlardan daha iyi yapabileceği bir çağın eşiğine gelineceği öngörülmektedir (McKinsey & Company, 2020, s. 3.) Yaklaşık 90 yıl önce John Maynard Keynes, süreç içerisinde yaşanması muhtemel teknolojik değişikliğin emek faktörünü ciddi anlamda etkileyeceğini öne sürmüştür. 20 yıl sonrası Wassily Leontief benzer ifadelerde bulunurken, “Emek faktörünün yıllar içinde önemini kaybedeceğini ve gelecekte emeğin yerini makinelerin alacağını” belirtmiştir. Takip eden yıllarda bu iddialar bütünüyle gerçekleşmemiş olsa da yapay zekâ, endüstriyel robotlar ve otomasyonda yaşanan çarpıcı gelişmeler düşük vasıflı çalışanlara yönelik bu endişeyi artırmaktadır (Acemoğlu ve Restrepo, 2017a, s. 1.) Çünkü robotik hizmetlerin imalattan tarıma, perakendecilikten hizmetlere kadar birçok sektörü derinden etkileyeme başladığı görülmektedir (Schwab, 2018, s. 165.) Uluslararası Robotik Federasyonu; dünya çapında operasyonel robot stoğunun 3,5 milyon adetle yeni bir rekor kırdığını ve bu robotların toplam maliyetinin 15,7 milyar dolar olduğunu açıklamıştır (IFR, 2023a.) Endüstriyel robot teknolojilerine yapılan yatırımlarda ise Güney Kore, Singapur, Japonya, Almanya, Çin ve ABD’nin öne çıktığı görülmektedir. Uluslararası Robotik Federasyonu Başkanı Marina Bill, robot yoğunluğunun küresel ölçekte her geçen yıl katlanarak arttığını ifade etmektedir. Yaşanan bu artışa bağlı olarak, otomasyonun diğer farklı sektörlerde de benimseneceği öne sürülmektedir. Örneğin üretim endüstrisinde; ortalama küresel robot yoğunluğu 6 yıl öncesine göre 2,5 kat artışla 10 bin çalışana karşılık 141 robota kadar yükselmiştir. Grafik 1’de robot yoğunluğu daha detaylı ele alınırken, bölgesel olarak farklılıkların yaşandığını gözlemleyebilmek mümkündür (IFR, 2022.)

Grafik 1. Üretimde Robot Yoğunluğu (2021)

Kaynak: IFR, 2022.

Grafik 1’e göre Asya ortalama robot yoğunluğunda ön plana çıkarken, 2016 yılından 2021’e kadar ortalama robot yoğunluğunda %18’lik bir büyümenin yaşandığı, bu oranın Amerika ve Avrupa’da ise %8 olduğu görülmektedir. Öne çıkan ülkelerde ise; ilk olarak 2021 yılı itibariyle 10bin çalışana başına 1000 endüstriyel robot ile Güney Kore olurken, onu 10 bin çalışana karşılık 670 robot ile Singapur takip etmektedir. Ayrıca Singapur, 2016 yılından itibaren yaptığı yatırımlar sonucu robot üretimini %24 artırarak bu sayıya ulaştığı bilinmektedir. Üçüncü sırada 10bin çalışana 399 robot ile Japonya, dördüncü sırada ise 397 robot ile Almanya yer almaktadır. Beşinci sırada ise, 2016 yılından itibaren ciddi artışların yaşandığı Çin gelmektedir. Ayrıca Çin, günümüzde robot

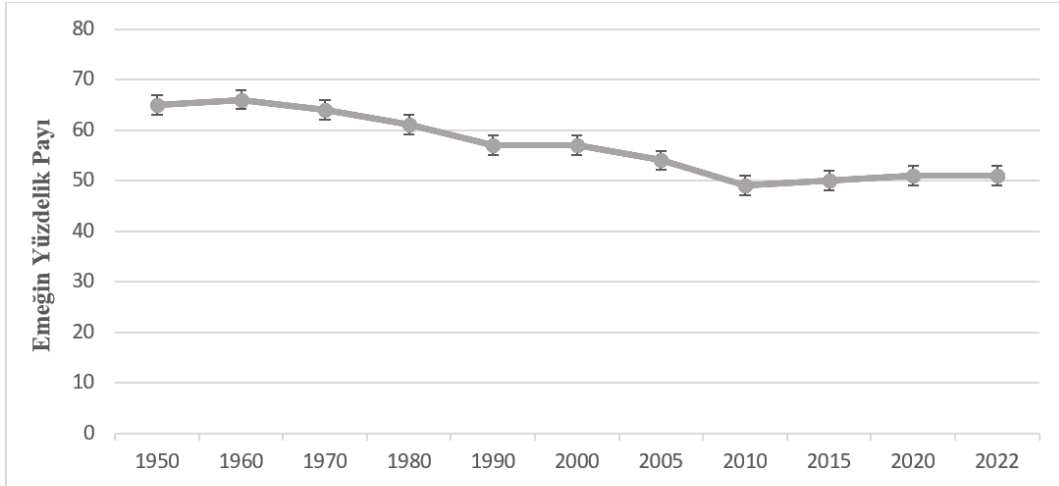
endüstrisine yaptığı yatırımlar ile önümüzdeki yıllarda robot pazarının hâkimi olacağını izlenimini vermektedir (IFR, 2022.) Avrupa Birliği'nde ise Almanya, İtalya, Fransa, İspanya ve Polonya'nın endüstriyel robotlara yönelik robot girişimlerini hızlandırdığı ve 2021 yılına göre 2022 yılında %6 oranının artışın yaşandığı görülmektedir (IFR, 2023b.)

Yapay Zekâ ve Otonom Robotların İstihdam Üzerindeki Etkisi

Son 20 yıl içerisinde yapay zekâ ve robot teknolojinde büyük gelişmelere tanıklık edilmiştir. Yakın zaman içerisinde yapılmış araştırmalar, otomasyon ve beraberindeki trend teknolojik gelişmelerin istihdam üzerindeki etkisinin endişe yaratan bir seviyeye geldiğini vurgulamaktadır. Tüm bu endişelere rağmen otomasyonun ve bilhassa yapay zekâ ve robot teknolojisini işgücü piyasasını ve verimliliğini nasıl etkilediğine dair tatmin edici cevaplar bulmanın güç olduğu düşünülmektedir. Ancak gerek popüler basın gerekse birçok araştırmacının bir ikilem etrafında toplandığı görülmektedir. Bu çevreler bir yandan yapay zekâ ve robotik gelişmelerin hızla geliştiğini ve insanların işinin sonuna gelindiğine dair uyarılarda bulunurken, diğer yandan da birçok ekonomist, geçmiş yıllarda yaşanan teknolojik gelişmelerin uzun vadede emek ve ücret talebini artırdığını iddia etmektedir. Dolayısıyla kısa vadeli işsizlik yaşansa da uzun vadede yapay zekâ ve robotlar aracılığı ile emek talebinde artışların yaşanacağını öne sürmektedirler (Acemoğlu ve Restrepo, 2018, s. 197.)

Yapılan çalışmalar temelinde, otomasyonun ve paralelinde yapay zekâ ve robotik gelişmelerin, çalışanların yaptıkları görevleri üstlenmesi beklenirken, bu teknoloji aracılığı ile güçlü bir yer değiştirme etkisinin yaşanacağı tahmin edilmektedir. Üretkenliği artıran bu teknolojinin toplam işgücünü artıracak savunan görüşlerin aksine, yaşanması muhtemel yer değiştirme etkisinin işgücü, ücretler ve emek talebinde de azalmalara yol açması beklenmektedir. Diğer bir deyişle yapay zekâ ve robotik teknolojiler, insanların yeni görevler ve yeni iş faaliyetleri yaratma ihtimaline daha az odaklanırken, otomasyon sürecine daha güçlü bir şekilde odaklanılmıştır. Dolayısıyla bu teknolojik gelişim sürecinin tercihi emek talebinde durgunluk, milli gelirden azalan emek payı ve eşitsizliklerin artmasına neden olmuştur. Mevcut eğilim yapay zekâ aracılığı ile otomasyonu daha fazla geliştirirken, daha iyi ekonomik ve sosyal sonuçlar doğuracak doğru türde yapay zekâ vadinin de kaçırılmasına yol açabilir (Acemoğlu ve Restrepo, 2019.) Her ne kadar yapay zekâ ve robotlar ile emeğin milli gelirdeki aldığı pay azalma eğilimi göstermiş olsa da bu sürecin 1970'lerin sonu ile başladığını söylemek mümkündür. 20. yüzyılın başlarında İngiliz ekonomist Artur Bowley, ulusal gelir içerisinde emek ve sermayeye giden payların uzun süreler boyunca sabit kaldığını belirtmiş ve bu genelleme zaman içerisinde "Bowley Yasası" adıyla anılır olmuştur. Ancak Grafik 2'de ABD nezdinde Bowley yasasının geçerliliğini yitirmeye başladığı görülmektedir (Ford, 2019, s. 27-28.)

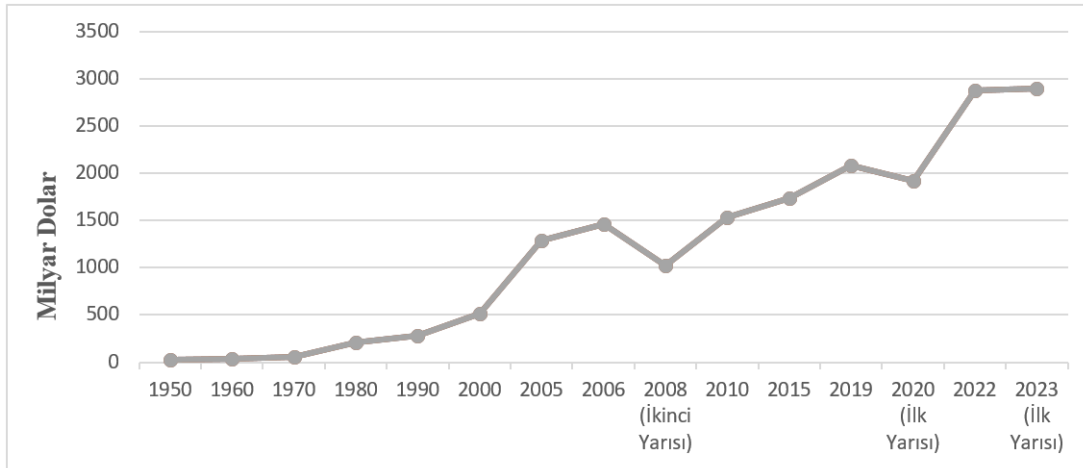
Grafik 2. ABD Ulusal Gelirinde Emeğin Aldığı Pay (1950-2022, %)

Kaynak: Federal Economic Data (FRED), 2023a.

Emeğin aldığı payın yavaş yavaş azaldığı şekilde, emek faktörü standart işçilerden üst düzey yöneticilere kadar herkesi kapsamaktadır. Üst düzey yöneticilerin her ne kadar elde ettikleri ücretler tavan seviyesine kadar çıkmış olsa da emeğin payındaki azalmayı engellemeye yetmediği söylenebilir. Diğer bir ifade ile üst düzey yöneticiler, film yıldızları ve CEO'ların aldıkları ücretlerin çıkarıldığı ve yalnızca sıradan işçilerin elde ettiği ücretlerin baz alındığı bir senaryoda ise çok daha kötü sonuçların ortaya çıkması kaçınılmaz olarak görülmektedir. Emeğin gelirinde yaşanan bu azalma, şirketlerin karlılığı açısından çok farklı sonuçlar doğurmuş ve ekonomi içerisindeki payları görülmemiş seviyelere çıkmıştır (FRED, 2023a.)

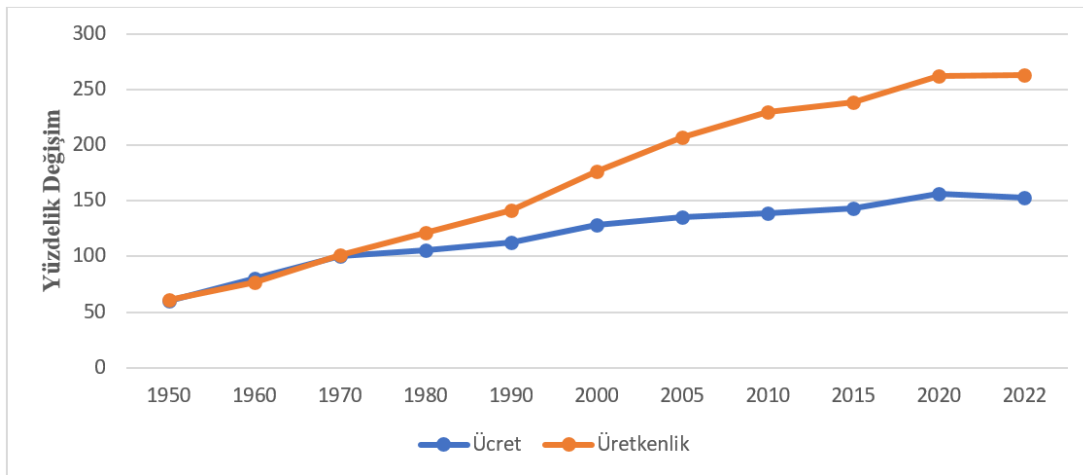
Grafik 3'te ABD'nin şirket kârlarını yıllar içerisinde artırdığını gösterirken, özellikle 2000'li yıllardan sonra ciddi bir artışın söz konusu olduğu görülmektedir. Küresel ölçekte yaşanan 2008 Ekonomik Krizi ve pandemi dönemine denk gelen 2020 yılının

Grafik 3. ABD’de Vergilerden Arındırılmış Kurum Kârları (1950-2022, Milyar dolar)

Kaynak: Federal Economic Data (FRED), 2023b.

ilk yarısında kârlarda azalma eğilimi olmuş olsa da sonrasında bu azalma eğiliminin üstesinden geldiği ve kârların arttığı gözlemlenmektedir (FRED, 2023b.) Yıllar içinde belli kriz dönemleri haricinde emeğin gelirden aldığı payının azalıp kurumlarda kâr artışlarının yaşanması sadece ABD’ye özgü bir durum değildir. Bu durum Chicago Üniversitesinden, Loukas Karabarbounis ve Brent Neiman öncülüğündeki bir ekip tarafından araştırılmıştır. Bu ekibin 56 ülkede yapmış oldukları araştırma sonucunda, 38 ülkede emeğin gelirden aldığı payın önemli ölçüde azaldığı görülmektedir. Örneğin Kanada, Japonya, Fransa, İtalya ve Almanya gibi ülkelerde söz konusu bu azalmanın ABD’ye kıyasla daha sert olduğu tespit edilmiştir. Karabarbounis ve Neiman emeğin gelirden aldığı payın azalıp kurumların payının artmasına sebep olarak, bilgi ve teknolojinin gelişim göstermesine ek olarak üretkenlikte yaşanan artışı göstermektedir. Diğer ifade ile üretkenlik ile ücret artışı arasındaki fark açılmakta ve emeğe yönelik olan talep artan otomasyon ve yapay zekâ teknolojisi ile daha da azalmaya devam etmektedir (Ford, 2019, 60-61.)

Grafik 4’te sıradan çalışanların saatlik ücretleri ve ürettikleri ürünlerin değeri karşılaştırılmaktadır. 1970 yılına kadar çalışanların ücretleri ve üretkenlikleri arasında bir paralellik görülürken, 1970 yılından sonra iki çizgi arasında kopukluğun yaşanmaya başladığı ve 2000’li yıllardan teknoloji ve otomasyon aracılığı ile elde edilen üretkenliğin katlanarak arttığı gözlemlenmektedir. Özetle emek faktörünün yıllar içinde elde ettiği yüzdelik gelir artışı, üretkenliğe kıyasla daha düşük seviyelerde kaldığı ve elde edilen gelirin sermaye arasında yoğunlaştığı görülmektedir (Jacobson ve Occhino, 2012.)

Grafik 4. Çalışanların Saat Başı Reel Ücretlerine Karşılık Üretkenlikleri (1950-2022, %).

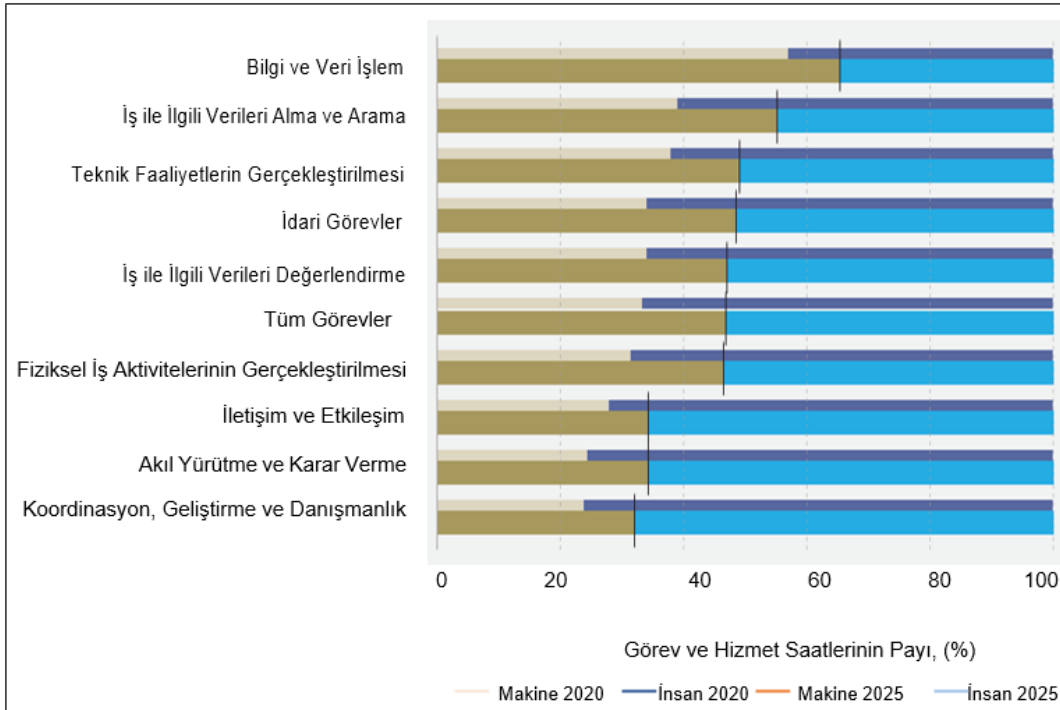
Kaynak: Jacobson ve Occhino, 2012; Federal Economic Data (FRED), 2023a.

Yukarıdaki grafikler de göz önünde bulundurulduğunda; ABD’de işgücünün gelirden aldığı pay ile istihdamın nüfus içerisindeki payının sürekli azalma eğiliminde olduğu görülmektedir. Yapay zekâ ile robotların işgücü piyasalarına katılımının sürekli artmaya devam ettiği süreçte çalışanların makinelerle karşı rekabette daha da zor durumlarla karşılaşması ve istihdam edilebilirlikte mutlak düşüşlerin yaşanması beklenmektedir (Acemoğlu ve Restrepo, 2017b, s. 1488.) Sürecin sadece ABD’ye özgü olmadığı,

Karabarbounis ve Neiman'nın daha önce de ele alınan çalışmasında; birçok ülkede emek faktörünün payına düşen gelirlerde azalmaların meydana geldiği, paralelinde robot ve yapay zekânın gün geçtikçe katlanarak arttığı da göz önünde bulundurulduğunda çalışanların küresel ölçekte makinelere karşı rekabette zorlanması muhtemel görülmektedir.

Yapılan birçok araştırma sonucuna göre de yapay zekâ ve otomasyon süreci ile birlikte fiziksel güçteki birçok işin robotlar tarafından yapılacağı öne sürülmektedir. Örneğin Global Employment Institute tarafından sunulan bir raporda; birçok tedarikçi firmanın basit işleri otonom robotlara yaptırmaya başladığı, hatta düşük işçi maliyetleri ile ön plana çıkan Çin'de dahi otonom robotların geleneksel işleri yapan çalışanların yerini almaya başladıkları gözlemlenmektedir (Murat, 2023, s. 165.) Bunun yanı sıra 1990'larda düşük işgücü maliyeti sebebiyle ABD'den Hindistan, Meksika ve Çin gibi ülkelere kaydırılan tekstil üretiminin, 2010'lu yıllar itibarıyla otomasyon kaynaklı iç pazara döndüğü ve tekstil ihracatında artışlar yaşandığı görülmektedir. Tüm bu yaşananlar yapay zekâ ve robotik teknolojiyle gelişim gösteren otomasyonun, ücretlerin düşük olduğu ülkelere karşı bile çetin bir rekabet içerisine girdiğini göstermektedir (Ford, 2019, s. 26.) İNG-DİBA'nın ve Oxford Martin Okulu'nun yapmış olduğu araştırmalar; ABD'de istihdamın %47'sinin önümüzdeki 10 ile 20 yıl içerisinde ortadan kaybolacağını öne sürmektedir (Schwap, 2016, s. 46-47.) Ayrıca OECD'de yapılan bir çalışmaya göre işlerin %9'u otomasyona karşı büyük risk taşıdığı, %50 ve %60'ının ise daha düşük risk barındığı tespit edilmiştir. ILO'dan Chang ve Huynh bir araştırmasında, ASEAN-5'teki işlerin %56'sının 20 yıl içerisinde otomasyon riski ile yüzleşebileceği sonucuna ulaşmıştır. Mc Kinsey tüm mesleklerin en az %30, en fazla %60'ının risk altında olduğunu, Dünya Bankası geliştirmekte olan ülkelerdeki işlerin üçte ikisinin otomasyon yatkınlığını, PricewaterhouseCoopers ise ABD'de %38, Birleşik Krallık'ta %30, Japonya'da %21, Almanya'da %35 oranı ile işlerin otomasyona devredilebileceğini öne sürmüştür (İndustriAll, 2017, s. 6.) Tüm bu çalışmalara ek olarak World Ekonomik Forum tarafından yapılan bir çalışmada; insanlar ve makinelerin görev ve hizmet paylarının 2020-2025 yılları arasındaki değişimi ele alınmış ve makinelerin önümüzdeki yıllarda insanların görev ve faaliyetlerini önemli oranda devralacağı sonucuna ulaşılmıştır. Grafik 5 kapsamında WEF bünyesinde bulunan üst düzey yöneticilerin yaptığı çalışmalarda; makinelerin bilgi ve veri işlemlerinden teknik görevlere, idari görevlerden fiziksel iş aktivitelerine, iletişim ve etkileşimden akıl yürütme, karar verme ve koordinasyona kadar birçok görev ve hizmeti önemli ölçüde üstleneceği gözlemlenebilmektedir (WEF, 2020, s. 29.)

Grafik 5. İnsanlar ve Makineler Tarafından Gerçekleştirilen Görevlerin Payı (Öngörülen)

Kaynak: WEF, 2020, s. 29.

Yapay zekâ ve robotların öncülüğünde gerçekleşen otomasyonun, insanların birçok görev ve hizmet faaliyetini önemli ölçüde etkilemesi beklenirken, bu etkinin sektörlerimize göre de farklılıklar gösterebileceği gözlemlenmektedir. Bu noktada PwC şirketi, otomasyonun potansiyelini daha kapsamlı ele alabilmek adına 29 ülkede 200 binden fazla işi incelediği bir analiz yapmıştır. Analiz üç otomasyon dalgasına dayanırken, Birinci Dalga 2020'lerin başı (Algoritma Dalgası), İkinci Dalga 2020'lerin sonu (Güçlendirme Dalgası), Üçüncü Dalga 2030'ların ortası (Özerklik Dalgası) şeklinde belirlenmiştir. Birinci dalga olan 2020'lerin başında tüm sektörlerde otomasyon riskinin %3, İkinci Dalga 2020'lerin sonunda %19, Üçüncü Dalga 2030'ların ortasında ise,

%30 olarak tespit edilmiştir. Bu risk payı sektörler göre farklılık gösterirken imalat, inşaat, toptan ve perakende sektörlerinin 2030 yılı ortalarında ciddi ölçüde etkileneceği gözlemlenmektedir. 2030 ortası itibarıyla otomasyon karşısında en az risk barındıran sektörler ise eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler olarak dikkat çekmektedir (PwC, 2018.)

Tablo 1. Otomasyonun Sektörlere Etkisi (%)

Tüm Ülkeler	Tüm Sektörler	İmalat	İnşaat	Toptan ve Perakende	Eğitim	Sağlık ve Sosyal Hizmetler
Birinci Dalga (Algoritma Dalgası) 2020'lerin Başı	%3	%2	%2	%3	%1	%2
İkinci Dalga (Güçlendirme Dalgası) 2020'lerin Sonu	%19	%26	%16	%22	%8	%15
Üçüncü Dalga (Özerklik Dalgası) 2030'ların Ortası	%30	%45	%39	%34	%9	%21

Kaynak: PwC, 2018; Yılmaz, 2020, s. 92.

Yapılan araştırmalar ve elde edilen sonuçlar, yapay zekâ ve robotların işgücü piyasalarını derinden etkileyeceği sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bu etkiler emek faktörünün yapay zekâ ve robotlar ile çetin bir rekabete gireceğini gösterirken, emek faktörüne yönelik talepte azalma ve ücretlerde de üretkenliğe kıyasla bir artışın gerçekleşmediği görülmektedir. Birçok sektörde üretim süreci dahilinde emek ve robotlar arasında yer değişimi yaşanması beklenirken, özellikle 2030 ve sonrasında bu sürecin daha da hızlanması muhtemel görülmektedir. Otomasyona bağlı ortaya çıkan yeni sorunlara çözüm bulma arayışında sosyal politika alanına da önemli roller düşmektedir. Otomasyon endeksli karşılaşılan bu sorun alanının çözümü için; işsiz kalan bireylerin yetkinliklerini geliştirebilmeleri için eğitim fırsatları, refah devletinin sınırları ölçüsünde sosyal yardım imkânları ve işsiz kalan bireylerin istihdam edilebilirliğinin artırılması gibi geleneksel politikalar sunulması kaçınılmaz olarak görülmektedir (Hotar, 2021, s. 5.) Ancak gerek eğitime yatırım yapmanın gerekse refah devleti anlayışı altında yardımları artırmanın var olan sorunların çözümünde etkili olamayabileceği düşünülmektedir. Dolayısıyla bu noktada geleneksel sosyal politika anlayışından farklı olarak, Martin Ford, Nick Srnicek, Alex Williams ve Paul Mason gibi araştırmacıların da öne sürmüş olduğu “Evrensel Temel Gelir” yüksek otomasyon riski karşısında bir çözüm önerisi olarak sunulmaktadır. Robot teknolojisi ve yapay zekânın gelişimine bağlı olarak, işlerin büyük bir çoğunlukla otomasyon tarafından yerine getirileceğini iddia eden Bill Gros da evrensel temel gelir fikrini savunduğunu ifade etmektedir. Hatta 2016 yılında Beyaz Sarayda otomasyon ve temel gelir üzerine ciddi tartışmaların da yapıldığı ancak ABD Ekonomik Danışmanlar Kurulunun bir bölümü tarafından reddedildiği bilinmektedir (Standing, 2020, s. 108.) Çalışmanın bu noktasında geleneksel sosyal politika anlayışından farklı olarak evrensel temel gelir anlayışının otomasyona karşı ciddi bir sosyal politika önlemi olarak tartışıldığı gözlemlenmektedir. Çünkü yapay zekâ ve robotların yol açtığı otomasyon, sermaye ve emek arasında daha güçlü bir kutuplaşma, emeğe talepte azalma ve gelir eşitsizliğine neden olma gibi birçok soruna yol açtığından dolayı ortaya çıkabilecek sosyal ve ekonomik sorunlarla mücadelede evrensel temel gelir bir çözüm yolu olarak görülmektedir.

Bir Sosyal Politika Önlemi Olarak Evrensel Temel Gelir

Evrensel temel gelir, bireylere koşulsuz olarak ve düzenli aralıklarla ödenen mütevazı sayılabilecek miktarda paradır. Gelirin “temel” olarak atfedilmesinin sebebi, bireyin yaşamış olduğu toplumda en temel ihtiyacını karşılayabilmesi amacını taşıırken, evrensel olması ise gelirin toplumda bulunan herkese dağıtılmasına dayandırılmasıdır. Standart ve yaygın olarak kabul edilen bir diğer tanıma göre ise; tanımlanmış bir siyasi topluluk içerisinde bulunan her bireye, alıcının gelirinden veya servetinden bağımsız olarak ve çalışma geçmişine değinilmeden periyodik olarak düzenli bir şekilde yapılan nakit ödemedir (Martinelli, 2017, s. 4.) Evrensel gelirin temel özellikleri ele alındığında ise;

- **Bireylere Özgü Ödenen Gelir:** Temel gelir, toplumdaki her bireye yönelik olurken aileye ve haneye bakılmaksızın sadece bireye yönelik yapılan ödemelerdir. Aile bazlı gelire göre yapılan ödemeler, ailedeki haneler arasında eşit ölçüde paylaşılacağı varsayımına dayandığı için temel gelirden ayrılmaktadır. Dolayısıyla temel gelir ailevi statüye bağlı olarak yapılan yardımlardan ciddi ölçüde farklılaşmakta ve yalnızca bireye yönelik yapılan ödemeler olarak bilinmektedir (BIEN, 2017; Standing, 2020: 21.)

- *Koşulsuz Ödemenin Gerçekleştirilmesi*: Temel gelir, bireyin çalışma veya çalışmaya istekli olup olmamasına bakılmaksızın ödeme yapılmasıdır. Ayrıca kişinin elde ettiği gelire, yapacağı harcamalara ve herhangi bir davranış koşuluna bakılmaksızın temel geliri elde edebilmelidir (Prochazka, 2023; Miszta, 2018, s. 104.)
- *Düzenli Aralıklarla Ödenmelidir*: Öncelikle temel gelir geri alınamaz bir ödeme olarak kabul edilirken, genellikle aydan aya düzenli ödenmesi önerilir. Önemli olan husus, her ay veya belirlenen süre zarfı aralığında benzeri miktarda paranın sürekli, başvuru gerekliliği olmadan veyahut herhangi bir sıraya girmeden yapılmasıdır (Piachaud, 2018, s. 300; Miszta, 2018, s. 104-105.)
- *Evrenseldir*: Gelir testi yapılmaksızın toplumda bulunan herkese yapılan ödemedir (World Bank, 2020.)
- *Nakit ödemenin Yapılması*: Temel gelir aynı ödeme yerine nakdi bir ödeme ilişkisine dayanmaktadır. Nakdi ödemenin yapılması, onu diğer sosyal yardımlardan ayırmakta ve bireylere istediği şekilde harcama özgürlüğü tanımaktadır (World Bank, 2020.)

Evrensel Temel Gelirin Tarihsel Süreci

Temel Gelirin tarihsel süreci ele alındığında; devletin toplumda bulunan vatandaşlara karşılıksız ödeme yapma fikrini savunan ve belirli dönemlerde bu fikir doğrultusunda yarışan isimler vardır. Temel gelirin birinci dalga savunucularından Thomas More, hayali bir ülkeyi anlattığı ve 1516'da yayınladığı "Utopia" adlı eseri ile temel geliri ele alan ilk kişi olarak bilinmektedir. Fakat temel gelir fikrinin hatırı sayılır şekilde savunucu, "İnsan Hakları" kitabının yazarı Thomas Paine'dir. 1795 yılında "Tarımsal Adalet" adlı bir yazısında Paine, gençlere "reşit olma hibesi adında bir gelirin verilmesi ve yaşlılara da temel bir gelir sağlanması gerekliliğini öne sürmektedir. Temel gelirin ikinci dalga savunucuları, Birinci Dünya Savaşı yıllarında öne çıkan Bertrand Russell, Mabel ve Dennis Miller, C.H. Douglas ve Henry George gibi isimlerdir. Bu isimlerin temel geliri savunma amaçları farklı olurken, örneğin İngiliz mühendis C.H Douglas teknolojik gelişmeleri öne sürerek, ekonomik üretkenlik ve işçi ücretleri arasındaki maliyetlerin uçurumuna dikkat çekmiş ve olası işsizlik riski karşısında temel gelirin önemini ifade etmiştir. Üçüncü dalga olarak savunucuları ise, yapısal ve teknolojik işsizlik riski ile endişelerin artması kaynaklı, 1972 yılında dönemin ABD başkanı Richard Nixon tarafından bir çeşit negatif gelir vergisi olarak öne sürülen "Aile Yardım Planı" çerçevesinde gelişmiştir. "Garantili Yıllık Gelir" kavramını kullanmaktan kaçınan Nixon, bir nevi çalışan yoksulların gelirlerini iyileştirebilmek adına bu politikaya başvurduğu da bilinmektedir. Her ne kadar evrensel temel gelirin doğasından farklılıklar göstermiş olsa da temel gelire atılmış bir adım olarak da değerlendirmek mümkündür. Bu dönemin öne çıkan isimlerinden bir diğeri ise, Friedrich Hayek'tir. Hayek, 1973-1979 yılları arasında yayınlamış olduğu üç ciltlik "Hukuk, Yasama ve Özgürlük" adlı eserinde temel gelir için, çalışanların karşılaşmış olduğu sosyal sorunlar karşısında teminat sağlayabileceği meşru bir devlet politikası olacağını öne sürmüştür. Hayek, temel geliri; "herkes için minimum bir maaş garantisi veya insanların kendi geçimlerini sağlayacak parayı kazanamadıklarında bir çeşit güvenli zemin" olarak değerlendirmiştir. Son olarak dördüncü dalga savunucuları ise, 2007- 2008 yıllarında ekonomik bir krizin ardından ivme bir kazandıkları görülmektedir. Dönem sonrası birçok görüşte insanın evrensel temel gelire bakış açısında farklılıklar yaşandığı ve desteklerini artırdıkları gözlemlenmiştir. Bu artan desteğin altında yatan temel argüman ise; otomasyon kaynaklı artan işsizlik, büyüyen eşitliklessness ve yüksek işsizlik oranlarından duyulan endişe olduğu söylenebilir (Standing, 2020, s. 25-33; Ford, 2019, s. 291-292; Martinelli, 2017, s. 4-5.)

Genel olarak evrensel temel gelir kavramı ve gelirin vatandaşlara dağılım biçimleri ekonomik doktrinlere göre farklılıklar gösterebilmektedir. Örneğin klasik liberal savunucuları "negatif gelir vergisini" öne sürmektedir. Mevcut vergi sisteminde, az kazanan insanlar ya düşük ya da hiç doğrudan gelir vergisi vermezken, negatif gelir vergi ise belirli bir gelir seviyesinin altında kalan vatandaşlara yüksek gelir elde eden vatandaşlardan para aktarılması anlamına gelmektedir. 1980'li yıllarda Nobel ödüllü ekonomist Milton Friedman bu görüşün en önemi temsilcilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Chicago Okulu görüşlerine sahip liberal temsilcilerin nihai amacı ise, Endüstri Devrimlerinin hızla gelişmesi ve otomasyonun hızlanması sonucu artan işsizlik riski sorununu ortadan kaldırabilmek ve üretim-tüketim dengesinin sağlayabilmek üzerine gelişmiştir. Buna karşılık Sosyal Demokratların görüşüne göre ise, işsizlerin ve çalışan yoksulların gelir devamlılığının sağlanmasının gerekliliğine dayanmaktadır. Buna göre garanti edilen gelir, yalnızca yeterli gelir kaynağı olmayanlar için geçerlidir. Gelirin bu şekilde yeniden dağılımı bireyin yoksulluk sınırı altına düşene kadar yapılmasını öngörür. Son olarak Radikallerin sunuş olduğu üçüncü doktrine göre ise, evrensel temel gelir tamamen koşulsuz ve belirsiz olmalıdır. Yapılan gelir aktarımı fiili mesleki faaliyetten bağımsız, belirli ülke veya bölgedeki her vatandaş için ortalama bir yaşam standardı sağlamayı amaçlamaktadır (Miszta, 2018, s. 105-106.)

Evrensel Temel Gelirin Avantajları

Evrensel temel gelir, yapay zekâ ve robotların gelişimine paralel istihdam edilebilirliğin azalması, emeğin ulusal gelirden aldığı payın beklenen seviyenin altında kalması ve elde ettikleri ücretlerde beklenen artışın gerçekleşmemesi sonucu bir sosyal politika önerisi olarak ele alınmaktadır. Konuya ilişkin ABD Hizmet Çalışanları Uluslararası Sendikası eski başkanı Andy Stern, "işlerin büyük bir çoğunluğunun otonom robot ve yapay zekâ tarafından yapılacağını dolayısıyla temel gelirin artık kaçınılmaz olarak uygulanmasının gerekliliğini" belirtmiştir (Standing, 2020, s. 108.) Dolayısıyla önümüzdeki yıllarda gelişen otomasyon teknolojisi ile insanların ekonomik güvenceleri, işsizlik ve gelir yoksunluğu ile riske girdikçe devletin bir noktadan sonra görevi üstlenmesi

muhtemel gözükmektedir. Çünkü teknolojinin, işsizlik ve istihdam edilebilirliği etkilemesi beraberinde gelir eşitsizliğini daha da pekiştirmesi beklenirken, tüketimi de olumsuz etkileyeceği düşünülmektedir. Bu çerçevede temel gelir yalnızca bir gelir güvenliğinin yanında aynı zamanda satın alım gücünü güçlendirmesi ve mal ve hizmetlere olan talebi de artırması beklenen bir mekanizma olarak yorumlanmaktadır. Diğer bir ifade ile satın alım gücünün halka tekrardan kazandırılması adına temel gelir tarzı bir modelin öneminin daha da artması beklenmektedir (Ford, 2019, s. 300.)

Daha yüksek ve sürdürülebilir bir ekonomik büyüme, ekonomi dengesinin sağlanması ve işsizliğe karşı koruma olarak nitelendirilen temel gelir, bazı araştırmacılar tarafından bu aşamada mutlak enflasyona sebep olacağı sebebiyle eleştirilmektedir. Ancak otomasyona bağlı üretimde yaşanan artış ve gelir elde eden bireylerin harcama eğiliminin artış göstermesi “çarpan etkisi” ile talepte artışlara yol açarak gelirleri, harcamaları ve üretimi de artıracaktır (Standing, 2020, s. 102.) Temel gelirin ekonomik büyümeye ilişkin etkilerini araştıran Milo Bianchi ve Matteo Bobba (2013) yaptıkları bir araştırmada; gelişmekte olan ülkelerde ekonomik güvenceye sahip olan insanların, temel bir gelirleri olduğu için girişimcilik risklerini daha kolay göze alabildiklerini tespit etmişlerdir. Araştırma, Meksika’da gelir garantisi sunulan haneler üzerinde gerçekleştirilmiş ve hanelerde %25 oranında girişimcilğe yönelmenin arttığı tespit edilmiştir (Bianchi ve Bobba, 2013, s. 509.) Gelişimini tamamlamış ülkelerde de benzer sonuçlara ulaşmak mümkündür. Temel gelir özellikle girişimcilik arzusu olan ve istemedikleri halde bağımlı çalışan birçok kişiye güvence sağlama ve kendi becerileri doğrultusunda hareket imkânı tanımaktadır. Diğer bir ifade ile, insanlar temel gelir ile kendi yeteneklerine yatırım yapma fırsatını yakalarken, yeteneklerini daha etkin şekilde kullanabilme ve çalışan bağlılığını da artırmaktadır. Bu aşamada Susan Sorenson ve Keri Garman’ın yapmış olduğu çalışma oldukça dikkat çekicidir. Yapılan çalışma, 2010-2012 yıllarında Amerika’da çalışanların bağlılığını ele alırken, yalnızca %30 çalışan iş yerine bağlı olduğu bildirirken, %70’i ise işlerine bağlı olmadıklarını ifade etmiştir. Bu çalışanların buldukları işyeri ile duygusal bağları koparken, işveren çıkarları aleyhinde çalışmaları da muhtemeldir. Daha az üretken olan bu çalışanlar, iş arkadaşlarını ve müşterileri olumsuz etkilemeye oldukça yatkındırlar. Ekonomik verimliliği düşüren ve üretim kaybına yol açan bu çalışanların Amerika’ya maliyetinin ise 500 milyar dolar seviyesinde olduğu tahmin edilmektedir (Sorenson ve Garman, 2013.) Dolayısıyla temel gelir, girişimciliği teşvik etmesi paralelinde çalışan bağımlılığını artırması ve ekonomiyi daha verimli bir hale getirmesi sebebiyle oldukça önem arz eden bir politika olarak değerlendirilebilir. Temel gelir aynı zamanda ücretli çalışma için ayrılan zamanın, ücretsiz çalışmalar için de ayrılabilmesine yol açmaktadır. Örneğin insanlar çocuk, engelli ve yaşlı bakımı ile ilgilenebilirken, gönüllü faaliyetlere de katılabilmektedir. Dolayısıyla insanlar gerek aile bireyleri ile daha fazla vakit geçirme, gerekse gönüllü faaliyetler aracılığı ile kişisel gelişimleri için daha fazla vakit ayırabilmektedir (Painter ve Thoun, 2015, 9-11.)

Temel gelir bireylere arzu ettikleri şekilde para harcama özgürlüğü vermektedir. Diğer ifade ile bireysel düzeyde ekonomik özgürlüğünün güçlenmesine yol açmaktadır. Temel gelir, insanlara istedikleri faaliyetleri yapabileme özgürlüğü ve istenmeyen eylemlerden de uzaklaşabilme imkânı tanımaktadır (Miszta, 2019, s. 71). Ayrıca bireylerin kendilerini gerçekleştirebilmelerine fırsat sunarken, yardım talep edenlerin de damgalama etkilerini azaltmaktadır (Sattelberger, 2016.) Temel gelir bunların yanı sıra zahmetli, sıkıcı veya düşük ücretli işleri reddedebilme, risk barındıran ancak umut vaat eden işleri yapabileme, yaratıcı işlerle uğraşma ve çeşitli faaliyetlere katılabilmeye gibi özgürlükler sunmaktadır. Bu çerçevede Sarath Davala, Guy Standing ve arkadaşları tarafından Hindistan’ın Predesh eyaletinde yapılan pilot bir çalışma oldukça önemli bilgiler vermektedir. Çalışma kapsamında bölgede yaşayan 6 binden fazla insana düşük ölçekte 12-18 ay aralığında gelir verilmiş ve sonuçları gözlemleyebilmek adına hiçbir temel gelir olmayan köylerle karşılaştırma yapılmıştır (Davala, Jhabvala, Standing ve Kapoor, 2015.) Yapılan değerlendirmeler ve elde edilen veriler, temel gelirin özgürleştirici değerinin parasal değerinden çok daha yüksek olduğunu göstermiştir. Çünkü kast sisteminin hâkim olduğu bu bölgede köylülerin hemen hemen tümü gerek tefecilere gerekse toprak sahiplerine borçlanmak zorunda kalmış ve bu durum yaşamın yapısal bir parçası haline gelmiştir. Temel gelir bu köyde oldukça hızlı fark yaratmış ve diğer köylere kıyasla 12-18 ay aralığında borçların çok daha az arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Temel gelir, hanelerin %12,5’inin borcunu azaltırken, kontrol altında olmayan köylerde ise bu oran %4,6 oranında kalmıştır. Hem düşük hem de yüksek eğitimli haneler arasında yapılan incelemeler, temel gelirin daha düşük borçlu olma olasılığını da güçlendirmiştir. Çalışma kapsamında borçların esas alınmasının temel sebebi ise, borçlu olan bireylerin, borcunu ödeyememe durumunda (hemen hemen tüm borçlular) toprak sahiplerinin istediği şekilde ve şartlarda onun topraklarında çalışmaya zorlanmasıdır. Dolayısıyla bu bireyler kendi topraklarında çalışma fırsatı bulamazken, temel gelir sayesinde birçok insan yavaş yavaş para biriktirebilmiş ve kendi ekinlerini ekebilecek fırsat ve özgürlüğü yakalayabilmiştir. Özetle temel gelir bu aşiret köylerinde bireylerin daha az borçlanmasına ve para biriktirmesine yol açmış ve sağlanan gelir ile ailelerin daha özgür ve stratejik kararlar almalarını teşvik etmiştir (Standing, 2015, 199-202.)

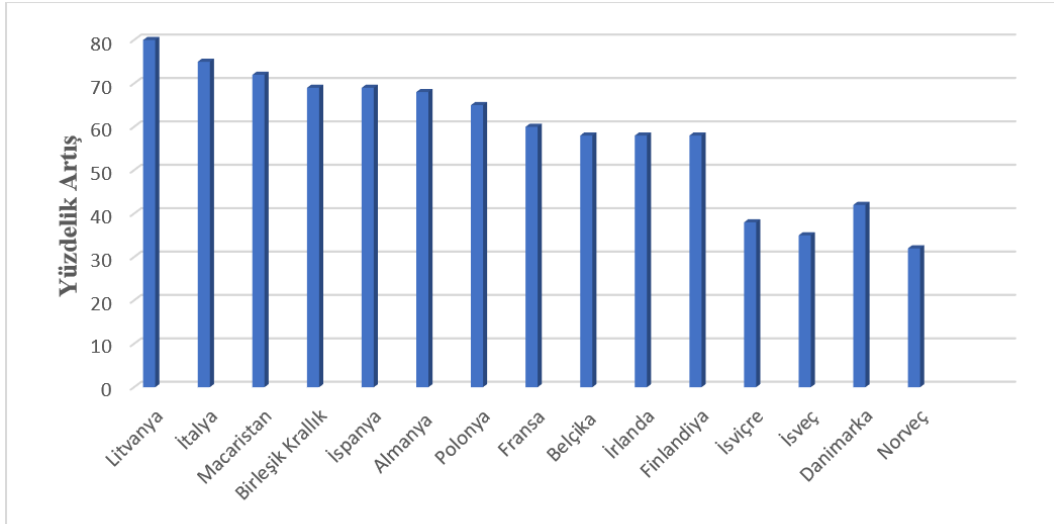
Temel gelir bir tür sigorta rolü üstlenmesi nedeniyle yoksulluğun azalmasına katkıda bulunabilmektedir. Çünkü bir hak olarak ödenecek olan temel gelir sayesinde en tehlikeli yoksulluk ve güvencesizlik tuzaklarından kurtulabilme imkânı sağlanabilmektedir (Miszta, 2019, s. 72.) Temel gelir nezdinde gelişmemiş ülke ve bölgelerde yapılan pilot çalışmalar, yoksul bireylerin elde ettikleri gelirleri kendi yararlarına olacak şekilde harcadığı ve mutlak yoksulluk eğilimini azalttığını göstermektedir. Blattmann ve Niehaus (2014) tarafından yayınlanan bir makalede; nakit gelir desteğinin gelişmemiş ülkelerdeki bireylerin kalkınmalarında daha çok işe yaradığını tespit etmişlerdir. Yapılan çalışmada; Meksikalı aileler, Ganahlı çiftçiler, Kenyalı köylüler, Malavili kız öğrenciler ve savaşan etkilenmiş Ugandalıların benzer sonuçlar verdiği ve gözetim altında yaptıkları çalışmalarda yoksulluğun azaltılabilmesi adına önemli sonuçlar elde edildiği gözlemlenmiştir. Belki de dünyanın en fakir insanları olarak bilinen bu bireylerin herhangi

bir karşılık olmadan verilen paraları israf etmedikleri gözlemlenmiştir. En spesifik örnek olarak ise; 2010-2013 yılları arasında Liberya'nın kenar mahallelerinde yaşayan, disiplinden yoksun uyuşturucu bağımlısı bireylere 200 dolar hibe gelir verilen bir çalışma gösterilmektedir. Bu çalışmanın sonucunda bu bireylerin paraları boşa harcamadığı ve gerek temel ihtiyaçlarına gerekse kendi işleri için yatırım yaptıkları görülmüştür. Bu bulgu araştırmacılar için oldukça önem arz ederken, yaptıkları farklı çalışmalarda da benzer sonuçlar elde ettiklerini ifade etmişlerdir. Yapılan gelir hibeleri, “insanların tembelliğe teşvik edildiği” görüşünü de çürütür sonuçlar vermiştir. Örneğin Gana ve Sri Lanka gibi ülkelerdeki girişimciler, bu tür gelirleri kullanarak işlerini büyüttükleri tespit edilmiştir. Yine yetersiz sermayesi olan ve potansiyellerini gerçekleştirememiş genç bireyler için ise risk fırsatı yaratmış ve işlerini kurmalarında yardımcı olmuşlardır. Tüm bu deneyler sonucunda insanların uzun vadede kazanç potansiyellerini artırdığı ve nakit yardımı alan bireylerin daha fazla çalıştığı sonucuna ulaşılmıştır (Blattmann ve Niehaus, 2014.)

Evrensel temel gelir uygulanması kolay ve toplumun geneline kapsadığından dolayı faydalanicılarını tanımlamaya gerek yoktur. Bu nedenle sosyal güvenlikten yoksun kalmış bireyler için de oldukça fayda sağlamakta ve geleneksel sosyal güvenlik sistemine alternatif veya ikame olarak ön plana çıkmaktadır (Rakıcı ve Bozdağ, 2022, s. 82-83.) Çünkü günümüz sosyal güvenlik sistemi; çok sayıda yarı zamanlı ve gündelik işlerde çalışan, aynı zamanda statü belirsizliğine sahip çalışanların faaliyetlerini kapsamamaktadır. Dolayısıyla prim ödeme sistemine bağlı sosyal güvenlik anlayışının yıprandığı ve yıllar geçtikçe daha az sayıda insanı kapsamaya başladığı görülmektedir. Diğer bir ifade ile Otto von Bismarck ve William Beveridge'in adları ile anılan sosyal güvenlik sistemleri; refah devletinin altın çağlarını yaşadığı, devlet müdahalesinin olduğu ve sanayi istihdamının istikrarlı bir çizgide seyrettiği dönemlerde tasarlanmıştır. Dolayısıyla bu sistemin aksaklıkları evrensel temel gelir anlayışı ile gerek ikame gerekse alternatif olarak düşünülmekte ve devletin işlem ve zaman maliyetlerini de azaltabileceği öngörülmektedir (Standing, 2020, s. 97-100; Misztal, 2019, s. 71.)

2016-2017 yılları arasında temel gelir desteğinin ölçülebilmesi için Avrupa'da konu ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Yapılan çalışmalar sonucu; 2017 yılında Avrupalı vatandaşların %63'ünün evrensel temel gelirden haberdar olup desteklediklerini ifade etmiş, bu oranın pandemi sonrasında %71'e kadar çıktığı gözlemlenmiştir (Ash ve Zimmermann, 2020.) Hangi aşamada evrensel temel gelire geçilmeli sorusu sorulduğunda ise; %31'i mümkün olan en kısa sürede, %32'si başarılı pilot denemelerden sonra, %16'sı farklı ülkelerdeki başarılı denemelerden sonra, %21'i ise yakın gelecekte böyle bir isteğinin olmadığını ifade etmiştir (Dalia Research, 2017.) Temel gelirin desteklenmesi de Avrupa ülkelerinin birçoğunda farklılık göstermiş ve bu farklılıklar Grafik 6'da ele alınmıştır.

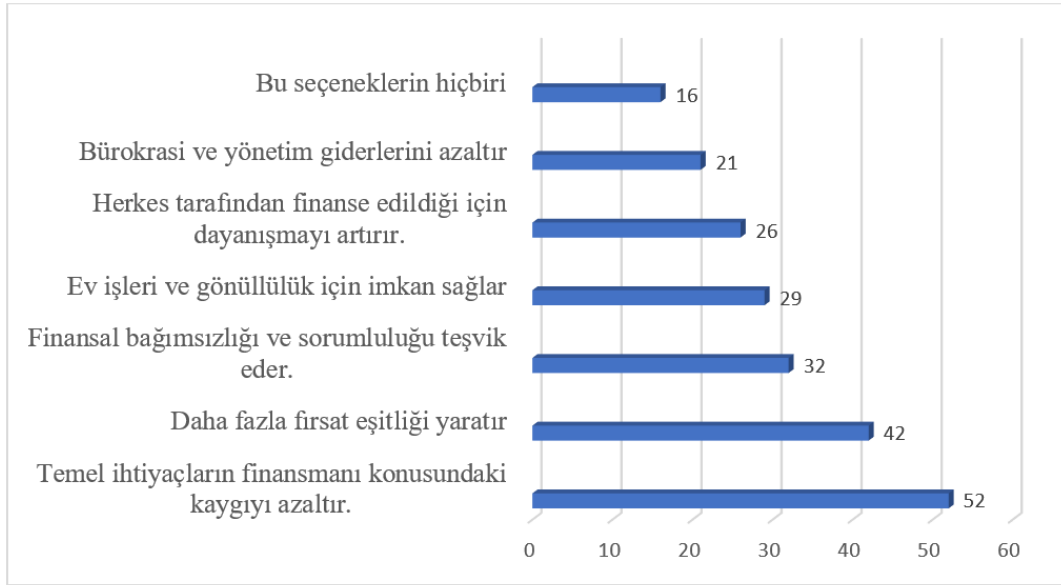
Grafik 6. Avrupa'da Evrensel Temel Gelir'i Destekleme Yüzdeleri (2017-2019, %)

Kaynak: Roosma ve Oorschot, 2019, s. 9; Dalia Research, 2017.

Yapılan çalışmalarda gelişmiş ve orta ölçekte gelişmiş birçok Avrupa ülkesinde temel geliri destekleyenlerin oranı %50 üzerinde seyretmektedir. Örneğin İtalya'da bu oran %75 seviyelerine kadar çıkarken, Birleşik Krallık'ta %69, Almanya'da %68, Fransa'da %60, Belçika ve Finlandiya'da %58'dir. İsviçre İsveç, Danimarka ve Norveç gibi Batı ve İskandinav ülkelerinde ise temel gelire daha şüphe ile bakıldığı tespit edilmiş ve oranlar %40 bandında değişiklik göstermiştir (Roosma ve Oorschot, 2019, s. 9; Dalia Research, 2017). Avrupa bölgesinde yer alan ülkelerin temel gelire yönelik desteklerinin azımsanmayacak derecede yüksek olduğu görülürken, bu desteklerin de sebepleri birbirinden farklılaşabilmektedir.

Grafik 7'de de görüldüğü üzere evrensel temel gelir için ikna edici sebeplerin başında %52 ile temel ihtiyaçların giderilebilmesinde finansman kaygısının azaltılması gelmektedir. Ardından temel gelirin yaratacağı fırsat eşitliği %42 oranı ile dikkat

Grafik 7. Temel Gelir İçin İkna Edici Sebepler (%)

Kaynak: Dalia Research, 2017.

çekerken, finansal bağımsızlık, ev ve gönüllülük işleri için olanak sağlama ve dayanışmanın artışı gibi sebepler sıralanmaktadır. Evrensel temel gelir görüşünün Avrupa temelinde yaygınlaşması, emeğe olan talebi ve işleri hızla azaltan dijitalleşme ve otomasyona karşı bir yanıt olarak ön plana çıkmaktadır (Coren, 2017.) Ayrıca 2020 yılında küresel ölçekte yaşanan pandeminin, evrensel temel gelire olan yaklaşımın daha da yaygınlaşmasına yol açtığı görülmüştür. Konuyla ilişkili olarak, Daniel Nettle, Elliot Johnson, Matt Johnson ve Rebecca Saxe'in (2021) yapmış oldukları çalışmada pandemi sonrasında evrensel temel gelirin daha yoğun bir biçimde tartışıldığını ve temel gelire destek verenlerin sayısında da artışların yaşandığını tespit etmişlerdir (Nettle, Johnson, Johnson ve Saxe, 2021, s. 5.)

Evrensel Temel Gelire Yönelik İtirazlar

Temel gelire yönelik getirilen temel itirazların başında finansman meselesi gelmektedir. Ancak temel geliri finanse edebilmek adına çeşitli yöntemler kullanılabilir. Örneğin Financial Times'in konu üzerine yapmış olduğu bir araştırmada, İngiltere'de yaşayan 64 milyon insan için günlük 10 sterlinlik ödeme ile bireylerin temel ihtiyaçlarının karşılandığı ve tüm toplum için düşünüldüğünde 264 milyar sterlin gibi bir tutara denk geldiği belirtilmiştir. Birleşik Krallık'ta yapılan tüm sosyal güvenlik harcamalarının 217 milyar dolar olduğu, dolayısıyla temel gelir finansmanın sosyal güvenlik harcamaları yerine kullanılarak karşılanabilir olduğu öne sürülmektedir (Harford, 2016.) Ayrıca ağırlıklı olarak şirketlere ve kurumlara verilen sübvansiyonların ve vergi indirimlerin kaldırılarak milyarlarca sterlin tasarruf sağlanabileceği iddia edilmektedir. Yine "şirket refahı" adı altında İngiltere'de harcanan paranın yılda 93 milyar dolar olduğu tahmin edilmektedir. Örneğin Cato Enstitüsüne göre, ABD'de şirketlere sağlanan sübvansiyonların yılda 100 milyar doları geçtiği öne sürülmektedir. Kısaca sübvansiyonları kısa vadede ortadan kaldırabilmek pek mümkün gibi gözükmesine de, yeniden tahsis edilebilme ve potansiyel tasarruf miktarını yeniden belirleyebilme konusunda adımların atılması, finansman hususunda önem arz etmektedir. Yine ABD'de, Andy Stern fikri öncülüğünde, her vatandaşın temel gelir alabileceği ve bunun maliyetinin yıllık gıda pulları, konut desteği, kazanılmış gelir vergi kredisi ve mevcut yoksulluk politikalarından karşılanabileceği ifade edilmektedir (Standing, 2020, s. 132.)

Sıklıkla gündeme getirilen bir diğer finans kaynağı ise, karbon vergisidir (Murphy, 2016.) Karbon vergisi, işletmelerin aşırı sera gazı emisyonları için ödemesi gereken bir ceza olarak ifade edilmektedir. Vergiler genellikle salınan sera gazı emisyonlarının tonu başına ödenmektedir. Vergi, bu tür kurum ve işletmeleri sera gazlarının atmosfere salınımını azaltmaya teşvik edebilme amacıyla tasarlanmıştır (Julia, 2022.) Mark Paul ve Anthony Underwood karbon vergilendirilmesinden elde edilen gelirin, evrensel temel gelir kapsamında kullanılabilirliğini öne sürmektedirler. Bu yaklaşım çevresel sürdürülebilirliği teşvik ederken, aynı zamanda çevreyi tahrip eden kurum ve kuruluşlardan temel gelir için finansman oluşturulmasına da imkân yaratabilmektedir (Mark ve Underwood, 2019.) Örneğin ABD'de İklim Lobisi adlı bir örgüt tarafından yapılan hesaplara göre, ton başına alınacak 15 dolar ile yılda 117 milyar dolarlık gelir elde edilebileceği ve temel gelirin de önemli bir kısmının bu gelirle finansman edilebileceği iddia edilmektedir (Ummel, 2016, s. 1; Standing, 2020, s. 147.)

Diğer bir finansman kaynağı olarak arazi değeri üzerine belirlenebilecek "arazi vergisi" veya "toprak kirası" fikri öne sürülmek-

tedir. Arazi vergileri aynı zamanda mülk sahiplerini mülklerini daha iyi kullanabilmeleri için teşvik de edebilmektedir. Yakın tarihli yapılan bir araştırmaya göre; Amerika'daki tüm arazilerin toplam değeri yaklaşık olarak 23 trilyon dolar ve GSYH'nin 1,5 katı olarak hesaplanmıştır. Bu noktada evrensel temel gelir savunucularından Thomas Paine, alınacak olan %5'lik arazi vergisinin 1 trilyon doların üzerinde bir kaynak yaratacağı ve temel gelirin finansmanının da bu kaynaktan karşılanabileceğini ifade etmektedir (Marica, 2016.)

Temel gelire yönelik öne sürülen diğer itiraz ise, temel gelirin insanların çalışma motivasyonlarını olumsuz anlamda etkileyebileceğidir. Ancak 1970'li yıllardan beri yürütülen çalışmalar, bu etkinin oldukça düşük ve anlamsız olduğunu öne sürmektedir. (Sarıpek, 2021, s. 105-106.) Yapılan birçok araştırmaya göre, insanların temel gelir almaları halinde çalışmalarını aynı şekilde sürdürebileceklerini ifade etmişlerdir. Çalışmaya devam etmeyi düşünmeyen insanlar ise, işlerinden memnun olmayan ve işten ayrılma cesaretini bulamayanlardır. Yani insanların aynı işte devam edip etmemesi elde ettiği gelirle değil, işlerini sevmeleriyle ilgili bir durumdur. Konu nezdinde 2016 yılında İsviçre'de referandum öncesi yapılan anket çalışmalarında "çalışmayı bırakıp bırakmayacakları" sorulduğunda, ankete katılanların yalnızca %2'si çalışmayı bırakacaklarını öne sürerken, beşte birinden fazlası bağımsız çalışabileceğini, yarısından fazlası eğitim alarak yetkinliklerini geliştireceğini, %40'ı gönüllü faaliyetlere daha fazla vakit ayıracağını, %53'ü ailesine daha fazla vakit ayırabileceğini ifade etmiştir. Dolayısıyla temel gelir, insanlara gereksiz para vermek anlamına gelmemekle beraber, insanlara istediklerini yapabilecekleri birçok imkân vermektedir (Standing, 2020: s. 161.) Temel gelire yönelik diğer bir itiraz ise, ücretleri düşürebileceği ve enflasyona yol açabileceği üzerinedir. Ancak temel gelir ile birlikte çalışanların pazarlık gücünün artabileceği ve sömürüye dayalı teklifleri reddedebileceği söylenebilmektedir. Enflasyon noktasında ise; yapılan birçok araştırma temel gelirin insanların satın alım gücünü düşürmediğini ve hâlihazırda piyasaya yeni para sokulmasından ziyade, daha verimli bir paranın piyasaya aktarıldığı öne sürülmektedir. Ayrıca temel gelir, daha fazla girişimcilik ve rekabet anlamı taşıırken, risk alamayan sayısız girişimci için bir fırsat penceresi olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla bu durum daha fazla mal ve hizmet ve daha düşük maliyetlerle üretim anlamına da gelmektedir (Marinescu, 2022.)

Sonuç ve Tartışma

Yapay zekâ ve otonom robot kullanımının artması otomasyonun işgücü piyasalarında yaygınlaşmasını ve istihdamı da ciddi ölçüde etkilemesi beklenmektedir. Yapılan araştırmalar sonucu, 2030 yılına kadar işlerin büyük çoğunluğunun yapay zekâ teknolojisine dayalı olarak yapılması yüksek bir ihtimal olarak görülürken; özellikle imalat, inşaat, toptan ve perakende sektörlerinin bu durumdan ciddi ölçüde etkileneceği öne sürülmektedir. Birçok sektörde üretim süreci paralelinde emek faktörü ve robotlar arasında yer değişimi yaşanması beklenirken, bunun yanı sıra çalışan yoksulların sayısının da hiç azımsanmayacak bir düzeye çıkacağı gözlemlenebilecektir. Çünkü elde edilen veriler sonucu emeğin ulusal paydan aldığı gelirin yüzdesinin, sermayeye kıyasla çok daha hızlı azaldığı, ayrıca emeğin göstermiş olduğu üretkenlik artışı karşısında ücretlerin aynı oranda artmadığı tespit edilmiştir. Bu çerçevede emek faktörünün birçok noktada sorunlarla yüzleştiği ve işgücü piyasasındaki dengenin emek aleyhinde bozulma eğiliminde olduğunu saptanmıştır. Dolayısıyla işgücü piyasalarını dengede tutmak, teknolojik gelişmelere paralel çalışanların ve toplumda bulunan bireylerin refah seviyesini koruyabilmek adına sosyal politika alanına da önemli roller düşmektedir. Bu kapsamda evrensel temel gelir bireyleri işsizlik karşısında kısmen koruyabilen, zorda kalmaya karşı bir sigorta rolü üstlenen, toplumun ve ekonominin daha iyi işleyebilmesi adına önemli bir sosyal politika aracı olarak düşünülmektedir. Ayrıca temel gelir politikası geliştirmekte olan ülkelerde yoksulluğu ve eşitsizliği azaltmada önemli bir politika unsuru olurken, gelişmiş ülkelerde de işgücü piyasası dengesini koruyabilmede önemli bir politika aracı olarak değerlendirilmektedir.

Temel gelirin uygulanabilirliğini ölçmek için yapılan pilot uygulamalarda birçok sınırlılığa rağmen, temel gelirin pek çok açıdan olumlu sonuçlar doğurduğu tespit edilmiştir. Bu uygulamalar sayesinde insanların içinde buldukları finansal zorluklardan çıkabildiği, işsizlik karşısında bir koruma sağlayabildiği, üretim tüketim dengesini olumlu anlamda etkilediği, insanların borç esaretinden kurtulabildiği ve istismar edildikleri durumları ortadan kaldırabildikleri sonucuna ulaşılmıştır. Hatta bazı bireylerin işgücü piyasasında birçok sosyal ve ekonomik riski alabildiği ve girişimci ruhunu ön plana çıkararak işgücü verimliliğini daha çok artırdığı gözlemlenmiştir. Tüm bunların yanı sıra önümüzdeki yıllarda gelişen teknoloji ile birlikte çalışanların ekonomik güvenceleri riske girdikçe, devletlerin bu politikayı daha ön plana çıkarması ve uygulanabilirliğin artması oldukça muhtemel gözükmektedir. Çünkü yapay zekâ ve robotlar ile emeğin erozyona uğrama tehdidi, yoksulluk, eşitsizlik ve gelir adaletsizliğin yanı sıra tüketimi de olumsuz etkilemekte ve satın alma gücünü düşürmektedir. Dolayısıyla küresel ekonominin sürdürülebilirliği ve insanların durmadan tüketme gerekliliği göz önünde bulundurulduğunda, evrensel temel gelirin önümüzdeki yıllarda daha güçlü bir şekilde gündeme gelmesi ve uygulanabilirliği olası gözükmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Yazar Katkısı: Çalışma Konsepti/Tasarımı: G.M., B.Ş.; Veri Toplama: G.M., B.Ş.; Veri Analizi /Yorumlama: G.M., B.Ş.; Yazı Taslağı: G.M., B.Ş.; İçeriğin Eleştirel İncelemesi: G.M., B.Ş.; Son Onay ve Sorumluluk: G.M., B.Ş.

Peer Review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Author Contributions: Conception/Design of study: G.M., B.Ş.; Data Acquisition: G.M., B.Ş.; Data Analysis/Interpretation: G.M., B.Ş.; Drafting Manuscript: G.M., B.Ş.; Critical Revision of Manuscript: G.M., B.Ş.; Final Approval and Accountability: G.M., B.Ş.

Yazarların ORCID ID'leri / ORCID IDs of the authors

Gökhan Murat 0000-0003-0001-6400

Belemir Şengül 0000-0002-2223-2393

KAYNAKLAR / REFERENCES

- Acemoğlu, D. & Restrepo, P. (2017b). The race between machine and man: implication of technology for growth, factor shares and employment. *American Economic Review*, 108(6), 1488–1542. <https://doi.org/10.1257/aer.20160696>
- Acemoğlu, D. & Restrepo, P. (2018). Artificial intelligence, automation and work. *The Economics of Artificial Intelligence: An agenda*. University of Chicago Press, 197-236.
- Acemoğlu, D., & Restrepo, P. (2017a). Robots and jobs: evidence from US labor markets. *Journal of Political Economy*, 128(6), 2188-2244, Working Paper No. 23285.
- Acemoğlu, D., & Restrepo, P. (2019). The wrong kind of AI? Artificial intelligence and the future of labour demand. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 13(1), 25-35. Working Paper No: 25682
- Ash, T.G. & Zimmermann A. (2020, 6 Mayıs). Opinions, moods and preferences of European citizens. *Eupinions Brief*. Erişim adresi <https://eupinions.eu/de/text/in-crisis-europeans-support-radical-positions>
- BIEN (2017). About basic income. Erişim adresi: www.basicincome.org.
- Bianchi, M. & Bobba, M. (2013). Liquidity, risk, and occupational choices. *Review of Economic Studies*, 80(2), 491-511. <https://doi.org/10.1093/restud/rds031>
- Blattman, C. & Niehaus, P. (2014, Mayıs/Haziran). Show them the Money. *Foreign Affairs*. Erişim adresi: <https://www.foreignaffairs.com/articles/show-them-money>
- Coren, M. (2017, 8 Mayıs). Support for a universal basic income is inching up in Europe. *Quartz*. Erişim adresi: <https://qz.com/976032/support-for-a-universal-basic-income-is-inching-up-in-europe>
- Daha Research. (2017). The EU's growing support for basic income. Erişim adresi: <https://basicincome.org/wp-content/uploads/2017/05/DR-2017-survey.pdf>
- Davala, S., Jhabvala, R., Standing, G., & Mehta, S. K. (2015). *Basic income: A transformative policy for India*. New York, Bloomsbury Academic.
- Derin, G. ve Öztürk, E. (2020). Yapay zekâ psikolojisi ve sanal gerçeklik uygulamaları. *Siber Psikoloji*, (1), 41-47.
- Erdem, B. (2022). Yapay zekânın pazarlamaya etkisi. D. Terzioğlu ve S. Soğukoğlu Korkmaz (Ed), *Sosyal bilimlerde disiplinlerarası akademik çalışmalar kitabı* içinde (s. 87-99). İstanbul: Eğitim Yayınevi.
- Ford, M. (2019). Robotların yükselişi (C. Duran, Çev.). İstanbul: Kronik Kitap.
- FRED. (2023a). Nonfarm business Sector: Labor share for all workers. *St.Louis Fed*. Erişim adresi: <https://fred.stlouisfed.org/series/PRS85006173>
- FRED. (2023b). Corporate profits after tax (without IVA and CCAAdj). *St.Louis Fed*. Erişim adresi: <https://fred.stlouisfed.org/graph/?id=CP>
- Geetha, R. & Bhanu, S.R.D. (2018). Recruitment through artificial intelligence: a conceptual study. *International Journal of Mechanical Engineering and Technology*, 9(7), 63-70.
- Grand View Research. (2021). Artificial intelligence market size, share & trends analysis report by solution, by technology (Deep learning, machine learning), by end-use, by region, and segment forecasts, 2023 – 2030. Erişim Adresi: <https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/artificial-intelligence-ai-market>
- Harford, T. (2016, 29 Nisan). Could an income for all provide the ultimate safety net?. *Financial Times*. Erişim adresi: <https://www.ft.com/content/d744965e-0c00-11e6-9456-444ab5211a2f> 07.07.2023.

- Hmoud, B. & Laszlo, V. (2019). Will artificial intelligence take over human resources recruitment and selection. *Network Intelligence Studies*, 7 (13), 21-30.
- Hotar, N. (2021). Sosyal politikada yeni ufuklar. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 12(1), 1-23.
- IFR. (2022, 5 Aralık). China overtakes USA in robot density. Erişim adresi: <https://ifr.org/ifr-press-releases/news/china-overtakes-usa-in-robot-density>
- IFR. (2023a, 16 Şubat). Top 5 robot trends 2023. Erişim adresi: <https://ifr.org/ifr-press-releases/news/top-5-robot-trends-2023>
- IFR. (2023b, 28 Haziran). European union: Industries invest heavily in robotics. Erişim adresi: <https://ifr.org/ifr-press-releases/news/eu-industries-invest-heavily-in-robotics>
- IndustriAll. (2017). The challenge of industry 4.0 and the demand for new answers. *Second Draft of Internal Working Paper*. 1-35.
- Jacobson, M. & Filippo O. (2012). Labor's declining share of income and rising inequality. *Economic Commentary*, 2012-13, 25.
- Julia, K. (2022, 2 Ekim). What is a carbon tax: basics. *Financial Times Implementation, Offsets*, Erişim adresi: <https://www.investopedia.com/terms/c/carbon-dioxide-tax.asp>
- Koşar, A. (2022). Robotlar işimizi elimizden alacak mı (2.bs)?: İstanbul: Kor Kitap.
- Marica, O. (2016, 4 Haziran). Sighing for paradise to come, *The Economist*. Erişim adresi: <https://www.economist.com/briefing/2016/06/04/sighing-for-paradise-to-come>
- Marinescu, F. (2022, 24 Ağustos). Basic income – will it cause inflation? evidence from Canada and around the world shows how direct cash can ease the pain of rising costs. *UBI Works*. Erişim adresi: <https://www.ubiworks.ca/blog/basic-income-inflation>
- Martinelli, L. (2017). *Assessing the case for a universal basic income in the UK*. Birleşik Krallık: IPR Policy Brief. Institute for Policy Research, University of Bath, Bath.
- McKinsey & Company (2020). İşimizin geleceği dijital çağda Türkiye'nin yetenek dönüşümü. Erişim adresi: <https://www.mckinsey.com/tr/our-insights/future-of-work-turkey>
- Miszta, P. (2018). Universal basic income, theory and practice. *Managerial Economics*. 19(1), 103-116.
- Miszta, P. (2019). Unconditional basic income as an instrument for reducing income inequalities. The case of Poland. *Acta Oeconomica*, 69(1), 63-79
- Murat, G. (2023). Endüstri 4.0'ın işgücü piyasalarına ve sendikalara etkisi. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(25), 159-181.
- Nettle, D., Johnson, E., Johnson, M., & Saxe, R. (2021). Why has the COVID-19 pandemic increased support for universal basic income?. *Humanities and Social Sciences Communications*, 8(1), 1-12. <https://doi.org/10.1057/s41599-021-00760-7>
- Painter, A., & Chris T. (2015). *Creative citizen, creative state: the principled and pragmatic case for a universal basic income*. London: RSA.
- Paul, M., & Underwood, A. (2019, 29 Mayıs). A carbon dividend is better than a carbon tax, *Basic Income Today*. Erişim adresi: <https://basicincometoday.com/a-carbon-dividend-is-better-than-a-carbon-tax/>
- Piachaud, D. (2018). Basic income: confusion, claims and choices. *Journal of Poverty and Social Justice*, 26(3), 299-314. <https://doi.org/10.1332/175982718X15232797708173>
- PwC, (2018, 26 Şubat). Otomasyon sistemleri çalışanları nasıl etkileyecek?. *Türkiye'nin Endüstri 4.0 Platformu*. Erişim adresi: <https://www.endustri40.com/otomasyon-sistemleri-calisanlari-nasil-etkileyecek-pwc-raporu/>
- Rakıcı, C. ve Aydoğdu B. C. (2022). Evrensel temel gelir ve uygulanabilirliği üzerine bir değerlendirme. *Mali Çözüm Dergisi/Financial Analysis*, 32(169), 73-98.
- Reedy C. (2017). Kurzweil claims that the singularity will happen by 2045 get ready for humanity 2.0. *Futurizm*. Erişim adresi: <https://futurism.com/kurzweil-claims-that-the-singularity-will-happen-by-2045>.
- Roosma, F. & Van Oorschot W. (2019). Public opinion on basic income: mapping European support for a radical alternative for welfare provision. *Journal of European Social Policy*, 30(2), 1-16. <https://doi.org/10.1177/0958928719882827>
- Sarıpek, D. B. (2021). Covid-19 ve sosyal koruma: temel gelir ekseninde bir değerlendirme. A. Çelik (Ed), *Covid-19 sürecinde Türkiye'de sosyal politika kitabı* içinde (s.101-119). Ankara: Orion Kitapevi.
- Sattelberger, J. (2016). Unconditional basic income: an instrument for reducing inequality?. *KfW Development Research*, (39), 1.
- Schwab, K. (2018). Dördüncü sanayi devrimi (Z. Dicleli, Çev.). İstanbul: Optimist Yayın.
- Sorenson, S. & Keri G. (2013). How to tackle US employees' stagnating engagement. *ESM*. Erişim adresi: <https://www.enterpriseengagement.org/articles/content/8312818/how-to-tackle-stagnating-engagement/>
- Standing, G. (2015). Why basic income's emancipatory value exceeds its monetary value. *Basic Income Studies*, 10(2), 193-223. <https://doi.org/10.1515/bis-2015-0021>
- Standing, G. (2020). Temel gelir (C. Demirdöğdü Çev.). İstanbul: Tellekt Yayın.
- Stanford University (2021). Gathering strength, gathering storms: the one hundred year study on artificial intelligence (AI100) 2021. *Study Panel Report*. Erişim adresi: <https://ai100.stanford.edu/gathering-strength-gathering-storms-one-hundred-year-study-artificial-intelligence-ai100-2021-study>
- Stone, P., Brooks, R., Brynjolfsson, E., Calo, R., Etzioni, O., Hager, G., ... & Teller, A. (2022). Artificial intelligence and life in 2030: the one hundred year study on artificial intelligence and Life in 2030. *arXiv preprint arXiv:2211.06318*.
- Ummel, K. (2016). Impact of CCL's proposed carbon fee and dividend policy: a high-resolution analysis of the financial effect on US households. *International Institute for Applied Systems Analysis (IIASA)*.
- World Bank (2020, 4 Şubat). Exploring universal basic income: a guide to navigating concepts, evidence, and practices. Erişim

adresi: <https://www.worldbank.org/en/topic/socialprotection/publication/exploring-universal-basic-income-a-guide-to-navigating-concepts-evidence-and-practices>

World Economic Forum (WEF) (2020). The Future of Jobs Report 2020, Geneva.

Yılmaz, B. (2020). Geleceğin meslekleri. B. Yılmaz (Ed), *Çalışma Hayatının Geleceği kitabı* içinde (s. 79-123), Ankara: Gazi Kitapevi.

Atf Biçimi / How Cite This Article

Murat, G., & Sengul, B. (2023). Yapay zekânın istihdama yönelik etkileri: bir sosyal politika önlemi olarak evrensel temel gelir. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 85, 199-213. <https://doi.org/10.26650/jspc.2023.85.1331159>

Türkiye İstatistik Kurumu'nun Türkiye'de Ücret Politikalarına Etkisi ve Toplu İş Sözleşmesi Örnekleri Üzerinden İşçi Sendikalarına Yönelik Bir Değerlendirme

The Impact of the Turkish Statistical Institute on Wage Policies in Türkiye: An Evaluation of Trade Unions Using Collective Bargaining Agreement Samples

Naim Göktaş¹

¹(Arş. Gör.), İstanbul Gelişim Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, İstanbul, Türkiye.

ÖZ

Toplumların büyük çoğunluğu hayatlarını devam ettirebilmek için emeklerini ücret karşılığı işverenlere satan işçilerden oluşur. Bu nedenle çalışanlara yönelik ücret politikaları, bireysel ve toplumsal sonuçları olan önemli bir gündem başlığıdır. Bu çalışmada ise Türkiye'de son yıllarda uygulanan ücret politikaları emeğin farklı kesimlerinin öznellikleri dikkate alınarak incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda, ülkemizde uygulanan ücret politikalarında göze çarpan temel olgular açığa çıkarılmış ve bu politikalarda Türkiye İstatistik Kurumu'nun oynadığı başat rol değerlendirilmiştir. Ayrıca Türkiye İstatistik Kurumu'nun enflasyon ölçümlerine yönelik artan güvensizlik ve bu güvensizliğin somut nedenleri ortaya konulmuştur. Tüm bu değerlendirmeler sonrasında, Türk-İş, Hak-İş ve DİSK üyesi sendikaların toplu iş sözleşmelerindeki ücret politikaları çalışmada araştırılmıştır. Bu çalışmada, doküman analizi yöntemi kullanılmış ve işçi sendikalarının toplu iş sözleşmesi belgelerindeki ücret zamlarını düzenleyen maddeler çalışmada mercek altına alınmıştır. Araştırma sonucunda, işçi sendikalarının Türkiye'de çalışma ilişkilerine hakim olan genel ücret politikalarının bir parçası olarak mı değerlendirileceği ya da sendikaların mevcut genel ücret politikalarını temsil ettikleri kitleler lehine değiştirebilecek politikalar mı inşa ettiği sorularına yanıt verilmiştir. Çalışmada son olarak sendikaların başta üyeleri olmak üzere çalışanların refah seviyesini koruyabilmesi için toplu iş sözleşmesi ücret politikalarında yeni yöntemler devreye sokmasının gerekliliği önemle vurgulanmıştır.

ABSTRACT

Workers make up the vast majority of societies. Hence, wage policies are an important item on the agenda. This study examines wage policies implemented in Türkiye in recent years. Our findings reveal the main facts that stand out in our country's wage policies. Moreover, the Turkish Statistical Institute's dominant role in these policies has been evaluated. In addition, the increasing distrust toward the inflation measurements of the Turkish Statistical Institute and the concrete reasons for this distrust have been disclosed. After these assessments, the wage policies in the collective bargaining agreements were investigated. This study also used document analysis method and examined the articles regulating wage increases in the agreements. Accordingly, questions such as whether trade unions will be considered part of general wage policies or whether trade unions have constructed policies that can change current general wage policies were answered. Finally, the study emphasized that unions should introduce new methods in collective bargaining wage policies to protect the welfare of employees.

Anahtar Kelimeler: Ücret politikaları, Türkiye İstatistik Kurumu, İşçi sendikaları, Enflasyon eksensli ücret artışları

Keywords: Wage policies, Turkish Statistical Institute, Trade unions, Inflation-based wage increases

EXTENDED ABSTRACT

The vast majority of societies are made up of workers who sell their labor to employers in exchange for wages to survive. Wage policies affect more than just workers' living conditions. These policies also have a direct impact on social welfare and peace. As a result, employee wage policies are an important topic of agenda with individual and social consequences. In this study,

Sorumlu Yazar: Naim Göktaş **E-posta:** ngoktas@gelisim.edu.tr

Başvuru: 04.09.2023 • **Revizyon talebi:** 31.10.2023 • **Son revizyon teslimi:** 02.11.2023 • **Kabul:** 02.11.2023 • **Online Yayın:** 06.12.2023

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

wage policies implemented in Türkiye in recent years were examined by considering the subjectivity of various segments of the labor force. Findings reveal the two main facts that stand out in our country's wage policies. The first is that the minimum wage has become the average wage and that all wage levels have been trending downward. The second fact is that the Turkish Statistical Institute can use inflation measurements to determine wage policies, and these measurements have meaning beyond being a macroeconomic indicator. Furthermore, the study revealed the increasing distrust toward the inflation measurements of the Turkish Statistical Institute and the concrete reasons for this skepticism. The focus has been on the fact that the Turkish Statistical Institute has ceased to publish the item price list as of June 2022. This has fueled criticism of the Turkish Statistical Institute, which announced it continuously between January 2003 and May 3, 2022. The wage policies in the collective bargaining agreements of the Confederation of Turkish Trade Unions, Hak-Is Trade Union Confederation, and Confederation of Progressive Trade Unions of Turkey member trade unions were investigated in the study after all of these evaluations. This study used the document analysis method and examined the articles regulating wage increases in collective bargaining agreements concluded by 14 different unions that are members of three workers' confederations in 7 different sectors. This research is unique because there is no study in the literature on the relationship between the collective bargaining policies of trade unions and general wage policies. Furthermore, the variety of collective bargaining agreements contributes to the enrichment of the work. Samples of collective bargaining agreements are those signed after June 3, 2022. This date was chosen because the Turkish Statistical Institute has not published the item price list since that date. Although there were criticisms of the Turkish Statistical Institute's inflation measurements prior to this date, examining the agreement documents after the date when the Turkish Statistical Institute did not disclose the data that should have been shared with the public due to a court decision made it easier to find answers to the study's basic questions. Additionally, this research revealed whether the trade unions take into account the justified concerns about the data of the Turkish Statistical Institute in the agreements signed after this date. Moreover, the findings determined whether trade unions will be considered a part of the general wage policies that dominate labor relations in Türkiye or whether trade unions have developed policies that can alter the current general wage policies in favor of the masses they represent. These questions were answered by the fact that trade unions are insufficient to protect their members' economic welfare and can be defined as part of Türkiye's current wage policies. Trade unions are in a bad situation because of collective bargaining policies that require them to organize a break from the prevailing general wage policies, which is in the best interests of their members and then all employees. Subsequently, this study emphasized that the unions should implement new methods in collective bargaining agreement wage policies to protect the welfare of employees, particularly their members. Galatasaray Sports Club used one of these new method examples in its sponsor agreement. Galatasaray Club signed a 5-year stadium naming rights agreement with a company. The sponsor agreement stated that after the second year of the agreement, the average inflation rates of the institutions of the Turkish Statistical Institute and the Inflation Research Group would be used to determine the sponsorship amount. Finally, the study suggested evaluating inflation calculations other than the measurements of the Turkish Statistical Institute as a method of wage increases, particularly in collective bargaining agreements in private sector workplaces.

Giriş

Ücret, emeğe çalışma karşılığında belirli bir zaman dilimi için ödenen para ve para ile ölçülebilir mal ve hizmet gelirleridir (Talas, 1997, s. 36). Ücret politikaları ise geniş anlamda gelirler politikasının bir ögesidir. Gelirler politikası; birincil gelir dağılımı olarak adlandırılan, piyasa ekonomisi işleyişinde gelirlerin doğuşu sırasında ona müdahale etme amacı taşıyan politikalardır. Toplumların önemli bir bölümü hayatlarını idame ettirmek için emeklerini ücret karşılığı işverenlere satan işçilerden oluşur. Bu nedenle ücret politikaları, gelirler politikası içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bu politikalar, sadece çalışanların yaşam standartlarını belirlemez. Aynı zamanda sosyal refah ve huzuru da doğrudan etkiler (Ersezer, 2006, s. 256-257; Talas, 1965, s. 17-22). Bu yüzden, ücret politikaları konusu bireysel ve toplumsal sonuçları olan önemli bir gündem başlığıdır.

Bu çalışmada, Türkiye'de son yıllarda uygulanan ücret politikaları farklı statülerde çalışan emek kesimleri ayrı ayrı değerlendirilerek incelenmiştir. Bu kesimlere yönelik ücret politikalarında birleşen yönler ve ücret politikalarında Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) oynadığı önemli rol değerlendirme konusudur. Bu değerlendirme sonrasında, son yıllarda TÜİK'in enflasyon ölçümlerine yönelik artan güvensizlik ve bu güvensizliğin somut nedenleri ortaya konulmuştur. Ayrıca işçi sendikalarının toplu iş sözleşmesi politikalarında, eleştirilen TÜİK istatistiklerini referans alıp almadığı araştırılmıştır.

Tüm bu değerlendirmeler sonrasında çalışmada esas olarak, işçi sendikalarının toplu iş sözleşmelerindeki ücret politikalarının Türkiye'de çalışma ilişkilerine hakim olan genel ücret politikalarının bir parçası olarak mı değerlendirileceği ya da sendikaların mevcut genel ücret politikalarını temsil ettikleri kitleler lehine değiştirebilecek politikalar mı inşa ettiği sorularına yanıt aranmıştır. Bu sorulara cevap verebilmek için Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş), Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Hak-İş) ve Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) örgütlerine üye işçi sendikalarının toplu iş sözleşmesi belgelerindeki ekonomik ve sosyal haklarla ilgili maddeleri analiz edilmiştir. Bu üç işçi konfederasyonuna bağlı sendikaların sözleşme örneklerinin seçilme nedeni ise yüzde 1'lik işkolu barajını aştığı için toplu iş sözleşmesi yetkisi alabilen sendikaların büyük çoğunluğunu bu konfederasyonlara üye sendikaların oluşturmasıdır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın 2023 Temmuz ayı sendika üye

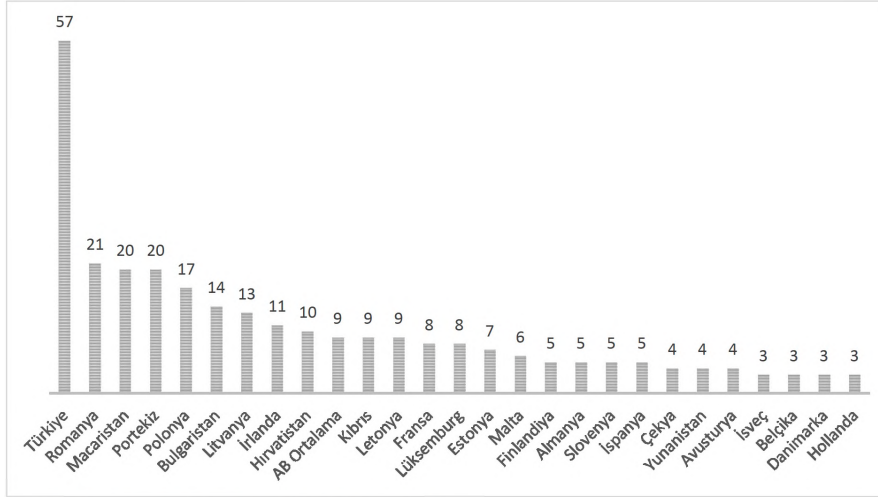
istatistiklerine göre toplam 227 sendikanın 59'u yüzde 1'lik işkolu barajını geçmiştir ve bu sendikaların 53'ü bu konfederasyonlara üyedir (Karadoğan, 2023, s. 3). Literatürde, işçi sendikalarının toplu iş sözleşmesi ücret politikalarının genel ücret politikalarıyla ilişkisine dair henüz bir çalışma bulunmadığı için bu araştırma özgün bir değer taşımaktadır.

Türkiye'de Son Yıllarda Uygulanan Ücret Politikaları

Bu başlıkta Türkiye'de son yıllarda uygulanan ücret politikaları ve bu politikalardaki TÜİK'in enflasyon ölçümlerinin etkisi incelenmiştir. Bu incelemeyi kolaylaştırmak için farklı statülerde çalışan emekçilere yönelik politikalar kategorize edilmiştir. Bu nedenle, özel sektör ve kamu çalışanlarına uygulanan ücret politikaları ayrıştırılmıştır. Kamu çalışanları açısından ise memur ve işçi ayrımı dikkate alınarak değerlendirme yapılmıştır.

Türkiye'deki ücret politikalarını anlamak için asgari ücret konusu kolaylıkla başlangıç noktasını oluşturabilir. Bunun temel nedeni ise asgari ücretle çalışmanın Türkiye'de istisna olmaktan çıkıp kaide haline gelmesidir. Bu olguyu aşağıdaki Grafik 1 ve Tablo 1'deki bilgiler doğrulamaktadır. Grafik 1'te Türkiye ve Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde asgari ücret düzeyinde çalışanların oranları bulunmaktadır.

Grafik 1. Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkelerinde Asgari Ücret (Yüzde 10 Aşağısı ve Yukarısı Dâhil) Düzeyinde Çalışanların Oranı (%)

Kaynak: Eurofound, 2020, s. 13; DİSK-AR, 2021, s. 21.

Bu grafikte, 2017 yılına ait asgari ücret ve asgari ücretin yüzde 10 aşağısında ve yukarısında ücret alanların oranına dair veriler bulunmaktadır. Bu veriler açıkça Türkiye'de asgari ücretle çalışmanın kapsamının büyüklüğünü göstermektedir. Türkiye'de asgari ücret ve civarı ücret alanların oranı yüzde 57 iken Türkiye'ye en yakın ülke Romanya'da bu oran yüzde 21'dir. Yine bu tabloya göre; Türkiye'de oransal olarak AB ortalamasının 6 katından fazla asgari ücretle çalışmanın var olması, ülkemizdeki asgari ücret gerçeğini net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Aşağıdaki Tablo 1'de ise sektörlere göre asgari ücret ve altında ücret alan çalışanların oranları bulunmaktadır.

Tablo 1. Türkiye'de Farklı Sektörlerde Asgari Ücret ve Altında Ücret Alan Çalışanların Oranı (%)

Sektörler	Asgari Ücret ve Altı Çalışanların Oranı	Sektörler	Asgari Ücret ve Altı Çalışanların Oranı
Tarım Dışı Sektörler	43,1	Sanayi	50,4
İnşaat	71,4	İmalat Sanayi	52,0
Hizmetler	37,9	Tekstil	57,4
Toptan ve Per. Ticaret	64,4	Giyim	70,5
Ulaştırma ve Depolama	47,3	Deri	69,7
Konak. Yiyecek Hizmeti	73,0	Mobilya İmalatı	57,8
Kamu Yönetimi	5,8	Gıda	67,1
Eğitim	10,1	Petrol	19,9
Finans Sigorta	13,3	Taşıt	26,3

Kaynak: TCMB, 2023, s. 51

Merkez Bankası'nın Enflasyon Raporu'ndan alınan bu istatistiki bilgiler, Grafik 1'deki verilerle uyumlu olarak asgari ücretle çalışmanın Türkiye'deki yaygınlığını göstermektedir. Bu tabloya göre, asgari ücret ve altında ücretlerle çalışanların tarım dışı sektörlerdeki oranı yüzde 43,1'dir. Bu oran; inşaat sektöründe yüzde 71,4, sanayi sektörlerinde yüzde 50,4, hizmetler sektörlerinde

ise yüzde 37,9'dur. İmalat sanayi, tekstil, giyim, deri, mobilya imalatı, gıda, toptan ve perakende ticaret, konaklama ve yiyecek hizmeti sektörlerinde asgari ücret ve altında ücretlerle çalışanların oranı yüzde 50'den fazladır.

Türkiye'de asgari ücretle ilgili bir başka gerçeklik ise asgari ücret dışındaki diğer ücretlerin parasal değerinin oransal olarak asgari ücrete göre daha az artmasıdır. Bu yüzden, asgari ücretle çalışanların fazlalığının da etkisiyle birlikte ülkemizde asgari ücret gittikçe ortalama ücret hâline gelmektedir. "Asgari ücret tuzağı" olarak tanımlanan bu süreç, ücretleri asgari ücrete doğru baskılamakta ve "dipte eşitlemektedir". 2005 yılında aylık hanehalkı ferdi ücret ve maaş gelirleri asgari ücretin 2.2 katı iken, bu oranın 2019 yılında asgari ücretin 1.7 katına kadar gerilemesi bu olguyu doğrulamaktadır (Çelik, 2022, s. 299).

Asgari ücretin Türkiye'de genel ve ortalama ücret haline gelmesinin temel sebeplerinden biri, ülkemizde sendikalaşma oranının ve toplu pazarlık kapsamının oldukça düşük seviyede olmasıdır. Çünkü sendikalı işçilerin pazarlık güçleri, sendikası olmayan işçilere göre daha fazladır. Pazarlık gücü artan işçiler, işverenlerin yasal olarak çalışanlarına vermesi gereken en alt düzeydeki tutardan daha çok ücret kazanabilir. Duman ve Duman (2016), kamuda ve özel sektörde ücretlerin belirlenmesinde sendikalı olma faktörünün etkisini 2002-2011 yılları arasındaki zaman dilimini referans alarak araştırmıştır. Bu çalışmaya göre, sendikalı işçilerin ücretleri sendikası olmayan çalışanların ücretlerine göre oldukça fazladır ve bu olgu özel sektörde daha belirgindir.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın 2023 Temmuz ayı sendika üye istatistiklerine göre Türkiye'de işçilerin sadece yüzde 14,76'sı sendikalıdır. Kayıt dışı çalışanlar da hesaba katıldığında fiili sendikalaşma oranı daha düşüktür. Ayrıca toplu iş sözleşmesi kapsamında olan çalışanların oranı yaklaşık yüzde 8 seviyesindeyken, özel sektörde bu oran yaklaşık yüzde 5 düzeyine kadar gerilemektedir (DİSK-AR, 2023, s. 8). Avrupa Birliği ve OECD ülkelerinde ise bu oranlar daha yüksektir. Örneğin, AB ülkeleri ve Norveç'te toplu pazarlık kapsamında olan işçilerin oranı ortalama yüzde 60'tır. Toplu iş sözleşmesinden faydalanabilen çalışanların OECD ülkelerindeki ortalaması ise 2019 yılı itibarı ile yüzde 32,1'dir (Mülayim, 2023, s. 118-120).¹

Toplu pazarlıktan faydalanan işçi sayısının emsal ülkelere göre oldukça düşük olması ve çalışma hayatında asgari ücretin yaygınlığı nedeniyle asgari ücretin belirlenmesi gündemi çalışanların büyük çoğunluğunu doğrudan ilgilendirmektedir. Asgari ücreti belirleyen kurul ise asgari ücret tespit komisyonudur. Bu komisyon, İş Kanunu'nun 39. maddesine göre en geç iki yılda bir tüm ülkede uygulanacak asgari ücreti tespit eder.² Asgari ücret tespit komisyonunun 15 üyesi bulunmaktadır. Bu üyelerden 5'i ilgili kamu kurumlarından bürokratlardır. Bu bürokratlardan biri TÜİK yetkilisidir. Diğer 10 üyenin 5'i en çok üyeye sahip işçi konfederasyonu temsilcileri iken kalan 5 üye de en çok üyeye sahip işveren konfederasyonu temsilcileridir. Uygulamada çoğunlukla işveren ve devlet konsensüsü asgari ücretin tespitinde belirleyici olmaktadır. Son yıllarda ise işçi tarafının da asgari ücretteki nominal artış oranının diğer ücret artışlarından görece yüksek olmasının etkisiyle bu konsensüse katıldığı gözlemlenmektedir. Son dönemdeki asgari ücret artışlarında siyasi figürler "çalışanları enflasyona ezdirmeyeceğiz" söylemini sıklıkla kullanmaktadır (GazeteDuvar, 14 Haziran 2023). Bu yüzden TÜİK'in enflasyon ölçümlerinin asgari ücretin tespit edilmesinde bir referans kaynağı olduğu yorumu net bir şekilde yapılabilir.

Sendikasızlık, ortalama ücret haline gelen asgari ücret ve bu olguların sonucunda işverenlerin inisiyatifine bırakılmış büyük işçi yığınları özellikle özel sektörde karşımıza çıkmaktadır. Kamuda çalışan işçilere yönelik ücret politikalarında ise kamu kesimi toplu iş sözleşmeleri çerçeve protokolü etkin bir rol oynamaktadır. 1989 yılından 2017 yılına kadar iki yıllık aralıklarla Türk-İş ve hükümet tarafından "iyi niyet anlaşması" olarak imzalanan protokollere, 2013 yılından sonra Hak-İş de dâhil olmuştur. Bu dönemde imzalanan protokoller, hukuken bağlayıcı nitelikte olmamasına rağmen çoğunlukla taraf konfederasyona üye işçi sendikaları ve kamu işveren sendikaları tarafından imzalanmıştır (Önsal, 2018, s. 97; Hekimler, 2019, s. 908-909). 2017 yılında çıkartılan 696 sayılı KHK ile iyi niyet anlaşması niteliğindeki bu protokoller, hukuken idareleri ve ilgili konfederasyonlara üye işçi sendikalarını bağlayıcı hâle gelmiştir. 696 sayılı KHK'daki ilgili madde, 2018 yılında 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu'na ek 2. madde olarak eklenmiştir.³ Böylece bu protokoller, kamu işçilerinin ücretlerini belirlemede temel araç haline gelmiştir.

9 Mayıs 2023 tarihinde Türk-İş, Hak-İş ve kamu işveren sendikası temsilcileri tarafından imzalanan 2023 yılı kamu toplu iş sözleşmeleri çerçeve protokolü, iki yıllık zaman diliminde kamu işçilerinin ücret düzeylerini belirlemiştir. Protokolde; birinci yılın ilk 6 ayında taban ücret 15.000 TL'ye çıkartıldıktan sonra ücretlere yüzde 45 oranında zam gerçekleşmiş, sözleşmenin diğer 6 aylık zam dönemlerinde ise TÜİK'in TÜFE istatistiklerine göre ücretlerin güncelleneceği belirlenmiştir.

¹ Türkiye'de toplu pazarlık kapsamında olan çalışanların sayısı, sendikalı işçi sayısından oldukça azdır. Pek çok Avrupa ülkesinde ise bu olgu tam zıddı bir şekilde gerçekleşmektedir. Örneğin; Fransa, Yunanistan, İtalya, İspanya, Portekiz ülkelerinde sendikalı yoğunluk ortalama yüzde 19,1 iken toplu pazarlık kapsama oranı ortalama yüzde 76,3'tür (Mülayim, 2023, s. 119). Bu durumun temel nedeni ise mevzuatta var olmasına rağmen Türkiye'de uygulanmayan teşmil mekanizmasının, Avrupa ülkelerinde yaygın bir biçimde kullanılmasıdır (Çelik, 2009, s.67).

² Son yıllarda asgari ücretin belirlenmesinde, asgari ücret hukukuna aykırı bir süreç yürütülmektedir. Asgari ücreti belirlemesi gereken kurulun asgari ücret tespit komisyonu olması gerekirken, özellikle siyasi gerekçelerle bu kurul işlevsizleştirilmektedir. Hatta komisyon toplantısı olmadan bile asgari ücretin komisyon üyesi olmayan siyasiler tarafından duyurulduğu örnekler yaşanmaktadır. Bu konuda detaylı bilgi için Mesut Gülmez'in "Asgari Ücret Makaleler Dizisi" incelenebilir. Makaleler için bk.: https://arastirma.disk.org.tr/?page_=1168

³ 696 sayılı KHK ve 6356 sayılı yasadaki bu değişiklik, Türkiye'de kamu sektörü ile özel sektör arasında iki ayrı endüstri ilişkileri sistemi ortaya çıkmıştır. 6356 sayılı kanundaki hükümlere aykırı olarak, toplu iş sözleşmesi ehliyetine sahip olmayan ve grev kararı alamayan işçi konfederasyonlarının imzaladığı protokollerin kamu toplu iş sözleşmelerinde zorunlu olarak uygulanması kamuda toplu pazarlık düzeyini işyeri olmaktan çıkartmıştır. Merkezi olarak imzalanan sözleşme hükmündeki bu protokoller, toplu iş sözleşmesi özerkliğini ortadan kaldırmaktadır. 2017 yılından sonra uygulanan bu hâliyle kamu toplu iş sözleşmeleri çerçeve protokolleri, sendika özgürlüğüne ve toplu pazarlık hakkına ciddi bir darbe indirmekte ve anayasaya aykırı yanlar taşımaktadır (Hekimler, 2019, s. 914; Yorğun, 2023, s.115-116).

Kamuda çalışan memurların maaşları ve memur emeklilerinin aylıkları ise kamu görevlileri toplu sözleşmesi ile belirlenmektedir. 1995 yılından 2010 yılına kadar toplu sözleşme hükmünde olmayan ve taraflar arasında diyalog işlevi gören toplu görüşme mekanizması, 2010 yılında gerçekleşen Anayasa değişikliği ile toplu sözleşme mekanizmasına dönüştürülmüştür. Ancak kamu görevlilerine tanınan toplu sözleşme hakkı; grev yasağı içeren, uyuşmazlık durumunda nihai karar yetkisi zorunlu tahkim niteliğindeki Kamu Görevlileri Hakem Kurulu'nda olan ve bu yüzden özgür toplu pazarlık hakkını içermeyen bir şekilde düzenlenmiştir (Çelik, 2014, s. 25). 2012 yılından itibaren imzalanan toplu sözleşmelerde, son 20 yılda üye sayısı astronomik bir şekilde yaklaşık 25 kat artarak 1 milyonu aşan ve siyasal iktidarla güçlü ilişkileri olan Memur-Sen özellikle 3. dönem sözleşmesinden sonra belirleyici konfederasyon hâline gelmiştir (Hekimler, 2023, s. 50-53).

Kamu görevlilerin 2024 ve 2025 yıllarındaki mali ve sosyal haklarını belirleyen 7. dönem toplu sözleşmesinin ücretleri düzenleyen maddeleri, Kamu Görevlileri Hakem Kurulu tarafından belirlenmiştir. Bu sözleşmeye göre sözleşmenin ilk 6 ay için kamu görevlilerinin maaşlarına yüzde 15, ikinci 6 ay için ise yüzde 10 zam gerçekleştirilmiştir. Sözleşmenin ikinci yılındaki zam oranları ise ilk 6 ayda yüzde 6 ve ikinci 6 ayda yüzde 5 olarak belirlenmiştir. Ayrıca TÜİK'in zam dönemi öncesindeki ilgili 6 aydaki TÜFE oranlarının öngörülen zam oranlarını aşması durumunda, aşan kısım kadar enflasyon farkı ödeneceği sözleşmede hüküm altına alınmıştır.

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın 21 Temmuz 2023 tarihli verilerine göre; 2002 yılında ortalama memur maaşı en düşük memur maaşının yaklaşık yüzde 50 fazlası düzeyindeyken, 2022 yılında ortalama memur maaşı en düşük memur maaşının yalnızca yüzde 10 fazlası seviyesindedir. Bu olgu, asgari ücretin ortalama ücret haline gelmesine benzer bir şekilde memur maaşlarının da aşağıda eşitlenmeye başladığını göstermektedir.

Memur emeklileri dışındaki diğer emeklilerin aylıkları ise 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun 55. maddesine göre her yıl ocak ve temmuz aylarında TÜİK'in açıkladığı TÜFE oranı kadar artırılmaktadır.

En düşük emekli aylığı ile Türkiye'deki yaygın ücret olan asgari ücret karşılaştırıldığında ise emeklilerin gittikçe daha fazla yoksullaştığı açığa çıkmaktadır. 2002 yılında en düşük emekli aylığı, asgari ücretin yüzde 140'ı düzeyindeydi (DİSK-AR, 2023). 2023 Temmuz ayı itibariyle ise asgari ücret 11.404 TL iken en düşük emekli aylığı 7.500 TL'den daha aşağıdadır. Emeklilerin kök aylıklarına yapılan hazine desteğiyle emeklilerin aylık gelirleri 7.500 TL'ye çıkartılsa da bu tutar bile asgari ücretin yaklaşık yüzde 65 seviyesindedir. 7.500 TL'den daha düşük emekli aylıkları olmasının ana nedeni ise sosyal güvenlik sisteminde yapılan değişikliklerdir. 2008 yılında sosyal güvenlik sisteminde yapılan değişikliklerle aylık bağlama oranı düşürülmüştür. Bu durumun sonucunda özellikle yeni emekliler için emekli aylıkları gittikçe düşük tutarlara denk gelmektedir (Sayım ve Odabaş, 2015, s. 118).

Tüm bu farklı emek kesimlerine dair bilgiler sonucunda, Türkiye'deki ücret politikalarına ilişkin ortak tespitler rahatlıkla yapılabilir. Bu tespitlerden en önemlisi asgari ücretin genel ücret haline gelmesidir. Bununla birlikte, tüm emek kesimlerinde ücretlerin aşağı doğru baskılandığı ve dipte eşitleme diye tanımlanabilecek bir sürecin yaşandığı açık bir şekilde görülmektedir. Bu durumun açığa çıkmasında sendikasız ve toplu iş sözleşmesiz çalışmanın yaygınlığı başlıca bir faktördür. Toplu pazarlık kapsamının dar olduğu ve özellikle yüksek enflasyon koşullarının var olduğu Türkiye'de, ücret politikalarının güncel gündemini ücret zamlarının nasıl gerçekleştirileceği konusu oluşturmaktadır. Detaylıca bu başlıkta incelendiği üzere, ücret artışlarında TÜİK'in enflasyon ölçümleri temel belirleyen hâle gelmiştir.

TÜİK Enflasyon Ölçümleri ve Bu Ölçümlere Yönelik Güvensizlik

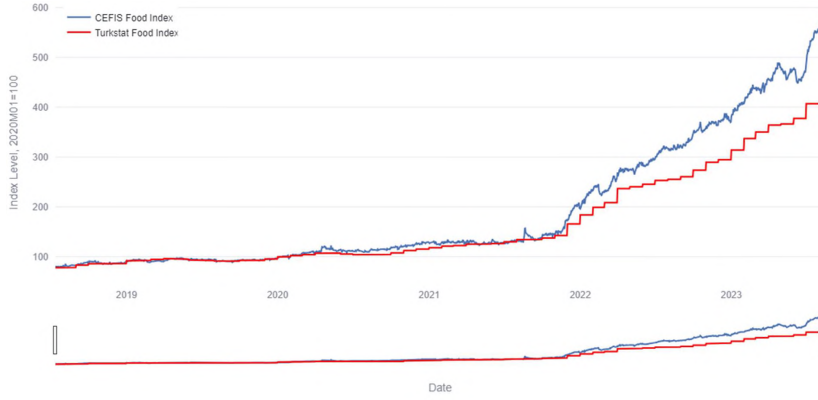
Enflasyon, piyasada meta olarak alım-satım işlemine konu olan mal ve hizmetlerin belirli bir zaman diliminde fiyatlarının yükselmesi ile paranın reel değerinin azalması ve bireylerin satın alma gücünün zayıflamasıdır (Aren, 1989, s. 220-221). Enflasyon oranı ise fiyatlar genel düzeyinde belirli bir dönemde açığa çıkan değişimi gösteren veridir (TÜİK, 2008, s. 1). Ülkemizde TÜİK, enflasyon oranını temel olarak Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) ve Üretici Fiyat Endeksi (ÜFE) istatistikleri ile ölçmektedir. TÜFE, hanehalklarının tüketim masraflarında yer alan ve kurumca belirlenmiş mal ve hizmetlerin fiyat değişimlerini göstermektedir. ÜFE ise üretime yönelik sektörlerde üretimi gerçekleştiren malların yurtiçi peşin satış fiyatlarındaki değişim düzeyini ifade etmektedir (TÜİK, 2008, s. 2). Önceki bölümde örnekleri verildiği üzere ücret politikalarında, TÜFE oranı daha önemli bir yerde durmaktadır.

TÜİK enflasyon istatistikleri, genel ekonomik gösterge niteliğini aştığı ve ücretleri düzenleyen bir araç hâline geldiği için TÜİK'in ölçümlerine yönelik tartışmalar kamuoyunda sıklıkla yapılmaktadır. Özellikle son yıllarda TÜİK verilerinin şeffaflığına ve güvenilirliğine ilişkin eleştiriler daha fazla gündeme gelmektedir. TÜİK'in Ocak 2003 ile 3 Mayıs 2022 tarihleri arasında kesintisiz bir şekilde açıkladığı madde fiyat listesini Haziran 2022'den itibaren yayımlamaktan vazgeçmesi TÜİK'in verilerine yönelik eleştirileri ve kaygıları artırmıştır.⁴

⁴ DİSK, TÜİK'in madde fiyat listesini açıklamaması üzerine bilgi edinme hakkı çerçevesinde hukuki süreç başlattı. Ankara 6. İdare Mahkemesi, 31 Mart 2023 tarihinde DİSK'in talebini haklı buldu ve TÜİK'in madde fiyat listesini yayımlaması gerektiğine yönelik karar verdi. Bu konuda DİSK Genel Başkanı Arzu Çerkezoğlu'nun açıklaması için bk.: <https://disk.org.tr/2023/04/tuik-actigimiz-davayi-kazandik-madde-fiyat-listesi-aciklanacak/>. Mahkeme kararına rağmen TÜİK madde fiyat listesini 4 Eylül 2023'te açıkladığı Tüketici Fiyat Endeksi, Ağustos 2023 ölçümlerinde de yayımlamamaya devam etmiştir.

2019-2023 yılları içerisinde, İstanbul Bilgi Üniversitesi Finansal Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin (Center for Financial Studies-CEFIS) gıda endeksindeki fiyatlar ile bu yıllardaki TÜİK'in gıda endeksindeki fiyatlar karşılaştırıldığında, TÜİK'in ölçümlerine yönelik endişeler doğrulanmaktadır. Aşağıdaki grafik, bu olguyu açıklamaktadır.

Grafik 2. CEFIS ve TÜİK Günlük Gıda Endeks Seviyeleri

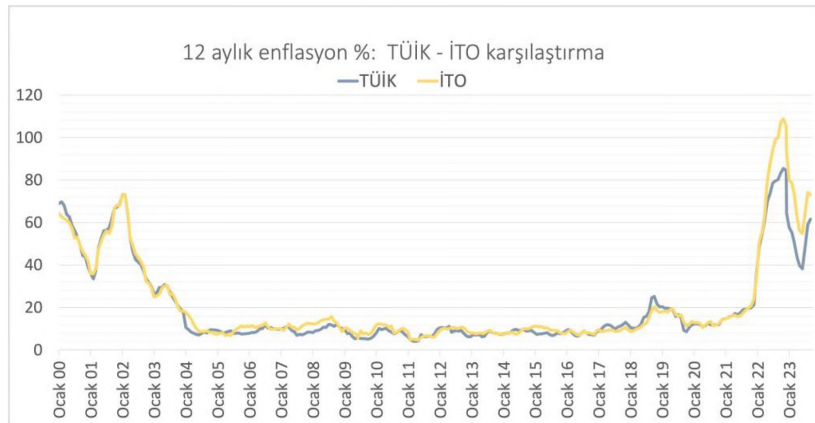
Kaynak: CEFIS, <https://cefis-food-indices.streamlit.app/>

Bu grafikten net bir şekilde anlaşılacağı üzere, CEFIS ile TÜİK'in gıda endeksindeki fiyatlar 2021 yılının sonuna kadar uyumludur. Ancak yüksek enflasyon olgusunun günlük hayatta yoğun bir şekilde hissedildiği 2022 yılından sonra endekslerde farklılaşmalar belirginleşmeye başlamıştır. Özellikle TÜİK'in madde fiyat listesini açıklamaktan vazgeçtiği 2022 Haziran döneminden sonra, bu iki kurumun ölçümleri arasında anlamlı farklılıklar grafikte açık bir biçimde görülmektedir.

İstanbul Ticaret Odası (İTO) ile TÜİK'in enflasyon hesaplamaları da kıyaslandığında, Grafik 2'deki bulgularla benzer sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Aşağıdaki grafikte, bu iki kurumun 2000 ile 2023 yılları arasındaki on iki aylık enflasyon verileri karşılaştırılmaktadır.

Grafik 3'e göre, 2000 yılından 2022 yılına kadar İTO ve TÜİK'in enflasyon istatistikleri paralellik arz etmektedir. Tıpkı Grafik 2'de olduğu gibi, 2022 yılı itibariyle İTO ve TÜİK'in enflasyon ölçümleri net bir şekilde farklılaşmıştır. Grafik 2 ve Grafik 3'ü birlikte değerlendirdiğimizde tespit edilecek temel olgu, 2022 yılı itibariyle TÜİK'in enflasyon hesaplamalarında bilimsel kıstaslardan uzaklaştığıdır.

Grafik 3. İTO ve TÜİK Enflasyon Verileri

Kaynak: Yılmaz, 2023.

TÜİK enflasyon ölçümlerinin yetersizliğini gösteren bir başka gösterge ise ücret artışlarında TÜİK istatistiklerinin yetersiz gelmesidir. "Enflasyona ezdirmeyeceğiz" söylemi ile 2022 yılından itibaren 6 ayda bir asgari ücrete yapılan zamlar, TÜİK rakamlarından oldukça fazladır. Asgari ücrete; 2023'ün ilk 6 ayı için yüzde 50'lik ve 2023'ün diğer yarısı için yüzde 34'lük zam oranları gerçekleştirilmiştir. Yine kamu görevlilerinin maaşlarına; 6. dönem toplu sözleşmesi gereği TÜİK istatistikleri baz alınarak, 2023 yılı Temmuz-Aralık döneminde uygulanmak üzere yüzde 17,55 düzeyinde artış sağlanması gerekiyordu. Ancak bu

artış oranının yetersizliği ve gerçek enflasyonu yansıtmaktan uzak yanı nedeniyle kamu görevlilerine bu artış oranına ilaveten 8.077 TL seyyanen zam gerçekleştirilmiştir. İşçi sendikaları da toplu iş sözleşmelerinde bağıtladıkları TÜİK eksensli artışların alım gücünü korumadığını ifade etmekte ve bu nedenle sözleşmelerde revizyon isteyerek ek zam talebinde bulunmaktadır. Bu konudaki örneklerden biri, Hava-İş Sendikası Yönetim Kurulu'nun; Türk Hava Yolları (THY) bünyesinde çalışan işçilerin toplu iş sözleşmesi gereği 1 Temmuz 2023 tarihinde ücretlerine gelecek yüzde 20,77 zam oranının (6 aylık TÜFE oranı (19,77) + 1 puan sözleşme zammı) yükseltilmesi için THY yönetiminden iyileşme talebinde bulunmasıdır (Airport Haber, 5 Temmuz 2023). Tüm bu örnekler, TÜİK'in enflasyon ölçümlerinin gerçeği yansıtmaktan uzak olduğunu göstermektedir.

TÜİK istatistiklerinin sorunlu yanlarının da etkisiyle son yıllarda Enflasyon Araştırma Grubu (ENAG) isimli kurumun enflasyon hesaplamaları kamuoyunda daha sık tartışılmaktadır. ENAG ile TÜİK istatistikleri arasında ise gözle görülür farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin, ENAG'ın 4 Eylül 2023 tarihli aylık bültenine göre ENAGrup Tüketici Fiyat Endeksi (E-TÜFE) Ağustos ayında yüzde 8,59 artmıştır. Bu kuruma göre E-TÜFE'deki 12 aylık artış oranı yüzde 128,05 iken, yılbaşından itibaren bu orandaki artış yüzde 83,96 olmuştur. TÜİK'in aynı tarihli bültenindeki verilerde ise Ağustos ayında TÜFE artış oranı yüzde 9,09, on iki aylık artış oranı yüzde 58,94, yılbaşından itibaren yaşanan artış oranı ise yüzde 43,06 olarak açıklanmıştır. İki kurumun kamuoyuna açıkladığı istatistiklerde, Ağustos ayına dair verilerde küçük bir fark bulunmaktadır. Hatta TÜİK Ağustos ayında TÜFE artışının daha fazla olduğunu hesaplamıştır. Ancak on iki aylık ve 2023 Ocak-Ağustos ayları arasındaki 8 aylık TÜFE ölçümlerinde ise büyük farklılıklar bulunmaktadır. Bu iki ayrı dönemdeki ENAG'ın TÜFE hesaplamaları, neredeyse TÜİK'in hesaplamalarının iki katı düzeyindedir.

Ücret politikalarında belirleyici hâle gelen TÜİK'in enflasyon ölçümlerinin güvensizliği, işçi konfederasyonlarının bu kuruma yönelik tepkilerini artırmıştır. Örneğin DİSK 5 Temmuz 2023'te TÜİK önünde "Gerçekleri Açıkla, Ekmeğimizle Oynama" başlığıyla eylem gerçekleştirmiştir. Bir başka işçi konfederasyonu Türk-İş'in Genel Başkanı Ergün Atalay ise DİSK'e göre TÜİK eleştirilerinde "daha temkinli" olsa da, TÜİK verilerine yönelik tereddütlerin giderilmesi gerektiğini söylemiştir (Habertürk, 21 Haziran 2023).

Bu değerlendirmeler sonucunda toplu iş sözleşmesi örneklerinde TÜİK verilerinin etkisinin ne düzeyde olduğunun analiz edilmesi daha önemli bir yerde durmaktadır. Özellikle işçi konfederasyonlarının TÜİK enflasyon hesaplamalarına yönelik tereddütlerini daha fazla dillendirmeye başladığı bu dönemde; bu konfederasyonlara üye sendikaların bu tereddütleri kendi sözleşme örneklerinde giderebilecek toplu iş sözleşmesi politikaları gerçekleştirip gerçekleştirmediği sorusu, yanıtı aranması gereken başlıca sorulardan biridir.

Yöntem

Bu çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılmış ve işçi sendikalarının toplu iş sözleşmesi örneklerindeki ücret zamlarını düzenleyen maddeleri incelenmiştir. İnceleme konusu olacak toplu iş sözleşmeleri; 7 ayrı işkolunda, 3 işçi konfederasyonuna üye 16 farklı sendika tarafından bağıtlanmış sözleşme belgelerinden oluşmaktadır. Çalışmada sözleşme dokümanları analiz edilen sendikaların 2023 Temmuz ayı sendika üye istatistiklerine göre toplam üye sayısı 1.063.766'tır. Aynı istatistiklere göre sendikalı işçilerin toplam sayısı ise 2.421.940'tır. Yani bu çalışmada değerlendirilen sendikaların üye sayısı, toplam sendikalı işçi sayısının yaklaşık yüzde 44'ünü oluşturmaktadır. Sözleşme çeşitliliği ve sendikaların üye sayısının toplam sendikalı işçi sayısındaki ağırlığı, çalışmanın zenginleşmesine katkı sağlayacaktır. Aşağıdaki tabloda işçi sendikaları ve imzalanmış toplu iş sözleşmeleri ile ilgili bilgiler bulunmaktadır.

Tabloda bilgileri verilen sözleşmeler belirlenirken iki temel kriter seçilmiştir. Bunlardan ilki, kamu kesimi toplu iş sözleşmeleri çerçeve protokolü kapsamına giren işyerleri dışında kalan işyeri ve işletmelerin baz alınmasıdır. Bunun nedeni bu çalışmada ifade edildiği üzere, çerçeve protokolüne bağlayıcı nitelik kazandırılarak kamu işyerlerinde işçi sendikalarının ücret pazarlığı yapabilme olanağının ortadan kaldırılmasıdır. Diğer kriter ise 3 Haziran 2022 tarihinden sonra imzalanan sözleşmelerin araştırma konusu yapılmasıdır. Bu tarihin seçilme nedeni ise bu çalışmada da değinildiği üzere bu tarihten itibaren TÜİK'in madde fiyat listesini yayımlamasıdır. TÜİK'in enflasyon ölçümlerine yönelik eleştiriler bu tarihten önce var olsa da, TÜİK'in mahkeme kararıyla da sabit olarak kamuoyuyla paylaşması gereken verileri açıklamadığı tarihten sonraki sözleşme belgelerinin incelenmesi çalışmanın temel sorularına yanıt aramayı kolaylaştıracaktır. Ayrıca bu tarihten sonra imzalanmış sözleşmelerde, TÜİK verilerine yönelik haklı kaygıların işçi sendikaları tarafından gözetilip gözetilmediği bu çalışmada açığa çıkarılacaktır.

Bulgular

Tablo 2'de bilgileri verilen sözleşmelerin önemli bir bölümünün süresi 2 yıldır. Hizmet-İş'in Bursa Büyükşehir Belediyesi'nde bağıtladığı sözleşme ise 21 ayı kapsamaktadır. Koop-İş, Öz Büro-İş, Öz Taşıma-İş ve Tez-Koop-İş'in imzaladığı sözleşmelerin

⁵ Tabloda incelenen toplu iş sözleşmesi belgelerinin çoğunluğuna kişisel çabalarla ulaşılmıştır. Hava-İş ve Türkiye Gazeteciler Sendikası'nın sözleşme dokümanları, sendikaların internet sitelerinde paylaşılmaktadır. Hizmet-İş, Lastik-İş, Öz Çelik-İş ve TÜMTİS'in sözleşmeleri ile ilgili bilgilere ise sözleşmeye taraf kurumların internet sitelerinden ulaşılmıştır.

Tablo 2. Toplu İş Sözleşmesi Bilgileri⁵

İşçi Sendikası (Üyesi Olduğu Konfederasyon)	Faaliyet Gösterilen İşkolu	İşveren Tarafı (Varsa Üyesi Olduğu İşveren Sendikası)	Toplu İş Sözleşmesi Süresi	Toplu İş Sözleşmesinin İmza Tarihi
Belediye-İş (Türk-İş)	Genel İşler	Maltepe Belediyesi (SODEMSEN)	01.03.2022-29.02.2024	08.06.2022
Birleşik Metal-İş (DİSK)	Metal	Diebold Nixdorf Teknoloji	01.01.2023-31.12.2024	02.05.2023
Demiryol-İş (Türk-İş)	Taşımacılık	Metro İstanbul	01.01.2023-31.12.2024	10.04.2023
Genel-İş (DİSK)	Genel İşler	İZENERJİ (SODEMSEN)	01.01.2023-31.12.2024	12.05.2023
Hava-İş (Türk-İş)	Taşımacılık	Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü	01.03.2023-28.02.2025	11.05.2023
Hizmet-İş (Hak-İş)	Genel İşler	Bursa Büyükşehir Belediyesi-BUSKİ	01.04.2023-31.12.2024	05.06.2023
Koop-İş (Türk-İş)	Ticaret, Büro, Eğitim ve Güzel Sanatlar	PUMA	01.07.2022-30.06.2025	13.10.2022
Lastik-İş (DİSK)	Petrol, Kimya, Lastik, Plastik ve İlaç	SETAŞ (KİPLAS İşverenleri Sendikası)	01.01.2023-31.12.2024	21.03.2023
Öz Büro-İş (Hak-İş)	Ticaret, Büro, Eğitim ve Güzel Sanatlar	Aydınlı Hazır Giyim	01.01.2023-31.12.2025	25.01.2023
Öz Çelik-İş (Hak-İş)	Metal	KARDEMİR	01.01.2023-31.12.2024	21.06.2023
Öz Taşıma-İş (Hak-İş)	Taşımacılık	BALPARK Balıkesir Otopark İşletmeleri	01.07.2022-30.06.2025	08.08.2022
Sosyal-İş (DİSK)	Ticaret, Büro, Eğitim ve Güzel Sanatlar	İstanbul Tabip Odası	01.07.2023-30.06.2025	18.07.2023
Türkiye Gazeteciler Sendikası (Türk-İş)	Basın, Yayın ve Gazetecilik	Ege İz Gazete	01.01.2023-01.01.2025	30.01.2023
Tez Koop-İş (Türk-İş)	Ticaret, Büro, Eğitim ve Güzel Sanatlar	İSPER	01.01.2022-31.12.2024	01.07.2022
TOLEYİS (Türk-İş)	Konaklama ve Eğlence Yerleri	KASDAŞ (SODEMSEN)	01.01.2023-31.12.2024	13.07.2023
TÜMTİS (Türk-İş)	Taşımacılık	Aras Kargo	01.01.2023-31.12.2024	03.02.2023

süresi ise 3 yıldır. Sözleşmelerde, ücret zamlarını düzenleyen maddelerde zam dönemleri ile ilgili iki ayrı yöntem bulunmaktadır. Bunlardan ilki 6 aylık periyotlarda ücretlere zam yapılmasıdır. Birleşik Metal-İş, Demiryol-İş, Genel-İş, Hava-İş, TOLEYİS, Lastik-İş, Öz Çelik-İş, Öz Taşıma-İş ve Koop-İş'in tablo 2'deki işyerlerinde imzaladığı sözleşmelerde zam dönemleri bu şekildedir. Hizmet-İş'in 21 aylık sözleşmesinde ise sözleşmenin ilk 9 ayı ise ikiye bölünmüş ve ilk 6 aydan sonra kalan 3 ay için ayrı bir ücret zammı belirlenmiştir. Belediye-İş, Öz Büro-İş, Sosyal-İş, Türkiye Gazeteciler Sendikası (TGS), TÜMTİS ve Tez Koop-İş'in söz konusu işyerlerinde imzaladığı sözleşmelerde ise zam dönemleri yıllık olarak belirlenmiştir.

İncelenen tüm sözleşmelerde zam uygulamalarında ilk dönem ve diğer zam dönemleri ayrılmaktadır. İlk zam döneminde sendikalar, ücret zamlarını farklı şekillerde belirlemiştir. Bunlar; yüzdeler artış, seyyanen artış, yüzdeler artışa ek seyyanen artış, kıdem zammı ve kıdem zammına ek yüzdeler artış, çalışanları gruplandırarak grup taban ücretlerini belirleme ve tüm çalışanlar için günlük brüt ücret miktarının belirlenmesidir. Bu yöntemler farklı sözleşmelerde uygulanmıştır. Aşağıdaki tabloda bu konuda bilgiler bulunmaktadır.

İlk zam dönemlerinden sonraki zam dönemlerinde ise sözleşmelerin büyük çoğunluğunda benzer bir yöntem göze çarpmaktadır. Bu yöntem ise TÜİK'in TÜFE artış oranlarının baz alınmasıdır. Zam dönemlerine göre geçmiş dönemdeki 6 aylık ya da 1 yıllık TÜFE oranı referans alınmış ve ya bu oran düzeyinde ya da bu orana bir veya birkaç puan ekleyerek belirlenmiş oranlar doğrultusunda çalışanların ücretlerine zamlar gerçekleştirilmiştir.

Sosyal-İş'in İstanbul Tabip Odası'nda imzaladığı sözleşmede ise TÜFE oranı ile birlikte ÜFE oranı da baz alınmış ve bu iki verinin yıllık ortalamasının 25 puan üstü sözleşmenin ikinci yılında zam oranı olarak belirlenmiştir. Ayrıca olağan dışı gelişmelerin ortaya çıkması durumunda taraflardan birinin yazılı çağrısı üzerine ücret zammı ve sosyal ödemeler için görüşme yapılacağı karar altına alınmıştır. TÜMTİS ise bağladığı sözleşmede TÜİK verisi dışında asgari ücreti de referans almıştır. Sözleşmenin ikinci yılındaki zam oranı, geride kalan yılın TÜFE ortalaması ve asgari ücret artış oranından yüksek olana ilave iki puan şeklinde hesaplanmıştır. Yine yıl içerisinde asgari ücrete zam gelmesi durumunda, asgari ücret artış oranı kadar ücretlere zam geleceği kararlaştırılmıştır.

TGS ise sözleşmesinde TÜİK'i referans almamış ama aynı zamanda sözleşmenin ikinci yılı için de herhangi bir zam oranı ya da miktarı belirlemediği. Bunun yerine ikinci yıl artışlarının yeniden müzakere edilmesi için takvim belirlenmiştir. Belediye-İş'in sözleşmesinde ise ikinci yıl için yüzde 20'lik artış öngörülmüştür. Ancak Hava-İş'in sözleşmesinde olduğu gibi TÜFE oranının

Tablo 3. İlk Ücret Zammı Döneminde Bağlanmış Zam Uygulamaları

Sendika	İlk Ücret Zammı Dönemi Süresi	Zam Oranı/Miktarı	Sendika	İlk Ücret Zammı Dönemi Süresi	Zam Oranı/Miktarı
Belediye-İş	1 yıl	% 18	Birleşik Metal-İş	6 ay	Her kıdem yılı için 300 TL (Üst sınır 3000 TL) + %40
Demiryol-İş	6 ay	%70	Genel-İş	6 ay	Gruplara göre taban ücret + her yıl için günlük brüt 0,75 TL kıdem zammı
Hava-İş	6 ay	Günlük brüt 725 TL	Hizmet-İş	6 ay	%35
Koop-İş	6 ay	%45	Lastik-İş	6 ay	%32,5 + 2.250 TL
Öz Büro-İş	1 yıl	Farklı ücret düzeylerine göre farklı yüzdelik artışlar	Öz Çelik-İş	6 ay	%53 + Kıdem Zammı
Öz Taşıma-İş	6 ay	Gruplara göre çıplak ücret	Sosyal-İş	1 yıl	%100
TGS	1 yıl	%60	Tez Koop-İş	1 yıl	%39 + farklı ücret düzeylerine göre farklı günlük brüt ücret ilavesi
TOLEYİS	6 ay	Gruplara göre brüt ücretler	TÜMTİS	1 yıl	%63

sözleşmede belirlenen miktarı aşması halinde, aşan kısmın kararlaştırılan orana ekleneceği gibi bir düzenleme Belediye-İş'in sözleşmesinde yer almamıştır. Demiryol-İş'in sözleşmesinin birinci yılının ikinci döneminde ise diğer örneklerden daha farklı bir zam yöntemi benimsenmiştir. Bu sözleşmeye göre ise ilk yılın ikinci 6 ayında, TÜİK'in 6 aylık TÜFE oranı yüzde 18'in altında açıklanırsa ücretlere zam yapılmayacaktır. Eğer TÜFE oranı yüzde 18'in üstünde ise yüzde 18'in üstündeki fazlalık kadar oranda çalışanların ücretlerine zam yapılacaktır.

Tablo 2'te bilgileri verilen sözleşmelerin sosyal haklar kapsamındaki sosyal yardım ve ödeneklerle ilgili maddelerinde ise sözleşmedeki ücret artış oranları emsal alınmıştır. Zam dönemlerinde bu kapsamdaki haklara, ücret artış oranı kadar zam gerçekleştirildiği sözleşmelerin bütününde bulunmaktadır.

Tartışma

Bu çalışmada incelenen toplu iş sözleşmesi örneklerindeki bulgulara göre çeşitli tartışmalar yapabilmek mümkündür. Bu tartışmaların ilki sözleşmelerin süresi ve zam dönemleri ile ilgilidir. Yüksek enflasyon dönemlerinde, kısa sözleşme süreleri ve sözleşmedeki zam dönemlerinin sıklığı ile çalışanların satın alma güçlerinin korunması arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Tablo 2'de bilgileri verilen sözleşmelerde, 2 yıllık sözleşme sürelerinin 3 yıllık sözleşmelere göre daha fazla olması ücret pazarlığının yeniden başlayacağı yeni sözleşme görüşmelerinin daha kısalması açısından olumludur. Ancak 2 yıldan daha kısa süreli toplu iş sözleşmesi örneklerinin sendikalar açısından henüz yeterince yaygınlaşmadığını tespit edebilmek de bu tabloya göre mümkündür. Özellikle hayat pahalılığının etkisini fazlasıyla hissettirdiği günümüz ekonomik koşullarında bu tür daha kısa süreli sözleşmelerin yaygınlaşması çalışanların yaşam şartlarını koruyabilmesi açısından gereklidir. Ayrıca sözleşmelerde zam dönemlerinin çoğunlukla 6 aylık periyotlarda uygulanması nispeten ücretlerin enflasyona yetişebilmesi için daha olumlu olmasına rağmen zam döneminin 1 yıllık ara ile belirlendiği azımsanmayacak düzeyde sözleşme örnekleri olması üzerine düşünülmesi gereken bir olgudur. Bulgulardan zam dönemleri ile ilgili çıkarım yapılacak temel nokta, geçmişten bugüne toplu iş sözleşmelerinde yerleşik hâle gelen 6 aylık ya da 1 yıllık zam dönemleri uygulamasının sözleşmelerde tercih edilmeye devam ettiğidir. Özellikle ülkemiz ekonomik koşullarında sendikaların örneğin 3 aylık zam dönemleri gibi yeni yöntemleri sözleşmelerde düzenleyemediği bu tabloya bakılarak rahatlıkla tespit edilebilir.

Bulgular bölümünde tespit edildiği üzere sözleşmelerdeki ilk zam döneminden sonraki zam dönemlerinde, büyük çoğunlukla TÜİK'in TÜFE artış oranları baz alınmıştır. Enflasyon eksenli ücret artışları çalışanların alım güçlerini artırmaz. Ancak enflasyon oranı bilimsel kıstaslara uygun olarak ölçülebilir ve bu ölçümler doğrultusunda ücret artışları sağlanabilirse, emeğiyle geçinenler mevcut ekonomik durumlarını koruyabilir. Ancak bu çalışmada ayrıntılı bir şekilde değinildiği üzere ücret artışlarında gerçek enflasyonu yansıtmayan TÜİK'in enflasyon ölçümleri referans alındığında, çalışanlar alım güçlerini dahi koruyamaz ve sosyal politika disiplini içerisindeki tanımlamayla ifade edilecekse yoksullaşır. Bu nedenle TÜİK'in istatistiklerine yönelik eleştiri düzeyini artıran sendikaların, sözleşmelerinde TÜİK'in enflasyon ölçümlerini baz almaya devam etmesi üyelerinin yoksullaşmasına neden olmaktadır.

Sendikaların enflasyon eksenli zamları benimsemeye devam etmesi durumunda, üyelerinin alım güçlerini koruması ve yoksullaşmasına engel olması için yeni yöntemler bulması bir zaruriyet hâline gelmiştir. Bu yeni yöntem örneklerinden birini Galatasaray Sportif Sınai ve Ticari Yatırımlar AŞ (Galatasaray Spor Kulübü) gerçekleştirdiği sponsor anlaşmasında kullanmıştır. Stadyum isim hakkı için bir firma ile 5 yıllık bir anlaşma yapan Galatasaray Spor Kulübü; sözleşmenin ikinci yılından sonraki yıllarda, sponsorluk tutarının belirlenmesinde TÜİK ve ENAG kurumlarının ÜFE ve TÜFE oranlarının ortalamasının referans alınacağını kamuoyuna açıklamıştır.⁶

Galatasaray Spor Kulübü'nün kullandığı artış yöntemini, herhangi bir işçi sendikasının bağtlatdığı toplu iş sözleşmesinde uyguladığını varsayarsak; çalışanların TÜİK eksenli artışlara mahkum edilmesiyle ortaya çıkan refah kaybını net bir şekilde görebiliriz. 1 Eylül 2023 itibariyle ücretlere son 12 aylık TÜFE oranı doğrultusunda zam gelecek bir toplu iş sözleşmesi örneğinde; TÜİK'in TÜFE hesaplaması kullanılırsa ücretlere yüzde 58,94 artış uygulanacak iken, TÜİK ve ENAG'ın TÜFE hesaplamalarının ortalaması kullanılırsa ücretlere yüzde 93,49 zam uygulanacaktır. Bu nedenle TÜİK verileri sadece baz alındığında çalışanlar yüzde 34,55 daha az zam almış olacaktır. Bir spor kulübünün dahi kendi çıkarlarını korumak için uyguladığı yeni bir yöntemi veya bu örneğe benzer farklı yöntemleri işçi sendikalarının kendi üyeleri için denemeye başlamaması sendikalar açısından olumsuz yönler taşımaktadır. Ayrıca sendikaların sözleşme görüşmeleri sırasında da bu tür yeni yöntemleri talep olarak gündeme getirmediğini söyleyebiliriz. Örneğin, özel sektördeki en büyük grup toplu iş sözleşmesi olan ve yüz binden fazla işçiyi ilgilendiren Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS) ile Birleşik Metal-İş, Öz Çelik-İş ve Türk Metal Sendikası'nın sözleşme görüşmelerinde; işçi sendikaları sözleşmenin ilk 6 ayından sonraki zam dönemleri için TÜİK enflasyon oranlarının üstüne belirli bir puan ekleyerek zam talep etmiştir (Birleşik Metal-İş, 2023; Öz Çelik-İş, 2023; Türk Metal Sendikası, 2023).

Bulgular bölümünde bilgileri verildiği üzere TGS ile Belediye-İş Sendikası, ücret artışı ile ilgili maddelerde TÜİK istatistiklerini baz almamıştır. TGS'nin yöntemi, sözleşme süresi içerisinde olan yeni zam dönemi öncesi yeniden işverenle müzakere masasına oturmaktır. Bu düzenleme; görüşmelerde işveren tarafının da yapıcı bir tutum içerisinde bulunması hâlinde, çalışanların güncel ekonomik koşullara uygun bir ücret artışı almasını sağlayabilir. Ancak işçilerin işverenlere karşı en önemli mücadele aracı olan grev hakkının iç hukukta kısıtlayıcı bir şekilde düzenlenmesi nedeniyle bu düzenlemenin çalışanlar açısından çeşitli handikaplar doğurması muhtemeldir. Çünkü Türkiye'de grev hakkı yalnızca toplu menfaat uyumsuzluğu yani yeni bir toplu iş sözleşmesi bağtlatmak için yapılan görüşmelerde anlaşmazlık çıkması hâliyle sınırlanmıştır (Akyiğit, 2013, s. 531).⁷ Bu nedenle sözleşme dönemi içerisinde ortaya çıkacak bir anlaşmazlık durumunda işçi sendikasının greve çıkması mevcut yasal düzenlemelerde kanun dışı olarak tanımlanmaktadır. TGS ile işveren tarafının sözleşme süresi içerisindeki yeni zam dönemi için müzakeresinde; işveren tarafının uzlaşmaz bir tutum içerisinde olması ihtimalinde, işçilerin grev hakkından yoksun olması ücret pazarlığında işçi tarafının elini zayıflatacaktır. Belediye-İş'in sözleşmesindeki düzenleme ise bu çalışmada incelenen sözleşme örnekleri arasında en olumsuz örnek niteliğindedir. Çünkü sözleşmenin ikinci yılı için belirlenen yüzdeler zam oranının TÜİK'in ilgili döneme ait TÜFE oranının altında kalması durumunda; aradaki farkın zam oranına ekleneceğine yönelik sözleşmede bir ibare olmaması, toplu iş sözleşmesinden faydalanan işçilerin TÜİK'in enflasyon ölçümlerinin bile altında ücret zammı almasına neden olmuştur. TÜMTİS'in sözleşmesi ise nispeten daha pozitif bir emsal olarak tariflenebilir. Çünkü bu çalışmada asgari ücret artış oranlarının diğer ücret artış oranlarından ve TÜİK enflasyon ölçümlerinden daha fazla olduğuna değinilmiştir. TÜMTİS'in sözleşmesinde de asgari ücret artış oranı ve TÜİK'in TÜFE verisi arasından yüksek olanın tercih edileceği ve yıl içerisindeki asgari ücret artış oranlarının ücretlere zam olarak yansıtılacağı hükme bağlandığı için çalışanların TÜİK'in TÜFE oranlarından nispeten daha yüksek oranda zam alması sağlanabilmiştir.

Sonuç

Ülkemizde son yıllarda uygulanan ücret politikalarında göze çarpan iki temel olgu bulunmaktadır. Bunlardan ilki, asgari ücretin ortalama ücret hâline gelmesi ve tüm ücret biçimlerinin dipte eşitlenmeye doğru gitmesidir. Diğer olgu ise ücret politikalarında TÜİK'in enflasyon ölçümlerinin belirleyen konumda olması ve bu ölçümlerin makroekonomik gösterge olmaktan öte anlam kazanmasıdır. Emeğiyle geçinen milyonlarca insanın yaşam standartlarını belirleyen TÜİK'e yönelik şeffaflık ve güvenilirlik konusunda eleştiriler yapılmaktadır. TÜİK'in özellikle 20 yıldır açıkladığı madde fiyat listesini 3 Haziran 2022'den itibaren yayımlamaktan vazgeçmesi ve aksi yönde mahkeme kararına rağmen bu listeyi yayımlamamaya devam etmesi TÜİK verilerine yönelik eleştirileri daha fazla artırmaktadır. Ücret artışlarında TÜİK'in TÜFE oranlarının yetersiz gelmesi ve bu oranların çalışanların alım gücünü koruyamaması TÜİK'in istatistiklerine yönelik kaygıları doğrulamaktadır.

⁶ Galatasaray SK, daha sonra "düzeltme" başlığı altında, sözleşmenin ikinci yılından sonraki yıllarda sponsorluk bedelinin nasıl belirleneceğini ifade ettiği kısmı kaldırarak yeni bir açıklama yayımlamıştır. Ancak yeni açıklamada 5 yıllık sözleşmenin sadece ilk senesine dair anlaşma bilgisi olduğu için sözleşmenin diğer senelerindeki sponsorluk miktarında, TÜİK ile birlikte ENAG'ın verilerinin de baz alınmaya devam ettiği olasıdır. Haber için bk.: <https://t24.com.tr/haber/galatasaray-in-sponsorluk-anlasmisinden-tuik-ve-enag-detayi-kaldirildi.1118246>

⁷ Türkiye'de grev hakkı ile ilgili yasal düzenlemeler, uluslararası çalışma hukukunun normlarıyla çelişmektedir. ILO Sendika Özgürlüğü Komitesi'ne göre grev hakkı sadece toplu çıkar uyumsuzluklarıyla sınırlanmamalı ve çalışanlar ve onların örgütleri çıkarları doğrultusunda grev hakkını kullanarak ekonomik ve sosyal haklarını korumak ve geliştirmek için hoşnutsuzluklarını geniş bir bağlamda özgürce ifade edebilmelidir (ILO, 2006, par. 531).

İşçi sendikaları, toplu iş sözleşmesi ücret politikalarında enflasyon eksenli artışları benimsemektedir. Bu artışlarda ise TÜİK'in hesaplamaları baz alınmaktadır. TÜİK istatistikleri ile gerçek enflasyon arasındaki fark, temel amacı üyelerinin ekonomik haklarını korumak ve geliştirmek olan sendikaların esas görevini yerine getirememesine neden olmaktadır. Bu çalışmada incelendiği üzere üyelerinin ekonomik refahını korumak konusunda yetersiz hâlde olan sendikalar, Türkiye'deki güncel ücret politikalarının bir parçası olarak da tanımlanabilir. Sendikalar toplu iş sözleşmesi politikalarında, hâkim genel ücret politikalarından kopuşu örgütleyecek başta üyelerinin sonra tüm çalışanların çıkarına uygun bir strateji izlemek konusunda oldukça zayıf durumdadır.

Ücret artışlarının enflasyon eksenli olması, çalışanları hayat pahalılığına karşı koruyabilse bile emekçilerin satın alma güçlerini artırmaz. Sendikaların, üyelerinin refah seviyesini yükseltebilmesi için enflasyon oranları haricinde refah artışından, büyümeden ve kârdan pay alma gibi yöntemleri sözleşme ücret politikalarında daha fazla kullanması gereklidir. Bu çalışmada ise bu ücret artışı yöntemlerine, sendikaların toplu iş sözleşmesi örneklerinde rastlanmadığı için değinilmemiştir. Sözleşmelerde mevcut ücret politikaların devam etmesi durumunda, sendikaların en azından üyelerinin ve sözleşmeden faydalanabilen diğer çalışanların refah seviyesini koruyabilmesi için enflasyon hesaplamalarında yeni yöntemler devreye sokması günümüz endüstri ilişkileri sisteminde temel öncelik hâline gelmiştir. Bu konuda, Galatasaray Spor Kulübü'nün ENAG verilerini de TÜİK verileriyle birlikte baz alması bir emsal olarak değerlendirilebilir.

Kamuda, mevzuatın kısıtlayıcı yönleri ve sendikal alanda kamu otoritesinin güçlü vesayeti nedeniyle genel ücret politikalarından kopuşu sağlayacak örneklerin artması özel sektöre göre daha zordur. Bu nedenle, özel sektöre ait işyerlerindeki toplu iş sözleşmelerinde, TÜİK ölçümleri dışındaki enflasyon hesaplamaları ücret artışlarında bir araç olarak mutlaka değerlendirilmelidir. Bu sorumluluk, başta genel ücret politikalarına net eleştirilerde bulunan konfederasyonlara üye sendikalar olmak üzere tüm işçi örgütlerindedir. Sendikaların bu konudaki emsal teşkil edebilecek çalışmaları, aynı zamanda TÜİK'in yeniden kamusal sorumlulukla bilimsel esaslara riayet etmesine de katkı sağlayabilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Yazarın ORCID ID'si

Naim Göktaş 0000-0002-5378-3147

KAYNAKLAR / REFERENCES

- Akyiğit, E. (2013). *İş Hukuku* (9.Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Airport Haber (2023, 5 Temmuz). *Hava-İş'ten THY'ye Bir Çağrı Daha*. Erişim adresi: <https://www.airporthaber.com/havacilik-haberleri/hava-isten-thy-ye-bir-cagri-daha.html> (Erişim tarihi: 23.08.2023)
- Aren, S. (1989). *İstihdam, Para ve İktisadi Politika* (9. Baskı). Ankara: Savaş Yayınları.
- Birleşik Metal-İş (2023). *MESS Grup Toplu Sözleşmesi 2023-2025 Dönemi Teklifimizi Açıkladık*. Erişim adresi: <https://www.birlesikmetal.org/index.php/tr/guncel/toplu-sozlesme/2043-mess-grup-toplu-sozlesmesi-2023-2025-donemi-teklifimizi-acikladik> (Erişim tarihi: 01.11.2023)
- CEFIS. *CEFIS Daily Food Price Indices*. Erişim adresi: <https://cefis-food-indices.streamlit.app/> (Erişim tarihi: 23.08.2023)
- Çelik, A. (2009). Teşmil ve Avrupa Uygulaması. *Türk-İş Dergisi*, Sayı 386, 66-68.
- Çelik, A. (2014). Mücadeleden Vesayete Türkiye'de Kamu Görevlileri Sendikacılığı. *Eleştirel Pedagoji Dergisi*, Sayı 34, 22-27.
- Çelik, A. (2022). Asgari Ücret Tuzağı. *Mülkiye Dergisi*, 46(1), 297-304.
- DİSK (2023, 26 Nisan). *TÜİK'e Açtığımız Davayı Kazandık: Madde Fiyat Listesi Açıklanacak*. Erişim adresi: <https://disk.org.tr/2023/04/tuik-actigimiz-davayi-kazandik-madde-fiyat-listesi-aciklanacak/> (Erişim tarihi: 24.08.2023)
- DİSK (2023, 5 Temmuz). *TÜİK Önünden Seslendik: Gerçekleri Açıkla, Ekmeğimizle Oynama*. Erişim adresi: <https://disk.org.tr/2023/07/tuik-onunden-seslendik-gercekleri-acikla-ekmegimizle-oynama/> (Erişim tarihi: 24.08.2023)
- DİSK-AR (2021). *Asgari Ücret Gerçeği 2022 Raporu*. İstanbul: Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Araştırma Merkezi.
- DİSK-AR (2023). *AKP Döneminde ve Başkanlık Rejiminde İşçiler Neler Kaybetti? (2002-2023)*. İstanbul: DİSK Yayınları.

- Duman, A. ve Duman, A. (2016). Türkiye’de Sendika Üyeliğinin Kamu ve Özel Sektördeki Ücretler Üzerindeki Etkileri. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2016/1, 11-30.
- ENAG (2023, 4 Eylül). *Aylık Enflasyon Haber Bülteni*. Erişim adresi: <https://enagrup.org/bulten/2308.pdf> (Erişim tarihi: 04.09.2023)
- Ersezer, D. (2006). Gelir Dağılımı Politikası ve Araçları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 16, S. 1, 255-268.
- Eurofound (2020). Minimum wages in 2020: Annual review. *Minimum wages in the EU series*, Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- GazeteDuvar (2023, 14 Haziran). *Erdoğan’dan Asgari Ücret Açıklaması: İşimizi Yine Enflasyona Ezdirmeyeceğiz*. Erişim adresi: <https://www.gazeteduvar.com.tr/erdogandan-asgari-ucrer-aciklamasi-iscimizi-yine-enflasyona-ezdirmeyecegiz-haber-1623701> (Erişim tarihi: 22.08.2023)
- Gülmez, M. *Asgari Ücret Makaleler Dizisi*. Erişim adresi: https://arastirma.disk.org.tr/?page_=1168 (Erişim tarihi: 22.08.2023)
- Habertürk (2023, 21 Haziran). *Türk-İş Başkanı Ergün Atalay’dan Habertürk’e Açıklamalar*. Erişim adresi: <https://www.haberturk.com/turk-is-baskani-ergun-atalay-dan-haberturk-e-aciklamalar-3601608-ekonomi> (Erişim tarihi: 24.08.2023)
- Hak-İş (2023, 15 Mayıs). *2023 Yılı Kamu Toplu İş Sözleşmeleri Çerçeve Anlaşma Protokolü Tam Metni*. Erişim Adresi: https://hakis.org.tr/haberler.php?action=haber_detay&id=4653 (Erişim tarihi: 22.08.2023)
- Hekimler, B. U. (2019). Türkiye’de Kamu Sektöründe Yeni Bir Endüstri İlişkileri Sistemine Geçişin Habercisi: Kamu Kesimi Toplu İş Sözleşmesi Çerçeve Anlaşma Protokolleri. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2019/2, 903-916.
- Hekimler, B. U. (2023). Türkiye’de Kamu Görevlileri Sendikacılığı Paradoksu: Güçlü Sendikacılık mı, Bağımlı Sendikacılık mı?. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı 84, 43-57.
- ILO (2006). *Freedom of Association-Digest of Decisions and Principles of the Freedom of Association Committee of the Governing Body* (Fifth (revized) Edition). Geneva: International Labour Office.
- Karadoğan, E. (haz.) (2023). *İşçi Sendikaları ve Sendikaların Üye Sayıları Bilgi Notu 2023 Temmuz İşçi Sendika İstatistiklerinin Dili*. Ankara: Fişek Enstitüsü
- Mülayim, B. O. (2023). Avrupa ve Ülkemizde Toplu İş Sözleşmesi Kapsama Oranı ve Bu Oranı Etkileyen Faktörler. *ASBÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2023/1, 110-153.
- Önsal, N. (2018). Kamu Kesimi Toplu İş Sözleşmeleri Çerçeve Anlaşma Protokolleri İlk İki Örnek ve Son Durum. *Karatahta İş Yazıları Dergisi*, Sayı 10, 93-100
- Öz Çelik-İş (2023). *MESS Toplu Sözleşme Taslağımızın Detayları Belli Oldu*. Erişim adresi: <https://ozcelikis.org/mess-toplu-sozlesme-taslagimizin-detaylari-belli-oldu/> (Erişim tarihi: 01.11.2023)
- Resmi Gazete (2023, 31 Temmuz). *Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’ndan: 6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu Gereğince; İşkollarındaki İşçi Sayıları ve Sendikaların Üye Sayılarına İlişkin 2023 Temmuz Ayı İstatistikleri Hakkında Tebliğ*. Sayı 32265.
- Resmi Gazete (2023, 3 Eylül). *Kamu Görevlileri Hakem Kurulu Başkanlığından: Kamu Görevlileri Hakem Kurulu Kararı*. Sayı 32298.
- Sayım, F. ve Odabaş, T. (2015). 5510 Sayılı Yasa İle Değiştirilen Emekliliği Aylığı Bağlama Oranlarının Olası Finansal Etkisinin Sosyal Politika Hedefleri Açısından Değerlendirilmesi. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, Cilt 4, Sayı 9, 92-119.
- T24 (2023, 3 Temmuz). *Galatasaray’ın Sponsorluk Anlaşmasından ‘TÜİK ve ENAG’ Detayı Kaldırıldı*. Erişim adresi: <https://t24.com.tr/haber/galatasaray-in-sponsorluk-anlasmisindan-tuik-ve-enag-detayi-kaldirildi,1118246> (Erişim tarihi: 01.09.2023)
- Talas, C. (1965). Ücret Politikaları. *AÜSBF Dergisi*, Cilt XX, Sayı 2, 17-38.
- Talas, C. (1997). *Toplumsal Ekonomi Çalışma Ekonomisi*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları
- TCMB (2023). *Enflasyon Raporu 2023-III*. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası.
- TÜİK (2008). *Fiyat Endeksleri ve Enflasyon Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi-3*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK (2023, 4 Eylül). *Tüketici Fiyat Endeksi, Ağustos 2023*. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tuketici-Fiyat-Endeksi-Agustos-2023-49650&dil=1> (Erişim tarihi: 04.09.2023)
- Türk Metal Sendikası (2023). *2023-2025 MESS Grup TİS Teklifi*. Erişim adresi: <https://www.turkmetal.org.tr/haber/2023-2025-mess-grup-tis-teklifi#> (Erişim tarihi: 01.11.2023)
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı (2023, 21 Temmuz). *Türkiye Ekonomisinde Haftalık Gelişmeler ve Genel Görünüm (21 Temmuz 2023)*. Erişim adresi: <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/07/Turkiye-Ekonomisinde-Haftalik-Gelismeler-ve-Genel-Gorunum-21072023.pdf> (Erişim tarihi: 23.08.2023)
- Yılmaz, K. (2023). *Türkiye’de Enflasyon: TÜİK ve İTO Verileri Karşılaştırma*. Erişim adresi: <https://sarkac.org/2023/07/turkiyede-enflasyon-2/> (Erişim tarihi: 01.11.2023).
- Yorğun, S. (2023). Sendikaların Toplu Pazarlık Yetkisi ve Kamu Toplu İş Sözleşmeleri Çerçeve Anlaşma Protokolü’nün Hukuki Boyutu. *Çalışma ve Toplum*, 2023/1, 97-120.

Toplu İş Sözleşmeleri

- Belediye-İş ve Maltepe Belediyesi (SODEMSEN). Yürürlük süresi: 01.03.2022-29.02.2024.
- Birleşik Metal-İş ve Diebold Nixdorf Teknoloji. Yürürlük süresi: 01.01.2023-31.12.2024.
- Demiryol-İş ve Metro İstanbul. Yürürlük süresi: 01.01.2023-31.12.2024.
- Genel-İş ve İZENERJİ (SODEMSEN). Yürürlük süresi: 01.01.2023-31.12.2024.
- Hava-İş ve Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü. Yürürlük süresi: 01.03.2023-28.02.2025.
- Hizmet-İş ve Bursa Büyükşehir Belediyesi-BUSKİ. Yürürlük süresi: 01.04.2023-31.12.2024

Koop-İş ve PUMA. Yürürlük süresi: 01.07.2022-30.06.2025.
Lastik-İş ve SETAŞ (KİPLAS İşverenleri Sendikası). Yürürlük süresi: 01.01.2023-31.12.2024.
Öz Büro-İş ve Aydınlu Hazır Giyim. Yürürlük süresi: 01.01.2023-31.12.2025.
Öz Çelik-İş ve KARDEMİR. Yürürlük süresi: 01.01.2023-31.12.2024.
Öz Taşıma-İş ve BALPARK Balıkesir Otopark İşletmeleri. Yürürlük Süresi: 01.07.2022-30.06.2025.
Sosyal-İş ve İstanbul Tabip Odası. Yürürlük süresi: 01.07.2023-30.06.2025.
Türkiye Gazeteciler Sendikası ve Ege İz Gazete. Yürürlük süresi: 01.01.2023-01.01.2025.
Tez Koop-İş ve İSPER. Yürürlük süresi: 01.01.2022-31.12.2024.
TOLEYİS ve KASDAŞ (SODEMSEN). Yürürlük süresi: 01.01.2023-31.12.2024.
TÜMTİS ve Aras Kargo. Yürürlük Süresi: 01.01.2023-31.12.2024.

Atıf Biçimi / How Cite This Article

Goktas, N. (2023). Türkiye İstatistik Kurumu'nun Türkiye'de ücret politikalarına etkisi ve toplu iş sözleşmesi örnekleri üzerinden işçi sendikalarına yönelik bir değerlendirme. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 85, 215-227.
<https://doi.org/10.26650/jspc.2023.85.1354904>

TANIM

Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, dar anlamda sosyal politikanın alanına giren emek-sermaye ilişkileri ve bunların sonuçları yanında, geniş anlamda sosyal politikanın konusu olan işsizlik, demografi ve nüfus çalışmaları, yoksulluk, sosyal yardımlar, sosyal hizmetler, sosyal güvenlik, sosyal sigorta vb. ile kadınlar, özürlüler, gençler, yaşlılar ve diğer dezavantajlı gruplara yönelik sosyal politikaları kapsayan hususlarla ilgili teorik ve ampirik çalışmalara yer vermektedir. Dergi 1948 yılında ilk defa İçtimai Siyaset Konferansları şeklinde basılmaya başlanmıştır. 2003 yılındaki 45. sayısından itibaren ise hakemli ve bilimsel bir dergidir.

AMAÇ KAPSAM

Amaç

Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi'nin amacı; başta sosyal siyaset olmak üzere, çalışma ekonomisi, endüstri ilişkileri, iş sağlığı ve güvenliği, sosyal güvenlik, sosyal hizmetler, iş hukuku, çalışma sosyolojisi, örgütsel davranış, çalışma psikolojisi ve insan kaynakları alanlarında ulusal ve uluslararası düzeyde teorik ve ampirik araştırmalarla akademik tartışmalara katkı sunmak ve yön vermek, çözüm bekleyen sosyal sorunlara politika önerileri getirmektir.

Kapsam

Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi'nin kapsamı ise; derginin amacında belirtilen alanlardaki konulardan oluşmaktadır. Bu bağlamda dergiye, aşağıda detaylı bir şekilde sıralanan konularda hazırlanan akademik makaleler kabul edilmektedir:

Sosyal Siyaset alanında; sosyal politika tarihi, ulusal ve uluslararası düzeyde sosyal politika araçları, yoksulluk, gelir dağılımı, istihdam ve işsizlik, ücretler, çalışma koşulları, sosyal güvenlik, iş sağlığı ve güvenliği, göç, ayrımcılık, sosyal dışlanma ile çocuklar, gençler, yaşlılar, özürlüler, eski hükümlüler, göçmenler ve kadınlar gibi dezavantajlı nüfus grupları, yerel yönetimlerin sosyal politika açısından fonksiyonları, uluslararası sosyal politika konuları ve sağlık, eğitim ve çevre politikaları.

Çalışma Ekonomisi alanında; işgücü piyasalarında emek arzı ve talebi, istihdam, işsizlik, ücretler, verimlilik ve işgücü piyasası politikaları.

Endüstri İlişkileri alanında; tarihsel perspektiften işçi hareketleri, işçi sendikaları, memur sendikaları, işveren sendikaları, toplu iş uyuşmazlıkları ve çözüm yolları, toplu pazarlık, devletin endüstri ilişkilerindeki rolleri, karşılaştırmalı endüstri ilişkileri küreselleşmenin endüstri ilişkilerine etkisi ile sosyal diyalog.

Sosyal Güvenlik alanında; sosyal güvenliği tarihsel gelişimi, yönetimi, teknikleri, kurumsal yapısı, finansmanı, iktisadi ve mali boyutu, hukuki boyutu, ülke uygulamaları ile sosyal güvenlik sistemlerindeki yeni sorunlar.

Sosyal Hizmetler alanında; yöntem ve teknikleri, aileye, kadına, çocuklara, gençlere, engelli ve yaşlılara yönelik sosyal hizmetler, sağlık, eğitim ve adalet alanında sosyal hizmet uygulamaları ile sosyal hizmet kuruluşları.

İş Hukuku alanında; iş sözleşmesinden doğan borçlar, iş sözleşmesinin sona ermesi, kıdem tazminatı, çalışma süreleri, dezavantajlı gruplara yönelik uygulamalar gibi bireysel iş hukuku konuları ile sendikalar, toplu sözleşme, grev ve lokavt uygulamaları gibi toplu iş hukuku konuları.

Çalışma Sosyolojisi alanında; klasik ve çağdaş yaklaşımlar, teknolojinin çalışma yaşamına etkisi, toplumsal tabakalaşma ve sınıflar, yabancılaşma, boş zaman endüstrisi, küreselleşme, çalışma yaşamında cinsiyet meseleleri, kuşaklar ve dönüşüm.

Örgütsel Davranış alanında; kurum kültürü, liderlik, motivasyon, örgütsel bağlılık, iş tatmini, iş ahlakı, örgütlerde stres, çatışma, güç ve politika.

Çalışma Psikolojisi alanında; bireyin yaşamında çalışmanın anlamı ve önemi, kariyer gelişimi, ergonomi, iş monotonluğu, tükenmişlik sendromu.

İnsan Kaynakları alanında; yönetim, örgütlenme, planlama, iş analizi, eğitim, performans değerlendirme, kariyer yönetimi, ücret yönetimi, stratejik insan kaynakları yönetimi, uluslararası insan kaynakları yönetimi, bilgi sistemleri.

* Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi'nde akademik makalelerin yanı sıra, ilgili alanlardaki kitap incelemeleri ve iş hukuk alanındaki karar incelemeleri de yer almaktadır.

EDİTORYAL POLİTİKALAR VE HAKEM SÜRECİ

Yayın Politikası

Dergiye yayınlanmak üzere gönderilen makalelerin içeriği derginin amaç ve kapsamı ile uyumlu olmalıdır. Dergi, orijinal araştırma niteliğindeki yazıları yayınlamaya öncelik vermektedir.

Genel İlkeler

Daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir dergide halen değerlendirilmeyen ve her bir yazar tarafından onaylanan makaleler değerlendirilmek üzere kabul edilir. Ön değerlendirmeyi geçen yazılar iThenticate intihal tarama programından geçirilir. İntihal incelemesinden sonra, uygun makaleler Editör tarafından orijinaliteleri, metodolojileri, makalede ele alınan konunun önemi ve derginin kapsamına uygunluğu açısından değerlendirilir. Bilimsel toplantılarda sunulan özet bildiriler, makalede belirtilmesi koşulu ile kaynak olarak kabul edilir. Editör, gönderilen makale biçimsel esaslara uygun ise, gelen yazıyı yurtiçinden ve /veya yurtdışından en az iki hakemin değerlendirmesine sunar, hakemler gerek gördüğü takdirde yazıda istenen değişiklikler yazarlar tarafından yapıldıktan sonra yayınlanmasına onay verir. Makale yayınlanmak üzere Dergiye gönderildikten sonra yazarlardan hiçbirinin ismi, tüm yazarların yazılı izni olmadan yazar listesinden silinemez ve yeni bir isim yazar olarak eklenemez ve yazar sırası değiştirilemez. Yayına kabul edilmeyen makale, resim ve fotoğraflar yazarlara geri gönderilmez.

Telif Hakkında

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) olarak lisanslıdır. CC BY-NC 4.0 lisansı, eserin ticari kullanım dışında her boyut ve formatta paylaşılmasına, kopyalanmasına, çoğaltılmasına ve orijinal esere uygun şekilde atıfta bulunmak kaydıyla yeniden düzenleme, dönüştürme ve eserin üzerine inşa etme dâhil adapte edilmesine izin verir.

Açık Erişim İlkesi

Dergi açık erişimlidir ve derginin tüm içeriği okura ya da okurun dahil olduğu kuruma ücretsiz olarak sunulur. Okurlar, ticari amaç haricinde, yayıncı ya da yazardan izin almadan dergi makalelerinin tam metnini okuyabilir, indirebilir, kopyalayabilir, arayabilir ve link sağlayabilir. Bu BOAI açık erişim tanımıyla uyumludur.

Derginin açık erişimli makaleleri Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) olarak lisanslıdır.

Hakem Süreci

Daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir dergide halen değerlendirilmeyen ve her bir yazar tarafından onaylanan makaleler değerlendirilmek üzere kabul edilir. Gönderilen ve ön kontrolü geçen makaleler iThenticate yazılımı kullanılarak intihal için taranır. İntihal kontrolünden sonra, uygun olan makaleler baş editör tarafından orijinallik, metodoloji, işlenen konunun önemi ve dergi kapsamı ile uyumluluğu açısından değerlendirilir. Baş editör, makaleleri, yazarların etnik kökeninden, cinsiyetinden, cinsel yöneliminden, uyruğundan, dini inancından ve siyasi felsefesinden bağımsız olarak değerlendirir. Yayına gönderilen makalelerin adil bir şekilde çift taraflı kör hakem değerlendirmesinden geçmelerini sağlar. Seçilen makaleler en az iki ulusal/uluslararası hakeme değerlendirmeye gönderilir; yayın kararı, hakemlerin talepleri doğrultusunda yazarların gerçekleştirdiği düzenlemelerin ve hakem sürecinin sonrasında baş editör tarafından verilir. Hakemlerin değerlendirmeleri objektif olmalıdır. Hakem süreci sırasında hakemlerin aşağıdaki hususları dikkate alarak değerlendirmelerini yapmaları beklenir.

- Makale yeni ve önemli bir bilgi içeriyor mu?
- Öz, makalenin içeriğini net ve düzgün bir şekilde tanımlıyor mu?
- Yöntem bütünlüklü ve anlaşılır şekilde tanımlanmış mı?
- Yapılan yorum ve varılan sonuçlar bulgularla kanıtlanıyor mu?
- Alandaki diğer çalışmalara yeterli referans verilmiş mi?

- Alandaki diğer çalışmalara yeterli referans verilmiş mi?

Hakemler, gönderilen makalelere ilişkin tüm bilginin, makale yayınlanana kadar gizli kalmasını sağlamalı ve yazar tarafında herhangi bir telif hakkı ihlali ve intihal fark ederlerse editör raporlamalıdır. Hakem, makale konusu hakkında kendini vasıflı hissetmiyor ya da zamanında geri dönüş sağlaması mümkün görünmüyorsa, editöre bu durumu bildirmeli ve hakem sürecine kendisini dahil etmemesini istemelidir. Değerlendirme sürecinde editör hakemlere gözden geçirme için gönderilen makalelerin, yazarların özel mülkü olduğunu ve bunun imtiyazlı bir iletişim olduğunu açıkça belirtir. Hakemler ve yayıncular üyeleri başka kişilerle makaleleri tartışamazlar. Hakemlerin kimliğinin gizli kalmasına özen gösterilmelidir.

YAYIN ETİĞİ VE İLKELER

Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, yayın etiğinde en yüksek standartlara bağlıdır ve Committee on Publication Ethics (COPE), Directory of Open Access Journals (DOAJ), Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA) ve World Association of Medical Editors (WAME) tarafından yayınlanan etik yayıncılık ilkelerini benimser; Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing başlığı altında ifade edilen ilkeler için adres: <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>.

Gönderilen tüm makaleler orijinal, yayınlanmamış ve başka bir dergide değerlendirme sürecinde olmamalıdır. Yazar makalenin orijinal olduğu, daha önce başka bir yerde yayınlanmadığı ve başka bir yerde, başka bir dilde yayınlanmak üzere değerlendirmede olmadığını beyan etmelidir. Uygulamadaki telif kanunları ve anlaşmaları gözetilmelidir. Telif hakkı materyaller (örneğin tablolar, şekiller veya büyük alıntılar) gerekli izin ve teşekkürle kullanılmalıdır. Başka yazarların, katkıda bulunanların çalışmaları ya da yararlanılan kaynaklar uygun biçimde kullanılmalı ve referanslarda belirtilmelidir. Her bir makale editörlerden biri ve en az iki hakem tarafından çift kör değerlendirilmeden geçirilir. İntihal, duplikasyon, sahte yazarlık/inkar edilen yazarlık, araştırma/veri fabrikasyonu, makale dilimleme, dilimleyerek yayım, telif hakları ihlali ve çıkar çatışmasının gizlenmesi, etik dışı davranışlar olarak kabul edilir.

Kabul edilen etik standartlara uygun olmayan tüm makaleler yayından çıkarılır. Buna yayından sonra tespit edilen olası kuraldışı, uygunsuzluklar içeren makaleler de dahildir.

Araştırma Etiği

Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi araştırma etiğinde en yüksek standartları gözetir ve aşağıda tanımlanan uluslararası araştırma etiği ilkelerini benimser. Makalelerin etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır.

- Araştırmanın tasarlanması, tasarımın gözden geçirilmesi ve araştırmanın yürütülmesinde, bütünlük, kalite ve şeffaflık ilkeleri sağlanmalıdır.
- Araştırma ekibi ve katılımcılar, araştırmanın amacı, yöntemleri ve öngörülen olası kullanımları; araştırmaya katılımın gerektirdikleri ve varsa riskleri hakkında tam olarak bilgilendirilmelidir.
- Araştırma katılımcılarının sağladığı bilgilerin gizliliği ve yanıt verenlerin gizliliği sağlanmalıdır. Araştırma katılımcıların özerkliğini ve saygınlığını koruyacak şekilde tasarlanmalıdır.
- Araştırma katılımcıları gönüllü olarak araştırmada yer almalı, herhangi bir zorlama altında olmamalıdır.
- Katılımcıların zarar görmesinden kaçınılmalıdır. Araştırma, katılımcıları riske sokmayacak şekilde planlanmalıdır.
- Araştırma bağımsızlığıyla ilgili açık ve net olunmalı; çıkar çatışması varsa belirtilmelidir.
- İnsan denekler ile yapılan deneysel çalışmalarda, araştırmaya katılmaya karar veren katılımcıların yazılı bilgilendirilmiş onayı alınmalıdır. Çocukların ve vesayet altındakilerin veya tasdiklenmiş akıl hastalığı bulunanların yasal vasisinin onayı alınmalıdır.
- Çalışma herhangi bir kurum ya da kuruluşta gerçekleştirilecekse bu kurum ya da kuruluştan çalışma yapılacağına dair onay alınmalıdır.
- İnsan ögesi bulunan çalışmalarda, “yöntem” bölümünde katılımcılardan “bilgilendirilmiş onam” alındığının ve çalışmanın yapıldığı kurumdaki etik kurul onayı alındığı belirtilmesi gerekir.

YAZILARIN HAZIRLANMASI

Dil

Dergide Türkçe ve İngilizce dilinde makaleler yayınlanır. Türkçe makalelerde İngilizce öz, anahtar kelimeler ve genişletilmiş özet olmalıdır. Ancak İngilizce yazılmış makalelerde geniş özet istenmez.

Yazıların Hazırlanması ve Yazım Kuralları

Aksi belirtilmedikçe gönderilen yazılarla ilgili tüm yazışmalar ilk yazarla yapılacaktır. Makale gönderimi online olarak ve <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusskd> üzerinden yapılmalıdır. Gönderilen yazılar, yazının yayınlanmak üzere gönderildiğini ifade eden, makale türünü belirten ve makaleyle ilgili detayları içeren (bkz: Son Kontrol Listesi) bir mektup; yazının elektronik formunu içeren Microsoft Word 2003 ve üzerindeki versiyonları ile yazılmış elektronik dosya ve tüm yazarların imzaladığı Telif Hakkı Devir Formu eklenerek gönderilmelidir.

1. Çalışmalar, A4 boyutundaki kağıdın bir yüzüne, üst, alt, sağ ve sol taraftan 2,5 cm. boşluk bırakılarak, 12 punto Times New Roman harf karakterleriyle ve 1,5 satır aralık ölçüsü ile ve iki yana yaslı olarak hazırlanmalıdır. Paragraf başlarında tab tuşu kullanılmalıdır. Metin içinde yer alan tablo ve şemalarda ise tek satır aralığı kullanılmalıdır.
2. Metnin başlığı küçük harf, koyu renk, Times New Roman yazı tipi, 12 punto olarak sayfanın ortasında yer almalıdır.
3. Metin yazarına ait bilgiler başlıktan sonra bir satır atlanarak, Times New Roman yazı tipi, 10 punto ve tek satır aralığı kullanılarak sayfanın soluna yazılacaktır. Yazarın adı küçük harfle, soyadı büyük harfle belirtildikten sonra bir alt satıra unvanı, çalıştığı kurum ve e-posta adresi yazılacaktır.
4. Giriş bölümünden önce 150-200 kelimelik çalışmanın kapsamını, amacını, ulaşılan sonuçları ve kullanılan yöntemi kaydeden makale dilinde ve İngilizce öz ile 700-750 kelimelik İngilizce genişletilmiş özet yer almalıdır. Çalışmanın İngilizce başlığı İngilizce özün üzerinde yer almalıdır. İngilizce ve makale dilinde özlerin altında çalışmanın içeriğini temsil eden, makale dilinde 5 adet, İngilizce 5 adet anahtar kelime yer almalıdır. Makale İngilizce ise İngilizce genişletilmiş özet istenmez.
5. Çalışmaların başlıca şu unsurları içermesi gerekmektedir: Makale dilinde başlık, öz ve anahtar kelimeler; İngilizce başlık öz ve anahtar kelimeler; İngilizce genişletilmiş özet (makale İngilizce ise İngilizce genişletilmiş özet istenmez), ana metin bölümleri, son notlar ve kaynaklar. Tüm bu bölümler dahil çalışmanın 12.000 kelimeyi geçmemesi gerekmektedir.
6. Çalışmalarda tablo, grafik ve şekil gibi göstergeler ancak çalışmanın takip edilebilmesi açısından gereklilik arz ettiği durumlarda, numaralandırılarak, tanımlayıcı bir başlık ile birlikte verilmelidir. Demografik özellikler gibi metin içinde verilebilecek veriler, ayrıca tablolar ile ifade edilmemelidir.
7. Yayınlanmak üzere gönderilen makale ile birlikte yazar bilgilerini içeren kapak sayfası gönderilmelidir. Kapak sayfasında, makalenin başlığı, yazar veya yazarların bağlı oldukları kurum ve unvanları, kendilerine ulaşılacak adresler, cep, iş ve faks numaraları, ORCID ve e-posta adresleri yer almalıdır (bkz. Son Kontrol Listesi).
8. Kurallar dâhilinde dergimize yayınlanmak üzere gönderilen çalışmaların her türlü sorumluluğu yazar/yazarlarına aittir.
9. Yayın kurulu ve hakem raporları doğrultusunda yazarlardan, metin üzerinde bazı düzeltmeler yapmaları istenebilir.
10. Yayınlanmasına karar verilen çalışmaların, yazar/yazarlarının her birine istekleri halinde dergi gönderilir.
11. Dergiye gönderilen çalışmalar yayınlansın veya yayınlanmasın geri gönderilmez.
12. TR Dizin kriterleri gereği 2020 yılından itibaren anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırma için "Etik Kurul İzni" istenmektedir. Bahsedilen izne ilişkin belgenin makale ile birlikte dergiye gönderilmesi gerekmektedir. Aksi halde izni olmayan çalışmalar değerlendirmeye alınmayacaktır. (2020 yılı öncesi araştırma verileri kullanılmış ise izne gerek yoktur.)

KAYNAKLAR

Derleme yazıları okuyucular için bir konudaki kaynaklara ulaşmayı kolaylaştıran bir araç olsa da, her zaman orijinal çalışmayı doğru olarak yansıtmaz. Bu yüzden mümkün olduğunca yazarlar orijinal çalışmalarını kaynak göstermelidir. Öte yandan, bir konuda çok fazla sayıda orijinal çalışmanın kaynak gösterilmesi yer israfına neden olabilir. Birkaç anahtar orijinal çalışmanın kaynak gösterilmesi genelde uzun listelerle aynı işi görür. Ayrıca günümüzde kaynaklar elektronik versiyonlara eklenebilmekte ve okuyucular elektronik literatür taramalarıyla yayınlara kolaylıkla ulaşabilmektedir. Kabul edilmiş ancak henüz sayıya dahil edilmemiş makaleler Early View olarak yayınlanır ve bu makalelere atıflar “advance online publication” şeklinde verilmelidir. Genel bir kaynaktan elde edilemeyecek temel bir konu olmadıkça “kişisel iletişimlere” atıfta bulunulmamalıdır. Eğer atıfta bulunulursa parantez içinde iletişim kurulan kişinin adı ve iletişimin tarihi belirtilmelidir. Bilimsel makaleler için yazarlar bu kaynaktan yazılı izin ve iletişimin doğruluğunu gösterir belge almalıdır. Kaynakların doğruluğundan yazar(lar) sorumludur. Tüm kaynaklar metinde belirtilmelidir. Kaynaklar alfabetik olarak sıralanmalıdır.

Referans Stilli ve Formatı

Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, metin içi alıntılama ve kaynak gösterme için APA (American Psychological Association) kaynak sitilinin 6. edisyonunu benimser. APA 6. Edisyonu hakkında bilgi için: American Psychological Association. (2010). Publication manual of the American Psychological Association (6th ed.). Washington, DC: APA. <http://www.apastyle.org/>

Metin İçinde Kaynak Gösterme

Kaynaklar metinde parantez içinde yazarların soyadı ve yayın tarihi yazılarak belirtilmelidir. Birden fazla kaynak gösterilecekse kaynaklar arasında (;) işareti kullanılmalıdır. Kaynaklar alfabetik olarak sıralanmalıdır.

Örnekler:

Birden fazla kaynak;

(Esin ve ark., 2002, s. 12; Karasar 1995, s. 20.)

Tek yazarlı kaynak;

(Akyolcu, 2007, s. 52.)

İki yazarlı kaynak;

(Sayiner ve Demirci, 2007, s. 72)

Üç, dört ve beş yazarlı kaynak;

Metin içinde ilk kullanımda: (Ailen, Ciambune ve Welch, 2000, s. 12–13) Metin içinde tekrarlayan kullanımlarda: (Ailen ve ark., 2000, s. 65.)

Altı ve daha çok yazarlı kaynak;

(Çavdar ve ark., 2003, s. 33)

Kaynaklar Bölümünde Kaynak Gösterme

Kullanılan tüm kaynaklar metnin sonunda ayrı bir bölüm halinde yazar soyadlarına göre alfabetik olarak numaralandırılmadan verilmelidir.

Kaynak yazımı ile ilgili örnekler aşağıda verilmiştir.

Kitap

a) *Türkçe Kitap*

Karasar, N. (1995). *Araştırmalarda rapor hazırlama* (8.bs). Ankara: 3A Eğitim Danışmanlık Ltd.

b) Türkçeye çevrilmiş Kitap

Mucchielli, A. (1991). *Zihniyetler* (A. Kotil, çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

c) Editörlü Kitap

Ören, T., Üney, T. ve çölkesen, R. (Ed.). (2006). *Türkiye bilişim ansiklopedisi*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.

d) Çok Yazarlı Türkçe Kitap

Tonta, Y., Bitirim, Y. ve Sever, H. (2002). *Türkçe arama motorlarında performans değerlendirme*. Ankara: Total Bilisim.

e) İngilizce Kitap

Kamien R., & Kamien A. (2014). *Music: An appreciation*. New York, NY: McGraw-Hill Education.

f) İngilizce Kitap İçerisinde Bölüm

Bassett, C. (2006). Cultural studies and new media. In G. Hall & C. Birchall (Eds.), *New cultural studies: Adventures in theory* (pp. 220–237). Edinburgh, UK: Edinburgh University Press.

g) Türkçe Kitap İçerisinde Bölüm

Erkmen, T. (2012). Örgüt kültürü: Fonksiyonları, öğeleri, işletme yönetimi ve liderlikteki önemi. M. Zencirkıran (Ed.), *Örgüt sosyolojisi kitabı* içinde (s. 233–263). Bursa: Dora Basım Yayın.

h) Yayıncının ve Yazarın Kurum Olduğu Yayın

Türk Standartları Enstitüsü. (1974). *Adlandırma ilkeleri*. Ankara: Yazar.

Makale

a) Türkçe Makale

Mutlu, B. ve Savaser, S. (2007). Çocuğu ameliyat sonrası yoğun bakımda olan ebeveynlerde stres nedenleri ve azaltma girişimleri. *İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 15(60), 179–182.

b) İngilizce Makale

de Cillia, R., Reisigl, M., & Wodak, R. (1999). The discursive construction of national identity. *Discourse and Society*, 10(2), 149–173. <http://dx.doi.org/10.1177/0957926599010002002>

c) Yediden Fazla Yazarlı Makale

Lal, H., Cunningham, A. L., Godeaux, O., Chlibek, R., Diez-Domingo, J., Hwang, S.-J. ... Heineman, T. C. (2015). Efficacy of an adjuvanted herpes zoster subunit vaccine in older adults. *New England Journal of Medicine*, 372, 2087–2096. <http://dx.doi.org/10.1056/NEJMoa1501184>

d) DOI'si Olmayan Online Edinilmiş Makale

Al, U. ve Dogan, G. (2012). Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü tezlerinin atıf analizi. *Türk Kütüphaneciliği*, 26, 349–369. Erisim adresi: <http://www.tk.org.tr/>

e) DOI'si Olan Makale

Turner, S. J. (2010). Website statistics 2.0: Using Google Analytics to measure library website effectiveness. *Technical Services Quarterly*, 27, 261–278. <http://dx.doi.org/10.1080/07317131003765910>

f) Advance Online Olarak Yayımlanmış Makale

Smith, J. A. (2010). Citing advance online publication: A review. *Journal of Psychology*. Advance online publication. <http://dx.doi.org/10.1037/a45d7867>

g) Popüler Dergi Makalesi

Semercioglu, C. (2015, Haziran). Sıradanlığın rayihası. *Sabit Fikir*, 52, 38–39.

Tez, Sunum, Bildiri

a) Türkçe Tezler

Sarı, E. (2008). *Kültür kimlik ve politika: Mardin'de kültürlerarasılık*. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

b) Ticari Veritabanında Yer Alan Yüksek Lisans Ya da Doktora Tezi

Van Brunt, D. (1997). *Networked consumer health information systems* (Doctoral dissertation). Available from ProQuest Dissertations and Theses. (UMI No. 9943436)

c) Kurumsal Veritabanında Yer Alan İngilizce Yüksek Lisans/Doktora Tezi

Yaylalı-Yıldız, B. (2014). *University campuses as places of potential publicness: Exploring the political, social and cultural practices in Ege University* (Doctoral dissertation). Retrieved from: Retrieved from <http://library.iyte.edu.tr/tr/hizli-erisim/iyte-tez-portali>

d) Web’de Yer Alan İngilizce Yüksek Lisans/Doktora Tezi

Tonta, Y. A. (1992). *An analysis of search failures in online library catalogs* (Doctoral dissertation, University of California, Berkeley). Retrieved from <http://yunus.hacettepe.edu.tr/tonta/yayinlar/phd/ickapak.html>

e) Dissertations Abstracts International’da Yer Alan Yüksek Lisans/Doktora Tezi

Appelbaum, L. G. (2005). Three studies of human information processing: Texture amplification, motion representation, and figure-ground segregation. *Dissertation Abstracts International: Section B. Sciences and Engineering*, 65(10), 5428.

f) Sempozyum Katkısı

Krinsky-McHale, S. J., Zigman, W. B., & Silverman, W. (2012, August). Are neuropsychiatric symptoms markers of prodromal Alzheimer’s disease in adults with Down syndrome? In W. B. Zigman (Chair), *Predictors of mild cognitive impairment, dementia, and mortality in adults with Down syndrome*. Symposium conducted at American Psychological Association meeting, Orlando, FL.

g) Online Olarak Erişilen Konferans Bildiri Özeti

Çınar, M., Dogan, D. ve Seferoglu, S. S. (2015, Şubat). *Eğitimde dijital araçlar: Google sınıf uygulaması üzerine bir değerlendirme* [Öz]. Akademik Bilisim Konferansında sunulan bildiri, Anadolu Üniversitesi, Eskisehir. Erisim adresi: <http://ab2015.anadolu.edu.tr/index.php?menu=5&submenu=27>

h) Düzenli Olarak Online Yayımlanan Bildiriler

Herculano-Houzel, S., Collins, C. E., Wong, P., Kaas, J. H., & Lent, R. (2008). The basic nonuniformity of the cerebral cortex. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 105, 12593-12598. <http://dx.doi.org/10.1073/pnas.0805417105>

i) Kitap Şeklinde Yayımlanan Bildiriler

Schneider, R. (2013). Research data literacy. S. Kurbanoglu ve ark. (Ed.), *Communications in Computer and Information Science: Vol. 397. Worldwide Communalities and Challenges in Information Literacy Research and Practice* içinde (s. 134–140). Cham, İsviçre: Springer. <http://dx.doi.org/10.1007/978-3-319-03919-0>

j) Kongre Bildirisi

Çepni, S., Bacanak A. ve Özsevgeç T. (2001, Haziran). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının fen branşlarına karşı tutumları ile fen branşlarındaki başarılarının ilişkisi*. X. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi’nde sunulan bildiri, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu

Diğer Kaynaklar

a) Gazete Yazısı

Toker, Ç. (2015, 26 Haziran). ‘Unutma’ notları. *Cumhuriyet*, s. 13.

b) Online Gazete Yazısı

Tamer, M. (2015, 26 Haziran). E-ticaret hamle yapmak için tüketiciyi bekliyor. *Milliyet*. Erisim adresi: <http://www.milliyet>

c) Web Page/Blog Post

Bordwell, D. (2013, June 18). David Koepf: Making the world movie-sized [Web log post]. Retrieved from <http://www.davidbordwell>

d) Online Ansiklopedi/Sözlük

Bilgi mimarisi. (2014, 20 Aralık). *Vikipedi* içinde. Erisim adresi: http://tr.wikipedia.org/wiki/Bilgi_mimarisi

Marcoux, A. (2008). Business ethics. In E. N. Zalta (Ed.), *The Stanford encyclopedia of philosophy*. Retrieved from <http://plato.stanford.edu/entries/ethics-business/>

e) Podcast

Radyo ODTÜ (Yapımcı). (2015, 13 Nisan). *Modern sabahlar* [Podcast]. Erişim adresi: <http://www.radyoodtu.com.tr/>

f) Bir Televizyon Dizisinden Tek Bir Bölüm

Shore, D. (Senarist), Jackson, M. (Senarist) ve Bookstaver, S. (Yönetmen). (2012). *Runaways* [Televizyon dizisi bölümü]. D. Shore (Baş yapımcı), *House M.D.* içinde. New York, NY: Fox Broadcasting. **g) Müzik Kaydı**

Say, F. (2009). Galata Kulesi. *İstanbul senfonisi* [CD] içinde. İstanbul: Ak Müzik.

SON KONTROL LİSTESİ

Asağıdaki listede yer alan hususların eksik olmadığından emin olun:

- Editöre mektup
 - ✓ Makalenin türü
 - ✓ Baska bir dergiye gönderilmemiş olduğu bilgisi
 - ✓ Sponsor veya ticari bir firma ile ilişkisi (varsa belirtiniz)
 - ✓ İstatistik kontrolünün yapıldığı bilgisi (araştırma makaleleri için)
 - ✓ İngilizce yönünden kontrolünün yapıldığı bilgisi
 - ✓ Yazarlara Bilgide detaylı olarak anlatılan dergi politikalarının gözden geçirildiği
 - ✓ Kaynakların APA6'ya göre belirtildiği
- Telif Hakkı Anlaşması Formu
- Daha önce basılmış ve telifle bağı materyal (yazı-resim-tablo) kullanılmış ise izin belgesi
- Kapak sayfası
 - ✓ Makalenin türü
 - ✓ Makalenin Türkçe ve İngilizce başlığı
 - ✓ Yazarların ismi soyadı, unvanları ve bağı oldukları kurumlar (üniversite ve fakülte bilgisinden sonra şehir ve ülke bilgisi de yer almalıdır), e-posta adresleri
 - ✓ Sorumlu yazarın e-posta adresi, açık yazıma adresi, is telefonu, GSM, faks nosu
 - ✓ Tüm yazarların ORCID'leri
- Makale ana metni dosyası
 - ✓ Makalenin Türkçe ve İngilizce başlığı
 - ✓ Özetler 150-200 kelime Türkçe ve 150-200 kelime İngilizce
 - ✓ Anahtar Kelimeler: 3-5 adet Türkçe ve 3-5 adet İngilizce
 - ✓ Makale Türkçe ise, 700-750 kelime İngilizce genişletilmiş Özet (Extended Abstract) 600-800 kelime
 - ✓ Makale ana metin bölümleri
 - ✓ Finansal Destek (varsa belirtiniz)
 - ✓ Çıkar çatışması (varsa belirtiniz)
 - ✓ Tesekkür (varsa belirtiniz)
 - ✓ Kaynaklar
 - ✓ Tablolar-Resimler, Şekiller (başlık, tanım ve alt yazılarıyla)

INFORMATION FOR AUTHORS

DESCRIPTION

Journal of Social Policy Conferences is a peer-reviewed bi-annual journal which is published, in Turkish, by the Department of Labor Economics and Industrial Relations of Istanbul University Faculty of Economics. The journal aims to publish, theoretical and applied studies on labor economics, employee-employers relations, unemployment, poverty, social assistance, social services, social security, social insurance and all studies on the social, legal and economic aspects of working life as well as social policies regarding women, youth, elders and all disadvantaged groups. Contributions are welcome from economics, finance, sociology, social policy, international relations, law and all other fields which have relevant and insightful comments to make about financial science.

AIM AND SCOPE

Aim

Journal of Social Policy Conferences aims to represent an interdisciplinary academic platform for both national and international social policy debates, to construct the links between academic research and social policy regulations in Turkey, to make a contribution to comparative and international studies by publishing both theoretical and empirical research on the field of social policy, labour economics, industrial relations, social security, social services, labour law, sociology of work, organizational behavior, psychology of working and human resources management and by doing so, to reflect a comprehensive approach to solve the social policy issues in the Turkey.

Scope

Journal of Social Policy Conferences is a scientific journal for the publication of research and studies including theoretical, philosophical, historical and political essays, research papers, case reports and reviews, international and comparative papers; encompassing all aspects of social policy, labour relations, labour economics, labour law, sociology of work, work and organizational psychology and human resources management.

Topics of interest may include-but not limited to- social policy studies, such as history of social policy, instruments of social policy, unemployment, poverty, social services, social security, income distribution, working conditions, migration, discrimination, social exclusion and social policies regarding women, youth, the elderly and all disadvantaged groups, education and environmental policies and international social policy debates.

In the field of Labour Economics; labour supply and demand in labour markets, employment, unemployment, wages, productivity and labour market policies.

In the field of Industrial Relations; From the historical perspective, workers 'movements, labour unions, civil servants' unions, employer unions, collective labour disputes and solutions, collective bargaining, the role of the state in industrial relations, comparative industrial relations, social dialogue with the effect of globalization on industrial relations.

In the field of Social Security; historical development of social security, management, techniques, institutional structure, financing, economic and financial dimension, legal dimension, new applications in social security systems.

Social Services; methods and techniques, social services for the family, women, children, young people, disabled and elderly people, social work practices in the fields of health, education and justice and social services organizations.

In the field of Labour Law; collective labour law issues such as the obligations arising from the employment contract, termination of the employment contract, severance pay, working hours, applications to disadvantaged groups, labour law issues, unions, collective bargaining, strike and lockout practices.

In the field of Sociology of Work; classical and contemporary approaches, the effect of technology on working life, social stratification and classes, alienation, leisure industry, globalization, gender issues in working life, generations and transformation.

In the field of Organizational Behaviour; corporate culture, leadership, motivation, organizational commitment, job satisfaction, work ethic, stress in organizations, conflict, power and politics.

In the field of work psychology; meaning and importance of working in an individual's life, career development, ergonomics, work monotony, burnout syndrome.

EDITORIAL POLICIES AND PEER REVIEW PROCESS

Publication Policy

The subjects covered in the manuscripts submitted to the Journal for publication must be in accordance with the aim and scope of the Journal. The Journal gives priority to original research papers submitted for publication.

General Principles

Only those manuscripts approved by its every individual author and that were not published before in or sent to another journal, are accepted for evaluation.

Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. After plagiarism check, the eligible ones are evaluated by editor-in-chief for their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal scope.

Short presentations that took place in scientific meetings can be referred if indicated in the article. The editor hands over the papers matching the formal rules to at least two national/international referees for evaluation and gives green light for publication upon modification by the authors in accordance with the referees' claims. Changing the name of an author (omission, addition or order) in papers submitted to the Journal requires written permission of all declared authors. Refused manuscripts and graphics are not returned to the author. The copyright of the published articles and pictures belong to the Journal.

Open Access Statement

The journal is an open access journal and all content is freely available without charge to the user or his/her institution. Except for commercial purposes, users are allowed to read, download, copy, print, search, or link to the full texts of the articles in this journal without asking prior permission from the publisher or the author. This is in accordance with the BOAI definition of open access.

The open access articles in the journal are licensed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license.

Article Processing Charge

All expenses of the journal are covered by the Istanbul University. Processing and publication are free of charge with the journal. There is no article processing charges or submission fees for any submitted or accepted articles.

Copyright Notice

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>) and grant the Publisher non-exclusive commercial right to publish the work. CC BY-NC 4.0 license permits unrestricted, non-commercial use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Responsibility for the Editor and Reviewers

Editor-in-Chief evaluates manuscripts for their scientific content without regard to ethnic origin, gender, sexual orientation, citizenship, religious belief or political philosophy of the authors. He/She provides a fair double-blind peer review of the submitted articles for publication and ensures that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential before publishing. Editor-in-Chief is responsible for the contents and overall quality of the publication. He/She must publish errata pages or make corrections when needed. Editor-in-Chief does not allow any conflicts of interest between the authors, editors and reviewers. Only he has the full authority to assign a reviewer and is responsible

for final decision for publication of the manuscripts in the Journal. Reviewers must have no conflict of interest with respect to the research, the authors and/or the research funders. Their judgments must be objective. Reviewers must ensure that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential and must report to the editor if they are aware of copyright infringement and plagiarism on the author's side. A reviewer who feels unqualified to review the topic of a manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the editor and excuse himself from the review process. The editor informs the reviewers that the manuscripts are confidential information and that this is a privileged interaction. The reviewers and editorial board cannot discuss the manuscripts with other persons. The anonymity of the referees must be ensured. In particular situations, the editor may share the review of one reviewer with other reviewers to clarify a particular point .

Author Responsibilities

It is authors' responsibility to ensure that the article is in accordance with scientific and ethical standards and rules. And authors must ensure that submitted work is original. They must certify that the manuscript has not previously been published elsewhere or is not currently being considered for publication elsewhere, in any language. Applicable copyright laws and conventions must be followed. Copyright material (e.g. tables, figures or extensive quotations) must be reproduced only with appropriate permission and acknowledgement. Any work or words of other authors, contributors, or sources must be appropriately credited and referenced.

All the authors of a submitted manuscript must have direct scientific and academic contribution to the manuscript. The author(s) of the original research articles is defined as a person who is significantly involved in "conceptualization and design of the study", "collecting the data", "analyzing the data", "writing the manuscript", "reviewing the manuscript with a critical perspective" and "planning/conducting the study of the manuscript and/or revising it". Fund raising, data collection or supervision of the research group are not sufficient roles to be accepted as an author. The author(s) must meet all these criteria described above. The order of names in the author list of an article must be a co-decision and it must be indicated in the Copyright Agreement Form. The individuals who do not meet the authorship criteria but contributed to the study must take place in the acknowledgement section. Individuals providing technical support, assisting writing, providing a general support, providing material or financial support are examples to be indicated in acknowledgement section.

All authors must disclose all issues concerning financial relationship, conflict of interest, and competing interest that may potentially influence the results of the research or scientific judgment.

When an author discovers a significant error or inaccuracy in his/her own published paper, it is the author's obligation to promptly cooperate with the Editor-in-Chief to provide retractions or corrections of mistakes.

PEER REVIEW PROCESS

Only those manuscripts approved by its every individual author and that were not published before in or sent to another journal, are accepted for evaluation. Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. After plagiarism check, the eligible ones are evaluated by editor-in-chief for their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal scope. Editor-in-chief evaluates manuscripts for their scientific content without regard to ethnic origin, gender, sexual orientation, citizenship, religious belief or political philosophy of the authors and ensures a fair double-blind peer review of the selected manuscripts.

The selected manuscripts are sent to at least two national/international external referees for evaluation and publication decision is given by editor-in-chief upon modification by the authors in accordance with the referees' claims.

Editor in chief does not allow any conflicts of interest between the authors, editors and reviewers and is responsible for final decision for publication of the manuscripts in the Journal.

Reviewers' judgments must be objective. Reviewers' comments on the following aspects are expected while conducting the review.

- Does the manuscript contain new and significant information?
- Does the abstract clearly and accurately describe the content of the manuscript?

- Is the problem significant and concisely stated?
- Are the methods described comprehensively?
- Are the interpretations and conclusions justified by the results?
- Is adequate references made to other Works in the field?
- Is the language acceptable?

Reviewers must ensure that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential and must report to the editor if they are aware of copyright infringement and plagiarism on the author's side.

A reviewer who feels unqualified to review the topic of a manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the editor and excuse himself from the review process.

The editor informs the reviewers that the manuscripts are confidential information and that this is a privileged interaction. The reviewers and editorial board cannot discuss the manuscripts with other persons. The anonymity of the referees is important.

PUBLICATION ETHICS AND PUBLICATION MALPRACTICE STATEMENT

Journal of Social Policy Conferences is committed to upholding the highest standards of publication ethics and pays regard to Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing published by the Committee on Publication Ethics (COPE), the Directory of Open Access Journals (DOAJ), the Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA), and the World Association of Medical Editors (WAME) on <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>.

All submissions must be original, unpublished (including as full text in conference proceedings), and not under the review of any other publication synchronously. Authors must ensure that submitted work is original. They must certify that the manuscript has not previously been published elsewhere or is not currently being considered for publication elsewhere, in any language. Applicable copyright laws and conventions must be followed. Copyright material (e.g. tables, figures or extensive quotations) must be reproduced only with appropriate permission and acknowledgement. Any work or words of other authors, contributors, or sources must be appropriately credited and referenced.

Each manuscript is reviewed by one of the editors and at least two referees under double-blind peer review process. Plagiarism, duplication, fraud authorship/denied authorship, research/data fabrication, salami slicing/salami publication, breaching of copyrights, prevailing conflict of interest are unethical behaviors.

All manuscripts not in accordance with the accepted ethical standards will be removed from the publication. This also contains any possible malpractice discovered after the publication. In accordance with the code of conduct we will report any cases of suspected plagiarism or duplicate publishing.

Research Ethics

Journal of Social Policy Conferences adheres to the highest standards in research ethics and follows the principles of international research ethics as defined below. The authors are responsible for the compliance of the manuscripts with the ethical rules.

- Principles of integrity, quality and transparency should be sustained in designing the research, reviewing the design and conducting the research.
- The research team and participants should be fully informed about the aim, methods, possible uses and requirements of the research and risks of participation in research.
- The confidentiality of the information provided by the research participants and the confidentiality of the respondents should be ensured. The research should be designed to protect the autonomy and dignity of the participants.
- Research participants should participate in the research voluntarily, not under any coercion.
- Any possible harm to participants must be avoided. The research should be planned in such a way that the participants are not at risk.

- In experimental studies with human subjects, written informed consent of the participants who decide to participate in the research must be obtained. In the case of children and those under wardship or with confirmed insanity, legal custodian's assent must be obtained.
- If the study is to be carried out in any institution or organization, approval must be obtained from this institution or organization.
- In studies with human subject, it must be noted in the method's section of the manuscript that the informed consent of the participants and ethics committee approval from the institution where the study has been conducted have been obtained.

MANUSCRIPT ORGANIZATION

Language

Articles in Turkish and English are published. Submitted Turkish article must include an English abstract, keyword and an extended abstract. Extended abstract in English is not required for articles in English.

Manuscript Organization and Format

All correspondence will be sent to the first-named author unless otherwise specified. Manuscript is to be submitted online via <https://dergipark.org.tr/iusskd> and it must be accompanied by a cover letter indicating that the manuscript is intended for publication, specifying the article category (i.e. research article, review etc.) and including information about the manuscript (see the Submission Checklist). Manuscripts should be prepared in Microsoft Word 2003 and upper versions. In addition, Copyright Agreement Form that has to be signed by all authors must be submitted.

1. The manuscripts should be in A4 paper standards: having 2.5 cm margins from right, left, bottom and top, Times New Roman font style in 12 font size, line spacing of 1.5 and "justify align" format. For indented paragraph, tab key should be used. One line spacing should be used for the tables and figures, which are included in the text.
2. The title of the text should be centered on the page, in lower-case letter, bold, Times New Roman font and 14 font size.
3. Information about the author is to be written on the left part of the page skipping one line space after the title, and it should be in Times New Roman font, 10 font size, with one line spacing. After indicating the name of the author in lower-case letter and surname in capital letter, the title, affiliation, and e-mail address should be included.
4. Before the introduction part, there should be an abstract of 150-200 words both in the language of the article and in English. An extended abstract in English between 700-750 words, summarizing the scope, the purpose, the results of the study and the methodology used is to be included following the abstracts. If the manuscript is in English, extended abstract is not required. Underneath the abstracts, 5 keywords that inform the reader about the content of the study should be specified in the language of the article and in English.
5. The manuscripts should contain mainly these components: title, abstract and keywords; extended abstract (If the manuscript is in English, extended abstract is not required), sections, footnotes and references. The article should not exceed 12.000 words including all these sections.
6. Tables, graphs and figures can be given with a number and a defining title if and only if it is necessary to follow the idea of the article. Otherwise features like demographic characteristics can be given within the text.
7. A title page including author information must be submitted together with the manuscript. The title page is to include fully descriptive title of the manuscript and, affiliation, title, e-mail address, ORCID, postal address, phone and fax number of the author(s) (see The Submission Checklist).
8. The rights of the manuscripts submitted to our journal for publication, belongs to the author(s).
9. The author(s) can be asked to make some changes in their articles due to peer reviews.
10. A copy of the journal will be sent to each author of the accepted articles upon their request.
11. The studies that were sent to the journal will not be returned whether they are published or not.

REFERENCES

Although references to review articles can be an efficient way to guide readers to a body of literature, review articles do not always reflect original work accurately. Readers should therefore be provided with direct references to original research sources whenever possible. On the other hand, extensive lists of references to original work on a topic can use excessive space on the printed page. Small numbers of references to key original papers often serve as well as more exhaustive lists, particularly since references can now be added to the electronic version of published papers, and since electronic literature searching allows readers to retrieve published literature efficiently. Papers accepted but not yet included in the issue are published online in the Early View section and they should be cited as “advance online publication”. Citing a “personal communication” should be avoided unless it provides essential information not available from a public source, in which case the name of the person and date of communication should be cited in parentheses in the text. For scientific articles, written permission and confirmation of accuracy from the source of a personal communication must be obtained

Reference Style and Format

Journal of Social Policy Conferences complies with APA (American Psychological Association) style 6th Edition for referencing and quoting. For more information:

- American Psychological Association. (2010). Publication manual of the American Psychological Association (6th ed.). Washington, DC: APA.
- <http://www.apastyle.org>

Citations in the Text

Citations must be indicated with the author surname and publication year within the parenthesis. If more than one citation is made within the same paranthesis, separate them with (;).

Samples:

More than one citation;

(Esin et al., 2002; Karasar, 1995, p. 30)

Citation with one author;

(Akyolcu, 2007, p. 25)

Citation with two authors;

(Sayiner & Demirci, 2007,p. 42)

Citation with three, four, five authors;

First citation in the text: (Ailen, Ciambrune, & Welch, 2000, p. 14) Subsequent citations in the text: (Ailen et al., 2000, p. 14)

Citations with more than six authors;

(çavdar et al., 2003, p. 23)

Citations in the Reference

All the citations done in the text should be listed in the References section in alphabetical order of author surname without numbering. Below given examples should be considered in citing the references.

Basic Reference Types

Book

a) Turkish Book

Karasar, N. (1995). *Araştırmalarda rapor hazırlama* (8th ed.) [Preparing research reports]. Ankara, Türkiye: 3A Eğitim Danışmanlık Ltd.

b) Book Translated into Turkish

Mucchielli, A. (1991). *Zihniyetler* [Mindsets] (A. Kotil, Trans.). İstanbul, Türkiye: İletişim Yayınları.

c) Edited Book

Ören, T., Üney, T., & Çölkesen, R. (Eds.). (2006). *Türkiye bilişim ansiklopedisi* [Turkish Encyclopedia of Informatics]. İstanbul, Türkiye: Papatya Yayıncılık.

d) Turkish Book with Multiple Authors

Tonta, Y., Bitirim, Y., & Sever, H. (2002). *Türkçe arama motorlarında performans değerlendirme* [Performance evaluation in Turkish search engines]. Ankara, Türkiye: Total Bilisim.

e) Book in English

Kamien R., & Kamien A. (2014). *Music: An appreciation*. New York, NY: McGraw-Hill Education.

f) Chapter in an Edited Book

Bassett, C. (2006). Cultural studies and new media. In G. Hall & C. Birchall (Eds.), *New cultural studies: Adventures in theory* (pp. 220–237). Edinburgh, UK: Edinburgh University Press.

g) Chapter in an Edited Book in Turkish

Erkmen, T. (2012). Örgüt kültürü: Fonksiyonları, öğeleri, işletme yönetimi ve liderlikteki [Organization culture: Its functions, elements and importance in leadership and business management]. In M. Zencirkıran (Ed.), *Örgüt sosyolojisi* [Organization sociology] (pp. 233–263). Bursa, Türkiye: Dora Basım Yayın.

h) Book with the same organization as author and publisher

American Psychological Association. (2009). *Publication manual of the American psychological association* (6th ed.). Washington, DC: Author.

Article

a) Turkish Article

Mutlu, B., & Savaser, S. (2007). Çocuğu ameliyat sonrası yoğun bakımda olan ebeveynlerde stres nedenleri ve azaltma girişimleri [Source and intervention reduction of stress for parents whose children are in intensive care unit after surgery]. *Istanbul University Florence Nightingale Journal of Nursing*, 15(60), 179–182.

b) English Article

de Cillia, R., Reisigl, M., & Wodak, R. (1999). The discursive construction of national identity. *Discourse and Society*, 10(2), 149–173. <http://dx.doi.org/10.1177/0957926599010002002>

c) Journal Article with DOI and More Than Seven Authors

Lal, H., Cunningham, A. L., Godeaux, O., Chlibek, R., Diez-Domingo, J., Hwang, S.-J. ... Heineman, T. C. (2015). Efficacy of an adjuvanted herpes zoster subunit vaccine in older adults. *New England Journal of Medicine*, 372, 2087–2096. <http://dx.doi.org/10.1056/NEJMoa1501184>

d) Journal Article from Web, without DOI

Sidani, S. (2003). Enhancing the evaluation of nursing care effectiveness. *Canadian Journal of Nursing Research*, 35(3), 26-38. Retrieved from <http://cjunr.mcgill.ca>

e) Journal Article with DOI

Turner, S. J. (2010). Website statistics 2.0: Using Google Analytics to measure library website effectiveness. *Technical Services Quarterly*, 27, 261–278. <http://dx.doi.org/10.1080/07317131003765910>

f) Advance Online Publication

Smith, J. A. (2010). Citing advance online publication: A review. *Journal of Psychology*. Advance online publication. <http://dx.doi.org/10.1037/a45d7867>

g) Article in a Magazine

Henry, W. A., III. (1990, April 9). Making the grade in today's schools. *Time*, 135, 28–31.

Doctoral Dissertation, Master's Thesis, Presentation, Proceeding

a) Dissertation/Thesis from a Commercial Database

Van Brunt, D. (1997). *Networked consumer health information systems* (Doctoral dissertation). Available from ProQuest Dissertations and Theses database. (UMI No. 9943436)

b) Dissertation/Thesis from an Institutional Database

Yaylalı-Yıldız, B. (2014). *University campuses as places of potential publicness: Exploring the politicals, social and cultural practices in Ege University* (Doctoral dissertation). Retrieved from <http://library.iyte.edu.tr/tr/hizli-erisim/iyte-tez-portali>

c) Dissertation/Thesis from Web

Tonta, Y. A. (1992). *An analysis of search failures in online library catalogs* (Doctoral dissertation, University of California, Berkeley). Retrieved from <http://yunus.hacettepe.edu.tr/tonta/yayinlar/phd/ickapak.html>

d) Dissertation/Thesis abstracted in Dissertations Abstracts International

Appelbaum, L. G. (2005). Three studies of human information processing: Texture amplification, motion representation, and figure-ground segregation. *Dissertation Abstracts International: Section B. Sciences and Engineering*, 65(10), 5428.

e) Symposium Contribution

Krinsky-McHale, S. J., Zigman, W. B., & Silverman, W. (2012, August). Are neuropsychiatric symptoms markers of prodromal Alzheimer's disease in adults with Down syndrome? In W. B. Zigman (Chair), *Predictors of mild cognitive impairment, dementia, and mortality in adults with Down syndrome*. Symposium conducted at the meeting of the American Psychological Association, Orlando, FL.

f) Conference Paper Abstract Retrieved Online

Liu, S. (2005, May). *Defending against business crises with the help of intelligent agent based early warning solutions*. Paper presented at the Seventh International Conference on Enterprise Information Systems, Miami, FL. Abstract retrieved from http://www.iceis.org/iceis2005/abstracts_2005.htm

g) Conference Paper - In Regularly Published Proceedings and Retrieved Online

Herculano-Houzel, S., Collins, C. E., Wong, P., Kaas, J. H., Lent, R. (2008). The basic nonuniformity of the cerebral cortex. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 105, 12593–12598. <http://dx.doi.org/10.1073/pnas.0805417105>

h) Proceeding in Book Form

Parsons, O. A., Pryzwansky, W. B., Weinstein, D. J., Wiens, A. N. (1995). Taxonomy for psychology. In J. N. Reich, H. Sands, A. N. Wiens (Eds.), *Education and training beyond the doctoral degree: Proceedings of the American Psychological Association National Conference on Postdoctoral Education and Training in Psychology* (pp. 45–50). Washington, DC: American Psychological Association.

i) Paper Presentation

Nguyen, C. A. (2012, August). Humor and deception in advertising: When laughter may not be the best medicine. Paper presented at the meeting of the American Psychological Association, Orlando, FL.

Other Sources

a) Newspaper Article

Browne, R. (2010, March 21). This brainless patient is no dummy. *Sydney Morning Herald*, 45.

b) Newspaper Article with no Author

New drug appears to sharply cut risk of death from heart failure. (1993, July 15). *The Washington Post*, p. A12.

c) Web Page/Blog Post

Bordwell, D. (2013, June 18). David Koepp: Making the world movie-sized [Web log post]. Retrieved from <http://www.davidbordwell.com>

d) Online Encyclopedia/Dictionary

Ignition. (1989). In *Oxford English online dictionary* (2nd ed.). Retrieved from <http://dictionary.oed.com>

Marcoux, A. (2008). Business ethics. In E. N. Zalta (Ed.). *The Stanford encyclopedia of philosophy*. Retrieved from <http://plato.stanford.edu/entries/ethics-business/>

e) Podcast
Dunning, B. (Producer). (2011, January 12). in Fact: Conspiracy theories [Video podcast]. Retrieved from <http://itunes.apple.com/>

f) Single Episode in a Television Series

Egan, D. (Writer), & Alexander, J. (Director). (2005). Failure to communicate. [Television series episode]. In D. Shore (Executive producer), *House*; New York, NY: Fox Broadcasting.

g) Music

Fuchs, G. (2004). Light the menorah. On Eight nights of Hanukkah [CD]. Brick, NJ: Kid Kosher.

SUBMISSION CHECKLIST

Ensure that the following items are present:

- Cover letter to the editor
 - ✓ The category of the manuscript
 - ✓ Confirming that “the paper is not under consideration for publication in another journal”.
 - ✓ Including disclosure of any commercial or financial involvement.
 - ✓ Confirming that the statistical design of the research article is reviewed.
 - ✓ Confirming that last control for fluent English was done.
 - ✓ Confirming that journal policies detailed in Information for Authors have been reviewed.
 - ✓ Confirming that the references cited in the text and listed in the references section are in line with APA 6.
- Copyright Agreement Form
- Permission of previous published material if used in the present manuscript
- Title page
 - ✓ The category of the manuscript
 - ✓ The title of the manuscript
 - ✓ All authors’ names and affiliations (institution, faculty/department, city, country), e-mail
 - ✓ addresses
 - ✓ Corresponding author’s email address, full postal address, telephone and fax number
 - ✓ ORCID’s of all authors.
- Main manuscript document
 - ✓ The title of the manuscript
 - ✓ Abstracts (150-200 words)
 - ✓ Key words: 3-5
 - ✓ Main article sections
 - ✓ Grant Support (if exists)
 - ✓ Conflict of interest (if exists)
 - ✓ Acknowledgement (if exists)
 - ✓ References
 - ✓ All tables, illustrations (figures) (including title, description, footnotes)

İstanbul Üniversitesi
Istanbul University

Dergi Adı: Sosyal Siyaset Konferansları
Dergisi
Journal name: Journal of Social Policy
Conferences

Telif Hakkı Anlaşması Formu
Copyright Agreement Form

Sorumlu Yazar Responsible/Corresponding Author				
Makalenin Başlığı Title of Manuscript				
Kabul Tarihi Acceptance Date				
Yazarların Listesi List of Authors				
Sıra No	Adı-Soyadı Name - Surname	E-Posta E-Mail	İmza Signature	Tarih Date
1				
2				
3				
4				
5				

Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme, v.b.) Manuscript Type (Research Article, Review, etc.)	
---	--

Sorumlu Yazar: Responsible/Corresponding Author:		
Çalıştığı kurum	University/company/institution	
Posta adresi	Address	
E-posta	E-mail	
Telefon no; GSM no	Phone; mobile phone	

Yazar(lar) aşağıdaki hususları kabul eder:
Sunulan makalenin yazar(lar)ın orijinal çalışması olduğunu ve intihal yapmadıklarını,
Tüm yazarların bu çalışmaya asli olarak katılmış olduklarını ve bu çalışma için her türlü sorumluluğu aldıklarını,
Tüm yazarların sunulan makalenin son halini gördüklerini ve onayladıklarını,
Makalenin başka bir yerde basılmadığını veya basılmak için sunulmadığını,
Makalede bulunan metnin, şekillerin ve dokümanların diğer şahıslara ait olan Telif Haklarını ihlal etmediğini kabul ve taahhüt ederler.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'nin bu fikri eseri, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile yayınlamasına izin verirler. Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı, eserin ticari kullanım dışında her boyut ve formatta paylaşılmasına, kopyalanmasına, çoğaltılmasına ve orijinal esere uygun şekilde atıfta bulunmak kaydıyla yeniden düzenleme, dönüştürme ve eserin üzerine inşa etme dâhil adapte edilmesine izin verir.
Yazar(lar)ın veya varsa yazar(lar)ın işverenin telif dâhil patent hakları, fikri mülkiyet hakları saklıdır.
Ben/Biz, telif hakkı ihlali nedeniyle üçüncü şahıslarca vuku bulacak hak talebi veya açılacak davalarda İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ve Dergi Editörlerinin hiçbir sorumluluğunun olmadığını, tüm sorumluluğun yazarlara ait olduğunu taahhüt ederim/ederiz.
Ayrıca Ben/Biz makalede hiçbir suç unsuru veya kanuna aykırı ifade bulunmadığını, araştırma yapılırken kanuna aykırı herhangi bir malzeme ve yöntem kullanılmadığını taahhüt ederim/ederiz.
Bu Telif Hakkı Anlaşması Formu tüm yazarlar tarafından imzalanmalıdır/onaylanmalıdır. Form farklı kurumlarda bulunan yazarlar tarafından ayrı kopyalar halinde doldurularak sunulabilir. Ancak, tüm imzaların orijinal veya kanıtlanabilir şekilde onaylı olması gerekir.

The author(s) agrees that:
The manuscript submitted is his/her/their own original work and has not been plagiarized from any prior work,
all authors participated in the work in a substantive way and are prepared to take public responsibility for the work,
all authors have seen and approved the manuscript as submitted,
the manuscript has not been published and is not being submitted or considered for publication elsewhere,
the text, illustrations, and any other materials included in the manuscript do not infringe upon any existing copyright or other rights of anyone.
İSTANBUL UNIVERSITY will publish the content under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license that gives permission to copy and redistribute the material in any medium or format other than commercial purposes as well as remix, transform and build upon the material by providing appropriate credit to the original work.
The Contributor(s) or, if applicable the Contributor's Employer, retain(s) all proprietary rights in addition to copyright, patent rights.
I/We indemnify İSTANBUL UNIVERSITY and the Editors of the Journals, and hold them harmless from any loss, expense or damage occasioned by a claim or suit by a third party for copyright infringement, or any suit arising out of any breach of the foregoing warranties as a result of publication of my/our article. I/We also warrant that the article contains no libelous or unlawful statements and does not contain material or instructions that might cause harm or injury.
This Copyright Agreement Form must be signed/ratified by all authors. Separate copies of the form (completed in full) may be submitted by authors located at different institutions; however, all signatures must be original and authenticated.

Sorumlu Yazar; Responsible/Corresponding Author	İmza / Signature	Tarih / Date
	/...../.....